

Apie Maironį

Maironio kritinės recepcijos rinktinė (1890–2010)

Apie Maironį

Maironio kritinės recepcijos rinktinė
(1890–2010)

LIETUVIŲ
LITERATŪROS
IR TAUTOSAKOS
INSTITUTAS

VILNIUS 2016

Knygos leidybą parėmė Lietuvos mokslo taryba
pagal Paramos leidiniams išleisti programą
(Nr. LIP-16183)

Sudarytojas
Tomas Andriukonis

Recenzentai
dr. Mikas Vaicekauskas
dr. Vilma Žaltauskaitė

Redaktorė
Giedrė Olsevičiūtė

Knygos dailininkas
Rokas Gelažius

Rodykles sudarė
Tomas Andriukonis
Manfredas Žvirgždas

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama
Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos
Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB)

ISBN 978-609-425-201-3

Turinys

Maironio kritinė recepcija okupuotoje Lietuvoje ir išeivijoje

Maironio kritinė recepcija vėl Nepriklausomoje Lietuvoje

Pratarmė

Savo rankose laikote Maironio kritinės recepcijos istorijos rinktinę. Nors joje rasite didžiąją dalį klasikinių maironianos straipsnių, leidinio tikslas nėra pateikti geriausius ir svarbiausius Maironio kūrybai skirtus darbus. Šia knyga veikiau siekiama pristatyti Maironio vertinimų panoramą 1890–2010 m. Atrinkti straipsniai, kurie, sudarytojo manymu, reprezentuoja Maironio kritinių vertinimų istoriją bei raidą.

Daugiau kaip prieš šimtmetį lietuvių literatūros kanone svarbiausio lietuvių poeto statusu įkurdintas Maironis ten lieka ir nūdien. Kartu išlieka statiškas, prie tokio statuso derantis poeto vaizdinio ir vertinimų rimtumas, kuris jau nuo mokyklos suolo dažnam tapo norma. Tiesa, tokį vertinimą skatina ir pati Maironio kūryba bei asmuo, jo polinkis siekti solidumo, saiko, normos, dėl ko kartais atrodo, kad Maironis jau nuo pat pradžių buvo laikytas klasiku.

Esamo Maironio vaizdinio ši knyga nepakeis. O štai kantriam ir nuosekliam skaitytojui ji gali atverti Maironio portreto gelmę, t. y. jo istoriškumą, bei parodyti, kad šis portretas nėra savaiminis ir monolitiškas, o buvo kurtas ir yra tebekuriamas perklojant skirtingus skirtingų laikotarpių vertinimus, interpretacinius konfliktus bei sandraugas. Dėl to, skaitant šią knygą, vertėtų turėti minty kiekvieno straipsnio istorinį kontekstą bei parašymo aplinkybes, leisiančias adekvačiau suvokti turinį.

Turint omenyje Maironio statusą, egzistuojantis vertinimų daugis bei jų prieštaravimai rodo, kad poeto svarba išlieka, o kultūra nėra sukaustyta vieno „teisingo“ požiūrio prievartos ar daugiau skirtingų žvilgsnių tiesiog nesugebančios pateikti apatijos.

Maironio kritinės recepcijos istoriją galima skaityti ir kaip savitą lietuvių kultūros istorijos metonimiją, nes Maironis, nebūdamas *didžiausias* lietuvių poetas (dėl šio, estetiniu kriterijumi grindžiamo matavimo konsensusą rasti sudėtinga), neabejotinai yra *svarbiausias*

lietuvių poetas, kurio tekstai persmelkę visą mūsų kultūrą. Jis nėra tas rašytojas, kurio knygos laikomos po pagalve, tačiau jautri klausa nesunkiai atpažįsta jo kūrinių dalyvavimą kasdieniame mūsų bendruomenės gyvenime. Tai tampa ypač akivaizdu kiekvienu sunkmečiu.

Ši rinktinė skaitytojui gali suteikti progą pamatyti, kad nėra labiau politinio (plačiąja prasme) lietuvių poeto nei Maironis. Ir kad beveik 90 metų senumo Julijono Lindės-Dobilo teiginys apie Maironį kaip didesnį veikėją nei Atgimimo herojai Vincas Kudirka ar Jonas Basanavičius vis dar atlaiko istorijos išbandymus.

Na, ir paskutinis dalykas, kurį gali pasiūlyti ši knyga – tai supratimas, kad istorija yra vienas įdomiausių pasakojimų apie mūsų dabartį.

Rinktinės sudarytojas išreiškia padėką dr. Brigitai Speičytei atskirai bei visiems Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Naujosios literatūros skyriaus žmonėms imtinai už pastabas, nuorodas bei įžvalgas, padėjusias rinkti medžiagą ir rengti knygą. Jis taip pat dėkoja bei geru žodžiu mini tuos ir tas, kurie ir kurios skirtingais knygos rengimo etapais kantriai bei rūpestingai dirbo, kad šis leidinys atsidurtų jūsų rankose, o jūsų akys skaitytų šį sakinį.

Ypatinga padėka reiškiama dr. Jurgitai Raškevičiūtei-Andriukonienei – pirmajai ir reikliausiai knygos (visais jos rengimo etapais) skaitytojai, didžiausiai rėmėjai bei nuolatinei pagalbininkei.

Suprantama, kad už visas klaidas, netikslumus ir kitus neišvengtus suklupimus bei netobulumus atsakingas yra tik knygos rengėjas.

Įvadas

Maironis neabejotinai yra viena svarbiausių lietuvių literatūros figūrų, o jeigu kalbėtume tik apie moderniąją lietuvių literatūrą, jį galima būtų vadinti tiesiog svarbiausiu. Dėl to neturėtų stebinti, kad apie šį kūrėją rašyta gausiai. Matyt, gausiau negu apie kurį kitą lietuvių rašytoją. Dar prieš ketvirtį amžiaus išleistoje, Romo Abromavičiaus sudarytoje Maironio bibliografijoje literatūros *apie* Maironį dalį sudaro maždaug 550 pozicijų[1]. Per 25 metus šis sąrašas dar gerokai pailgėjo.

Etapai

Didelė Maironio kūrybai skirtų tekstų gausa bei įvairovė kiekvieną Maironio recepcijos istorijos nagrinėjimą daro variantišką ar aspektišką. Tad ir šioje knygoje pristatomas tik vienas iš galimų Maironio kritinės recepcijos istorijos *variantų*, kuriame pasakojama, kaip Maironis ir jo kūryba traktuoti *kritiniuose* tekstuose. Čia pateikiama istorija išsitenka formaliose 1890–2010 m. ribose, t. y. apima 120 metų, – nuo pirmosios Maironio knygos recenzijos 1891-aisiais iki 2008 m. pasirodžiusio straipsnio. Korpusas labai nevienalytis, todėl kuriant pagrindą šioje knygoje pateikiamam recepcijos istorijos siužetui, tekstai skirstytini į kelis (ne visuomet chronologiškai nuoseklius) etapus:

1. Klasiko įvaizdžio bei vaidmens (susi)formavimas. Tai laikotarpis nuo pirmosios Maironio knygos pasirodymo 1891 m. iki 1913 m., kuomet minėtos 25-tosios Maironio kūrybos metinės.

2. Jaunųjų modernistų (o vėliau ir visų kitų modernistų bei avangardistų), vadinamosios pomaironinės kartos (Sofija Kymantaitė-

[1] Žr. Romas Adomavičius, *Maironio raštų bibliografija (1883–1989)*, Vilnius: Sietynas, 1990. Adomavičiaus pateikta bibliografija itin palengvino šios knygos sudarymo ir rengimo darbą.

Čiurlionienė, Balys Sruoga ir kt.), maištas prieš Maironio autoritetą bei maironiškąją poetiką. Kaip sąlyginę šio etapo pradžią galima matyti 1906-uosius, kai pasirodo Augustino Voldemaro recenzija Maironio *Lietuvos istorijai*[2] bei Sofijos Kymantaitės straipsnis „Vienužis – Maironis – Vaičaitis“[3]. Vienas paskutinių šio laikotarpio tekstų – 1925 m. Antano Venclovos rašyta aštuntojo *Baro* numerio apžvalga[4].

3. Trečiojo etapo pradžia galima laikyti Maironio mirties datą – 1932 m. birželio 28 d. Ji Maironio recepcijos istoriją dalija į dvi nelygias dalis. Poetui mirus, iš naujo peržvelgiama ir įvertinama dabar jau visa jo kūryba. Šis laikotarpis baigiasi kartu su antrąja sovietine okupacija.

4. Antrojo pasaulinio karo metu ir išsyk po jo atsiskyrė dvi konfrontuojančios Maironio interpretavimo linijos: viena jų, palaikoma išeivių, mėgino tęsti tarpukario tradiciją, tiksliau, daugiau konservatyviąją tos tradicijos dalį; antroji, suformuota sovietinės ideologijos, leido Maironį vertinti tik pagal iš anksto numatytus šablonus vertinimus. Abi šios linijos nebuvo naujos – jos gyvavo jau tarpukariu, tik viena formavosi legalioje Lietuvos spaudoje, kita – komunistiniuose, Maskvos prižiūrimuose ir dažniausiai SSRS leistuose leidiniuose. Svarbu pastebėti ir tai, kad su laiku ideologinis spaudimas okupuotoje Lietuvoje lėgo, tad penktojo ir devintojo dešimtmečių tekstai nemenkai skiriasi.

5. Paskutinis ar, kitaip tariant, esamasis etapas prasidėjo su Atgimimu devintojo dešimtmečio pabaigoje. Netrukus dvi minėtos atšakos susiliejo. Lietuvoje kurį laiką atkūrinėtos senos bei kurtos naujos kalbėjimo apie Maironį formos, o tuo metu išeivijoje jau rodėsi benusistovinčius vertinimus provokuojantys tekstai.

[2] Žr. šios knygos p. 82–88.

[3] Žr. šios knygos p. 94–104.

[4] Žr. šios knygos p. 210–212.

Asmenybės

Į etapus suskirsčius Maironio kritinės recepcijos istoriją, vertėtų paminėti ir asmenybes, kurių tekstai vienu ar kitu laiku labiausiai formavo Maironio figūros bei kūrybos vaizdinį.

Adomas Jakštas (tikr. Aleksandras Dambrauskas, 1860–1938). Jį su Maironiu siejo bendros politinės pažiūros (juodu ir Pranciškus Petras Būčys rengė Lietuvos krikščionių demokratų partijos programos projektą), priklausomybė dvasininkų luomui, dėmesys mokslui (kartu dirbo Imperatoriškojoje Romos katalikų dvasinėje akademijoje Sankt Peterburge)) bei literatūrai (tiesa, eiliavimas nebuvo stipriausias daugialypės Jakšto asmenybės talentas). Jakštas intensyviai veikė ir kaip polemikų nevengiantis bei savo literatūros sampratą ginantis kritikas[5]. Didžioji jo Maironiui skirtų tekstų dalis yra recenzijos, kuriose Maironio kūryba iš esmės vertinta palankiai. Tiesa, šis palankumas netrukdė išsakyti ir kritiškesnių pastabų, į kurias Maironis paprastai įsiklausydavo. Jakštas buvo ne tik Maironio vaizdinio kūrėjas, bet ir saugotojas, veikęs *kartu* su Maironiu.

Galima pridurti, kad pirmieji vien Maironiui skirti leidiniai – tai 1913 m. pasirodęs 83-iasis *Draugijos* bei 10-asis *Ateities* numeriai – buvo redaguojami Jakšto. O Jakšto vadovaujama Šv. Kazimiero leidykla išleido ne vieną Maironio knygą (taip pat ir iliustracijų gausa bei moterų nuotraukomis pagarsėjusį 1920 m. *Pavasario balsų* leidimą). 1923 m. pasirodžiusiame pirmajame Jakšto knygos *Mūsų naujoji literatūra* tome, skyriuje „Maironis", skelbiamos 9 skirtingu laiku rašytos Maironio kūrybos recenzijos, kurios, sudėtos į vieną skyrių, tapo pirmuoju didesniu Maironiui skirtu tekstu.

5 „Naujosios mūsų literatūros gyvenime A. Jakštas kaip kritikas suvaidino labai didelį vaidmenį. [...] jo kritika klesti naujojo laikotarpio dešimtmety nuo 1907 m., kai pradėjo eiti jo paties redaguojama 'Draugija'. Per visą eilę metų iki 'Vaivorykštėj' pasirodžiusio E. Radzikausko-Giros A. Jakštas buvo vienintelis recenzentas ir kritikas sistematiškai ir reguliariai sekęs naujus literatūros dalykus ir aiškiai griežtai reiškęs apie juos savo nuomonę. Aštria plunksna įgijęs geriausio kritiko vardą, jis ir toliau, jau po Vaivorykštės ir Pirmojo Baro, vis dar turėjo gausią auditoriją konservatyviai nusiteikusiuose sluoksniuose" (Vincas Mykolaitis-Putinas, *Naujoji lietuvių literatūra*, t. 1, Kaunas: Humanitarinių mokslų fakultetas, 1936, p. 307).

Juozas Tumas-Vaižgantas (1869–1933). Maironį su juo siejo mažiau bendrumų nei su Jakštu, tačiau tai nesudarė kliūčių Vaižgantui gana gausiai rašyti apie Maironį. Jakštas daugiau koncentravosi į poeto kūrybos nagrinėjimą, o Vaižgantas žvilgsnį perkėlė į asmenybę – jo tekstuose Maironis iškyla kaip kultūros veikėjas. Vaižgantas nevengė ir kritiškų pastabų, į kurias poetas įsiklausydavo[6].

Nors Vaižgantas apie Maironį paskelbė nemažai straipsnių, nesudėtinga išskirti svarbiausiąjį – 1924 m. pasirodžiusią studiją[7]. Tai pirmoji Maironiui skirta monografija – joje surinkta visa pagrindinė faktografinė medžiaga apie poetą, nemažai vietos skirta ir kūriniams aptarti – tačiau tai silpnoji Vaižganto veikalo dalis. Daugiau nei 40 metų ši knyga buvo pagrindinis apie Maironį pasakojantis tekstas, o kadangi antrosios monografijos autorė Vanda Zaborskaitė daug kur rėmėsi Vaižgantu, jo įtaka, nors ir netiesiogiai, tebeveikia ir šiandienykštę Maironio recepciją.

Vincas Mykolaitis-Putinas (1893–1967). Jis – jau nebe Maironio bendražygis, o jo kūrybos tyrinėtojas. Putino kartai Maironio kūryba darė didelį poveikį: „Mes žinome daug didesnių poetų už Maironį, tačiau Maironis mums kažkas daugiau negu jie“[8].

Jeigu neskaičiuotume *Naujosios lietuvių literatūros* 1-ojo tomo (jame Maironiui, palyginti su kitais autoriais, skirta daugiausia vietos), galėtume teigti, kad šiam poetui skirti Putino tekstai rodėsi jubiliejų progomis – 1932 m., 1947 m. ir 1962 m. Šie straipsniai ne tik rodo, kaip Putinas plėtojo savąją Maironio interpretaciją, bet ir tai, kokiomis kryptimis buvo vykdoma priverstinė Maironio interpretavimo permaina sovietmečiu. Tai ypač vaizdu palyginus 1932 m. Mai-

6 „Savo laiku Vaižgantas uždūko, kodėl *Mūsų vargų* antrojoje preliudijoje autorius vietoj žodžio tėvynė padėjo Danutė – ‘radikaliai pagadino visą neregėto kilnumo ir stiprumo vaizdą’. Vargšas poetas paskui rankraštyje vėl braukė Danutę ir viršuj įrašė tėvynę“ (Antanas Vaičiulaitis, „Maironis tautos istorijoje“, šios knygos p. 429).

7 Doc. p. e. J. Tumas, *Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamas laikas: Jonas Maironis-Mačiulis*, Kaunas, Mariampolė: Dirva, 1924.

8 Vincas Mykolaitis-Putinas, „Maironis. 100-tosioms gimimo metinėms paminėti“, šios knygos p. 321.

ronio minėjime skaitytą straipsnį „Visuomeninis Maironio kūrybos pagrindas“[9] ir 1947 m. *Tiesoje* publikuotą Maironio šimtmečiui skirtą tekstą[10]. Dar viena, 1962 m. pasirodžiusi Putino publikacija – „Maironis. 100-tosioms gimimo metinėms paminėti“[11].

Jakšto ir Vaižganto straipsniai turi daugiau istorinę vertę, o daugelis Putino įžvalgų aktualios ir šiandien – klausiant apie dabartinės Maironio traktuotės tradiciją ir jos pradžią, galima nurodyti Putiną. Svarbu paminėti ir tai, kad Putino požiūris darė didelę įtaką apie Maironį okupuotoje Lietuvoje rašiusiems autoriams. Putino tekstai klojo pagrindą ir Zaborskaitės monografijai.

Juozas Brazaitis-Ambrazevičius (1903–1974). Tai bene aiškiausias Jakšto-Vaižganto linijos tęsėjas tarpukariu. Ambrazevičius buvo literatūros studijų profesionalas: mokytojas, dėstytojas, skaitinių bei vadovėlių autorius. Nemaža dėmesio jis skyrė ir Maironiui. Jo katalikiškai angažuotuose, dešiniajam politiniam sparnui priskirtinuose straipsniuose imamasi nagrinėti religinius, socialinius ir kt. Maironio kūrybos aspektus.

Ambrazevičius turėjo tapti antrosios Maironiui skirtos monografijos, galėjusios pakeisti ar papildyti Vaižganto pasakojimą, autoriumi. Deja, Antrojo pasaulinio karo metais rankraštis pražuvo, o pavardę pasikeitusiam ir iš Ambrazevičiaus Brazaičiu tapusiam literatūrologui emigracijoje nebebuvo tinkamų sąlygų (bibliotekų su lituanistine medžiaga, archyvų *etc.*) knygai antrąsyk paruošti. Monografija, nors prie jos rašymo nesėkmingai bandyta grįžti išeivijoje, taip ir liko neparašyta. Ruoštosios monografijos fragmentai paskirais straipsniais liko periodikoje.

Pasibaigus karui, okupuotoje Lietuvoje autoritetingiausias pasakotojas apie Maironį kurį laiką buvo Putinas, emigracijoje šis titulas teko Brazaičiui, po kurio mirties išeivijoje neatsirado asmens, galėjusio perimti tokį vaidmenį.

9 Žr. šios knygos p. 250–264.

10 Vincas Mykolaitis-Putinas, „Maironio poeto kelias“, in: *Tiesa*, Vilnius, 1947-07-01, Nr. 152.

11 Žr. šios knygos p. 321–329.

Vanda Zaborskaitė (1922–2010). Nors okupuotoje Lietuvoje buvo ne vienas apie Maironį rašęs asmuo, tačiau po Putino kaip pirma, o vėliau ir kaip svarbiausia XX a. II p. Maironio tyrinėtoja iškilo Zaborskaitė. Tai lėmė 1968 m. pasirodžiusi monografija *Maironis*. Pastaroji knyga, tiek ir antrasis pataisytas jos leidimas (1987), buvo svarbiausi maironianos tekstai tiek sovietmečio, tiek Nepriklausomybę atgavusioje Lietuvoje. Pastebėtina ir tai, kad net išeivijoje, kur buvo juntama priešpriešа interpretacijoms, kurioms leista pasirodyti okupuotoje Lietuvoje, Zaborskaitės monografija pateikė pasakojimo apie Maironį versiją, dėl kurios – kad ir su išlygomis – galėjo sutarti išeiviai ir Lietuvoje likusieji. Tai nemažas pasiekimas, žinant, kad kurį laiką vyko savotiškos varžybos dėl Maironio, nes sovietinėje Lietuvoje bei išeivijoje kultivuotos traktuotės ne tik smarkiai skyrėsi, bet ir buvo priešinamos.

Brigita Speičytė (g. 1973). Po Nepriklausomybės atgavimo ilgai tenkintasi Zaborskaitės monografija, o metodologiškai naujesnės prieigos taikytos tik atskiriems Maironio tekstams ar kūrybos aspektams nagrinėti. Pirmuoju dideliu Nepriklausomybės laiko maironianos darbu tapo Speičytės monografija *Anapus ribos: Maironis ir istorinė Lietuva* (2012). Vaižganto ir Zaborskaitės darbai atpalaidavo tyrėjus nuo naujų Maironio biografijos pasakojimų, todėl Speičytė telkiasi ties nauju Maironio kūrybos bei jos kontekstų skaitymu.

Recepcijos raida

Išryškinus bendriausią Maironio kritinės recepcijos istorijos struktūrą bei pagrindinius jos veikėjus, galima leistis į detalesnį pasakojimą.

I

Maironis spaudoje debiutavo ne, kaip galima būtų tikėtis, lietuviškais eilėraščiais, o rusiška korespondencija apie spaudos lotyniškais rašmenimis draudimą laikraštyje *Новое время*[12]. Tai buvo 1883 m. Pirma-

[12] „Из Виленской губернии", in: *Новое время*, Sankt Peterburgas, 1883-10-31, Nr. 2757.

sis grožinis Maironio tekstas po dvejų metų – 1885-aisiais – išspausdinamas *Auszroje*[13]. Tačiau kritinės recepcijos, t. y. rašytinių, Maironio kūrybą vertinančių straipsnių istorija prasideda nuo pirmojo kritinio teksto, o jis pasirodo dar po šešerių metų – 1891-aisiais, JAV leidžiamame laikraštyje *Vienybe Lietuvniku*[14]. Tai buvo atsiliepimas apie pirmąją Maironio knygą, 1880–1886 m. rašytą istorijos vadovėlį *Apsakymai apie Lietuvos praeiga*. Ši knyga sulaukė net 4 atsiliepimų, o 3 iš jų pasirodė JAV lietuvių spaudoje[15]. Ir nors kritikai turėjo atskirų pastabų, tačiau iš esmės veikalą įvertino palankiai:

> Zanavyko veikalas tůmi tarpu bus labai naudingas! Isz szitos kningos ne vienas lietuvis iszsimokins mylėti savo žiamę, gůdoti savo tautą.[16]

> Nežiurint į tůs ir tolygius trukumus, asz nesidroviu dar sykį atkartoti paraginimą, kad kožnas vienžiamis pasirupintu tą veikalėlį nusipirkti ir perskaityti: piningas ir darbas skaitymo gausiai skaitytojui apsimokės.[17]

Tokios vertintojų reakcijos buvo tikėtinos – *Apsakymai apie Lietuvos praeiga* pasirodė tinkamu metu: tuolaik istorinių knygų ypač stigo, o dėl palyginti aiškaus dėstymo ir kalbos („Atsitikimų iszguldinėjimę rupinaus kiek galint prisitaikinti prie iszgalių ir iszmonės paprastų žmonių ir nelakioti augsztai“[18]) bei prolietuviškos orientacijos vadovėlį palankiai sutiko tiek kairioji, tiek dešinioji lietuvių inteligentija. Kitaip situacija klojosi su grožinių Maironio kūrinių vertinimu. XIX a. pabaigoje išryškėjo įtampa tarp dviejų lietuvių inteligentijos grupių – „pirmeivių“, t. y. kairiųjų pažiūrų atstovų, besitelkusių daugiausiai apie *Varpą*, ir „atžagareivių“, t. y. konservatyviųjų, dešiniųjų pakraipos atstovų, daugiausia kunigų, besitelkusių apie laikraštį

[13] Zvalionis [Maironis], „Lietuvos vargas“, in: *Auszra*, Tilžė, 1885, Nr. 7–8.

[14] Žr. šios knygos p. 47-51.

[15] Tiesa, JAV leidiniuose buvo dusyk atspausta ta pati Jono Šliūpo recenzija.

[16] J. Sapalius [Jonas Basanavičius], [*Apsakymų apie Lietuvos praeiga* recenzija], in: *Vienybe Lietuvniku*, Plimutas, 1892, Nr. 6, p. 73.

[17] Jonas Šliūpas, [*Apsakymų apie Lietuvos praeiga* recenzija], šios knygos p. 51.

[18] [Maironis], *Apsakymai apie Lietuvos praeiga*, p. 6.

Žemajcziu ir Lietuwos apžwałga (vėliau apie *Tėvynės sargą*). Tokioje konkuruojančių pasaulėžiūrų, ateities vizijų bei veikimo būdų aplinkoje 1895 m. pasirodo dvi Maironio knygos – pirmasis *Pavasario balsų* leidimas bei poema *Terp skausmu į garbę*.

„Pirmuosius Maironio kūrinius su dideliu pritarimu, stačiai entuziazmu priėmė dešinioji visuomenė“[19]. Tačiau šis pritarimas *spaudoje* liko neįžodintas. Priešingai negu nepritarimas. 1895 m. *Varpe* paskelbiama Stasio Matulaičio recenzija poemai *Terp skausmu į garbę*. Norint geriau suvokti Matulaičio vertinimą, reikia turėti omeny tuometį kontekstą, kurį Putinas apibūdino štai taip: „Estetinio kriterijaus tuomet mūsų literatūroj nebuvo, arba jei ir būta, tai jį tučtuojau nustelbdavo srovinis visuomeninis kriterijus“[20]. Būtent taip nutinka ir Matulaičio atveju. Maironio knyga jam „priguli prie tokių, kurios nė kokio [dvasiško] procento atnešti negali; yra tai kapitalas į purvus įmestas“[21], o autorius „žiuri ant svieto per klerikališkus stiklus, o per juos, kaip kiekviens žinoma, daugumas daigtų išrodo visai neteip, kaip yra pagal teisybę“[22]. Estetinių kriterijų Matulaitis nei kelia, nei taiko – pasitenkina konstatavimu, kad yra blogai: „Jo poėmoje eilės ir netikusios, ir sunkios, ir nuobodžios, jausmo mažai, vervos nėra, – nors ir rašė jas, kaip pats autorius mano, ‘poėtas – galiunas’“[23]. Šioj vietoj Matulaitis primena recenzijoje išsakytą kaltinimą Garniui (mat tokiu slapyvardžiu pasirašyta recenzuojamoji knyga), kad esą poemoje jis aukštinąs save. Ir nors poemoje išties kalbama apie Maironį ir jo eiles, tačiau Matulaitis autorių tapatino ne su juo, o su Lauryno personažu. Šiuo atžvilgiu yra įdomus ir Maironio atsakymas į Matulaičio recenziją, kuriame jis apžaidžia minėtą priekaištą:

Nesuprantu, kaip galima be jokio pamato ir ant vėjo sakyti, kad tai apie savę kalbu 9 giesmėje, vadindamasis poėtą-galiunu; tikrai reiktu buti

[19] Vanda Zaborskaitė, *Maironis*, Vilnius: Vaga, 1987, p. 414.

[20] Vincas Mykolaitis-Putinas, „Visuomeninis Maironio kūrybos pagrindas“, šios knygos p. 257.

[21] Stasys Matulaitis, [*Terp skausmu į garbę* recenzija], šios knygos p. 53.

[22] *Ibid.*, p. 56.

[23] *Ibid.*, p. 61.

> nesakau jau be taktikos, bet be jokios sarmatos teip iszsikelti jau pirmoje savo knygutėje. [...] Nenori suprasti kritikas, jog poėta apgieda netiktai, kas jau yra Lietuvoje, bet ir ko jai trokszta ateigoje, prie ko ją žadina. Kritikui reikėjo kaip norint pažeminti raszytoją, tai galima viską versti: [...] galima buvo sakyti, jog ana poėtos-galiuno poėma kn. Lauryno paraszyta, kursai 'apsisėdo' Jelgavoje, nors teip aiszkei stovi ant 80 pusl., jog tai Maironio poėma, kurs apie kunigystę nei sapnavo [...].[24]

Taigi Maironis ginasi, kad jis rašė ne apie save, o apie... Maironį. Dar įdomiau Maironio atsikirtinėjimai atrodo, kai žinome, kad tais pačiais metais su poema pasirodo ir pirmasis *Pavasario balsų* leidimas, kuris jau pasirašytas St. Maironio slapyvardžiu (galima prisiminti dar ir tai, kad pirmąkart Maironio slapyvardžiu pasirašyta Mačiulio publikacija buvo pasirodžiusi prieš 4 metus – 1891-aisiais). Taigi St. Garnio slapyvardžiu pasirašytoje poemoje autorius giria Maironį ir steigia jį kaip stiprų ir galingą poetą. Kitaip tariant, debiutuojantis Maironis pats sau kuriasi poeto šlovę. Turint omenyje tuometę kritikos situaciją, turbūt niekas kitas, išskyrus jį patį, to padaryti negalėjo, juolab kad „dešiniosios srovės skaitytojai neranda žodžių išreikšti savo entuzijazmui ir įspūdžiui, paskaičius tą pačią poemą"[25]. Užtat nemažai šio entuziazmo pasirodys po 22 metų – 1913-aisiais, kuomet bus minimas Maironio kūrybos 25-metis.

Nors Matulaičio kritika dėl savo šališkumo neretai vertinama kaip užsipuolimas, Maironis nebuvo be kaltės nuskriaustas. Savo poema, joje išreikštomis nuostatomis ir vertinimais jis aiškiai įsitraukė į „pirmeivių" ir „atžagareivių" ideologinius galynėjimusis. Pats Maironis buvo matomas kaip šių galynėjimųsi dalyvis, o ne netyčiomis kliudytas prašalaitis.

Reikia pasakyti, kad Maironiui daugiausia kaip tik ir kliūdavo už kūrinius su ryškiausiu ideologiniu pamušalu, t. y. už libretą *Kame išganymas* bei poemas. Tuo pat metu jo poezija, net ir to paties Matulaičio, vertinta pozityviai. Tai akivaizdu pastarojo recenzijoje, skirtoje

[24] Maironis, [Atsakymas į Stasio Matulaičio recenziją], šios knygos p. 64.

[25] Vincas Mykolaitis-Putinas, „Visuomeninis Maironio kūrybos pagrindas", šios knygos p. 257.

Pavasario balsams, kuri pradedama taip: „Maironis turi neabejotiną poetišką talentą; eilės skambios, skaitosi lengvai, rodos jauti, kad autorius nekalė jas, bet, kaip tai yra sakoma, eilės pačios per save išsiliejo iš poeto širdies“[26]. Vertinimas radikaliai keičiasi, kai susiduriama su libretu *Kame išganymas*, kuriame atmetami bei šaržuojami tuomečiai kairiųjų siekiai. Galiausiai Matulaitis daro išvadą:

> [...] *Pavasario Balsuose* turime du Maironiu: vieną Maironį pirmoje knygelės pusėje, kitą Maironį aname *libretto*. Pirmasis Maironis simpatiškas ir brangus, nės pilnas energijos ir augštų, prakilnių idealų; antrasis-gi Maironis negali patikti, nės užkliudo klausymus, apie kuriuos neturi rimto supratimo, ir pertai „kalba neteisiai prieš artymą savo“, apskųsdamas nekaltuosius.[27]

Šitoks Maironio dvilypavimas ilgainiui taps būdingas kairiųjų vertinimams (komunistinėje kritikoje jis bus radikalizuotas) – viena vertus, Maironio eilėraščiai (bent didžioji jų dalis) yra priimtini tiek ideologiškai, tiek dėl savo estetinės kokybės, antra vertus, kai kurie eilėraščiai, libretas ir poemos daugeliu atžvilgių atrodo netinkami. Dėl to poemos, o ypač *Kame išganymas*, kaip aiškesni „ideologinio fronto kariai“, ir kritikos ugnies gauna daugiau. Šitokia vertinimo tendencija buvo ilgalaikė.

Kiek panašų ėjimą vėliau atlieka ir dešinioji kritika. Tačiau ji, priimdama Maironio kūrybą kaip vientisą bei nekritiškai traktuodama vėlyvosios Maironio kūrybos motyvus, dvilypuoja ne Maironį, o bendruomenę, kuri tam tikru metu nebepriima poeto. Ši nuostata išryškėja po Maironio mirties ir Antrojo pasaulinio karo metais bei geriausiai matoma nekrologiniame Jono Aisčio straipsnyje[28]. Nesyk ji kartojama Ambrazevičiaus tekstuose[29], kuriuose tvirtinama, kad laisvę pasiekusiai Lietuvai jau nebereikėję Maironio idealisto. Vidurio kelio,

[26] Stasys Matulaitis, [*Pavasario balsų* recenzija], šios knygos p. 72.

[27] *Ibid.*, p. 81.

[28] Žr. Jonas Aistis, „Maironis“, šios knygos p. 239–243.

[29] Žr. Juozas Brazaitis-Ambrazevičius, „Maironis ir visuomenė“, šios knygos p. 281–291.

t. y. vertindamas ne tik laiko, bet ir asmenybės bei kūrybos pokyčių dinamiką, bandė ieškoti bene vienintelis Putinas[30].

II

Estetiniams vertinimams angažuotos kritikos Maironio kūryba sulaukia tik įsibėgėjus kultūriniam judėjimui ir panaikinus spaudos lotyniškais rašmenimis draudimą. Su šio draudimo panaikinimu sietinas ir antrojo *Pavasario balsų* leidimo pasirodymas 1905 m. Kartu su legalia spauda ėmė plėstis ir normalizuotis viešoji erdvė – reikėjo pratintis ir mokytis joje veikti. Ėmė reikštis ir jaunesnioji, jau pomaironinė kūrėjų karta. Tuometis literatūros vertinimas buvo:

> [...] persmelktas ankstyvojo modernizmo lūkesčių: stiprios asmenybės, maišto, dvasinių galių, laisvesnės asmenybės raiškos. Vis aiškiau suvokiama, kad ne bet koks rašymas yra literatūra, kad būtinas estetinis lygis, netgi *negražus gražumas*. Pabrėžiama, kad literatūra negali būti vertinama tik siaurais tikslais ar matuojama tik Lietuvos mastu [...].[31]

Ėmė kitėti ir Maironio recepcija. 1906 m. pabaigoje pasirodo Sofijos Kymantaitės straipsnis „Vienužis – Maironis – Vaičaitis", kuriame, atsisakant kairiųjų ir dešiniųjų kovingo angažuotumo, kūrybos vertė grindžiama naujais kriterijais:

> Jei dailė tai pasaulis augščiausio tvėrimo – įkūnijanti grožės idealus, tai ištikro tas, kurs paims ant savęs aiškinti dailės veikalus, tas negali vaikščioti vienpusiškų pažiūrų, ypatiškų ar partiviškų reikalų takais, tas negali teisinti darbų amato, o ne tvėrimo.[32]

Taip vertinant pirmon eilėn iškeliami ne Maironio bendrakarčiams svarbūs, jų veikimo programą atspindėję ar / ir formavę patriotiniai

[30] Žr. Vincas Mykolaitis-Putinas, „Visuomeninis Maironio kūrybos pagrindas", šios knygos p. 250–264.

[31] Viktorija Daujotytė, *Lietuvių literatūros kritika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007, p. 94; kursyvas originale.

[32] Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė, „Vienužis – Maironis – Vaičaitis", šios knygos p. 94.

tekstai, o lyriniai eilėraščiai. Ir visų pirma – „Vakaras (Ant ežero Keturių Kantonų)".

1906 m. pasirodę Kymantaitės ir Augustino Voldemaro tekstai žymėjo atėjimą naujos, „jaunųjų modernistų", kartos, kurios vertinimo kriterijai nebūtinai atitikdavo vyresniosios, Maironio bendražygių, kartos nuostatas bei pažiūras. Jaunųjų kilimas neišvengiamai brandino ir maištą prieš Maironį. Tokia nuostata darsyk paliudijo tiek Maironio poezijos svarbą, tiek jo poetinių reformų sėkmę:

> Maironis sukūrė lietuvių poetinę kalbą, pajėgią užmegzti kūrybišką dialogą su tradicija; jo poezijoje sukurta tam tikra tos tradicijos vienalaikė struktūra, kūrybos laukas, kultūrinis „kraštovaizdis". [...] Tokia konsoliduota tradicija modernistai galėjo remtis, ją neigti ir t. t.[33]

Pažymėtina, kad pasipriešinimas Maironiui ir jo kartos kūrėjams buvo dalis didesnio proceso – jo antrąją dalį sudarė priešinga (tačiau pirmąją papildanti) tendencija – Maironio kanonizavimas. Naujais pagrindais besikuriančiai tautai, (apsi)brėžiančiai savo kalbą, teritoriją, istoriją, papročius, netgi abėcėlę ir dar daug ką kitą, reikėjo ir savo tautos poeto. Juo, be didesnės konkurencijos, pripažintas Maironis. Formalia tokio pripažinimo dingstimi tapo 1913 m. minėtas Maironio kūrybos 25-metis.

Nėra visai aišku, kodėl atskaitos tašku pasirinkti būtent 1888 m. – jubiliejui skirtuose tekstuose šis apsisprendimas nekomentuojamas, o juk Maironio publikacijų būta ir anksčiau[34]. Skeptiškai į tokią datą žiūrėjo ir Vaižgantas:

> 1884 m. Maironis išspausdino pirmąjį publicistiškąjį savo straipsnį ir pradėjo rašyti Lietuvos istoriją, kuri pasirodė išspausdinta 1891 m. Taigi šios datos yra M. darbo pradžia, o 1888-1913-XXV yra nežinia kieno iš piršto išlaužta jubiliejui švęsti.[35]

[33] Brigita Speičytė, „Maironio palimpsestas", šios knygos p. 627–628.

[34] Šią datą galima sieti su pirmosios Maironio poemos *Lietuva* parašymu. Tačiau kodėl ji turėtų būti atskaitos tašku – lieka neaišku.

[35] Doc. p. e. J. Tumas, *op. cit.*, p. 2.

Net jeigu nėra aiški tokios chronologijos motyvacija, viena iš priežasčių minėti (ar sugalvoti) jubiliejų gana aiški – tai buvo galimybė susikurti pirmą poetą klasiką, kuris atitiktų naujais pagrindais besikuriančios bendruomenės aspiracijas. Kitaip tariant, ne tik Maironiui reikėjo auditorijos, bet ir lietuvių tautai su besiformuojančia politine, istorine bei kultūrine savimone reikėjo Maironio. Perfrazuojant Maironio nemėgtą Voltaire'ą – jei nebūtų Maironio, būtų reikėję jį išsigalvoti. Dar galima pridurti, kad Maironis yra labai lietuviškas poetas ta prasme, kad jo kūryba dažnusyk ne tik skirta, bet ir tinkama tik lietuviams. Apie tai rašė ir Jakštas:

> *Jaunoji Lietuva* mažai tegali užinteresuoti skaitytoją ne lietuvį. Išversta svetimon kalbon ji būtų stačiai nuobodi. Permaž joje akcijos, nėra tikro dramatizmo: kur kas daugiau čia gryno lirizmo, bet ir tas tik mums, šios gadynės lietuviams, pilnai tesuprantamas.[36]

Jakšto mintį pratęsė ir Ambrazevičius:

> Maironis naujų žmogaus būties gelmių neatvėrė. Naujų literatūrinių formų, nepažįstamų pasaulio literatūrai, nesukūrė. Gyvenimo rato pasaulyje nepasuko. Tačiau lietuvių tautos ribose jis ne tik atėjo su naujomis idėjomis ir literatūrinėmis formomis; jis ne tik išreiškė savo epochos nusiteikimus, bet virto lietuvių tautai ir gyvenimo formuotoju.[37]

Jakštas yra pastebėjęs, kad savo kūryboje Maironis „po teisybei, iš Lietuvos ribų beveik neišeina ir augščiau Šatrijos kalno nepakįla"[38]. Tačiau ši pastaba yra susijusi ne su Maironio kaip poeto galimybėmis, t. y. svarbu yra ne galimybės pakilti viršum Šatrijos kalno – kurti į universalius, „amžinuosius" klausimus orientuotą lyriką, o tai, kad virš to kalno nekilta. Kaip savo mintį apie Maironio polėkį tęsė Jakštas: „Jo nesvajota tapti žmonijos poeta, jo benorėta vien Lietuvai dainuoti ir iš tikrųjų tapta vien Lietuvos dainium"[39].

[36] Adomas Jakštas, *Mūsų naujoji literatūra (1904–1923)*, t. 1: *Mūsų naujoji poezija (1904–1923)*, Kaunas: Knygų leidimo komisija, 1923, p. 38.
[37] Juozas Brazaitis-Ambrazevičius, *op. cit.*, šios knygos p. 281.
[38] Adomas Jakštas, „Maironies lirika", šios knygos p. 201.
[39] *Ibid.*, p. 201.

Su Maironio kūrybos jubiliejumi sietinas ir dar vieno *Pavasario balsų* leidimo pasirodymas. Šis leidimas, matyt, taikantis prie jubiliejų minėjimo reikalavimų, gerokai suasmenintas – knygoje net trys Maironio nuotraukos: portretas viršelyje, prieš eilėraščius – jauno Maironio (Kauno gimnazijos mokinio), o prieš poemą *Kame išganymas* – Maironio Žemaičių (Telšių) seminarijos rektoriaus fotografija. Taip kuriamas retrospektyvus žvilgsnis į Maironį kaip asmenį, o sykiu ir jo kūrybą. *Pavasario balsai* čia aiškiausiai įgyja savo kaip rinkinio istoriją. Sykiu ir Maironis pasirodo nebe kaip poetas tarp poetų, o figūra, kurios svarbūs ne tik tekstai, bet ir atvaizdai, ir ne tik esamieji, bet ir buvusieji. Taip jau minėtas *Terp skausmu į garbę* fragmentas apie poetą-galiūną Maironį iš vienos poemos tekstinės realybės tampa visos bendruomenės realybe.

Be naujo *Pavasario balsų* leidimo spaudoje pasirodė ir nemažai Maironiui skirtų straipsnių bei, kaip jau minėta, *Draugijos* ir *Ateities* numeriai. Pastarąjį numerį pradeda Putino publikacija „Maironis (25 metų literatiškojo darbo paminėjimas)“. Joje darsyk patvirtinamas Maironio-klasiko vaizdinys:

> O garsiausia ir kartu jautriausia tų paslaptingųjų tautos-kanklių styga yra, be abejo, Maironis. Štai jau ketvirta dalis amžiaus praėjo nuo to laiko, kuomet suskambėjo Lietuvos padangėj pirmų jo dainų aidas. Ir toliau vis gimė ir gema naujos, nors ir senosios nemiršta. Ir nemirs niekados. Laikui bėgant jos dar labjau įaugs į tautos dvasią ir sulaukęs geresnių laikų lietuvis su pamėgimu skaitys jausmingas Maironio dainas, atmins pirmuosius atgimimo laikus ir su pagarba nulenks galvą prieš tų dienų kovotojus didvyrius, kurie dirbdami tėvynei skundžiasi Maironio lupomis:
>
> Tarp vargų sopulių, be rasos ir žvaigždės,
> Musų mėlynos akys apteko kraujais; [...]
>
> O dainius išreiškęs tuos skundus, troškimus ir stiprinęs kovotojų dvasią bus gerbiamas kaipo „atgimimo dainius“, „geresnių laikų pranašas“. Ir neišsipildys tie kartųs poėto žodžiai:

Išnyksiu, kaip dumas išblaškomas vėjo,
Ir niekas manęs neminės![40]

Šis Putino tekstas svarbus tuo, kad tai yra vienas pirmųjų bandymų nagrinėti *visą* ligtolinę poetinę Maironio kūrybą, išskirti bei aptarti pagrindines jos temas. Tiek naujasis *Pavasario balsų* leidimas, tiek spaudoje pasirodę straipsniai padėjo pamatus Maironio-klasiko vaizdiniui, kuris gyvuoja iki šiolei. Tad, jeigu reikėtų pasakyti konkrečią datą, kuomet Maironis tapo klasiku, galima nurodyti 1913-uosius. Tokio statuso suteikimas buvo ne tik diktuojamas kultūrinio jaunos tautos poreikio, bet ir paremtas dideliu poeto populiarumu bei poveikiu jo skaitytojams bei dainuotojams. Kartu negalima nepastebėti, kad 1913 m. nebuvo parašytas nė vienas brandesnis kritinis tekstas, kurio įžvalgos būtų aktualios iki šiol. Tai lėmė objektyvios aplinkybės – literatūros kritika dar nebuvo susiformavusi, tuo metu rašę gabūs kritikai, tokie kaip Putinas ar Sruoga, buvo dar visai jauni.

Kaip minėta, Maironio autoriteto ir jo klasiko vaidmens įtvirtinimas sutapo su pasipriešinimo jam (ar, tiksliau, jo reprezentuojamos epochos estetikai) banga. Šį dvikryptį judėjimą puikiai iliustruoja Maironio jubiliejaus proga rašytas Sruogos straipsnis, paskelbtas *Aušrinėje*. Jis pradedamas redakcine įžanga:

> Maironis – tai vienas garbingiausiųjų mūsa tautos dainių. Tave, Jubilate, mes jaunieji šiandien sveikinti drįstame ir karštai trokštame, kad dar nors kartą, aitriai suskambėtų Tavo lyra galinga. Kaipo bandymą pasiaiškinti Maironies tverybos ypatybes, duodame vietos šiam savo bendradarbio raštui.[41]

Po tokios įžangos galima tikėtis, kad Sruoga nueis Putino keliu, tačiau taip neatsitinka. Apskritai Sruoga mėgo rašyti aštrią, atgarsį sukeliančią kritiką. Priešingai dalykiškai Maironio kritikos sampratai, Sruogos publikacijose gausu teatrališkumo – susidūrimai, aštrūs

40 Vincas Mykolaitis-Putinas, „Maironis. 25 metų literatiškojo darbo paminėjimas", šios knygos p. 103–104.

41 Balys Sruoga, „Maironis (Kun. prelatas Jonas Maculevičius). 1888–1913", šios knygos p. 122.

vertinimai bei pervertinimai, parodija ir t. t. Pripažindamas Maironio svarbą, tuo pat metu jis pasilieka daug laisvės kritiškam poeto kūrybos svarstymui. O priekaištams vietos atsiranda, nes Sruoga Maironį matuoja simbolistų kūrybos masteliu ir galiausiai prieina prie panašių, tik labiau išplėtotų ir aštresnių išvadų nei Kymantaitė. Savo palyginti netrumpą tekstą Sruoga baigia tokiu pasažu:

> Galop, beliktų, rodos, suformuluoti visa, kas pasakyta, padaryt tinkamos išvados ir nuspręst, kokią vietą Maironis užima mūsą literatūroje ir t. t.
>
> Bet aš, manding, išsireikšdavau aiškiai ir formuoluoti nėra jokio reikalo, o daryt „reališkas išvadas" ir spręsti būtą perdaug nemalonu ir liūdna, kaip poėtui, taip ir jo tverybos apžvalgininkui.[42]

Jaunųjų modernistų bruzdėjimas prieš Maironį buvo paremtas ne siekiu paneigti jo svarbą – priešingai, jo nuopelnai *praeityje* buvo pripažįstami, tačiau patį Maironį norėta ten ir palikti. Visų prieš Maironį „maištavusiųjų" pasisakymus vienija nuostata, kad Maironio tekstai – tiek istoriografiniai, tiek poetiniai – nebeaktualūs, „nebe šių laikų". Tačiau kartu tai nereiškia, kad jie apskritai nebuvo svarbūs. Šitokia reakcija – tai kaina, kurią, pasiekęs savo tikslą, t. y. tapęs institucionalizuotu poetu galiūnu, arba kitaip – klasiku, sau netikėtai turėjo sumokėti Maironis.

III

Maironis buvo poetas, kurio jaunesnieji nebegalėjo apeiti, – steigdami savo poziciją ir poetiką, jie vienaip ar kitaip turėjo nustatyti savo santykį su juo. O turint omenyje intensyvius lietuvių kultūros modernizacijos tempus, šis santykis negalėjo likti pozityvus (tik vėliau prie Maironio grįžta neoromantikai, kas buvo savotiška maištavimo prieš savo laiko tendencijas forma). Tokia negalėjo likti ir jaunesniųjų rašyta Maironio kūrinių kritika. Bene žinomiausias šio Maironio recepcijos istorijos epizodo tekstas – Antano Šmulkščio-Paparonio

[42] *Ibid.*, p. 154.

(1886–1951) recenzija. Tiesa, pačią recenziją, rašytą poemai *Mūsų vargai*, nelabai kas bemena, išskyrus vieną plakatinę frazę – „Labanakt, Maironi!“ Visgi šis atsisveikinimas nėra vienareikšmis – jis su išlygomis. Visas Šmulkščio pasažas skamba taip:

> Maironi! Nors tavo siela žvaigždžių takus pažino ir *ne vienam keleivių žemės nušvietė kelią*, bet tave patį šios žemės kelionėje aš matau saulolaidos masinančioj šviesoj ir tariu, *gerbdamas tavo vardą*: „Labanakt, Maironi!“[43]

Net jeigu tariama „labanakt“, tai daroma gerbiant vardą. Atkreiptinas dėmesys, kad šis, jau 1920 m. paskelbtas, tekstas svarbus ir tuo, kad čia su Maironiu atsisveikina nebe ideologiniai priešininkai ar jaunieji maištautojai. Paparonio straipsnis paskelbiamas laikraštyje *Laisvė* – tai krikščionių demokratų laikraštis. O pats autorius – kunigas, būsimas laikraščio redaktorius ir būsimas Krikščionių demokratų partijos pirmininkas. Įdomu, kad žymioji Paparonio frazė iš dalies atkartoja paties Maironio pasakymą, kurį jis adresavo nepritariantiesiems tuomet naujoms lietuviško nacionalinio atgimimo idėjoms: „Kas vakarykščio sapno ieškotų, / Tam labą naktį galim užtraukt“ (eil. „Užtrauksme naują giesmę“).

Tais pačiais metais kaip ir Paparonio recenzija pasirodo dar vienas *Pavasario balsų* leidimas, kuris iš kitų išsiskyrė gausia ir labai nevienalyte knygos puošyba. Maironio kritinės recepcijos istorijoje šis nedidelis epizodas svarbus tuo, kad čia būta atvejo, kuomet daugiau dėmesio skirta ne grožiniams tekstams, kurių didžioji dalis visiems buvo puikiai žinoma, o knygos apipavidalinimui. Daliai *Pavasario balsų* vertintojų užkliuvo tai, kad kunigo rinkinyje publikuojamos moterų nuotraukos. Šiuos portretus kai kurie skaitytojai tiesiogiai susiejo su asmeniniu Maironio gyvenimu. Jakštas šias moteris apibūdino kaip „Beatričes“ ir teisino tokį sprendimą:

43 Antanas Šmulkštys-Paparonis, „Del Maironio poemos *Mūsų vargai*“, šios knygos p. 169; kursyvas – T. A.

Jis turėjo pilną teisę tai padaryti, ir esame tikri, ilgainiui ims tąja teise naudotis ir kiti mūsų poetai. Nes jei moksle svarbu pažinti fenomenų priežastis, tai ir literatūroj, toli gražu, ne pro šalį žinoti, kas tai buvo do Beatričė, kuri yra dainiui įkvėpus tą ar kitą tikrai gražų poezijos dalyką.[44]

Taigi reikėtų kalbėti apie galimas įkvėpėjas, o ne – kaip kartais daroma – slaptų meilių afišavimą. Visgi rengiant knygą buvo neįvertinta dokumentinė nuotraukų galia – jos sietos su asmenine poeto lyrika, kurioje aprašomų jausmų tikrumas per nuotraukas buvo „įdokumentintas".

Kartu 1920 m. *Pavasario balsų* leidimas buvo paskutinė didesnį viešą susidomėjimą sukėlusi Maironio knyga. Tiesa, pats Maironis nemenko dėmesio sulaukė 1922 m., savo 60-mečio proga, tačiau jubiliatui atsisakius dalyvauti bet kokiuose šventiniuose renginiuose, sukaktis minėta daugiau spaudos puslapiuose[45]. Maironio kritinės recepcijos kontekste ši data svarbi tuo, kad rengdamasis minėjimui Vaižgantas ėmė rinkti medžiagą apie poetą. Vėliau jos pagrindu parengė atskirą, jubiliejiniais metais skaitytą universitetinių paskaitų kursą, kuris savo ruožtu 1924 m. virto pirmąja Maironiui skirta monografija. Kaip jau minėta, ši knyga daugiau nei keturiasdešimt metų – iki Zaborskaitės studijos pasirodymo 1968-aisiais – buvo pagrindinis veikalas apie Maironį. Vaižganto surinkta biografinė medžiaga tapo pamatu apskritai visam vėlesniam Maironio biografiniam piešiniui, su metais tik šiek tiek papildytam. Kartu reikia pažymėti, kad dau-

[44] Adomas Jakštas, „Maironies lirika", šios knygos p. 206.

[45] 1922 m. spalio 13 d. Maironio laiškas Vaižgantui: „Pripuolamai teko man nugirsti, kad Tamstai patarus, kas tai rengiama net už Seminarijos sienų 60 gimimo metinei. Prašau ir dar karta atkartoju: nedarykite man nemalonumų eidami prieš mano griežtą nusistatymą! Nenoriu, nenoriu, nenoriu. Kad aš pragyvenau 60 metų, tai čia ne koks mano nuopelnas, o kas link mano darbų, tai jiems objektyviai spręsti – per anksti. Galop, kai mirsiu, darykite, kaip išmanote; bet gyvam žmogui klausyti papeikimų – ne per malonu, klausyti pagyrimų akyse – pažeminantis daiktas [...]. Kaip nuo 25 metų darbuotės jubiliejaus, taip ir ypač nuo 60 metų amž. paminėjimo paliuosuokite mane! / Kai dėl paskaitos mano auklėtiniams Seminarijoje pažadėtos, mažame rately, tai prieš ją, žinoma, aš nieko neturiu; jos ir užteks!" (*Literatūra ir kalba*, t. 21: *Maironis*, redakcinė kolegija: Kostas Doveika [et al.], Vilnius: Vaga, 1990, p. 304).

giausia dėmesio Vaižgantas skyrė ne Maironio figūros bei kūrybos konceptualiam vaizdui pateikti – jo knygą iš esmės sudaro trys dalys: biografija, bibliografinio pobūdžio žinios bei daugiausia vietos užimantis stambesniųjų kūrinių turinio perteikimas.

Netrukus po Vaižganto monografijos – 1926 m. pasirodo ir pirmieji Maironio *Raštų* tomai. Būtent juose esančios eilėraščių redakcijos (užbėgant už akių galima pasakyti, kad Maironio eilėraščių redagavimas ir tekstų kaita pirmą kartą nuosekliau aptarti tik devintajame dešimtmetyje[46]) tapo kanoninėmis, jomis paprastai naudojamės ir jas cituojame šiandien. Tiek Vaižganto monografija, tiek *Raštai* – vieni svarbiųjų maironianos tekstų – anuomet nebuvo naujiena, jie veikiau tik patvirtino esantį Maironio statusą.

IV

Maironis mirė 1932 m. vasarą. Nyka-Niliūnas rašė, kad „[...] Maironio mirtis jo skaitytojų ir dainuotojų liko beveik nepastebėta; daug kas iš jų gal net nė nebežinojo, kad Maironis ligi tol tebebuvo gyvas“[47]. Panašiai, galbūt parafrazuodamas Nyką-Niliūną, teigė ir Tomas Venclova: „Amžininkai prisimena, jog Maironio mirtis praėjo beveik nepastebėta“[48]. Tačiau tokie teiginiai yra ginčytini, mat žinia apie Maironio mirtį tapo pirmojo puslapio naujiena laikraščiuose, apie tai kalbėta per radiją, o daugybę žmonių surinkusiose laidotuvėse („20.000 žmonių per vieną dieną praėjo pro karstą, kuriame buvo pašarvotas šis didis lietuvių laisvės pranašas [...]. Nešant karstą į Baziliką [...] minios netilpo nei Rotušės aikštėje“[49]) vienaip ar kitaip dalyvavo aukščiausios valdžios atstovai. Tačiau tikėtina, kad galėjo būti tokių, kurie nežinojo poetą dar gyvą esant, mat Maironio tekstai bei dainos nemažą lietuvių dalį lydėjo nuo vaikystės bei seniai buvo tapusios savaiminga jų gyvenimo dalimi.

[46] Žr. Irena Slavinskaitė, „Maironio eilėraščio kelias“, šios knygos p. 405–420.

[47] Alfonsas Nyka-Niliūnas, „Maironio likimo paraštėje“, šios knygos p. 343.

[48] Tomas Venclova, „Laimei, Maironis“, šios knygos p. 436.

[49] Bernardas Brazdžionis, „Atgaivinkime patriotinį Maironio kultą“, in: *XX amžius*, Kaunas, 1940-06-28, Nr. 145.

Išsyk po Maironio mirties paskelbta daugybė nekrologinio pobūdžio straipsnių. Būta mėginimų apibendrinti ir visą Maironio kūrybą, ir ne tik kūrybą, bet ir laikotarpį, kuriuo jis kūrė. Štai Julijonas Lindė-Dobilas trumpoje publikacijoje pateikia Maironio svarbą dar iki 1918-ųjų geriau suprasti padedančią įžvalgą:

> Mūsų didieji rašytojai buvo kartu ir veikėjai ir, be abejo, daugiau veikėjai. Ir Maironis, nors jis šiaip nedaug tesikišė į gyvenimą ir yra žinomas Lietuvai daugiausiai iš dainų, bet vis tiek, mano nuomone, kaip veikėjas jis didesnis, negu kaip poetas. Jei Basanavičiui ir Kudirkai priklauso garbė, kad jie atgimimo darbą yra pradėję, tai tas, kas žino, kokia buvo anais laikais Lietuva, turės pripažinti, kad labiausiai ją paveikti tegalėjo tik toks asmuo, kaip Maironis [...].[50]

Tai, ką pasakė Dobilas, paprastai įvardijama bendra, nuvalkiota, todėl tuščia tapusia fraze – „žadino tautinius jausmus". Idant atsirastų 1918 m. Lietuva, reikėjo ne tik signatarų, bet ir gerokai daugiau žmonių, kurie galėtų bent iš dalies įsivaizduoti Lietuvą kaip (galinčią būti) valstybę, o lietuvius kaip savo praeitį ir – tai ne mažiau svarbu – ateitį bei teises turinčią tautą. Maironio eilėraščiai, taip pat ir jo rašyta istorija, buvo tekstai, kurie skatino minėtą vaizdavimosi ir galiausiai veikimo pagal tą vaizdinį darbą.

Pomirtiniai įvertinimai darsyk patvirtino 1913 m. nustatytą Maironio statusą, tik šįkart tai daryta nuosekliau ir argumentuočiau. Nuo to laiko Maironis turėjo atsidurti solidžioje ir kiek dulkėtoje klasikų lentynoje. Taip ir būtų atsitikę, jei ne didžiausioji XX a. istorinė katastrofa – Antrasis pasaulinis karas. Lietuva netenka Nepriklausomybės ir kartu su sovietinėmis ir nacistine okupacijomis Maironis iš klasikų keliauja į aktualiųjų autorių sąrašą. Šį pokytį galima iliustruoti jo knygų leidimais: po Maironio mirties iki karo pradžios tebuvo išspausdinta viena knyga – baladės „Jūratė ir Kastytis" atskiras leidimas (1937), o karo metais *Pavasario balsai* išleisti net penkis kartus (tiesa, ne visi tiražai pasiekė skaitytojus).

[50] Julijonas Lindė-Dobilas, „Maironis. Šis tas dėl jo kūrybos", šios knygos p. 237.

Kuo tuo laiku galėjo būti aktualus Maironis, išduoda karo meto *Pavasario balsų* leidimus lydėjęs Ambrazevičiaus straipsnis „Maironis ir visuomenė". Parafrazuodamas Maironio mintį, kad esama dviejų Lietuvos epochų – iki 1918 m. vasario 16 d. ir po jos, Ambrazevičius (šios Maironio minties nenurodydamas) rašo: „Ne be kovos Maironis laimėjo dvasinio vado vardą savo epochoje; ne be skausmo pasitraukė antroje epochoje; ne be išvidinio triumfo kilo jo renesansas trečios epochos pradžioje"[51]. Trečioji epocha – tai prarastos Nepriklausomybės laikas, kuriame Maironio raginimai telktis ir dirbti Lietuvos labui iš naujo tampa aktualūs. Valstybingumo praradimas buvo prielaida tam, ką Ambrazevičius vadina Maironio renesansu. Būtent šitokią Maironio interpretaciją su savimi išeivijon 1944 m. išsiveža karo pabėgėliai.

V

Kaip kinta Maironio interpretacija išsyk po antrosios sovietinės okupacijos, įmanu iliustruoti fragmentu iš Antano Venclovos įvado 1947 m. laidos *Pavasario balsams*:

> Pažangiosios Maironio idėjos, jo gyvas, entuziastiškas žodis šiandien vėl uždega mus pasiryžimu kovoti dėl *tarybinio* Lietuvos atgimimo, dėl tos Lietuvos, kuriai sukurti atviri vartai visiems tiems, kurie su pasiaukojimu dirba, į ranką paėmę kūjį, *arklą, knygą, lyrą.*[52]

Tarp Maironio projektuotos Lietuvos, kurią sudaro arklu, knyga ir lyra metonimiškai įvardijami žemdirbiai, inteligentai bei menininkai, atsiranda ir priešakin stoja kūju bemosuojąs proletaras. Jo figūra Maironio poeziją lydės beveik visą sovietmetį.

Tiesa, bolševikinė Maironio interpretacija neatsirado pokariu – jau tarpukariu ji buvo įgavus savo pavidalą bei gyvavo Maskvoje leistuose komunistiniuose leidiniuose. Visgi pirmuoju sovietmečiu nespėta bent kiek daugiau išskleisti naujosios Maironio traktuotės (atmintyje

[51] Juozas Brazaitis-Ambrazevičius, *op. cit.*, šios knygos p. 282.

[52] Antanas Venclova, „Maironis (1862–1932)", šios knygos p. 301; kursyvas originale.

daug kam užsiliko tik vėliau nuo sovietinio režimo nukentėsiančio Viktoro Katiliaus straipsnis apie *Jaunąją Lietuvą*[53]), mat Antrasis pasaulinis karas pereina į naują nacistinės Vokietijos ir Sovietų Sąjungos karo etapą ir Lietuvą perima nauji okupantai. Pastarieji nesiėmė naujų pervertinimų (buvo pats karo įkarštis).

Nacistinės okupacijos laiku labiau tenkintasi ribojimais nei naujų koncepcijų diegimu. Tiesa, antisovietinės agitacijos tikslais bandyta pasinaudoti bolševikinėmis Maironio traktuotėmis[54]. Tai darsyk paliudija, kad Maironio figūra (t. y. ne tiek asmuo, kiek tam tikras vertybes tam tikru būdu pateikiantis autoritetingas kalbėtojas) buvo tiek svarbi, kad pasikėsinimas į ją buvo ir pasikėsinimas į bendruosius dalies visuomenės susipratimo dėmenis. Nacistinės okupacijos metu Maironio autoritetu pamėginta naudotis ir skatinant bei įteisinant antisemitizmą[55] (o drauge su juo – prieš žydus nukreiptą administracijos politiką, taip pat ir holokaustą). Ne vienu pavyzdžiu galima patvirtinti, kad Maironio poezija nėra palanki daliai kitų tautybių (rusų, lenkų, žydų) bei tikėjimų (stačiatikių bei judėjų) atstovų. Visa tai įmanu aiškinti nacionalistinėmis autoriaus nuostatomis, tuometėmis politinėmis realijomis, laikotarpiui būdingomis religingumo formomis ir t. t. (tautinė bei religinė priklausomybė anuomet buvo gerokai svarbesni tapatybės dėmenys, dėl to ir skirtumai keldavo didesnes trintis). Tačiau prieš žydus nukreiptos eilutės ar strofos nesiklojo į atskirą sistemą, tad anoniminio straipsnio „Žydai Maironio lyrikoje“ autorius Maironio kūrinius tiesiog palydi su tekstu nesusijusiais teiginiais. Pvz., eilutė „Kauno miesto aikštėj veršis baubia griaudingai...“ palydima tokiu komentaru:

> Žydai savo nevalyvumu, parazitizmu ir nežmonišku elgesiu kėlė antisemitizmą. Lietuviai taikūs žmonės, su visomis tautomis moką taikingai sugyventi, tačiau žydų jie nekentė. Lietuvis žydo nė žmogumi nevadino. Nors jokių didesnių išsišokimų prieš žydus nebūdavo, tačiau žydai jautė tą neapykantą.

53 Viktoras Katilius, „Maironio 'Jaunoji Lietuva'“, in: *Raštai*, Kaunas, 1941, Nr. 1, p. 119–117.

54 Žr. „Bolševikų spauda apie Maironį“, in: *Ateitis*, Kaunas, 1944-05-24, Nr. 120.

55 Žr. „Žydai Maironio lyrikoje“, in: *Ateitis*, Kaunas, 1944-06-01, Nr. 126.

Atėjus bolševikams, antisemitizmas buvo sutapdintas su antikomunizmu. Bolševikams atrodė, kad tas, kas nemėgsta žydų, negali mėgti ir bolševikų. Todėl už antisemitizmą lietuviai buvo bolševikų lygiai tiek pat persekiojami, kaip ir už antibolševizmą.[56]

Neliko užmirštas Maironis ir kitoje fronto pusėje. Poetas tampa Maskvos globoto antihitlerinio pasipriešinimo (tarp asmenų, po 1941 m. birželio pasitraukusių Sovietų Sąjungos gilumon) dalis. Be atskirų Maironio kūrinių publikacijų, skelbta ir kritinei recepcijai priskirtinų tekstų. Štai toks Maironis pasirodo 1942 m. Korsako straipsnyje:

Rūsti neapykanta ir pagieža, kurią per amžius jautė savo širdyje lietuvių liaudis vokiškiesiems grobikams, rado ryškų atspindį ir žymiausio lietuvių tautinio sąjūdžio gadynės poeto Maironio kūryboje. Šiandien, kai Lietuvą vėl žvėriškai kankina ir trempia hitlerinės gaujos, daugelis prieš vokiškuosius grobikus nukreiptų Maironio poezijos posmų skamba kaip naujas kaltinimas ir uždegantis kvietimas į žūtbūtinę kovą.[57]

Taigi karo metais Maironio kūryba buvo „įdarbinta" tiek antikomunistinės bei antisemitinės, tiek antihitlerinės propagandos. Pokariu interpretacijos imtos veržti į vis griežtesnius rėmus. Sovietinėje retorikoje komunistinio režimo įsigalėjimas buvo vaizduojamas kaip kokybiškai nauja epocha, pakeitusi buržuazinę fašistinę santvarką – pagal šią bendrąją formulę pristatomas ir Maironis („Brangūs mums Maironio kūriniai, kuriuose su tokia meile dainuojama tėvynė, kur mes gimėme, augome, kovojome dėl naujosios, Tarybų Lietuvos, dėl geresnės jos dirbančiųjų buities"[58]), kuris, kaip teigiama, tik sovietmečiu buvo teisingai suprastas. 1947 m. *Pavasario balsuose* Maironis prie komunistinės santvarkos „adaptuojamas" ne tik įvade pateikiama traktuote, bet ir pačių kūrinių kupiūromis (pvz.,

[56] *Ibid.*

[57] Kostas Korsakas, *Prieš amžinąjį priešą*, Kaunas: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1945, p. 115.

[58] Antanas Venclova, „Maironis (1862–1932)", šios knygos p. 300.

pašalinant paskutinę „Kur bėga Šešupė“ strofą[59], antrą ir trečią „Kai kam“[60] posmus ir pan.).

Aukštas pareigas ėjęs dvasininkas, krikščionis demokratas, aiškus „pirmeivių“ oponentas – bent vienos iš paminėtų Maironio charakteristikų užtektų, kad kūrėjas būtų nurašytas kaip buržuazinis ar visai nutylėtas, jo knygos pašalintos iš bibliotekų, o vardas – tiesiog išnyktų. Tačiau Maironis nebuvo tas, kurį būtų įmanu ištrinti iš bendruomenės atminties. Tad kalbant apie Maironį derinta dvejopa taktika – kritikuoti „buržuaziniai“ jo kūrybos bei asmenybės aspektai ir tuo pat metu stengiamasi išnaudoti jo autoritetą sau palankia linkme. 1957 m. Antanas Sniečkus susitikime su rašytojais sakė: „Mums reikia pasiekti, kad Maironis irgi tarnautų mums“[61]. Šis siekis atitinka ne tik 1957-ųjų, bet ir ankstesnių metų sovietinės valdžios praktikas.

Aptariant Maironio lyriką, dažniausiai išskirti du momentai: ankstyvajai kūrybai būdingi pasisakymai už tautų išsivadavimą ir carizmo kritika bei Maironio satyros – per jas buvo apibendrinamas ir iliustruojamas jo santykis su „buržuazine“ tarpukario Lietuva. Esą satyros atsiradusios po to, kai poetas susidūręs su nepriklausomos (šis žodis rašytas kabutėse) Lietuvos realybe, kurioje buvo įgyvendinti buržuaziniai idealai.

59 „Apsaugok, Aukščiausis, tą mylimą šalį, / Kur mūsų sodybos, kur bočių kapai! / Juk tėviška Tavo malonė daug gali! / Mes Tavo per amžius suvargę vaikai. / Neapleisk, Aukščiausis, mūsų ir brangios tėvynės, / Maloningas ir galingas per visas gadynes!“

60 „Pabūgęs žiaurios bolševikų drausmės, / Nusisavint galvos išsigandęs, / Kai kur kai kas / Į Lietuvą spruko; išmoktos giesmės / Iškęst čia negali nebandęs; / O kai deputato mandatą laimės, / Tai, trindamas baltas rankas, / Nusavinęs daug ‘geradėjų’, / Beševilpaus garsingu veikėju / Ne vienas kai kas. // Kaip ‘istinas ruskavo’ caro sūnus / Su drūta gude susituokęs, / Kai kur kai kas, / Dabar iš Maskvos alkanos vos skvernus / Parnešęs, nors ‘barinia’ juokias, / Lietuvių ‘liežuvio’ mėgėjas švelnus / Ir, trindamas baltas rankas, / Pilietis šiandieną pilvotas, / Uolus Lietuvos patriotas / Ne vienas kai kas.“

61 *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*, redakcinė kolegija: vyriausiasis redaktorius Arvydas Anušauskas [et al.], Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2007, p. 429.

Alternatyvi, nuo valdžios nepriklausanti Maironio interpretacija okupuotoje pokario Lietuvoje galėjo pasirodyti tik nelegalioje spaudoje. Bet partizaninio karo metai buvo itin nepalankus laikas *kritinei* Maironio recepcijai. Vis dėlto poeto vardas bei jo kūrinių fragmentai ėmė rodytis atskiruose straipsniuose bei atsišaukimuose. 1948 m. Prisikėlimo apygardoje atsiranda ir Maironio rinktinė. Iki tol ji vadinta Povilo Lukšio – savanorio, pirmojo už Lietuvos Nepriklausomybę žuvusio kario vardu. Šitoks Lukšio ir Maironio pavardžių gretimumas nebuvo atsitiktinis – Maironis, kaip ir, pavyzdžiui, Vincas Kudirka, taip pat ir knygnešiai ar savanoriai, buvo viena tų figūrų, su kuriomis save siejo ir per kurių veiklą ar tekstus save aiškino partizanai[62]. Antai 1951 m. Vasario 16-osios paminėjimui skirtas atsišaukimas baigiamas taip:

> Tad visi kaip vienas drąsiai pirmyn. Skatinami Maironio ir Kudirkos bei kitų pavyzdžio, neleiskime numirti Lietuvai, bet, užsidegę Širvintų bei Giedraičių kovotojų narsumu, parneškime savo Tėvynei laisvę.[63]

Svarstant apie Maironio kūrybos poveikį partizaninio karo metu, dėmesys kreiptinas ne tiek į jo knygas, kiek į tuomet dar stiprią Maironio kūrinių dainavimo tradiciją.

1952 m., ginkluotam pasipriešinimui slopstant, Antanas Bakšys-Germantas įkuria „Vyčių" sąjungą, kuri pasipriešinimą turėjo tęsti kita – dvasine-intelektine forma. Organizacijos pagrindą turėjo sudaryti legaliai gyvenantys asmenys. Ši sąjunga turėjo ir savo leidinį – laikraštį *Vyčių keliu*. Jame ir buvo paskelbtas Alekso Jurkūno-Raganiaus straipsnis „20 metų be Maironio". Įdomu ir tai, kad savo tekstą Jurkūnas rašė veikiausiai remdamasis jau minėtu 1947 m. sovietiniu

[62] Žr. Jurgita Žana Raškevičiūtė, „Liongino Baliukevičiaus-Dzūko dienoraštis: partizano sąmonės formavimosi dokumentas", in: *Prace baltystyczne: język, literatura, kultura*, t. 6, red. Marta Grzybowska, Monika Michaliszyn, Joanna Tabor, Warszawa: Wydano nakładem Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2016, p. 246–247.

[63] *Nenugalėtoji Lietuva*, kn. 4: *Lietuvos partizanų spauda, 1950–1956*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1996, p. 143.

Pavasario balsų leidimu su Venclovos įvadu. Tiesa, šiuodu straipsnius jungia tik jų objektas bei kelios klaidos, kitais atvejais jie pateikia mažai kur sutampančius Maironio vertinimus. Publikaciją Jurkūnas-Raganius baigia šitaip:

> Maironio kūrybos poveikis mūsų tautai kovoje už savo būvį nepaprastai didelis ir nūdienoj. Poeto ugningas kovos dvasios žadinimas, jo nepalaužiamas tikėjimas pergale bei ryžtingumas ir šiandien pakelia mus į kovą už laisvę, už mūsų tėvų šventąjį tikėjimą, kuriuos okupantas stengiasi iš mūsų išplėšti. Tačiau, kol gyva mumyse Maironio dvasia, tol jokia jėga neįstengs mūsų palaužti, ir Lietuva taps graži ir laiminga, kokią norėjo matyti ir dėl kokios dirbo ir kovojo didysis poetas Maironis.[64]

Neaišku, kiek žmonių pasiekė čia aptariamas straipsnis, nes jau 1953 m. sausį sunaikinamas paskutinis Vakarų srities štabas: žūsta Jurkūnas-Raganius, jo žmona Elena Jurkūnienė-Balanda ir vienas iš Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio vadų Bakšys-Germantas.

Maždaug tuo pat laiku iš Vokietijos stovyklų karo pabėgėliams ėmus skirstytis po pasaulį, susilpnėjo iki tol gana kompaktiškai gyvenusios lietuvių išeivijos kultūrinė veikla. Galima pastebėti, kad pirmaisiais pokario metais Maironis išeivijoje leistas itin intensyviai – iki 1952 m. pasirodė net 8 įvairių kūrinių leidimai, kai per tą patį laikotarpį okupuotoje Lietuvoje – 3. Tuo laiku šio poeto kritinėje recepcijoje atsirado ir naujas reiškinys, kurį galima pavadinti konkurencija dėl Maironio. Iki okupacijos sovietinė kritika Maironį mėgino nurašyti kaip reakcinės buržuazijos poetą; po okupacijos, atmetus netinkamus tekstus bei biografijos faktus, Maironio kūrybą teko įsisavinti. Šis įsisavinimas (o išsyk po jo ir pasisavinimas) vykdytas per naujas Maironio interpretacijas, į kurias išeivijoje reaguota skaudžiai, mat tokiu būdu kėsintasi į dalį tekstų, kurie sudarė po pasaulį išsibarsčiusios bendrijos tapatumo pagrindą:

> [...] veltui šiandien šie „ponai“, suradę užuovėją pas JAV imperialistus, išdavę savo liaudį, bando savintis Maironį. Tikrąją savo vietą Maironis

[64] Aleksas Jurkūnas, „20 metų be Maironio“, šios knygos p. 309.

užima mūsų literatūroje, tikrąjį pripažinimą jis surado savo liaudies širdyje.[65]

Maironio interpretavimo tradicija aiškiai atsišakoja. Šios atšakos konkuruoja ir stengiasi paneigti ar demaskuoti viena kitą. Išeivijoje, kurion išsivežta tarpukario Nepriklausomybės tradicijas tęsianti Maironio traktuotė, reakcijų į komunistines interpretacijas opumą galima suprasti – Maironis aiškia gija jungė išeivius tiek su Lietuva kaip šalimi, kiek su buvusia kultūrine-politine sankloda. Bene pirmasis straipsnis, skirtas Maironio kritinės recepcijos istorijai, o kartu ir stambiausias konkurencijos dėl Maironio tekstas, – Antano Baltaragio slapyvardžiu pasirašiusio Kosto Ostrausko publikacija „Numaironintas Maironis: jo sovietinio traktavimo raida"[66], kuris 1963 m. skelbtas per tris *Aidų* numerius. Jau pavadinimas rodo, kad okupuotoje Lietuvoje skelbiami maironianos tekstai redukuoja, „numaironina" išeivijoje egzistuojančio Maironio supratimo esmę. Ostrauskas išsamiai susipažino su tuomete sovietine maironiana ir ne be ironijos bei patoso (pastarasis neišvengiamas, mat Ostrausko tikslas – ne pateikti interpretacinius pokyčius, o demaskuoti sovietinį požiūrį) pateikė jos raidą bei specifiką (panašaus pobūdžio tekstus Ostrauskas yra parašęs ir apie Jakštą bei Vincą Krėvę). Tiesa, vėliau, jau 1997 m. išleistoje straipsnių, laiškų ir atsiminimų knygoje Ostrauskas rašė, kad tuomet rašydamas iš už Atlanto jis pateikdavo pernelyg griežtus vertinimus, nes nebuvo iki galo suprantama, kokioje situacijoje buvo atsidūrusi kultūrinė bendruomenė[67].

Minimas Ostrausko tekstas pasirodo neatsitiktinai – jis sietinas su 1962 m. vykusiais 100-ųjų Maironio gimimo metinių minėjimais. Šia proga *Aiduose* skelbtas ne vienas Maironiui skirtas straipsnis (*Aiduose* publikuoti visi svarbiausieji išeivijos maironianos tekstai) – pastarieji

[65] Juozas Macevičius, „Ne be garbės ir ne be vardo", in: *Pergalė*, Vilnius, 1962, Nr. 11, p. 130. Cituojama iš: Kostas Ostrauskas, „Numaironintas Maironis. Jo sovietinio traktavimo raida", šios knygos p. 395.

[66] Žr. šios knygos p. 347–396.

[67] Žr. Kostas Ostrauskas, *Žodžiai ir žmonės: Straipsniai, atsiminimai, laiškai*, Vilnius: Vaga, 1997, p. 67.

vėliau surinkti ir 1963 m. išleisti atskirai[68]. Būtent šis straipsnių rinkinys tapo ryškiausia bei aiškiausia (galima pridėti – ir vienintele) sutelkta pastanga pateikti savąją Maironio traktuotę. Šiame leidinyje paskelbiamas ir jau klasikiniu tapęs Nykos-Niliūno straipsnis „Maironio likimo paraštėje"[69].

Pasirodžiusi rinktinė buvo ne tik atsvara sovietinėms interpretacijoms, bet ir po skyriaus Jakšto recenzijų rinkinyje *Mūsų naujoji literatūra* (1923) bei Vaižganto monografijos pirmas didesnis Maironiui skirtas tekstas. Kartu rinktinė tapo ryškiausiu išeivijos indėliu į maironianą. Nors ir buvo planuotas pilnas Maironio *Raštų* bei Maironiui skirtos monografijos išleidimas – šie užmojai įgyvendinti nebuvo.

Kritinė Maironio recepcija išeivijoje tolydžio menko, tačiau sykiu laisvės sąlygomis rašyti tekstai liko gerokai atsparesni laiko išbandymams. Okupuotoje Lietuvoje maironianos reikalai judėjo priešinga linkme – iš suvaržyto ir riboto kalbėjimo eita link laisvesnio. Šio laikotarpio riboženkliais galima laikyti 1947-ųjų *Pavasario balsus* su kupiūruotais ar visai neįdėtais kūriniais bei Maironio *Raštus*, pradėtus leisti 1987 m., o baigtus jau Nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje 1992 m.

VII

Trumpai literatūros istorijos bei mokslo – o būtent šion sritin po Maironio mirties persikelia jo kritinės recepcijos centras (kiek kitokios sąlygos buvo emigracijoje, kur nebuvo galimybių išlaikyti literatūros tyrimais užsiimančių institucijų) – situaciją Zaborskaitė yra nusakiusi taip:

> [...] interpretuojant literatūrą, buvo pripažįstama ir priimama tik socialinė tematika, socialinių santykių vaizdavimas iš „partinių", „proletarinių" santykių pozicijų. „Iškrito" visa universali humanitarinė problematika, kuri sudaro literatūros esmę: ir tautinės, ir estetinės, ir etinės

[68] *Maironis: jo gimimo šimtmečiui paminėti*, red. Antanas Vaičiulaitis, New York: [J. Pragulbickas], 1963.

[69] Žr. šios knygos p. 340–346.

vertybės. Literatūros mokslas [...] turėjo visą istorinį procesą nušviesti marksistiniu požiūriu. Tai reiškė – kiekvieną rašytoją susieti su viena ar kita klase, padaryti tos klasės ideologu. [...] Korsakas buvo valdžios patikėtinis ir „transliavo" valdžios pažiūras į literatūros tyrinėjimus, bet jis buvo žmogus, kuris suprato literatūros vertę.[70]

Bet koks legalus kalbėjimas apie Maironį turėjo taikstytis su tokiais reikalavimais. Tiesa, ne visą laiką reikalavimai buvo vienodai griežti ir ne visi vienodai jų laikėsi. Ilgainiui situacija kiek lengvėjo, antai rengiant 1956 m. išleistus Maironio *Rinktinius raštus* nemažai svarstyta dėl eilėraščių bei poemų kupiūravimo ir galiausiai apsispręsta „kupiūrų nedaryti, jeigu kūrinys tinka, dėti visą, jei ne – visai nedėti"[71].

Oficialias pareigas ėjusieji, kaip nurodo Zaborskaitė, „transliavo" valdžios pažiūras. Kaip tai veikė, rodo pora tekstų. Antai 1962 m. Lietuvos komunistų partijos Centro komitetas priėmė nutarimą dėl Maironio gimimo 100-ųjų metinių minėjimo. Pirmasis nutarimo punktas buvo toks:

Maironio gimimo šimtmetį būtina panaudoti teisingam marksistiniam jo kūrybos nušvietimui. Pažymint teigiamus poeto literatūrinio palikimo momentus, tuo pat metu reikia atskleisti jo pasaulėžiūros nacionalistines, reakcingas ypatybes.[72]

Taip pat šiuo nutarimu sudaroma komisija numatytiems uždaviniams įgyvendinti. Po dviejų mėnesių pasirodo komisijos nario Korsako straipsnis „Poeto likimas", kuriame suformuojami Maironio vertinimo normatyvai bei kryptys:

[70] „Literatūrologija sovietmečiu" [diskusija], in: *Lietuvos sovietinė istoriografija: teoriniai ir ideologiniai kontekstai*, sudarė Alfredas Bumblauskas ir Nerijus Šepetys, Vilnius: Aidai, 1999, p. 247.

[71] *Literatūra 1940–1960*: Dokumentų rinkinys, leidinį sudarė, įvadą ir komentarus parašė Jonas Vosylius, Vilnius: Academia, 1992, p. 569 (taip pat žr. p. 258–260, 570).

[72] *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje 1940–1990*: Dokumentų rinkinys, sudarė Juozapas Romualdas Bagušauskas, Arūnas Streikus, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2005, p. 308.

> Mums šiandien pirmiausia svarbus ir brangus Maironio literatūrinis palikimas, ir būtent tai, kas jame istoriškai pažangu ir kas išlaiko nenykstančią idėjinę-meninę vertę.
>
> Mūsų marksistinis literatūros mokslas ir kritika jau atliko pagrindinį darbą įvertinant Maironio literatūrinį palikimą, išryškinant jo būdinguosius idėjinius-tematinius ir meninius bruožus, atskleidžiant jo vidinius prieštaringumus ir kartu objektyvią istorinę reikšmę bei išliekamąją vertę.[73]

Pastebėtina, kad šis įvertinimas įvykdytas pasitelkus tam tikrus triukus:

> Tačiau net tie atvirai reakciniai Maironio prieš socializmą, materialistinę pasaulėžiūrą ir revoliuciją nepajėgę pakeisti geriausiųjų jo kūrybos posmų pažangios prasmės, susilpninti jų teigiamo visuomeninio poveikio. Tad Maironis mūsų literatūros istorijoje yra vienas ryškiausių pavyzdžių tokio atvejo, kai objektyvi kūrinių reikšmė prašoka subjektyvias jų autoriaus tendencijas ar siekimus.[74]

Negatyvūs bei nepatogūs Maironio nusistatymai nebenutylimi, o tiesiog atskiriami „numarinus autorių". Asmuo atsiejamas nuo savo kūrybos, o jo nuostatos pristatomos kaip subjektyvios, t. y. vienetinės, neįrodomos, paremtos ne faktais, o įsitikinimais; o štai poetinės kūrybos (kuri iš esmės yra daugiaprasmė) reikšmė – kaip objektyvi. Čia vėl aptinkame tolimą Matulaičio vertinimo atgarsį apie dvejopą Maironį.

Kitą – laisvesnį (bet ne laisvo) kalbėjimą reprezentavo oficialių vadovaujamųjų pareigų neužėmęs, todėl galimybę daugiau pasakyti turėjęs Putinas[75]. Putino liniją (ne tik Maironio traktavimo, bet ir bendrųjų vertybinių nusistatymų apskritai) bando tęsti ir svarbiausioji XX a. II p. maironianos figūra – Zaborskaitė („'Maironis' į *kitą krantą*,

73 Kostas Korsakas, „Poeto likimas. Minint Maironio gimimo šimtąsias metines", šios knygos p. 311.

74 *Ibid.*, p. 312.

75 Žr. Vincas Mykolaitis-Putinas, „Maironis. 100-tosioms gimimo metinėms paminėti", šios knygos p. 312.

į negailestingai kultūros ūglius kapojusį laiką *pernešė* svarbiausio Lietuvos poeto kūrybą, jos interpretaciją, tarsi perimtą iš artimų Vinco Mykolaičio-Putino rankų"[76]). Jos monografija pasirodo 1968 m. – laiku, pasižymėjusiu „tam tikru kūrybinės atmosferos pagyvėjimu"[77].

Ši knyga savo išsamumu bei Maironio paveikslo pateikimo nuoseklumu aplenkė visus ligtolinius leidinius. Žinoma, Zaborskaitei teko taikytis su tuometėmis ribotomis kalbėjimo galimybėmis, tačiau ilgainiui jos studija tapo svarbiausia Maironiui skirta knyga abipus Atlanto. Išeivijoje ji, nors su tam tikromis išlygomis, priimta teigiamai.

VIII

XX a. aštuntasis dešimtmetis maironistikoje buvo savotiškas štilio laikas. Ko jau niekaip nepavyktų pasakyti apie devintąjį dešimtmetį – Maironio pakilimo laiką. 1987 m. pasirodo antrasis, pataisytas ir ideologiškai daug laisvesnis Zaborskaitės monografijos leidimas. Tais pačiais metais išleidžiama Irenos Slavinskaitės studija *Maironis* bei pirmasis Maironio *Raštų* tomas. Išpirkus šio tomo tiražą (50 000 egz.) – knyga išleidžiama darsyk. 1990 m. pasirodo ir Maironiui skirtas 21-asis *Literatūros ir kalbos* tomas, kuriame, be 1987 m. vykusio iškilmingo Maironio jubiliejaus minėjimo bei Maironiui skirtos mokslinės konferencijos medžiagos, skelbiama dar nepublikuota ar sunkiau pasiekiama maironianos medžiaga (atsiminimai, laiškai, dokumentai). Perleista Zaborskaitės monografija, *Raštai* bei *Literatūros ir kalbos* tomas – ši tekstų grupė bent 25 metus buvo atraminiai leidiniai apie Maironį.

Ūmai išaugęs dėmesys Maironiui sutapo su eiliniu jo jubiliejaus minėjimu, tačiau esminė šio pakilimo priežastis buvo ta, kad Lietuva, perfrazuojant Brazaitį-Ambrazevičių, buvo ketvirtosios epochos

[76] Viktorija Daujotytė, „Gyvenimo aiškinimas(is)", in: Vanda Zaborskaitė, *Autobiografijos bandymas*, sudarė Virgilija Stonytė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2012, p. 15; kursyvas originale.

[77] Elena Baliutytė, *Laiko įkaitė ir partnerė: lietuvių literatūros kritika 1945–2000*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 101–102.

prieangyje. Tai buvo dar vieno atgimimo metas, kuomet Maironio raginimai dirbti, vienytis ir veikti dėl laisvės buvo ne (tik) istorinės realijos, bet gyva aktualybė. „Minėjimas teatre 1987 m. ir viso to rudens minėjimai iš esmės buvo Atgimimo sąjūdžio preliudas“[78]. Dar vienas, Maironio žodžiais tariant, „išauštančios naujos gadynės“ ženklas buvo 1987 m. lapkričio 1 d. mitingas Kaune prie Maironio kapo.

Sugrįžimą prie Maironio Atgimimo metu įmanu aiškinti ne tik jo poezijos tikimu situacijai, bet ir tuo, kad jo kūryba buvo vienas iš likusių santykio su tarpukario valstybingumu kanalų. Tiesa, tarpukario Lietuva nebuvo galutinė šio kanalo stotelė – maršruto pabaiga buvo idealizuotoje, per jauno XIX a. nacionalizmo akinius regimoje viduramžių Lietuvoje. Tad nekeista, kad viešumoje tuo metu Maironio būta daug, naujais pavidalais pasirodė ankstesniosios jo poezijos formos: Laimono Noreikos deklamuojamas Maironis, masiniuose susibūrimuose giedami jo tekstai, kurie, peržengdami organizuotos „liaudies kultūros“ (pvz. „Dainų šventės“) formatus, virto anksčiau draustų bendrumo bei tapatumo formų manifestacijomis.

Atkūrus Nepriklausomybę natūraliai atėjo ir dėmesio Maironiui atoslūgis.

> [...] yra tam tikras recepcijos pulsavimas – visiškai neišvengiamas. Ateina tokia riba – pavyzdžiui, Maironis po Atgimimo nebeįmanomas pasidarė. Tiesiog neįmanomas. Dėl to, kad ten buvo tiek sudėta – ir jausmo, ir susižavėjimo, ir gyvenimo, – kad turi praeiti laiko, turi bent kiek apdulkėti raštai [...].[79]

„Išsivaikščiojimas“ po tokio susitelkimo fiksuojamas ir iš dalies aptariamas Martinaičio straipsnyje – šią situaciją jis apibūdina kaip perėjimą nuo bendrojo, giedamo Maironio, prie asmeniškai skaitomo[80].

[78] „Profesorė Vanda Zaborskaitė: apie tai, kas sakoma, kai galima tylėti. Kalbino Brigita Speičytė“, in: *Literatūra*, Vilnius, 1998, Nr. 36 (1), p. 20.

[79] *Ibid.*, p. 20.

[80] Žr. Marcelijus Martinaitis, „Šiapus ir anapus Maironio“, šios knygos p. 559–565.

Kritikos plotmėje tai pasirodo kaip perėjimas nuo bendresnio, Maironį saugančio skaitymo, prie atskiresnių, aspektinių tyrimų. Nors būta mėginimų skaityti Maironį „prieš plauką", t. y. prieš nusistovėjusias vertinimo normas (pvz., Vytauto Kavolio ar Artūro Tereškino publikacijos[81]), tačiau esmingiau Maironio vaizdinio jie pakeisti negalėjo.

Pastaraisiais metais pamėginta vėl sutelkti Maironio tyrimus – išleista monografija, straipsnių rinkinys. Viena iš šio sutelkimo dalių – bandymas pateikti tik ką minėtų tekstų priešistorę, t. y. išleisti knygą, kurią dabar ir laikote savo rankose.

[81] Žr. Vytautas Kavolis, „Maironiškosios temos lietuvių gelminėje psichologijoje", šios knygos p. 522–532; Artūras Tereškinas, „Tautos kūnas ir kūno tauta. Keletas falologizmų apie Maironio poeziją", šios knygos p. 533–549.

Maironio kritinė recepcija iki 1918 m.

Tai ankstyviausioji Maironio knygos recenzija. Po metų – 1892 m. – ji darsyk pakartota Jono Šliūpo redaguojamoje *Apszvietoje*.

Pirma publikacija: Bomba [Jonas Šliūpas], [*Apsakymų apie Lietuvos praeiga* recenzija], in: *Vienybe Lietuvniku*, Plimutas, 1891, Nr. 52, p. 623–624; skelbiama iš: *Ibid.*

JONAS ŠLIŪPAS
Apsakymų apie Lietuvos praeiga recenzija

Vistorija arba Apsakymai apie Lietuvos praeiga. Paraszė Stanyslovas Zanavykas 1886. – Tilžė 1891 m. Kasztu Lietuvos mylėtojų spausdinta pas O. v. Mauderodės. – Szalių[1] *186*[2].

Europos lietuviszkoji apszviestunija per ilgą laiką atsižymėjo iszdavinėjimu visokių menkraszczių, kaip įvairių Raktų, Vadovų, Szaltinių ir t. t.; veltů tarp daugelio spausdintų kningų jieszkotum ko nors svarbesnio. Tiktai paskutiniame laike ima ir czion lyg nauja dvasė kvėpůti. Žiburėliu tos naujos dvasės pasirodo mums iszdavinėjimai kningelių svietiszkos įtalpos dėl pamokinimo ir apszvietimo lietuviszkosios visůmenės. Tokių bet kningelių iktůlaikmės[3] per mažai dar ėsame susilaukę. Pažymią vietą tarp apszvieczianczių musų visůmenę kningelių užima augszcziaus paminėtoji *Vistorija*. Pažymu[4] yra ant kožnos szalies to raszto, jog autorius netik yra giliaus susipažinęs su Lietuvos veikalais, bet – kas nemenkiaus sveria – jis yra persiėmęs ne svetima dėl lietuvių ir lietuvystės dvase; kožnas, sakau, puslapis tos kningutės parodo didelę autoriaus meilę to, kas buvo ir yra lietuviszku. Skaitant tą veikalėlį szirdį kožnam lietuviui džiugina taip-gi aiszki, gryna

[1] Puslapių.
[2] [Maironis], *Apsakymai apie Lietuvos praeiga*, paraszė Stanyslovas Zanavykas 1886, Tilžė: Kasztu Lietuvos mylėtojų spausdinta pas O. v. Mauderodės, 1891.
[3] Iki šio laiko.
[4] Pastebima, krenta į akis.

lietuviszka kalba, kurios sudėtinė[5] sutinka su lietuviszkosios kalbos dvase. Velyju[6], idant toji kningelė papůsztu namus kožno lietuvio.

Bet raszėjas nėra iszvengęs nekuriůse dalykůse apsirikimų, pagal mano nůmonę. Czion asz nemislyju jam iszmetinėti[7] jo nesistėmatiszką raszybą ar provincijonaliszkumą daugelyje aptarimų, nėsa isz visoko matyti důdasi, jog daugiur[8] tie dalykai yra įsibrovę ne per kalczią raszėjo tos kningelės, bet per stoką atsakanczio žmogaus prie skaitymo korektos[9]. Czion gi asz noriu nurodyti ant tulų[10] aplinkybių, kurios yra svarbesnės už kalbiszkus mažmožius. Pirmiausiai reikia patėmyti[11], jog toji *Vistorija* yra beveik apraszymu vien polytikiszkųjų pritikimų Lietuvos, įpatingai augsztieczių lietuvių. Veltů toje kningelėje jieszkotum gilesnių žinių apie stovį apszvietimo Lietuvoje, apie mokslaines[12], apie darbus bažnyczios, apie padėjimą tos lůmos, nů kurios visa ateitė musų tautos priguli, beje[13] apie buvį žmonių. Apraszyti yra vaidai tarp kuningaikszczių, nepamirsztos vajonės[14] lietuvių su kryžeiviais, lenkais, maskoliais, szvedais ir t. t. – bet pudymu guli visas laukas, kurs buvo pamatu sylos[15] dėl kuningaikszczių, atrama priesz neprietelius; stovis ekonomiszkas, lůmiszkas ir draugijiszkasis[16] tik kaip kur tapė palytėtas. O ir polytikiszkůse dalykůse nėra viskas vienokia miera matůjama; nekurie dalykai, nors jie labai svarbus yra, tik trumpai tapė apsznekėti k. a.[17], Liublino unija, Vytauto svarba Grunvaldo muszyje, kiti vėl niekur neužgauti yra pasilikę, kaip va lietuvių ir rusinų dalyvumas kovoje pas Vienną 1686 m., taip gi žydų

5 Sintaksė.
6 Siūlau, norėčiau.
7 Priekaištauti.
8 Daug kur.
9 Korektūros.
10 Dažnų.
11 Pastebėti.
12 Mokslo įstaigas.
13 Taip pat, bei.
14 Karai.
15 Galios.
16 Bendruomeninis.
17 Kaip antai.

Lietuvoje įsiveisimas ir prisidėjimas prie nupuldymo tėvynės, kiti vėl yra mocziakiszkai[18] svarstomi, kaip pasiplatinimas reformacijos Lietuvoje. Autorius, kiek mano žinia siekia, Gedimino gadynę ne tikroje szviesoje perstatęs yra; vienok nežinėje[19] asz jį kaltinti negaliu, kadą gi jis pats vienur priveda[20] Edwardo Napierskio apgarsintus dokumentus, kurie dokumentai parodo netik Gediminą buvus broliu Vytenio, bet ir neturėjus jokių mislių apie raszymą gromatų pas popiežių dalykûse apsikriksztyjimo. Tie dokumentai gana aiszkiai parodo visas intrigas zokoninkų[21] prie dvaro D. L. Kuningaikszczio. Regisi, jog autorius nemėgsta į eikysztę isztraukti dalykus, nemėgius dėl klėrikaliszkos lûmos. O vienok ar ankszcziaus ar vėliaus teisybė taps apskelbta svietui, ar jau ir tapė tai padaryta per prof. Volodimirą Antonovyczių, kurio veikalas sziaip daugiur yra iszkraipytas pagal maskolybės velyjimus.

Isz autoriaus apsakymų regime keletą priežasczių griuvimo lietuviszkosios valstijos. Pirmą vietą czion užima Lietuvos unija su lenkais, kas yra gražiai ir aiszkiai perstatyta. Vaisiai tos unijos atsiliepė nevien ant žmonies nubaudimo, bet ir ant iszleilėjimo[22] didûmenės, kas taip gi prisidėjo prie pagramzdinimo tėvynės. Bet viena labai svarbi priežastis tapė beveik užtylėta, o tai įtekmė krikszczionybės ir jos prisidėjimas prie iszgriovimo Lietuvos. Pagal mano žinią, Lietuva buvo druta ir atvangi[23], kol buvo stabmeldiszka. Priėmus katalikystę per lenkų rankas Lietuva jau žengė prapûlenės[24] link, kadągi visatinai imant, lietuviszkoji kuningija persiėmė lenkų dvase, beje rambumu, netvarka, girtybe. Buvo vienas kelias dėl iszsigelbėjimo – beje reformacija; bet lietuviai pereitų gadynių, kaip ir apszviestunija szių dienų, to iszsigelbėjimo kelio nenorėjo matyti, įpacziai dar prisidėjo užbėgti reformacijai parkviesdami į savo žiamę jezuvitus ir varu

[18] Pamotiškai; t. y. klastingai, apgaulingai.

[19] Nežinojimu.

[20] Pateikia.

[21] Vienuolių.

[22] Suskurdimo, sunykimo.

[23] Rami, saugi.

[24] Prapulties, pražūties.

atiminėdama bažnyczias ir turtus nů kalvinų ir liuterionų (cp. Žemajtiu wiskupiste)[25]. Pasiplatinant reformacijai, Lietuva butu likusi iszgelbėta nů lenkiszkos palaiduniszkos įtekmės, nů artesnės unijos, o per tai ir nů tų panczių, kokius lenkai užsitraukė isz didelės dalies besivajavodami su dissidentais. Ir maskolių geležiniai nagai nebutu mus taip labai įveikti įstengę, kaip neįveikė latvių, musų brolainių. Prieg tam kas galėtu prieszintiesi tam, jog lietuviai, tik pasidėkavojant plėtimuisi reformacijos Lietuvoje ir Žiamaitijoje, susilaukė ir savo lietuviszkų rasztų; kitaip kas žin ar veikiai butumėme įgyję lietuviszkai spaustus veikalus! Pasirodo, jog Lietuvos keliai turi linkti į kitą pusę neigu mės pratę ėsame mislyti, jeigu isz tiesų norime susilaukti geresnės ateitės. Žinoma nieks sziądien isz musų negali mislyti apie gaivinimą reformacijos, nės valanda, kada reformacija galėjo buti pagelbinga Lietuvai, yra seniai jau perėjusi; už tai gi sziądie tůmi druczziaus reikia klibinti žmonių nůmones prie mokslo, kurs lietuvystę pats vienas dabar gali gelbėti isz visokių kliuczių ir panczių. Bet plėtimasi mokslo, arba nors keliai į tąjį, *Vistorijoje* yra tik grybžtelti.

Be to viso, *Apsakymai* pertraukti pasiliko su iszyrimu lietuvių ir lenkų valstijos 1795 m., kadą-gi – anot raszėjo – „tolesniejie atsitikimai yra daugiaus žinomi, o isz antros pusės pardaug *res odiosa*"[26]. Tai nesutinka su mieriu kningutės. Juk tik autoriaus mieris buvo lietuviszkąją visůmenę supažindinti su Lietuvos praeiga; o kas sziądien svietui gali buti geresniu keliarodžiu darbůse, jeigu ne neseniai pergyventi vargai, persekiojimai, teriojimai, kankynės? kas gali geriaus lietuvių tautą nukreipti į tikrąją vagą gyvenimo dalykůse, jei ne žinia mierių ir darbų vyriausybės maskolių, tos slėgėlės[27], kuri sziądien lietuvius ėmė smaugti su pragarine pajiega? O czia musų raszėjas nutraukia siulą savo „apsakymų" tiesiog valandoje, kada skaitytojas pasirengęs yra iszgirsti bėgį dalykų po to, kaip Lietuva ir Lenkija pateko po jungu maskoliszkojo krokodiliaus. Tos spragos neužtveria autoriaus „užbaiga" pasakojimų, paszvęsta trumpai peržvalgai lietuvių raszliavos.

[25] Motiejus Valančius, *Žemajtiu wiskupiste*, 2 t., 1848.

[26] [Maironis], *op. cit.*, p. 177.

[27] Slogučio.

Taip gi perszti szirdį skaitytojui, kada jisai užtinka tik kur-ne-kur iszmėtytas žinutes apie likimą lietuvių brolvaikių, beje senprusių ir latvių. Jei mės savo *Vistorijoje* galime sutrumpinti dėjas[28] senprusių, tai to niekaip negalime daryti su latvių praeiga, tůmi labiaus, kad velytina yra, idant ateitė suartintu perskirtus bėgyje amžių viengenczius. Laukiama yra ne tik peržvalga latvių polytiszko gyvenimo, bet taip-gi jų raszliavos, tikybos - įpatybių, ukės stovio ir t. t. Bet musų Zanavykas apie tůs gaivius ir dagius klausimus nei rupesties neturėjo.

Butu dar szis-tas ir sziaip užtėmyti apie daigtus, palytėtus toje knings gutėje, bet czion nėra mano mieriu įsidůti į nůdugnius perkratinėjimus iszvedžiojimų autoriaus. Gana bus to, jeigu asz visatinai užtėmysiu, jog lietuviams sziądien nepakanka žinoti vien polytikiszkąją praeitę gyvenime savo tautos; lietuviai sziądien laukia veikalo, kuriame butu perstatytas kulturiszkasis iszsilankstymas giminės lietuviszkosios. Po sziai dienai Lietuva tokio veikalo nesusilaukė, ateitei yra likta tai uždůtei ganėdinti.

Nežiurint į tůs ir tolygius trukumus, asz nesidroviu dar sykį atkartoti paraginimą, kad kožnas vienžiamis pasirupintu tą veikalėlį nusipirkti ir perskaityti: piningas ir darbas skaitymo gausiai skaitytojui apsimokės. Galime tikėtiesi, jog *Vistorijos* gabus autorius ateitėje papildys tą savo veikalėlį, kuris ir dabar drąsiai gali buti vartotas lietuvių mokslainėse.

[28] Darbus, įvykius.

Viena ankstyvųjų ir kartu viena dažniausiai atsimenamų Maironio recenzijų, kuri sykiu yra iškalbus „pirmeivių" bei „atžagareivių" priešpriešos pavyzdys.

Pirma publikacija: N. [Stasys Matulaitis], [*Terp skausmu į garbę* recenzija], in: *Varpas*, Tilžė, 1895, Nr. 8, p. 133–136; skelbiama iš: *Ibid.*

STASYS MATULAITIS
Terp skausmu į garbę recenzija

Terp skausmu į garbę. Poėma iš dabartinių laikų. Parašė St. Garnys[1].

Kaslink materijališko kapitalo šiandien jau ir pas mus daugumas supranta, kad suvartoti jį reikia tokiam dalykui kuris didžiausią gali duoti procentą. Kitur tą patį daro ir su dvasišku kapitalu; kalbu čia ypač apie tą dvasišką kapitalą, kurį rašytojai įdeda į savo raštus. Daugumui jų rupi, kad rašto idėja, kad jo dvasia padarytų įspudį ant skaitytojaus, kad pakeltų jame tokią pat idėją, tokią pat dvasią, kokią perstato[2] autorius; žinoma, kad autorius tur pažinti idėją tinkančia prasiplatinimui. Tiesa, yra ir toki, kurie savo raštuose pataikaudami visuomenės pageidavimams, ne apie rašto dvasią rupinasi, bet vien tik apie tai, kad jo raštus pirktų ir iš to butų medegiška[3] nauda. Pas mus tokia raštiška spekuliacija dar negalima, mus autoriai negali dar manyt apie pinigišką pelną iš savo raštų, jiems prider rupintis tik apie dvasišką procentą, bet ant nelaimės musų rašytojai tankiai, ir da kaip tankiai, visiškai apie tai užmiršta. Daugelis jų mano, kad gana tik parašyti šį tą, o ką parašyti, kaip parašyti, ar galės kas jų raštus skaityti, arba kokią naudą turės skaitytojas iš jų rašto, jiems visiškai nerupi. Tai ypač galima pasakyti apie mus, poėtiškų reikalų rašytojus. Tiesa, ir prozoje yra daug

1 St. Garnys [Maironis], *Terp skausmu į garbę*, Tilžė: O. von Mauderodės spaustuvė, 1895. 1907 m. išleistas pataisytas bei išplėstas poemos variantas, pavadinimu *Jaunoji Lietuva*.

2 Vaizduoja.

3 Materialinė.

niekam netikusių raštų, bet vis-gi jų tik mažuma. Užtai iš visų per 5 paskutinius metus išleistų poėtiško turinio knygučių, vos tik viena *Petro Armino raštai*[4] yra gera; kitos – gi kaip *Senkaus Jurgis*, *Ponas Bartkus*, *Dainų skrynelė*[5] ir *Terp skausmu į garbę* priguli prie tokių, kurios nė kokio procento atnešti negali; yra tai kapitalas į purvus įmestas. Apie paskutinę knygelę (t. y. apie *Terp skausmu į garbę*), kurios turinį autorius da-gi poėma vadina, mes čia plačiaus pakalbėsime. Išleista ji šimet ir pašvęsta „moksliszkai apszviestai jaunůmenei"[6], idant anoji, kaip sako autorius pratarmėje, atrastų „czia sau peną ir pažadinimą ant tolesnio darbo"[7]. Pažiurėsime-gi, ar ištikro skaitytojas gali rasti joje tai, ką žada autorius.

Ta poėma susideda iš 9 giesmių, kurias autorius-poėtas, anot jo, „nupynė" brangiausiai tėvynei. Tiesa, kiekvienoje vietoje matyt, kad autorius labai myli savo brangiąją tėvynę, myli ir nori jai gero, bet gerą tą jis saviškai, įstabiai užtėmija[8] tik giliam klerikalizme, tik kuniguose, arba tame, kad ciecorius Vilhelmas teikėsi kalbėti su artiste-lietuvaite, kuri jam patikus. Štai tos poėmos turinys: Juozas Vilaitis, lankydamas da gimnaziją, rengiasi jau eiti į dvasišką seminariją, kur jo draugas Laurynas beesti jau antri metai, ir pagal autoriaus užtikrinimą „laimingas". Tik štai ant lygaus Juozo kelio kliutis išdygsta. Vieną vasarą nuvažiavo jis su Laurynu pas Lauryno draugą Goštautą, į kurio seserį, Marinę, Juozas netrukęs įsimylėjo. Čia poėtas, kaip galėdamas, stengiasi aprašyti Juozo meilę ir tą kovą, kuri jame pakilo, kadą-gi nenorėjo augštą, anot poėto, pašaukimą paaukauti meilei. Visa tą autorius gana netikusiai ir nepoėtiškai aprašo, o Juozas nežiurint ant karštų maldų, ant galo pagalios, vietoj' į seminariją, važiuoja

4 [Petras Arminas-Trupinėlis], *Petro Armino rasztai*, Tilžė: O. von Mauderodės spaustuvė, 1893.

5 Lakunas [Aleksandras Burba], *Senkaus Jurgis*, Ragainė: K. Voskos ir M. Jankaus spaustuvė, 1889; poemos *Senkaus Jurgis* tęsinys: [Aleksandras Burba], *Ponas Bartkus*, sumąstavo kuningas Aleksandras Burba, Plymouth: J. Paukščio spaustuvė, 1890; Adomo Jakšto eilėraščių, vertimų bei religinių giesmių knyga: Adomas Jaksztas, *Dainų skrynelė*, Tilžė: O. von Mauderodės spaustuvė, 1894.

6 St. Garnys [Maironis], *op. cit.*, p. 4, „Pratarmė".

7 *Ibid.*, p. 4, „Pratarmė".

8 Pastebi.

į Varšavą, kur Marinė su tėvais teip-gi apsigyveno. Varšavoje Juozas augštesnius eina mokslus; išgelbi kartą savo numylėtąją iš ugnies, bet vesti ją neveda, nes dėl tėvynės labo butinai žada į kunigus įstot. Kaipo karštas patrijotas, Juozas, gyvendamas Varšavoje, yra inicijatorium įkurimo *Varpo*, kuriam duoda tokį vardą iš dalies ir dėl to, kad varpas į bažnyčią ant maldos šaukia, nes Juozas tas yra reprezentantu kiaurai klerikališkai-patrijotiško palinkimo. Pabaigęs mokslas Juozas vis-gi išpildo savo augštą pašaukimą ir eina į kunigus. Tapęs kunigu, buna, matyt, kur prefektu[9], nes kitokios žinios apie jo tolymesnį likimą, apart sekančių eilių, – nėra. Gudai[10], girdi:

Jieszkojo mažiausės senei priežasties:
Kad grudo į cerkvę vaikus,
Vilaitis neleido; erelis nakties
Tada jam įgilo nagus.[11]

ir sako į Siberiją išgabeno.

Toje pačioje 9 giesmėje, kurioje šitas eiles randame, yra da štai koks epizodas, svarbus charakteristikai musų poėmos.

Pas Goštautą, kuris sėdi savo dvare ir yra karštas patrijotas, atvažiavo jis ir Juozo sądraugas[12] ir atvežė poėmą, parašytą Lauryno, kurs kaipo kunigus apsisėdo Jelgavoje. Poėmą, tą visi pripažino per begalo gerą, o Goštauta net neiškentė nesušukęs:

Senei mums reikėjo poėtos – galiuno!
Nors kartą krutinė suszilo!

Dabar Lietuva jau par amžius isztvers [...].[13]

Paskui juodu kalba apie savo draugus, kaip jie garsus pasidarė, na ir tėvynei per tai garbę daro. Viens iš jų busęs antras Rudolfas Vircho-

9 T. y. dirba mokykloje katechetu.
10 Rusai.
11 *Ibid.*, p. 81, IX.
12 Bendramintis.
13 *Ibid.*, p. 80, IX.

vas, garsus gamtos tyrinėtojas; kits *jus gentium*[14] išguldo Šveicarijoje, gaila tik, ėsą, kad ne Karaliaučiuje; trečias garsus kaipo istorikas. Marinė ir-gi didelę garbę gabena tėvynei kaipo artistė nės:

Paryžius ir Viednius ir Temzos namai[15]
Godůja placzei lietuvaitę![16]

labai didelę garbę mato autorius tame kad:

Buk ciecoriui Vilhelmui teip ji patikus
Jog teikės su jąją kalbėti.[17]

Per tokius tai skausmus ir į tokią garbę įėjo darbininkai ir jų tėvynė. Garbė ta kaip matom nekokia. Tiesa, tiems kurie mokslą tyrinėja garbė ir didelė garbė, bet nedaug garbės, o ypač naudos turi iš to tėvynė, nes mokslas neturi tėvynės, jis yra augštesnis už tėvynę, jis pats yra tėvynė tiems, kurie juo užsiima.

O kas link tokios garbės, kokią padarė Lietuvai ciecorius Vilhelmas, teikęsis pakalbėti su artiste lietuvaite, tai kiekvienas protingas žmogus tik ramiai nusijuoks ir daugiaus nieko[18]. Laimė ir garbė tėvynės ne karalių malonėje, ne garbėje kelių žmonių, nors jie butų ir augštai pakile, ne! laimė ir garbė mūs iškovojime kuonoplačiausios laisvės, kuonodidžiausiame išsiplatinime šviesos ir mokslo tarpe mus prasčiokų, o teip-gi ir tokiame ekonomiškame ir draugiškame surė-

[14] Tautų teisė (lot.).

[15] Kalbama apie Vieną ir Londoną – dviejų imperijų, Austrijos-Vengrijos bei Britanijos, sostines.

[16] *Ibid.*, p. 83, IX.

[17] *Ibid.*, p. 83, IX.

[18] Stasio Matulaičio knygą sudaręs ir komentarus rengęs Adolfas Sprindis šią vietą aiškino taip: „Čia turima galvoje 1878 m. gruodžio mėn. Prūsijos lietuvių delegacijos, į kurios sudėtį įėjo ir 13 lietuvaičių, apsirėdžiusių tautiniais drabužiais, apsilankymas pas Prūsijos karalių ir Vokietijos imperatorių Vilhelmą I (1797–1888) Berlyne, siekiant gauti lengvatų ir 'malonių' lietuviams, gyvenantiems Prūsijoje. Tą delegaciją Vilhelmas priėmė ir su jos atstovais kalbėjosi, tačiau jokių lengvatų Prūsijos lietuviams nesuteikė" (Stasys Matulaitis, *Atsiminimai ir kiti kūriniai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957, p. 404).

dyme[19], kuris netrukdytų nė vieną buti žmogum, kuris visus padarytų lygiais ir broliais. Mus poėmos autorius apie tokią laimę ir garbę nė syki, neužsiminė, jam rupi ne žmonių laimė, bet kas žin kokia ten abstraktiška tėvynės garbė. Tik tenemano skaitytojas, kad mus poėtas teip guodoja[20] mokslą, kad jis iš mokslo vyrų tikisi tėvynei didelės garbės: o ne! Nors yra keletas eilučių apie garbingus mokslo vyrus, bet tos eilutės tarytum netyčia įspraustos, autorius lyg nenorėdamos apie tai kalba, užtai visas 9 giesmes poėmoje pripildo pagyrimu kunigystės, parodydamas, kad kunigystė yra tai idealas pasišventimo tėvynei. Autorius mus netik neparodo guodonės apšviestųjų, bet išreiškia savo pasigailėjimą tų kur eina augštesnius mokslus. Sako, kad Varšavoje ir Maskvoje:

Ten žudo jûs mokslais tamseis.[21]

arba:

Jaunûmenė musu gražiausė viltis
Isz mokslu vien geria nûdus![22]

Autorius, kad įmanytų, visus į seminarijas sukištų, ir nėvienam neduotų augštesnius mokslus eiti. O mums iš to viso aišku, kad autorius yra tikras obskurantas (tamsunas), nes nesupranta vertės mokslo, ir nuodais jį vadina. Jeigu jau autorius teip labai nori rasti kur „mokslai tamsūs“ tepajieško jų ne Varšavoje ir Maskvoje, bet Seinuose, Kaune[23] ir kitur. Autorius mus to nedaro, nes jis žiuri ant svieto per klerikališkus stiklus, o per juos, kaip kiekviens žinoma, daugumas daigtų išrodo visai neteip, kaip yra pagal teisybę. Viskas, kas tik neatsiduoda klerikalizmu, pagal jį yra negeras. Mokslas – nuodai ir tamsybė; laike didžiosios Prancuzų revoliucijos kada:

[19] Bendruomeninėje santvarkoje.
[20] Rūpinasi.
[21] St. Garnys [Maironis], *op. cit.*, p. 26, IV.
[22] *Ibid.*, p. 53, VII.
[23] Anuomet tarp lietuvių studentų populiariausi universitetai priešinami Lietuvos kunigus rengusiomis kunigų seminarijoms Seinuose bei Kaune.

Altorių užsėdo merga,
Kad viskas szvencziausis pamintas gulėjo,
Ar szvietė viltis kam tadą?[24]

Jeigu autorius žiurėtų ant svieto ne per klerikališkus stiklus, tai jam butų matyt, kad ne tik neviskas, bet net nieko švenčiausio tada nebuvo paminta. Tiesa, buvo paminti tada karališkas despotizmas, galybė aristokratijos ir privilėgijos dvasiškystės; už tai pakilo ir prašvito, tada tai, kas iš tiesų yra žmonėms švenčiausiu daigtu, prašvito laimė ir lygybė. Gaila, kad mus poėtas to nesupranta. Kad ne klerikališki stiklai poėtos nė valandėlę neabejotų, ar švietė kam viltis per Prancuzų revoliuciją: žinotų jis, kad prancuzai turėjo tada tokią viltį geresnės ateitės, kad jie su tokiu entuzijasmu ir karščiu kovojo už laisvę, kokių nėra istorijoje. Kas daugiau, jei ne ta viltis padėjo jiems sugriauti supuvusįjį senajį surėdymą, o ant jo vietos pastatyti naują, atsakantį gadynės[25] dvasiai? Kas, jei ne tas įtikėjimas, kad jų idėja turi paimti viršų, kad jie yra pašaukti apskelbti visam svietui ir įkūnyti šventus žodžius – laisvę, lygybę ir brolystę? Kas, jei ne tas karštis padėjo jiems sulankyti[26] tukstančius begalo didelių žabangų ir išpildyti savo pašaukimą, išnešioti po visą svietą savo idėją, kuri beveik visur anksčiaus ar veliaus sugriovė senus surėdymus? Mat ir pas mus ta viltis ir idėjos padarė įspudį, ne vieną širdį uždegė karštu laisvės geismu. Kad mus poėtas žinotų istoriją, kad neturėtų aptemdintas akis, jis nesiskustų ant Prancuzų, bet skustusi, dėlko tai pas mus nors ant kelių mėnesių neatsiranda toks karštas geismas laisvės, tokia viltis ją įgyti; tada nė kokios žabangos mus vergystėje sulaikyti neįstengtų, sulaužytume visas žabangas, įgytume laisvę o su ja ir garbę laisvų, o tokia garbė yra didesnė už tą, kokią poėtas perstato. Tai-gi Paryžiuje mus autorius vilties neranda, užtai rodo jis ją Ryme; bet kas tai per viltis ir kam ji švietė, nė istorija, nė mus poėtas neparodo. Poėtui, teisybė, tai nė nerupi, rupi jam tik pagyrimas visko, kas priklauso prie dvasiškystės. Be abejonės, skaitytojau, sekdamas šitą kritiką, jau manei nekartą: „kas

[24] *Ibid.*, p. 52, VII.
[25] Epochos.
[26] Išvengti.

tai, kad tas dievuotas poėtas bedievių da neišniekino? ar tai jau jis teip ir paliks juos neišbaręs? na tai butų stebuklas!“ Kur tau: žinok skaitytojau, kad visi klerikalai yra bedievėdros[27], kad visi jie, kad įmanytų priraišiotų bedieviams akmenis prie kaklo ir į aketes sumestų, kad tik dievuotiejie galėtų ramiai kvėpuoti. Da lyg šiolaik išskyrimo[28] nebuvo ir mus poėtas jo nedaro: Nepalieka ir jis bedievių be pabaudimo. Jis poėtiškai juos baudžia:

Bedieviu, girtůkliu, vagiu, paleistuviu
Priviso po szventą tėvynę [...][29],

tai reiškia, kad bedievis tai vis tiek, ka vagis ir paleistuvis. Aš grynai nežinau, ar juoktis ar stebėtis iš tokių eilių. Reikėtų juoktis, jei jose apsireiškia tik neišmanymas autoriaus; stebėtis, jei poėtas žinodamas, ką rašo, parašė tokias eiles. Kas šiandien nežino, kad toki, kaip mus poėtas ir jam panašus, visus apšviestesnius vyrus, kurie nepildo tikėjimiškų apeigų, teip kaip to kunigai norėtų, paprastai bedieviais vadina. Ką-gi turėtume sakyti poėtui, jeigu jis, suprasdamas ką rašo, prilygino bedievius prie vagių ir paleistuvių? toks žmogus nevertas, kad geri žmonės su juom kalbėtų.

Mus' autorius elgiasi teip, kaip pasakyta apie gaidį priežodyje; jis teipo-gi kaip tas gaidys, kaip įmanydamas giria savo mėšlyną; jis ir išgelbėjimą Lietuvos mato tik kuniguose:

Kame gi pagalba? Vadovai aviu,
Kuriems davė valdžią Dangus,
Vieni atitrauktu nů žingsniu klaidžiu,
Bėt panczei jiems risza ginklus![30]

Mes su tuo sutikti negalime, jaigu ir įtikėtume, kad kunigai turi kas žin kokią ten valdžią iš dangaus, nes gyvenimas kitką parodo, ką net ir poėtams reikėtų žinoti. O tai, kad tie, kurie nori iš Lietuvių avis pa-

[27] Ėdantys bedievius.
[28] Išimties.
[29] *Ibid.*, p. 53, VII.
[30] *Ibid.*, p. 53, VII.

daryti, o patys buti avių vadovais, niekad tėvynės neišgelbės, niekad nepakels ją augštyn, nes nė avys nė jų vadovai da niekad nieko gero nepadarė, nė nepadarys. Tai padarys tik tie, kurie padarys iš Lietuvių ne avis, o tik žmones; kurie stos vadovais žmonių, paduos jiems vaisius mokslo, kurio bijosi mus' poėtas, įkvėps laisvės geismą ir pajautimą savo žmogiškumo; o tais vadovais yra tie, kurie „tamsius mokslus" išėję, arba jų išauginti pasekėjai, kurie su pasišventimu ir tvirtybe ginkluoti mokslu ir energija jau paėmė viršų ant vadovų avių, iš jų avių jau daugumą žmonėms padarė, tolyn juos veda ir ves, nežiurint ant to, kad vadovai avių daro ir darys jiems kliutis. Šiandien kiekvienas protingas žmogus žino, kad ne tie, kurie eina į kunigus daugiausia gero žmonėms daro, kad ne jiems ateitis priguli; tame šiandien tik retai ką gali pertikrinti[31], nors ir kas žin kiek poėmų apie tai parašytum, nors ir kas žin kaip mokėtum jose teisybę atbulai pakreipt. O mus poėtas gerai moka saviškai teisybę perkreipti. Jis gerai žino, kad nėra nė vieno atsitikimo mus gyvenime, kad koks nors, mokslus išėjęs Lietuvis, butų įstojęs į kunigus dėl tėvynės naudos. Atbulai, yra keli užsitarnavę tėvynei vyrai, kurie pametė kunigystę, o tapo svietiškais[32]. Autoriui mus teisybė nerupi, jam rupi tik kaip savo mylimą išgirti.

Poėtiškumo joje nė kokio nerasi, matyt autorius nekiek nusimano apie poėziją. Nors, pamegzdžiodams gerus poėtus, mini kankles, vaideliotus[33], bet ir tai menkai gelbsti, jo eilės kaip niekai, teip niekai. Patvirtinimui savo žodžių paduodu čia keletą vietų iš jo eilių.

Štai, aprašydamas pavasarį, autorius sako:

Ir praszė nů Vieszpaties apdaro kito
Ir laukas ir girių užimas.[34]

Paprastas žmogus niekad nepramanys apdaro girių užimui.

Arba štai ką daro spinduliai įeinantiejie pro langą:

[31] Įtikinti.

[32] Pasauliečiais.

[33] Vaidilas.

[34] *Ibid.*, p. 10, II.

Keli spindulei jau ir langą užgavo,
Įspindę į stiklą jo sklidų;
Primerkę akis, įvairei sužaibavo
Ir žiuri pradrysę į vidų![35]

Poėtiški spinduliai ir akis primerkia ir žaibuoja.
Poėmoje net paukščiai kitoki: kukuoja ten volungės:

Kas volungei liepia verksmingai kukůti
Ar beržui nuleisti rankas?[36]

Prieš mus poėtą, Mickevyčius gali sau šalin eiti, jis tik su sveikata moka Lietuvą sulyginti, o mus poėtas kad-gi sulygino tai bent sulygino:

Szventa Lietuva, žeme mano tėvu!
Brangesnė už varpų laukus,
Prigėrus ne prakaito, – kaulų, kraujų! Kada tavo vaisei atbus?[37]

Jei šitokiu keliu ir toliaus eis mus poėzija, tai rytoj' ar poryt man rodos atsiras koks nors poėtas, kuris parašys savo poėmoje, kad šventoji Lietuva brangesnė už vyno statinę, arba už svarą skanaus kepsnio. Tiesa, tėvynė kaulų prigėrusi turi buti labai brangi.

Bet gana jau bus pavyzdžių, pakaks ir šitų stokai poėtiškumo parodyt, ir netikumo eiliavimo toje poėmoje. Pusėtinai nusisekė autoriui tik dainelės, kurioms daug užmesti negalima. Kad visa poėma nors tokia butų, tai dar liktu pusėtina; o dabar eilės niekai, nors kaip prisipažinsta autorius pratarmėje, jam „ant vieno sakinio reikia nekartą rymoti ilgomis valandomis"[38] idėjos geros nėra.

Čia aš laikau per reikalinga daigtą duoti rodą visiems norintiems eiles rašyti – tenesipuola prie eilių jei jiems, kaip mus autoriui, reikia po keles valandas ant vieno sakinio rymoti. Tai aiškus ženklas, kad jie neturi pašaukimo ant rašymo eilių, kad eilės jų bus niekai. Tokiu

35 *Ibid.*, p. 17, III.
36 *Ibid.*, p. 28, IV.
37 *Ibid.*, p. 75, IX.
38 *Ibid.*, p. 3, „Įžanga".

budu, vieton buti eiledirbiu, geriaus terašo prozą. Tegul p. Garnys esti jiems pavyzdžiu. Šiame dalyke, nors pats p. Garnys labai augštai stato savo poėmą. Skaitytojas atmena turbut, kad 9 giesmėje poėmos parašyta, buk kun. Laurynas atsiuntė Goštautui savo poėmą, o tasai su savo svečiu labai ją giria. Ten autorius, žinoma, pats savę turi mintyje; per anuos pasakoja savo nuomonę apie savo poėmą. Ten pirmiausiai anuodu draugai, arba atviriaus sakant mus poėtai, išpeikia *Senkaus Jurgį* sakydamas:

[...] darbszczei kalvis audė,
Bėt gailu ir masto ir laiko![39]

O mes, teisybę sakydami, turime stačiai pripažinti, kad abu juodu lygus kalviai ir p. Lakunas autorius *Senkaus Jurgio* ir p. Garnys autorius perkratomos[40] poėmos, ir tai da toki kalviai, kurie ne kala, bet audžia ir mastu mieruoja. Toki amatininkai nieko gero padaryti negali; ką ir parodo savo darbais musų eiledirbiai.

Apie savo eiles abu juodu, ir p. Lakunas ir p. Garnys, visai geros nuomonės. P. Lakunas vienoje vietoje didžiuodamasis sako, kad jis pagimdė *Senkaus Jurgį* ir garbę įgijo, o musų p. Garnys štai ką sako apie savo poėma lupomis tųdviejų draugų:

Kiek jausmu ant karto, paveikslu nauju!
Kiek vervos ir jauno karsztumo!
Kalba nesenei teip sunki, o eiliu,
Apimt neapimsi lengvumo![41]

Mes-gi tik nusišypsoję iš autoriaus lengvatikystės turime pasigailėti, kad autorius savo paveikslu[42] parodo ką kitą. Jo poėmoje eilės ir netikusios, ir sunkios, ir nuobodžios, jausmo mažai, vervos[43] nėra, – nors ir rašė jas, kaip pats autorius mano, poėtas – galiunas.

[39] *Ibid.*, p. 77, IX.
[40] Aptariamos.
[41] *Ibid.*, p. 79, IX.
[42] Pavyzdžiu.
[43] Įkvėpimo.

Savo gerų minčių paragintas p. Garnys ketina da kitą poėmą parašyti. Užbaigoje šitos poėmos sako, kad „Užgims apie Vaiczių poėma antra“[44]. Tai bus jau turbut kiaurai kunigiška poėma, nes Vaičius tas yra kunigas.

Aš štai kokią rodą[45] duočiau autoriui: jeigu da ne per vėlu, jei ta poėma da nenukalta, ir jei ketina buti tokios-pat tendencijos kaip šitoji, tai autorius geriau padarytų, kad visai jos nerašytų, nes naudos iš jos nebus nė kokios. O jei jau butinai nori rašyti, tai tegul bent ne 85 puslapius rašo, skaitytojui užmigdyt ir 20 puslapių pakaks.

[44] *Ibid.*, p. 85, IX.

[45] Patarimą.

Maironio atsakymas Stasiui Matulaičiui, kritiškai atsiliepusiam apie jo poemą *Terp skausmu į garbę*. Atsakymas paskelbtas „atžagareivių" laikraštyje *Žemaiczių ir Lietuvos apžvałga*. Kartu publikuojamas Maironio atsakymą palydintis „Redakcijos priedas".

Pirma publikacija: Garnys [Maironis], [Atsakymas į Stasio Matulaičio recenziją], in: *Žemaiczių ir Lietuvos apžvałga*, Tilžė, 1895, Nr. 22, p. 173–174; skelbiama iš: *Ibid.*

MAIRONIS

[Atsakymas į Stasio Matulaičio recenziją]

Pons St. Garnys autorius lietuviszkos poėmos Terp skausmu į garbę *prisiuntė mums atsakymą ant* Varpo *„kritikos" patilpusios 8me* Varpo *num.*[1] *Rasztą p. Garnio talpiname isztisą:*

Varpo N. 8me szių metu nesenei parskaicziau mano poėmos kritiką ir dar kokią! Kaip milžinas užgriuvo kritikas ant mažutėlio poėtos, na ir nepaleido gyvo: iszvadino jį obskurantu, nevertu, kad geri (?) žmones su jů kalbėtu, prilygino prie gaidžio, kurs giria savo mėszlyną (skaityk kunigiją); tarp kitų argumentų vartoja gana tankei: reikia jůktis, mes nusiszypsoję ir t. t.

Tokia kritika nedaug ką parkalbės, o pacziam kritikui neatnesza garbės. Isz visos kritikos jei ko galima dasižinoti, tai tiktai jog p. N. apie Dievą ir kunigą nei primink, nes tada nesitveria savo kailyje, įkrinta į rustybę, net jam akyse temsta. Tada žut' – but' o raszytoją reikia su dumblais sumaiszyti. Nes ir kaip kitaip galima suprasti jo užmėtinėjimus[2], kurie teip aiszkei neteisingi, patys sau priesztaraują ir nekartą visai melagingi, kaip matysime. Tegul nesamprotauja kritikas, kad noriu par tai pasakyti, jog mano poėmoje nėra ko peikti.

[1] N. [Stasys Matulaitis], [*Terp skausmu į garbę* recenzija], in: *Varpas*, Tilžė, 1895, Nr. 8 (šios knygos p. 52–62).

[2] Kaltinimus.

Terp skausmų į garbę yra tai isz poėtiszkų mano darbų pirmasis ir tiktai mėginimas; szendieną patsai matau jo silpnas vietas ir pasakycziau dar acziu kritikui, kursai nurodytu ir tas, kurių nematau, nors žinau, jog jos yra. Nesuprantu, kaip galima be jokio pamato ir ant vėjo sakyti, kad tai apie savę kalbu 9 giesmėje, vadindamasis poėtą – galiunu; tikrai reiktu buti nesakau jau be taktikos, bet be jokios sarmatos teip iszsikelti jau pirmoje savo knygutėje. Devintoje giesmėje yra teip pat apie Ažukalnį musų Virchovą, Griszką gilų tiesos[3] tyrėją, Klimą garsų vistoriką. Kodėl kritikas neprikaiszioja, jog ir czia apie savę nusimanau? Nenori suprasti kritikas, jog poėta apgieda netiktai, kas jau yra Lietuvoje, bet ir ko jai troksztа ateigoje[4], prie ko ją žadina. Kritikui reikėjo kaip norint pažeminti raszytoją, tai galima viską versti: 1) galima buvo sakyti, jog ana poėtos-galiuno poėma kn. Lauryno paraszyta, kursai „apsisėdo" Jelgavoje, nors teip aiszkei stovi ant 80 pusl., jog tai Maironio poėma, kurs apie kunigystę nei sapnavo[5]; 2) galima buvo dvi eiluti apie pasikalbėjimą Marinės su ciesoriumi Vilhelmu net tris kartus iszjūkiant atsiminti – už ką? ar kad ciecoriui priminė musų vargus ir praszė užtarimo? 3) Galima buvo toliaus teip argumentavoti labai liogiszkai: busianti Garnio poėma apie Vaiczių bus niekam verta, „nes Vaiczius tas yra kunigas"[6]. (Galiu nuraminti kritiką jam primindamas, jog Vaičius dar ne kunigu ir kaip galima suprasti isz 63 ir 69 lapo vargei bus kadą). 4) Galima buvo raszyti tokį visiems suprantamą absurdą: autorius „gerai žino, kad nėra [?] nė vieno atsitikimo mus gyvenime, kad koks nors, mokslus išėjęs Lietuvis, butų įstojęs į kunigus dėl tėvynės naudos. Atbulai, yra keli [?] užsitarnavę tėvynei vyrai, kurie pametė kunigystę, o tapo svietiškais[7]"[8]. Teip kritikas raszo, kaip netikėti!

3 Teisės.

4 Ateityje.

5 Teigdamas, kad „poeto-galiūno" figūra su juo nesusijusi, Maironis kiek gudrauja. St. Garnio slapyvardžiu pasirašyta poema *Terp skausmu į garbę* pasirodė 1895 m. Tais pačiais metais išleistas ir pirmasis *Pavasario balsų* leidimas, kuris pasirašytas St. Maironio pseudonimu. O Maironio slapyvardžiu spaudoje Jonas Mačiulis pirmąkart pasinaudojo dar 1891 m.

6 N. [Stasys Matulaitis], *op. cit.*, p. 136 (šios knygos p. 62).

7 Pasauliečiais.

8 *Ibid.*, p. 134 (šios knygos p. 59).

Nors kas skaitė mano poėmą ne apgraibomis, kaip p. kritikas, tas galėjo isz 45 pusl. kitaip apie autoriaus žinią sakyti. Matyt kritikas eina pagal Volterio pamokymo: „melůk, melůk! atsiras, kurs įtikės!“ Tikrai prisipažinus, žinau vieną tėvynei užsitarnavusį apleidusį *klierikystę* (gerai daro, kad patys apleidžia, nejausdami paszaukimo); bet pametusiu „kunigystę“?.. ir dar kelių?.. tikrai nežinau, kad butu užsitarnavę. Rasit atbulai užsitarnavę? Tai tegul sau! – Toliaus kritikas baisei kariauja už mokslą, ir isz tos priežasties kaipo mokslo reprezentantas autorių iszvadino abskurantu. Bet kokio geidžia kritikas mokslo, tai sunku suprasti. Poėmoje labai tankei yra sakoma apie mokslo reikalingumą; pats Jůzas poėmos didvyris pabaigė visůtinyczios[9] mokslus 1) yra mums reikalingas *augsztas* mokslas: jis „[...] důs mums galybę! / Kad balsas lietuvio iszaugszto skambės, / Iszgirs ir tamsi atkaklybė!“[10]; mums reikia poėtų ką pakeltų dvasią, garsių gamtos tyrėjų, tautų tiesos apgynėjų, vistorikų, kurie parodytų didžią musų praeigą: apie vis tai kritikas atsiliepia: „Garbė ta [...] nekokia. [...] nedaug garbės, o ypač naudos turi iš to tėvynė [...] mokslas [...] pats yra tėvynė [...]“[11]. 2) Poėta reikalauja apszvietimo ir žemesnio žmonių skyriaus (lůmos): „Mums reikia apszviesti ir vargdienius žmones“[12]. Kritikui turi buti dar ko kito reikia? 3) Poėta supranta mokslo reikalingumą dėl moteriszkių: Jůzas gana apszvietė savo seserį Anusę, kurią galėjo imti už paczią teip didis ponas kaip Gosztautas; ant Vytauto didžiojo iszkilmės žada buti ir lietuvaites, žinoma ne apszviestos. Bet vis dar kritikui neužtenka, ar rasit ko kito reikia. Tai ko gi? Teip, suprantu. Kritikas negali man atleisti, kad neįkalbu[13] to tamsaus mokslo, isz kurio jaunumenė vien tik nůdus geria, kurs atveda ant bedievystės. Mokslas kaipo mokslas nieko neatveda ant bedievystės. Ant bedievystės atveda nesirupinimas apie gilesnį pažinimą ir supratimą tikėjimo dalykų,

[9] Universiteto.
[10] St. Garnys [Maironis], *Terp skausmu į garbę*, Tilžė: O. Mauderodės spaustuvė, 1895, p. 79, IX.
[11] N. [Stasys Matulaitis], *op. cit.*, p. 134.
[12] St. Garnys [Maironis], *op. cit.*, p. 77, IX.
[13] Neskatinu.

nors nů to gal daugel prigulės[14] po smerczio[15]; ant bedievystės atveda nemoraliszkas gyvenimas, kadą reikia iszrasti kokį nors pamatą savo nepagirtinam pasielgimui. Ant bedievystės atveda ant galo pseudomokslas su savo kasdieną mainancziomis rubą gipotezomis, kurios puna greit kaip grybai priesz saulę. Kiek tų gipotezų buvo ir jau nebėra! Priesz paczią Maižieszíaus Kosmogenija[16] Prancuzų akademija 1806 metůse skaite 80 priesztaraujanczių gipotezų, kurios jau tada buvo į arkioliogiszkus aktus atidėtos. Tokio mokslo arba kreivo mokslo poėta nepagiria ir isz to visa kritiko neapykanta kilo. Įpatingai, kaip numanai, durė į szirdį kritikui dvi eili:

Kur Varszuvos miestas, Maksva tolimoji,
Ten žudo jůs mokslais tamseis![17]

Visupirmu kritikas neparsergėjo[18], kad tai praszcziokėlių lietuvaiczių rauda, o jog paimta isz tikro gyvenimo, tai ir kritikas neužgįs[19]; toliaus galima suprasti mokslais *sveikatos* žudymą, bet jogei reikia suprasti ir dvasiszką ir intelektualiszką žudymą, tai pats kritikas gali buti paveikslu, kurs teip nupůlė, jog sako, kad par Prancuzų revoliuciją netiktai ne viskas szventas buvo pamintas bet „nieko švenčiausio tada nebuvo paminta", nors po visą Prancuziją bažnyczios buvo bjaurintos ir uždarytos, nors nekalti žmonės szimtais buvo žudyti, nors merga paleistuvė buvo užsodinta ant altoriaus[20] ir Maximilien de Robespierre apsivilkęs ilgais rubais jai smilkino.

Toliaus kritikas labai pyksta už szią eilutę, nors nereikalingai:

[14] Priklausys.

[15] Mirties.

[16] Mozės kosmogonija; t. y. pasaulio sukūrimo modelis pagal Senąjį Testamentą. Toks pavadinimas atsirado, nes *Pradžios knyga* tradiciškai traktuota kaip viena iš Mozės rašytų Senojo Testamento knygų.

[17] *Ibid.*, p. 26, IV.

[18] Nepastebėjo.

[19] Nepaneigs.

[20] Kalbama apie 1793-11-10 Paryžiuje vykusią Proto šventę, kurios metu Paryžiaus Dievo Motinos katedra buvo paversta Proto šventove, o pagrindinio altoriaus vietoje įkurdintas altorius Laisvei.

Bedievių, girtůklių, vagiu, paleistuviu
Priviso po szventą tėvynę [...].[21]

Už ką pykti? Bedievis, kuriam nėra Dievo, o kartu ir krikszczioniszkos etikos: vienas gali sau elgtis pagal Herberto Spencero etikos, antras pagal Condillaco, treczias pagal Epikuro, ketvirtas kaip sau patinka, nes kad gali priliepti to o ne kito klausyti; ir teip ant galo bedievis jei norės, tai rasi iszteisinimo ir vargystės ir girtůklystės ir paleistuvystės. Tai už ką pykti, jei žmogus tikiąs į Dievą, jůs visus į vieną eilę suveda.

Antgalo kritikui labai nepatiko, kad poėta sako, jog kunigams, avių vadovams davė valdžią dangus. Per tos priežasties su iszkėlimu atsiliepia, jog ne kunigams, bet tiems, kurie isz avių padarys žmones, tai yra, kritiko draugams priguli ateiga. Kritikas matomai nejieszko tiesos, bet gaudo tiktai atskirus žodžius, nes negalima tikėti, kad nesuprastu, kodėl krikszczionis vadiname avimis, o kunigus jų ganytojais ir vadovais. O kam prigulės ateiga, tai matysime! Bažnyczia par 19 amžių szimtais pargyveno tokių, ką ręžės[22] priesz ją. Kritikai turi ant mislies socijaliszką klausimą, bet nenori žinoti, jog Bažnyczia nemažiaus už kitus užsiima tů klausimu vakarinėje Europoje; jei pas mus to nėra, tai dėlto, kad nėra tokio reikalo, kur tarp kapitalo ir darbo nėra teip baisaus skyriaus, ir dėlto, kad musų padėjimas yra kitoniszkas; negalimi yra susirinkimai, ant kuriu tiktai galima butu apmąstyti reikalus ir pragumus[23]. Bet Bažnyczia užsiimdama su socijaliszku klausimu, atskiria ję nů socijalistiszko, ir tas nepatinka raudoniems radikalams; neturėdami po savimi pamato, tikias ant ateigos, iki rasa akis iszės. –

Bet ne vienas isz szalies skaitydamas kritiką ir antikritiką, paklaus peczius traukydamas, kaip tai tas visas riszas su *poėmos* kritika? girdėjome kritiko užmetinėjimus nů neteisingų ar visai melagingų užmetinėjimų, kurie vienog su tikra poėmos kritika neturi, rodos, jokio rysziaus. Poėmos kritika, žiuri, kokia poėmos idėja, ar ji gerai iszvesta, kokie įpatų (personų) budai, ar isz tikro gyvenimo paimti, ar isz

[21] *Ibid.*, p. 53, VII.
[22] Spyrėsi, priešinosi.
[23] Priemones.

svetimos raszliavos[24] parkelti vargiszkai, koksai liežuvis[25], koksai ritmas, rimas, ar yra tikra poėzija, ar vien sueiliūta proza ir t. t.

Apie tai kritikas labai trumpai: apie idėją kaip kirviu nukirto dviem žodžeis: nėra idėjos; apie poėtiszkumą sako, jog autorius nieko nenusimano, ir kelias vietas isz poėmos iszraszo, iszrinkęs žinoma ne geriauses; apie eiliavimą sako, jog sunkus, kelis kartus susijůkė, nusiszypsojo ir po kritikos!

Kritikas sako, jog poėmoje nėra idėjos; autorius sako, kad ideja yra; kritikas gal nežino, kas tai yra poėmos idėja, nes kaip-gi galėtu į akis priesz žmones sakyti, kas yra teip neteisinga. Poėmos *Terp skausmų į garbę* idėja yra tai apgiedoti jaunos Lietuvos kilimai isz tautiszko miego, Lietuvos vargus – skausmus, par kuriůs tiktai įgys garbę, ir par tai prikelti dar mieganczius. Toliaus poėmos idėja yra parodyti, jog žmogus turi Dievo paskirtą paszaukimą, kurio painijos[26] neiszdildo, bet tiktai lyg laiko[27] kliudo (Jůzas), iki žmogaus tvirtas budas visko nepargalės. –

Apie poėtiszkumą sako kritikas, kad autorius nieko o nieko nenusimano, jog jo eilės vien niekai; kaipo paveikslą kelias vietas iszraszo, žinoma jau niekingiauses; szitai anos:

Pavasario dienos iszauszo, praszvito;
Pabudo gražus prigimimas,
Ir praszė nů Vieszpaties apdaro kito
Ir lankos ir giriu užimas.[28]

Toliaus:

Pakilo saulutė, rytais atgaivinta,
Ir braukia rasas nů kasu!
O rasos ant medžiu tai diemantais krinta,
Tai spindi žiedůs žolynų!

[24] Literatūros.
[25] Kokia kalba.
[26] Painiavos.
[27] Ligi laiko, laikinai.
[28] *Ibid.*, p. 10, II.

Keli spindulei jau ir langą užgavo,
Įspindę į stiklą jo sklidų;
Primerkę akis, įvairei sužaibavo
Ir žiuri pradrysę į vidų![29]

Kritikas negali suprasti, kaip tai spindulei gali sužaibûti ir lyg primerkę akis, žiūrėti par langą į vidų. Tegul paskaito Friedrichą Schillerį; ten ras ne vienoje vietoje apie žaibûjanczius saulės spindulius par miszką, par langą ir primerkianczius akis, ir gal teip nesistebės. –

Toliaus nėmielaszirdingai užpûlė už eilutę: „Kas volungei liepia verksmingai kukûti"[30] (vietoje dejûti).

Pasinaudojo czia kritikas isz apsirikimo; ir kad butų dar daugiaus iszraszęs spaudos apsirikimų, kurių gana yra, tai bent iszrodytu, jog jo virszus. –

Ketvirta ir paskutinė iszraszyta vieta yra iszplėszta be konteksto ir skaitytojas tikrai nesupras prasmės. Bet ir kritikas, skaitydamas apgraibomis, matytis jog nesuprato, nes butu ne vietoje jo prilyginimai prie degtinės bosų ar ko kito. Yra teip: Motiejus supranta, jog norint nepasidût ateivems, reikia tvirtai laikytis prie žemės; isz tojo szirdingas prisiriszimas prie žemės-motynos, kurią pats purena ir grudą žegnodamas į aną deda. Dabar raitas aplankydamas žaliûjanczius rugius džiaugias ir teip sau samprotauja: Į žemę įmestas grudas apmirszta, kad žiema užkloja szaltais patalais, bet saulute užszils, rausvą diegą iszves ir ateis laikas, kad pjovėjas risz pėdus ant tos vietos prakaito aplaistytos. O tu, Lietuva, brangesnė už rugių laukus, teip man brangius, kurioje tiek paguldė kaulų ir kraujo ne tik prakaito iszlieję musų pranokėjei, kada iszdûsi vaisius, kada isz tavo kaulų po ilgo tautiszko miego atgims didžiavyrei?

Szventa Lietuva, žeme mano tėvu!
Brangesnė už varpų laukus,
Prigėrus ne prakaito, – kaulų, kraujų!
Kada tavo vaisei atbus?[31]

[29] *Ibid.*, p. 17, III.
[30] *Ibid.*, p. 28, IV.
[31] *Ibid.*, p. 75, IX.

Kritikui netinka ar nesuprantamas paralėlizmas tarp žemės prakaitu aplaistytos, ir žemės krauju prosenių prigėrusios; ir tai jam dûda priežastį vaikiszko jûkavimo ir prilygina jam žinomiems gėralams. –

Antgalo kritikas sako, jog eilės sunkios, nėra karsztumo ir vervos[32]. Žinoma czia neiszpûla man ginczyti, kad eilės bėga visai naturaliszkai nelaužydamos prigimtos priegaidos (akcento) jog kur yra jausmai ten jausmingi, kur apraszymai ten poėtiszki, kur apsakymai ten ne be gyvumo, jog rimai yra tikri, o ne teip, kaip Dievas davė ir t. t. Neiszpûla man ginczytis, nes vis tai, gal tiktai mano samprotavimas; o kiekvienas apie savę geriaus sąmprotauja, kaip kiti; todėl tame dalyke palikome sudą[33] kitiems iszdûti. – Užbaigė kritikas savo rąsztą pasergėjimu, kad vietoje 85 pusl. butu gana buvus 20 užmigdyti skaitytoją. Gal tai ir mano kalczia, jog p. N. snaudė skaitydamas, nors žinau, jog nekartą žmonės isz kitos priežasties snaudžia. Bet snaudžiant parskaiczius knįgą, argi galima paskui raszyti kritiką? Mano kritikas parodė, kad galima, bet kartu parodė, kiek tiesos ir teisybės tokioje kritikoje yra. Pradžioje savo kritikos p. N. teip maž daug sako: Kaslink matėrijaliszko kapitalo, tai visi žino, kad reikia dûti ant didžiausių procentų; teip reikėtų, sako, ir su dvasiszku, o mano buk kapitalas *Terp skausmų į garbę* tai mestas į purvus. Žinoma, jei visi butu tokie skaitytojei, kaip p. N. gal tai butu ir tiesa, bet asz geresnės nûmonės apie savo viengenczius!

Norėczio, kad ir *Varpas*, kurs sakos neprisilaikąs jokios partijos ir padûdąs *audiatur et altera pars*[34], parspaudintu isz *Apžvalgos* mano atsakymą kritikui, kartu pridėdamas, jog toliaus nenoriu vesti polemikos su N., nes ant to man truksta laiko, užsiėmus svarbesneis dalykais.

Redakcijos priedas. Mes nû savęs tiek galime pridėti, kad poėma *Terp skausmų į garbę* paraszyta p. St. Garnio yra viena isz visųgeriausių musų poėtiszkų darbų, kokie tikt ikisziolei musų raszliavoje pasirodė. Gili poėtiszka mislis, krikszczioniszka idėja, graži lietuviszka kalba liudyja, kad poėmos autorius p. St. Garnys turi tikrai poėtiszką ga-

[32] Įkvėpimo.

[33] Įvertinimą.

[34] Išklausyti antrą pusę (lot.).

bumą, kurį jam isz szirdies velyjame[35] auklėti ir ant tokių Varpininko „kritikų“ visai neatboti[36]. Tam *Varpo* kritikui p. N. kolaik jis imsis kitus kritikavoti, velytumėme perskaityti aną rusiszko rasztininko Ivano Krylov'o „baiką“: „Asilas ir laksztingalas“. Na, rasit jis tą baiką užmirszo, o rasit ir visai jos nežino, asz jam trumpai czion papasakosiu: Asilas vieną kartą paregėjęs laksztingalą tarė: „prieteliau, ar žinai ką? tavę, sako, labai gerai mokanti giedoti, matai, ir asz norėczio paklausyti tavo 'mokslo' ir apie aną 'kritiką' iszdůti.“

Laksztingalas ilgai nelaukdamas, suszvilpė, sudainavo, užtraukė ant tukstanczių „tonų“: ir tęvai[37] ir drutai ir smarkei ir lengvai, varė ant visokių balsų. Asilas klausės, klausės ir ant galo kaktą į žemę įduręs iszdavė tokią „kritiką“: „Ak, brolau, gaila man tavęs, kad tu nepažįsti musų gaidžio, tu daug geriaus giedoti iszsitobulintum, kad par musų gaidį biszkiuko pasimokintum.“ Laksztingalas, iszgirdęs toki asilo sudą, pakėlė sparnus ir nulėke etc... toli... toli...

„Iszgelbėk, Vieszpatie, ir mus nů tokių sudžių!“ szaukia ant galo Rusų rasztininkas.

O asz (esmi ne poėtas) norėczio pridurti: „Iszgelbėk ir mus, Vieszpatie, nů tokių asilo 'kritikų!'“

[35] Siūlome.

[36] Nepaisyti.

[37] Plonai.

Stasio Matulaičio recenzija pirmajam – 1895 m. *Pavasario balsų* leidimui. Matulaičio teigimu, jo recenziją redagavęs Vincas Kudirka „[...] išbraukė žodžius: 'Maironio eilės – tai perlai lietuviškos poezijos.' Matyt, jam nepatiko, kad taip iškėliau Maironį"[1].

Pirma publikacija: S. [Stasys Matulaitis], [*Pavasario balsų* recenzija], in: *Varpas*, Tilžė, 1898, Nr. 1, p. 9–11; skelbiama iš: *Ibid.*

STASYS MATULAITIS
[*Pavasario balsų* recenzija]

Pavasario balsai. Eilės, parašė St. Maironis[2].

Maironis turi neabejotiną poetišką talentą; eilės skambios, skaitosi lengvai, rodos jauti, kad autorius nekalė jas, bet, kaip tai yra sakoma, eilės pačios per save išsiliejo iš poeto širdies.

Prisižiurėkime arčiaus *Pavasario balsams.* Maironis, kaip matyt iš jo eilių, karštai myli tėvynę Lietuvą ir savo meilę nori parodyti ne jautrumu eilių, ne santimentališku dusavimu apie pražuvimą senovės didybės, bet pats nori kovoti kaipo tvirtas kareivis ir kitus ragina į kovą, žada statyti krutinę už tėvynės gerą. Teip štai eilėse „Jaunimo giesmė" skaitome:

Užtrauksme naują giesmę, broliai!
Kurią jaunimas tesupras!
Neteip giedosme, kaip ligsziolei!
Kitas auklęsime dumas!
Drąsei, augsztai
Pakils balsai,
Iszausz kita gadynė;

1 Stasys Matulaitis, *Atsiminimai ir kiti kūriniai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957, p. 102.
2 St. Maironis, *Pavasario balsai*, Tilžė: O. von Mauderodės spaustuvė, 1895.

Užgims darbai,
Prašvis laikai,
Pakils jauna tėvynė![3]

baigiasi šitos eilės teip:

Į darbą, brolei!, vyr's į vyrą!
Szarvoti mokslu įstabiu!
Paimsme arklą, kningą, lyrą
Ir eisme Lietuvos keliu!
Drąsiai, augštai
Pakils balsai [...][4]

ir t. t. ir t. t.

Arba vėl eilėse „Įsitikėjimas į savo galę":

Nelenkdams peczių po nasztos sunkumu,
Kaip milžinas stosiu į kovą [...].[5]

Bet kova ta sunki, darbas nelengvas. Tukstančiai kliučių slėgia kiekvieną lietuvį dirbantį dėl tėvynės. Nekartą milžiniški pasistengimai atneša teip mažus vaisius, juog nėra ko stebėtis, kad kartais ir tvirčiausias vyras susilenkia „po naštos sunkumu", kad apima jį neramios dumos[6], kad nuliudimas įpuola į širdį.

Eilėse Maironio teipogi sutinkame ne vieną liudną vietą.

Sunkus Lietuvos padėjimas yra priežastimi pilnų liudnumo eilių vardu „Mano gimtinė":

Ten, kur Nemonas bangůja,
Terp kalnų, lankų,
Brolei vargdienei dejůja
Nů senų laikų.[7]

[3] *Ibid.*, p. 8 [eil. „Užtrauksme naują giesmę"].
[4] *Ibid.*, p. 10 [eil. „Užtrauksme naują giesmę"].
[5] *Ibid.*, p. 16 [eil. „Pasitikėjimas savimi"].
[6] Mintys.
[7] *Ibid.*, p. 10.

ir t. t.

Arba vėl eilėse „Szendieną“:

Jei po amžių kadą skaudųs panczei nukris,
Ir vaikams užtekės nusiblaivęs dangus,
Musų kovos ir kanczios, be ryto naktis
Dėl jų nesuprantamos bus.

[...]

O, kaip kartais sunku! Ar kas norint supras?
Bet gana! Ne be garso mus vėtros iszgriaus!
Užgiedokime, brolei, sau dainas linksmas!
Kaip vyrai keliaukim toliaus![8]

Iš šitų eilių matyt, kad Maironis nepasiduoda liudnumui; energija jo vėl pabunda, poetas vėl šaukia:

Ne, nenoriu sapnų,
Vien tiesos ir darbų;
Be atilsio noriu kariauti,
Ir tadą vien tiktai,
Kad suszvilpi žaibai,
Galiu pilną dvasią atgauti![9]

ir tai vis dėlto kad poetas turi „širdį“, kuri neduoda jam atsižadėti prakilnaus darbo, nors vienkart širdis yra ir sopulių šaltiniu:

Kad nekartą sunku,
Skųscziaus lupu krasztu,
Kam szirdį Augszcziausis man davė?[10]

Ir tiesa, reikia tvirtumo, kad begalinės kliutys neįstengtų sulaikyti nuo darbo; reikia turėti „širdį“, kad atsižadėti ypatiškos[11] gerovės,

[8] *Ibid.*, p. 26 [eil. „Jei kada pančiai nukris“].

[9] *Ibid.*, p. 35, eil. „Ne, nenoriu sapnų...“.

[10] *Ibid.*, p. 35, eil. „Ne, nenoriu sapnų...“.

[11] Asmeninės.

o stoti į sunkią kovą už darbus. Ne kiekvienas įstengia tai padaryti. Silpnesniejie neišturi. Vieni pabugę daugybės kliučių ir kovos sunkumo, o kiti, patraukti žemų geidulių, atsižada prakilnesnio darbo, meta jaunystės idealus ir tampa sausais egoistais.

Tokius tai Maironis aprašo satyriškose eilėse „Mano draugams“:

Ko ta jaunystė kvailei nesapnůja?
Proto dar truksta dėl jos;
Sėdžia ant knygų, darbais prakaitůja,
Laukia gadynės naujos!
Lauk iki iszmintį visą suprasi!
Laiko nedaugei praeis!
Sziltą pastogį ir lizdą atrasi,
Žiovaudams girsis sveczeis.

Metais isz grasziu sermėgio nutukęs,
Gėdisis vargszo namų;
Pilvą iszputęs, cigarą užrukęs,
Jůksis iš savo sapnų.[12]

ir t. t.

Iš to, kas augščiau pasakyta, galima nuspręsti apie prakilnumą Maironio idealo, apie tikrai poetiškus jausmus, apie lengvą jų išreiškimą eilėmis. Šituo ir užbaigtume kalbą apie *Pavasario balsus*, kad juose nebutų patilpusi drama, arba kaip pats autorius vadina *libretto* vardu *Kur iszganymas*, o kur Maironis stengiasi parodyti, kad išganymas yra vien maldoje. Nekurios vietos dramoje puikiai poetiškai perstatytos, tik apskritas autoriaus užmanymas yra klaidingas, vienpusiškas.

Zonis – bedievis aimanuoja, kaip tai sunku buti be tikėjimo. Mat pagal jį tas, kuris netiki, gyvena kad „vien [tik] užganėdinti norus žemus“[13] buti be tikėjimo tai „eiti be tikslo szios žemės keliu“[14]. Marys – teipogi bedievis, ramina jį: kam čia, esą, tie augšti siekiai, kad ir

[12] *Ibid.*, p. 38 [eil. „Mano moksladraugiams“].

[13] *Ibid.*, p. 49, I.

[14] *Ibid.*, p. 50, I.

be jų galima gyventi ant svieto. Tuo tarpu ant scenos pasirodo, dainuodama braminišką[15] dainą, Graži. Zonis pamyli ją; jinai teipogi prižada neapleisti jį niekados ir abudu ramus. Marys, išgirdęs, Gražią sakant „niekados", juokiasi ir nebereikalo, nės nepoilgam pavilioja Gražią nuo Zonio ir gyvena su jąja. Zonis, pasilikęs vienas, atranda susiraminimą propagandoje lygybės, liuosybės ir brolystės, bet vaisiai to išeina labai bjaurus. Tokia propaganda, sujudina vargdienius ant negerų darbų. Zoniui kartą bepasakojant apie lygybę, keli beturčiai pareikalavo nuo jo:

Isz savo maksznos iszkratyk skatikus,
Tai busime lygųs visi.[16]

Persiliudyję[17], kad Zonis neturi piningų, pririšo jį prie medžio ir da grumoja, paspirgįsę jam padus. Tiems pat vargdieniams pasipina po kojų ir Milvydas, kuris grįžta iš seimo, kur nutarę buvo apie sulyginimą ir brolystę žmonių. Vargdieniai netik ne dėkingi Milvydui už tokį nusprendimą, bet, pildydami autoriaus norus, pirmučiausiai pareikalauja vardan nuspręstos lygybės atiduoti jiems pusę turtų, o Milvydui atsisakius, nutveria jį ir veda užmušti ir turbut užmuša. Žodžiu, pagal autorių darbininkai pirmučiausiai atima piningus ir žada užmušti visus, kurie drįsta jiems kalbėti apie lygybę.

Tokiu budu Zonis persiliudyja, juog neverta rupintis apie vargdienius, neverta laužyti sau galvą darbininkų klausymu. Tai ką-gi veikti? kuo pripildyti tuštumą gyvenimo? Gal mokslu? Kur tau! Štai Zoniui beesant pririštam prie medžio, eina pro šali du filiozofu (su ilgais plaukais – sako Maironis, o man rodos, kad ir ausys jųdviejų ilgos buvo). Tuodu atriša Zonį ir prasideda dijaliogas, kurį čion talpinu, idant skaitytojas galėtų spręsti, kokį supratimą turi autorius apie mokslą ir filiozofiją.

Zonis sako apie mokslą:

[15] Brahmanišką.

[16] *Ibid.*, p. 62, II.

[17] Įsitikinę.

Jis moka nůdais tik apdůt, kaip žaltys;
Kas szventa ir augszta, jis viską naikina;
Kiek apszvieczia protą, tiek szirdį marina;
Jis moka iszjůkti jaunystės sapnus,
O pelno, nežino, isz to ar pribus;
Jis moka vien griauti, o nieko nestato;
Ką apcziupi rankomis, tą ir temato.
Prakeikti beduszei, mokinę manę
Ir varvinę smertį į szirdį slapczią![18]

Ant to filiozofai atsako jam teip, kaip pridera filiozofams su ilgomis ausimis:

Tu mokslą pavirsziumis tik pažinai;
Jau Bakonas didis pasakė gerai:
Juog mokslas vien menkas, kaip pelkių ugnis,
Ir szirdį užszaldo ir temdo akis!
Bet antras yra teip, kaip marios, gilus,
Kurs szvieczia tarp mokslų, kaip žemei dangus.[19]

Tai filiozofija!.. ir kviečia Zonį tapti filiozofu, bet Zonis netiki jiems ir labai išmintingai daro, nės kiekvienas gali lengvai suprasti, kad tie

[18] *Ibid.*, p. 67, III. Vėlesniuose *Kame išganymas* leidimuose 1905, 1913 ir 1920 m. Maironis netiesiogiai reagavo į šį Matulaičio priekaištą. Po čia pateiktos citatos buvo pridėta išnaša: „Kaikurie šaunųs kritikai, pasisavinę sau monopolį mokslo apginėjų, jau anais metais užmetinėjo autoriui, buk jis čia pasirodąs mokslo priešu. Najiviški vyrai! Zonis tai dar ne pats autorius. Pats Zonis, klaidžiodamas ir tikro kelio dar tik jieškodamas, jei meilę, socijališką klausimą ir mokslą skaudžiai apkaltina, tai dėlto, kad į juos žiuri vienpusiškai, par tas pasekmes, kurios su anais dalykais par žmonių atkaklybę musų laikuose gana tankiai eina par nelaimę greta. Kas nežino, kad jauni moksleiviai musų universitetuose gana tankiai nustoja tikėjimo. Bet ar tai grynas mokslas mokina juos bedievystės? Ne, tik paviršiumis jo graibymas ir pasekmės jų privatiško pasielgimo!.. Kitur, kaip Vokietijoje, kur mokyklose sąlygos sveikesnės, jaunuomenė ir universitete neišsižada šv. tikybos" (Maironis-Mačiulis, *Kame išganymas*, Tilžė: Jagomasto sp. „Lituania", 1920, p. 25). Paskutinėje, 1930 m. pasirodžiusioje *Kame išganymas* redakcijoje, Maironis šios pastabos atsisakė.

[19] St. Maironis, *op. cit.*, p. 67, III.

filiozofai yra tai paprasti mulkiai, kurie iš visos filiozofijos žino vieną tik Bakono vardą. Tokiu tad budu Zonis neranda išganymo filiozofų zaunose[20]. Tuo tarpu Mariui jau nusibodo Graži ir jis pavaro aną. Graži meldžia nepavaryti, prisiekia kad jį myli begalo, bet Marys, kaipo bedievis, ant to viso atsakė:

Atstok nů manęs! jau perdaug nusibodai![21]

Zonis, viską tai girdėdamas, teip supyksta, juog priėjęs užšauja[22] Marį. Ant šuvio balso ateina pranciškonis ir pradeda išrodinėti Zoniui, juog Dievas yra: ir protas, ir sąžinė tai sako, o jeigu mokslas, esą, neranda Jo, tai dėlto, kad mokinti eina ne tuo keliu, kad nesirupina pažinti patį šaltinį tikėjimo. Toliaus pranciškonis kalba Zoniui apie išrišimą darbininkų klausymo. Pagal pranciškonį lygybė, liuosybė ir brolystė niekados negali įvykti ant žemės:

[...] rojumi žemė nebus niekados,
Nes žmonės – keleivei: tėvynės kitos
Jiems reikia jieszkoti, keleis nesustoti.
Laimingas, tasai kurs, tusztybės pamynęs,
Mokės tos augszcziausės jieszkoti tėvynės,
Isz skausmų naudoti, vargą neatboti.[23]

Zoniui toki išrodinėjimai įpuola į širdį ir atvirsta jis prie Dievo, nės kada, varpams suskambėjus, pranciškonis atsiklaupia melstis ir jis atsiklaupia ir matyt karštai meldžiasi, nėsa[24] net angėlai augštybėje užgieda pradžiugę *Gloria in excelsis Deo*[25] etc. etc. Šia jums ir išganymas.

Štai kokį *libretto* parašė autorius augščiaus minėtų, pilnų energijos eilių, štai kaip persikeitė Maironio pažiuros. Dėlko-gi teip atsiti-

[20] Plepaluose.
[21] *Ibid.*, p. 71, IV.
[22] Nušauna.
[23] *Ibid.*, p. 75, IV.
[24] Nes.
[25] Garbė Dievui aukštybėse (lot.; *Lk* 2, 14); pirmoji *Garbės himno* eilutė.

ko? Kame-gi priežastis tokio persikeitimo? Kodėl tas, kuris eilutėse šaukia:

Ne, nenoriu sapnu,
Vien tiesos ir darbų;
Be atilsio noriu kariauti [...][26],

kuris pats nori kovoti ir kitus kviečia į kovą už tėvynę, *libretto* jau sako, kad ne ant žemės žmonių tėvynė, tik kur kitur, kad ne kariauti reikia žmonėms ant žemės, bet kantriai kęsti ir ramiai vargti ir laukti užtai gerovių posmert[27] anoje tėvynėje.

Gal buti, kad Maironis pats persikeitė, kad nulenkė „pečius po naštos sunkumu" ir vietoje „milžiniškos" kovos propaguoja jau budistų nirvaną. Ne! Autoriaus energija nepersikeitė; dramoje yra vietos pilnos energijos tokios, kokia yra pirmesnėse eilėse. Visas dalykas yra autoriaus klaidoje; tame juog Maironis užsimanė rašyti apie tai, ko jisai pats gerai nesuprato. Pakol jis rašė apie tėvynę ir jos vargus, apie kovą ir darbą ant naudos broliams, aprašė mintis ir jausmus, kuriuos pats pergyveno, pats perjautė, tai ir eilės išėjo geros, gražios, bet kada užmanė parodyti menkumą svietiško[28] mokslo, užsigeidė perstatyti netikumą svietiškos filiozofijos, panorėjo išrišti darbininkų klausymą, neturėdamas apie tai priderančio supratimo, vietoje rimtos dramos, parašė parodiją; klaidus takai nežinomos apygardos privedė jį iki visai netikėtų galų.

Kad autorius turi klaidingą numanymą apie mokslą, puikiai parodo augščiaus paduotas Zonio apie mokslą atsiliepimas, kuriame kas žodis, tai klaida. Pagal tuos, kurie ne paviršium, bet gerai mokslą pažįsta, mokslas ne nuodus, bet balsamą šviesos pila į širdį; jis išaugština tai, kas yra šventą ir gerą; jis ir protą apšviečia ir širdį ramina, nės suteikia jai tvirtus, mokslu paremtus, doriškus pamatus; jeigu jis išjuokia jaunystės sapnus apie tai, kad žemė stovi ant vištos kojos, arba kad kur baigiasi horizontas, ten ir žemės galas, tai tame nieks nieko

[26] *Ibid.*, p. 35, eil. „Ne, nenoriu sapnų...".
[27] Po mirties.
[28] Pasaulietinio.

pikto atrasti negali; užtai jis suteikia mokslišką pamatą ir tuo patvirtina geras, prakilnias jaunystės mintis ir idealus, kurie be mokslo ant visados pasiliktų sapnais; jis nesigaili sugriauti tai, kas netikę, o stato kas verta statyti; jis patiria giliausias gamtos paslaptis ir sunaudoja jas žmonių gerovei; jis nurodo žmonijai naujus geresnius kelius. Pertai nelaimingi tie „bedušiai", kurie užtemdę akis sofizmais ir prietaromis, šalinasi nuo mokslo, šaltinio šviesos ir laimės, dvigubai „prakeikti" tie, kurie, nesuprasdami mokslo, drįsta jį niekinti.

O filiozofija? Nėra tai koks atskiras mokslas, kaip tai išrodo Maironiui; tai yra, taip sakant, mokslo viršunė. Ji, pasiremdama ant mokslo patyrimų, daro išvedimus, apimančius platesnį horizontą. Pertai nesupranta nė mokslo, nė filiozofijos tasai, kuris, žemindamas mokslą, augština filiozofiją; tokio neišgelbės nė Bakono vardas.

Kaip su mokslu ir filiozofija Maironis daro ir su darbininkų klausymu. Jeigu jis butų pasirupinęs nors paviršium pažinti pamatus šito klausymo, tad jis butų persiliudyjęs, juog niekur ir niekados darbininkų programas nereikalavo atimti ir pasidalinti lobius turtingujų. Tai yra absurdas.

Galima nesutikti su darbininkų pažiuromis, galima nesimpatizuoti su jų programu, bet apkalbėti, tyčia kaltinti už tai, ko jie nepasakė ir nedarė, tai jau neleistina, nepadoru. Ant galo da vienas užtėmyjimas[29]. Maironis, Zonio lupomis tvirtina, buk tas, kuris gyvena be tikėjimo, gyvena vien tik dėlto, kad pakakinti[30] žemus norus, nės be tikėjimo anot jo, nėra augšto siekio ant žemės. Ir čion Maironis didei[31] klysta. Aš nurodysiu tik vieną faktą. Maironis savo *libretto* pirmučiausiai talpino *Tėvynės sarge*[32], na o *T. S.* ir jo sandarbininkai vadina bedieviais visus svietiškus lietuvių intelingentus, kurie (šito tik turbut negali užginti pats Maironis) „nelenkdami pečių po naštos sunkumu"

[29] Pastebėjimas.

[30] Patenkinti.

[31] Smarkiai.

[32] Pirmieji *Pavasario balsai* su libretu *Kame išganymas* pasirodė 1895 metais. *Tėvynės sarge* libretas buvo išspausdintas vėliau (žr. Maironis, „Kur išganymas? arba Paviršiumi amžiaus klausimų", in: *Tėvynės sargas*, Tilžė, 1896, Nr. 11, 12; 1897, Nr. 1).

dirba tėvynei, kenčia persekiojimus, aukaują turtą atsižada daugelio ypatiškų mėgumų[33], kad pakakinti norus augštus, kad išpildyti savo idealus. Tokiu budu matome, juog teip vadinami „bedieviai" gali buti žmonės juo doriausi, juo ideališkiausi, gali pasišvęsti idejai neblogiaus už dievuotuosius.

Ant užbaigimo, da sykį atsižvelgdami atgal, atminkime, juog *Pavasario balsuose* turime du Maironiu: vieną Maironį pirmoje knygelės pusėje, kitą Maironį aname *libretto*. Pirmasis Maironis simpatiškas ir brangus, nės pilnas energijos ir augštų, prakilnių idealų; antrasis-gi Maironis negali patikti, nės užkliudo klausymus, apie kuriuos neturi rimto supratimo, ir pertai „kalba neteisiai prieš artymą savo"[34], apskųsdamas nekaltuosius.

[33] Malonumų.

[34] „Neliudysi melagingai prieš savo artimą" (*Iš* 20, 16); devintas Dievo įsakymas.

Trečiojo Maironio *Lietuvos istorijos* leidimo recenzija, žyminti naujo Maironio traktavimo etapo pradžią. Recenzija paskelbta dviem dalimis, antroji pasirodė gerokai pavėlavus – praėjus net 42 dienoms[1]. Iki to laiko Maironis jau buvo spėjęs *Vilniaus žinioms* atsiųsti atsakymą[2].

Pirma publikacija: Augustinas Voldemaras, [*Lietuvos istorijos* recenzija], in: *Vilniaus žinios*, Vilnius, 1906-10-31 (1906-11-13), Nr. 242; 1906-12-12 (1906-12-25), Nr. 277; skelbiama iš: *Ibid.*

AUGUSTINAS VOLDEMARAS

Lietuvos istorijos recenzija

Maironis. Lietuvos istorija. Su kunigaikščių paveikslais parašė (sic!) Maironis (Š. M–lis). Trečią kartą atspausta ir partaisyta 1906. Išleista Lietuvių Laikraščio pinigais. 259. 12°[3].

Trečias įvardytojo veikalo leidimas žymiai skiriasi nuo pirmųjų: neskaitant perdirbimo, jame randame visai naują dalį – raštijos istoriją. Todėl į jį galima žiūrėti, kaipo į visai naują veikalą ir statyti jam reikalavimus, kurių negalėję būtumėm užreikšti prieš 20 metų pirmajam leidimui.

Gerai numanau, jog negalima reikalauti iš autoriaus to, ko jis nemanė daryti, arba negalėjo dėlei *objektyvinių* darbo išlygų. Kadangi mųsų visuomenei vargiai ar žinomos objektyvinės išlygos, kuriose prisieina rašyti istoriniai veikalai, taigi turiu nors svarbesnesias priminti. Svarbiausias šiame darbe keblumas tas, kad ligšiol męs neturim Lietuvos istorijos sintezio, kurs galėtų atsispirti šiek tiek rimtes-

1 Antrosios dalies pradžioje yra išnaša su redakcijos pastaba: „Straipsnio galo patilpimas užsitęsė iš Red. kaltės, už ką gerb. autoriaus atsiprašome."

2 Maironis, „Atsakymas mano kritikui", in: *Vilniaus žinios*, Vilnius, 1906-11-14 (1906-11-27), Nr. 254, p. 1–2 (šios knygos p. 89–93).

3 Maironis (Š. M-lis), *Lietuvos istorija. Su kunigaikščių paveikslais ir žemlapiu*, Petropilis: Išleista Lietuvių Laikraščio pinigais. Pirmųjų dviejų leidimų (1891 m. ir 1903 m.) knygos vadinosi *Istorija arba Apsakymai apie Lietuvos praeigą*.

nei kritikai. Aš čia neliečiu klausimo, ar galima duoti mųsų istorijos sintezis dabartiniame jos žinojimo laipsnyje, bet turiu pabrėžti, jog rašant Lietuvos istoriją, – kad ir nedidelį vadovėlį, – vistiek be jo negalima apsieiti. Panašaus uždavinio sunkumą gerai supranta istorikai bedirbantieji Lietuvos istorijoj ir pertai užsiima atskirų klausimų išrišimu specijališkose monograpijose. Prie to dar reikia pridurti, kad net pamatiniuose Lietuvos istorijos klausimuose atrasime didelį nuomonių įvairumą, iš kurio tegalima išeiti tik su dideliu atsargumu. Tokiame padėjime esti istorinė literatūra, o šaltiniai – dar blogesniame. Juk ligšiol męs neturim šiek-tiek didelesnio šaltinių rinkinio, jau neminint, kad jie patįs dar reikalauja dažnai daug darbo, kol tampa ištikimais šaltiniais. Neįsileidžiu plačiaus šian klausiman, nes manau, kad jau ir iš to kas pasakyta aišku, kokiame sunkiame padėjime Lietuvos istorijos rašymas. Turint omenyj šias objektyvines darbo sąlygas galime apsverti p. Maironio veikalą.

Viršminėtosios sunkenybės autoriui esti tik iš dalies, arba visai jų nėr, nes jis istorijos uždavinį supranta savotiškai. Istorija, anot p. M. turi būti rašoma pragmatiškai[4], t. y. pamokinančiai. Ji turi mokyti Dievo bei tėvynės meilės[5], o šiuodu dalyku esą labai surištu: „tėvynės meilė negali būti be Dievo meilės“[6], sako toliaus autorius. Taip istoriją suprazdamas, p. M. šneka apie istorines legendas, paversdamas jas į paktus. Patvirtinimui užteks priminus, kad ir vieną akyvesnį[7] panašų „paktą“.

Pasakodamas apie Vytenio užpuolimą ant Varmijos, p. M. taip sako: „Čia [ties Voplaukiu] Vytenis, vaikščiodamas po guolį [? – stovyklą] ir apžiūrėdamas grobį ir imtinius [...] ir gavęs žinią, jog čia laikosi tikras Dievas, pradėjo tyčiotis, kad tasai Dievas negalėjęs apginti savo tarnų. Už tą tyčiojimos Vytenis paliko tuojau nubaustas. Kryžiuočiai artinosi su stipria kariumene; ištiko smarkus mušis, Lietuviai negalėjo išturėti ir pradėjo sprukti šalin; pats Vytenis su keliais vyrais vos išspruko,

4 *Ibid.*, p. 4.
5 *Ibid.*, p. 5.
6 *Ibid.*, p. 5.
7 Įdomesnį.

žeistas į galvą“[8]. Be abejo, panašųs „paktai“ nebūtų įėję istorijon, jeigu autorius rašęs būtų ją ne *pragmatiškai*, bet *genetiškai*, kaip ji rašoma jau nuo pradžios XIX amž. Neįsileisdamas į skirtumų tarp pragmatiškos bei genetiškos istorijos aiškinimus[9], turiu pabrėžti, kad ir mųsų visuomenė seniai jau reikalauja istorijos genetiškai rašytos. Bau[10] patinka ir pačiam autoriui Dmitrijaus Ilovaiskio pragmatiška istorija, kuri visgi kur kas geriaus parašyta. Iš to galime matyti, kad pas p. M. nė negalėjo kilti klausimas apie istorijos sintezį. Bet nežiūrint į veikalo tendenciją, autorius vis gi turėjo jį kuo-nors pripildyti, ir čia jam prisiėjo semti iš istorinės literatūros. Bet ir čia jis elgiasi savotiškai. Autoriui, matyt, rodosi, jog kai-kurių istorikų nuomonės, kurios gali pažeminti ar šiaip, ar taip lietuvius, mažai tegali arba ir suvisu negali įkvėpti tėvynės meilės, – ir jis prieš jas kariauja. Prisistebėkim, kaip jis gina Vytautą nuo svetimtaučių istorikų užpuldinėjimų.

> Klysta tie, [sako p. M.], kurie sako, buk Vytautas pabaigoje savo viešpatavimo papuolęs į Vokietijos ciecoriaus Zigmanto ir Kryžiuočių tinklą ir tiktai par savo didybę geidęs karališko vainiko. Tokia pažvalga yra neteisi. Sunku tikėti, kad Vytautas[,] taip didis visuose savo darbuose, butu davęs įbruklinti save į spanstus tokiam Zigmantui, kursai nieku didžiu neatsiženklino, ir toli buvo nelygus musų Vytautui.[11]

Šitą citatą padariau kaipo pavyzdį p. M. tautiškos argumentacijos, kuri logikos reikalavimų visai nenori pripažinti. Daug dar klausimų apie Vytautą neišrištų istorinėj literatūroj, kurie nėr žinios kurion pusėn svers. Ir aš pats nesutinku su šiomis nuomonėmis, bet visai dėl kitų priežasčių, nei p. M. Nežinau, ar įtikrins ką p. M. argumentacija. Autorius taipgi naudojasi, kur galima, pilologijos metoda su tokia pat pasekme, kaip ir istorijos. – Kai-kurie mokslo vyrai (Antoni Mierzynskis, Aleksanderis Bruckneris) nenori pripažinti, kad lietuviai tu-

8 *Ibid.*, p. 61.

9 Apie šiuodu istorijograpijos laipsniu žr. Ernst Bernheim, *Lehrbuch der Historischen Methode*, Leipzig: Duncker & Humblot, 1903, p. 21–35.

10 Kad.

11 Maironis (Š. M-lis), *op. cit.*, p. 112–113.

rėję išsiplėtojusį kultą, dvasišką organizaciją; minimas metraščiuose miesto vardas „Romovė“ esąs kronikerio pramonė, gimusi iš raštijinės tradicijos. P. M., pakeitęs šį vardą į „Rūmava“, pripažįsta jį tikrai lietuvišku, pramintu nuo daugelio rūmų. Jeigu autorius pasiteiravęs būtų pas kn. d-rą Kazimierą Jaunių, būtų atsižinojęs, kad „Romovė“ tai Ruomuva – vardas tikrai lietuviškas, bet su rūmais nieko bendro neturįs.

Smulkiaus perkratinėti paktinius p. M. paklydimus neketinu, nes tai užimtų daug laiko ir vietos. Manau, kad užtektinai pakanka to, kas pasakyta, veikalui apibūdinti ir nurodyti jo vertę.

Baigdamas svarstyti politikinę Lietuvos istoriją (apie raštijos apžvalgą reiks pakalbėti atskirai), turiu dar nurodyti, kad autorius neišsiaiškino, ką jis rašo, ar moksliška istoriją, ar vadovėlį. Tiesa, prakalboje jis tvirtina, kad jis rūpinęsis „[...] kiek galima prisitaikinti prie išgalių ir išmonės mažai apšviestų žmonių ir nelakioti augštai“[12], bet nurodinėjimas prierašuose į istorinę literatūrą ir šaltinius, vartojimas lotyniškų ir kitų terminų, prierašai svetimose kalbose – viskas verčia spręsti, jog veikalas plačiaus užmanyta. Šių gaivalų sumaišymas daro dar blogesni įspūdį beskaitant. Skaitymą dar daugiaus vietomis apsunkina ypatingas vardų vartojimas, iš ko gali kilti nesusipratimai pas skaitytoją, kurs neapsipažinęs iš kur kitur su Lietuvos istorija. Autorius kalbėdamas apie vieną kunigaikštį dvejai jį vadina – Mandagiu ir Mindaugiu, nesakydamas, kad tai vieno asmens vardai, iš ko pasidaro įspūdis, lyg kalbama apie du kunigaikščiu. Toks savaiminis vardų kraipymas belietuvinant juos kaip-nors, paeina iš viršminėto patrijotinio jausmo.

Besvarstydamas pirmąją p. M. veikalo dalį – Lietuvos istoriją, – nurodžiau į objektyvines darbo išlygas, ale šios sąlygos raštijos istorijai yra kitoniškos ir dėlto turiu nors trumpai jas priminti. Raštijos istoriją betyrinėjant reikia gražiai žinoti tautos istorija. Augščiaus nurodžiau, kiek męs žinom *Lietuvos* istoriją, o juk Lietuvos istorija tai dar ne lietuvių istorija, nes Lietuvos viešpatijon įėjo daug nelietuviško gaivalo – tiek daug, kad nelietuvių Lietuvoj buvo keletą kart daugiau nei

[12] *Ibid.*, p. 4.

lietuvių. Išskirti istorinėj Lietuvoj lietuvius ir jų veikalus labai sunku, nes visi viešpatijos gyventojai vadina save lietuviais. Šis darbas ligšiol dar nė nepradėtas, o jis būtinai reikalingas dvasiškam tautos gyvenimui pažinti. Kita didelė darbe kliūtis, kad mažai težinoma mums literatūriškoji medžiaga. Yra senesnėsios raštijos veikalų, kurie ligšiol dar spaudos neregėjo, kiti vėl užsiliko tik kelete egzempliorių ir dar neperspauzdinti, arba kad ir perspauzdinti, tai tik nedidelėse ištraukose ir ne tose ištraukose, kurios raštijos istorikui žinotinesnės. Rašytojų biograpijoms medžiagos turim labai mažai – tiek mažai, kad dažnai beveik visai negalima įsivaizdinti rašytojaus dvasiško paveikslo. Juo labiaus šios žinios mums reikalingos, nes pirmutinė mųsų raštija tesusidėjo tik iš vertimų, o juk versti veikalai negali būdinti nei rašytojo, nei skaitytojų. Taigi lietuvių raštijos istorijos tyrinėjimui labai mažai ligšiol padaryta, o pačių tyrinėjimų šiek tiek platesnių ir rimtesnių visai nėr. Ligšiol mes teturim vienintelį veikalą, t. y. Jono Šliupo *Lietuviszkiejie rasztai ir rasztininkai*[13], kurs apima visą raštijos istoriją, ale ir jų daugiausiai ką gali duoti, tai medžiagą biblijograpijai bei bijograpijoms. – Dabar pažvelkime, ką duoda p. M. raštijos apžvalga? Tiesa, autorius nesiima rašyti pilnos raštijos istorijos, o tik trumpą jos apžvalgą, ir dėlto mųsų reikalavimai iš šios veikalo dalies turi sumažėti. Ale ir trumpa raštijos apžvalga duoti p. M-niui nenusisekė, nes, išskyrus bijograpiškai-bibliograpiškas žinias, tarp kurių randame kartais ir tuščias, nieko kito jo veikalas negali duoti. Juk trumpoj apžvalgoj reikia nurodyti svarbiausias raštijos istorijoj sroves ir svarbiausius jos gyvavimo momentus. Autorius neva ir bando išskirstyti raštijos istoriją į laikmečius (perijodus), ale kuo skiriasi laikmečiai vienas nuo vieno, kokios jų būdinančios žymės, kokiu, galop, kriteriju besinaudoja jis savo skirstyme, – nenurodo. Negalima suprasti nė kiek laikmečių randa jis mųsų raštijos istorijoj.

Mųsų raštijos pradžią, prisilaikydamas senosios nuomonės, p. M. taip aiškina: „Tiktai religiška su kreivatikiais kova, XVI amžiaus gale Lietuvoje kilusi, liepė griebtis už rašto; nes kad liuteriai ir kalvinai

[13] [Jonas Šliūpas], *Lietuviszkiejie rasztai ir rasztininkai*, Tilžė: Kaszta Baltimorės M. D. L. M. Draugystė, 1890.

pradėjo platinti savo mokslą par lietuviškas knygas, tuo pačiu ginklu reikėjo ir katalikiškai kunigijai ginti klystančias aveles"[14]. Ši nuomonė reikia atmesti, nes istorinių pamatų jai nėr. Juk jeigu būtų taip, tai pirmų pirmiausiai turėtum rasti raštijos padaruose polemikos žymes, o to nėr. Paskui, nereikia užmiršti, kad tuomet Lietuvoj buvo dar net atvirų stabmeldžių, ir religinei suirutei prasidėjus, daug lietuvių pametusių katalikybę, grįžo į stabmeldiją. Todėl raštuose greičiaus randama kova su stabmeldiškais papročiais, nei su katalikybe. Visuose raštuose, kiek man žinoma, vos keletą galima rasti vietų, kurias galėtum suprasti kaip aliuziją į tikėjimišką kovą. Priminkim dar vieną paktą. Visos lietuviškos knygos, kurios išėjo Prūsuose, *liuterių* dvasiškijos išleista, o juk Lietuvoj daugiausiai platinosi *kalvinizmas*. Daug galima būtų priminti istorinių paktų taip pat griaunančių šią nuomonę, ale nečia tam vieta. Mano nuomone mųsų rašliava gema dviejose vietose visai savystai[15]. Prūsuose ir didžiojoj Lietuvoj. Pagimdo ją nevienodos priežastįs ir per tai nevienodas jos likimas abiejose vietose. Abi mųsų raštijos šaki kad ir susidurdavo tai mažai, ypač savo gyvavimo pradžioj, – tiek mažai, jog sunku patėmyti, ar buvo kokia įtekmė vienos į kitą. Juk ir lig šiai dienai tautinio atgijimo idėja Prūsuose neranda tvirtų pamatų. Iš to kas pasakyta aišku, kad visas mųsų raštijos praeities suvertimas draugėn, kaip tai rodo p. M., nemetodiškas dalykas.

Patriotinio metodo žymes randame taip pat ir raštijos apžvalgoj. Anot p. M. seniausios lietuvių kalbos liekanos – parašas ant Vidievuto vėliavos, kurs esąs rūnomis padėtas. Stebėties reikia, iš kur p. M. pas lietuvius rado rūnas. Juk Kazimieras Būga, kurs kartu su kn. Jaunium skaitė šį parašą, straipsnyje, tilpusiame *V. Ž.*[16], aiškiai sako, kad tas parašas senaprūsių kalboj, kurios identipikuoti su lietuviškąja negalima, ir padėtas graikiškomis raidėmis vagobūdiškai (bustrophė don)[17].

[14] Maironis (Š. M-lis), *op. cit.*, p. 213.

[15] Savarankiškai.

[16] K. Ulys [Kazimieras Būga], „Vidėvūto vėluva", in: *Vilniaus žinios*, Vilnius, 1905-03-01 (1905-03-14), Nr. 55.

[17] Rašymo būdas su dėsningai kintančiomis rašymo kryptimis: viena eilutė rašoma iš kairės į dešinę, kita – iš dešinės į kairę (gr. *Boustrophedon*).

Tiek dėl veikalo turinio. Baigdamas recenziją turiu pridurti apie veikalo kalbą ir rašybą. P. M. rodos suvisu nenori pripažinti rašybos reikalavimų, nes klaidų – begalė; galima jų rasti užtektinai ant kiekvieno puslapio. Yra net tokių klaidų, kurios maino sakinio prasmę, kaip duokim, „pagražina“ vieton pagrąžina, arba „gynės su“ vieton gynėsi nuo. Labai keistą įspūdį daro autoriaus noras užlaikyti svetimiems žodžiams jų prigimtą rašybą greta su nežinojimu lietuviškos rašybos. Ale ir tas autoriui nenusiseka, nes rašydamas „philologija“, athnologija greta rašo ir „geografija“, mitologija, o kai kur pusę žodžio vienaip, pusę kitaip, kaip duokim, „etnographija“. Taip gi pas p. M-nį randame apsčiai išvarytų iš raštijos kalbos žodžių, kaip antai: griekas, koronė, išsispaviedoti, apiera, smakas, pakajus, mužikas ir kiti. Kiti žodžiai, kad ir lietuviški, vartojami kitoj prasmėj, kaip, pav. liežuvis vieton kalba. Bet daugiausiai gal prisėjo nukentėti santaikai[18]. Kaikurių sakinių negalima suprasti be svetimų kalbų pagalbos, kaip antai: „tie padavimai yra pasakiški“, „atversti ant išpažinimo Dievo“, „linko ant Lietuvių pusės“, „taip jog tas [...] mirė“ ir t. t. Galima būtų pririnkti panašių p. M-nio kalbos žiedų visą litaniją, ale manau, kad ir to užtenka jo styliaus ypatybėms parodyti.

[18] Sintaksei.

Maironio atsakymas į Augustino Voldemaro recenziją.

Pirma publikacija: Maironis, „Atsakymas mano kritikui", in: *Vilniaus žinios*, Vilnius, 1906-11-14 (1906-11-27), Nr. 254, p. 1–2; skelbiama iš: *Ibid.*

MAIRONIS

Atsakymas mano kritikui

Vil. Žin. Nr. 242 š. m. patilpo mano veikalo *Lietuvos istorija* kritika, p. Augustino Valdemaro parašyta[1], pilna neapykantos ir vienų išmėtinėjimų[2]. Kad p. V. nesamprotautų iš mano tylėjimo, buk jo kritika ir atsakymo neverta, ši kartą atsakysiu; bet toliau vesti polemikos su p. V-ru visai neketinu: gaila laiko ir rašalo; gerai maskolių[3] sakoma: „na vsiakoje čichanije ne nazdrastvaješsia" (ant kiekvieno čiaudijimo nebespėsi „ant sveikatos" atsakinėti). Lietuvos dirvonai par tiek metų mųsų vargingo gyvenimo teip apleisti, tiek yra dalykų gyvai ir neatidėtinai reikalingų, tiek yra pozityviško darbo, neturime ligšiol visų vadovėlių net pradinėms mokykloms, o norime savo gimnazijas steigti... tai kada čia beužsiimsi tuščiomis polemikomis, ypatingai su tokiais kritikais, kaip p. V., kursai apie logiką mažai ką benusimano ir kritiką savotiškai supranta. Prisiklausąs ant pirmojo universitatės kurso moksliškai skambančių žodžių, kaip: objektyvinės išlygos, istorijos sintezis, raštijinė tradicija, genetiškas ir pragmatiškas rašymo būdas ir t. t., beria juos kaip iš rankovės, kur reikia ar nereikia, tarsi, norėdamas prieš visuomenę pasigirti savo gilia erudicija. Skaitant p. Valdemaro giliai moksliškus protavimus, nežinau per kokį idėjų sąryšį

[1] Augustinas Voldemaras, [*Lietuvos istorijos* recenzija], in: *Vilniaus žinios*, Vilnius, 1906-10-31 (1906-11-13), Nr. 242; 1906-12-12 (1906-12-25), Nr. 277. Maironio atsakymas *Vilniaus žiniose* pasirodė dar iki antrosios Voldemaro straipsnio dalies publikavimo. Pastebėtina, kad Voldemaro tekstas talpintas antrojoje laikraščio dalyje esančioje „Bibliografijos" skiltyje, o Maironio – kaip pagrindinis, t. y. pirmajame laikraščio puslapyje.

[2] Priekaištų.

[3] Rusų.

(*associatio idearum*), man atsiminė iš Nikolajaus Gogolio komedijos *Revizor* tarnas Semionas: pojdioš v teatr, a tam tebie sobaki tancujut (nueisi į teatrą, o ten tau šuneliai šokinėja). Teip, p. V., įsiširdijęs už pragmatišką mano istorijos rašymo būdą ir bemaž visą savo kritiką ant jo parėmęs, sąmojingai nutaria: pragmatiškai rašyti istoriją, t. y. *pamokinančiai*! Kaip tai išmintingai padarė kritikas, „neįsileisdamas į skirtumo tarp pragmatiškos bei genetiškos istorijos aiškinimus"[4]! Nemažai, kaip spėju, būtų žmones prijuokinęs! Kaipo pavyzdį p. V-ro argumentacijos ir logiško jo sakinių sąryšio, vieną išrašysiu vietelę iš eilės. „Neįsileisdamas į skirtumų tarp pragmatiškos bei genetiškos istorijos aiškinimus [tikrai vokiškas sakinys!], turiu pabrėžti, kad ir mųsų visuomenė seniai jau reikalauja istorijos genetiškai rašytos. *Bau* [?] patinka ir pačiam autoriui Ilovaiskio pragmatiška istorija, kuri visgi kur kas geriaus parašyta. Iš to [?] galime matyti, kad pas p. M. nė negalėjo kilti klausimas apie istorijos sintezį. *Bet* nežiurint į veikalo tendenciją, autorius vis gi turėjo jį kuo nors pripildyti [...]"[5]. Kaip iš to, kad p. V. neketina įsileisti į skirtumų... tuojau jis pabrėžia, kad ir mųsų visuomenė seniai jau reikalauja genetiškai rašytos istorijos? Kaip čia įsimaišo, tarsi Pilotas į *Credo*[6], Dmitrijus Ilovaiskis, kurio istorija būk autoriui patinkanti (iš piršto p. V. tai išlaužė), kuri *visgi*, anot p. V., kur kas geriaus parašyta? Kaip paskui iš to (iš Ilovaiskio?) galime matyti, kad pas p. M. nė negalėjo (vienok galėjo) kilti *klausimas* apie istorijos sintezį? Kaip tuojau su istorijos sinteziu rišas sakinys: bet nežiurint į veikalo tendenciją?.. Vis tai gili kritiko paslaptis, kurios p. V. nenorėjo visuomenei pabrėžti.

Tokio maž-daug plauko visa p. V-ro kritika. Teip, pabrėžęs visuomenei, kuri anot p. V. vargiai apie tai ar žino, kaip sunkiose objektyvinėse išlygose prisieina rašyti istoriniai veikalai, pasakęs, kad mųsų istorijos ir šaltiniai dar nėra ištikimi, ir neturime šiek-tiek didesnio jų

4 Čia p. V. prierašė nurodo Bernheimo Lehrbuch. Tur būti tai korektos apsirikimas; nes nenoris tikėti, kad šaunas mano kritikas nebūtų mokėjęs net knygos antrašo vokiškai be klaidos išrašyti! (Tikrai korektos apsirikimas. Red.).

5 Augustinas Voldemaras, *op. cit.*

6 Tikiu (lot.); krikščionių *Tikėjimo išpažinimas.*

rinkinio, ir kad net pamatiniuose Lietuvos istorijos klausimuose atrasime didelį nuomonių įvairumą, p. V. turėjo logiškai rodos užmegsti, kad ir p. M-niui, duodant Liet. istorijos sintezį, prisiėjo sutikti tas pačias sunkenybes ir kad par tai negalima perdaug nuo jo reikalauti. Bet kur tau! Pas p. V. savo logikos įstatymai: „viršminėtosios sunkenybės, rašo p. V., autoriui esti tik iš dalies, arba ir visai jų nėra". Koks tas autorius, pasakys kas, laimingas, kuriam kepti karveliai patįs lekia į dantis! Nelaukdamas, ligi mųsų, mokslo vyrai, anot p. Valdemaro stiliaus, *bedirbantieji istorijoj*, prisirengs kada ir šaltinius pertikrinti, ir jų rinkinį sutvarkyti, ir pamatinius klausimus išrišti ir bent kokią monographiją parašyti, žodžiu sakant, nelaukdamas kol saulė patekės ir medus į gerklę varvės, parašė jau 20 metų atgal istoriją bent mažai apšviestiems žmonėms, o visuomenei, *neatsižinojus*[7] pirmą, kokius p. V. *ušreikš iš autoriaus reikalavimus* ir kaip jo *veikalą apibūdins*, prireikė net trečiojo leidimo.

Kad p. V., rašydamas savo kritiką, bent būtų neiškraipęs mano istorijos teksto! Bet tokiam šaunam vyrui kas gali tat užginti! Teip, mano veikalo antrašą atspaudinta visai be skirstženklių; teip kaikada spaudinama ir įvairio stambumo raidės ir be skirstženklių neklaidina skaitytojo. P. V., kaip sumanus vyras, tuojau suprato, kur skirstženklius padėti ir skaito: „Lietuvos Istorija. Su kunigaikščių paveikslais ir žemlapiu parašė M." Bravo! – Kitoje vietoje p. V., būk cituodamas mano žodžius, teip rašo: „Ji [istorija] *turi* mokyti Dievo bei tėvynės meilės (psl. 5)". Eikime, p. Valdemarai, į laižybas, kad ir ant 5 psl. ir visoje mano istorijoje nėra tokio sakinio, nėra nei tokios nuomonės išreikšta! Kas link patrijotinio jausmo, kurį man tankiai p. V. prikaišioja ir kas link reikalingumo žmonėms Dievo meilės, apie tai neketinu su p. V. ginčitis; tai jau subjektyviškas jo dalykas: vienam patinka vargonai, kitam svagonai[8]! Trečioje vietoje išrašydamas mano tekstą apie Vytenio nuopolį ties Voplaukiu, p. V. apleidžia nepaženklinęs ištisą sakinį ir kritikos skaitytojui gali pasirodyti, būk autorius tikrai parašęs, kad grobyj ir imtiniuose laikosi tikras Dievas. Užbaigia p. V.

[7] Neatsiklausus, nesužinojus.

[8] Svogūnai.

tą vietą tokiu giliai mokslišku ir gana žingeidingu pasergėjimu: „Be abejo panašus 'paktai' [suprask atsitikimai] nebūtų įėję istorijon, jeigu autorius rašęs būtų ją ne pragmatiškai, bet genetiškai, kaip ji rašoma jau nuo pradžios XIX amž." Kritikas aiškiau nenuroda, kokie tai, „paktai" nebūtų įėję istorijon, ar kad Vytenis ties Voplaukiu apsistojęs, vaikščiojo po guolį? ar kad pamatęs Monstranciją, tyčiojos? ar kad paskui užpuolė Vokiečiai ir ištiko smarkus mūšis? ar kad Vytenis žeistas į galvą vos beišspruko, viską palikęs? Kritikas abelnai sako, kad be abejo panašūs „paktai" nebūtų įėję istorijon, todėl reikia spėti, kad p. Valdemaras vis tai būtų išbraukęs iš istorijos, tur būti iš baimės, kad kas neužsimintų apie Monstranciją. Jei teip supranta p. V. genetišką istorijos rašymo būdą, tai galiu pasakyti p. V-rui, kad ne tik nuo pradžios XIX amž., bet kur kas anksčiau teip kai-kurie rašė ir dabar rašo istoriją išbraukdami, kas jiems nepatinka.

Tiek tai logikos, supratimo ir sąžiniškumo pas p. kritiką. Žinoma nuo p. Valdemaro, kaipo nuo pirmamečio studento ne ko labai galima ir reikalauti; bet visgi bent nereikėtų perdaug apie savę manyti. Tuo tarpu p. V. gana tankiai *turi* ši-tą visuomenei ar autoriui *pabrėžti*. Nepritardamas autoriaus motyvams, dėl kurių tasai nenori tikėti, kad Vytautas būtų papuolęs į spaustas[9] ciecoriui Zigmantui, p. Val. rašo: „daug dar klausimų apie Vytautą neišrištų istorinėj literaturoj, kurie nėr žinios kurion pusėn svers. *Ir aš pats* nesutinku su šiomis [?] nuomonėmis, bet visai dėl kitų priežasčių, nei p. M." Dėl kokių priežasčių, kritikas neaiškina. Bet ar negana to, kad teip pasakė p. Valdemaras? *Auto-da-fé*[10]! Tikras Vokiečių Momsenas, istorijos studijose pražilęs!

Savo laike *Liet. laikr.* Nr. 18–22, rašydamas plačiai „apie mųsų kritikas ir kritikus"[11], nurodžiau, kiek blėdies[12] atneša mums tos nelaimingos mųsų usnis, atimdamos ne vienam net norą darbuoties dėl gero visuomenės! Kam malonu už savo prakaitą pragarsėti lyg kokiu

[9] Spąstus.

[10] Tikėjimo aktas (portug.); viešas inkvizicijos nuosprendžio paskelbimas ir įvykdymas.

[11] Žr. J. M-lis [Maironis], „Mūsų kritikai ir kritikos", in: *Lietuvių laikraštis*, Sankt Peterburgas, 1905, Nr. 18, p. 19–22.

[12] Žalos.

piktadariu? Kritika yra reikalinga, bet kritika subrendusi, teisinga, ne vienpusiška; kritika – tai saikas ar uolektis, kuriais atskaitome kiekvienam, kas jam priguli, nurodydami silpnas ir geras puses; nėra tai bobų plepalas, kas papuolė ant seilės, nėra tai *coûte que coûte*[13] autoriaus išniekinimas. Grįždamas prie p. V., patarčiau jam užsiimti kokiu nors naudingesniu darbu, nekaip rašinėjimu niekam vertos, nesubrendusios kritikos. Kad vietoje peikimo kitų darbo, būtų pats parašęs bent kokią monographiją iš mųsų istorijos ir parodęs, kaip tai rašomi istoriniai veikalai, aš pirmas jam būčiau pasakęs širdingą ačiu iš patriotinio jausmo. Bet kol kas bus ar galės kada būti, pirmą reikia pasimokyti, p. Valdemarai, ir lietuviškai geriau rašyti, ir logikos, ir daug dar kitų naudingų dalykų. Žinoma, studentai, dabar politika užsiėmę, netur kada mokintis, ar nusimano ir teip jau pardaug moką; bet juk tik ir tarp jų ne visi save Momsenais skaito.

[13] Bet kuria kaina (pranc.).

Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės straipsnis – pirmasis bandymas įvertinti visą ligtolinę Maironio kūrybą, remiantis modernistų kartos estetiniais kriterijais. Pirminis šio teksto variantas rašytas lenkiškai ir, regis, skirtas tik Maironiui[1]. Anot Ramučio Karmalavičiaus, šis straipsnis yra Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės kaip kritikės debiutas[2].

Pirma publikacija: Zofija Kymuntaitė, „Vienužis – Maironis – Vaičaitis", in: *Vilniaus žinios*, Vilnius, 1906-12-20 (1907-01-02), Nr. 284; 1906-12-21 (1907-01-03), Nr. 285; 1906-12-22 (1907-01-04), Nr. 286; skelbiama iš: *Ibid.*; publikuojama įžanga ir Maironiui skirtos straipsnio dalys.

SOFIJA KYMANTAITĖ-ČIURLIONIENĖ
Vienužis – Maironis – Vaičaitis

Labai norėčiau surinkti visas kokios tik buvo rašytos lietuviškai kritikas ir ieškočiau jose tada nors vienos tikros gudrybės kibirkšties, ieškočiau – nes tose, kurias man teko skaityti – neradau.

Gal yra kas tarp tų straipsnių ir straipsnelių visur išblaškytų, bet man jų matyti neteko ir baisiai liūdna pasidarė, besidairant tarp tų visokių visokesnių balsų, tarp to nuomonių sumišimo, vienpusiškų pažiūrų.

Nes kritikos užduotis tai nedrėbti purvais, arba giedoti pagirimo gimnus, bet atjausti, suprasti, o paskui skirti grūdus nuo pelų.

Jei dailė tai pasaulis augščiausio tvėrimo – įkūnijanti grožės idealus, tai ištikro tas, kurs paims ant savęs aiškinti dailės veikalus, tas negali vaikščioti vienpusiškų pažiūrų, ypatiškų ar partiviškų[3] reikalų takais, tas negali teisinti darbų amato, o ne tvėrimo.

[1] „Vaižgantas būtinai liepė mano lenkų kalba rašinėlį apie Maironį parašyti lietuviškai. 1906 m. per žiemos atostogas būdama Vilniuje ir atidaviau 'Vilniaus žinių' redakcijai savo straipsnį 'Vienužis, Vaičaitis, Maironis'" (Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, *Raštai*, t. 3, Vilnius: Vaga, 1988, p. 340).

[2] Žr. Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, *Raštai*, t. 4: *Straipsniai; Studijos; Esė*, parengė Ramutis Karmalavičius, Vilnius: Vaga, 1998, p. 621.

[3] Partinių.

O pas mus?

Juokingu gal kam pasirodyti klausimas: „o pas mus?“ – nes pas mus nieko dar nėra arba nematome to kas yra.

Jei kokia tauta turėtų tokias *Dainas*[4] kaip męs lietuviai – tomų tomus prirašytų, apie jas – metus ir metus išguldinėtų universitetuose (teisybė, męs neturime universiteto) – na, bet atsirado vokiečiai, kurie mokinosi lietuviškai, kad mųsų dainas pažinti – o tarp lietuvių-inteligentų rasime ir tokius, kurie neskaitė jų ir net rankose neturėjo Antano Juškevyčiaus ar Ludwigo Rhesos rinkinių.

Reiškia tas jog neradome dar, savęs nepažinome, kur mųsų tikra individuališka galybė, nesėmėme iš tautiško įkvėpimo šaltinio.

Nereikia to suprasti kaipo patarimo paskęsti senovėje – ir jaja tik gėrėtis, apjakus ant šios dienos reikalų. Bet suprasti dainas – tai suprasti tautos vėlę, mokėsime žengti pirmyn, bet savo keliu, užlaikyti individualizmą; tai yra augdami iš pamatų išaugsime augštai, bet savotiškai.

Tegu ta dailė, ta literatura, tos knygos rašytos lietuviškai esti ištikro lietuviškos. Nes jeigu dailė kaipo beždžionė mėgždžios svetimus paveikslus, tai kokią tiesą turėtų ji egzistuoti Lietuvoj, nešiodama vardą tautiškos?

Gal kas pasakyti, jog dailė yra tarptautiška, teip, sutinku, jog jos Tėvynė tai pasaulis, augštesnis negu mųsų ir liuosesnis. Bet sutikti reikia teipogi, kad kiekviena tauta turi savo individuališkas ypatybes ir pagal jas savotiškai tveria. Ant tos pačios temos kitoniškai parašys slavas, kitoniškai anglas, o dar kitaip lietuvis. Na ir kiekviena kalba turi savo psichologiją; kalba yra kaipo marmuras, kuriame artisto kūjis įvairių įvairesnius išpina vainikus. Bet tenedrįsta tasai palytėti tų užžavėtų stygų – kalbos – kas nejunta skirtumo jos dvasios nuo kitų, kuriam seni paminklai – dainos nebuvo mokykla ir įkvėpimas.

Męs to viso nematome, nardomės straipsnelių ir brošiurėlių šiukšlyne, pripildytų reikalingomis tendencijomis, partiviškais reikalais; o jei retkarčiais prabils stipresnis talentas – tai iš po pergalių ir neišgirsi

[4] Tikriausiai omenyje turimos Liudviko Rėzos parengtos *Dainos, oder Litthauische Volkslieder* (1825) bei Antano Juškos rengtos *Liėtùviskos dajnos* (1880).

jo, o jei ir išgirs kas, tai atsiranda toks straipsnis, kaip *Vienybėje Lietuvininkų* 1904 m. apie „Viktutę“ Šatrijos Raganos[5] (imu čia tą kritiką kaipo pavyzdį). Perskaičius tuos tris numerius *V. L.* pasidarė man tiesiok gėda ir už to žmogaus siaurumą, kurs rašė, ir už tai, kad laikraštyje galima teip rašyti.

Novelia „Viktutė“ gyvas paveikslas iš mųsų kasdieninio gyvenimo – apysaka neperdaug varsuota, bet lygi, kaip Lietuvos laukai ir viskas tenai teip paprastai paimta, o per teip giliai, kaip gili, nors labai naiviška pačios Viktutės širdis. Patėminkim[6] prie to, jog tipas jos ideališkai nupieštas, o kalba lengva ir daili. Kritikui gi anam nepatinka, kad „Viktutė“ meldžias bažnyčioje ir iš tos priežasties prikimšo du puslapiu išrodinėjimų, kokią tai blėdį[7] atneša kunigija Lietuvai ir prie to sudavė dikčiai Šatrijos Raganai už idealizavimą tokios institucijos, kaip bažnyčia.

Ir tai vadinasis literariška kritika!

Gali jis gyvenime žiūrėti, kaip tik jam patinka, bet kritikas privalo turėti tiek artistiško skonio ir suprasti, juk ta valanda bažnyčioje tai viena gražesnių vietų novelėje.

Straipsnyje, atsišaukime tepropaguoja ką tik sau nori, bet kas imasi rašyti literariškas kritikas, tai terašo jas kulturališkai ir artistiškai.

Kritikui anam nepatinka, kad dr. Antanas Viktutės sužieduotinis nėra karštai raudonas. Vėl atkartoju – gal jis pats elgtis kaip jam patinka, bet kritikas privalo žinoti juk yra visoki tipai ir veikalo vertė priguli nuo supratimo jo, nuo teisingo perstatymo ypatos, kuri tapo išvesta; gyvo žmogaus reikia, o ne menekino su tendencija galvoje. Jeigu gi autorius mėgsta tokius žmones, o ne kitokius, – tai aišku, kad niekas negali priversti mainyti savo skonį.

Viktutė buvo kaipo užsakos[8] – juk šit prasideda pas mus literatura dailioji, bet jei kyla tokie balsai – kaip anas *V. L.* tai noroms nenoroms

5 Žr. Sebraitis [Stasys Matulaitis], „Viktutė. Novelė. Šatrijos Raganos“, in: *Vienybe Lietuvninku*, Plimutas, 1905-03-15, Nr 11; 1905-03-22, Nr. 12; 1905-03-29, Nr. 13.

6 Pastebėkim.

7 Žalą, nuostolį.

8 Užsakai.

klausi savęs, ar priaugome prie to, kad turėti liuosią, neprigulmingą[9], tikrą lietuvišką Dailę.

O gal ir atėjo jau laikas pakelti galvą po tiek vargingų amžių. Gal atėjo jau laikas prabilti iš gelmės vėlei lietuviškai. Sakau gal, o tikiu stipriai, juk gyvenam laikuose brėkštančios dienos mųsų Tėvynės, nes širdįs jautrios yra ir darbai, kurie rytojaus nesigėdįs.

Nejudįsiu čia tautiško turto – senųjų dainų, tai darbas platus ir bedugnis, iš tos medžiagos galima sutverti gilų psichologišką studijum senovės Lietuvos poezijos.

Dabar čia pasistengsiu duoti keletą kritiškų paišinių mųsų garsesniųjų poetų – paišinių iš mano grynai individuališko atžvilgio.

Noriu čia kalbėti apie Vienužį, Vaičaitį ir Maironį tris „musosius", kurių vardai skambės Lietuvoj ilgiau negu gyvenimas vienos ar dviejų kartų; tai jau vardai, kurie taps užrašyti ne vien lietuviškos literatūros istorijoj, bet žodžiai jų dainų gyvuos tautoje.

[...]

Greta Vienužio statau Maironį – bet kaipo jo anti tezą.

Maironis rašo dailes, labai dailes eiles, bet retai dainuoja. Forma pas jį lengva, kalba gryna, junti kad poeta gražiai šneka ir iš persitikrinimo[10], kartais užsidega. O jo eilės dažnai daro ant manęs įspūdį kaip rodos būtų rašytos po muzikos įtekmės.

Maironis daug filozofuoja, nors talentas jo grynai lyriškas ir todėl gal nepalieka galvojimai jo sausi, junti jų ryšį su jausmu.

Gana paimti į rankas *Pavasario balsus*, tuojau aiškiai matyti, ką ir kaip poeta mano, ką ir kaip mato. Duokime „Jaunimo giesmė" – tai netiktai karštas atsišaukimas ir vadinimas į darbą jaunimo, bet kartu ir to darbo programa:

Į darbą broliai vyr's į vyrą!
Šarvoti mokslu įstabiu!
Paimsme arklą, knygą, lyrą
Ir eisme Lietuvos keliu![11]

[9] Nepriklausomą.

[10] Įsitikinimo.

[11] Eil. „Jaunimo giesmė" [„Užtrauksme naują giesmę"].

Poeta ima ant savęs mornališką tiesą savo brolių vadovo ir nekartą prakalba kaipo vadovas, bet tankiausiai grįžta prie savo lyrikos ir tada ištikro moka jausmus žadinti. Tokios švelnios eilės tai tarp kitų: „Putinas", „Mano gimtinė", „Lietuvis ir giria", kur teip atjaustas mųsų žmogaus ryšys su gamta. Paveikslui paimsiu palyginimą:

Bet žalioji – kaip Lietuvis:
Užžavėtas jų liežuvis;
Neatdengs skaudžios krūtinės!
Tik kad žmonės jų nemato,
Birt jiems ašaros paprato,
Lyg, kad rasos sidabrinės.[12]

Na ir abelnai[13] Maironis jaučia tas virpančias pasaulio gyvasties stygas ir kartais savo atjautimuose žvaigždžių pasiekia, su medžiais kalba ir krūtinėj žmogaus atbalsius randa. Ir tada poezija jo iškįla augščiausiai. Pilniausis tos lyrikos gamtos išreiškimas – tai eilės: „Vakaras ant ežero keturiu kantonu", nieko atimti – nieko pridėti, tai vienos gražesnių lietuviškų eilių. Einu dar toliau, poezija čia Maironio iškyla lig augštybių Mickevičiaus „Krymo sonetų"[14]...

[...]
Laivą be irklo varė, lingavo
Vėsos dvelkimu

[...]

Audžiau, nurymęs, aukso svajones [...].[15]

Kodėl poeta nepasilieka ant tos augštybės?

[12] Eil. „Lietuvis ir giria".
[13] Bendrai.
[14] 18 sonetų ciklas, vienas žinomiausių Adomo Mickevičiaus kūrinių, kuriam būdingas peizažo ir subjekto vidinių būsenų atitikimas.
[15] Eil. „Vakaras (Ant ežero Keturių Kantonų)".

Maironis mėgina ir satyros, bet nors ironija jo vietomis stipri, vienok nieko didesnio apart dviejų trijų pamokslišk ų eilių – nesutveria. Eilėse „Vintas“, „Mano draugams“ junti daug kančios ir daug teisybės, bet junti teipogi juk nečia tikroji Maironio dirva. Lyrikoj ir tai gamtos lyrikoj turėjo savo talentui pamato ir išėjimo ješkoti.

Vėlesnės eilės nuslenka kur žemiau, poeta patsai nepatėmija to, tik skundžias, neberandąs tiek atjautimo kaip jaunystėje nors tada:

Buvo norai plačiausi, begalinei tadą, –
O vienok mus suprato visi;
Šendien bėga siaurutė – musų norų vaga,
O buk musų suprast negali.[16]

Nėra ko stebėtis ir skųstis – jaunūmenė supras Tave Dainiau visados, kada norai Tavo bus plačiausi. Jaunūmenės nesuturėsi prie „siaurutės norų vagos“, o vienog graudus tas balsas senatvės:

Terp suaugančių girių vienas beržas apsenęs
Stovi liudnas terp medžių jaunų!
Ne tai susti nenori, ne tai gailias gyvenęs:
Liudna seniui, netekus draugų.[17]

Ant to pasakysiu, kas žeželkę[18] krūtinėj dangaus turi gal likti jaunu – žengti vis pirmyn, nekrūpčiodamas, o juo augščiau poeta skrys, juo daugiau širdžių sukels juo daugiau troškimo skrysti sužadįs.

Minėjau jau, juk Maironis daug filozofuoja trumpose eilėse, patėmyti ką galima, bet jeigu paimti *Kur išganymas* (*libretto* keturiose veikmėse) – tai tiesiok filozofiškas traktatas poetiškoj formoj.

Pati idėja tame veikale paimta giliai ir plačiai. Visas žmogaus gyvenimas, kurs blaškos ješkodams „išganymo“. Visokių visokesnių idejų doktrinų mišinyje nori rasti gaivinančią mintį, kuri tas tamsybes apšviestų. Zonis tai vienas tų kurių šiandien tiek priviso, protas gilus, o

[16] Eil. „Senatvė“.
[17] Eil. „Senatvė“.
[18] Kibirkštį, liepsną.

abejone perimtas, karštai grobesi kiekvienos šviesesnės minties, bet neužsiganėdina paviršutiniais dalykais jis giliau siekia – o giliau pažvelgęs – randa visus žemus pagedimus.

Meilė rodėsi jam švenčiausiu jausmu, prie tos numylėtosios mergaitės atgimimo jieškojo ir jos širdyje tikėjosi kažin-kokią liepsną įkvėpimo rasti, o rado paprastą silpną žmogų kurį kits stipresnis patraukti ir apvilti mokėjo. Radęs gi tą amžinai nuliūdo ir į kitą pusę kreipėsi. Dabar pasaulį surėdys kitaip ir karštai dainuoja:

Drąsiai, augštai
Pakils balsai [...].[19]

Na ir ką? būrelį entuzjastų pasiseka paskui savęs patraukti, bet kad būrus alkanus sutiko, tų daina nesugraudino – tie pareikalavo, kad darbai pritartų žodžiams ir nuplėšę skatikus pririšo mokytoją prie medžio.

O Zonis tame vargingame padėjime galvoja toliau ir išrišimo jieško. Čia ateina filozofai ir nori jį šaltais gudrybės žodžiais papenėti, bet Zonis varo juos šalyn – nes trokšta gyvą, reališką, užganėdinantį širdį, atsakymą.

Gaila, kad tie klausimai teip trumpai apdirbti, ir neparodyta platesnė veikimo dirva. Nes teip tai išrodo truputi naiviškai. Zonis negalėjo manyti, kad gana padainuoti ir jau visi supras ir širdyse savo persimainys ir kits pasaulis rasis.

Kur išganymas – va ką galima trumpai pasakyti perdaug medžiagos į tokius rėmus. Skaitydamas junti žmogus, jok poeta tur būti daug giliau apmastė tuos dalykus, o rašydamas sutraukė teip, kad psichologiškai nekuriuose atsitikimuose trūksta gelmės. Ir nors Zonis labai suvargintas ir labai kenčia, bet išrišimas ateina pergreit ir todėl negalima atjausti teip, to viso ramumo žodžių pranciškono: *Pax hominibus bonae voluntatis*[20].

[19] *Kur išganymas*, II. Šie žodžiai yra ir eil. „Jaunimo giesmė".
[20] Ramybė geros valios žmonėms (lot.; *Lk* 2, 14); antroji *Garbės himno* eilutė.

***

Jei grįžti prie: *Terp skausmu į garbę* – tai galime pereiti visą jausmų gamą.

Įžanga iškilmingai puiki, virpa ten stygos skaudžios, bet ne silpnos, nors poeta sušunka iš pradžios:

Kur szendieną Jinai?..
Vien kapus tematai [...].[21]

Viltis jame gyvoja –

O vienog Lietuva
Juk atbus tik kadą [...].[22]

Įžangoj tuoj prabilo pilnas lyriškas Maironio talentas ir vėl gaila, kad visa poema (pavadinta drama) neišturėta ant tos augštybės. Idėja pati pakilni ir begalo „ideališka".

Tas Vilaitis tai tiesiog nežmogus – tai karžigis – tai milžinas. Poeta nukalė pavyzdį stiprios geležinės valios. Bet nesiskaitė prie to su žmogaus psichologija.

Jis dėl žmonių turi vis ramų veidą, nors krūtinėje jo audra verda, nes akys jo užkliuvo „kur teip nenorėjo" – ir čia jau užsimezga drama, nes:

Szirdis be karionės nemoka mylėti:
Jai kliutys – druska ant ugnies!
Kad lengva mylėti, nereikia kentėti,
Ten rankos jinai neiszties![23]

Moka Maironis giliai ir jautriai apie tas širdies žaizdas kalbėti; bet Vilaičiui slėpti skausmus liepia ir veda jį akmenuotais takais per erš-

[21] St. Garnys [Maironis], *Terp skausmu į garbę*, Tilžė: O. von Mauderodės spaustuvė, 1895, p. 5, „Įžanga".
[22] *Ibid.*, p. 5, „Įžanga".
[23] *Ibid.*, p. 31, IV.

kėčius augštyn – rodo jam žvaigždę šventos priedermės Tėvynei viską atiduoti teip, kad nelaimingas Vilaitis – baisios abejonės valandoje atsimena:

Gana jau gana! Juk tik jis ne vagis,
Kas plesztų, ko žmones pavydžia![24]

Ir toliau:

Mums reikia Lietuviu, ką dirba ir tyli,
O rasme sau ateigą didžią![25]

Vardan tos šviesios Tėvynės ateities Vilaitis išsižada gyvenimo džiaugsmo, nenori jokių ryšių, kurie jį pančiotų. Eis stiprus savo keliu dvasiško vadovo (kunigu pastojęs), nes jo akyse tai augščiausis pašaukimas. Ir antgalo teip nieko nebetrokšta pats dėl savęs – juk palinksmėjo, ramiai darbuojas ir baigia kaipo „didvyris“ ištremtas į žemę baltųjų sniegų.

Vilaitis tai kreacija labai jauno idealizmo, bet kodėl, kodėl? neužgimė paskui antra poema apie Vaičių (kaip pažadėta užbaigoj), gal būtų užlaikiusi baltus sparnus augštyn skrendančius kaip pirmoj, o užbrėžta būtų plačiau ir apdirbta rimčiau. Rimčiau ne prasmėj iškilmingumo, bet prasmėj psichologijos.

Marynė? kokia gi yra ta mūsų didvyrio numylėta. Apie ją teip mažai tegirdžiame, nupiešta keliais anglijos patraukimais išrodo iš pradžios tik labai ideališko ir artistiško būdo vėlė, o paskui per meilę subręsta į stiprią moteriškę, kuri nors kenčia, bet kančios savo nekeikia, ji supranta numylėtąjį ir didi yra iš jo darbų, nes tas išrinktasis ją prikėlė ir darbas jo ir jos tai viena; abiem ta pati žvaigždė – Tėvynė žiba.

Man laimes gana: didį vyrą mylėjau [...].[26]

Sako Marynė – ir skęsta savo numylėtoj muzikoj.

[24] *Ibid.*, p. 38, V.
[25] *Ibid.*, p. 71, VIII.
[26] *Ibid.*, p. 83, IX.

Nuobodu būtų aprašynėti kiekvienos antraeilės ypatos būdą, mažai apie juos ten ir tėra – teip, kad greičiau tai silvetkos[27], negu tipai, bet vis-gi silvetkos užbrėžtos aiškiai – tik paimtos iš punkto matymo labai ideališko.

Pačioje formoje yra daug klasiško subrendimo. Maironis „moka" rašyti eiles, todėl klaidų nėra, bet tankiai nujausti galima, kaip poema ir paviršutiniai imant kilsta ir leidžias.

Atsiminti reikia dainą „Trys sesutės grėbia szieną..." tai ištikro jau neb'eilės tai jau daina ir tokia paprasta graudi.

Trįs sesytės grėbia šieną ir brolį numylėtąjį minėja, oj toli jis toli – kas užmatys – oj žūva – ten žūva berneliai:

Oi gegutė, tu raiboji,
Kam tau balsas teip verksningas?
Ar isz skausmo teip vaitoji?
Ar kaip musu teip szirdingas?[28]

Bet brolis pasilgęs sugrįž ir dovanas parvež:

Dėl vyriausės aukso žiedą,
Tai sztai rutu vainikėlį,
Dėl treczios, ką liudnai gieda,
Gilų aszarų upelį![29]

Kaip-gi lietuviškai suprasta dainininkų: gyvenimas jų jautrios širdies – tai skausmas ir ašaros, taigi dovanos dainininkiai „ašarų upelis". – Kad jų nepritrūktų, kad užtektų visų skriaudoms apverkti.

„Trys sesutės grėbia szieną..." daina ta galėtų drąsiai tilpti į Juškevičiaus rinkinius tai jau daug pasakyti.

Besklaidant poemą – užtikti galima vietas, kuriomis tiesiok gerėjas kiekvienas, turintis truputį poetiško atjautimo.

Priminsiu čia tik ketvirtos giesmės pradžią:

27 Siluetai.
28 *Ibid.*, p. 27, IV.
29 *Ibid.*, p. 28, IV.

Malonios ir puikios pakalnės Dubysos,
Iszpintos vainikais margai!
[...]

Brangůja Dubysa blavei vilnimis,
O beržas nuleidęs szakas,
Kad auszta rytai ir iszblykszta naktis,
Jai beria sidabro rasas!

Ne rasos, tai graudžios jam aszaros byra!
Bet skausmas be atbalsio bus!
Dubysa jau myli... bėt tolimą vyrą:
Jai Nemunas amžies brangus.[30]

Junti Dubysos vilnių šlamėjimą ir matai liūdną beržą ant jos kranto; o žodžiai plaukia teip lengvai – kaip tarytum girdi virpančias stygas užžavėtų smuikų – švelniai, o giliai.

O gal paimsime Vytauto dainą – tai garbės gimnas Lietuvos milžinui, tai apoteoza didžiojo kunigaiščio, kurs suskambino varpą tautiškos galybės – o skambėjimas po amžių tebgirdžiamas – ir eina ir iš miego kelia.

Poeta sako, kad diena, kurioje tauta supras savo genijų – bus naujos aušros diena, nes Vytautą suprasti – tai savo galybę suprasti, o nesupratus aukštyn kilti.

Tiek tatai mano grynai individuališkų įspūdžių apie Maironį.

[...]

[30] *Ibid.*, p. 26, IV.

Vinco Mykolaičio-Putino straipsnis – pirma studijinio pobūdžio Maironio kūrybos apžvalga. Straipsnis publikuotas Maironio jubiliejui skirtame *Ateities* numeryje.

Pirma publikacija: Putinas, „Maironis (25 metų literatiškojo darbo paminėjimas)“, in: *Ateitis*, Kaunas, 1913, Nr. 10, p. 467–478; skelbiama iš: *Ibid.*

VINCAS MYKOLAITIS-PUTINAS

Maironis. 25 metų literatiškojo darbo paminėjimas

„Kaip kankliai be stygų, tauta be poėtų“ sako dainius[1]. Bet tų žodžių jau, ačiu Dievui, negalime taikinti prie savęs. Ne nuo šiandien jau skamba tie musų tautos kankliai, ne nuo šiandien jie kelia iš miego nuvargintus tėvynės sunus. O garsiausia ir kartu jautriausia tų paslaptingųjų tautos-kanklių styga yra, be abejo, Maironis. Štai jau ketvirta dalis amžiaus praėjo nuo to laiko, kuomet suskambėjo Lietuvos padangėj pirmų jo dainų aidas. Ir toliau vis gimė ir gema naujos, nors ir senosios nemiršta. Ir nemirs niekados. Laikui bėgant jos dar labjau įaugs į tautos dvasią ir sulaukęs geresnių laikų lietuvis su pamėgimu skaitys jausmingas Maironio dainas, atmins pirmuosius atgimimo laikus ir su pagarba nulenks galvą prieš tų dienų kovotojus didvyrius, kurie dirbdami tėvynei skundžiasi Maironio lupomis:

Tarp vargų, sopulių, be rasos ir žvaigždės,
Musų mėlynos akys apteko kraujais; [...].[2]

O dainius išreiškęs tuos skundus, troškimus ir stiprinęs kovotojų dvasią bus gerbiamas kaipo „atgimimo dainius“, „geresnių laikų pranašas“. Ir neišsipildys tie kartųs poėto žodžiai:

1 Liudas Gira, *Tėvynės keliais*, Kaunas: Švyturys, 1912, p. 15.
2 Maironis (J. M-lis), *Pavasario balsai*, Peterburgas: išleista Lietuvių Laikraščio kaštais, 1905, p. 40, eil. „Jei po amžių kadą skaudųs pančiai nukris...“

Išnyksiu, kaip dumas išblaškomas vėjo,
Ir niekas manes neminės![3]

***

Šįmet sueina 25 metai Maironio veikimo musų raštijoje ir šiandien jau galime pasidžiaugti to darbo vaisiais. Per tą laiką yra išėję iš spaudos šie jo veikalai: du eilių rinkiniu *Pavasario balsai*[4] ir „Smulkmenos" (prie *Reseinių Magdės*)[5], *libretto Kur išganymas*[6], poėmos *Jaunoji Lietuva*[7], *Reseinių Magdė*[8] ir, lenkiškai, bet lietuviškoje pakraipoje parašyta, *Z nad Biruty*[9]. Ketvirtoji Maironio poėma *Musų vargai* dar tik leidžiama[10]. Be to proza Maironis yra parašęs *Lietuvos Istoriją*[11] su *Trumpa lietuvių rašliavos apžvalga*[12] ir lotinų kalba teologijos traktatą *De iustitia et iure*[13].

Pirmosios Maironio eilės vardu „Daina apie senovę" buvo išspausdintos užsienyje leidžiamojo laikraščio *Apžvalgos* 5 Nr., 1891

3 *Ibid.*, p. 33, eil. „Išnyksiu, kaip dumas išblaškomas vėjo...".

4 *Ibid.*; St. Maironis, *Pavasario balsai*, Tilžė: O. von Mauderodės spaustuvė, 1895.

5 Omenyje turimas knygos skyrelis su keliolika eilėraščių, pridėtas prie poemos *Raseinių Magdė* (žr. Maironis, *Reseinių Magdė*, Kaunas: Saliamono Banaičio spaustuvė, 1909).

6 *Kame išganymas* buvo skelbtas kartu su 1895 ir 1905 m. *Pavasario balsų* leidimais. Taip pat 1896–1897 m. jis buvo išspausdintas *Tėvynės sarge* (Maironis, „Kur išganymas? arba Paviršiumi amžiaus klausimų", in: *Tėvynės sargas*, Tilžė, 1896, Nr. 11, 12; 1897, Nr. 1).

7 J. Maironis (M-lis), *Jaunoji Lietuva*, Kaunas: Saliamono Banaičio spaustuvė, 1907.

8 Maironis, *Reseinių Magdė*.

9 Halina Z Polągni [Maironis], *Z nad Biruty*, Brooklyn: Žvaigždės spaustuvė, 1904.

10 1913 m. *Vaivorykštėje* (kn. 1 ir kn. 2) publikuoti du *Mūsų vargų* fragmentai. Pirmas pilnas poemos leidimas pasirodė 1920 m.

11 *Lietuvos istorija* – taip pavadintas tik trečiasis Maironio istorinio veikalo leidimas (Maironis, *Lietuvos istorija. Su kunigaikščių paveikslais ir žemlapiu*, Petropilis: Išleista Lietuvių Laikraščio pinigais 1906). Pirmųjų dviejų leidimų (1891 m. ir 1903 m.) knygos vadinosi *Istorija arba Apsakymai apie Lietuvos praeigą*.

12 Lietuvių raštijos apžvalga buvo paskelbta vienoje knygoje kartu su *Lietuvos istorija* 1906 m.

13 Joannes Matsulevicz, *Praelectiones de iustitia et iure: Quas habuit in Caesarea Romano-Catholica Ecclesiastica Academia Petropolitana*, Petropili, 1903.

metų[14]. Be *Apžvalgos* po spaudos atgavimo duodavo savo eiles į Peterburge ėjusį *Lietuvių Laikraštį*, *Draugiją* ir dabar į *Vaivorykštę*.

Labjausiai išsiplatinę yra *Pavasario balsai*. Jau 1905 metais išėjo trečia to rinkinio laida. Taigi ir nenuostabu, kad Maironio vardas yra žinomas kiekvienam šiek-tiek prasilavinusiam lietuviui. Bet norint arčiau pažinti poėtą, neužtenka kartą perskaityti jo veikalus, neužtenka net vienas kitas eiles atmintinai išmokti, bet reikia jį skaityti sąmoningai, jieškoti logikos ryšių tarp atskirų dalykų, sekti mintis, grupuoti jas, žodžiu – norint geriau suprasti autorių, reikia jį studijuoti. Deja, tokiu Maironio pažinimu pas mus retai kuris tegalėtu pasigirti. Ypač šiais laikais musų visuomenė maž tesiinteresuoja dailiosios raštijos veikalais. Jai daugiau rupi politika.

Šiuo savo rašiniu aš ir norėčiau atkreipti draugų bei draugių domą[15] į gerbiamojo musų poėto veikalus ir paskatinti kiek atidžiau juos panagrinėti. Esu įsitikrinęs, kad kiekvienas, kuris tai padarys, atras netik malonų estetišką pasigėrėjimą, bet ir daug gilių minčių, išlavins dailės skonį, įgaus pasišventimo ir energijos dirbti ateičiai. Tuo budu mes geriausiai paminėsime taip brangias gerbiamojo dainiaus sukaktuves.

***

Poėzija, kaip žinoma, dalinasi į tris didelius skyrius: lyriškąjį, epiškąjį ir dramatiškąjį. Sulig šio padalinimo skiriasi ir poėtai, žiurint kuris iš viršminėtųjų trijų elementų ima viršų jų tveryboje. Maironis yra rašęs visose trijose poezijos šakose. Tečiau paskaitę jo tvarinius, nemąstę pasakysime, kad Maironis yra lyrikas. Gilus iš širdies einąs jausmas tryška kuone iš kiekvienos jo poėzijos eilutės. Visuose jo tvariniuose jauti autoriaus asmenį. Net gamtos aprašymuose žymu poėto upas; tas ką lenkai pavadintų *nastrój*. Užtat jo piešiami paveikslai ne vien stato prieš akis gyvus gamtos vaizdus, bet kartu gimdo mintį, žadina jausmą.

[14] Iki 1891 m. spaudoje buvo paskelbti du Maironio eilėraščiai – „Lietuvos vargas" (*Auszra*, Tilžė, 1885, Nr. 7–8) bei „Brolei, į darbą" [„Nedaugel mūsų"] (*Szwiesa*, Tilžė, 1887, Nr. 1). Taip pat šiedu tekstai buvo paskelbti laikraštyje *Wienibe Lietuwniku* (1888, Nr. 19, p. 22). 1891 m. publikacija išsiskiria tuo, kad ji pirmą kartą pasirašyta Maironio slapyvardžiu.

[15] Dėmesį.

Skaitydami Maironio poėziją pastebėsime dvi kaip ir giji, apie kurias pinasi visi jo poėtiškojo vainiko žiedai. Tomis gijomis yra meilė ir skausmas. Iš tų dviejų šaltinių tryška visos poėto mintįs, visi jausmai. Meilė ir skausmas pagimdė Maironį.

Dainius giliai myli savo išrinktąją, bet ir kenčia kartu:

Jau niekas taves taip giliai nemylės,
Kaip tavo jausmingas poėta!
Nieks skausmo jau tiek niekados nekentės,
Kiek jis dėl taves, numylėta![16]

kaip ir *motto* rašo jis ant pirmo savo poezijos lapo. O taja poėto mylimaja yra tėvynė. Ne turtais, ne grože pavergė ji dainiaus širdį, bet „stačia savo skausmų gilybe". Ji įkvėpė poėtą:

Tadą tai jo gema pirmoji giesmė
Liudnesnė už girių užimą,
Nes švieti tu jam, lyg iš augšto žvaigždė.
Ir šventą neši įkvėpimą.[17]

Bet nevien už tėvynę dainius kenčia. Asmeniški, vien jam žinomi smugiai nekartą sužeidė poėto širdį; vienas ypač buvo skaudus:

„Sudieu" - tiek kartų begirdėjau
Gal iš krutinės nešaltos;
Bet vieno, vieno negalėjau
Ligšiol užmiršti niekados...[18]

Ko negalėjo užmiršti, poėtas aiškiau nepasako. Ir nors

Nebuvo žodžių, nei dejonės;
Nebiro ašaros, oi ne![19]

[16] Maironis (J. M-lis), *Pavasario balsai*, 1905, p. 3, eil. „Jo pirmoji meilė" [„Taip niekas tavęs nemylės"].
[17] *Ibid.*, p. 4, eil. „Jo pirmoji meilė" [„Taip niekas tavęs nemylės"].
[18] Maironis, *Reseinių Magdė*, p. 47, eil. „Poeta".
[19] *Ibid.*, p. 47, eil. „Poeta".

bet skausmas buvo didelis, nes

> [...] pasaulis ir jo žmonės
> Išrodė kaip sapnų sapne![20]

Nuo to laiko persimainė dainius ir visi jį paliko:

> [...] nuo tų metų man ant veido
> Nevieši rytmečio juokai;
> Draugai stebėdamos apleido,
> Ir bėgo nuo manęs vaikai.[21]

Taip visų apleistas dainius ima „aukso lyrą" ir buriai žmonių apstoję klauso jo skausmo dainos:

> Tada, paėmęs aukso lyrą,
> Pagimdžiau jos stygų aidus;
> Buriai, apstoję skausmo vyrą,
> „Poėta, tarė, gan graudus."[22]

Žmogaus gyvenimas tai kaip vilnis audringose jurėse. Kiekvienas pažvelgęs į savo praleistas dienas gali pasakyti:

> Mažai linksmybės čia ant žemės;
> Daug verksmo, skausmo ir kančios;
> Retai dangus, plačiai užtemes.
> Prašvinta ant našlės-galvos.[23]

Tuom labjau poetas, kuris visuomet dar daugiau kenčia. Taigi ir Maironio gyvenimas ne rožėmis klojas; tarsi netekęs kantrybės jisai šaukia:

[20] *Ibid.*, p. 47, eil. „Poeta".
[21] *Ibid.*, p. 48, eil. „Poeta".
[22] *Ibid.*, p. 48, eil. „Poeta".
[23] Maironis (J. M-lis), *Pavasario balsai*, 1905, p. 22, eil. „Mažai linksmybės čia ant žemės..." [„Taip maža paramos"].

Negana mano sielą verpetai
Benešiojo ir daužė keliais?
Ar ant veido daug ženklinę metai
Bent jau kartą nurimti neleis?[24]

O buvo laikai kuomet dainius pats prašė vien audrų, karionių:

Sapnų be kančios ir ramumo saldaus
Teip trokšta ir ješko sau žmonės;
O man tie šešėliai širdies neprigaus:
Prašau vien tik skausmų, karionės.[25]

Tada tai jaunimo buryje

Nuo skaisčiu idealu, nuo saldaus įkvėpimo
Švietė mums iš akių spinduliai.[26]

pasakoja dainius. Bet gyvenimas apvylė; idealai pasirodė netikri.

Ko ješkojo širdis, – neatrado,
Nors betrokšti vargiai dovanos!..
Nepasotinęs amžino bado,
Jį tik pridengiau rūbais šalnos!..[27]

Gi

[...] ant žemės ješkot idealo,
Tai vien troškulį kęsti Tantalo.[28]

Nes žemės idealai yra peržemi. Galutinai jie niekados nepatenkins žmogaus dvasios. Kartą atsiekti jau jie ne idealai; jau kitų ješko širdis.

[24] Maironis, *Reseinių Magdė*, p. 62, eil. „Liudna" [„Liūdesys"].
[25] Maironis (J. M-lis), *Pavasario balsai*, 1905, p. 51, eil. „Sapnų be kančios ir ramumo saldaus..." [„Ko siekiu ir alkstu"].
[26] *Ibid.*, p. 62, eil. „Senatvė".
[27] Maironis, *Reseinių Magdė*, p. 62, eil. „Liudna" [„Liūdesys"].
[28] *Ibid.*, p. 69, eil. „Pavesta atminčiai J. St." [„Ar aš kaltas"].

Tikras idealas yra neatsiekiamas. Taigi ir dainius pagalios vien prie Dievo kreipiasi:

Nes jis vienas yra

[...] nemeluota gražybė,
Kurs amžiais be vakaro švies![29]

Toks tai vidujinis poėto gyvenimas. Žmonėms, žinoma, jis nesuprantamas nes jie nemato jo vidaus, o orutinės[30] žymės yra netikros:

Žmonės spėja iš veido skaistaus,
Buk man rožėmis klojas takai;
Jiems nematoma mano vidaus,
Na, ...ir laimės pavydžia vaikai![31]

Nelinksmas dainiaus gyvenimas; – nelinksmai jis nei dainuoja; o matydamas suvargusius, prispaustus savo brolius, jis sakosi ne negalįs kitaip dainuoti:

Nelaisvėj' gimę, nuskurdę žmonės.
Varguos' sulinkę žemai!
Kad jums beveržias tik vien dejonės,
Nejau giedosiu linksmai?[32]

Bet yra dar viena ir visųsvarbiausia to priežastis; ji nuo nieko nepriklauso; ji gludi giliausiose poėto sielos gelmėse. Pats vidujinis gyvenimas nuo jos yra prigulmingas[33]. Nors ir tikriausią laimę dainius apie save regėtu, nors ir niekas nebutu sužeidęs jo širdies, jis vistiek kęstu, vistiek liudnai dainuotu. O tąją priežasčia yra tie „neapriboti troškimai" ta „nesoti dvasia" kuriai niekados nieko negana:

29 Maironis (J. M-lis), *Pavasario balsai*, 1905, p. 40, eil. „Jei žemė kada širdį man ir vyliojo...".

30 Išorinės.

31 Maironis, *Reseinių Magdė*, p. 68, eil. „Pavesta atminčiai J. St." [„Ar aš kaltas"].

32 J. Maironis (J. M-lis), *Jaunoji Lietuva*, p. 140–141, IX:XI.

33 Priklausomas.

Tavo norams negana niekados;
Negana valandos dabartinės;
Gaila tau vakarykščios dienos,

Gaila tau praeitos ir kančios,
Ir, kaip marės, troškimai krutinės
Vis siubuoja, siubuot nenustos![34]

Poėtas kartais norėtu atsiskirti nuo žmonių, nejausti gyvenimo, užsidaryti vien savyje. Bet jis žino, kad tuo nenuramins savo dvasios.

Kartais gundo nekantrųs balsai,
Nuo žmonių užrakinus duris,
Negirdėti, nejausti visai
Ir ant visko užmerkti akis!..
Bet nors trukšmas už kalnų paliktu,
Ar-gi norai partai beužmigtų?[35]

Kas-gi sukelia tuos norus-troškimus, poėtas sakosi pats nežinąs:

Kas tas paslaptis suprastu
Kad krutinę taip kilnoja?
Kas atsakymą atrastu.
Ko ji trokšta? Ko vaitoja?[36]

Vienas Dievas supranta dainiaus širdį ir tik Jis galėtu ją nuraminti.

Augščiausi! davei širdį man begalinę;
Ją, vienas suprasti gali.
Tu vienas gali atgaivinti krutinę,
Kad kryžkeleis žuna pati.[37]

Bet nuramins ją tiktai

[34] Maironis (J. M-lis), *Pavasario balsai*, 1905, p. 48, eil. „Neapriboti troškimai" [„Troškimai"].

[35] Maironis, *Reseinių Magdė*, p. 69, eil. „Pavesta atminčiai J. St." [„Ar aš kaltas"].

[36] Maironis (J. M-lis), *Pavasario balsai*, 1905, p. 43, eil. „Kas tas paslaptis suprastu..." [„Kas tas paslaptis suprastų..."].

[37] *Ibid.*, p. 40, eil. „Jei žemė kada širdį man ir vyliojo...".

Draugės vienos –
Grabo sienos,
Smeltini kapai [...].[38]

Pažinę poėto sielą ir priežastis, kurių delei jis tapo „skausmo vyru", atverskime kitą jo poėzijos lapą ir pažiurėkime, kokie dainiaus santikiai su jo „numylėtaja tėvyne" ir su viešu kasdieniniu gyvenimu.

* * *

Didesnę savo poėzijos dalį Maironis yra parašęs pirmaisiais Lietuvos atgimimo laikais. Jisai buvo vienu iš pirmųjų to atgimimo pionierių.

Šiandien mes džiaugiamės, kad tėvynė jau pabudo iš taip ilgo miego letargo, kad kiekvienas kas tik nori, gali viešai dirbti jos naudai. Jau vis rečiau mes atmename pirmuosius kruvinus aušros spindulius ir milžiniškus to laiko karžygių darbus. Gerai pasakė poėtas:

Jei po amžių kadą skaudųs pančiai nukris,
Ir vaikams užtekės nusiblaivęs dangus,
Musų kovos ir kančios, be ryto naktis
Dėl jų nesuprantamos bus.[39]

O tų kovų tikrai buta smarkių.

Terp vargų, sopulių, be rasos ir žvaigždės,
Musų mėlinos akys apteko kraujais [...].[40]

Skundžiasi dainius. Ir nenuostabu: juk kovotojų buvo vos maža saujelė, o visokių priešų – nesuskaitomos gaujos.

Bet kas skaudžiausia, kad nei savieji nesuprato kovotojų pasišventimo ir sutiko juos ne kaipo tėvynės gelbėtojus, bet kaipo jos priešus:

[38] Maironis, *Reseinių Magdė*, p. 56, eil. „Džiova mirštančiai" [„Džiovininkė"].

[39] Maironis (J. M-lis), *Pavasario balsai*, 1905, p. 40, eil. „Jei po amžių kadą skaudųs pančiai nukris...".

[40] *Ibid.*, p. 40, eil. „Jei po amžių kadą skaudųs pančiai nukris...".

Tikėjos prikelti kapus Gedimino
Ir kalbą senovės gadynės;
Užtai litvomanais visi išvadino
Ir net piktadėjais tėvynės.[41]

O toji tėvynė ištiesų buvo apverktiname stovyje:

Ją žudo liga, o gydyklos užgintos:
Nuodus vien begalima gerti!
Švenčiausios teisybės ir tiesos pamintos,
Vien leista žaizdas jai atverti.[42]

Taigi nors tiek vargo, vienok

[...] ant to
Europoj nei šuo neužkauks.[43]

Ir tai baigiantis XIX amžiui, civilizacijos bei kulturos klestėjime! Visa tai matydamas, skausmo perimtas poėtas sušunka:

Lietuva nelaiminga! ir tavo šaukimas
Be vilties sau per kalnus nueis![44]

Ir ne tik žmonės; kartais rodosi kad ir Dievas užmiršo... ir sunku ko geresnio belaukti:

Ką mums žada rytojus? Tikėk, jei gali!
Nes ir kaip begyvent ir kentėt be vilties?
Rodos Dievas užmiršo!.. o žmonės geri,
Palauk, iki ranką išties!..[45]

41 J. Maironis (J. M-lis), *Jaunoji Lietuva*, p. 96, VII:IV.
42 *Ibid.*, p. 96, VII:IV.
43 *Ibid.*, p. 98, VII:V.
44 Maironis (J. M-lis), *Pavasario balsai*, 1905, p. 41, eil. „Terp plačių ulyčių veršis baubia graudingai..." [„Kauno miesto aikštėj veršis baubia griaudingai..."].
45 *Ibid.*, p. 40, eil. „Jei po amžių kadą skaudųs pančiai nukris...".

Bet tai tik akimirkos nusiminimas. Poėtas žino, kad

[...] kas prieš tiesą kariauna,
Pats rankomis savo užmanymą griauna.[46]

ir įsitikėjęs į „savo galę" ir Dievo padėjimą, drąsiai šaukia į darbą tautos sunus:

Petys gi į petį, na, vyrai kas gali,
Sustoję į darbą už mylimą šalį,
Prikelkime Lietuvą musų![47]

Nes

Kas tiki į Dievo Apveizdą galingą,
Tas baimės vaikų nepažįsta silpnos!
Mums teko par amžius dalis nelaiminga,
Bet niekas nežino rytojaus dienos.[48]

Pagalios, kartą įtikėjus į Dievo Apveizdą, nėr ką daug besirupinti rytojaus diena:

Kam trokšti pradengti tą uždangą juodą
Tamsiosios laikų ateigos!
Juk Dievas teisingas ir valdo ir duoda
Laikus iš malonės šventos!
Kas bijo šešėlio, – šešėlius temato,
Tas Dievo galybes tikrai nesuprato,
Naktis tam visur, visados.[49]

Ragindamas savo tautiečius į kovą, poėtas ne plieno ginklais mano nuveikti priešą, bet morale jiega, mokslu; nes

[46] J. Maironis (J. M-lis), *Jaunoji Lietuva*, p. 78, VI:III.
[47] *Ibid.*, p. 91, VI:XIV.
[48] *Ibid.*, p. 91, VI:XIV.
[49] Maironis (J. M-lis), *Pavasario balsai*, 1905, p. 8, eil. „Geresnių laikų viltis" [„Šalin, dūsavimai"].

Ne vien kalavijas jau valdo šendiena,
Bet mokslas, tikyba šventi!
Ne į kalaviją mes kalsime plieną,
Nes mokslo, ir žagrės gana![50]

Taigi ne kruvina revolucija išgelbės Lietuvą, bet ramus kulturos darbas, mokslas ir dailė. Tų trijų ginklų dainius ir ragina stverties:

Į darbą, broliai, vyr's į vyrą!
Šarvuoti mokslu įstabiu!
Paimsme arklą, knygą, lyrą
Ir eisme Lietuvos keliu![51]

Taip šaukė poėtas savo tautiečius, prispaustos tėvynės vaikus. Bet, deja, toli gražu ne visi paklausė to jo šaukimo. Didesnė dalis Lietuvos inteligentų, o tarp jų visa bajorija su mažomis išimtimis, vien tik vardą lietuvių nešiojo, o skaitėsi prie lenkų tautos. „*Sum gente lithuanus*, vienok *natione polonus*"[52]. Jie tai labjausia trukdė tautišką jaunos Lietuvos kilimą, o susipratusius lietuvius pravardžiavo „litvomanais". Jiems tai poėtas meta šiuos pilnus energijos ir paniekos žodžius:

O tu, kurs lietuvio tik vardą nešioji,
O dvasią užspaustum tėvynės jaunos...
Tegul ir tave ateitis tolimoji
Minėja... kaip išgamą musų dienos![53]

Poėtas tiki, kad pradėtas atgimimo darbas atgaivins Lietuvą nes „Kryžius gyvatą žadėjo"[54]. Bet tas atgimimas neapsieis jis be skausmų, karionių:

50 *Ibid.*, p. 8, eil. „Geresnių laikų viltis" [„Šalin, dūsavimai"].
51 *Ibid.*, p. 14, eil. „Jaunimo giesmė" [„Užtrauksme naują giesmę"].
52 J. Maironis (J. M-lis), *Jaunoji Lietuva*, p. 105, VII:X.
53 *Ibid.*, p. 92, VI:XIV.
54 *Ibid.*, p. 6, „Įžanga".

Idėjos, jei didžios, nemiršta kaip žmonės;
Tik n'eina kaip saulė, be skausmo karionės
Jos mėto nekartą žaibus![55]

Bet tie skausmai ir karionės tik dar labjau sustiprins tautos pajiegas:

Skausmuos' spėkos suaugs,
Atgimimo sulauks:
Jau blaivosi orai aptemę.[56]

Taigi

Tik į darbą greičiaus!
Tik mylėkim karščiaus!
Tik, vyrai, pajudinkim žemę![57]

Taip dainavo Maironis bundant tėvynei. Ir neapsiriko: Lietuva atgijo. Bet dainius ir toliau nepaliauna rūpinęsis savo mylimaja. Visus jos reikalus, ydas ir silpnybes jis pastebi ir atjaučia.

Viena iš svarbiausiųjų lietuvių ydų yra tai kitų pamėgdžiojimas, visokių naujybių sekimas; kas tik sava – tai negražu, netinka. Pamatė tai ir Maironis, kad

[...] nuo pat lenkų draugystės
Mums netrūksta bezdžionių gentystės,
Mums patinka kas blizga naujai.
Kas pastumė bajorą lietuvį
Savo vardą užmiršt ir liežuvį?
Ar ne močės-bezdžionės kraujai?[58]

Taigi pradedant seniai žinoma lenkyste, o baigiant naujausios mados dekadentizmu, kuone visi svetimieji „izmai", vieni po kitų gimdė Lietuvoje vis kitokius „istus". Ir gimdys

55 *Ibid.*, p. 61, V:I.
56 *Ibid.*, p. 6, „Įžanga".
57 *Ibid.*, p. 6, „Įžanga".
58 Maironis, *Reseinių Magdė*, p. 15–16.

[...] iki svetimu protu
Bejieškosime laisvių svajotų [...].[59]

Jaunimas – tautos ateitis. Nuo jo priklausys, tolimesnis Lietuvos likimas. Deja, tuo jaunimu ligšioliai negalima buvo pasidžiaugti. Vieni persiėmę svetimomis, kenksmingomis Lietuvai idėjomis, kiti visiškai ištautėję ir užmiršę savo tėvynę nieko gero ateičiai nežadėjo.

Jau pirmaisiais kovos laikais, Maironis skaudžiai atsiliepia apie tų dienų jaunimą:

Neklauskis jaunuomenės jos idealo:
Nuskurdo, sunyko, krutinės atšalo,
Kaip žemė be šilto lietaus!
O, klaustumei veltui, kame jos tėvynė:
Prabočių didžių, kaip tėvai, užsigynė
Ant vieškelio grysto, plataus.[60]

Paskui, kad 1905 metų revolucija raudona pašvaiste nušvietė ir Lietuvos padangę, kuone visa mokslus einanti jaunuomenė buvo užsikrėtusi pragaištingais kosmopolitizmo, socializmo bei darvinizmo nuodais.

Kosmopolitai! Dienos milžinai,
Tėvų praeigos nepažinę!
Markso ir Darvino paikųs sapnai
Jiems rupi daugiaus, kaip tėvynė.[61]

Ne tokia-gi jaunuomenė stos tautos priešakyj. Ji

Iščiulpus syvus iš namų,
Paskui tarp vilnių svetimų,
Užmirš paskolintąją dalį;
Susukus guštą kur Guduos',

[59] *Ibid.*, p. 16.
[60] J. Maironis (J. M-lis), *Jaunoji Lietuva*, p. 63, V:II.
[61] *Ibid.*, p. 134, IX:VIII.

Tėvų iš vargo nevaduos,
Nebesugrįš į savo šalį.[62]

Bet ir ją poėtas šaukia, kad metus kaimynų sapnus, užiuot kariavus už Marksą, grįžtų į tėvynę neštų broliams šviesos:

Ir tu, jaunime, kursai į šiaurę,
Išalkęs mokslo badu keliauji,
O ten neturto išgėręs taurę,
Paskui už Marksą rusčiai kariauji,
Paliauk gyvenęs sapnais kaimynų!
Sugrįžk į savo tėvučių šalį!
Čia atsikvėpęs bent oru grynu,
Nešk šviesą broliams, kiek spėkos gali![63]

Mokslas – tai šių dienų galybė. Kuris jo daugiau yra įgijęs, tas šiandien laimės:

Mokytojų žodis
Stebuklus parodys [...].[64]

Taigi ir musų dainius ragina savo tautiečius į mokslą:

Lietuvi, mokinkis,
Varguok beraminkis,
Vilties nenustok niekados!
O mokslas daug gali:
Jis vargstančią šalį
Išpančiuos iš amžių skriaudos.[65]

Ir kartu perspėja:

Tik žemei tėvų
Negamink svetimųjų dievų![66]

[62] Maironis, *Mūsų vargai*, Vilnius: Jono Rinkevičiaus leidinys, 1913, p. 5, I [I].
[63] Maironis, *Reseinių Magdė*, p. 4.
[64] *Ibid.*, p. 41.
[65] *Ibid.*, p. 44.
[66] *Ibid.*, p. 44.

***

Iš paduotų citatų maž-daug apsipažinome su Maironio poėzija. Matėme vieną-kitą jo mintį, bet visko, žinoma, čia negalima išnagrinėti. Tuom labjau, kad kiti klausimai, kaip paveizdan[67] taip opųs šiandien lietuvių su lenkais santikiai, paties poeto dar toliau gvildenami poėmoje *Musų vargai.*

Paskaitę bent vieną-kitą Maironio veikalų puslapį, pamatysime, kad musų dainius nėra tai nutolęs nuo gyvenimo parnasistas[68]. Visi tautos reikalai, jos vargai ir nelaimės randa atbalsį jautrioje dainiaus krutinėje ir tenai apsitaisę poėzijos rubais vėl grįžta į ukanotą tėvynės padangę, guosdami ir stiprindami suvargusią brolių dvasią. Jo skausmai – tai musų skausmai, jo džiaugsmai – tai musų džiaugsmai. Štai kodel toks brangus mums yra Maironis ir taip suprantama jo poėzija. Tik mes gal permaža ją branginame. O ji tikrai pakeltu nekartą silpstančią musų jiegą ir neleistu užgesti tai šventajai ugniai, kuria, ačiu Dievui, liepsnoja ir musų jaunosios krutinės. Ir tada neabejotumėm, ar nekris ir ant musų galvų tie rustųs poėto-teisėjo žodžiai:

O, jųs, kurie taip daug žadėjot!
Jausmus auklenote plačius!..
Kur šventą ugnį tą padėjot?
Ir tuos užmanymus gražius?[69]

***

Šiandien gi nuo širdies sveikindami Gerbiamąjį Dainių ir linkėdami Jam kuoskaitlingiausių metų, jo paties kartojame žodžius:

[67] Pavyzdžiui.

[68] XIX a. Prancūzijos poetų grupės narys; parnasistai, reaguodami į pabrėžtą romantikų kūrinių emocingumą, poezijos neapibrėžtumą, ėmėsi kurti emociškai suveržtą, objektyvaus tono siekiančią bei techniškai ištobulintos formos literatūrą. Iš pradžių temas kūrybai ėmusi iš savo laiko visuomenės, vėliau grupė pasuko link egzotiškų šalių bei išnykusių civilizacijų mitologijos.

[69] Maironis (J. M-lis), *Pavasario balsai*, 1905, p. 52, eil. „Skausmo balsas".

Tu Lietuvai garsų vainiką nupynęs,
Buk pranašu saulės dienų!
Tarp amžių prašnek!
Mums krutinę uždegk
Darbais milžinų-pranokėjų!
Aprinkę vadovu,
Teeina į kovą
Augintiniai tavo idėjų![70]

70 J. Maironis (J. M-lis), *Jaunoji Lietuva*, p. 125, VIII:XV.

Balio Sruogos straipsnis rašytas 25-ojo Maironio kūrybos minėjimo proga. Šio *Aušrinės* redakcijoje smarkiai taisyto teksto pobūdį gerai atskleidžia vienas iš išbrauktųjų jo epigrafų: „Štai mūsų stovyklos (nihilistų) ultimatumas, – ką galima daužyti, tą ir reikia išdaužyti, kas atlaikys smūgį, tas tinka, kas subyrės į šipulius, tas – šlamštas“[1].

Pirma publikacija: Balys Sruoga, „Maironis (Kun. prelatas Jonas Maculevičius). 1888–1913“, in: *Aušrinė*, Vilnius, 1913, Nr. 28, p. 197–208; skelbiama iš: *Ibid.*; redakcijai siųsta versija: Balys Sruoga, *Raštai*, t. 6, Vilnius: Alma Littera, 2001, p. 497–531.

BALYS SRUOGA

Maironis (Kun. prelatas Jonas Maculevičius). 1888–1913

I[2]

Я въ бѣгѣ часа не одинъ...
Со мной просторъ нѣмыхъ равнинъ,
Земная пыль, земная даль,
Ихъ кругъ безсмѣнный, как печаль...
Ю. Балтрушайтис.[3]

Liūdna man! Gal ir tau? O kodėl? Nežinau.
Vien tik vėtrų prašau, kad užkauktų smarkiaus:

[1] Balys Sruoga, *Raštai*, t. 6, Vilnius: Alma Littera, 2001, p. 530.

[2] Prieš straipsnį įdėtas komentaras: „Maironis – tai vienas garbingiausiųjų mūsa tautos dainių. Tave, Jubilate, mes jaunieji šiandien sveikinti drįstame ir karštai trokštame, kad dar nors kartą, aitriai suskambėtų Tavo lyra galinga. Kaipo bandymą pasiaiškinti Maironies tverybos ypatybes, duodame vietos šiam savo bendradarbio raštui. / *Red.*“

[3] Žr. Юргис Балтрушайтис, *Земныя Ступени*, Москва: Скорпионъ, 1911, p. 165, eil. „Сиротство“. „Ne vienas aš eisme laikų [...] / Drauge erčia kurčių laukų / Ir žemės dulkės, toliai jos, / Jų graudžio ratas nuolatos [...]“ (Jurgis Baltrušaitis, *Žemės pakopos*, vertė: Jonas Valaitis, Tübingen: A. Urbonas, J. Kapočius, 1947, p. 124).

Užmiršimo ramaus ir terp jų nematau,
Vien tik trokštu sau marių prie šono arčiaus.[4]
Maironis.

Šiemet[5] suėjo lygiai 25 metai, kaip pasirodė spaudoje pirmieji Maironies raštai. Tuo amžiaus bertainiu[6] spėjo jis aiškiai apsibrėžti, kaipo poėtas, ingyti pasekėjų ir garbintojų.

Ypač gi garbintojų!

Pasiklausyk jaunų moksleivių ginčų ar senų inteligentų kalbų apie literatūrą – būtinai išgirsi Maironies vardą ir beriamus jam komplimentus. Paskaityk laikraščiuose redakcios atsakų jaunuoliams poėtams – patars, žiūrėk, pasiskaityti Vaičaičio ir Maironies eilių... Įsidėmėk vakaro prieblandoje kaimietės dainelę – dažniausia išgirsi Maironies lyriką.

4 Maironis (J. M-lis), *Pavasario balsai*, Peterburgas: išleista Lietuvių Laikraščio kaštais, 1905, p. 34, eil. „Nuo Birutės kalno“.

5 Pirmutinis Maironies raštas pasirodęs spaudoje tai buvo eilės „Daina apie senovę“, išspauzdintos *Apžvalgoj* Nr. 5 1891 metų. [Iki 1891 m. spaudoje buvo paskelbti du Maironio eilėraščiai – „Lietuvos vargas“ (*Auszra*, Tilžė, 1885, Nr. 7–8) bei „Brolei, į darbą“ [„Nedaugel mūsų“] (*Szwiesa*, Tilžė, 1887, Nr. 1). Taip pat šiedu tekstai buvo paskelbti laikraštyje *Wienibe Lietuwniku* (1888, Nr. 19, p. 22). 1891 m. Publikacija išsiskiria tuo, kad ji pirmą kartą pasirašyta Maironio slapyvardžiu.] Nors yra žinių, kad keletas *Pavasario balsų* dainų buvo parašyta jau 1888 metais, o *Apsakymai apie Lietuvos praeigą* buvo parašyta net 1886 metais, tik išleista 1891-siais. Taigi Maironis yra parašęs:
1) *Apsakymai apie Lietuvos praeiga*. Paraszė Stanislovas Zanavykas 1886. Tilžėje 1891 (3 leidimas)
2) *Pavasario balsai. Kur išganymas* (3 leidimai 1895–1905.)
3) *Terp skausmu į garbę. Poėma iš dabartinių laikų*. Paraszė St. Garnys. Tilžėje 1895.
4) *Z nad Biruty, poemat*. Przez Halinę z Połągi.
5) *Praelectiones de iustitia et iure*.
6) Poėma *Reseinių Magdė* ir „Smulkmenos“, Kaunas 1909.
7) Kanaun. Dr. J. Maculevičius, „Krikščioniškasis socialinės tvarkos mokslas pagal Leono XIII encikliką“, *Draugija* Nr. 31–32 (1909).
8) Poėma *Mūsų vargai* (spauzdinama *Vaivorykštėje*).
9) Eilės įvairiuose laikraščiuose tilpusios. *Lietuvių laikraštyje* ir *Draugijoj*.

6 Ketvirčiu.

Nenoroms galvoji, kodėl jis jau taip populiaris? Ar savo dainose sugebėjo pilnai suprasti, atjausti ir išlieti lietuvio dvasią, jo psichiką, jo intimų gyvenimą?

Ar tai savo aistetikos grože uždega skaitytojuje ypatingai-įstabius troškimus ir ypatingą prakilnesnių siekimų liepsną?..

Ar, galop, kas kita?..

Mūsų kritika iki šiol mažai tesirūpino Maironimi, išskyrus Adomą Jakštą, kurs savo mastu netingi kiekvieno išmatuot ir kiekvienam korektos klaidų nurodyt.

Tiktai dabar, suėjus 25-iems metams, vienas-kitas pradeda tarti po žodį.

II

Maironis populiaris visų-pirma yra dėlto, kad jis pirmas *gražiai eiliuosta* lietuvių kalba apdainavo tautos atgimimą. Todel kai-keno vadinamas „atgimimo dainiumi". Prisiminkime, kokie tatai buvo tuomet laikai.

Tai buvo vieną slopinančiųjų mūsų istorios gyvenimo epochų. Slėgia tokiu metu visuomenę, jos geresniusius vaikus didelis dvasios nuilsimas, apsireiškia enėrgios nupuolimas. Tokia epocha, tiksliai rusu rašytoju *безвременье*[7] pavadinta, visados pakerta net ir didžiausiu optimistu rankas. Savaime aišku, kad tada ytin reikalinga gyva moralė paspirtis, gili minios, kad kas gyvu, galingu žodžiu palaikytų joje virpantį geresnės ateities troškimą.

Maironis štai tasai širdžių ramintojas ir geresnės ateities gaivintojas. Ar tai lyrikoje ar vadinamose jo poėmose, visur rasi šaukimą mylėti tėvynę, atgimti, kelties iš miego... Ypač tai turi intakos sodiečio psichikoje.

Dažnai, atsimenu, ilgais rudens vakarais, prieš užžiebiant šviesą, kada kiekvienas skęsta savose vakaro svajonėse, užtrauks, būdavo, merginos tyliu, skausmingu, ilgėjimosi pilnu motyvu „Kur bėga Šešupė" arba „Miškas ūžia, verkia, gaudžia...". Ypatingas ūpas, būdavo,

7 Vargmetis, sunkmetis, visuomeninio sustingimo laikotarpis (rus.).

sukildavo kiekviename; kiekvienas nujauzdavo kažkokį nerimavimą, kažkokį keistą sielos virpėjimą, keistą energios ir jiegų pakėlimą.

Kitaip sakant, kiekvienas nujauzdavo savotišką inkvėpimą, kiek tai leidžia sveika, nesugadinta sodiečio prigimtis. Seniai tuomet troško ramybės, jaunieji kovos.

Inteligentams Maironies lyrika mažiau teduodavo (ir duoda).

Kai teisingai Kleopas Jurgelionis pastebie Maironiui stoka jausmų, ypač eilėse, apie tėvynės meilę ar dėlei jos[8].

Paimkime kad ir eiles „Jo pirmoji meilė", kurias galima skaityti kaipo *résumé* viso Maironies patriotizmo.

Jau niekas taves teip giliai nemylės,
Kaip tavo jausmingas poėta!
Nieks skausmo jau tiek niekados nekentės,
Kiek jis dėl taves, numylėta!

Kiek ašarų kęsdam's išliejo griaudžių!
Kiek kart, kaip žvaigždė sidabrinė,
Per kiauras naktis nesumerkė akių,
Kad uždegei jam tu krutinę!

Kas suteikė tau, numylėta-graži!
Tą įstabią, paslapčią galę,
Jog savo dvasia jį iš miego keli,
Jog kaista jam jausmai atšalę?

Daug žemės puikių ir gražių dukterų
Jo širdį pasavint norėjo;
Už žiedus giesmiu, už gražybę balsų
Ir auksą ir vardą žadėjo.[9]

Ir t. t.

[8] Žr. Kleopas Jurgelionis, „Padrikos pastabos", in: *Laisvoji mintis*, Skrantonas, 1913, Nr. 42.

[9] Maironis (J. M-lis), *Pavasario balsai*, p. 3.

Eilutės gražios. Bet jos tiktai gražios. Nors didžiausias būk patriotas, bet tų eilių neatjausi. Dar pirmame kuplete yra šiek-tiek grynumo, naturalumo.

Imkime eiles „Vilnius (nakties laike)".

Antai, pažvelgki, tai Vilnius rūmais
Dunkso tarp kalnų plačiai!
Naktis jį rūbais tamsiais lyg dūmais
Dengia!.. jis miega giliai!

Kame tas garsas, kuriuo skambėjai?
Kame galybė ir pranokėjai?
Kame tavo, Vilniau, tie spinduliai,
Kuriuos skleidei
Lietuvai mūsų tėvynei?

[...]

Ko teip nuliudai? Ko ant krutinės
Ašara krinta gaili?
Gailies gal, amžius didžius atminęs?
Prieš ateigą rasit drebi?

Žiūrėk iš ryto aušra jau teka!
Pabudę paukščiai pagiriais šneka;
Laikai jau mainos: matom visi,
Užšvis kiti
Lietuvai musu tėvynei. [10]

Vėl tas pats dirbtinumas, netikrumas, šaltumas. Jausmų nė nebuvę. Tai proto produktas, bet ne inkvėpimo, ne fantazios, ne jausmų.

Sausas tėvynės meilės „proponavimas"[11] vietomis stačiai pamokslu virsta.

[10] *Ibid.*, p. 5–6.
[11] Siūlymas.

Mylėk, lietuvi, tą brangią žemę,
Kame nuo amžių tėvai gyveno:
Čia tavo kūnas sau maistą semia,
Čia irgi dvasiai atrasi peno!

Mylėk jos kalbą, senovės būdą,
Jos girių kvapą, žaliąsias pievas;
Į jos dirvonus pasėjęs grūdą,
Žinai, jog vaisių palaimins Dievas.

Mylėk prabočių kapus garbingus,
Kame amžiais ilsis tėvynės sūnūs!
Mylėk tuos amžius vardais garsingus,
Kurie išugdė tautos galiūnus![12]

Apie poėzią ir jausmus bereikalinga būtų kalbėti. Toliau poėtas tose pačiose eilėse jau sako pamokslą sulig „luomų" skyrium, o ne to apskritą, kaip pažymi citata.

Pirmiausia merginai pataria netekėti į svetimą kraštą; paskui jaunuoliui, Karlo Markso palaižiusiam, įsako, kad tarp luomų karo nekeltų ir, sugrįžęs į savo kraštą, jį šviestų, lenkomaną bajorą mylėtų.

Toliau ir bajorams pamokslų netrūksta... skęsta intelektualiame skurde, dažnai net obskurantizme. Savaime suprantama negali jis turėti išlavinto aistetikos skonio. Jis instinktyviai prisiriša prie savo žemės, prie savo kalbos, visai to neišmanydamas. Dažnas girdi savęs ir lietuvių kalbos niekinimą, tėmija[13] visa, rengia savo širdyje kerštą ir neapykantą, bet pasilieka ramus ir laukia.

Reikia jam tada tik vieno-kito skambaus žodžio – ir ateina jin[14] savotiškas, primityvus inkvėpimas, savotiškas užsidegimas. Reikia tiktai jau išgirst tokius žodžius, kaip:

[12] Maironis, *Raseinių Magdė*, Kaunas: Saliamono Banaičio spaustuvė, 1909, p. 3.

[13] Dėmisi, pastebi.

[14] Į jį.

Tas ne lietuvis, kurs liežuvį
Pamįs brangiausios Lietuvos,
Kurs savyje užmuš lietuvį,
Tėvynės išgama pastos.[15]

Arba:

Tas ne lietuvis, kurs jos budo,
Jos žemės dainų nemylės;
Neverks, kad patys sunųs žudo,
Kas verta meilės ir garbės.[16]

Ir jis, nežiūrint jo flegmatiškumo, jau savotiškai užsidegęs. Tiesa, tas jo užsidegimas aktyviai apsireiškia tik ypatinguose atsitikimuose ir prietikiuose[17], lietuvio psichika uždara; jis tylomis daugiau pergyvena, negu apreiškia.

O kai žmogus jau prasitobulina, nebepatenkina jo skambūs žodžiai, bet jau pradeda reikalaut ir gyvo.

Štai kodel tai sausas Maironies patriotizmas tokią intaką turėjo epochoje, suirute (*безвременье*) vadinamoje, buvo taip prasiplatinęs ne tiktai sodiečių tarpe, bet ir inteligentioje.

[III]

Tikros lyrikos ypatybė yra tame, kad jos kiekviena eilutė, kiekvienas žodis, kiekvienas rymas taip ir veda, taip ir traukia į tą neapribuotą dainiaus minties gyvenimo viešpatios. Kiekvienos eilės vis atidengia naują pasaulį, naujas minčių ir jausmų sferas. Dainius įveda į jas, ir gyvena tada jose, sakysime, ir ne tuo gyvenimu, ne tuo ūpu, ne tomis mintimis, ne tais jausmais, kuriais jis gyveno, rasi gyveni savo gyvenimu, bet jau ne tuo, kuriuo pirma gyvenai.

[15] Maironis (J. M-lis), *Pavasario balsai*, p. 13, eil. „Jaunimo giesmė“ [„Užtrauksme naują giesmę“].

[16] *Ibid.*, p. 13, eil. „Jaunimo giesmė“ [„Užtrauksme naują giesmę“].

[17] Santykiuose.

Perskaitai knygutę tokios poėzios, ir neišdįla ji iš širdies ir vėl traukia į save.

Tokios tai poėzios esama ir Maironies *Pavasario balsuose.*

Paimkime eiles, kad ir „Ant Berutos kalno". Jose atsispindi dainiaus pasaulio platybė, jo begaliniai troškimai.

Neiškenčiu neišrašęs visų eilučių.

Išsisupus plačiai vakarų vilnimis,
Man krūtinę užliek savo šalta banga?
Ar tą galę suteik, ko ta trokšta širdis,
Teip galingai išreikšt, kaip ir tu Baltija!

Kaip ilgėjaus taves, begalinė, plati!
Ir kaip tavo išgirst įstabingų balsų
Aš geidžiau, tu pati vien suprasti gali.
Nes par amžius plačių nenutildai bangų!

Liudna man! Gal ir tau? O kodėl?.. Nežinau.
Vien tik vėtrų prašau, kad užkauktu smarkiaus:
Užmiršimo ramaus ir terp jų nematau,
Vien tik trokštu sau marių prie šono arčiaus.

Trokštu draugo arčiaus: jam tikėti galiu;
Jis, kaip audrą, nujaus mano dušios skausmus;
Paslapties neišduos savo veidu tamsiu
Ir per amžius paliks, kaip ir aš, nebilus![18]

Be abejo, tai vienos geriausiųjų mūsų literatūroje eilės. Ypač pažymėtina išsireiškimo tvirtumas, tas energingumas, kolosališkumas.

Tokios eilės ne vienintelės. Ne mažiau gilaus inkvėpimo sutvertos ir eilės „Vakaras (Ant ežero Keturių Kantonų)".

Ežero skaisčios bangos liuliavo
Žaliu smaragdu,

[18] *Ibid.*, p. 34.

Laivą be irklo varė, lingavo
Vėsos dvelkimu.[19]

O toliau apibudinama keturiomis eilutėmis visas prigimties ūpas, kas retai nusiseka kitiems, net ir pačiam Maironiui.

Medžių ant saulės kepintas lapas
Nuspindo rasa;
Rožių iš kalnų paputė kvapas
Skania sveikata.[20]

Pilnai atjaučiant tai visa, savaime suprantama, kad kilsta paprastame žmoguje įstabiai įstabiausių minčių. Ko gi belaukt nuo poėto. Nieko, rodos, įstabaus tame nėra, tad puikūs prigimties vaizdai sukelia dainiuje visokiu minčių.

Bet, pažiūrėkime, kaip puikiai Maironis vysto toliau savo mintis.

Audžiau, nurymęs, aukso svajones
Aušros spinduliais;
Lėkė jos, skrydo pilnos malonės
Padangių keliais.

Vedė jas paugščiu kelias žvaigždėtas.
Lydėjo širdis,
Į tolimąsias, į numylėtas
Tėveliu šalis!

Kiek atminimų atsitikimų,
Gyvų kitados,
Vienas už kito brėško ir švito
Anapus ribos![21]

19 *Ibid.*, p. 37.
20 *Ibid.*, p. 37.
21 *Ibid.*, p. 37.

Tiki ir įsivaizdini, kaip gražios ir dainiaus numylėtos tos tolimosios tėvynės šalys, kaip jis ilgis jų, ir pačiam, rodos, ilgu, rodos, pats ilgiesi tėvynės, bet tiktai tokios, kokią gali įsivaizdint poėto vaidentuvė.

Ten kur palangėm's stiepias sužiurę
Žemčiugų žiedai,
Kur raudonmargią kreipia kepurę
Jurginų pulkai,

Ten kur sesutės rūtom's dabina
Kasas nuo mažens,
Kur juodbėrėlį brolis augina
Balnot ant rudens,

Ten kur Dubysos mėlina juosta
Bangùoja graži...[22]

Ir užsidega širdis gilia tėvynės meilės liepsna, nejučiomis apčiuopia begalinis ilgėjimosi [jausmas] ir nenoromis prisimeni Jurgio Baltrušaičio raudą:

Я родился въ далекой странѣ,
Чье приволье не знаетъ тѣней...
Лишь неясную памят во мнѣ
Сохранило изгнанье о ней...

[...]

Помню, помню въ тяжеломъ плену
Несказанно-ласкательный звонъ,
Что гудѣлъ и поилъ тишину,
И баюкалъ мой трепетный сонъ...

22 *Ibid.*, p. 37–38.

И средь шума заботъ и вражды,
Гдѣ я, въ рабствѣ, служу бытію,
Лишь въ мерцаньи вечерней звѣзды
Я утраченный свѣтъ узнаю...

Оттого я о дали родной,
Такъ упорно взываю во мглѣ, –
Оттого я, въ тоскѣ неземной
Везпріютно влачусь на землѣ...[23]

O Maironis, aprašęs, kaip augščiau buvo paduota, savo tėvynės ilgėjimosi, su blizgančiomis akyse ašaromis sušunka:

Ten tai prabėgo mano brangiausi
Jaunystės laikai!
Ir po tiek metu pats savęs klausi,
Tai vien tik sapnai?

Kiek atminimų atsitikimų,
Gyvų kitados,
Vienas už kito brėško ir švito
Anapus ribos![24]

Koks begalinis skirtumas ūpo tu dviejų Lietuvos dainų, o vienok kaip aišku, kad išauklėjo juodu viena ir ta pati Lietuvos dvasia, kad pas juos lyg ir vieni pobūdžiai.

[23] Юргис Балтрушайтис, *op. cit*, p. 137–138. „Aš gimiau tolimoj šalyje, / Kur netemsta padangė skaisti... / Tik neaiškiai beatmenu ją, / Saugau jos atminimą tremty... [...] Vėl menu, vėl man sminga širdin / Neišsakomai gausmas švelnus, / Kur aidėjo į tylą tolyn, / Supo virpančius mano sapnus... // Ir varguos, ir vaidų klegesy, / Kur aš būčiai vergaut įpratau, / Tik vakarės žvaigždės spindesy / Savo prarastą šviesą matau... // Tai todėl iš nakties sutemų / Vis šaukiuosi gimtinės dangaus, / Tai todėl su ne žemės skausmu / Be pastogės pasauly blaškaus...“ (Jurgis Baltrušaitis, *Žemės laiptai; Kalnų takas*, vertė: Linas Broga, Vilnius: Vaga, 1973, p. 107).

[24] Maironis (J. M-lis), *Pavasario balsai*, p. 38.

Įstabi dar visiems žinamoji daina „Ar skauda man širdį?" Ją galėjo sutvert vien tiktai lietuvis protu ir širdimi, kūnu ir dvasia išaugąs po šiaudiniu sulūžusios lietuvio pirkelės stogu, tautinėmis dainelėmis užliūliuotas, užsuptas melancholiniu girių ošimu. Šioj dainelėj apsireiškia lietuvio dvasia ir Maironis. Nieko negalima nei atimti, nei pridėti. Atimsi kąnors, rasi lietuvio dvasia ir paliks, bet Maironies tai ir šešėlio nebeliks.

Maironis, pasak jo, užaugintas ten, kame skurdas lietuvio viešpatauja:

Ten, kur Nemonas banguoja
Terp kalnų, lankų,
Broliai vargdieniai dejuoja
Nuo senų laikų.

Ten močiutė užlingavo
Raudomis mane,
Į krutinę skausmą savo
Liejo nežinia.

[...]

Ten užaugau, iškentėjau
Aš kančias visas
Ir pamėgau, pamylėjau
Vargdienio dūmas.[25]

Tik jis, pripratintas iš mažens močiutės raudomis prie rūtų šakelės, tegali ištarti gracioziaitragiškus[26] žodžius:

Tik gaila man butu visų rūtų darželio!
Ir vieno, tik vieno, kaip uosio, bernelio![27]

[25] *Ibid.*, p. 14–15, eil. „Mano gimtinė".

[26] Gracingai tragiškus.

[27] *Ibid.*, p. 43, eil. „Daina [Ar skauda man širdį? Oi ne, oi ne!..]".

Arba dar gražiau:

Nenoriu nei aukso, nei rubų šilkinių,
Kodėl-gi tų ašarų, tų sidabrinių
Užtvenkt negaliu niekada?[28]

Tiktai poetas tai gali atjausti pilna žodžio prasme, ar dar žmonės, nesuspėjusieji sugadint savo skonio ir jausmų.

Gegute-sesute! oi ko? dėlko
Tu man neatspėji, ar aš ryto
Lakiosiu-vaitosiu, kaip tu, po giraitę?
Atmint ar atmįs kas mergaitę, našlaitę?
Vienai ar begrįžti namo?[29]

Kaip giliai-tragiški jausmingi šie žodžiai vargo prispaustos našlaitės merginos!

Taip ir šnabžda kaž-kas širdyje, kad tie žodžiai ne mergelės-varguolėlės skausmu išliuliuoti, o pilkosios miško gegės skaudžiai išdejuoti!..

Yra Maironies dainose dar daugiau panašių tragiškų vietelių, tiktai, dėja, ne visados jos taip išrodo. Kaip antai dainelė „Jaunos dienos" lygiai tragiška, bet aistetikos atžvilgiu kur-kas jau nebe taip nusisekusi.

Dar vienas charekteringas bruožas Maironies poėzios. Maironis – tai kapų poėtas.

Tai lietuvis, pamiškėje atsisėdęs, dūsauja:

Kas mums praeigą grąžintu,
ir jos garbę, ir jos galę?
Kas tuos kaulus atgaivintų,
Ką po žemiu gul' nubalę?[30]

Tai vėl poėtas nori prikelti iš kapų bent vieną senovės „didvyrį":

[28] *Ibid.*, p. 43, eil. „Daina [Ar skauda man širdį? Oi ne, oi ne!..]".
[29] *Ibid.*, p. 43, eil. „Daina [Ar skauda man širdį? Oi ne, oi ne!..]".
[30] *Ibid.*, p. 10, eil. „Miškas ir lietuvis" [„Miškas ūžia"].

Aš norėčiau prikelti nors vieną seneli
Iš kapų milžinų,
Ir išgirsti nors vieną, bet gyvą žodelį,
Iš senovės laikų![31]

Tokių vietų pas Maironį daugybė. O tai gali būti vienu puikiausių išrodymų, kad poėtas dar nenusikratė senovės romantizmo skliaustės, nors dažnai jau pasirodo esąs dailininkas realistas.

Inkvėpimas poėto nepastovus daiktas. Kas poėtui užėjo iš netyčių „iš dangaus", tą jis ir gieda, toks jo ir ūpas.

Pažymėsiu tas vietas, išreiškiančias ūpą, kuris poėtą, matyti, dažnai lankė.

Įstabiai širdingos eilės „Nuliudimo valandoje". Dainius jaučia ir ne kartą jautė baisią vienumą pasaulyje, tarpe žmonių, ir prašęs, valandoje begalinio širdies skausmo, mirties.

Ir meldžiau nebkartą, kaip didžiausios malonės.
Kad man smertis užmerktų akis.[32]

O sunku vienok persiskirt su pasauliu, nieko nepalikus jame, kuriame nieko nenorėjo suprasti.

Apsiverkti nemoku, pasiskųst negaliu:
Nesupras žmonės mano kančios!
Ir nužengsiu į kapą su tuo skausmu giliu,
Kurs be vardo paliks visados!..[33]

Nors kai kada sužiba mintis ir šviesesnė ir išrodo dainiui, kad jis savo veikalus ainiams duoda.

Užslėpęs krutinėje skausmo dūmas,
Praeisiu, kaip baisųs verpetai;
Nors žmonės šiandieną manes nesupras,
Bet mano – užkylančiai metai![34]

[31] *Ibid.*, p. 15, eil. „Poėtos noras" [„Aš norėčiau prikelti"].
[32] *Ibid.*, p. 23 [eil. „Skurdžioj valandoj"].
[33] *Ibid.*, p. 23 [eil. „Skurdžioj valandoj"].
[34] *Ibid.*, p. 26, eil. „Įsitikėjimas į savo galę" [„Pasitikėjimas savimi"].

Nes užkerėjo jį dangaus dvasios ir uždegė širdį meilė šventa.

Dvasios saldųs regėjimai, nemirštą troškimai,
Iš dangaus man atlėkę sapnai!
Širdį uždegėt meile, kaip šventi Seravimai,
Bet jai nedavėt laimės visai.[35]

Trokšta dainius laimės ir nuraminimo savo nuvargusiai, ilgai su gyvenimu kovojusiai dvasiai ir gailis tų nuilsimo puolimų ir nusilpnėjimo.

Sarge Aniolas mano! Terp šių žemiškų kovų,
Jei nupuolu, nekaltink manes!
Aš teip silpnas ir vienas! Buk keleivio vadovu,
Iki jam gyvata neužges![36]

Bet toliau vėl ainiais nebeužsitiki, kad jie jį suprastų ir atmintų, ir alpstančiu balsu sušunka:

Išnyksiu, kaip dumas išblaškomas vėjo,
Ir niekas manes neminės!
Tiek tūkstančių amžiais gyveno, kentėjo,
O kas jų nors vardą atspės?

Kaip vilnys ant marių, kaip mislys žmogaus,
Teip mainos pasaulės darbai!
Kur Sardės? Atėnai? ar Rymo garsaus
Kur vyrai ir jų reikalai?[37]

Pasijutęs vėl skaudžioj vienumoj, nebeužsitiki nei savo poėziai, nei savo dainomis, nei savo jausmais.

Užmirš mano giesmes! Poėtos kiti
Jieškos įkvėpimo brangaus;

[35] *Ibid.*, p. 28, eil. „Nuliudimo valandoje" [„Skurdžioj valandoj"].
[36] *Ibid.*, p. 28, eil. „Nuliudimo valandoje" [„Skurdžioj valandoj"].
[37] *Ibid.*, p. 33, eil. „Išnyksiu, kaip dumas išblaškomas vėjo...".

Jiems vėlei žvaigždė švies ištolo graži,
Bet vėl kaip mane ji apgaus![38]

Dėja! Nors darbai išnyksta sykiu su žmogumi, anot poeto

Išnyko žmogus: ir svajota-sapnuota
Išblyško, kaip ryto aušra![39]

Bet būna jam ir tokios valandos, kada pakila suspausta dvasia, gyva enėrgia pradeda siausti ir paslaptingos pajiegos veržte veržias aktyviai apsireikšti. Vienas-vienintėlis išėjimas belieka – tai begalinė kova!

Šiandieną ne smerčio, – gyvatos prašau:
Aš noriu gyventi, kariauti!
[...]
Krutinėję jaučiu, liepsnoja ugnis,
Ir veikalo ilgias dvasia?
Ką vargas? nelaimės? ar šiaurio naktis,
Kas gimė su meile didžia?
Nelenkdam's pečių po naštos sunkumu,
Kaip milžinas stosiu į kovą [...].[40]

IV

Dailioji tveryba būna dvejopa: sąmoninga ir nesąmoninga[41]. Sąmoninga tveryba bus tada, kada rašytojuje užgimsta pirma apribuota idėa-mintis, kurios jis pageidautų išreikšti raštu. Paskum tos idėos vedamas dailininkas tveria, teisingiau – mintyje jo gimsta jau apribuoti paveikslai ir vaizdai, visi taip ir atsiduoda viena ir ta pačia apribuota idėa. Skaitai sąmoningos tverybos veikalą – jau nuo pirmojo puslapio

[38] *Ibid.*, p. 33, eil. „Išnyksiu, kaip dumas išblaškomas vėjo...".
[39] *Ibid.*, p. 33, eil. „Išnyksiu, kaip dumas išblaškomas vėjo...".
[40] *Ibid.*, p. 25, eil. „Įsitikėjimas į savo galę" [„Pasitikėjimas savimi"].
[41] Sąmoninga tveryba – *сознательное творчество*, nesąmoninga – *безсознательное*.

pradedi jausti, kur ir prie ko vedama, ko norima. Iš karto pradeda judinti toji idėa, nesutinki su jąja, pradedi bart rašytoją, ir niekint veikalą ir t. t.

Bet jeigu kantrybės ištenka, toliau skaitai ir mažu-pamažu pradedi apsiprasti ir su veikalu, ir su idėa. Galop, perskaitęs kokį dailės veikalą, jeigu pilnai su jo idėa nesutiksi, tai žymiai jai pradėsi pajausti.

Perskaitęs veikalą vargu bežinosi, kas jame buvo, bet liks tiktai viena jo idėa.

Visai kas-kita būna su nesąmoningais veikalais. Visai nuo jo nepriguImingai berašant jį užgimsta vaizdas ir jausmas, rašytojas lieja juos ant popierio, visai neišmanydamas, kur ir prie ko veda. Jame nėra jokių tendencijų – jis turi tik vieną inkvėpimą ir vaidentuvę. Juo labiau rašytojas bus talentingas, tuo geresnis išeis veikalas. Kad tame įsitikinti, paimkime vieną-kitą pavyzdį. Johannas Wolfgangas Goethe, užklaustas, ką jis norėjo pasakyti savo veikale *Torkvato Tasso*, atsakė, kad jis nieko nenorėjęs pasakyt, o tik žinojęs savo gyvenimą, gyvenimą italų poėto Torquato Tasso, supynęs abudu gyvenimu ir sutvėręs savo veikalą. Taip atsitikę ir su *Faustu*. Žinojęs, sako, mitus, savo gyvenimą ir visuomenės psichiką ir sutvėręs tą milžinišką žmonijos papuošalą – *Faustą*. O Aleksandras Puškinas vidury romano *Евгеній Онѣгинъ* sako:

[...] *И даль свободного романа*
Я сквозь магический кристалл
Еще не ясно различал.[42]

Perskaitęs nesąmoningos dailės veikalą, nežinai, ką rašytojas norėjo juo išreikšti (jis ir pats nežino), nežinai, kokia veikalo idėa, bet užtat lieka viduje visas veikalas, ir tada kiekvienas reikalingų išvadų gali ir privalo daryti. Grįžkime dabar prie Maironies. Sekantis jo veikalas – tai *Kur išganymas*?

42 Aleksandras Puškinas, *Eugenijus Oneginas*, sk. 8, strofa L. „Laisvojoj tolumoj romano, – / Ir magiškame kristale / Neaiški buvo jų dalia" (Aleksandras Puškinas, *Raštai*, t. 3, vertė Antanas Venclova, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1953, p. 190).

Šis veikalas priguli prie pirmosios rūšies dailės, tai yra prie sąmoningos. Norėta aiškiai parodyti, kaip bejiegė yra bedievybė, kaip galingas tikėjimas, norėta sumušt į skeveldas ir į pelenus sutrinti netikėjimą ir išaugštinti, apvainikuoti liaurų vainikais tikėjimą ir t. t. Ypatingos ir įstabios veikalo aplinkybės ūpas, konstrukcia.

Iš pradžios mažyčiai išvesti, kad sukelti skaitytojaus ypatingą ūpą ir mintis prie Dievo,

Saulei giedokime, rankomis plokime
Ir, apsikaišę, žiedus nešiokime!
[...]
Vis tai vis surėdė vien geriausis Dievas:
Jis gaivino orą ir pagirdė pievas![43]

Pasirodo scėnoje Zonis ir Marys ir iš pirmo jųdviejų pašnekesio jau jauti, kuo viskas pasibaigs ir prie ko vedama. Indomi Zonio psichika. Tai tipas psichiškai ne visai sveikas, monomanas[44]. Bet reikalas tame, kad panašių tipų, panašių žmonių mūsų objektyviam realiame gyvenime daugybė. Tai žmonės, pradėję auklėti save ir nepabaigę, pradėję šviesties ir nepabaigę, pradėję lavinties ir neišsilavinę. Pas juos visko pradžia tėra. Zonis, užgimęs ir kūdikystėje buvęs pirkelėje po šiaudiniu stogu, negalėjo iš mažens būti auklėjamas ir lavinamas. Jis buvo vien tik auginamas, nes sunku sodiečiui atskirti auklėjimas nuo auginimo, sunku auklėti, pačiam būnant neišauklėtam. Auga sūnelis, kaip Dievas davė. Jei dar turi progos užganėdint[45] vaikišką smalsumą suaugusių pasakomis, o kai ne, tai patys vieni piemeniukai kitas už kito pasakas seka, buria, žaidžia, išgalvoja visokių baisenybių. Įsimuša tai jaunam į galvą ir mislija, kad visas pasaulis baisenybių pilnas. Kiekviename žingsnyje pradeda drebėti ir visur matyti baisenybių. Vyresniųjų gi niekinamas ir skriaudžiamas pradeda jausti ir gyvenimo

[43] Maironis (J. M-lis), *Pavasario balsai*, p. 2, I. Šiame Maironio knygos leidime yra dvi atskiros paginacijos, viena numeruojami leidinio pradžioje esantys *Pavasario balsai*, kita – libretas *Kur išganymas?*

[44] Asmuo, sergantis monomanija, – manija su vienu liguistu potraukiu.

[45] Patenkinti.

neapykantą ir bėgti nuo jo. O vienok būdamas bejiegis turi nuoskaudas kentėti, turi vyresniųjų klausyti. Ir mano, kad tai Dievas ji tam ir tesutvėręs. Iš šių elementų, būtent iš gyvenimo baimės, jo neapykantos, nusilenkimo prieš vyresniųjų autoritetą, ir susideda tas vergiškumas, nuo kurio jis ir per visą savo gyvenimą vargu beatsikratys. Paūgėjusį šiek-tiek tėvas peržegnojęs veža į miestą mokyklon. Atsimaino jo gyvenimo aplinkybės ir atmosfera. Pakliųva dažnai ir labai negeistinon draugų srovėn ir, žinoma, „kaip galima prieš visus" eiti! Zonis ir Marys tai apskritos srovės, tų pačių aplinkybių uždavinys. Iškarto rasi, pasirodys keista, kad po vienu ranžiru[46] suvedu ir Zonį ir Marį, nežiūrint, to kad juodu nueina kaip tik viens kitam priešingais keliais. Ir nuo pat pradžios vienas nuo kito bėga, kaip du didžiausiu priešininku. Nors vienas jų sentimentaliai ieško ir ilgis to laiko, kada jis dar svieto ir netikėjimo nežinojęs, kada buvę dar nepažįstamos skaudžios dvasios karionės, o kitas ciniškai juokias iš to. Lygiai pas juodu nieko savo nėra, ir abudu – tiktai vėjelio pūstelėjimo aukos. Vienam jų pasisekė suvilioti merginą ir yra jau jam tikslas gyvenimo. Antram meilė nenusisekė – ir nebėra gyvenimo tikslo... Nenusisekė jam meilė – ir įsivaizdina jau, būk neapkenčiąs visu moterų aplamai. Nebuvo dar Zonis įsimylėjęs – viskas buvo gerai, nereikėjo nė apie gyvenimo tikslą sieloties, nė ko. Įsimylėjo – pradėjo mąstyti apie gyvenimą, apie Dievo esybę, apie ateitį, apie praėjusias saldžias valandas ir t. t. Nepasisekė meilė – prapuolė gyvenimo tikslas ir viskas. Išsiima revolverį, nori nusišaut – nebėra tikslo.

Zonis užmuša Marį ne iš kažkokio doros nubudimo, o tiesiog iš paprasto ir gyvuliško pavydėjimo. Tegu būtų buvęs Zonis Mario vietoje, o Marys Zonio – Marys tą pat galėjo padaryti. Bemokslis Zonis, norėdamas „pirmąją priežastį suieškoti", pavartė Pierre'ą Joseph'ą Proudhon'ą, Auguste'ą Kontą, Eduardą von Hartmaną ir, nieko juose nesupratęs, slankioja pakraščiais ir, dejuoja: kame gi viso ko pradžia?! Nesupratęs nieko knygose, įsitikina, kad mokslas reiškia tiek pat, ką ir pasakos, na, ir, sulaukęs klausytojų, plūsta ant mokslo, kiek įmanydamas.

[46] Žmonių, dažniausiai karinėje rikiuotėje, sustatymas pagal ūgį (nuo pranc. *range*); t. y. gretinti nepaisant individualių skirtumų.

O mokslas!.. Žinau, man nedaug atsakys:
Jis moka nuodais tik apduot, kaip žaltys;
Kas šventa ir augšta, jis viską naikina;
Kiek apšviečia protą, tiek širdį marina;
Jis moka išjuokti jaunystės sapnus,
O pelno nežino iš to ar pribus;
Jis moka vien griauti, o nieko nestato;
Ką apčiupi rankomis, tą ir temato.
Prakeikti bedušiai, mokinę manė
Ir varvinę smerti į širdį slapčią![47]

Visai naturališka, kad mokslas tokiems profanams, išsklaidęs ir išdraikęs „jaunystės sapnus", vienu savo dvelktelėjimu nupūtęs nuo jų supelėjusią mantią ir atidengęs visą jų tuštumą, sugriovęs jų pasisavintus, naivius įsitikinimus, – yra viena tik mirtis ar dar blogiau. Kad ir labai keistai skambėta kito lūpose žodžiai, ištarti Zonio, užmušus Marį ir pranciškonui Dievu griaudinant:

O, ja! tegul šaukia!.. Nors tigru užkauks,
Atsakymo sau nesulauks:
Kur Dievas? Jo nėra visai.[48],

bet Zonio lūpose tai išeina visai natūraliai. Arba vėlios pranciškono pamokslų prisiklausius:

Gal Dievas yra, bet apleido Jis žmones!
Jis didis: nerupi Jam musų karionės:
Ant žemės tiek ašarų ir sopulių![49]

Pas jį, kaip iš širdies plaukia, ir nėra nei perdėtos afektacios, nei pompastiškumo, nei karikatūros. Tas viskas teka iš Zonio psichologios; jis psichiškai yra jau nebesveikas žmogus. Jei kas kitam atėmęs gyvybę,

47 Pabraukta čionai ir kitur mano B. Sr. [Maironis (J. M-lis), *Pavasario balsai*, p. 22–23, III.]
48 *Ibid.*, p. 28, IV.
49 *Ibid.*, p. 31, IV.

nėkiek nesigaili tai padaręs, nedreba prieš padarytą piktadėjystę, nejaučia sieloje neužsiganėdinimo, nežino sąžinės graužimo – tas nustojęs yra paprastų, doros pajautimų, jokio doros jausmo pas jį nebesama.

Zonis gi, užmušęs Marį ne tik jokio sąžinės graužimo, jokio pasibjaurėjimo ir pasigailėjimo nejautė, bet dar mano atlikęs dorišką priedermę:

O tas, kurs čia guli, nebuvo žmogus,
Kurs vien tik gyvolio sekė geismus;
Ko geidė, atrado šitai!..[50]

Zonis, be abejo, žmogus sergantis, jis reikia kuogreičiausia gydyti... Ateina ir gydytojas pranciškonas. Zonis, išklausęs jo pamokslą, vis tiktai pripildė savo sielos dykumą. Staiga jis iš aršaus bedievio liekti tikintis. Tiktai veltui Maironis apgalėjimo triumfą kelią. Reikia tik pūstelėt priešingam vėjeliui, tuoj ir išpūs iš jo kiauros sielos tą, ką indėjo pranciškonis, ir nulėks ten, kur vėjas pučia, nes pas jį be tuštumos ir *idéa fixe*[51] nieko daugiau ir nėra. Zonis, kaip jau galima buvo pastebėti – monomanas. Tai jis įsivaizdina save moralės ir doros apgynėju ir užmuša Marį, tai vargdienių užtarytoju ir keikia vėl tą patį Marį už jų skriaudimą, ir studentams proponuoja vieton *vita nostra brevis est*[52] – dainuoti „kas vargdienį žmogų, beturtį priglaus“[53]. Tai galop mano esąs ar bent buvęs visuomenės veikėjas ir jausmingai sušunka:

Aš troškau žmonijai kiek ranką paduoti,
Liuosybę, brolybę, lygybę sapnuoti,
Norėjau apsaldyti skausmų nors dalį![54]

ir t. t.

[50] *Ibid.*, p. 28, IV.
[51] Dominuojanti, įkyri idėja (pranc.).
[52] Mūsų gyvenimas yra trumpas (lot.); pirmoji studentų himno *Gaudeamus igitur* antrosios strofos eilutė.
[53] Pirmoji eilėraščio „Beturčiams“ eilutė. Librete pateikiamas trumpesnis ir pakeistas *Pavasario balsuose* paskelbto eilėraščio variantas.
[54] *Ibid.*, p. 31, IV.

Visai neteisingai skamba Zonio lūpose žodžiai:

O, man nesakyk, jogiai aš nenorėjau
Jieškoti pirmos priežasties!
Kiek metų padėjau, nakčių iškentėjau,
Išsmilkusios klauskis akies![55]

Tie žodžiai – jo kaukė. Jeigu jis būtų ieškojęs pirmos priežasties, kelius metus padėjęs, daugybę nakčių iškentėjęs, apie ką galėtą liūdyti išsmilkusios akys, tai nebūtų buvęs vien tik žodžių herojus, nebūtų tik iš nuobodumo troškęs „žmonijai ranką paduot", o būtų apreiškęs tai gyvu darbu, nebūtų užsiganėdinęs vien trokšti, sapnuoti „brolybės, lygybės, liuosybės".

Teisingiau pas ji išeina:

Matau, kodėl varginga žemė;
Kas *čia* daugiau vargų kentės,
Sulauks didesnės *ten* garbės [...].[56]

Išgirdo pranciškono žodžius, kad juo *čia* bus blogiau, tuo *ten* bus geriau, ir norisi jam pamatyti to gero, ir trokšta, kad jam būtų gera. Jis nenumano, neturi kito džiaugsmo, kito troškimo, kito noro, kaip „kad man būtų gerai". Bet Marys norėjo, kad *čia* jam būtų gera ir žlugo nuo Zonio šūvio; Zonis nori, kad *ten* jam būtų gera ir žlugs nuo Mario plieno. Tai neišvengiama, nes jiems kito išėjimo nėra! Ir jokios teisės neturi Zonis sakyti Mariui:

Atstok nuo manęs tu su protu didžiu!
Aš vien neapkęsti tave tegaliu;
Eik lùpas mergaičių laižyti gražias!..[57],

nes ir jis pats nėra vertesnis Marys, tik „laimingesnis". Ir jis norėjo „lūpas mergaitės laižyti gražias", jam tai nepasiseka, Marys „pavilioja".

[55] *Ibid.*, p. 29–30, IV.
[56] *Ibid.*, p. 32, IV.
[57] *Ibid.*, p. 20, III.

Arba:

Ir nebėra, kas ranką paduotų!
Vienintelis vienas jaučiuosiu ant žemės visos.
Iš tiek idėalų, jaunystėje mano sapnuotų,
Kas liko?.. Tik vien atminimai, ką keršto jieškos!
Ir kam aš ant žemės? Kas liepė iš motinos yščių
Man dieną išvysti ir verkti? Kam reikia manęs?[58]

Nusijaučia vienas besas, kas ranką paduos, merginą Marys „paviliojo". Skundžias, kad nelikę, esą, nieko jaunystės idėalų. Bet ar tai buvo idėalas, kad, nuo pirmo priešingo vėjelio pūstelėjimo išsiskirsto?! Savaime suprantama, kad jaunystę dykai praleidęs, nieko doro iš jos neišsinešęs, nieko savyje augštesnio neturėdamas, jokių įsitikrinimų, jokių siekimų, jokios pesauliožvalgos[59], iškentėjęs meilės krizisą, atsiduria ant gyvenimo kelio nuogas, plikas ir nebežino, nei kam gyventi, nei kuo, nei kaip, nei kuriuo keliu keliauti! „Ir kam aš ant žemės?.. Koks tikslas to būvio?"

Taigi bedievių sumušti nepasisekė, nuveiktas tapo tiktai vienas Zonis, kuriam vis viena kuo būti: ar ateistu, ar tikinčiu, ar dar kitokiu, bet tiktai būtų kame paskandinti nuvargusios, tuščios sielos rūpesčiai.

Visi kiti asmenys išvesti, visos scėnos parodytos tuo tikslu, kad padidinti įspūdis, prirengti skaitytojas prie tokio iškilmingo atsitikimo, kaip sugrįžimas bedievio į tikėjimą, pavyzdžiui scėnos su Milvydu. Milvydas – „socialistas", lengvatikis ir, kaip Zonis, žodžių herojus. Kalba, kartais ir labai gražiai kalba, bet vien tiktai ir kalba:

Tautų liuosybė,
Luomų lygybė
Eina pati!..[60]

Arba:

[58] *Ibid.*, p. 21, III.
[59] Pasaulėžiūros.
[60] *Ibid.*, p. 17, III.

Darbuokimos lygei, kiekvienas kaip gali,
O prakaitas lygus sulygįs visus;
Kiekvienas teisingą atims savo dalį,
Ir skyriaus tarp pono ir būro nebus.[61]

Visa labai gražiai skamba. Asmenyje Milvyda išvesta skelbėjai ekonominės lygybės. Maironis savo Milvydą tarytum sako tiems „skalbėjams“ – kai žodžiuose tai jūs labai gudrūs, o kai reikia tik prie darbo, pradėti dalinties, tai ir nebėra jau jūsų.

Tokių „pašalinių“ scėnų pasitaiko veikalėlyje kai-kada ir visai vykusių. Pavyzdžiui, Marys ir Mergaitė, kai-kurios scėnos su vaikais ir kitos.

V

Nacios, pasak naujųjų[62] tyrinėjimų, skirias tarpe savęs ne jausmais, ne palinkimais, ne geradėjyste ar niekšyste, apskritai, ne doros ypatybėmis, bet *mąstymo ir veikimo būdu.*

Prie šio reikia pridėti dar štai kas: kaip ir viskas psichiška, taip ir tautiškumas turi ne tiktai savo psichologią, bet ir savo psichopatalogią. Bet yra tautinio mąstymo bei veikimo ligų ir anomalių. Prie pastarųjų priguli tautinės politikos, idėalų ir tikslo iškraipymas. Kita liga – tai klasinės psichologios veikimo padarytas minties iškraipymas, ypatingai, jei ta klasė pažymėtų laiku yra palinkusi regreso kelian.

Tai įsidėmėję, pasuksime *Jaunosios Lietuvos* linkui. Turinys jos visiems žinomas – neaprašinėsiu.

Rainis – indomus visų-pirma kaipo psichologinis atgimimo laikų tipas. Tai jis yra jų, lietuvių, tautiškumo, dvasios, minties, ūpo ir būdo išreiškėjas atgimimo laikais. Rainį Maironis kur-kas aiškiau, nuodugniau apibrėžia, negu Zonį, ir pirmasis labiau nusisekęs. Rainis – tai pilna antitėzė Zoniui.

61 *Ibid.*, p. 18, III.
62 Žiūr. Дмитрий Николаевич Овсянико-Куликовский.
1) *Психология мысли и творчества*;
2) to paties *История русской интеллигенции*;
3) *Сборникъ – Психология творчества.*

Rainis paeina iš turtingos ūkininkų šeimynos. Apie jo kūdikystės dienas Maironis nieko nesako, bet, tur-būt, jos praslinko tokiuo jau būdu, kaip ir Zonio. Apie jo senelius ir prasenelius irgi nieko nežinome.

Su juo pasipažįstame tą valandą, kada tėvas jį veža mokyklon. Budri ir jauna jo dvasia, lygi pirmą kartą sujudo ir praregėjo išvažiuojant ryto metu, ir jis pradeda tėmyti ir įsidėmėt gyvenimo apsireiškimus. Matušė palydėjo lig tilto ir atsisveikino, o per visą rengimosi laiką:

Glostė vargšą-sunelį; kaip abudu verkšleno.[63]

Lydėjo matušė ir manė sulaukti tos saldžios valandos, kada sūnus:

[...] Mišias prie altoriaus pirmąkart užgiedos
Ir, jai verkiant iš džiaugsmo, seną galvą suspaus.[64]

Laukė ir tikėjo. Suprantamas ir giliai skurdus tas mūsų sodžiaus motučių padėjimas. Ne vienai jų dar teko vilkti baudžiavos jungas ir kęsti del jo. Laikas bėgo. Išnyko baudžiava, o mūsų moteriškės būvis ar pagerėjo nors kiek! Būdama beteisė ir paskendusi kasdieniuos varguos, intelektualiame skurde, gyveno ir nesuprato, kad gyveno, ir kantriai kentė savo skurdą ir bėdas, nes nežinojo ir negalėjo žinoti, kad kitoks gyvenimas yra, kad kitoks gali jis būti. Nenumanė, kad kitoniško gyvenimo galima norėti ir apie jį svajoti. O vienok dvasia augo ir nyko, siela troško ir alpo, širdis plakės ir vyto.

Kame paguoda rasti, kame nusiraminti?! Girdi, kad iš „ambono kunigėlis" skelbia kitą karalystę, kame vien brolybė ir lygybė, kame bus galima atsilsėti nuo žemės vargų... Tai vienas kelias joms tėra. Nestebėtina, kad ir gimsta ir įsivyruoja tūlas misticizmas, savo rūšies fanatizmas.

Ir užsidega močiutės fanatizmu sūnelio siela dar jam lopšy bebūnant, mistišką lopšinę begirdžiant, dar jam mažyčiam bebėginėjant, įstabių fantazios tvarinių beklausant. Visai todel natūralis daiktas,

[63] J. Maironis (J. M-lis), *Jaunoji Lietuva*, Kaunas: Saliamono Banaičio spaustuvė, 1907, p. 9, I:III.

[64] *Ibid.*, p. 9.

kad Rainis iš-pat mažens jau pradėjo manyt apie „Šventą kunigystės stoną" ir troško jį priimti; *pradėjo* manyti, kaip ateityje pamokslus sakysiąs ir žmones mokysiąs.

O jau iš mažens pas jį pradeda apsireikšti savotiškų būdo bruožų.

Savyje užsidaręs, su draugais maž broliavos;
Jam nuobodžios išrodė linksmos dainos jaunimo,
Vien tik mokslas rupėjo; vienos knygos sapnavos,
Norint buvo jaunesnis už moksladraugius savo,
Senio vardą jam duotą, nieks nežino kada.[65]

O paskui, kai paūgėjo, šie bruožai dar labiau išsiplėtė ir įsigalėjo.

[...] šaltas ištolo, kurs net atskirą žodį
Tarsi sverdamas svėrė, lyg bijodams klaidų.[66]

Jau jaunose dienose apsireiškia meilė ir patraukimas prie pozityvio darbo ir vengia tuščių žodžių ir kalbų.

O vienok reikale, kada apsakinėja Onytei „Graikų ir Romėnų karus", „tada švietė jam veidas, kaip giedrotas dangus", ir „Juozas buvo ne kartą iškalbingas tikrai". Buvo jam, vadinas, pažįstamas inkvėpimas ir skaistus idėos užsidegimas. Jautė jis iš mažens savyje didžias pajiegas, auklėjo jas ir tobulino ir rengėsi jas realiai išnaudot. Pabaigęs vidurinę mokyklą, manė jis liksiąs ištikimu savo siekimui, tai yra pasieksiąs „kunigystės stoną", kuri iš-pat mažens nešiojo savyje, bet su kuriuo nesusigyveno. Atskirkime išvidinę formą, neturėjo jis nieko tokio, kas jį jungtų su tuo „stonu". Motušės skaisčių padavimų ir įstabių fantazios melodijų apgaubtas, jis buvo įsivaizdinęs, kad jį traukia „kunigystės stonas", kad tai jo esąs pašaukimas. Jo prigimtis neturėjo tų ypatingų charakterio bruožų, kurie neišvengtinai palydi kunigą „iš pašaukimo". Aplinkybės pasitaikė: jis susipažįsta su Jadvyga Goštautyte. Užtiko ją prie Šopėno siaučiančiųjų neapriboton padangėn melodijų. Išgirdo Rainis nepažįstamoje vietoje nepažįstamų melodijų,

[65] *Ibid.*, p. 10, I:V.
[66] *Ibid.*, p. 14, I:IV.

nepažįstamos pajiegos virkdinamų! Išgirdo jis – ir apėmė jį kaž koks keistas ilgėjimosi ir liūdesys, kaž-kokia savotiška melancholia, ne tai gyva, ne tai verdanti, ne tai užšąlanti.

Ir drauge pajunta begalinį vienumos skausmą ir milžinišką ilgėjimosi. Toje valandoje tarytum veržte veržias iš jo degančios krūtinės sekanti dainos žodžiai:

Apsiverkti nemoku, pasiskųst negaliu:
Nesupras žmones mano skundos!
Ir nueisiu pro šalį su tuo skausmu giliu,
Kurs be žodžio paliks visados![67]

Muzikalė Jadvygos siela atjautė toje valandoje Rainio sielos disharmonią, ir užsidegė ji tada tuo pačiu vienumos skausmu, šiauriniu ilgėjimusi, ta pačia savotiška lietuvių melancholia!

Užsidegė – ir pajuto savyje sielos disharmonią ir slopinantį troškulį suvienyti sielų disharmonią, kad padaryti amžiną, augančia ir besiplėtojančią harmonią.

Jautė Jadvyga, kad:

Jo alpstančią širdį ji žadint mokėtų,
Jam būtų gaivinančia ryto rasa,
Kaip Angelas-sargas karštai jį mylėtų,
Jo siekiams augštiems atsidavus visa![68]

Pasiekė jau ir Juozą Jadvygos širdies kibirkštys, ir tas sugrįžęs namo ant rytojaus:

[...] gėrė arbatą, esąs kaip ne čia;
Tylėjo, kaip žemę pardavęs![69]

Toje tylumoj, begalinėj melancholioj ir užgimė naujas, visai nepažįstamas jam jausmas. Užgimė – augo – plėtojos. Vienuma lydi jį vi-

[67] *Ibid.*, p. 29, II:XIV. Šias eilutes Maironis į poemą perkėlė iš anksčiau publikuoto eilėraščio „Nuliūdimo valandoje" [„Skurdžioj valandoj"].

[68] *Ibid.*, p. 31, II:XVI.

[69] *Ibid.*, p. 35, III:II.

sur ir visame. Bažnyčioje, „senų tradicių" papratimu nebesimeldžia, teisingiau sakant, nusijaučia vienas esąs, kad galėtų melsties. Kūnas bažnyčioj dvasia begalinėj, o mintįs dar toliau. Praslinko šalia Jadvyga – ir vėlios atsikartojo vakarykštis tylus ir begalinis ilgėjimosi jausmas. Kada klebonijoj,

Jadvygai ir Juozui vieniems pasilikus,
Akims jų netyčia baisiai susitikus,
Antkarto pritruko kalbos.[70]

jau aiškiai apsibrėžia, kaip viename, taip ir kitame, karštas ir ypatingas jausmas. Nuo šios tai ypatingai valandos prasideda Rainio sieloje kova, arba, kitaip sakant, „dvejonė". Senasis „kunigystės stono" paveikslas, tiek metų širdyje nešiotas (pabrėžiu: nesusiliejęs su jo širdimi ir dvasia), atsisveikindamas paskutinį kartą, nori atsigauti ir, savo intaką bemėgindamas, bando dar kartą pavergti, nors ir išvidiniai, individuališkumą.

Tada kaž-koks senas, bet naujai išsivystęs vidujinis balsas griežtai sukįla prieš „tradicios putimą" ir priverčia su juo gailestingai ir paskutinį syk jau atsisveikint.

Tasai „naujas jausmas" buvo tiktai ekstraordinaris to vidujinio balso atgijimo faktorius. Klaidinga būtų žiūrėt į Rainį, kaip ir į Zonį, kad „pamylėjimas" ar „įsimylėjimas" pavirto gyvenimo kelrodžiu, išnaikino iš mažens užauklėtą palinkimą tavęsp ir nukreipė gyvenimo bėgį. Pasižiūrėkime, Zonis prieš „įsimylėjimą" neturėjo savyje nieko prakilnesnio, augštesnio, neturėjo jokio gyvenimo siekimo ir idėalo, vėjus gaudė ir dūsavo šviesioj nakty į mėnulį bežiūrėdamas, o „pamylėjęs" atrado savo gyvenimo siekimą ir idėalą, savo tikslą ir sistemą. Tuo gi tarpu Rainis buvo stipros enėrgios vyras, darbštus ir prakilnus, o besimokindamas išsidirbo gyvenimo tikslą, nesiskaitydamas su priemonėmis, kuriomis reiks naudoties, su tuo savo siekimu susiliejo visa savo esybe. Įsimylėjimas negalėjo būti jo psichikos toks „krachas", kaip Zonio, bet tiktai tolimesnio jo siekimų vykinimo

[70] *Ibid.*, p. 41, III:IX.

impulsas. Ir kada Zonis laukia, kad jį sunykusį mylimoji priglaustų „po savo sparnu", ir pasirengęs už tai išpildyti by kokius jos pageidavimus, tai Rainis niekados nenustojo savęs valdyti, vengia nusilenkimo ir, užklaustas Jadvygos, ar beaplankys ją, atsako, nors per surakintą skausmą, vienok drąsiai:

„Vargiai begalėsiu", atsakė Rainys:
„Parpuikųs čia rūmai, o aš vargdienys!
Man lemtas vien kelias vargų!"[71]

Jo šiuo atsitikimu vidujinė kova – tai tiktai lengvas atsiduksėjimas ir pasigailėjimas.

Skaitau reikalingu išrašyt šią ilgoką ir žymėtiną vietelę:

Kame mano brangųs jaunystės sapnai?
Kame tie padangėmis skrydę sparnai?
Kame augštas, gražus pašaukimas?
Kaip šalčio užgauti pavyto žiedai!
Lyg debesįs tamsios užtraukė juodai?
Beliko tiktai atminimas!
Tik vien atminimas!.. Ir tas nepaliaus
Kaip sąžinė, graužti! Kur žengti toliaus,
Kas man beparodys, oi kas?
Kaip silpnas keleivis ant kryžkelio stojęs!
Kaip, krušai javus bekapojant, artojas,
Taip aš benuleidžiu rankas.
Kame mano galė, kuriai įtikėjau?
Kaip milžinas žengti par audrą žadėjau
Ir vargti del gero kitų!..
Silpnos moteriškės akių spinduliai
Užšvitę įsmigo į širdį giliai...
Ir tiek po visų apžadų!
Motušė brangiausė, kaip griaudųs varpai
Tau bus ta žinia! Kad man lopšį supai,

[71] *Ibid.*, p. 42, III:IX.

Nemigus par kiauras naktis,
Kad leidai į mokslą paskui ant skolos, –
Ne tos betikėjais sulaukt valandos!
Linksmesnė tau švietė viltis!
Bet ar-gi jau viskas, kaip sapnas, išnyko?
Nejau ant švenčiausio, brangaus man dalyko
Paženklint kryželį palieka?
Ir vis, ko taip troškau, dienas beskaičiau...
Kur mano vienintelį tikslą mačiau...
Tai viskas pavirstu į nieką?
Bet ką? Ar aš nendrė, belankstoma vėjo?
Ar veltui draugai visados man tikėjo?
Ir milžinu tankiai vadina?
Silpnos moteriškės akies spinduliai!..
Svajonės tuščios svetimi sopuliai!..
Ir viską ant karto naikina?
Nekrūpčiočiau, regis, nuo griausmo, žaibų,
Nei audros kaukimo, žmonių nelabų,
Nei priešų nuožmiausios gaujos!
Kaip milžinas, stočiau į atvirą kovą,
Aprinkdamas Viešpatį sau už vadovą!
Bet jos... o, taip gaila man jos!
Tai angelas, rodos, iš apskričio kito,
Kurs veidu aušros netikėtai užšvito
Ir naują man praneša šalį.
Kas jausmų gilybė! Kiek veide skundos!..
O ne! del manes ji kentėt niekados...
Kentėt dėl manes ji negali![72]

Tame yra visa Rainio dramos kvintesencia, jo žmogaus gilus turinys. Štai kuo jisai yra mums artimas ir todel brangus. Nukentėjęs šiokį-tokį „krizį" savo intymiuose reikaluose, Rainis toliau vysto savo idėas, toliau skečia savo ingimtas pajiegas, toliau varo išauklėtą

[72] *Ibid.*, p. 44–45, III:XI.

širdyje darbą. Joki svyravimai nenulenkė laisvos jo galvos prieš tokius mecenatus, kaip Goštautas, kad gauti asmeninę laimę; jis kibo veikti visuomenės dirvoje, atrazdamas ten sau nusiraminimą. Rainis tampa karščiausias ir tvirčiausias iniciatorius tėvynės prikėlimo; draugus bežadindamas tampa jų vadovu, jų kelrodžiu. Kai jau šiokios-tokios pasekmės pasiektos, ištinka jį viena paskum kitos nelaimės. Pakliųva jis į valdžios rankas, atsiduria tvirtovėj, pradeda džiovėti[73] ir persiskiria su šiuo margu pasauliu.

Bet reikia pažymėti, kad fabulos siaurumas neleidžia apsireikšti visoms jo būdo ir dvasios ypatybėms. Bet Rainis yra *lietuvių dvasios, lietuvių tautiškumo* išreiškėjas. Visa reikšmė Maironies ir yra tame, kad jis Rainyje išreiškė grynai tautines lietuvių būdo žymes. Jisai Rainiumi išreiškė ne turinį mūsų psichikos, bet formą, mūsų valios ir mąstymo procesus. Paralėliai su Rainium užima žymią vietą poėmoje Jadvyga Goštautytė. Bet jos psichika visai kitokia, negu Rainio. Jos paveikslas nudažytas visai kitais dažais. *Joje daugiau turinio, negu formos* (formą suprantu savo prasmėje – tai yra valios ir protavimo procesai). Bet užtatai ji ne mūsų nacionalis tipas. Ištikrųjų. Nieko joje nėra tokio, *kas būtų tiktai joje*, kad to „kas" nebūtų nacionaliuose tipuose kitų tautų. Prisiminkime nors Tatjaną Puškino, Gretchen ir Dorotėją Gėtės, Amaliją ir Elžbietą Šilerio[74], – visos jos turi „šį-tą", ko kitoje nerasi, turi „šį-tą" nacionalio. Jadvyga gi nieko apriboto, griežtai savo nacionalio neturi. Tai, kad ji buvo turtingo sulenkėjusio dvarininko duktė, vėliau atgimė, liko lietuvaitė, turėdama muzikos talentą, darbavos tėvynei ir pragarsėjo ne tiktai studentą tarpe, bet ir visuomenėj, kad asmeniniam gyvenime užlaikė ištikimą Rainiui meilę ir t. t. – visa tatai būtų padariusi ir vokiečių „idėalė mergaitė", ir ispanų, ir rusų ir kitų.

Kitų moterų nėr aiškiai apibrėžtų. Tiktai viena Onytė išėjo šiektiek riškesnė. Bet Maironis, matyti, ir pats nedėjo darbo būdo išdirbiman, o tiktai norėjo nupiešti Lietuvos atgimimo paveikslą. „Pašaliniai

73 Lieséti, džiūti, sirgti džiova.

74 Tatjana – Aleksandro Puškino *Eugenijaus Onegino* veikėja; Gretchen, Dorotėja – Johanno Wolfgango von Goethes *Fausto* ir *Hermano ir Dorotėjos* veikėjos; Amalia ir Elžbieta – Friedricho Schillerio *Plėšikų* bei *Marijos Stiuart* veikėjos.

procesai" su Rainiu buvo reikalingi, jog reikėjo sukoncentruoti skaitytojo domą paveikslan, atvesti į taką, kuriuo jis turi eiti prie fabulos išsivystymo.

Patsai paveikslas pieštas truputį su tendencia, bet čionai ji nebetaip „keistai žiūri", kaip *Kur išganymas*.

Iš atgimusios jaunuomenės gyvenimo, kai-kada pasitaiko scėnų labai delto gyvų. Taip, rodos, ir ineini jų gyveniman, užsidegi jų jausmu, jų karščiu, susilieji su jais į vieną idėą, į vieną troškulį! Ypatingai tokia gyva scėna tai beržyno pavėsy susirinkimas. Padidina dar tą gyvumą ir narsumą studentų daina „Jau Slaviai sukilo". Mažutis jaunuolių būrelis, užsidegęs ir apimtas altruizmu ir gilia tėvynės meile, neišsigąsta iškėstų tamsos ir priespaudos nagų, nenusilenkia prieš gręsiančias kančias, nenulenkia galvos, kad darbas juodas ir begalinis, o su tvirtomis, degančiomis jaunomis širdimis stoja į pasišventimo kovą, drąsiai atstato nesubrendusias, bet jau tvirtas ir nuo vargo sukietėjusias krūtines. Stoja – ir nieko neboja ir nieko nebijo! Tiktai iš šiokios enėrgios galima buvo tikėties, kad laimės nelygioje kovoje!

Jau Slaviai sukilo. Nuo Juodmario krašto
Pavasaris eina Karpatų kalnais.
Po Lietuvą – žiema. Nei žodžio, nei rašto
Neleidžia erelis, suspaudęs sparnais.
Petys gi į petį, na, vyrai kas gali,
Sustoję į darba už mylimą šalį,
Prikelkime Lietuvą musų![75]

Poėma parašyta su filosofiniai lyriškais naujosios poėmos stiliuje protarpiais, prigimties aprašymais. Prie geriausiųjų poėmos ypatybių reikia priskaityti ir tai, kad aprašinėjami joje papročiai ir palinkimai tuolaikinių dvarininkų ir „šlėktos". Sakant Visariono Bielinskio žodžiais[76], *Jaunoji Lietuva* – tai gyva enciklopedia šlėktos ir kunigijos papročių ir palinkimų.

[75] J. Maironis (J. M-lis), *Jaunoji Lietuva*, p. 90–91, VI:XIV.

[76] Kalbama apie Visariono Belinskio frazę: „'Oneginą' galima pavadinti rusų gyvenimo enciklopedija ir kuo tautiškiausiu kūriniu" (Visarionas Belinskis, „Eugenijus

Pradėjęs seniu Juška, praeidamas pro senį Goštautą, baigdamas Jakštu, Klimu ir Tumu, nujauti šiek-tiek nusimanąs apie mūsų gyvenamojo krašto žmones.

VI

Poėto talentas dažnai veikia periodiškai. Po tulam intempimu, produktyviam veikimui dažnai lyg ir apsilpsta, nutilsta. Tarytum ilsis. Praslinko tūlas laikas, jis vėlios pradeda bujoti, neretai, tvirčiau ir galingiau, negu pirma. Ir daugelio jau buvo pastebėta, kad paskutiniai Maironies veikalai – *Reseinių Magdė* ir *Vaivorykštėje* spauzdinamoji poėma *Mūsų vargai* silpnesni, negu, pirmieji jo raštai. Tiesa, apie *Mūsu vargus* sunku kas nors griežto pasakyti, galas dar, matyti, toli, bet iš *Reseinių Magdės* aišku.

Sakyčiau, tai satyra į lenkomanus, išgamas, bedievius, dvarininkus ir vėjavaikes merginas su vaikinais kreipta, bet, kaipo satyrai, trūksta tikru satyros ruožų, trūksta ryškumo, trūksta spalvų ir išvadžiojimų. Sakyčiau, galop, kad tai yra begalinė, viena elėgia, parašyta, matant tėvynę beskurstant, lietuvius ištautėjant, merginas vėjus begaudant ir t. t., besiilgint šviesesnės ateities, ir beverkiant senovės milžinų ir buvusios (nors ir idealizuojamos) tėvynės galės ir garbės.

Bet... ne vieta tada būtų toms tendencioms, kurių Maironis niekuomet neišsižada, kurias deda kiekvienan veikalan.

Galop, beliktų, rodos, suformuluoti visa, kas pasakyta, padaryt tinkamos išvados ir nuspręst, kokią vietą Maironis užima mūsą literatūroje ir t. t.

Bet aš, manding, išsireikšdavau aiškiai ir formuoluoti nėra jokio reikalo, o daryt „reališkas išvadas" ir spręsti būtų perdaug nemalonu ir liūdna, kaip poėtui, taip ir jo tverybos apžvalgininkui.

Oneginas", in: Visarionas Belinskis, *Rinktiniai raštai*, vertė Zigmas Kuzmickis, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1961, p. 319). Tai devintasis tekstas iš vienuolikos Puškinui skirto Belinskio straipsnių ciklo.

Juozo Tumo-Vaižganto tekstas publikuotas 25-ojo Maironio kūrybos jubiliejaus proga.

Pirma publikacija: Vaišgantas, „'Tarp skausmų į garbę' paskaičius (Iš dienoraščio)", in: *Viltis*, Vilnius, 1913-08-23 (1913-09-03), Nr. 98; skelbiama iš: Vaižgantas, „'Tarp skausmų į garbę' paskaičius (Iš dieninio)", in: *Vaižganto raštai*, t. 4: *Vilniaus ir Kauno laikotarpis 1918–1921 m.*, d. 2: *Aplink nepriklausomybės veikėjus: publicistika*, Kaunas: Švyturys, 1922, p. 131–143.

JUOZAS TUMAS-VAIŽGANTAS

Tarp skausmų į garbę paskaičius. Iš dieninio

I

1895, Mintaujoje.

...Tikras pavasaris. Popietuvė[1]. Kaitrūs saulės spinduliai sparčiai plėšo medžių pumpurėlius, o jų sakų kvapas veržte veržiasi vidun trobos. Oras iš giedros dreba ir drauge su kvepalais svaiginte žmogų svaigina...

Bevaldžias rankas nuleidęs, skaitomą knygą ant stalo pamiršęs, kėpsau plačiame krėsle. Kūnas ištižęs, kone apmiręs. Dvasia lyg veržiasi aukštyn, į nežinomas sritis; veltui tačiau mėgintumei susekti, kame mintys klajoja. Geidimai varsto krūtinę; bet jie – neapriboti. Neapsakomas nuliūdimas aptraukė tik ką ramų, bemintį veidą; tik nežinau, ko stingu. Dieve, nejaugi aš jau tašla[2]?

Pamažu, išlengva grįžta mintys atgal į vagą, vėl ima pintis į eilę. Tingiai, miglotai šliaužia nuovoka, kokios gi gyvenimo sąlygos daro mane tašla. Aukšta tarnystė svetimame krašte reikalauja, kad labai save pamirštumei, labai savęs išsižadėtumei. Šabloninis aptarnaujamų miestelėnų gyvenimas verčia taikintis[3]. Tarnystė; gyvenimo šablonas, kai ne tarnystė. Katra katrą ėda? Neišpainioju. Iš šalies

[1] Popietė.

[2] Tešla.

[3] Prisitaikyti.

žiūrintiems, vieniems gali rodytis, kad mane tarnystė ėda; kitiems, kad miestiškas šablonas. Ir tarp jų gali nebūti prieštaravimų, nes man pačiam aišku, kad tarnystė ir šablonas pirmiausia mano laiką ėda, o jau belaikė išėda vidurį. Ten rimties nėra, ten kažkas spurda, kovoja. Bet kas? Ten dirksnius[4], kaip gyva ranka, trauko. Bet kas? Tašloje argi gali būti smarki kova ir skaudūs dirksniai? Netvarka viduje daro liūną, kurin įsmenga visa nauja; kas netikėta, ūmai pakyla. Smenga ir nespiria ieškoti išėjimo. Toli toli matėsi iškilmingos, aukštos, bet jau apleistos idėjos. Pamiršta, apie ką svajota? Taip greit? Sopa, bet noro grįžti nėra.

Liūdna, neapsakomai gaila man savęs paties, kad nėra kam išvaduoti, įbingusį[5] paraginti, tašlą sukietinti ir ką dora iš jos išlipyti; nėra kam elektros kibirkštis per susilpnėjusią valią perleisti...

Mintyse ir tingėjime paskendęs, kaip per sapną, juntu atsargų grabaliojimą aplink durų klingę. Pamažu, patylomis prasiveria durys – pasirodo pasilenkusi žmogystė su ryšeliu rankoje. Akylai apsidairęs po kambarį ir įsitikinęs, kad esmu vienas, drąsiai jau ir linksmai taria paprastą pagarbinimą.

Tai buvo jau beveik visiems lietuviams žinomas tipas pirkliautojo užgintomis lietuviškomis knygomis. Jų pasirodymas visados buvo laukiamas, nes visados skleidė bent vieną tautinės šviesos spindulėlį.

– Per amžius! – Atsakau balsiai ir staigiai linksmai. – Senai laukiamas svety, sveikas! Tūpkis, meldžiamasis, ilsėkis! Še tau vyno šlakas; atsigauk ir imk nuolatos sakyti, kas margame sviete, mūsų Lietuvoje, darosi. Ar atsinešei ko?

– Žinoma. Negi tuščiomis plūksi toki gabalą – atsakė keleivis iš tolimo krašto ir, nieko netrukdamas, daug žadančiu veidu ima rišti ryšelį. Ištraukia raudoną knygelę.

– Regi? – sako, neduodamas.

– Regiu puikiai aptaisytą ir paauksintą knygutę. Bet man tai ne naujiena: aš dar puikesnių turiu.

4 Nervus.

5 Įsigalėjusį, įsisenėjusį, sustingusį.

– Oi, oi? Beg[6] neturėtumei! Juk tai – „lietuviška“ poėma.

– *Senkaus Jurgis*[7]?

– Eik, neplepėjęs! Geriau versk nors įžangą ir ryk seilę! – Jau rūsčiai pridūrė nešikas.

Skaitau: *Tarp skausmų į garbę*. Poėma iš dabartinių laikų. Parašė St. Garnys. Tilžėje. 1895. 91 pusė[8].

Kur szedieną Jinai?..
Vien kapus tematai;
Ir liudna, ir skaudžia krutinę!..
Lyg po audru didžiu,
Kad ant mariu placziu
Užmiega vilnis paskutinė.

Kur garsi ta szalis?..
Klausos, jieško ausis
Ir žadą atrasti norėtų!..
Bėt jau amžei penki,
Ir vis nekelias JI
Po tiek sopoliu iszkentėtu!

[...]

O vienog Lietuva
Juk atbus tik kadą,
Nes Kryžius gyvatą žadėjo;
Kankliu balsą iszgirs,
Miegąs kraujas užvirs,
Juk laukia tyla vien tik vėjo.[9]

Laukia tyla vien tik vėjo... per ilgus amžius. Pagaliau, susilaukė.

6 Argi, ar, gal.
7 Aleksandro Burbos poemos (1889) pavadinimas.
8 Puslapis.
9 St. Garnys [Maironis], *Terp skausmu į garbę*, Tilžė: O. von Mauderodės spaustuvė, 1895, p. 5.

Sztai jau kaukia sziaurys,
Jis miegus nuvarys;
Atbusi, brangiausė tėvynė!
Jau kilsnoji sparnus,
O szitai tau sunus
Ir giesmes devynes nupynė.[10]

Kas darėsi, nebeatmenu. Paskutinio posmo nebepaskaičiau – balsas užlūžo. Žiūrėk, tyla laukia vėjo... Vėją kelia geravaliai karštaširdžiai, pamindami po kojų asmeninius savo menkus ir nemenkus skausmus. Ar dabartinioji karta padės pūsti tą vėją? Ar būsimoji įvertins nepavykusi kitų darbą? Ar mokės pasaldinti nelauktą užvylį[11] savo bešališku teisingumu? Ar atmokės garbe tiems, kurie per skausmą ėjo? Kas bus kaltas, jei dabartinių darbas – vėjo kėlimas – nepavyks, nei nevykėlių niekas nepaguos? Tu ir kiti tavo eilės!?

Krito balsamo lašas ant ištižusios dūšios. Stebuklingai aną „išdirbo", suminkštino; valia lyg tampresnė tapo. Idėjai – kelti vėją, nuvarysianti miegus ir tylą, atsiliepė jaunoje krūtinėje. Kas buvo pergalvota, kas neaiškiai jausta, staigiai ėmė tenėti, tvirtėti, valiai pritariant, be jokių samprotavimų ir svyravimų.

Svečią pamiršęs, ryte rijau tolesnius poėmos žodžius. Jam, matyti, nebepirmoja buvo tokie įspūdžiai, kad nieko nesakęs, tylomis pasišalino tam sykiui, palikdamas mane vieną su mano jausmais ir mintimis. Ir tik gražiai pabaigęs paskutinę eilelę, pakėliau pavargusias akis...

Sykiu prarijau visą poėmą, kaip praryji seilėse tirpstantį skanėsį, nors reikia jį čiulpti, ilgiau gardžiuotis. Ji tirpo nasruose, nepalikdama graužėlių nei ašakų, kurių betgi būta poėmoje gana. Ji veikė į jausmą, kaip muzika. Dar į ją neįsiklausai, dar neatspėji, nesupranti, o jau ji, muzika, savo įtaką bus padariusi.

Visa audra troškimų gimė galvoje ir širdyje. Kas siautė tada, bevaikščiojant ilgas valandas po kambarį; kokia krota[12] rodėsi man tas svetimo šono butas; kokiuo ištrėmimu – tasai netolimas, bet vis delto

[10] *Ibid.*, p. 6.
[11] Nusivylimą, apvylimą, apgaulę.
[12] Narvelis.

svetimokas kraštas, – galėtų pasakyti tik tas, kurs mane buvo įdėjęs į Latvius ir kuriam tą pat dieną parašiau laišką apie nostalgiją, pasiilgimą darbo tarp savųjų. Aš nieko neatmenu iš to laiško. Bet jis turėjo būti karštas ir įtikinąs, kad per savaitę jau buvau... paliktas visai be vietos... Ir tik po keturių mėnesių buvau paskirtas... per apsirikimą į Žemaičių Mosėdį, nors būta ketinta – į Liolius!

Ar ne Apveizdos ranka ir ta poėma, it mielės, staigiai sukėlusi sustingusioje mano sieloje reakciją, ir tas apsirikimas, mane pastūmęs kaip tik ten, kur galima buvo kelti vėją, šalin varantį tylą...

Teiravaus nebe vieno, kokį įspūdį į juos darė pirmą sykį paskaityta poėma. Kas tik buvo be priešingos, laiku įgytos minties, neklausdamas, kas ją parašė, paėmęs į rankas, vienodai atsakydavo, jog buvo pagautas, patrauktas, įkaitintas. Net ir žmogus, kurio nuomonės toli buvo nuo autoriaus nuomonių ir įsitikinimų, neišturėjo, neišsižodęs[13]:

– Davatkiška tai davatkiška. Vis delto mes dar nieko panašaus neturime. Pradžiai, gera yra.

Tebūnie tai autoriui parodymas, jog neveltui jis darbavosi, neveltui aikvojo jaunus savo kitus šildančius jausmus. Nekas, kad ne taip sumaningai juos išreiškė, kaip kad norėjo tai padaryti... (Ir kaip paskui sugebėjo.)

Karšta tėvynės meilė žėri beveik iš kiekvieno puslapio; daugybė jausmų, išreikštų ne banališkai, bet bukliai, gryna mūsų kalba; liūdnai, lig patoso iškyląs stilius, – gerai veikia į širdį, minkština ją ir graudina. To labai gana. Autorius pasiekė, ko norėjo...

Paskui paskaičiau ją dar ir dar sykį, pasiruošęs nebepasiduoti jausmų patraukimams. Išvydau ten ir fabulą netikusią ir daug kitokių trūkumų. Vis delto jie negalėjo užmušti nuomonės (ir neapsirikau), kad tai maža, bet maloni aušrelė užtekančio nebemažo talento, stilisto, dainiaus lyriko...

Lauksime nekantriai pažadėtos antrosios dalies[14], jau be pasergėtų pirmojoje dalyje jeibių, nes šią gadynę nebe taip lengva įtikti poėzijos darbais, kad ir lietuviškais...

[13] Neištaręs.

[14] Omenyje turimas pažadas poemos pabaigoje: „Laikai bus kiti. Užgiedosiu tadą / Ir asz gal neteip kaip ligsziolei. / Užgims apie Vaiczių poėma antra; / Neras ten dejavimu brolei. –" (*Ibid.*, p. 85).

1896, gegužės m., Mosėdyje.

Varpas Nr. 8 norėjo duoti recenziją ar net kritiką poėmos *Tarp skausmų į garbę*, o davė piktai polemišką straipsni apie „klierikalizmą“[15]. Atminiau, kaip aš pernai pakišau ją vienam žymesniam varpininkui; kaip jis griebė ją abiem rankom, džiaugdamasis, bet ūmai, rimtai metė klausimą:

– O kas ją parašė?

– Kunigas... – Tariau ir kažin kodėl susigėdau.

Dabar gailiuosi, išdavęs slapyvardę, nes vis man matosi, kad *Varpas* nebūtų davęs tokio pikto straipsnio, jei nebūtų žinojęs, jog tai – kunigo darbas. Gal klystu. Ale kam tasai labai mano gerbiamas ir branginamas varpininkas taip manęs klausė?

Ponas N. savo straipsnį į *Varpą* parašė su aiškia tendencija – sumažinti poėmos įtaką, lyg bijodamas jos. Visomis pajėgomis *Varpo* stengtasi išrodyti, kad šioji poėma, tai „kapitalas, į purvą įmestas“, nes iš platinimo klierikalių nuomonių nėra naudos tėvynei ir ne klierikalams, girdi, pridera ateitis, bet nebent tiems, kuriems didžioji prancūzų revoliucija ditirambus giedojo. „Jei ketina būti (antroji poėma) tokios pat tendencijos, kaip ir šitoji, tai autorius geriau padarytų, kad visai jos nerašytų, nes naudos iš jos nebus jokios“, baigia p. N. savo „kritiką“. Bet apie pačią poėmą tiek tepasako, kad „joje poėtiškumo nė kokio nėra“ ir tam patvirtinti išrašo dvi tris trumputes ištraukas, tikrai nepavykusių autoriui vietų; jos turinčios spręsti apie viso veikalo vertybę. Dar gi ir paskutinioji ištrauka nenusisekusi. „Turinį autorius dagi poėma vadina“, ironizuoja *Varpas*...

Iš pradžių norėjau užstoti St. Garnį. Bet paskui pasidarė taip skaudus *Varpo* vienašalis neteisingumas, kad ėmiau manyti, jog būtų pažeminimas gražaus veikalo, griauti smūgius, ne iš tos pusės duodamus...

P. N. bado autorių tuo, kuo negali įdurti. „Autorius, girdi, kad įmanytų, visus į seminariją sukištų ir nė vienam neduotų augštesnius

[15] Žr. N. [Stasys Matulaitis], [*Terp skausmu į garbę* recenzija], in: *Varpas*, Tilžė, 1895, Nr. 8, p. 133–136 (šios knygos p. 52–62).

mokslus išeiti". Kas čia: ar nesąžiningumas, ar neįsiskaitymas? Aš St. Garnį pažįstu ir žinau, kad jis ne toks siauras. Ir veikale aš matau idėją aukštą, prakilnią, garbės vertą ir pritaikinamą prie galvų ir širdžių lygiai „tamsūnų" klierikalų, lygiai prie „ginkluotų mokslu ir energija" pozitivistų. Negalėjo S. G. turėti tokių norų, nors gi del to, kad seminarija reikalauja iš savo kandidatų tokių kvalifikacijų, kokių ne visi, kad ir aukštuosius mokslus išėję, teturi. Autorius lygiai visus pavyzdžiais ragina tėvynę mylėti, jai tarnauti, nebijoti del jos nei skausmų, nei vargų, nes tik tarp jų atras kelią į garbę. Drąsinimas jaunuomenės į darbą, į pasišventimą, į išsižadėjimą egoizmo savimeilės vardan aukštesnės tėvynės meilės, – juk lygiai prakilnus dalykas, kad ir jis apsireikštų... įstojimu į kunigus. Tiesa, gal ir būtų buvę velytina[16], kad intryga būtų kitaip sumegsta; bet kritiko kompetencija taip toli nesiekia, kad net tematų pasirinkime ir kolizijų supynime galėtų nepalikti autoriui laisvės...

Žmogus, juoba žmonijos gyvenimas nors ir taip mažoje jos dalelėje, Lietuvoje, nėra vientisas. Netesėsi surasti visas aplinkybes, visus gaivalus, kurie, subėgę į vieną, sudaro kurią bent gyvenimo eilę. Kas kraštas, tai ypatingas gyvenimo būdas. Ir šios dienos būdas kitoks, neg nesenai pereito laiko. Vaikai nebesupranta savo tėvų, viena karta antros kartos. Kas vieniems rodės svarbu, šventa, be ko jie negalėjo apsieiti, kitiems vėliau rodosi juokinga. Ne del to, kad tai iš tikrųjų būtų buvę tada juokinga, bet kad paskui taip rodosi. Ir net kaltinant kai ką, dažnai mums tenka kaltinti ne bloga valia, tik laikas, kurs dvasią į kitą pusę pakreipia...

Laiko raštenybė[17] yra ankštai susijungusi su pačiu gyvenimu. Platus ir įvairus gyvenimas, įdomi ir turininga raštenybė. Dora ir sveika raštenybė dorai lavina ir sveikai auklėja draugiją[18]. Kas raštenybe užsiima? Genijai; jų reta; ir paprasti žmonės; jų daug. Pirmieji savo dvasios galybe perregi tamsią laiko uždangą ir atspėja ateities reikalą. Juos ilgiau bent kelios kartos supranta. Paprastai gi laiko gyvenimo

[16] Pageidautina.

[17] Raštija.

[18] Bendruomenę.

moko patsai gyvenimas, kurio įrankis – laiko ir žmonių būdrodis[19] – raštenybė, dirbama paprastų dienos žmonių...

Nuostabu todel, kodel mūsų tik šone reikalaujama, kad tokie St. Garniai bevelytų nerašyti ir tai būsią „geriau"? Kaip Garnių katalikų, ar klierikalų, vadinkite, kaip sau norite, nebus, kad Lietuva tuo tarpu kiaurai katalikiška? Kodel tik lietuviai privalo saugotis laiko ir vietos žymių, idant būsimosios kartos kitaip apie juos manytų, neg iš tikrųjų kad buvo?..

Katalikybė kosmopolitė, ne skiria, bet veda į paskučiausią širdžių ir minčių vienybę. Bet ne jos dalykas naikinti laikiną žmonių skirtumą. Ji gyva, bevelija įsikūnyti į tuos skirtumus; visus žmones adoptuoja[20]. Ir ji turi sirgti savo vaikų sirgimu; joje turi atsiliepti vaikų nelaimės, priespaudos iš šalies ir pažeminimai. Skundos, kylimai ir nusileidimai turi aiškiai atsimušti katalikybėje ir jos išreiškėjuose. Tai ne nuodėmė, bet naturalus dalykas. Juo daugiau tokių St. Garnių ir tokių raštenybės veikalų, kaip *T. sk. į G.*, juo didesnė garbė laiko reprezentantams: jie bus davę tikrą laiko ir žmonių būdrodį. Katalikybės žymės raštijoje tad nėra – tendencija, tik jos neatskiriama dalis. Kaip gi nesiskaitytume su katalikiškumu raštijoje, kad kiekvienas mūsų skaitosi su juo, sakysime, savo šeimynoje? Katalikybė yra tikro lietuviško gyvenimo atmušimas; be jos būtų melas, tiesos perkreipimas, kaip kitų tautų aiški žymė yra protestantizmas, be kurio jų nebesuprastume. Kad ir suomių ar latvių. Klaidinga tad bus p. N. nuomonė, jog lietuvio patrioto idealas negali būti „klierikalas", t. y. kunigas. Jei gali būti kitas koks „alas", bet tik būtų iš gyvenimo išdygęs, tai kodel negali būti klierikalas? Vienam dabar šis, kitam tas. Gyvenimas šakotas. Spėjimą gi busimųjų idealų geriau palikime genijams ir Barbikėms našlaitėms, kurios dar netekėjusios jau spėja, ar sėdės jų pirmgimiai ant jų sukamų girnų...

Bendro idealo patrioto nei mes turime įsikūnijusio, nei turėsime: jo nėra ir nebus. Pakaks mums turėti ir pažinti jis bent dalimis, atskirais įsikūnijusiais privalumais: pasišventimu tėvynei, darbštumu, brolių meile ir užuojauta, nešildymu rankų prie visuomenės pečiaus ir d. k...[21]

[19] Veidrodis.

[20] Įvaikina.

[21] Daug kitų.

Tuos idealius patrioto privalumus griežtai visi vienodai idealiais pripažįsta. Skirtumas atsiranda tik tuomet, kai pradedama ginčytis, kurs privalumas yra vyriausis ir būtiniausis; kurį visų pirma sekti, kas tiesiausiai ir tikriausiai veda tautą į gėrybę. Čia sukyla tikra nuomonių dargana, privedanti net ligi neapykantos kits kito, kam ne visi taip mano, kaip aš. O kas tai yra – tautos gėrybė, palieka be atsakymo, kaip be atsakymo kitą kart palikta klausimas: kas tai yra tiesa? Konservatoriai sako geriau būsią, kai viską naują diegsime į išgyventą jau pievą, nesudraskydami vejos (katalikybės ir k.), tik nudraskydami, kas apsamanojo. Novatoriai norėtų taip nuakėti gelžiniais savo pirštais senąją pievą, kad ten jokios senosios šaknelės nebeliktų, ir tik paskui jau sėti, – tai būsią geriau...

Ir ginčas nebaigtas, kurių teisybė. Tad ir p. N. nusprendimas, kieno rankose bus Lietuvos ateitis, yra perdrąsus ir perankstyvas. Dabar dar nėra tam aiškių žymių. O jei ir yra bent kiek, tai daugiau katalikų pusėje...

Jų daugiau ir greičiau pasirodytų, kad mes būtume sau lietuviai, o ne augintiniai rusų nihilistų, lenkų tautininkų politikos Ahasverų[22], ar vokiečių materialistų. Ne sau lietuviai būdami, kai imame dirbti lietuviams, tai šie ir netiki mumis ir savo ateities, tikrai, mums nepaveda, nes mes, ir dėdamies lietuviais, neesame lietuviams lygūs, tik nesuprantami, svetimi rusai, lenkai, vokiečiai...

Nesuprantamas lietuviams toks inteligentas N., kurs sako: „gyvenimas kitką parodo, nors ir įtikėtume, kad kunigai turi kažinkokią ten valdžią iš dangaus". Ir demonstratyviškai nesiklaupia net prieš Švenčiausi Sakramentą, kai kelių tūkstančių minia pasilenkia. Jie jaučia, kad „gyvenimas" ne visam kam kriterijus. Gyvenimas iškiša mums sukčius ir apgavikus prisiekusius ir teisėjus, o delto neginame, kad jie savo teises ir valdžią gauna... iš aukščiau ir mes jų tam tikrose ribose turime klausyti tol, kol iš jų vėl iš aukšto nebus autoritetas atimtas.

Labiau suprantamesnis lietuviams krikščioniško inteligento tipas; jam greičiau kepurė kilojama, juo greičiau pasitikima. Tad ir

[22] Amžinojo žydo vardas; pagal legendą jis pasmerktas iki pasaulio pabaigos klajoti už tai, kad neleido į Golgotą vedamam Jėzui Kristui pailsėti prie savo namų. Bendriau – nuolat klajojantis, vietos nerandantis žmogus.

St. Garnys, jei norėjo duoti bendresni inteligento patrioto tipą, teisingai pasiieškojo jo tarpe krikščionių, pavadinkime kad ir klierikalais. Ieškodamas tokio, tą greičiau rado, kas aiškesnis, didesnis, kas greičiau į akį krinta. Tai naturalus dalykas...

Jaunuomenė greitai bet kam stato sostus, bet ką ir nuo sostų pergreitai verčia. Lengva pastatyti, lengva ir sugriauti toks sostas, kurs ne savo vietoje. Vienas tik sostas negriūva, nors kaip ji norėtų bomba, mokslu ir apjuokimu nugriauti, tai katalikybės sostas...

Varpas tris syk peikė St. Garnio *Tarp skausmų į garbę*. Nr. 8, 1895, priskaitė autorių prie „garsios traicės poetu kalikų: Lakūno, Jakšto [...]“[23]. Ir tik, kaip elgetai išmaldą, teikėsi iš aukšto mest: „nusisekė autoriui tik dainelės, kurioms daug užmesti negalima“[24]. Iš tikrųjų gi, kaip tos dainelės, taip ir pusė knygelės Garnį toli toli nukelia nuo „poėtų kalikų“ į tą Parnasą, kur retam kam tepavyksta užlipti...Taip apsieiti su literatūros dalykais negalima: smerkti po kelis syk visą veikalą, nepatikus kokiam vienam jo dalykui. Taip pasidaro skriauda ne pačiam veikalui: jo „kritika“ neužmuš, jei jis pats tikrai bus pilnas gyvybės; bet skriauda visuomenei, kuri klaidingai nubaidoma nuo gero skaitymo. Peršiurkštūs „kritikai“ buvo kitą kartą net tokiam garsiam dramaturgui – Aleksanderiui Fredrai įgrisę; buvo ji nuvaikę nuo scėnos. Laimė, kad tik Fredra, paniekinęs savanorių kritikų tauzijimus, vis delto rašė, tik publikai per dešimti metų nebedavė to peno, kuriuo ji ir šiandieną tebesigardžiuoja. O kur už autorių „geresnieji“ kritikai? Juos visuomenė pamiršo...

Varpo kritikų norima St. Garnys nubaidyti nuo scėnos. O, nepasiseks: *Tarp skausmų į garbę* prasimuš taką į skaitytojus ir liūliuos juos savo muzikališkumu, kaip ir mane pernai liūliavo...

(Smulkią poėmos *Tarp skausmų į garbę* kritiką apleidžiame, nes pats autorius kitaip ją atgaivino.)[25]

23 Tokio apibūdinimo Matulaičio straipsnyje nėra.

24 Žr. N. [Stasys Matulaitis], *op. cit.* (šios knygos p. 60).

25 Kalbama apie tai, kad 1907 m. Maironis jau buvo išleidęs pataisytą bei išplėstą poemos variantą, pavadinimu *Jaunoji Lietuva*.

Maironio kritinė recepcija tarpukario Lietuvoje

Poemos *Mūsų vargai* recenzija, kuri atsimenama už frazę: „Labanakt, Maironi!"

Pirma publikacija: Paparonis [Antanas Šmulkštys], „Del Maironio poemos 'Mūsų vargai'", in: *Laisvė*, Kaunas, 1920-08-22, Nr. 169; skelbiama iš: *Ibid.*

ANTANAS ŠMULKŠTYS-PAPARONIS

Del Maironio poemos *Mūsų vargai*

Pamačiau knygyne naują Maironio poemą: *Mūsu vargai*[1] ir nusipirkau. Nors poemos vardas atrodė man per daug prozainis ir nieko ypatingo nežadąs, bet patsai autorius savo gražia, malonia praeitimi 10 auksinų iš kišeniaus traukte ištraukė. Čia turiu pažymėti vieną, šiais laikais labai retą atsitikimą, kad autorius griežtai draudžia brangiau pardavinėti jo poemą. Vadinasi draudžiama spekuliacija![2]

Tai įžanga. Manau, neprasikalsiu skaitytojams, nes ir pats autorius net dvi įžangas duoda, pavadinęs jas preliudijomis.

***

Kas Maironis?..

Gražus ir jautrus Maironis *Pavasario balsuose*, kur jauti, kaip gyva, šilta ir sava dvelkia maloniai poeto siela ir siekia giliai, giliai tavo jau sielon.

Gražus Maironis *Jaunojoje Lietuvoje* gamtos gyvais vaizdais, arti, arti sujungtais su žmogaus siela.

Žodžiu – Maironis davė mūsų literatūrai gyvų gėlelių. Deja! Jisai nemoka tųjų gėlių bukietan surinkti ir leisti gėrėtis ne tik atskiromis gėlelėmis, bet ir jų visuma. Kitais žodžiais kalbant – Maironis nedavė mūsų literatūrai nė vieno itin gražaus veikalo, kuriame be atskirųjų, kartais begalo gražių lirikos žiupsnelių, visoj pilnumoj išsivystytų ir

1 Maironis-Mačiulis, *Mūsų vargai*, Kaunas: išleido A. Petronio knygynas, 1920.

2 *Mūsų vargų* pirmojo viršelio apačioje užrašyta: „Kaina 10 Auksinų. Griežtai draudžiama brangiau pardavinėti." Antrajame viršelyje taip pat pažymėta: „Kaina 10 Auksinų. Griežtai draudžiama brangiau pardavinėti. Knygynams ir pirkliams nuleidžiama 30% rabato."

fabulos turtingumas ir charakterių įvairumas bei įdomumas ir viso veikalo majestotinis[3] kilnumas. Maironio poemos *Jaunoji Lietuva*, *Raseinių Magdė* ir ypač *Mūsų vargai* – galima tais vardais vadinti tik tiem, kurie nežino, kas yra poema.

Iš visa, kas jau pasakyta, skaitytojas gali spręsti, kad *Mūsų vargai* kritika, būsianti nepalanki. Taip. Ji bus nepalanki Maironiui, bet galėtų būti palanki kitam poetui, nuo kurio nieku geriau neturėtume teisės laukti. Nuo Maironio, vargeli, tiek daug buvo tikėtasi, kad, atvirai kalbėdamas, aš turėčiau pasakyti: „Drauge, atsiimk savo poemą – jinai tavęs neverta."

Vaje tu mano! Ir aš, kaip Maironis, dvi įžangi nejučiomis padariau. Taigi pradedu kritiką.

Poemos siužetas yra toks.

Danutė Staugailaitė, sulenkėjusio bajoro duktė, pasijunta esanti lietuvaitė. Mat jaunas studentas, Jonas Sutkus, tiek jai prikalbėjo apie Lietuvą, kad Danutė pamilo ne tik Lietuvą, bet ir jos jautrų gynėją. Nors piršlių netrūko, bet Danutė laukė mylimojo. Veltui! Sutkus, mokslus išėjęs, veda turtingą lenkę ir pamiršta ne tik Danutę, bet ir Tėvynę, kuriai tiek gero padarė bestudentaudamas ir dar daugiau padaryti žadėjo mokslus išėjęs. Tačiau jaunųjų dienų atsiminimai dažnai prasimušdavo vulkanu iš Sutkaus krūtinės ir viliodavo jį atgal Lietuvon iš tolimosios Šiaurės. Ir štai Sutkus važiuoja Lietuvon, bet ne vienas, kaip buvo žadėjęs, tik drauge su savo žmona. Nemuno garlaivy netikėtai susitiko Danutė. Danutė alpsta ir įkrinta Nemunan. Ją gelbsti – priderėtų gelbėti Sutkui – ją gelbsti Judrimas, seniai jau besiperšąs Danutei. Sutkaus žmona ši-tą atspėdama, – greit išvilioja vyrą atgal. Prasideda rusų karas su vokiečiais. Danutė pasišvenčia visuomenės darbui ir ypatingai rūpinasi Lietuvos moterimis. Vokiečiai ją išveža Vokietijon. Čia Danutė arčiau pažįsta lietuvių veikėją Brazdą ir... teka už jo. Šit ir visa fabula, kuri, tiesą kalbant, yra neturtinga, bet labai supainiota. Be to dar žymę poemos dalį užima rusų su Vokietija karo kronika. Sakau: kronika. Iš tikro! Kitaip ir pavadinti negalima aprašymą įvairių mūšių ir kitokių karo nuotikių.

[3] Didingas.

Jeigu atsiminsime, kad *Mūsų vargai* buvo pradėta rašyti gerokai prieš karą, tai bus aišku, jog autoriaus norėta visai kas kita mūsų literatūrai duoti. Man rodos, autoriaus buvo manyta išvesti analizė mūsų inteligentijos lenkinimo ir atlenkinimo. Taigi *Mūsų vargai* būtų gal buvę kur kas interesingesni, nes būtų apėmę tą vidujinę mūsų tautos kovą ir jos vargus, kurie kankina Lietuvą jau kelintas šimtmetis. Ryškus ir tipingas tos kovos charakterizavimas daug ką naujo būtų mum davęs. Pasaulinio karo suteiktieji ir tebeteikiamieji vargai ne tik kad nėra dar susikristalizavę, bet ir nepasibaigę. Ir man rodos – nei vienas dailininkas negali imtis duoti literatūrai meno analizės tųjų įvykių, kurių dar visa virtinė putoja ir verda ir kurio drumstan dugnan jokia akis pažvelgti nestengia. Be reikalo tad Maironis pasinaudojo dabartinių laikų nenusistovėjusiais įvykiais. Be reikalo mini visą eilę pavardžių, apie kurias istorija nežinia ką pasakys. Dar daugiau pasakysiu – be reikalo Maironis dabartinius laikus kliudo. Jisai, man rodos, šių dienų nesupranta. Žiūri į jaunosios Lietuvos kovą, kaip žiūri nuo kranto turistas į beplaukiantį audringa jūra, laivą. Mato, tiesa, jame tam tikrą judėjimą, skiria gal žmonių siluetus, bet nejaučia tos mirtinės kovos, kurią veda jūrininkai su įšėlusia jūra ir negirdi agonijos šauksmų, kurie veržiasi keleiviam iš krūtinės. Kad suprasti šių dienų gyvenimą, reikia jame gimti, juom kvėpuoti ir užmerktomis akimis – varge, ką aš pasakiau – ir užmerktomis akimis jame suktis. Taip! Mes sūkurio auka, kuriame dar švyturio nesimato, bet kuriame jaučiama naujo gyvenimo pulsavimų.

Maironi! Nors tavo siela žvaigždžių takus pažino ir ne vienam keleivių žemės nušvietė kelią, bet tave patį šios žemės kelionėje aš matau saulolaidos masinančioj šviesoj ir tariu, gerbdamas tavo vardą: „Labanakt, Maironi!“

Negaliu dar neminėti gana žymaus tendencijingumo, kuris reiškiasi beveik visuose Maironio veikaluose. Kalbu čia apie tikybą. Aš suprantu tikybinių jausmų begalinę grožę, kada jie patys vulkanu verčiasi iš žmogaus sielos. Bet juos lyg tyčia kelti ir kartais net polemizuoti – jie nustoja savo gilumo ir gražumo. Iš poemos *Mūsų vargai* man labai nepatinka aprašymas audiencijos pas Pąpą Benediktą, visa kaž-kaip naivu ir nenaturalu.

Tai ir visa, ką galėjau pasakyti. Gilesnės kritikos neduodu ir abejoju vargu bau kas ir galėtų ją duoti. Juk nėra *Mūsų varguose* nė vieno charakterio, kuris būtų galima analizuoti, nėra nei vieno tipingo mūsų tautos gyvenime nuotikio, nėra net tųjų pilnų paslapties pranašavimų, kuriuos randame *Jaunoje Lietuvoje* ir kurie jau išsipildė ar išsipildys. Žodžiu – nėra nieko, kas tiktų rimtai kritikai. Bet tasai „nieko" – pakartoju – galima taikinti tiktai Maironiui. Jisai nieka nauja nedavė. Yra tačiau labai gražių poemoje vietelių, ir ne vienam gal skaitytojui, Maironio vardo aureolė ypatinga šviesa apsiaus poemą ir ji bus kurį laiką graži.

Balio Sruogos recenzija penktajam *Pavasario balsų* leidimui[1], išsiskyrusiam itin gausiomis, skirtingomis technikomis atliktomis, skirtingų autorių ruoštomis iliustracijomis bei knygoje patalpintomis moterų nuotraukomis. Kritikoje penktasis *Pavasario balsų* leidimas kaip tik ir prisimenamas dėl šio aspekto[2].

Pirma publikacija: B. S. [Balys Sruoga], „Knygoms apginti (Del Maironies Mačiulio ‚Pavasario Balsų' penktojo leidimo)", in: *Skaitymai*, Kaunas, 1920, kn. 1, p. 118–121; skelbiama iš: *Ibid*.

BALYS SRUOGA

Knygoms apginti. Del Maironies Mačiulio *Pavasario balsų* penktojo leidimo

Gana skųstis: nėra mums literatūros, nėra rašytojų, nėra leidėjų, nėra lėšų. Yra mums ir lėšų, ir leidėjų, ir rašytojų, ir literatūros – vargas ne čia, ir ne del tos priežasties reikia skųstis.

Knygų mes neturime – šit kur mūsų elgetos dalia. Neturime knygų, kurios be turinio jau būtų meno veiksnys, kurios savo paviršium būtų meno sintetinimo aidas, kurios savo forma bent turinio nebiauriotų. Neturime knygų, kurios savo pavidalu arba leidėjo užuodarbiu nesirūpintų, arba spaustuve nekvepėtų, arba pigios publikos į prekymetį nešauktų.

Maža knygos skaityti – pamėgti jos reikia. Maža knygos mėgti – jos gerbti reikia.

[1] Maironis-Mačiulis, *Pavasario balsai*, Kaunas: Švento Kazimiero draugijos leidinys, 1920.

[2] „Visos iki nepriklausomybės atstatymo laikų išėję *Pavasario balsų* laidos, įskaitant ir penktąją, išleistą 1920 metais, buvo neskoningai aprengtos. Bet anais laikais sunku buvo daugiau reikalauti. Tarp kitko, prie žemo apipavidalinimo lygio prisidėjo ir paties poeto gana abejotinas skonis. Penktoji laida yra būdinga to skonio išraiška" (Alfonsas Nyka-Niliūnas, „XVII Maironio *Pavasario balsų* laida", in: Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Temos ir variacijos*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 293).

***

Ten, gatvėj, prekymety – ten savo gyvenimas. Ten auga ir bręsta savo supratimai, savo išmanymas, savo reikalavimai.

Ateina prekymetis ir iškilmingu, grūmojančiu balsu pareiškia: mano yra toks jausmas. Tu eini žmonių alkio sotinti, tu eini žmonių jausmų jaudinti. Ir jei mano gaivalinis jausmas išaugo geiduliu, tai kas tau darbo! Turi mano geidulį patenkinti. Kitaip tu būsi nepripažintas, tu būsi atmestas, tu būsi apleistas.

Ir mes palankiai klausome prekymečiuose šėliojančio grūmojimo, žemai nusilenkiame, ir einame, kur jo geidulys veda.

Ir čia yra – mūsų elgetos dalia.

***

Prekymetis, mugė mėgsta visa tai, kas marga ir pigu, ir prekymečio vyriausias pradas – kuo garsiausiai rėkti. Todel prekymety vyriausias doros ir grožio kriterijus – skatikas.

Pirkliai mėgsta visa tai, kas pirkėją vilioja, kas į skatiką galima suvynioti, kas skatiku galima pateisinti. Pirkliai dabina savo negyvas (ir gyvas!) prekes margai, kad prekymečiui įtiktų.

Todel mes ir poeziją į prostitucijos rūbus įvelkame, kad prekymetį, pirkėjus paviliotume. Todel mes ir poeziją gašliu skatiku įvertiname, kad prekymety kito kriterijaus ir nėra, kaip tik prisitaikymas.

***

Ir nėra mums leidėjų – yra vien tik vertelgų pirklių. Ne tie pirkliai, kuriems rūpi perkamo parduodamo daikto kokybė, tiktai tie pirkliai, kuriems rūpi šįvakar parduoti, kuriems rūpi prekymečio balsas.

Ir mūsų rašytojuose nėra tiek pajėgos, kad atsispirtų prieš leidėjų skatiko stabą, ir nėra mūsų rašytojuose tiek pilietinės drąsos ir etinio kuklumo, kad savo sielos kūrinius verčiau numarintų, negu į prostitucijos rūbus vilktų.

***

Mes savo leidiniais demoralizuojame jaunuomenę, demoralizuojame mūsų kūrybos rytojų.

Mes dabar gyvename tą šventą kūrybos aušrą, kada mūsų jaunuomenė, mūsų žmonės alksta spausdinto žodžio ir juo tiki kaip evangelija. Ir mes, paduodami mūsų žmonėms šventos kūrybos vaisius leidėjo godumu sauparalizuotus – ko mes siekiame? Mes mokome negerbt knygų, mes mokome gerbti tai, kas yra visų pigiausia.

Kiek mūsų literatūros dvasia yra šviesi ir spindulinga, kiek ji yra moralinė ir idejinė, tiek mūsų knygų leidimas yra amoralinis ir žemas.

***

Metas, jau metas susiprast ir atmest senas cinikų anachronizmas, kad knygų svarbu tik jųjų turinys, anaiptol ne jųjų forma. Metas atmesti, nes atžagariai mes tautą cinikų supratimų auklėsime.

***

Visa tatai tenka skaudžiai pasakyti, pažvelgus į Maironies Mačiulio *Pavasario balsų* penktąjį leidimą.

Čia sukaupta visos mūsų leidėjų ir leidimo neigiamosios savybės, čia su ypatingu talentu įvykdytas rusų kultūros bankroto dėsnis: *dioševo i serdito* (pigu ir pikta).

Kad prekymečiui tiktum – reikia, kad būtų marga. Visos šimto dvidešimts puslapių knygos „paveikslų“ prigrozdotos: skripkos, arfos, vapsvos, kryžiai, mergos, fentikliuškos, žvirbliai, kregždės, okeanai, apuokai, altankos, šunys, gervės, ieroglifai, plentas, rožės, namai, miškai, tvoros, lieknai, upės, vaikai, šarkos, kortos, laivai, perkūnai ir ko tiktai tenai nėra, Dieve tu mano, viso pilnas!

Surinkti visi spaustuvės ženklai ir kabliukai, kiek tik buvo ištekliaus (daug jų ir kartojama), papildyta fotografijomis ir, matyt, tyčia gamintomis iliustracijomis ir iš viso to materialo išvirta tokia tyrė – jog nei išsrėbsi nei išspiausi.

Lietuvių kalba dar nėra buvę, tiek gausiai iliustruotų, su tokiomis pretenzijomis tiek meškiškai išleistų knygų.

Paprastame popieryje atspausdinus be jokių pretenzijų, be jokių gudrybių galėjo būti visai padorus, visai gražus leidinys, nors, būdamas nemargas, gal ir nebūtų taip prekyvietėj giliavęs.

***

Ne man Maironis senatvėj mokyti, kas yra knygos ir jų iliustracija. Bet mano pareiga yra šaukti, kad Maironis demoralizuoja jaunimą, nes Maironis labai gerai žino, kad sodžiuj iš eilių daugiausia yra skaitomi *Pavasario balsai*, kad sodžiui del tam tikrų priežasčių daugiausia mėgstamos knygos „su abdarėliais", nes Maironis savo plačiai žinomomis eilėmis jau turi duoti supratimą apie knygų estetiką. Ir iškilnų sodžiaus jaunimas turės supratimą apie knygų grožį iš pigaus kalibro spaustuvės ženklų, nei šiam, nei tam įterptų [į] kartais ir gražius eilėraščius.

***

Nenorėtum tikėti, kad Maironis tokį negražų darbą būtų gera valia padaręs. Norėtum manyti, kad tai leidėjo pikta ranka Maironiui nemalonumo iškrėtė. Tačiau Maironis savo *Pavasario balsų* penktąjį leidimą papildė ne tik „iliustracijomis", bet ir naujais eilėraščiais, kurių tarpe randam ir šitokių pasakų:

Ojczyzna jums kvepia, ne žemė-tėvynė,
Maitinanti jūsų pilvus![3]

Arba:

O tų partijų tarp musų,
jų programų ir barnių!..
Tiek vargiai pas vargšą bl....
Atsiras už marškinių![4]

[3] Maironis-Mačiulis, *op. cit.*, p. 100, eil. „Tautos pabėgėliams".
[4] *Ibid.*, p. 103, eil. „Lietuva – didvyrių žemė".

Ir šie dalykai įterpti į tas pačias knygas, kur sudėta „Eina garsas nuo rubežiaus“, „Vakaras (Ant ežero Keturių Kantonų)“, religinės maldos. Kuo pateisinti sujaukimas vienon krūvon tų dalykų, kurie vienas kitą neigia? Čia jau leidėjas vargu galėjo turėt įtakos!

Neskaitant pacituotų pavyzdžių, visas naujų *Pavasario balsų* pilietinis ciklius, nekalbant jau apie tai, kad eilės žymiai nevykusios, yra blogas pažymys, jis žymi, kad visko būta: ir gero noro, ir padėto vargo, tik vieno dalyko nebūta – skonies!

Naujais *Pavasario balsais* nėra ko džiaugtis.

* * *

Ne tais keliais mes einame mūsų elgetos dalios skandinti.

Adomo Jakšto studija, rašyta kaip penktojo *Pavasario balsų* leidimo recenzija.

Pirma publikacija: Adomas Jakštas, „Maironies lyrika", in: *Draugija*, Kaunas, 1922, Nr. 5–6, p. 201–217; skelbiama iš: Adomas Jakštas, „Maironies lirika", in: Adomas Jakštas, *Mūsų naujoji literatūra (1904–1923)*, t. 1: *Mūsų naujoji poezija (1904–1923)*, Kaunas: Knygų leidimo komisija, 1923, p. 13–37.

ADOMAS JAKŠTAS

Maironies lirika

Maironis-Mačiulis. Pavasario balsai. *Penktą kartą atspausta ir žymiai padidinta, Tilžėje 1920, 119 p. in-8*[1].

I

Pavasario balsai yr padėję pamatą Maironies šlovei. Jie daugiausia mūsų publikos skaityti, dažniausiai vakaruose deklamuoti, mieliausiai muzikų harmonizuoti ir chorų dainuoti. Tatai ir nenuostabu, kad trumpu laiku jų yr išėję penki leidimai, paties dainiaus vis taisomi, tobūlinami ir papildomi. Pastarame, penktame, dainų skaičius privesta iki šimtui.

Bet ne savo dainų skaičium yr patraukę *Pav. balsai* skaitytojus, tik gilia jose glūdinčia poezijos dvasia. Jas pirmą kart paskaitęs, Adomas Jakštas yr dainiui viešai pareiškęs:

Ei, dainos tos mieliau man ūžė,
Neg lapų šlamesys miške,
Garsiau skambėjo, neg gegužė
Paukštelių čiulbančių pulke.
Jos duoda man skanesnio peno,

[1] Knygos formatas, kuris gaunamas spaustuvės lapą perlenkus 3 kartus ir taip sudarant 8 mažesnius lapus (16 puslapių). Priklausomai nuo spaustuvėje naudojamo lapo dydžio, šio formato dydis gali varijuoti.

Neg vaisiai žemės svetimos;
Nuo jų banguoja siela mano,
Kaip lauko varpos nuo audros.
Dailus jų balsas man dabojas
Labiau neg šienpjovių jaunų,
Klausau aš jų susidūmojęs
Mieliau neg pasakų senų...[2]

Be abejo, ir senose mūsų pasakose ir šienpjovių valiavimuose ir paukščių čiulbesy Lietuvos giriose esama savotiškų poezijos aidų, bet tie aidai tebėra ten neaiškūs, nesąmoningi. Kas kita Maironies dainos. Čia aiškiai jauti, dainių radus raktą nuo mūsų tautinės poezijos skrynios, tuo raktu ją atidarius ir paleidus savo dainų būrį į platųjį pasaulį. Jų forma, tiesa, yra naujoviška, bet jų dvasia labai artima senovės mūsų liaudies dainų dvasiai.

Jau senai buvo kritikų pastebėta, kad mūsų liaudies dainos, apskritai tariant, pasižymi savo liūdnumu. Liūdnumas šis nėra kraštutinis: nerasi jame nei juodo nusiminimo, nei demoniško grumojimo Dievui ir pasauliui. Lietuvis liūdi daugiau dvasia, širdimi, ne nervais. Todel jo liūdesys visada esti tylus, švelnus, tikrai jaudinąs sielą. Tokiu liūdnumu pasižymi ir Maironies poezija:

O tu tik viena širdies raktą radai
Slapta savo skausmo gilybe![3]

sako Maironis savo mūzai – ir tas pasakymas nėra tuščias žodis. Del to kitoj vietoj jis teisingai vadina save „skausmo vyru“, „graudžiu poeta“[4].

Kas gi mūsų dainių graudina? Kokia yra jo skausmo priežastis? Ir ar nėra priemonių tam skausmui galą padaryti? Del buvimo – yra, dainius jas žino, nes pats prisipažįsta dainuodamas:

[2] Eil. „Maironiui, perskaičius jo 'Pavasario balsus'“.

[3] Maironis-Mačiulis, *Pavasario balsai*, Kaunas: Švento Kazimiero draugijos leidinys, 1920, p. 3, eil. „Pirmoji meilė“ [„Taip niekas tavęs nemylės“].

[4] *Ibid.*, p. 4, eil. „Pirmoji meilė“ [„Taip niekas tavęs nemylės“].

Kartais gundo nekantrųs balsai,
Nuo žmonių užrakinus duris,
Negirdėti, nejausti visai
Ir ant visko užmerkti akis!..[5]

Tai labai lengva ir patogu: užsidaryti savyje, savo asmens siaurų reikalų rate, tapti viršžmogiu-egoistu, nematyti leliojančios[6] aplink neteisybės, nejausti daromų tėvynei skriaudų, negirdėti vargšų dejavimų, trumpai tarus, – niekuo nesiinteresuoti, tik savim, nieko nemylėti tik savąjį „aš", neturėti jokio idealo augštesnio už patenkinimą savęs, – tai yra sena (*odi profanum vulgus*[7]), išbandyta priemonė dvasios ramumui pasiekti, širdies skausmams išvengti. Nes kam nėra idealo, tam nėra nei rūpesčio, kad gyvenimas artintųs į tą idealą, tam nėra nei skausmo, kad realybė idealui neatitinka, kad pasaulis eina ne tuo keliu kaip reikėtų. Maironis nenorėjo būti tokiu viršžmogiu. Jo dvasia nenuilsdama ieškojo „to, kas dora, gražu, prakilnu"[8]. Todel, nors kartą juokais ir buvo prasitaręs:

Širdele mano suvyliota
Ir apsiverkusi nesyk,
Išgirsk bent kartą sveiką protą,
Jo prityrimo paklausyk!..[9]

bet iš tikrųjų to sauso, šalto „sveiko proto" dainius niekad neklausė, bevelydamas eiti per gyvenimą „ašarų takais" ir širdies nurodymais. Širdies gi funkcija tai meilė. Toji meilė, lyg aukso gija, spindi visuose *Pav. balsų* lakštuose – joje, galima sakyti, glūdi ir tos knygos populiarumo paslaptis. Nes jei, teisingu vieno rašytojo pasakymu „knygos neišėjusios iš meilės, nesusilaukia meilės", tai ir atvirkščiai – veikalai iš meilės gimę, randa meilės ir skaitytojuose.

5 *Ibid.*, p. 63, eil. „J. St." [„Ar aš kaltas"].
6 Plūstančios.
7 Prastuolių minią niekinu (lot.); Horacijaus eilėraščio citata (III:1) (Horacijus, *Lyrika*, vertė Henrikas Zabulis, Vilnius: Vaga, 1977, p. 113).
8 Maironis-Mačiulis, *op. cit.*, p. 63, eil. „J. St." [„Ar aš kaltas"].
9 *Ibid.*, p. 65, eil. „Širdis ir protas".

Pirmoji Maironies meilė buvo jo tėvynė Lietuva[10]. Jai jis sudėjo pirmutinę savo giesmę, apie kurią tikrai galima pasakyti paties dainiaus žodžiais:

Pasklido giesmė po tą šalį toli,
Kur Nemuno vandenįs bėga;
Pažino tave, pamylėjo visi:
Ir rumai ir sodžių sermėga.[11]

Tiesa, tąja giesme kol kas tegėris vien iš sodiečių sermėgių išėję mūsų inteligentai; rūmų gyventojai, ponai, vis da Lietuvos savo tėvyne nelaiko. Žino tai dainius ir dainoje „Lietuva brangi" savotiškai tai pažymi, tardamas:

Kaip puikųs tavo dvarai, tėvynė,
Baltai iš sodnų žalių sau kyšą!..
Tik brangią kalbą tėvų pamynę,
Jie mūsų širdį mažai jau riša.[12]

Bet žiūrėdamas savo dvasios akimis į tolimąją ateitį, dainius pramato, kad ilgainiui taip nebus, kad ir dvarų savininkai ponai pasijus esą Lietuvos tėvynės sūnus.

Maironiui dainuoti bepradedant, žodis „tėvynė" buvo naujas ir visai nepopularus. Daug kas nenorėdami erzint lenkų ir rusų, to žodžio pas mus tiesiog vengė.

Maironies nuopelnas – to žodžio supopularizavimas. Iš Maironies dainų lietuvis suprato, nėsąs koks girinis, iš kelmo išspirtas, bet turįs, kaip ir kiti, savo tėvynę ir tam tikrų jai priedermių. Tarp jų pirmoji – tai tėvynės meilė. Maironis nuolat buvo jos kupinas. Jis visur nešiojo ją savo širdyje, niekad nuo jos neatsiskirdamas.

Net ir Šveicarijon nuvykęs ir apsuptas Keturių kantonų ežero grožybėmis, jis neužmiršta savo „numylėtos tėvynės". Nuo Alpių milžinų, nuo smaragdinių ežero bangų jo mintys skrenda

[10] Žr. *Ibid.*, p. 3–4, eil. „Pirmoji meilė" [„Taip niekas tavęs nemylės"].
[11] *Ibid.*, p. 4, eil. „Pirmoji meilė" [„Taip niekas tavęs nemylės"].
[12] *Ibid.*, p. 13.

Ten, kur palangėm's stepias sužiurę
Žemčiugų žiedai,
Kur raudonmargę kreipia kepurę
Jurginų pulkai,

[...]

Ten, kur Dubysa mėlina juosta
Banguoja plati...[13]

ir susigraudinęs pats klausia:

Ko ašarėle, ko tu per skruostą
Nužibus riedi?![14]

Tai buvo meilės ašaros, prisiminus tėvynę. Bet kas ji yra? Konkreti tėvynės forma – tai valstybė. Lietuviai buvo ją susikūrę, ir Maironis laiko savo priederme priminti tai Lietuvos sūnums. Tam tikslui savo gražion „Tautiškon dainon" jis tyčia įterpia šią strofą:

Čia Vytautas didis garsiai viešpatavo,
Ties Žalgiriu mušęs kryžuočius piktus;
Čia bočiai už laisvę tiek amžių kariavo;
Čia mūsų tėvynė ir buvo ir bus.[15]

Dainiaus noras aiškus: netik priminti, kad tėvynė reikia branginti ir mylėti, bet ir ji ginti nuo priešų ir del jos laisvės kovoti, ne dieną, ne metus, bet ištisus amžius.

Ta idėja puikiai išplėsta ir atskiroj „Senovės dainoj", kur poeta žadina matušėlę neverkti,

[...] kad jaunas sunus
Eis gintų brangiosios tėvynės![16]

[13] *Ibid.*, p. 61, eil. „Vakaras (Ant ežero Keturių Kantonų").
[14] *Ibid.*, p. 61, eil. „Vakaras (Ant ežero Keturių Kantonų").
[15] *Ibid.*, p. 38, eil. „Tautiška daina" [„Kur bėga Šešupė"].
[16] *Ibid.*, p. 36 [eil. „Oi neverk, matušėle!"].

ir nelaužyti rankų, kad jis ir galvą kovoj padėtų, nes

[...] kas tėvynę praras,
Antros neišverks, apgailėjęs.[17]

Ir lyg norėdamas galutinai nuraminti beverkiančią motynėlę, dainius piešia kilnų vaizdą:

Ten už upių plačių žiba musų pulkai:
Jie mylimą Lietuvą gina;
Kam nusviro galva, Danguje angelai
Vainiką iš deimantų pina.[18]

Bet lietuvių narsumas, kaip žinom, tik laikinai teišgelbėjo galingą Lietuvos valstybę. Ilgainiui piktiems jos kaimynams pavyko ją sugriauti. Iš jos beliko vien kelios griuvėsiais virtę pilys ir sena jos sostinė Vilnius. Maironiui rūpi ir tos pilys, mačiusios „Vytauto didžio galybę", o šiandien griūvančios, „apleistos, vienos"[19], ir da labiau pats Vilnius,

Iš kur dar Algirdas didus
Net kanus baudė ir gudus,
Iš kur išėjo tiek didvyrių![20]

Sveikindamas tą senos mūsų valstybės centrą, dainius primena jo garbę, šaukdamas:

Nuo čia lig Dono, lig Maskvos
Skelbei tu vardą Lietuvos!..
Buvai ir būsi musų, musų![21]

[17] *Ibid.*, p. 36, eil. „Senovės daina" [„Oi neverk, matušėle!"].
[18] *Ibid.*, p. 36, eil. „Senovės daina" [„Oi neverk, matušėle!"].
[19] *Ibid.*, p. 11, eil. „Trakų pilis".
[20] *Ibid.*, p. 10, eil. „Vilnius". [Šis eilėraštis tai pat skelbtas kaip *Mūsų vargų* III dalies pradžia. Vėliau jo Maironis į *Raštus* neįtraukė. Nėra jo ir paskutiniuosiuose *Raštuose*.]
[21] *Ibid.*, p. 10, eil. „Vilnius".

De jure – taip, bet *de facto* tą Lietuvos širdį nori išrauti lenkai. Kas gi daryti? Skųstis, aimanuoti? Į tai dainius atsako šiais žodžiais:

[...] jo skundais neatsiimsi:
Tik darbo prakaitu karčiu,
Tik kova ir keliu stačiu,
Tiktai kad pats dvasia atgimsi.[22]

Čia paduota ištisa mūsų veikimo programa: įtemptas darbas, kova, laikymasis tiesos ir moralinis atgimimas. Be to Vilniaus neatgausime, o ypač jei jo patys gera valia išsižadėsime. Šios pastaros alternatyvos dainius labiausiai bijo. Del to ir baigia savo patriotišką giesmę karštu priminimu:

Iš miego keldamas, varguos',
O, Vilniaus neužmiršk, lietuvi!
Čia ne tiktai kad praeitis,
Čia tavo irgi ateitis,
Čia kovą vedama už buvį!..[23]

Kuo pasibaigs ta kova? Ar galutinai kardo triumfu ir lenkų įsigalėjimu? Ne. Dainius, pažvelgęs ateitin, kitą savo Vilniuj skirtą giesmę baigia šia džiaugsminga pranašyste:

Pabudę paukščiai pagiriais šneka:
Laikai jau mainos: buvo pikti, –
Užšvis kiti
Lietuvai, mūsų tėvynei.[24]

Ar ta pranašystė neapgaulinga? Kuo ji remias? Į tai dainius kitoj vietoj atsako šiais kilniais žodžiais:

Ne vien kalavijas bevaldo šiandieną,
Bet meilė, tikyba, šviesa;

[22] *Ibid.*, p. 10, eil. „Vilnius“.
[23] *Ibid.*, p. 10, eil. „Vilnius“.
[24] *Ibid.*, p. 9, eil. „Vilnius (Prieš aušrą)“.

[...]
Kas kardu kariauja, nuo kardo ir žūva
Ar mač po milžinkapius kaulų jų puva?
Ne jų ateitis artima![25]

Panašių pranašyscių randame pas Maironį ir daugiau; pav., dainoj „Nedaugel musų", jis gieda:

Vienok tėvynė dar nepražuvus:
Užšvis jos vėliai garbė spindėjus,
Praūš ta audra, kaip ir nebuvus,
Pakils saulutė mums patekėjus.[26]

O jo garsioj „Jaunimo giesmėj" po daug kartu pasikartoja ši pranašinga strofa:

Drąsiai, augštai
Pakils balsai,
Išauš kita gadynė!
Užgims darbai,
Prašvis laikai,
Atgims jauna tėvynė.[27]

Ta pati Lietuvos atgimimo viltis yra išreikšta ir eilėse „Miškas ir lietuvis":

Atsibus tėvynės sunųs,
Didžią praeitį atminę;
Pagimdys vargai galiunus,
Ugnimi uždegs krutinę![28]

o taip pat ir kitoj vietoj:

[25] *Ibid.*, p. 14, eil. „Geresnių laikų viltis" [„Šalin, dūsavimai"].
[26] *Ibid.*, p. 15.
[27] *Ibid.*, p. 23 [eil. „Užtrauksme naują giesmę"].
[28] *Ibid.*, p. 18 [eil. „Tu girele, tu žalioji..."].

Prašvis laikai ligšiol aptemę:
Naujais didžiuosimės darbais.[29]

Pastarasis karas yr davęs progos mūsų dainiui išreikšti naują pranašavimą. Štai jis:

Eina Germanai tuo Magdeburgo,
Eina nuo Reino vagos,
Nuo Regensburgo, Mainco, Augsburgo
Plaukia banga už bangos.

[...]

Juodo Nevėžio vilnįs nutilo:
Tiek dar nematė velnių;
Ir nusiminus upė pagilo:
Ašaras neša žmonių!..

Laikas ir tuosius karo galiunus
Kaip parėjunus nušluos!
Vien tik ištvėrę Lietuvos sunųs
Augs ir tvirtės veikaluos.[30]

Pirmoji šios pranašystės dalis jau yra išsipildžius: karo galiūnai nušluoti. Apie antrąją jos dalį – lietuvių ištvermę, augimą ir tvirtėjimą, to, kol kas, pasakyti negalime. Bet tikimės, kad ir tai ilgainiui įvyks, nes pradžia jau padaryta, valstybė įkurta.

Lietuvai tvirtėti ir augti kliudo du veiksniu: iš vienos šalies sulenkėjusi mūsų ponija, iš kitos – egoizman nugrimzdusi arba tik vienu tikybos griovimo idealu tepersiėmusi mūsų inteligentija. Karšta tėvynės ir bažnyčios meilė verčia Maironį ir vieniems ir kitiems tarti skaudžių žodžių.

Pirmiesiems „lenkų dievų“ garbintojams, „tautos pabėgėliams“, „išgamoms“ dainius meta į akis „geležinę pirštinę“, šaukdamas:

[29] *Ibid.*, p. 22, eil. „Jaunimo giesmė“ [„Užtrauksme naują giesmę“].
[30] *Ibid.*, p. 74, eil. „Nevėžis par karę“.

Tegul gi žymė prakeikimo
Ant jusų par amžius paliks![31]

Tam prakeikimui pateisinti, dainius aprašo beprotišką mūsų ponijos gyvenimą ir baigia šia pranašyste:

Duok Viešpatie, pranašu but melagingu:
Nuo Volgos mužikai ateis;
Už banko skolas, be derybų rustingų
Nuo žemės nustums jus pečiais.[32]

Nemaloni perspektyva, bet dainius džiugina save bent tuo, kad tie nauji atėjūnai neintriguos prieš mus visoj Europoj ir Ryme, kad jie „bent vylium prieš mus nekariaus“[33]...

Paskutinėj strofoj, atsisveikindamas su tais „tautos pabėgėliais“, dainius meta jiems šiuos karčius žodžius:

Žinau, nesupraste jųs skausmo giesmės,
Apsvaigę nuo pokilių tvaiko:
Sudieu gi tada, jus vardai be garbės!
Šešėliai užklydę lig laiko![34]

Teisingai pasakyta, nes jie yra ne tiktai *morituri*[35], bet jau *mortui*[36], tikri klaidžiojantieji šešėliai.

Da skaudžiau plaka dainius savuosius inteligentus. Jaunystėj daug kas iš jų dirba, prakaituoja, „laukia gadynės naujos“[37], o suaugę ir padarę karierą, viską užmiršta ir lieka tikriausiais egoistais sibaritais[38]. Štai galutinas tos šlykščios metamorfozės etapas:

[31] *Ibid.*, p. 101, eil. „Tautos pabėgėliams“.
[32] *Ibid.*, p. 101, eil. „Tautos pabėgėliams“.
[33] *Ibid.*, p. 102, eil. „Tautos pabėgėliams“.
[34] *Ibid.*, p. 101, eil. „Tautos pabėgėliams“.
[35] Mirštantys (lot.).
[36] Mirę (lot.).
[37] *Ibid.*, p. 98, eil. „Spjauk, jei gali, į tą visą, kas žiba...“ [„Spjauki, dranguži, į viską!“].
[38] Išlepęs dykaduonis, prabangos išpaikintas žmogus.

Metais iš grašių sermėgio nutukęs,
Gėdįsis vargšo namų:
Pilvą išpūtęs, cigarą užrukęs,
Juoksis iš savo sapnų.

[...]

Dieną prastumęs, kaip Dievas beleido,
Migsi teisingo sapnu;
Gal rupestys koks ir bus tau ant veido,
Mažas vienok, kaip ir tu.[39]

Savuoju „aš" beužimti egoistai inteligentai, žinoma, yra Lietuvai nenaudingi, bet jie nedaro bent jai žalos. Kur kas pavojingesni mažamoksliai demagogėliai, turį pretenzijų reformuoti visuomenę, būti minių vadais. Poeta meldžia Viešpatį apginti nuo jų mūsų tėvynę:

Apsaugok ir nuo skystapročių,
Kurie, raidžių bent kiek palaižę,
Jau besiskaito tarp galvočių,
Lyg visą išmintį išaižę!
Doros nesekdami tėvų,
Nulipdę sau nemaž dievų,
Tik vieno Dievo nebemato,
Nes knistis dumbluose paprato.[40]

O dar nesimpatingesni dainiui demagogai, „pasaulio lygintojai". Apie juos dainius atsiliepia šiaip:

Nemaž priviso geradėjų:
Lygumą, laisvę begarsina;
Bet vietoj vargšo apgynėjų,
Vardan augštų, šventų idėjų,
Jie luomų keršta bevaisina.[41]

39 *Ibid.*, p. 98, eil. „Spjauk, jei gali, į tą visą, kas žiba..." [„Spjauki, drauguži, į viską!"].
40 *Ibid.*, p. 106, eil. „Apsaugok, Viešpatie!"
41 *Ibid.*, p. 112, eil. „Suvargusiems".

Kerštas sukurstyti nesunku, bet naudos iš to niekam nebus jokios, nes –

Be meilės jų darbai suvys!
Ne jie pasaulę atgaivys!
Ne jiems Tu, Viešpatie, tarnausi![42]

Nepatenkintas dainius ir šių dienų veikėjais, pilnais didybės, iš kurios „semia / Savo naudą tik velniai"[43]. Kuomi gi apsireiškia toji didybė? Gi paklausykime:

Bočių liaurais pasipuošę,
Vien temokame svajot;
Ar didžius planus suruošę,
Sau rimtai ant jų miegot.
Dirbti darbą, nešti naštą,
Braukti prakaitą dienos,
Pasišvęst už savo kraštą,
Jei to niekas nežinos, –
Mums peržema negarbinga!..[44]

Mat mums reikia žemės platybių „nuo Liepojos lig Brastos", nors „viduj' šeimininkauja / Lenkai, žydai ir gudai"[45]. O kiek savytarpy puikybės! O kiek bereikalingo valdžios pinigų žarstymo!..

Ministerijų pritvėrę,
Joms nesigailim kasos;
Nors skolose pasinėrę,
Siausti turime drąsos.
Kas ministeriams iš musų
Gal šykštumą beužmest?[46]

[42] *Ibid.*, p. 112, eil. „Suvargusiems".
[43] *Ibid.*, p. 103, eil. „Lietuva – didvyrių žemė".
[44] *Ibid.*, p. 103, eil. „Lietuva – didvyrių žemė".
[45] *Ibid.*, p. 103, eil. „Lietuva – didvyrių žemė".
[46] *Ibid.*, p. 103, eil. „Lietuva – didvyrių žemė".

Apie Lietuvos pasiuntinius svetimose valstybėse nėra kas nei kalbėti:

Mūsų užsienio atstovai...
Demokratai jie visi...
Na, nejau tautos vadovai
Vaikščios pėsti, ar basi?..[47]

Be rūmų, be vilų, be automobilių jie negal apseiti...

Baigiasi daina graudojimu[48] del mūsų partijų, kurių esama daugiau neg pas „vargšą blusų", ir del šokių manijos:

Vargo, skurdo mums nestoka!
Nesimato nei giedros!..
Bet užtat jaunimas šoka...
Ne kasnaktį lig aušros!..[49]

Del ko tai Maironis yr parašęs? Juk šioj „pilietiškoj poezijoj" labai maža tikros poezijos? Kam čia Maironiui-poetui reikėjo kištis į politiką? Atsakyti į tai visai lengva: Maironis karštai myli Lietuvą. Ją mylėdamas – jis nori, kad ji būtų graži, dora, stipri, turtinga, šventa, kad jos gyvenimas eitų kuriamojo Logoso dėsniais. Tuo tarpu, ką gi jis mato Lietuvoje?

Gi viešpataujantį visur pragarinį griaujamąjį Chaosą su visomis jo pasekmėmis: ištižimu, egoizmu, tinginiavimu, proto apjakimu, širdies sukietėjimu ir t. t. ir t. t. Prieš tą Chaosą jis ir griebias vieninteliai jam prieinamo ginklo – liros, bandydamas, ar nepavyks Lietuvos gyvenimo griovėjus sugėdinti bent šiurkščiu satiros žodžiu, kurių švelni tikra poezija jau nebeįveikia. Taigi kaip Aleksandras Puškinas nenusidėjo poezijai, rašydamas savo „Клеветникам России", taip lygiai nepažemino savo liros ir Maironis, rašydamas „Tautos pabėgėliams", „Lietuva – didvyrių žemė", „Mano draugams" ir k. Tuos skaudžius dalykus diktavo jam meilė, o ne noras vien apmaudą nugiežti.

47 *Ibid.*, p. 103, eil. „Lietuva – didvyrių žemė".
48 Graudenimu.
49 *Ibid.*, p. 103, eil. „Lietuva – didvyrių žemė".

II

Be tėvynės, myli Maironis ir daug kitų dalykų. Būdamas poeta, jis pirmiausia myli karštai poeziją ir grožį. Poezija Maironiui ne žaislas, ne ieškojimas nepaprastumo, modernumo, ne priemonė stebinti žmones nematytomis formomis, negirdėtais tonais, bet „nešimas išganymo kitiems“, pačiam „ramumo nepažinus“[50], ėjimas taku, ašaromis šlakstytu[51], „liūdna našlystės draugė“[52]. Poeta yr bandęs aprašyti savo susitikimą su poezija ir nupiešti jos veidą. Paklausykim tad jo paties žodžių:

Išvydau ją, ant marių krašto:
Skruostai kaip marmuras išbalę;
Iš jos akių skaičiau be rašto
Tylaus ilgėjimos begalę.

[...]

Gražybių paslaptis nurodžius,
Ji širdį man jausmingą gvildė;
Ji stebuklingus davė žodžius,
Ir ausį dainomis pripildė.[53]

Tylus ilgėjimas, grožio paslapčių supratimas, „stebūklingi“ t. y. stebūklus darantieji žodžiai – štai trys pamatiniai kiekvienos tikros poezijos elementai. Šiandien daug kas mano, kad poezijai užtenka prisirinkti vien stebinančių žodžių, stebinančių formų, stebinančių sugretinimų... Bet tai yra klaida, nes stabalas[54] gali būti šlykštynė, ne grožis.

Mylėdamas grožį, dainius negali ramiai žiūrėti į jo darkymą. Kiekvieną poezijos iškreipimą jis atjaučia lyg asmenišką smūgį. Tai žadina

50 *Ibid.*, p. 4, eil. „Poėta“.
51 *Ibid.*, p. 5, eil. „Poėzija“.
52 *Ibid.*, p. 5, eil. „Poėzija“.
53 *Ibid.*, p. 5, eil. „Poėzija“.
54 Tai, kas stebina.

jame noro tapti grožio vyčiu, stoti kovon del grožio teisių. Ne veltui jis kitur yra išsitaręs:

Ne, nenoriu sapnų,
Vien tiesos ir darbų;
Be atilsio noriu kariauti,
Ir tada vien tiktai,
Kad sušvilpia žaibai,
Galiu pilna dvasią atgauti![55]

Tai visai suprantama, tai yra logiška pasekmė iš idealo kulto. Kam idealas brangus, tas ir ginti jį privalo. Ne kitaip yra ir su grožiu. Puolęs ton karšton del grožio kovon, Maironis maldauja Viešpatį:

Apsaugok ir nuo dekadentų,
Kurie varsas užuosti moka [...][56]

ir rašo aštrią satirą „Mūzos pavojuje". Mat Lietuvoj, „visiems pašaliams sugiedojus" mūzos pabūgę neteksią duonos del tiekos naujų poetų. Ramindamas jas Apolinis ginas, nedavęs jiems „nei pauostyti lyros" ir baigia iškilminga priesaika:

Prisiekiu: tos usnys ilgai nekeros!
Nei ritmo, nei rimo, nei prozos geros,
Poezijos, girdžiat, nei lašo!..[57]

Usnys – tai tiesa, bet, kad jos ilgai nekerotų, tuo sunku tikėti. Iki kol bus tikro grožio gerbėjų, bus nemaža ir jo nesąmoningų ir net sąmoningų darkytojų.

Grožio meilė naturaliu keliu veda Maironį ir į visokeriopo grožio amžinąjį šaltinį Dievą. Iš čia plaukia religinė Maironies lirika. Gražiame sonete „Dievo meilė" dainius šaukia:

55 *Ibid.*, p. 91, eil. „Ne, nenoriu sapnų..." [„Nenoriu sapnų"].
56 *Ibid.*, p. 106, eil. „Apsaugok, Viešpatie!"
57 *Ibid.*, p. 105, eil. „Muzos pavojuje".

Tu, Augščiausi, skaisčiausis mano meilės šaltinis!
Tave myliu, kaip myli sunus tėvą geriausį;
O vienok, kaip tas lapas rudeniop paskutinis,
Štai drebu, nes par teismą manę menką užklausi.[58]

Kaipo asmeniški dainiaus pergyvenimai šitie Dievo meilės ir baimės jausmai, subjektyviai galėjo būti labai karšti; bet mums jie atrodo šaltoki, įkvėpti Senojo Įstatymo dvasios, kur viešpatavo principas: *Initium sapientiae timor Domini*[59]. Šių dienų žmogui, dagi krikščioniui, labiau pritiktų Naujojo Įstatymo šventųjų obalsiai[60], k. š. šv. Augustino: *ama Deum, et fac quod vis*[61], šv. Pranciškaus: *Deus meus et omnia*[62], arba šv. Ignaco: *Omnia ad majorem Dei gloriam*[63].

Be Dievo, religijoj centralę rolę vaidina taipgi du absoliučiai tobūlu žmogu: Kristus-Mesijas ir jo motyna Marija... Kristui pašvęsta Maironies „Didžioji Subata". Kuo gi Kristus yr brangus dainiui? Gi vien tuo, kad jis „ant kryžiaus iškeltas" yr „saldžiai patraukęs" žmoniją, kad „žmogui kaltam gailesties ašarėlę išspaudė", kad „apskelbė žemei laikus atgimimo" ir kad galop pats iš numirusių atsikeldamas yr „apkalęs pančiais bedugnių galybes" ir „nešąs mums gyvatą"[64]. Dogmatikos žvilgsniu čia pasakyta labai maža, o ir poezijos žvilgsniu taip pat daug ko trūksta. Kilni išganymo idėja liko beveik nepaliesta, lygiai kaip ir Kristaus atneštoji „linksmoji naujiena".

Dar silpnesnės Maironies Marijos giesmės. Pirmoj iš jų, originaliai parašytoj, dainius prašo, kad Marija palengvintų „vergiją", išgelbėtų „nuo priešo baisaus". Kas tai per vergija, kas yr anas „baisusis priešas", palikta patiems tos giesmės giedotojams atspėti. Bet ar jie atspės, labai abejojame.

[58] *Ibid.*, p. 81, eil. „Dievo meilė".
[59] Pagarbi Viešpaties baimė – išminties pradžia (lot.; *Ps* 111, 10).
[60] Šūkiai.
[61] Mylėk Dievą ir daryk ką nori (lot.); tiksli citata: *Dilige, et quod vis fac* (Šv. Augustinas, Tractatus VII, 8).
[62] Mano Dievas ir mano viskas (lot.); šie šv. Pranciškaus žodžiai tapo pranciškonų *motto*.
[63] Viskas didesnei Viešpaties garbei (lot.); jėzuitų *motto*.
[64] *Ibid.*, p. 111, eil. „Didžioji Subata" [„Didysis Šeštadienis"].

Toliau maldauja dainius, kad Marija stiprintu „nupuolančius“:

Tarp verkiančių marių
Šių žemiškų karių [...].[65]

Mintis teisinga, bet forma visai nevykusi.

Antra Marijai skirtoji giesmė[66] yra seno kantičkinio teksto perdirbimas. Jokios gilesnės minties joj nėra.

Artimas religinei poezijai dalykas – tai Maironies „Roma“[67]. Čia bandyta atvaizduoti hunų vado Atilos susitikimas su Romos papa Leonu I ir pritaikinti šis vaizdas prie pastarojo 1870 m. Rymo užėmimo naujų „barbarų-hunų“, pavertusių šią „pasaulio sostinę“ „bedieviu lindyne“[68]. Tekste ši eiliuotoji „Roma“ užima net 3 pusl.: ji dažnai deklamuota katalikų vakaruose; joje daug erudicijos, daug dirbtino patoso, bet grožio žvilgsniu – tai vienas iš pačių silpnųjų Maironies dalykų.

Nejudina sielos ir jo „Malda“. Be to čia yra aiški imitacija Baranauskinės maldos:

O, su malda dūšiai saldu,
Širdžiai ramu, drąsu, gryna.
Taip kaip lietus sausas vietas –
Malda dūšią atgaivina.[69]

Pas Maironį gi dainuojama:

Kaip balsimas sopulį kuno ramina,
Ir ugnį gesina, ir gydo žaizdas,

[65] *Ibid.*, p. 51, eil. „Marijos giesmė“.
[66] *Ibid.*, p. 52, eil. „Giesmė (Prie stebuklingo Šv. Panelės paveikslo Krekenos bažnyčioje)“.
[67] *Ibid.*, p. 45–47.
[68] Kalbama apie 1870-09-20 įvykius, kuomet po mūšio su popiežiaus kariuomene italų kariuomenė užėmė popiežiaus iki tol valdytą Romą ir taip užbaigė Italijos vienijimo procesą.
[69] Antanas Baranauskas, *Kelionė Petaburkan*, VI.

Taip alpstančią širdį malda atgaivina
Ir gydo kančias paslapčiausias visas!..[70]

Mintis ir ten ir čia ta pati, skirtumas vien formoj, tik, deja, Maironies nenaudai, nes Baranauskinė daug harmoningesnė ir lengvesnė.

Tikrą, karštą, originalę Maironies maldą terandame 42-me psl. Ji pažymėta vien trimis žvaigždutėmis, bet yra tikriausia ir gražiausia malda. Štai jos tekstas:

Ačiu Tau, Viešpatie, jogei mylėdamas
Sergėjai mano gyvenimo rytą:
Ar gi tai sykį pardaug betikėdamas
Bėgau į tinklą, gudriai užraizgytą!
Žuti neleido tik šventas tikėjimas,
Tėviškas Tavo Apveizdos budėjimas.

Sielą suvargintą žemės kelionėje
Žadinai *sursum* stebėtinais tonais;
Dainiumi pašaukei savo malonėje,
Menką paskaitęs su dvasios valdonais;
Ir iškentėjusioj' mano krutinėje
Meilę įdiegei šalies begalinįąją.

Kuo už Apveizdą, už giesmę galingąją
Beatsilyginau? Tau suvartojau?
Skambančią giesmę ir širdį jausmingąją
Ar gi ne kryžkeliais kartais aikvojau?
Kaltas!.. Bet teisi taip daugel kentėjusį,
Tavo gerybėje viltį padėjusį![71]

Nemažiau karštą ir nemažiau originalę Maironies maldą randame *Mūsų varguose*:

70 Maironis-Mačiulis, *Pavasario balsai*, p. 41.
71 *Ibid.*, p. 42, eil. „Ačiu Tau, Viešpatie, jogei mylėdamas...".

Užką gi, Viešpatie brangus,
Taip užsirūstinęs Dangus?
Ant musų neturi malonės?
Argi tai mes jau už kitas,
Plačiau sau valdančias tautas
Daugiau nukaltom, vargo žmonės?

[...]

Už ką? Už ką taip mus plaki?
Už ką gi mus ranka sunki
Taip spaudžia amžiais nelaimingus?
Kad mes, nelaisviai be kovos,
Net nebedrįstam Lietuvos
Svajot laisvos, neprigulmingos.

[...]

O Dievulėl, susimylėk!
Tos Lietuvos pasigailėk,
Kuri Tau „Šventas Dieve“ gieda!
Ne jau už tai, kad ji karštai
Tarnauja Dievui, jos skruostai
Per amžius ašaromis rieda?

Ar duok kantrybės!..[72]

III

Šiai maldai yr davę progos pastarojo karo įvykiai, visokie priešų prispaudimai. Žiūrint paviršutiniškai, galima prileist mūsų dainių-patriotą temylint tiktai savo brolius, kitų tautų neapkenčiant. Tai

[72] Maironis-Mačiulis, *Mūsų vargai*, Kaunas: A. Petronio knygynas, 1920, p. 116–118, V [VII].

būtų netiesa, jo širdis yra daug platesnė: jis netik „jaučiąs už du“[73], bet ir norįs:

Apimti pasaulę, priglaust prie širdies,
Su meile saldžiai pabučiuoti![74]

O kitur dar aiškiau išreiškia savo norą:

Visą žmoniją meile apglėbsiu,
Lietuvą visgi karščiau.[75]

Taigi Lietuvos meilė nekliudo jam mylėti ir visą žmoniją.

Kaipo poetai, Maironiui ir žmonija ir Lietuva yra ne kokios abstrakcijos, bet gyvos realybės. Jo Lietuvos meilė apsireiškia labai konkrečiomis formomis. Negalėdamas atsigerėti savo „brangia Lietuva“, jis šaukia:

Graži tu, mano, brangi tėvynė,
Šalis, kur miega kapuos didvyriai.
Ne veltui bočiai tave taip gynė,
Ne veltui dainiai plačiai išgyrė.[76]

Nemažiau jis myli ir savo gimtinę, kur močiutė ji „užlingavus savo raudomis“ ir kur jis pamėgęs „vargdienio dūmas“[77]; myli ir jos milžinkapius[78] ir jos ramias, malonias vasaros naktis[79], ir jos dainas[80], ir jos legendas (apie Juratę ir Kastytį, apie Čičinską, apie Šatrijos, Medviagalio kalnus) ir jos gamtą, upes (Miniją, Nerį), ežerus (Drukšės), miestus (Trakus, Vilnių), myli galop ir jos žmones, o tarp jų labiausiai –

[73] Maironis-Mačiulis, *Pavasario balsai*, p. 39, eil. „Ant Drukšės ežero“.
[74] *Ibid.*, p. 19, eil. „Pavasaris“.
[75] *Ibid.*, p. 89, eil. „Nenusiminsiu“ [„Slenka debesys pilkos“].
[76] *Ibid.*, p. 42, eil. „Lietuva brangi“.
[77] *Ibid.*, p. 24, eil. „Mano gimtinė“.
[78] *Ibid.*, p. 27, eil. „Milžinų kapai“.
[79] *Ibid.*, p. 21, eil. „Vasaros naktįs“; *Ibid.*, p. 55, eil. „Vasaros naktis“.
[80] *Ibid.*, p. 16, eil. „Lietuvos dainos“ [„Tėvynės dainos“].

likimo nuskriaustuosius, k. š.[81] „Našlaitę“[82], „Džiova sergančiąją“[83], „Senuką“, besigėrintį net baudžiavos laikais[84], beturčius[85], žūnančius kažkur „už Uralo žemės galo“[86], kovojančius del Lietuvos atgijimo... Prisiminęs šiuos pastaruosius, dainius išreiškia savo abejojimą:

Jei po amžių kada skaudųs pančiai nukris,
Ir vaikams užtekės nusiblaivęs dangus,
Musų kovos ir kančios, be ryto naktis
Ar jiems besuprantamos bus?[87]

Jei daug kas ilgainiui tų kovų nebesupras, tai ir tų kovų dainius gali tapti jiems svetimas, neįdomus, pasenęs ir galop užmirštas. Tas galimumas žadina dainiuje liūdnų minčių:

Išnyksiu kaip dumas išblaškomas vėjo,
Ir niekas manęs neminės!

[...]

Užmirš mano giesmes! Poėtos kiti
Jieškos įkvėpimo brangaus [...].[88]

O kitoj vietoj su rezignacija priduria:

Atgyvenome amžių, savo įnešėm' dalį;
Laikas vietą užleisti vaikams.[89]

Tos liūdnos mintys, lyg gedulo šydas, užtemdo poetos intuiciją ir verčia jį pareikšti:

[81] Kaip štai.
[82] *Ibid.*, p. 49, [eil. „Kukavo gegutė“].
[83] *Ibid.*, p. 49, [eil. „Džiovininkė“].
[84] *Ibid.*, p. 37.
[85] *Ibid.*, p. 77, eil. „Beturčiams“.
[86] *Ibid.*, p. 70, eil. „Daina [„Už Raseinių, ant Dubysos...“].
[87] *Ibid.*, p. 68, eil. „Jei po amžių kada skaudųs pančiai nukris...“.
[88] *Ibid.*, p. 53, eil. „Išnyksiu kaip dumas išblaškomas vėjo...“.
[89] *Ibid.*, p. 114, eil. „Senatvė“.

Aš nežinau, kas priešais laukia:
Tik pilkos dienos, ar vargai?
Bet neramios širdies netraukia
Kita šalis, nauji draugai.[90]

Tame dvasios stovy jis teturi vieną tik troškimą – bent kartą

[...] pažvelgti atgalios
Ir vakarykščią brangią dieną
Prispausti prie širdies gailios!..[91]

Bet žinodamas, kad ir tai yra negalimais dalykas, dainius, „pažinęs šventą valią", eina pirmyn pats vienas „Apveizdai paklusnus"[92].

Bet skaistesnėmis gyvenimo valandomis, nustūmęs šalin tas juodąsias mintis, jis svajoja:

Ankščiau ar vėliau susimąstę ainiai
Pagerbt neapleis mūsų vardo
Užtai, kad mylėjome mes prakilniai,
Už tiesą kariavom be kardo.[93]

Atsikirsdamas savo šmeižikams jis tarp kitko drąsiai prisipažįsta:

Už darbą nelaukiau, kaip tarnas, algos,
Nei deimantais spindinčio žiedo garbės!..
Manoji žvaigždė ir be to gal žibės![94]

O kitur dar kategoriškiau pareiškia:

Užslėpęs krutinėje skausmo dumas,
Praeisiu, kaip baisųs verpetai;

[90] *Ibid.*, p. 64, eil. „A. P. (išvažiuojant)" [„Išvažiuojant"].
[91] *Ibid.*, p. 64, eil. „A. P. (išvažiuojant)" [„Išvažiuojant"].
[92] *Ibid.*, p. 64, eil. „A. P. (išvažiuojant)" [„Išvažiuojant"].
[93] *Ibid.*, p. 114, eil. „Kovoj' del šviesesnės vaikams ateities...".
[94] *Ibid.*, p. 96, eil. „Kad šmeižė iš apmaudo priešų minia..." [„Taip atsilyginta"].

Gal žmonės šiandieną manęs nesupras,
Bet mano – ateinančiai metai![95]

Nežiūrint to „įsitikėjimo į savo galę", dainius visgi prisibijo kritikų knisinėjimos jo veikaluose:

Išvilkę žmonių akyse
Prieš sočią, žiovaunančią minią,
Prekiauja gyva jo dvasia
Ir rodo, parpjovę krutinę.

[...]

O nelaimingas! Įstabia
Pagerbęs giesme meilės rytą!..
Nedovanos tau nei grabe,
Atvožę amžinatvės plytą.

Skurdžios gyvatos sukury
Neradęs laisvės, nei ramumo,
Tu irgi dulkėse turi
Besigailėt širdies jautrumo!..[96]

Skundas visai neteisingas, nes kritikas taip pat turi savo uždavinį, kaip ir poeta. Poeta kuria grožį, kritikas jį įvertina. Juk neveltui pasakyta, kad kartais net ir *divus dormitat Homerus*[97]. Tas pat pasitaiko ir kiekvienam kitam poetai. Kritiko priedermė atskirti veikalai pagaminti, tikram įkvėpimui veikiant, nuo veikalų rašytų dainiui snūduriuojant, ar šaltai vien protu begalvojant. Kritika tur teisės tarti, kad Maironis yra *par excellence*[98] Lietuvos tautinio atgimimo bardas, gies-

95 *Ibid.*, p. 41, eil. „Įsitikėjimas į savo galę" [„Pasitikėjimas savimi"].

96 *Ibid.*, p. 107, eil. „Poetui mirus".

97 *Bonus dormitat Homerus* – snūduriuoja gerasis Homeras (lot.); Horacijaus citata (Horacijus, „Poezijos menas", vertė Aleksys Churginas, in: *Poetika ir literatūros estetika*, t. 1: *Nuo Aristotelio iki Hegelio*, sudarė ir įvadą parašė Vanda Zaborskaitė, Vilnius: Vaga, 1978, p. 93).

98 Tikrąja to žodžio prasme (pranc.).

mininkas, kovojąs už lietuvystės teises, poeta patriotas, dainius pilietis. Yra tai bendra išvada iš jo patriotiškų dainų analizės. Tos dainos mus jaunystėje žavėjo, kėlė mumyse pasitikėjimo savo jėga, skatino stoti į darbą tautos dirvoje, kovoti su lietuvystės priešais. Jos atliko svarbią misiją. Jos pažadino jaunąją kartą pamilti savo kalbą, bandyti kurti naujų dainų, tarti poezijoj naują žodį. Jos, galima sakyti, yr pagimdę ir Margalį, ir Mykolą Vaitkų, ir Liudą Girą, ir Motiejų Gustaitį, ir daugybę kitų naujų mūsų dainių. Tos patriotiškos Maironio dainos tebėra aktualės ir šiandiena; jos ilgai da bus mielai skaitomos ir dainuojamos mūsų visuomenėje.

Bet *Pav. balsuose*, be patriotiškų, yra nemaž kitų dainų, kur kas gražesnių. Čion pridera „Vakaras (Ant ežero Keturių Kantonų)“:

Ežero skaisčios bangos liuliavo
Žaliu smaragdu,
Laivą be irklo varė, lingavo
Vėsos dvelkimu.

[...]

Medžių ant saulės kepintas lapas
Nuspindo rasa;
Rožių iš kalno paputė kvapas
Skania sveikata.

Audžiau, nurimęs, aukso svajones
Aušros spinduliais,
Lėkė jos, skrydo pilnos malonės
Padangių keliais.

Vedė jas paukščių kelias žvaigždėtas,
Lydėjo širdis
Į tolimąsias, į numylėtas
Tėvelių šalis![99]

99 Maironis-Mačiulis, *Pavasario balsai*, p. 60.

Šiandieną sunku įsivaizduoti, kokio įspūdžio yra darius toji daina mums, ją pirmą kart beskaitant. Iš jos mes supratom, kad lietuvių kalba, gabiose rankose, gal pasiekti augščiausio harmoningumo ir lankstumo ir poezijoj pralenkti net pačias kultūringiausias kalbas. Kaipo tikras grožio dalykas, ši daina nėra nustojusi savo vertės dar ir šiandieną. Net ir labai skeptiškai į mūsų naująją poeziją bežiūrinti Sofija Čiurlionienė negalėjo nepripažinti jai tikrų poezijos žymių[100]. Ir čia ji yr pasakius tikrą tiesą. Klydo tik manydama, kad Maironies lirikoj daugiau panašių dalykų nesama. Nematyti jų tegali nebent tas, kas serga kritišku daltonizmu. Tik pažiūrėkim atydžiai. Imkim štai, kad ir Maironies „Mergaitę".

Pražydo, pasklido žiedai po laukus,
Ir pievas išpynė margai;
Aš skinsiu, sau pinsiu rausvus vainikus,
Žydėsiu, kaip žydi laukai.

[...]

Sučilbo-pragydo tarp girių saldžiai
Paukštyčių byla įvairi;
Dainuosiu-ringuosiu su jais aš skardžiai,
Lyg jų karalienė graži.

Sužvengė, subildo žirgelis toli:
Bernužis atjoja giria;
Palėksiu ir slėpsiuos; žaibu-akimi
Pažvelgsiu ing jį paslapčia.[101]

Gamta žydi žiedais – mergaitė jaunystės grožiu, gamta gieda pavasario himną, mergaitė jam pritaria, gamta pilna gyvybės, meilės – ir mergaitės sieloj kįla meilės aidų, išgirdus bernužėlį jojant. Drovu-

[100] Žr. Zofija Kymuntaitė, „Vienužis – Maironis – Vaičaitis", in: *Vilniaus žinios*, Vilnius, 1906-12-21 (1907-01-03), Nr. 285 (šios knygos p. 94–104); Sofija Čiurlionienė (Kymantaitė), „Maironies kanklių stygos", in: *Vairas*, Vilnius, 1914, Nr. 1.

[101] Maironis-Mačiulis, *Pavasario balsai*, p. 91.

mas neleidžia jai išeiti aikštėn, ji tedrįsta pažvelgti į jį vien paslapčia... Gilesnės, tikresnės poezijos pavyzdį vargiai besurastumėm visoj mūsų literatūroj. Tas pat pasakytina ir apie „Pavasarį“[102], „Vasaros naktį“[103], „Senovės dainą“[104], „Jaunas dienas“[105], „Daina Už Reseinių, ant Dubysos...“[106] ir k. Tai yra tikros mūsų lirikos pažibos. Visose tose dainose turinys harmoningai atatinka formai ir forma turiniui. Tuomi Maironies lirika žavi skaitytoją ir teikia jam tikro estetiško pasigėrėjimo.

IV

Rašant Maironies poezijai panegiriką, tuo, kas augščiau pasakyta, ir būtų buvę galima užbaigt. Bet darant kritišką jo poetiškos kūrybos peržvalgą, tenka tarti dar keli žodžiai ir apie neigiamąsias jo kūrinių puses. Šiuo žvilgsniu pirmiausia turim pažymėti, kad Maironinėj poezijoj permaža įvairumo. Tikrai sakant, mūsų dainiaus temos lengva ant pirštų suskaityti. Dievas, poezija, tėvynė, gamtos įspūdžiai, draugų atsiminimas, priešų papeikimas, keli asmeniški pergyvenimai – štai ir viskas. O kadangi tėvynė su jos praeitimi, dabartimi ir ateitimi, su jos dainomis, padavimais, vargais užima daugiau neg pusę visų *Pav. balsų*, tai kitoms temoms tetenka vos po vieną kitą dalykėlį. Kad ir sakosi dainius benorįs pasaulį pabučiuoti ir visą žmoniją priglaust prie širdies, bet, po teisybei, iš Lietuvos ribų beveik neišeina ir augščiau Šatrijos kalno nepakįla. Plati idėjų karalystė, amžinos žmoniją kamuojančios problemos mūsų dainiui yra svetimos bei neįdomios, jis jų visai neliečia. Nei Mefistofelio, nei Fausto dvasios elementų jojo poezijoj nerasi. Jo nesvajota tapti žmonijos poeta, jo benorėta vien Lietuvai dainuoti ir iš tikrųjų tapta vienu Lietuvos dainium. Tuo galima džiaugtis, bet drauge tenka pažymėti, kad universalesnių dalykų, kurie galėtų Maironies poeziją aukštyn pakelti, jai trūksta. Tuo

[102] *Ibid.*, p. 19.
[103] *Ibid.*, p. 55.
[104] *Ibid.*, p. 26 [eil. „Oi neverk, matušėle!“].
[105] *Ibid.*, p. 26.
[106] *Ibid.*, p. 70.

būdu ji turinio žvilgsniu, kad ir mums simpatinga, kaipo s a v a , bet ji toli gražiu neprilygsta pasaulinių genijų kūriniams; ji yra Lietuvos klonių, ne dangaus dausų poezija.

Be to turi ji savo silpnų pusių ir formos žvilgsniu. Žymiausia iš jų – tai minčių miglotumas. Dainius, matyt, kad ir rašydavo lietuviškai, bet mąstydavo svetima kalba. Iš čia daugely vietų pasitaiko tūlo nenatūralumo ir žodžiuose ir sakinių formoj bei jų sugretinime.

Imkim pav. kad ir jo „Pirmąją meilę". Jos šeštoji strofa skamba šitaip:

Bet jam tos negaila jaunystės liuosos,
Kad skausmo širdis nesuprato;
Nes veidu skaisčios užtekėjai aušros,
Ir naują pasaulę jis mato.[107]

Čia skaitytojas tikrai n e s u p r a s , ką autorius yr norėjęs pasakyti, nes žodis k a d 2-oj eilutėj gali turėti dvejopą prasmę: 1) delto kad ir 2) kada, kuomet. Trečios eilutės prasmė yra irgi paini ir neaiški.

„Skausmo balse" randam šitokį šauksmą:

Gana saldainių! Meilės vietą
Užims rustybės skaudulys?
Užšvis žaibais!.. Bet širdį kietą
Vargiai pajudins, atgaivys!..[108]

Taip pritiktų rašyti nebent Faustui Kiršai ar Baliui Sruogai, ne Maironiui.

Kitur norėdamas pasirodyti rašąs t i k r a i lietuviškai, jis vartoja tokius posakius, kurie, kaipo turį savy aiškių trivialumo žymių, tikrai poezijai netinka, pav.:

Apsaugok ir nuo piktadėjo
Kursai užpuolęs k e l n i a s m a u n a

[107] *Ibid.*, p. 4.
[108] *Ibid.*, p. 95.

[...]
Ir be jokios varsos jaunimo,
Kuriam gana alaus pliurpimo.[109]

Čia nusidėta ne vien poezijai, bet ir faktiškai tikrenybei, nes „piktadėjai“ paprastai mauna kailinius, iškrausto kišenius, kelnių visai nemaudami; jas jie visuomet palieka savininkui; taip pat ir jaunimas buvo galima dailiai pabart ir be... pliurpimo.

Nemaž gadina Maironies eiles ir nemokėjimas atskirt vardininko nuo šauksmininko. Čia, matyt, žalinga įsrava[110] lenkų kalbos, kur to skirtumo tikrai nesama. Bet mūsų kalboje tuodu linksniu skiriama, todel niekam, net ir Maironiui, nevalia kitaip elgtis. Tuo tarpu mūsų dainius šiuo žvilgsniu gan dažnai klysta. Pav.:

Tu, jo numylėta tėvynė![111] viet. tėvyne.
Daugkentėjus šalis [...] atsibuski[112] viet. šalie.
Pilis! Tu tiek amžių praleidai garsiai![113] v. Pilie.
Graži tu mano, brangi tėvynė,
Šalis, kur miega kapuos didvyriai.[114]
viet. tėvyne, šalie ir t. t.

Dar daugiau kenkia Maironies eilėms sintaksės polonizmai, k. š. ant svieto, ant veido, ant laukų, ant kapinių, ant galo ir k. viet. sviete, pasauly, veide, laukuose, kapinėse, pagalios, galop ir t. t. Mūsų dainius gali čia teisintis tuo, kad seniau taip žmonių kalbėta ir dabar da tebekalbama ir kad siūlomos filologų pataisos ne visada būna vykusios. Tai tiesa, moka kartais nušnekėti ir kalbininkai, bet šiame atvejyje klysta Maironis, ne jie. Del to

[109] *Ibid.*, p. 106, eil. „Apsaugok, Viešpatie!“
[110] Įtaka.
[111] *Ibid.*, p. 4, eil. „Pirmoji meilė“ [„Taip niekas tavęs nemylės“].
[112] *Ibid.*, p. 6, eil. „Praeludium [Iš Danutės akių]“. [Šis eilėraštis knygoje publikuotas kaip *Mūsų vargų* fragmentas.]
[113] *Ibid.*, p. 11, eil. „Trakų pilis“.
[114] *Ibid.*, p. 13, eil. „Lietuva brangi“.

visi gerbią save lietuviai literatai tų nelemtų polonizmų šiandiena yra jau atsižadėję. Be reikalo pats vienas Maironis juos tepalaiko. Jam čia reikėtų prisiminti savo paties žodžius:

Nebeužtvenksi upės bėgimo

[...]

Nebsuturėsi bėgančio laiko [...].[115]

Tas pats pasakytina ir del žodžių karas ir pasaulis. Pas Maironį jie dažniausiai moteriškos giminės (karė, pasaulė). Dabartinėj rašomoj kalboj (atskyrus amerikiečius[116]) tevartojama vien karas ir pasaulis. To reiktų ir laikytis.

Iš žodžių pusė ir vergas tegali susidaryti tik pusvergis (slg. pusdienis, pusmetis) dgsk. pusvergiai o ne pusvergai, kaip pas Maironį[117].

Nėra geri žodžiai: blakstienai, beprotys, surakys, atgaivys; jų vieton reikėtų vartoti blakstienos, beprotis, surakins, atgaivins. Posakis: pasimelsti užprašo visus – yra grynas polonizmas.

Visi tie netobūlumai, žinoma, yra mažmožiai; jie pigu ištaisyti. Mes neabejojam, kad naujon, šešton savo *Pav. balsų* laidon, Maironis mielai tas pataisas įneš, o drauge ištaisys ir rašybą, kad ji nesiskirtų nuo dabartinės.

Kaipo skiriamos daugiausia dainuoti, Maironies eilės yra, beveik visos rimuotos. Tai teikia joms skambumo ir harmoningumo, juoba kad Maironies rimai, apskritai tarus, yra taisyklingi, nors ir neperįvairūs. Naujesni dainiai, kaip šit Motiejus Gustaitis, Putinas, šiuo žvilgsniu Maironį žymiai pralenkia. Kai kurie rimai, pasikartodami po kelissyk, gadina net įspūdį, pav. Dubysos – sesutės visos[118], Dubysos – puikios

115 *Ibid.*, p. 104, eil. „Nebeužtvenksi upės“.
116 Kalbama apie lietuvių diasporą Šiaurės ir Pietų Amerikoje.
117 *Ibid.*, p. 103, eil. „Lietuva – didvyrių žemė“.
118 *Ibid.*, p. 13, eil. „Lietuva brangi“.

visos[119], knisa – žmogų visą[120]. Iš konteksto aišku, kad žodis v i s a s yr atsiradęs ten vien del rimo; eilių p r a s m e i jis visai nereikalingas.

Užtat eiliavimo formomis Maironies lirika yra labai turtinga. Tiek įvairumo vargiai bau rasime pas kitus mūsų dainius. Jo eilėse galima rasti visokių pėdų: jambų, chorėjų, anapestų, amfibrachijų, daktilių įvairiausiose kombinacijose. Bet arčiau įsižiūrėjus, pigu[121] pastebėti, jog mėgiamiausios Maironio pėdos – tai amfibrachijus ir anapestas, o rečiausiai tevartojami daktiliai. Ypatingai mūsų dainiaus anapestų ir amfibrachijų pamėgimas greičiausia bus kilęs iš įsiskaitymo naujesnėn rusų poezijon, nes tik ten tos pėdos dažniau tevartojamos.

Galop lieka dar tarti žodis apie *Pav. balsų* kalbą. Pasakius, kad ji nedaili, būtų neteisinga. Ji yra gyva, lanksti ir, apskritai tarus, taisyklinga. Bet žodžių turtingumu ji nepasižymi. Matyt, Maironies su liaudimi arčiau gyvenime nesusidurta. Taigi veltui pas jį beieškotum retesnių žodžių, vaizdingesnių liaudies posakių. Šiuo žvilgsniu Maironis, deja, mums nėra ir nebus klasikas. Mūsų prozaikai – Motiejus Valančius, Vincas Pietaris, Gerutis, Juozas Tumas – čia yra žymiai pralenkę Maironį poetą. Tardami tai, mes, gink Dieve, nedarom jokio mūsų dainiui priekaišto, mes konstatuojam vien faktą. Taip yra, nieko čia nepadarysi. Ak ir jis pats yra pareiškęs:

Atgyvenome amžių, savo įnešėm' dalį;
Laikas vietą užleisti vaikams.[122]

Maironies įneštoji dalis, kaip augščiau esam paminėję, yra didelė ir brangi; ją amžiais minės mūsų visuomenė. Ne jo kaltė, kad prie gryno poezijos aukso yra šen ir ten prisiplakę bent kiek rūdies. Tai yra neišvengiamas dalykas. Kaip gamtoj taip ir poezijoje nerasi gryno aukso be žemių. Pats dainius geriau už mus tai supranta, nes pats yr išsitaręs:

119 *Ibid.*, p. 70.
120 *Ibid.*, p. 106.
121 Lengva.
122 *Ibid.*, p. 114, eil. „Senatvė".

Laimingas tasai [...]
Kurs savo gražaus idėalo negavo
Pažinti arčiau niekada.[123]

Jaunystėje mes Maironies poezijoje matėm idealą, gryną poezijos auksą – ir buvom laimingi. Pasenę ir arčiau pažinę jo liriką, pastebėjom joj kur-ne-kur ir rūdžių. Tas pažinimas, nei malonumo nei laimės mums nedavė: jis tik uždėjo mums priedermę – pasakyti tiesą, parodyti, kame auksas, kame rūdis. Mes tai ir padarėme šioj stūdijoj, eidami savo numanymo ir sąžinės nurodymais. Jei kame suklydome, teatleidžia mums dainius ir teatitaiso tą klaidą kiti kritikai. Mes tetarsime jiems už tai vien nuoširdų ačiū.

Leisdamas pastarąją savo *Pav. balsų* laidą, Maironis rūpinos, kad ir jos išvaizda būtų, kiek galima, dailesnė. Tam tikslui jis įdėjo jon iliustracijų, vinječių, paveikslų, reginių, ir net kai kurių Beatričių[124] fotografijų. *Skaitymų* kritikas smarkiai išbarė Maironį už tą ornamentacijos sutirštinimą ir jos neestetiškumą[125]. Dalimi tai tiesa: vinječių perdaug ir nevisos gražios. Nepatiko kritikui ir viršelis, kam jis nuvarsotas. Mūsų išmanymu irgi butų buvę geriau palikus jį juodai baltą. Bet pats savy jis yra dailus, atskyrus tik apatinę jo ornamentiką.

Kiti yra pasipiktinę įdėtomis Beatričių fotografijomis. Ikšiol tiesa, kiek žinom, niekas iš poetų taip nėra daręs. Sutiktą gyvenime moterišką grožį, jie stengės atvaizduoti gražiomis eilėmis, o ne varsomis. Bet nuo fakto klausimo visai nepareina teisės klausimas. Kad iškšiol nieks to nėra daręs, tai da nereiškia, kad nieks ir neturi teisės tai daryti. Tuo remdamies, mes manom, kad del įdėjimo Beatričių fotografijų *Pav. balsuosna* nieks neprivalėtų daryti Maironiui jokių priekaištų. Jis turėjo pilną teisę tai padaryti, ir esame tikri, ilgainiui ims tąja teise naudotis ir kiti mūsų poetai. Nes jei moksle svarbu pažinti fenomenų priežastis, tai ir literatūroj, toli gražu, ne pro šalį ži-

[123] *Ibid.*, p. 67, eil. „Jei žemė kada širdį man ir vyliojo...".

[124] Dante's Alighieri *Dieviškosios komedijos* personažas; t. y. įkvėpėja, dvasinė mūza.

[125] Žr. B. S. [Balys Sruoga], „Knygoms apginti (Del Maironies Mačiulio 'Pavasario Balsų' penktojo leidimo)", in: *Skaitymai*, Kaunas, 1920, kn. 1, p. 118–121 (šios knygos p. 171–175).

noti, kas tai buvo do Beatričė, kuri yra dainiui įkvėpus tą ar kitą tikrai gražų poezijos dalyką. Taigi, naujoj laidoj sesučių veideliai galėtų sau likti. Išmesti tepatartumėm vien juodą kerėblišką lirą 66 psl., pagonišką trimitų pūtėją 22 psl., keistą pintinę (ne tai tvorą, ne tai krepšį), padėtą 5 psl. p o e z i j a i ilustruoti, suraizgytus dekadentiškus žolynus 43 psl. ir kitus panašius. O geriausia būtų visą iliustravimo darbą pavedus kokiam gabiam dailininkui, tik ne dekadentui.

Maironio replika priskirtina diskusijai dėl penktojo *Pavasario balsų* leidimo apipavidalinimo. Diskusija buvo atsinaujinusi 1925 m., t. y. praėjus penkeriems metams po knygos pasirodymo, kuomet Paulius Galaunė straipsnyje „Knygų menas" darsyk buvo grįžęs prie šios knygos[1]. Į tai jam buvo atsakyta dviejų Adomo Jakšto tekstų fragmentuose[2] bei trumpa Maironio replika.

Pirma publikacija: Maironis, „Pro domo sua", in: *Baras*, Kaunas, 1925, Nr. 4, p. 74; skelbiama iš: *Ibid.*

MAIRONIS

Pro domo sua[3]

Kai kurie mūsų kritikai su ypatingu pamėgimu, pakartodami naudojasi kiekviena proga paminėti mano *Pavasario balsų*[4] „iliustracijas". Tasai kritikų – kaip kakarikų, taip kakarikų – kitiems, iš šalies klausant, turi būti nuobodu, man pikta.

Jei tuo būdu norima man padaryti reklamą, tai ji nereikalinga: kalbamoji V laida – 8,000 egz. jau išpirkta. Jei norima man ingelti, tai aš to, rodos, neužtarnavau. Tiktai piktos valios ir žemo būdo žmogus

1 „Bet jei tas margutis marginamas blogais dažais, tai, panorėjus tokį kiaušinį valgyti, jis ne tik pameta tikrą kiaušinio skonį, bet kartais galima juo ir užsinuodyti. Panašiai būna ir su mūsų knygų leidėjais, kai jie ne tik knygų viršelį margina, bet tuo marginimu persunkia ir pačią knygą – josios vidų. Tad turime tokių šedevrų, kaip Šv. Kazimiero draugijos išleistieji Maironio 'Pavasario balsai'. Ko ir ko tik juose, kaipo marginimo, nėra: ir 'mergaitės lietuvaitės', ir paukšteliai, ir mėnesienos, ir kortos... Nedidelėje knygelėje šimtas su viršum gal tų šedevrų, senai jai senai vokiečių paskutiniausiojo, pigiausio spaustuvininko išmestų šiukšlynan. Ir žmogui, turinčiam šiek tiek skonio, estetinio nujautimo, nuo to viso darosi ne tik neskanu, bet jis jaučia, kaip jis norima užnuodyti [...]" (Paulius Galaunė, „Knygų menas", in: *Baras*, Kaunas, 1925, Nr. 1, p. 71).

2 Adomas Jakštas, „Bibliografija ir kritika: Baras", in: *Rytas*, Kaunas, 1925-01-28, Nr. 22; Adomas Jakštas, „Mano kritikams", in: *Baras*, Kaunas, 1925, Nr. 5.

3 Už savo namus (lot.); Cicerono kalba, pasakyta šiam grįžus iš tremties; t. y. save ir savo reikalus.

4 Maironis-Mačiulis, *Pavasario balsai*, Kaunas: Švento Kazimiero draugijos leidinys, 1920.

gali mane intarti, kad iliustracijos parengta pirkliškais motyvais. (Už pirmuosius V laid. parduotus 5,000 egz. autorius gavo 29 dol.). Būtų irgi perdaug naivu iš kritikų pusės intarti, atspausdintieji atvaizdai yra Beatričių[5] atvaizdai. Negi galima manyti, kad kunigas net taip viešai ir tokioj šviesoj afišuotųs? Kai kurių veidų atvaizdai man visai nepažįstami, ir matyte nematyti. Kuo būdu tie atvaizdai pateko mano eilių rinkinin, palieku kritikų spėliojimams, jei dar panorės mano vardą pavalkioti. Tiktai užtikrinu, kad tie atvaizdai pateko in *Pavasario balsus* be mano ir be šv. Kazimiero Draugijos kaltės; mat, *habent sua fata libelli*[6].

[5] Dante's Alighieri *Dieviškosios komedijos* personažas; t. y. įkvėpėja, dvasinė mūza.

[6] *Pro captu lectoris habent sua fata libelli* – priklausomai nuo skaitytojo, knygos turi savo likimą (lot.); Terencijaus Mauro frazė.

Antano Venclovos tekstas skirtas 8-ojo *Baro* numerio apžvalgai. Joje daugiausia dėmesio skiriama pirmajai žurnalo publikacijai – Maironio eilėraščiui „Ant Punios kalno (Ties Nemunu)“. Ši teksto dalis ir yra pateikiama.

Pirma publikacija: Stud. Antanas Venclova, „8-as 'Baras'“, in: *Lietuvis*, Kaunas, 1925, Nr. 34, p. 12; skelbiama iš: *Ibid.*

ANTANAS VENCLOVA

8-as *Baras*

Teturime vienintelį literatūros žurnalą. Per 8 mėnesius jo išėjo 8 numeriai. 1 *Baro* numeris davė nemaža vilčių: visa buvo imta dirbti nemaža energija, užsidegimu. 8 *Baro* num., palyginus jį su pirmuoju, atrodo padaręs didelę pažangą... atgal. Skaudu taip sakyti, bet tai yra nenuginčijamas faktas. Toji pati literatūros „ubagystė“, kaip ir ankstybesniuosiuose žurnaluose, jei dar ne didesnė. Turinys – perdėm „emeritų“ (anot Juozapo Albino Herbačausko) raštai. Kuone visi šio numerio raštai rašyti senosios ar bent senesniosios kartos rašytojų. Kuo tai išaiškinti? Ar *Baras* yra tiktai senųjų rašytojų žurnalas, ar ten jauniesiems (išskiriant Juozą Tysliavą) vietos nėra, ar jaunieji patys nenori eiti kartu su senąja rašytojų karta? Į šį klausimą, atsakymas nelengvas. Mes čia nė nesistengsime ieškoti to reiškinio priežasčių, bet eisime į žurnalą ir pažiūrėsime, ko gero jis mums šiuo tarpu davė.

Šiame numery pirmoje vietoje debiutuoja Maironis savo eilėraščiu. Seniau Maironies lyrikas skaitydavom nemažu malonumu ir dvasios pakilimu. Apie dabartinius jo raštus, deja, to pasakyti negalima. Maironis yra „aušrininkas“ – romantikas. Jam ir dabar sunku užmiršti savo romantizmas, nors... paseno jau ir Maironis, ir Maironio laikų idėjos. Šių dienų gyvenimas jau ko kita iš rašytojo reikalauja, negu prieš kelias dešimtis metų. Savo laiku Maironis savo raštais padarė labai naudingą tautai darbą, daugelio lietuvių širdyse žadindamas patriotizmą.

Dabar, deja, jo kuriami kūriniai (*Bare* spausdinta drama *Vytautas pas kryžiuočius*, smulkesni eilėraščiai) jau nebeturi tos ugnies, kaip seniau, yra neryškūs, nublukę: – jie jau nebeatatinka mūsų dienų *gyvenimo* ir *meno* reikalavimams. Maironis nuseno.

Savo *Pavasario balsų* eilėraščiuose jis kartais būdavo formos maestro, o dabar jam ir forma jau sunku benuvaldyti. Pav.:

Kaip jos auka *galvás padėję*,
Ilsėkit, ainiai prano*kėjų*
Pastogėj mėlyno dan*gaus*
Sargyboj Nemuno ra*maus* [...].[1]

Mintis eilėraščiuose jisai ėmė reikšti vietomis neaiškiai, neryškiai ir berašydamas kartkartėmis, ko gero, iš poezijos padaro prozą. Pav.:

Amžių amžiais
Nuo Pinsko tviksančių balų (= bàlų)
Pro šitą kalną susimąstęs
Banguoji, *vengdamas salų.*[2]

arba:

Ar bruko kalbą lenkai „broliai",
Ar pravoslaviją maskoliai [...].[3]

Žodžiu sakant, Maironis paseno.

[...]

Bendrai imant, šis *Baro* num. atrodo „vasariškai". Dėl vasaros karščių rašytojams nėrašant geresnių dalykų, jis užkimštas tuo, kas labai

[1] Maironis, „Ant Punės (Margio) kalno", in: *Baras*, Kaunas, 1925, Nr. 8, p. 8.
[2] *Ibid.*, p. 5.
[3] *Ibid.*, p. 6.

didelės vertės neturi. Tikėkimes, kad bent rudeniui *Baras* sustiprės, nes orui atvėsus žmogus darosi kūrybingesnis[4].

Kaunas, 1925-08-07[5]

[4] Palygink Skandinavus ir karštųjų Pietų žmonės. Skandinavai davė tokių žmonių, kaip Henrikas Ibsenas, Björnstjerne Björnsonas, Selma Lagerlöf, Knutas Hamsunas *etc.*, tuo tarpu Pietūs maža ką žymu teįnešė pasaulio literatūron.

[5] Vėliau, savo atsiminimuose, aprašydamas su šiuo tekstu susijusią istoriją, Venclova rašė: „Ar reikia čia aiškinti, kad tolimesniais metais, įgijęs daugiau proto ir pajutęs, kad neapgalvotas žodis gali žmogų ne tik įžeisti, bet ir užmušti, aš su sielvartu apgailėjau nerimtus, nejautrius, net įžūlius savo žodžius, kurie taip įskaudino seną poetą. Deja, kol poetas buvo gyvas, neradau priemonių savo klaidą atitaisyti. Manydamas, kad tai atlikti niekad nevėlu, darau tai dabar" (Antanas Venclova, *Jaunystės atradimas*, Vilnius: Vaga, 1966, p. 18).

Maironio atsakymas Antanui Venclovai, kritiškai atsiliepusiam apie jo eilėraštį „Ant Punės (Margio) kalno“.

Pirma publikacija: Maironis, [Atsakymas Antanui Venclovai], in: *Lietuvis*, Kaunas, 1925, Nr. 35, p. 16; skelbiama iš: *Ibid.*

MAIRONIS

[Atsakymas Antanui Venclovai]

Lietuvio š. m. Nr. 34 įdėta stud. Antano Venclovos *Baro* kritika[1].

Kritikas, pastatęs klausimą, ar *Baras* tiktai senųjų rašytojų žurnalas, ar ten jauniesiems (išskiriant Juozą Tysliavą) vietos nėra, ar jaunieji patys nenori eiti kartu su senąja rašytojų karta, – to klausimo galutinai pats nerišа, bet užtat seniesiems gerokai nuo kritiko tenka, visų pirma Maironiui, kursai pirmoje vietoje debiutuoja (*sic!*).

Paprastai į kritikas nemėgstu atsakinėti, nes žinau: jos nei pridės, nei atims autoriui vertės, o kaip istorija rodo, gana dažnai klysta. Geriausias veikalų įvertintojas – laikas.

Bet šį kartą perdaug man skaudu. Kad studentas į užsitarnavusį, jau nuo 30 metų universiteto profesorių atsiliepia iš aukšto. Mentoro tonu. Tiek to! Čia jau auklėjimo sritis. Mūsų demokratišku laiku tai paprastas dalykas, ir to imti į širdį netenka. Vis delto reikėtų vengti storžieviškumo: Maironio kritikoje, kuri užima vieną ketvirtį puslapio, kritikas net tris kartus prikaišioja: Maironis paseno, Maironis nuseno (?), Maironis paseno.

Paskui, kritikuojant autorių, pamatinė sąlyga – nekraipyti sauvališkai jo teksto. Pas mane yra toksai ilgokas sakinys:

Ant aukšto aukuro – kalvos
Už garbę – laisvę Lietuvos,

[1] Stud. Antanas Venclova, „8-as ‘Baras’“, in: *Lietuvis*, Kaunas, 1925, Nr. 34, p. 12 (šios knygos p. 210–212).

Kaip jos auka, galvàs padėję,
Ilsėkit, kaulai pranokėjų
Pastogėj mėlyno dangaus,
Sargyboj Nemuno ramaus,
Vien apraudojami tik vėjo![2]

Mano kritikas nukirpęs sakinio pradžią ir galą, saviškai apleidęs skirsnelius, dargi pačius žodžius nesąžiningai iškraipo; todel pas jį (ne pas autorių) išeina:

Kaip jos auka galvas padėję,
Ilsėkit, ainiai (?) pranokėjų.

Bepiga paskui tokias nesąmones kritikuoti.

Del tokio rimų netobulumo, kaip: dangaus – ramaus; padėję – pranokėjų – vėjo, kuriuos kritikui ant keturių puslapių pasisekė sužvejoti, taip pat del to, ar iš poezijos padaro prozą tokie sakiniai, kaip:

Nuo Pinsko tviksančių balų banguoja

su kritiku nesiginčysiu. Mat aš romantikas, kuriam Adomas Mickevičius, Aleksandras Puškinas, Johannas Wolfgangas Goethe palieka net formos žvilgsniu nepeiktini pavyzdžiai. Dabartiniai *gyvenimo* ir *meno* reikalavimai (suprask kritiko reikalavimai) tuo nepasitenkina; dabar reikalaujama subtiliškesne (maestro) forma (kad ir be turinio), kuri kiniečiams jau VIII amžiuje, rašant Vang Vei, Tu-fu, Li-tai-pe buvo privaloma. Bet vis tik ir čia, reikalaudamas tobulos formos, nežinau, kokią teisę turi kritikas reikalauti, kad poetai laikytųsi jo tarminių kirčių ir tartų: bálų, kuomet daug plačiau Lietuvoj sakoma: balà, balòs, balų́.

Lietuvis, kursai deda panašias kritikas ir stato *Barui* subtiliškesnės formos reikalavimus, yra nenuoseklus: tame pačiame numery, net ant to paties lapo spausdindamas trumputį eilėraštį, kuriame, jau nesakant apie tokius netobulus rimus, kaip: kaitrus – skliautus, važiuo-

[2] Eil. „Ant Punios kalno (Ties Nemunu)"; jis cituojamas ir toliau.

ja – dainuoja, išsklaidyti – neprašyti, aimanavo – užgavo, nevadinti – nuraminti, – vartojami net tokie visai netikę rimai, kaip: sužadino – nežino, akių – regiu, gėlių – negaliu. Apie ritmą, turinį ir poeziją tokių sakinių nekalbėsiu, kaip: Žemė – juoda, dangus mėlynas, kaitrus (nakties metu?) arba:

Šypsos *lūpos, įsiklausę* į šnekas,
Katras džiaugsmas sužadino.[3]

Bet iš jaunesniųjų to ir nereikalaujama.

[3] Pateikiami rimų pavyzdžiai ir citata – iš tame pačiame numeryje kaip Antano Venclovos kritika (Stud. Antanas Venclova, *op. cit.*, p. 12) paskelbto Bronės Buivydaitės eilėraščio „Žiburėliai".

Recenzija skirta beveik nenagrinėtai Maironio *Visuotinės literatūros istorijai*, 1926 m. išleistai kaip penktas *Maironio raštų* tomas.

Pirma publikacija: Balys Sruoga, „Literatūros vadovėliai", in: *Lietuvis*, Kaunas, 1927-06-11, Nr. 128; 1927-06-13, Nr. 129; 1927-06-15, Nr. 131; skelbiama iš: *Ibid.*

BALYS SRUOGA

Literatūros vadovėliai

1. Kol nebuvo tai nebuvo literatūros istorijos vadovėlio – nė vieno, o dabar atsirado iš karto du. Išversta iš rusų kalbos žinomasai Ivano Glivenkos vadovėlis[1], ir Maironis išleido savo, originalą[2]. Abudu vadinas *Visuotinės literatūros istorija* (viename dar pridėta: trumpa) abu kalba apie tuos pačius dalykus, ir vis delto konkurencijos vienas kitam nesudaro. Abu jie parašyti skirtingais tikslais ir metodais. Glivenkos vadovėlis buvo taikytas rusų mokyklai ir visuomenei. Jis ir turi šio taikymo kaikurias svarbias žymes. Ar mes tą vadovėlį girsim ar peiksim, Glivenko vis viena mūsų nepaklausys, jeigu jis ir gyvas tebėra. Gaila tiktai, vertėjas nepakankamai rūpestingai atliko savo darbą. Lietuvių kalba knygos stilius pasidarė žymiai „sunkesnis", negu originale. Tai nemažas yra vadovėlio minusas. Tačiau dar labiau gaila, kad vertėjas beversdamas šiek-tiek pašeimininkavo po Glivenkos knygą ir pridarė nesusipratimų. Vertėjo šeimininkavimas įvedė, pavyzdžiui, į pagundą prof. Juozą Eretą, kuris š. m. *Lietuvos* 112 numery sudėstė visą eilę priekaištų[3]. Jeigu vertėjas būtų laikęsis originalo, tai ir kritika, nemokanti originalo paskaityti, būtų sužinojusi paties autoriaus intenciją ir susilaikytų nuo karo žygių. Pavyzdž. prof. Eretas bara autorių

[1] Ivanas Glivenko, *Visuotinės literatūros istorija: vadovėlis vidurinei mokyklai*, vertė: Eduardas Viskanta, Kaunas: Švyturys, 1926 (*Чтения по истории всеобщей литературы*, 1912).

[2] [Maironis], *Maironio raštai*, t. 5: *Trumpa visuotinės literatūros istorija*, Kaunas: [„Raidės" spaustuvė], 1926.

[3] Žr. Juozas Eretas, [Ivano Glivenkos *Visuotinės literatūros istorijos* recenzija], in: *Lietuva*, Kaunas, 1927-05-19, Nr. 112.

už beletristišką vadovėlio toną. Tačiau Glivenkos veikalą vadovėliu pavadino tiktai vertėjas Eduardas Viskanta. O Glivenkos originale yra pasakyta *Чтения по истории всеобщей литературы. Чтения* – skaitymai ir vadovėlis – šiokis tokis skirtumėlis. Beletristika vadovėly nelabai girtinas daiktas, bet skaitymuose – jo – ten jai ir vieta. Taip pat ir su metodu.

Vertėjas praleido Glivenkos prakalbą, ir už tai vėliai Ponas Dievas, pasinaudojęs prof. Ereto asmeniu, vertėją nubaudė. Prof. Eretas rūsčiai barasi už Glivenkos darbo planą, už veikalų analizui parinkimą, ir, matyti, visai netikėdamas, kad mūsų „visuotinės literatūros istorikai" vokiškai paskaityti moka, paskelbia Paul'o Wiegler'io veikalo[4] planą, kaip idealų medžiagos suskirstymą.

Jei vertėjas būtų Glivenkos prakalbą paskelbęs, tai ir prof. Eretas būtų sužinojęs, kokiu tikslu autorius savo veikalą rašė. Glivenka prakalboj pažymi, kad jis savo veikalą sudaręs iš savo paskaitų, skaitytų įvairiose mokyklose. Iš tų paskaitų parinkęs tiktai tąsias, kuriose liečiami faktai, kurių pasaulinė reikšmė yra bendrai pripažinta, arba faktai, kurių didesnė ar mažesnė įtaka pasireiškė rusų literatūrai. Šis autoriaus uždavinys pateisina ir tam tikrą specifinį literatūros faktų parinkimą. Kitas klausimas, kiek visa tai atitinka mūsų reikalams, bet rusams šis medžiagos parinkimo principas turėjo savo prasmės. Nežinant šio principo negalima ir Glivenkos darbo smerkti.

Arba, vertėjas praleidęs prakalbą, praleidžia ir veikalų sąrašą, kuriais autorius naudojos. O prof. Eretas, pamatęs, kad Glivenko nuolat cituoja kitus rimtus kritikus, tyčiojas, kad autorius esąs doras demokratas. Tuo tarpu prakalboj Glivenko kukliai paaiškina, kad jis įvertindamas bei aiškindamas atskirus autorius bei jų kūrinius stengės kiek galėdamas vengti subjektyviškų samprotavimų ir nuolat atsižiūrėjo rusų bei Europos rašytojų ir mokslininkų objektingų sprendimų.

Jeigu tai prof. Eretas būtų žinojęs, vargu bau būtų užvedęs bylą apie filologinį metodą, vargu bau būtų be reikalo minėjęs dorą Wilhelm'o Dilthey'aus vardą bei kitus vardus mobilizavęs.

[4] Tikriausiai omenyje turima: Paul Wiegler, *Geschichte der Weltliteratur*, 1914.

Vadinas, Viskanta už šeimininkavimą svetimame veikale yra trigubai kaltas: gerus žmones į piktą pagundinimą veda, duoda progos netikslias recenzijas rašyti – barti veikalą, gadina leidėjams reikalą. Šis paskutinis posmas yra gal itin svarbus.

Glivenkos knyga, žinoma, tikslios pasaulio literatūros istorijos neatstos, tačiau ir jokia vidurinė mokykla be šios knygos neapseis. Glivenkos darbas, nors ir rusų visuomenei taikintas, bus ir mums labai naudingas. Ir nauda mums bus juo didesnė, juo plačiau jisai pasklis po mokyklas ir sodžių.

Glivenkos veikalą išleido mūsų kultūros darbe tiek nusipelniusi, dabar vėl atgijusi „Švyturio" bendrovė. Tai geras ženklas: rimtu, vertingu žygiu pradėjo savo prisikėlimą.

2. Maironio veikalas, priešingai „Švyturio" leidiniui, išleistas ant labai gero popierio. Malonu į rankas paimti. Dar maloniau ir skaityti: parašė ir išleido tasai vyras, iš kurio mes visi kūrybos mokėmės, kurio gražios dainos mums vietoj lopšinės buvo dainuojamos. Juo labiau malonu jo įžangoj skaityti: „Mano svajonė – klasiškų, pasaulinės literatūros veikalų žymesnes ir gražesnes vietas lietuviškai išversti ir jų rinkinį pagaminti [...]"[5]. Jei Maironis panori – jis ir padaro. Tat netenka abejoti, kad šis įžymusai mūsų poezijos maestro veikiai paturtins mūsų literatūrą tobulais vertimais.

Šios perspektyvos akivaizdoj dar įdomiau, kaip atsiliepia, kaip įvertina Maironis kitų kūrybą. Šio mūsų mokytojo balsas dar ilgai bus nusveriantis pas mus literatūros klausimais, todel ir jo vadovėly pareikštos mintys yra beveik beapeliacinės: mokytojas nusprendė – mokiniai klausys.

Tačiau ši aplinkybė uždeda ir mokytojui ypatingų pareigų, nes iš turtingo daug yra ir reikalaujama. Paskaičius Maironio gražųjį veikalą nenoromis prisimena patarlė: Davė Dievas daug, bet turi dar daugiau. Ir Maironis savo veikale davė labai daug, bet galėjo duoti daug daugiau. Kodel jis savo veikale gerybių pašykštėjo, jis pats paaiškina įžangoj: „Neturėdamas laiko gilesnėms visuotinės literatūros studijoms, vis delto norėdamas šiek tiek padėti šiame dalyke studijuo-

5 [Maironis], *op. cit.*, p. 4.

jančiai mūsų jaunuomenei, pagaminau kad ir netobulą ir trumputę visuotinės literatūros istoriją"[6]. Savaime suprantama, kai laiko nėra net pačiam dalykas padoriau pastudijuoti, o tuo tarpu reikia jisai aiškinti kitiems, – šitokiu atveju gali įsibrauti ir abejotinų sprendimų. Tat tebūnie leista čia paminėti vieną kitą abejotiną posmą iš maestro sprendimų. Nėra abejonės, kad jo knyga veikiai susilauks dar ne vienos laidos. Tat gal ir mokinio viena-kita abejonė duos progos mokytojui, berengiant spaudai naujas laidas, kai kurias savo knygos vietas patikrinti... Mokinio abejonės prasideda net nuo terminų.

Maironis, kaip ir Glivenkos veikalo vertėjas, sako „visuotinės literatūros istorija", vadinas, turėtų būti „visuotinė literatūra". Kokiu būdu literatūra galėtų būti visuotinė? Kai esti visuotinis balsavimas, tai nereiškia gi, kad viso pasaulio gyventojai imtų ir balsuotų. Terminas „visuotinis" vargu bau galėtų turėti prasmės „pasaulinis", „pasaulio"... *Visuotinė literatūra* tai bus greičiau vienos kurios tautos literatūra, – visa: ir dailioji literatūra, ir gimnazisčių meilės laiškai, ir silkių pardavėjų sąskaitos, ir pavainikių vaikų metrikos ir t. t., žodžiu, visa, kas rašyta.

Pasaulio literatūrų apžvalgai sukaupti viename žody reikia pasiieškoti tikslesnio termino; „visuotinė literatūra" – nieku būdu netinka.

Gana keistai Maironis elgias svetimus darbus minėdamas, – iš pavardžių kartais padarydamas slapyvardį. Pavyzdžiui rusai turėjo poetą, kuris vadinos Žukovskij, o Maironis rašo – Žukauskas[7]. Kažin, čia tas pat asmuo ar ne tas pat? Arba vietoj *Rabelais* rašo Rabelė, vietoj Jodelle rašo Žodelis[8]. Įpratimas šitaip elgtis su svetimomis pavardėmis yra aiškiai ginčytinos vertybės. Bet dar labiau yra ginčytinas įpratimas vieną pavardę „lietuvinti", o kitą „nelietuvinti", arba vieną ir tą pačią pavardę vienoj vietoj – „lietuvinti", kitoj – ne[9].

Vietoj termino rusai, velikorusai Maironis naudoja terminą „maskoliai"[10], – kam literatūros istorijoj lojotis? Arba vietoj ukrainiečiai,

[6] *Ibid.*, p. 4.
[7] *Ibid.*, p. 36.
[8] *Ibid.*, p. 74.
[9] Žr. *Ibid.*, p. 71–75.
[10] *Ibid.*, p. 234.

malonusai Maironis sako rusinai[11]. Kam be jokio reikalo netiksliu terminu kelti painiavą? Arba – atskirų kūrinių pavadinimuose (vertimuose) maža tikslumo. Pavyzdžiui, Nikolajaus Gogolio garsiojo veikalo pavadinimą išvertė *Negyvos sielos*. Rusiškai *Mjortvyje dušy* turi gilios prasmės, lietuviškai gi „negyvos sielos" – erezija.

Šitokios rūšies abejonių būtų galima nemaža sukelti. Bet jas sumobilizuos tur būt mūsų kalbininkai, aptardami Maironio kalbos reikalą. Pats autorius, matyti, neturėjo pakankamai laiko šiuo reikalu tiksliai pasirūpinti.

3. Kad Maironis maža laiko teturėjo, matyti ir iš kitų knygos savybių. Pirmoj eilėj – iš jos plano ir iš pasakojimo būdo. Maironio pasakojimo, apibūdinimų, karakteristikų stilius kartais primena stilių garsiosios apysakos Šaipoko: *История села Горюхина*[12]. Čia Maironis, kaip ir pagarsintasai Puškino herojus Bjelkin[13] vienodu rūpestingumu apsistoja ties – didelės ir mažos reikšmės dalykais, visus lygiai iš paviršiaus tepaliesdami. Maironio raštas daro kartais įspūdžio, kad autorius neturėjo būtinosios visiems istorikams savybės: mokėti iš daugybės faktų parinkti esminguosius, reikšminguosius ir nustatyti tarp jų tam tikrus ryšius. Maironio veikale perdaug maža tepasireiškia sintetinės minties, todėl ir visa „literatūros istorija" daro tam tikro įspūdžio, kurio daro ir paprastas katalogas. Nors ir katalogas kartais savyje turi daugiau pragmatizmo, negu kitas literatūros istorijos vadovėlis. Ar literatūros moksle verta mums grįžti į tuos laikus, kada visas mokslas buvo katalogo sistemos, – nepatogu būtų čionai svarstyti.

Maironio vadovėly medžiaga nesistematizuota ir labai nelygiai paskirstyta. Vienur Maironis pradėdamas apie kurios tautos literatūrą duoda tos tautos istorijai įvadą ar jos kalbos genezį (pavyzdžiui apie prancūzus[14]), o kitur – tokio ekskurso nėra: kalba iš karto apie literatūrą (graikai). Latvių literatūrai davė autorius daugiau vietos, negu

[11] *Ibid.*, p. 242.

[12] „Goriuchino sodžiaus istorija" (rus.); Aleksandro Puškino apysakos pavadinimas.

[13] Puškino „Velionio Ivano Petrovičiaus Belkino apysakų" bei „Goriuchino sodžiaus istorijos" pasakotojas.

[14] *Ibid.*, p. 67.

suomių. Estų literatūros visai nepaminėjo, o apie tokius turkus – prišnekėjo. Kaip Maironis teisina šitokį savo darbo planą, – nežinia.

Maironis visą aigiptiečių literatūrą atpasakoja viename puslapy, taip pat asiriečių ir babiloniečių, japonų literatūrai apibūdinti teduoda vos 18 eilučių. Kokia nauda iš tokių apžvalgų, kuriose net nė vieno tikslaus apibūdinimo nėra? Ar nebūtų tiksliau: arba literatūros pobūdį apibūdint taip, kad skaitytojas ką nors suprastų, arba visai neliesk? Maironis skiria savo vadovėlį moksleivijos reikalams, vadinas, norėjo jį padaryti populiariu. Tuo tarpu duoda lotyniškas citatas – ir net jų vertimo neprideda[15]. Šitaip vadovėlių rašytojai paprastai iki šiol nesielgdavo.

Lygiai nežinia, kokiais sumetimais ar pagrindais Maironis tvarkė aptariamųjų autorių biografinius bruožus. Pavyzdžiui, apie Victoro Hugos gyvenimą iš Maironio vadovėlio sužinome: „Privatiniame gyvenime Hugo buvo pilnas tuštybės, savimeilės ir nemėgo sau lygių“[16]. Tiek autorius ir tesako apie poeto gyvenimą. Iš šitokių biografinių davinių sunku padaryti išvadą, kad Maironis biografiškiems daviniams minėti būtų paėmęs gerą toną.

Prie keistų Maironio metodologinių dalykų tenka priskaityti ir jo nelemtas įpratimas, kalbant apie kurį nors literatūros faktą, daryti paralelę su lietuviškaja dirva. Pavyzdžiui, kalbėdamas apie Ovidijaus *Metamorfozes* daro išvadą: „panašų veikalą galėtų sutverti labai telentingas lietuvių poeta, supoetizavęs ir į vienetą suvedęs visas dr. Basanavičiaus surinktas pasakas“[17]. Šitokios pastabos tikslumo ir teisingumo žvilgsniu iš *Visuotinės literatūros istorijos* prašosi į *Istorija sela Goriuchina*. Kam tas balastas čia reikalingas? Juo labiau, kad pačios pastabos yra dažniausia daugiau negu abejotinos vertės. Tačiau Maironis turi ir kitą mažai tegirtiną įpratimą.

Būtent, vieton supažindinęs savo skaitytojus su kuriuo nors literatūros kūriniu, užuot davęs to veikalo tikslią, aiškią charakteristiką, jis dažnai verčiasi to veikalo „ydas“ beskaičiuodamas. Juo labiau, kad ir

[15] *Ibid.*, p. 57–59, 60 ir t. t.

[16] *Ibid.*, p. 92.

[17] *Ibid.*, p. 61.

tos „ydos“ ne kartą esti abejotinos. Kartais kuri nors veikalo savybė, Maironio priskirta prie „ydų“, tektų priskirti prie teigiamųjų savybių, ypač kalbant apie naująją literatūrą. Tai nėra atsargus Maironio žingsnis, nes vadovėliuose yra vengtina visa, kas yra ginčytina. Pagaliau „ydų“ apskaitymas dar visai nieko nepadeda skaitytojo supažindinimui su veikalu.

Tenka labai apgailestauti, kad Maironis dėl laiko stokos nepasirūpino nei savo knygos planingumu, nei metodingumu. Ir dar nuoširdžiau tenka pasigailėti, kad Maironis naudojos persenusios laidos šaltiniais. Jeigu šaltiniai būtų buvę kiek naujesni, Maironis būtų priėjęs tų išvadų, kurių priėjo jisai p. 72, 233–234, 239 ir t. t. Tų išvadų bendras trūkumas: nepakankamas įvertinimas, nes nežinota tų dalykų, kurie norėta vertinti.

4. Dėl naudotų šaltinių senumo Maironis nekartą elgiasi nelyginant koks diplomatas parlamente: tokių ir tokių faktų aš nežinau, vadinas, jų nėra. Tuo tarpu faktai gyvena ir leidimo iš istoriko neprašo. Pavyzdžiui, ne visai smagu skaityti, ką Maironis apie japonų poeziją prirašė. Pasakyta: „Nors per paskutiniuosius 50 metus japonai labai žymiai pažengė kultūroje, tačiau jų literatūra, galima pasakyti, stovi dar žemiau, ypač originali, už kinų literatūrą“[18]. Kokia skaitytojui nauda iš tokio japonų literatūros apibūdinimo? Juo labiau, kad toks apibūdinimas yra ir neteisingai sukonstruotas, ir jokio supratimo apie japonų literatūrą neduoda. Apie tokius poetus, kaip Chitamaro, Akachito, Okura, Nikada, Chendzo, Narichira, Curajuki ir d. k. buvo galima šis tas pasakyti. Lygiai nuostabios japonų lyrikos formos – *tankos* ir *hačkos* – tūkstanteriopai yra vertos dėmesio. Nes jos yra vienas tipingiausias japonų tautos kultūros reiškinys, Japonų tautos, kurios meniškas lygis toks aukštas. Japonijoj „visi piešia, visi dainuoja, visi eiles rašo, pradedant imperatoriais ir dvaro damomis ir baigiant valstiečiais bei darbininkais [...]. Iš tikrųjų ši tauta dainuoja, kaip paukšteliai šakose, kaip varlė vandeny; poezijos stichija neišskirta iš gyvenimo. Istorijos keliu sukuriama giliai meniškos formos, bet jos tuojau pavel-

[18] *Ibid.*, p. 9.

di tauta, supina su kasdieniu gyvenimu"[19]. Šitomis formomis, nuostabiomis gražmenomis išpuoštomis, liaudis ir reiškia savo lengvasparnius įspūdžius ir lakiąsias nuotaikas, kurias sukuria graži sunkėjanti gamta ir pavasario siela.

Ir, iš tikrųjų, ar ne geresnė taktika būtų: pirma negu pasmerkus, smerkiamąjį objektą giliau pastudijuoti?

Na, japonai toli gyvena. Jų kūrybos savybių nežinojimą būtų galima ir atleisti, – pagaliau, tai ne taip juk ir svarbu. Užtat autorius jau nebetektų teisinti, kai jis tvirtina, kad „Borisu Godunovu" išsisemia visi žymesnieji Puškino dramatiški kūriniai[20]. Prieš tokį tvirtinimą aš jau norėčiau visu griežtumu protestuoti. Nes Puškino vadinamosios „mažosios dramos" iš tikrųjų yra dramatinės kūrybos stipriausias reiškinys. Dramaturgijos ir literatūros žvilgsniu jos yra stipresnės už „B. Godunovą". Jei „mažųjų dramų" kūrybinė vertybė ir ne taip senai tebuvo suvokta, tai ši aplinkybė Maironio vis dėlto nepateisina.

Kalbėdamas apie Persų poemą *Tach-namet*[21] – Maironis pripasakoja visko, tiktai apie pagrindinį poemos konstrukcijos principą – apie kovą gero ir blogo prado, apie Ivano ir Turano kovą – nieko nėra[22]. Tuo tarpu be šios kovos negalima ir pačios poemos suprasti.

Apie Novalį Maironio vadovėly pasakyta: „Novalis [...] nors mėgino ir romanų rašyti, buvo daugiau lyrikas, kursai jau Jenos universitete pasidavė Šilerio idealizmo įtakai ir mistiškai panteistiškai Fichtes philozophijai. Sutvėręs sau idealų pasaulį, jame jausmais gyveno, iš jo sau sėmė ir įkvėpimo. Jaunas miręs, neturėjo laiko išvystyti savo talento"[23]. Ir tiek. Geniališkiausio iš vokiečių ankstyvųjų romantikų, šitokį apibūdinimą negalima laikyti nei protingu, nei sąžiningu.

Šitokios rūšies netikslumų Maironio vadovėly – sočiai.

[19] Григорий Рачинский, *Японская поэзия*, Москова: Мусагет, 1914.

[20] [Maironis], *op. cit.*, p. 239.

[21] Poeto Abul Kasimo Ferdousi poema, kurią sudaro beveik 60 tūkst. posmų. Tai iškilus persų literatūros kūrinys, išliekantis vienu populiariausių persiškai parašytų veikalų.

[22] *Ibid.*, p. 18–20.

[23] *Ibid.*, p. 206.

5. Šitokie netikslumai pasitaiko Maironio knygoje ne vien dėl šaltinių pasenėjimo, – jie pasitaiko dar ir dėl Maironio ypatingųjų pažiūrų. Maironio estetika kartais esti visai primityvi. Pavyzdžiui, paminėjęs keletą Williamo Shakespearo herojų Maironis sako: „[...] ir daug kitų asmenų pasiliks amžini visiems laikams ir tautoms meno šedevrai: *taip jie naturalūs ir vienkart didingi, sakytum, pačios gamtos tvariniai*“[24].

Šitokia estetinė naivybė ir žudo Maironio sprendimus ir veikalą. Cituotasai Shakespearo asmenų apibūdinimas, mažiausia, yra tuščias. Maironio estetika dažnai mėgsta nusidėti ir kitu žvilgsniu. Maironis visų tautų ir amžių literatūrą vienu metu matuoja. Pavyzdžiui, kalbėdamas apie Kalidazą[25], apskaitydamas Kalidazos ojetų[26] ydas („kai kur veiksmas eina šuoliais, nenaturališkai, be nuoseklumo ir t. t.“[27]), – kalba europiečio XIX (ne XX!) amžiaus lūpomis. Tai yra iš esmės klaidinga pažiūra. Jei, pavyzdžiui, mes imtume proporcingumo žvilgsniu vertinti viduramžio stovylėles, tai gautumėm jas visas pasmerkti, kaip meno dalykus. Tuo tarpu jų neproporcingumas ir sudaro visą menišką įdomumą. Maironio priekaištus Kalidazai tenka laikyti bent neteisėtais. Kalidaza – ne vienintelė M-nio vienašališkumo auka!

Tačiau Maironio estetika vienpusiška ir kitu žvilgsniu. Visa, kas katalikiška, Maironiui atrodo gražu; visa, kas išeina iš katalikybės ir krikščionybės rėmų, Maironiui atrodo smerktina. Jis taip ir daro. Bloga, kai literatūros istorikas literatūros kūrinį vertina vien pasiremdamas katalikybės sumetimais, bet dar blogiau, kai jis rašytojų netikėlių ar atskalūnų stačiai neapkenčia. Tada jo sprendimai esti liūdni: jie panašūs į „pletkus“. Taip atsitiko ir su Maironio sprendimais, pavyzdž., apie Voltaire.

Bet Maironio padėtis dar įstabesnė. Jis į literatūros kūrinius žiūri ne tik kaip geras katalikas, bet ir kaip asketas, kaip moralės mokytojas. Pavyzdžiui, kalbėdamas apie Antonio Fogazzaro, Maironis

[24] *Ibid.*, p. 126.

[25] *Ibid.*, p. 15.

[26] Kūrinių (?).

[27] *Ibid.*, p. 15.

pastebi: „Geriausiai gal Fogacarai nusisekęs jo romanas *Il Santo*, kur pasakojimas vystosi nepaprastai naturaliai ir nuosekliai; *tik vyriausio tame romane asmens Piero Maironi'o pažiūros, nors gan simpatingos, nevisados sutinka su Bažnyčios pažiūromis*"[28]. Net apie Shakespearo kūrybą kalbant Maironiui daugiausia rūpi, ar Shakespeare buvo anglikonų tikėjimo, ar katalikas: kitų neišspręstų „Shakespearo klausimų" Maironis nemini, o šį pabrėžia[29]. Kalbėdamas apie pereitųjų laikų moralę Maironis vaduojas, žinoma savais sumetimais, kas yra padoru, kas – ne. Lev Šestov, kalbėdamas apie Šekspirą ir jo kritiką Georgą Brandesą, pastebi, kad Brandesas savo sprendimais primena bobą, iš Riazanės patekusią Maskvon į muziejų, pamačiusią Filipo Maljavino paveikslą, bešaukiančią: „jaka kaka namalevana"[30]...

Maironis, bekalbėdamas apie atskirų rašytojų padorumą, daro fizionomiją, tarytum jis doros žvilgsniu mūsiškę *Spaktyvą* recenzuotų! Tokios jo pažiūros į Katulą, į Tibulą, į Bodlaire'ą ir daugybę kitų rašytojų. Apskritai, Maironio veikalas nekartą labiau panašus į kažkokią tai rašytojų prasižengimų prieš katalikybę registraciją, negu į literatūros istoriją. Kad galima būtų įsitikinti, kiek nepakenčiamai nuobodus šitoksai „metodas", gana nors trumpą žvilgsnį mesti į 57, 62, 71, 74, 85, 96, 97, 98, 108, 111, 113, 114, 115, 143, 169 ir šiems panašius puslapius.

[28] *Ibid.*, p. 115.

[29] *Ibid.*, p. 144.

[30] Levas Šestovas savo darbe *Shakespearas ir jo kritikas Brandesas* kalba apie kitką: „Brandesas tikina, kad ir jis matė Medūzą, tačiau nesuakmenėjo, o tik tapo liūdnesnis. Tačiau tai, ką jis matė – ne Medūza, o baisūs kalvio Vakulos piešti vaizdai, apie kuriuos bobos sako: 'Oi kokia kaka numaliavota'" (Лев Шестов, „Шекспиръ и его критикъ Брандесъ" [1898], in: http://www.bookol.ru/nauka_obrazovanie/filosofiya/50412/fulltext.htm, žiūrėta 2016-10-16). Pastaroji frazė, kaip ir kalvio Vakulos paminėjimas, nurodo į Nikolajaus Gogolio apsakymą „Kalėdų naktis" (iš knygos *Vakarai viensédyje prie Dikankos*, 1831–1832), kurio pabaiga yra tokia: „Tačiau čia dar ne viskas: ant sienos, kairėj, kai įeini į cerkvę, nutepliojo Vakula velnią pragare, tokį šlykštų, jog visi spjaudydavosi, praeidami pro šalį; o bobos kai tik pravirkdavo ant jų rankų kūdikis, pakeldavo jį aukščiau prie paveikslo ir sakydavo: 'Štai žiūrėk, kokia šlykštynė nutepliota!' – Ir kūdikis, sulaikydamas ašaras, šnairuodavo į paveikslą ir glausdavosi prie savo motinos krūtinės" (Nikolajus Gogolis, *Vakarai viensédyje prie Dikankos; Mirgorodas*, vertė Motiejus Miškinis, Vilnius: Vaga, 1979, p. 144).

Krikščionybė, moralė – dalykai neblogi, bet juk viskas turi savo vietą. Be saiko valkiojant ir minint ne vietoj ir geriausius daiktus galima išniekinti.

Ne veltui Jehova net į savuosius prisakymus įdėjo draudimą be reikalo savo vardą minėti. Jis žinojo, ką daro. Ir Maironiui, jeigu jam taip rūpi, ir katalikybė, ir bažnyčia, ir moralė, tai jis išmintingiau padarytų visa tai palikdamas ramybėj. Ir skaitytojui būtų ramiau.

Maironis gana neatsargiai elgias su įvairiomis teorijomis, nekartą paimdamas kokią seną-persenusią teoriją ir paskelbdamas ją, kaip būtiną teisybę, kaip aiškią premisą tolimesniems sprendimams. Pavyzdžiui, jis sako: „Antra visoms literatūroms bendra žymė, tai tikybinis jų pradžioje elementas, kursai, kaip svarbiausias žmogaus gyvenime klausimas, visur užima pirmąją vietą; *karžygiški pasakojimai ir individualio jausmo pasireiškimai lyrikoje atsiranda vėliau*“[31]. Ar visuomet jau taip reikia nuspręsti, kas pirma atsirado – višta ar kiaušinis? Iš kur Maironis žino tai, ką jis skelbia? Jeigu jis skelbia atgyvenusią teoriją, tai bent turėtų duoti vieną kitą naują davinį tai teorijai paremti. Kitaip – nėr jokios prasmės. Juo labiau, kad šią teoriją taikinant atskiriems faktams, Maironio sprendimai dar griežtesni. Pavyzdžiui apie graikus jis sako: „Graikų epas, vystydamasis taisyklingai, seniausiai buvo religiniai mytiškas, paskui karžyginis, galop visuomeninis“[32]. Iš kur jis tai sužinojo? Ar ne perdaug rizikingas reikalas XX amžy skelbti nabašninkę mytologininkų teoriją?

Pradėjęs abejotinomis teorijos premisomis Maironis nueina į abejotinas išvadas, ar skelbia išvadas, jau senai mokslo atmestas. Pavyzdžiui apie Homerą, jis tarp kitko sako: „Kiti gi mano, Ilijadą rašęs Homeras dar jaunas būdamas, pilnas jėgų, Odisėją gi žymiai senesniame amžiuje sudėjęs“[33]. Kam šitoks balastas konspektyviškame vadovėly reikalingas? Verčiau Maironis būtų paaiškinęs kokiu būdu *Iliada* (ir *Odisėja*) sukaupė savyje elementus iš keleto šimtmečių, kaip tie elementai sugulė vienas ant kito, nelyginant geologiniai sluoksniai, ir vis dėlto re-

[31] [Maironis], *op. cit.*, p. 4.

[32] *Ibid.*, p. 31.

[33] *Ibid.*, p. 34.

zultate sudarė vieną išlaikytą menišką tikslumą. Tas skaitytojams būt buvę kur kas naudingiau, bet Maironis to padaryti nepanorėjo.

Arba kalbėdamas apie graikų komediją Maironis nueina visai klaidingu keliu. Neapibūdindamas esminio skirtumo tarp senosios ir naujosios graikų komedijos, neapibūdinęs nei komedijos genezės nei priežasčių, kurios sukūrė naująją, Maironis perdaug nekritiškai naudoja, diletantiškų šaltinių medžiagą. Pavyzdžiui, jis sako: „Graikų komedija bent pačioje pradžioje nestatė sau bent kokio augštesnio tikslo; juokinti, linksminti, pašiepti žmones buvo vienintelis jos uždavinys. Tam tikslui visos priemonės buvo leistos: šlykščiausios scenos buvo perstatomos [...]"[34]. Maironio vadovėly šis atsitikimas nėra vienintelis. Iš viso Maironiui apibūdinimai formuluoti visai nesiseka. Lygiai nesiseka apibūdinti ir literatūros sroves, ir atskirus kūrinius. Pavyzdžiui apie Aischilo Prometėjų Maironis sako: „Prometiejų, rodos, reikia suprasti ne ką kitą, kaip išdidų žmogaus protą"[35]. Vokiečių romantizmą, kaipo literatūros srovę Maironis apibūdina:

> Romantizmas kultūros neneigia, tiktai į senas formas įneša savo naują dvasią, individualizmą. Turinio romantizmas ieško liaudies tveryboje (pasakose, dainose) ir viduramžiuose – kur tiek raiteliškumo ir misticizmo.
>
> Romantizme ne tiek vaduotasi protu ir objektyviu grožiu, kiek jausmais ir slaptingumo pamėgimu.[36]

Visi šie apibūdinimai yra jau tokia netvarka, kuri šiaip ir padoriai parašytą vadovėlį galėtų niekais paleisti. Ir Maironio vadovėly tokių apibūdinimų – kas žingsnis. Tai pasikartoja, kai Maironis kalba apie vokiečių simbolizmą[37], apie dekadentizmą-simbolizmą (Paul Verlaine[38]), prancūzų romantizmą[39], apie Moljerą[40], Nikolajų

[34] *Ibid.*, p. 46.
[35] *Ibid.*, p. 40.
[36] *Ibid.*, p. 205.
[37] *Ibid.*, p. 219.
[38] *Ibid.*, p. 99.
[39] *Ibid.*, p. 89.
[40] *Ibid.*, p. 80–81.

Karamziną[41], Puškiną[42], pseudoklasicizmo[43], Gustave Flauberto[44], apie Puškino ir caro Nikolajaus santykius[45] ir t. t. ir t. t. Šitokie nepaprastai keisti apibūdinimai turinio žvilgsniu dažnai yra įvilkti ir į gana keisto nuosakumo[46] formą. Pavyzdžiui, apie Horacijų pasakyta: „Savo gyvenimo gale Horacijus vėl nukrypo į *satyras*, kurias rašė laiškų (*epistolae*) formoje. Jų žymiausia: *De arte poetica*, kurioje nurodo savo pažiūras į poezijos teoriją“[47].

Maironio suteiktų žinių tikslumo tenka laukti daug ko geresnio. Pavyzdžiui užtektų bendru žvilgsniu patikrinti bent rusų literatūros davinius. Maironis skelbia, kad rusų literatūra prasidėjusi nuo Kantemiro-Lomonosovo[48]. Jeigu Maironis sutiks meno istoriją pradėti nuo renesanso („išbrauk“ viduramžio meną), tai jis gali ir rusų literatūrą pradėt nuo Kantemiro. Jei Maironis pripažįsta viduramžio meną, tai jis jokio pagrindo neturi nepripažinti senosios rusų literatūros. Maironis Gogolį paskelbė naturalistinės pakraipos šalininku[49], tuo tarpu kai iš tikrųjų naturalizmas Gogoliui buvo labai tolimas. Maironis skelbia, kad Puškinas mokėsi Petrogrado licejuje[50], tuo tarpu kai jis ėjo mokslus licejuj Carskoje Selo. Maironis skelbia, kad Dostojevskio sesuo paskelbusi Dostojevskį esant lietuvių kilmės[51], tuo tarpu kai šią teoriją pramanė Dostojevskio duktė. Apie Ivaną Turgenevą Maironis tarp kitko sako: „Pirmas veikalas, kuriuo atkreipė į save visuomenės atydą, buvo *Medžiotojo Užrašai. Čia pirmasis iš rusų Turgienevas pakėlė balsą prieš baudžiavą*“[52]. Sunku tikėti, kad Maironiui nebūtų buvę žinomi rusai, gyvenę pirm Turgenevo, kurie kartais ne tik balsą

[41] *Ibid.*, p. 236.
[42] *Ibid.*, p. 239.
[43] *Ibid.*, p. 75.
[44] *Ibid.*, p. 96.
[45] *Ibid.*, p. 238.
[46] Nuoseklumo.
[47] *Ibid.*, p. 60.
[48] *Ibid.*, p. 235.
[49] *Ibid.*, p. 242.
[50] *Ibid.*, p. 238.
[51] *Ibid.*, p. 245.
[52] *Ibid.*, p. 243.

pakėlė prieš baudžiavą, bet ir žiauriai už tai nukentėjo (Aleksandr Radiščev, pavyzdžiui).

Arba kalbėdamas apie čekų literatūrą Maironis sako: „Dabar didžiausias čekų poėta *Vrchlickis* [...]“[53], tuo tarpu kai šio poeto kaulai jau senai sutrunijo kapuose. O antra – toli jis nėra „didžiausias poeta“. Kalbėdamas apie graikų dramaturgus Maironis *saturų*[54] *dramą* pakrikštija į *dramatišką satirą*[55]. Savaime suprantama, kad šitoksai krikštas eina krikštytojo nenaudai. Apskritai, Maironio knygos posmai, liečiantys teatrą ir dramaturgiją, yra patys opiausieji. Netikslumų pripasakota ir apie graikų teatrą, – dramaturgiją[56] ir apie romėnų[57], ir apie viduramžio[58] ir t. t. Paliekant visa tai nuošaliai, negalima nepažymėti dar vienos, labai nesimpatiškos Maironio kūrybos savybės. Tuos poetus, kurių Maironis nemėgsta, ar kurių jis nesupranta, jis stačiai nevertingai niekina. Pavyzdžiui, apie Baudelaire'o *Fleurs du Mal*[59] (Maironis rašo: *de mal*) pasakyta: „Jo pamatinė mintis ta: reikia būti amžinai girtu; vis vien: nuo vyno, nuo poezijos, geradarybės... kas kam patinka! Tik reikia būti nuolatos apsvaigusiam. *Su cinizmu ir pasigerėjimu piešia Bodlėras bjauriausius* ištvirkimo ir puolimo paveikslus“[60]. Arba: „Jau XX amžiaus pradžioje iš žymesnių rusų lyrikų, rašiusių simbolizmo pakraipoje, galima paminėti Balmontą, Briusovą, Jurgį Baltrušaitį, *pas kuriuos ne tiek turinio, kiek formos, eilių skambesio, kalbos dailumo žiūrima*“[61]. Baltrušaičiui eilių turinys nesvarbu! Bet dar daugiau: „Jurgis Baltrušaitis, *ištautėjęs lietuvis*, jei būtų rašęs lietuviškai, mūsų neperturtingoje literatūroje, be abejo,

[53] *Ibid.*, p. 233.

[54] Romėnų literatūros žanras, kuriam būdingas įvairių metrų bei įvairaus turinio eilių bei prozos tekstų mišinys.

[55] *Ibid.*, p. 44.

[56] *Ibid.*, p. 39.

[57] *Ibid.*, p. 52–53.

[58] *Ibid.*, p. 72.

[59] *Piktybės gėlės* (pranc.); Charles'o Baudelaire eilėraščių rinkinio (1857) pavadinimas. Ši, skandalą sukėlusi knyga neretai vadinama svarbiausiu bei įtakingiausiu XIX a. eilėraščių rinkiniu.

[60] [Maironis], *op. cit.*, p. 98.

[61] *Ibid.*, p. 247.

būtų užėmęs garbingą vietą; rusų literatūroje pasiliks *vos trečiaeilis rašytojas įnamys*“[62]. Šitokie sprendimai jų autoriui garbės nedaro. Netinka Maironiui Baudelaire ar Baltrušaitis – geriau nerašytų apie juos. Bet šitokie sprendimai tiktai pasipiktinimo tesukelia...

Šios trumpos pastabos toli neišsemia visų abejonių, kurių sukelia Maironio veikalas. Bet ir jos gal atkreips ir paties Maironio dėmesio, kai jis rengs antrą veikalo laidą, ir visų tųjų, kuriems teks Maironio veikalu naudotis. Visiems tektų gerokai pagalvoti.

[62] *Ibid.*, p. 247.

Atsakymas į Balio Sruogos recenziją, kurioje nagrinėjama Maironio *Visuotinės literatūros istorija.*

Pirma publikacija: Maironis, „Keletas pastabų del mūsų kritikų", in: *Lietuvis*, Kaunas, 1927-06-22, Nr. 136; skelbiama iš: *Ibid.*

MAIRONIS

Keletas pastabų del mūsų kritikų

Polemizuoti su mano kritikais neturiu noro ir dažniausiai vengiu: gaila laiko, kurio neperdaugiausiai turiu, gaila nervų, o susiprasti ir su jais susišnekėti vis viena nelengva, ypač kai tose mūsų kritikuose dažniausiai vyrauja grynas subjektyvizmas, svetimų pažiūrų neapykanta, noras išmiklinti savo nagus svetima kaina, skaudžiau ir sąmojingiau įgelti autorių. Antra vertus, kaip rusai sako, negi suspėsi į kiekvieną nusičiaudymą beatsakinėti „ant sveikatos".

Todel ir į sieksninę[1] Balio Sruogos kritiką[2], kurioje jisai mano trumpai visuotinės literatūros istorijai ištisą priekaištų litaniją surašė, papunkčiu atsakinėti, tuo labiau teisintis ar ginčytis nemanau. Norėčiau tik keletą savo pastabų padaryti bendrai apie nekultūrišką mūsų kritikų toną.

Sruogos kritikoje yra keletas ir teisingai man padarytų pastabų, kaip štai kad apie lietuvišką Fiodoro Dostojevskio kilmę rašė ne jo sesuo, bet duktė, kad Aleksandras Puškinas mokėsi ne Petrogrado, bet Carskoje Selo licejuje. Tos klaidos pateko į mano veikalą ne per nežinojimą, bet stačiai per neapsižiūrėjimą, nes pavyzd. Dostojevskaitės išvedžiojimus pats esmi skaitęs. Kitur, matomai, vienas nesusipratimas su kritiku;

[1] Jei mano stilius ir tonas bent kiek šiurkštoki, tai pasiteisinimui priminsiu, kad užpultajam leistina nuo užpuoliko gintis paties užpuoliko ginklu ir būdu. Rods, kritikas pradeda savo kritiką švelniu tonu, bet, rodos, tam, kad paskui skaudžiau įgnybtų.

[2] Žr. Balys Sruoga, „Literatūros vadovėliai", in: *Lietuvis*, Kaunas, 1927-06-11, Nr. 128; 1927-06-13, Nr. 129; 1927-06-15, Nr. 131 (šios knygos p. 216–230).

pavyzd. aš rašau, kad Ivanas Turgenevas pirmas iš rusų pakėlė balsą prieš baudžiavą; Sruoga man primena, kad, girdi, Aleksandras Radiščevas pirmiau tai padaręs, net už tai nukentėjęs. Mielas kritike, aš tai žinau ir pasakysiu, kad buvo vyrų, kurie ir už Radiščevą pirmiau kėlė balsą prieš baudžiavą. Bet aš savo vadovėly kalbu ne apie visuomenės veikėjus, ar pamokslininkus, tik apie literatūrą ir literatus!

Bet pas mano kritiką nepalyginti daugiau gryno subjektivizmo, sąmoningo tiesos ir autoriaus minčių iškraipymo; ypač jo tulžį erzina pasitaikęs, nors retokai, krikščionybės ar moralės paminėjimas. Kritikas rašo: „Visa, kas katalikiška, Maironiui atrodo gražu; visa, kas išeina iš katalikybės ir krikščionybės rėmų, Maironiui atrodo smerktina“[3]. Suprask, mielas skaitytojau, kad Maironis smerkia visą antišką, protestantišką ir kitokią poeziją, o vertina visa, kas katalikiška, net kantičkų poeziją.

Arba štai apie Viljamą Šekspyrą ir jo kūrybą kalbėdamas per 6 puslapius, aš Sruogos nelaimei tokį trumputį sakinį esmi įdėjęs: „Iki šiol klausimas nėra galutinai išrištas, ar Šekspyras buvo katalikas, ar anglikonų tikėjimo“[4] ir tiek! Tatai duoda Sruogai progos taip mano mintį iškreipti: „apie Shakespearo kūrybą [apie jo gyvenimą] kalbant Maironiui daugiausia [?] rūpi, ar Shakespeare buvo anglikonų tikėjimo, ar katalikas: kitų neišspręstų ‘Shakespeare’o klausimų’ Maironis nemini [?], o šį pabrėžia [?]“[5]. Perskaityk, meldžiamasis kritike, dar kartą, kas mano parašyta apie Šekspyrą! Rasit, atrasi ten ir kitus daug plačiau iškeltus ir neišrištus apie Šekspyro kūrybą ir jo asmenį klausimus. Antras pavyzdys, kaip kritikas nesąžiningai iškraipo autorių ir sąmoningai klaidina skaitytoją, kad ir šisai (o jų yra, kritiko žodžiais tariant, iki sočiai!) „apie Victoro Hugos gyvenimą iš Maironio vadovėlio [rašo mano kritikas] sužinome: ‘Privatiniame gyvenime Hugo buvo pilnas tuštybės, savimeilės ir nemėgo sau lygių’. Tiek autorius ir tesako apie poeto gyvenimą“[6]. Mielas kritike, kam per akis sakai netiesą! Perskai-

[3] *Ibid.*, Nr. 131 (šios knygos p. 224).

[4] [Maironis], *Maironio raštai*, t. 5: *Trumpa visuotinės literatūros istorija*, Kaunas: [„Raidės“ spaustuvė], 1926, p. 144.

[5] Balys Sruoga, „Literatūros vadovėliai“, Nr. 131 (šios knygos p. 225).

[6] *Ibid.*, Nr. 129 (šios knygos p. 221).

tyk dar kartą mano rašinį apie Hugo, o rasi ten visai ne tiek apie Hugo gyvenimą! Taigi ir grąžinu Tamstos adresu Tamstos ten padėtą pastabą: sunku padaryti išvada, kad B. S. būtų paėmęs gerą toną.

Del kritiko subjektivizmo ir jo savotiško skonio ilgai ginčytis neverta, juk čia, tariant vieno žydelio žodžiais, vienam tinka, kad skamba, kitam netinka, kad skamba. Sruogai nepatinka, kad Maironis aukštai nevertina Bodelėro *Fleurs du Mal*[7], Verlėno dekadentizmo, literatiškų Voltėro raštų (jo dramų ir epo, kaip štai *La Henriade* ir *La Pucelle*); mano kritikui vokiečių Novalis ne tik genialus, bet ir geniališkiausias iš vokiečių ankstibųjų romantikų. Mano kritikui nepatinka, kam aš latvių literatūrai daugiau davęs vietos (8 pusl.), negu suomių (tik 7 pusl.), nors latviai savo kalba mums artimesni ir suprantamesni, negu suomiai, o jų literatūrų vertė nėra jau taip perdaug nelygi. Nepatinka kritikui, kad estų literatūros visai nepaminėta (ne tik estų bet ir flomanų ir holandų ir bulgarų ir kitų kitokių), o apie japonus, aigiptiečius, babiloniečius per mažai parašęs Maironis. Kai del japonų literatūros, tai kritikas iš Grigorijaus Račinskio išrašo tokius poetus, kaip Chitamaro, Akachito, Okura, Nikada, Chendze, Narichira, Curajuki ir d. k., apie kuriuos galima buvę šis tas pasakyti! Ir vis tai trumpame vadovėly, kurį ir taip kritikas teikės pavadinti katalogu. Suprask gi tu, žmogau, ko kritikas nori! „O apie tokius turkus [rašo čia pat kritikas] prišnekėjo“[8]. Gerbiamasis skaitytojas pamanys, be abejo, kad apie turkus Maironis bent 15 puslapių prirašė. Anaiptol, kritikas taip parašė tik tiems, kurie autorių neskaito, pasitenkina jų kritika. Maironis apie turkų literatūrą visai nieko įžymesnio nėra parašęs, nes turkų literatūra ir nedavė nieko įžymesnio, kas trumpame vadovėly reikėtų pažymėti. Nepatinka irgi kritikui, o gal jis nesupranta, kodel autorius, kalbėdamas apie prancūzų, anglų, ispanų literatūras, įžangoje trumpais žodžiais pamini apie tų sudėtinių kalbų genezį, kaip jų literatūros įrankį, o apie graikų ar romėnų ar kitas vienlypes kalbas to nedaro.

7 *Piktybės gėlės* (pranc.); Charles'o Baudelaire eilėraščių rinkinio (1857) pavadinimas. Ši, skandalą sukėlusi knyga, neretai vadinama svarbiausiu bei įtakingiausiu XIX a. eilėraščių rinkiniu.

8 *Ibid.*, Nr. 129 (šios knygos p. 221).

Nepatinka irgi kritikui, kam autorius, kalbėdamas apie kokį rašytoją, dažniausiai iš pradžių jo pavardę rašo taip, kaip ji jo kalboje rašoma, pavyzd. Shakespeare, Byron, Chaucer, Jodelle, Baudelaire, o paskui tekste rašo taip, kaip lietuviškoje kalboje ištariama: Šekspyras, Baironas, Čoseris, Žodelis, Bodelèras, nes ne kiekvienas skaitytojas žino, kaip jas ištarti. Sruoga būtinai norėtų, kad būtų rašoma Žukovskij, Račinskij ir panašiai. Kadangi patys mūsų filologai čia nėra vienaip nusistatę, tai už ką čia pykti ant Maironio, kad jisai Sruogos nepasiklausė, kaip jam rašyti svetimas pavardes, tuo labiau kad patsai kritikas savo nustatyto principo nesilaiko: vienoj vietoj parašęs Shakespeare, šešiomis eilutėmis žemiau jau pats rašo Šekspirą.

Bet į visas Sruogos panašios kritikos smulkmenas aš įsileisti neturiu galimybės, nei noro: būtų tai perdaug neproduktingas darbas. Prieš vieną tik dalyką mūsų kritikose norėčiau pakelti balsą ir griežtai užprotestuoti, – prieš įsivyravusį mūsų kritikų nekultūrišką ir akiplėšrų toną, kenksmingą ne tik mūsų neskaitlingiems plunksnos darbininkams, bet ir mūsų rašliavai ir mūsų visuomenei.

Mes teisingai skundžiamės, kad mūsų knygų rinkoje šiandieną stagnacija, kad mūsų net inteligentai be laikraščių nieko kito neskaito; tuo tarpu savo nevykusiomis kritikomis elgiamės kaip tie sakmės neraguočiai[9], kurie ąžuolo šaknis patys verčia; juk kritika nors ir kvailiausia, vis delto savo padaro, savo sugestija veikia į pilką visuomenę, užbėgdama jai už akių ir kvailindama, vietoje kad būtų jai kelrodžiu.

Mūsų moksliškas ir literatiškas bagažas taip dar menkas, tiek yra ant kiekvieno žingsnio spragų, kurias gyvai reikėtų užpildyti, gyvename daugiau kaip su puskapiu gimnazijų dešimtimis metų be reikalingiausių rankvedžių[10]! Bet vos tik atsiras kas geriausių norų, kurs nesigailėdamas kelerių metų darbo, išdrįs visai jau ne taip peiktiną veikalą išleisti, kaip štai mūsų kritikai, tartum, laukę progos išmėginti savo nagus ir pasigirti savo iš enciklopedijos pasemta erudicija, taip įkibs į nelaimingą auką, kad ją stačiai padarys piktadariu, arba, kaip Sruoga Maironiui pakartodamas prikaišios, matyt, mėgiamą *Istorija sela Go-*

[9] Paršai.
[10] Vadovėlių.

riuchina ir Lva Šestovo gudrų pareiškimą. O kiek dar mentoriško tono ir gražių epitetų susilauksi! Išvadins tave nei protingu, nei sąžiningu, tavo estetiką primityvia ir nayvia, garbės nedarančia ir t. t. Po tokių viešų po laikraščių skiltis žmogaus valkiojimų, žinoma, reikia labai didžios pilietiškos drąsos ir ypatingo pasišventimo, kad neatstotų noras visuomenės labui dirbti ar ką parašyti, ypač žinant iš kalno, kad ko gero, o jau kritikų mums nepritrūks; o kai yra šio amato mėgėjų, tai ir kaltės nereikia; kas nori mušti, pagalį visados atras. Vienam kritikui nepatiko, kad blusa ne taip išmatuota, kaip Aristophanas ją išmatavęs[11], na ir nelaimingas Įvado į bendr. liter. autorius be pasigailėjimo vanojamas, kitam kritikui nepatiko knygos luobelis[12] ir pakelia didžiausią lermą[13], trečias pyksta, kam gerb. Petras Vaičiūnas išdrįso visai neblogas komedijas rašyti ir tai dar patriotiško turinio ir t. t.

Aš visai nenoriu pasakyti, kad kritikos nereikia, ar kad visą spausdintą ji vadintų diemančiukais; ji turi atskirti pelus nuo grūdų, turi pareigos net griežtai veikalą pasmerkti, jei mato visuomenės išnaudojimą, ar jai kenksmingumą, bet ji neprivalo būti vienpusiška, užgauliojanti, arena pasityčiojimui ar asmeninėms sąskaitoms suvesti. Vyrai, daugiau pozityvaus darbo, o mažiau tykojimo iš pasalų kur autorių pačiupti ir jam skaudžiau įgnybti.

Skaitant Sruogos kritiką, ne tik man, bet gal ir ne vienam bešališkam skaitytojui veržte veržėsi klausimas, kodėl mano kritikas tiek erudicijos parodęs, Maironį visa galva peraugęs, pats lig šiol neparašė be abejo geresnio pasaulinės literatūros vadovėlio; juk gyvas buvo reikalas. Maironis mielu noru būtų atsisakęs nuo darbo, o užsiėmęs poezija ar teologija. Deja, lengviau su tulžimi kritikuoti, negu pozityvų darbą dirbti.

[11] Omenyje turima Aristofano komedija *Debesys*; viename jos fragmente kalbama apie tai, kad Sokratas išmatavo blusos šuolio nuotolį.

[12] Tikriausiai omenyje turima kritika, kuri buvo išsakyta penktojo *Pavasario balsų* leidimo apipavidalinimui (žr. B. S. [Balys Sruoga], „Knygoms apginti (Del Maironies Mačiulio 'Pavasario Balsų' penktojo leidimo)", in: *Skaitymai*, Kaunas, 1920, kn. 1, p. 118–121 (šios knygos p. 171–175); Paulius Galaunė, „Knygų menas", in: *Baras*, Kaunas, 1925, Nr. 1, p. 71).

[13] Triukšmą.

Nekrologinis Julijono Lindės-Dobilo straipsnis.

Pirma publikacija: Julijonas Dobilas, „Maironis. Šis tas dėl jo kūrybos", in: *Naujoji romuva*, Kaunas, 1932, Nr. 28–29, p. 658; skelbiama iš: *Ibid.*

JULIJONAS LINDĖ-DOBILAS

Maironis. Šis tas dėl jo kūrybos

Šalia Jono Basanavičiaus, Vinco Kudirkos būtinai turi būti minimas ir Maironis, kaip vienas žymiausių šito laikotarpio mūsų atgimimo atstovas. Visiems jiems labai charakteringas vienas bendras, pagrindinis jų dvasios bruožas: gilus gilus tikėjimas geresne mūsų tautos ateitimi. Iš to išauga visa jų individualybė. Basanavičiaus asmeny šita idėja įsikūnija ramaus, bet gilaus gilaus tikėjimo pavidalu, Kudirkos – pasiryžimu ir veikimu, Maironies – skambia lyra.

Prof. Juozas Eretas, rašydamas apie Johanną Wolfgangą Goethę[1], charakterizuoja jį kaip lyriką. Tatai būtų visai teisingai, jei profesorius nemėgintų daryti minos, kad jis ką nauja pasako ir neįrodinėtų, kad Goethė ne dramaturgas, bet lyrikas, kad Frydrichas Šileris daug vyriškesnis ir panašiai. Tiesą pasakius, profesorius kartoja čia labai labai pasenusią nuomonę. Viena, tas skirstymas į rūšis iš esmės šiandie jau jokios reikšmės nebeturi. Šitos nuomonės yra Benedetto Croce, jos laikosi ir kiti man žinomi rimtieji kritikai ir estetai. Antra, minėtasis italų filosofas kitokios poezijos nepripažįsta, kaip tik lyriką. Ar tai būtų drama ar epas, jei tik tai tikra poezija, – vis lyrika. Jei kiti tiek griežtai nepasisako, tai nežinau, ar atsiras kas iš rimtesniųjų, kuris pasipriešintų šiandie bendrai priimtam nusistatymui, kad kiekviena poezija savo pradžioj, taip sakyt, savo užuomazgoj, yra lyriška. Tik toliau besiplėtodama, kiekviena rūšis gauna skirtingų formų, tik ne esminio pobūdžio. Savo esmėj šios dienos mokslo šviesoj menas tėra

[1] Tikriausiai omenyje turima: Juozas Eretas, „Esmingasis Goethe", in: *Naujoji romuva*, Kaunas, 1932, Nr. 17, 385–388.

tik vienas. Taigi, lyrika ne tik kad nėra žemesnės vertės poezija, bet savo betarpiškumu – vadinas, ir grynumu – ji nesykį pralenkia savo sesutes.

Jei mes visi sutinkam – o taip, rodos, yra – kad Maironis tikras lyrikas, tai jis ir didelis poetas. Jo garbei nieko nebekenkia, jei jam nepasisekė nei tikros dramos, nei tikro epo parašyti. Bet, jei mes norim tikrai objektyviai spręsti, turim pripažinti, kad be Adomo Mickevičiaus, kuris nevien tik mūsų, iš lietuviškai rašiusiųjų poetų nė vienas pilnai savo talento neišplėtojo. Ir dideliais mes turim vadinti tuos, kurie bent tiek paliko, kad iš jų veikalų galima spręsti, jog jie tikrai būtų galėję gal net pasaulinio masto kūrinį sukurti, jei... Bet kas tas „jei"? Trumpas žodelis, bet jis tiek daug verčia apie save galvoti, kad aš čia net ir nemėginsiu šito klausimo liesti. Priminsiu tik svarbiausią priežastį: mūsų dirva dar nebuvo išdirbta, rūmai nepastatyti, kad gražiosios gėlės galėtų tarpti ir žydėti. Mūsų kritikai ir literatūros istorikai, sekdami V. Europos pavyzdžiu, mėgina mūsų rašytojus suskirstyti į sroves. Nieko čia blogo: bent ima galvoti. Tačiau tiesos maža tepasako. Mūsų didieji rašytojai buvo kartu ir veikėjai ir, be abejo, daugiau veikėjai. Ir Maironis, nors jis šiaip nedaug tesikišė į gyvenimą ir yra žinomas Lietuvai daugiausiai iš dainų, bet vis tiek, mano nuomone, kaip veikėjas jis didesnis, negu kaip poetas. Jei Basanavičiui ir Kudirkai priklauso garbė, kad jie atgimimo darbą yra pradėję, tai tas, kas žino, kokia buvo anais laikais Lietuva, turės pripažinti, kad labiausiai ją paveikti tegalėjo tik toks asmuo, kaip Maironis, – teologijos magisteris, seminarijos, paskui akademijos profesorius, tai vėl seminarijos rektorius, kanauninkas ir t. t. Dar viena svarbi aplinkybė: visiems mums, jo mokiniams, buvo žinoma, kad jis ir universitete yra buvęs. Anais laikais tai stiprus argumentas: visą mokslą išėjęs – dvasinį ir pasaulinį. O kaip veikė jo dainelės? Daugumas jų ir meniškai tobūlos, bet koks entuzijazmas, kokia galybė jose! Bet ne tik dainelės, net į tokį sausą mokslą, kaip katekizmas, jis mokėjo tiek lyrikos įdėti, kad mes stengdavomės užrašyti kiekvieną jo žodį. Manau, kad iš šitos pusės dar toli gražu nėra pilnai Maironis įvertintas. Ir kol toks partyviškumas lietuvių galvas valdo, kaip šiandie, jis negali būti greit tinkamai įvertintas.

Bet ir kaip poetas, ta prasme, kaip mano aukščiau išdėstyta, jis tikrai yra didelis.

Tik anaiptol ne dėlto, kaip nevienam dar gal šiandie atrodo, kad jo svarbiausias poezijos motyvas yra tėvynės meilė. Kaip tik jis čia daugiausiai pasireiškia, kaip veikėjas. Pasauliui vienos tautos – šiuo atveju tautelės – atgimimas visai neįdomu. Jis tik tada yra priverstas jos dainą išgirsti, kai iš jos suskamba bendra visai žmonijai gaida. Bet Maironis dėlto yra didelis poetas, kad jo dainelės organiškai vieningos, kad jose randama gražią harmoniją tarp dalių ir visumos, kad jos kupinos jausmų ir, gal tai svarbiausia, kad jose aiškiai pasireiškia kilni poeto asmenybė. O turi jis, nors nedaug, bet gryniausios poezijos šedevrų. Mūsų kritikai ir literatūros istorikai vadina jį romantiku. Pilna prasme jis negali būti taip pavadintas. Tarp kitko ir jo horizontai per siauri. Bet vienu atžvilgiu jis tikras romantikas ir tuo jis ir įneša didžiausį turtą į mūsų literatūrą; jis iškelia individo reikšmę. Nebūdamas tikra prasme individualistas, net kurdamas jis amžinai žiūri, kad neperžengtų tų ribų, kurias nustato teologija, tačiau ten, kur jis tikrai žino, kad teologijai nenusidės, jis duoda pilną laisvę savo širdžiai ir kuria tik iš jos (užtat jam ir nesisekė nei drama, nei poema, panašiai, kaip Frančeskui Petrarkai), taip kad šitą kelią, kurį pramynė romantikai, su kuriuo ankštai yra susiję paskesni impresijonistai ir net ekspresijonistai, jis pirmutinis yra Lietuvai nurodęs. Tikrai, didelio poeto ir didelio žmogaus mes esam nustoję...

Nekrologinis Jono Aisčio straipsnis.

Pirma publikacija: Jonas Kossu-Aleksandravičius, „Maironis ir nepriklausomybė“, in: *Naujoji romuva*, Kaunas, 1932, Nr. 28–29, p. 660–661; skelbiama iš: Jonas Kossu-Aleksandravičius, „Maironis“, in: Jonas Kossu-Aleksandravičius, *Dievai ir smūtkeliai*, Kaunas: Sakalas, 1935, p. 17–22.

JONAS AISTIS
Maironis

Ar giedros išaušta pavasario dienos,
Ar krinta po dalgiu žvangučiai lankos,
Ar dreba nuo šalčio apleistos rugienos, –
Mums savo tėvynė graži visados.[1]
Maironis

Laisvės realybė. Realizmas ir literatūroje suprantamas, kaip tikro realaus gyvenimo pavaizdavimas, vaizdavimas visų faktų su visu gyvenimo purvu, su jo šiurpia tiesa.

Laisvės siekimas buvo, tarytum, koks žygis, jame nesijautė kasdieniškos dienos nuotaikos, nesijautė sliekiško darbo pilko šiokiadienio sumintame take.

Miestų namai tinkuojami tik nuo gatvės, ir dažnai galima matyti netinkuotas sienas, galima matyti nuogas plytas su plyšiais ir tinko išsikišimais.

Kaunas statėsi.

Maironis mėgdavo retkarčiais pereiti per miestą. Jis eidavo ir stebėdavo naujai statomus „Pieno Centro“ ir pašto rūmus. Jis kadaise kovojo dėl šito miesto! Kadaise buvo laisvė tik svajonėse, tos svajonės kvepia, kaip žaizdos. Tai buvo šventadienio nuotaika.

[1] Eil. „Kur bėga Šešupė“.

Šiandien tas miestas, dėl kurio Sibiran ėjo, auga ir gyvėja, darosi nors mažas, bet vis dėlto Europos šešėlis. Darosi jis tuo patim ir kasdieniškas ir pilkas, jame nėra jau tos šventadienio nuotaikos.

Žydai svajoja apie savo „pažadėtą žemę", svajoja, kaip ją atgaus ir pradės joje ridikus su česnakais diegti. Bet tegu žydas įsidiegs nors vieną česnako daigelį, ir jam ta pažadėtoji žemė apkars, kaip česnakas. Geriau laisvę turėti akyse, bet ne rankoje.

Ir aš manau, kad baigdamas septintą dešimtį senelis Maironis žiūrėjo į besistatantį miestą ir norėjo grįžti tan laikan, kai jis dėl jo kovojo. Šiandie čia statybos – kūrimosi laikas, šiandie čia niurus šiokiadienis pilkas, kaip sudėvėta milinė. Šiandien čia poetas nereikalingas.

Jeigu būtų galima, tai pėsčias grįžtų į erškėčiuotus mūsų laisvės kalvarijos kelius, grįžtų tenai, kur buvo mėlynos ir šviesios, kaip bobvasario dangus, mūsų laisvės kovotojų akys.

Laisvės idėja dingo. Yra pati reali laisvė. Į Sibirą negrįši. Sostinė statos. Jai nereikalinga nei pakelta nuotaika, nei poetų sentimentai. Jai tik reikia kasdieniško darbo, jai reikia lipdytis, kaip kregždei.

Kur tu dingai, laisvės idėja?! Mes per Sibirą į tave grįžtume, grįžtume basi, pančius žvangindami, bet širdyse neštume iškentėtą džiaugsmą, neštume linksmą žinią, kaip Nojaus balandis. Neštume tą džiaugsmą, kuris šiandie jau kasdieniška duona tapo.

Apie tuos dalykus galima buvo pakalbėti su Maironiais, kurie šiandie miršta. Tiesa, šiandie kitas gyvenimas ir kiti siekimai. Maironiams jie ir dideli ir maži.

Kadaise lietuvis buvo kažkokio kilnumo ir verta pagarbos sąvoka, nes jo ateitis buvo, nes juo buvo tikima. Šiandie lietuvis paprastas pilietis. Iš jo reikalaujama ne žygių, bet šiokiadienio darbininko, šiandie lietuviui reikia vien pienu ir bekonais rūpintis. Ir kas pasakys, kad tai nereikalinga?!

Šiandie lietuviška daina gęsta sodžiaus laukuose ir miestų patefonuose. Šiandie dainas pakeičia fokstrotai ir tango. Šiandie lietuvis stengiasi įsikūnyti europiečiu. Šiandie jau lyg ir svetimas Maironis su savo:

Kur rausta žemčiūgai, kur rūtos žaliuoja,
Kur mūsų sesutės dabina kasas [...].[2]

Jau lietuvaitė kerpa savo gintarines kasas, kerpa pagal Europos madą.

Gyvenimas savo daro, jam priešintis nėra kaip, o Maironiui visi šitie dalykai buvo svetimi ir nesuprantami. Bet vis dėlto jam buvo gera stebėti tą naują gyvenimą, stebėti, kaip yra stebimi vaikai bežaidžią smėly. Juk tai jo svajotos laisvės realybė.

Maironis buvo jau per senas, jis negalėjo drauge su nauju gyvenimu ir naujais žmonėmis žaisti. Jis liko beveik ramus stebėtojas. Bet jam buvo malonu ir gera.

Jis norėjo gyventi ir su šypsena stebėti, kaip statosi miestas, dėl kurio jis kadaise kovojo. Jis norėjo mus tėviškai pabart ir tėviškai pamokint, jis tai galėjo daryti, nes jis buvo laisvės kovotojas, jis taip narsiai kovojo, kaip tie mūsų kareiviai, kurie krito paliai Alytų ir Giedraičius[3].

Todėl norisi kalbėti apie Maironį, bet ne apie tą, kuris kadaise dainavo:

Jau Slaviai sukilo. Nuo Juodmario krašto
Pavasaris eina Karpatų kalnais [...].[4]

Arba:

Gana lietuviškos kantrybės!
Ginkluota kelkis Lietuva![5]

Bet apie tą, išėjusį iš kantrybės senelį, kuris, palyginant dar ne taip seniai, rūsčiai prabilęs buvo:

[2] Eil. „Kur bėga Šešupė".

[3] Kalbama apie Nepriklausomybės kovas – Alytus buvo vienas taškų, ties kuriuo 1919 m. sustabdytas bolševikų puolimas; 1920 m. Giedraičių mūšyje įveikus Lenkijos dalinius, sustabdytas Liucijano Želigovskio rinktinės veržimasis gilyn į Lietuvą.

[4] *Jaunoji Lietuva*, VI:XIV.

[5] Eil. „Želigovskiui Vilnių pagrobus".

O tų partijų tarp mūsų,
Jų programų ir barnių,
Tiek vargiai pas vargšą bl...
Atsiras už marškinių.[6]

Štai ką padarė iš Maironies naujas gyvenimas. Rodos, ne jo šitie žodžiai. Lietuviui jis vartodavo tik rinktinius, tik švelnius žodžius. Šiandie jis lietuvį bara. Kodėl?

Jis iki pat mirties kovojo dėl šito miesto, jis dėl jo iš lygsvaros išeidavo, nes tas miestas jo. Jis jam brangus; jis, jį apverkęs, gali ir prakeikt. Jam Lietuva brangi ir nepamainoma ir vadinamosiose satyrose jaučiama Maironies pirmoji *Pavasario balsų* ir *Jaunosios Lietuvos* tėvynės meilė, tuose žodžiuose yra Dono Kichoto šauksmas:

Dulcinėja balta kaip sniegas, tik žmonės ją aprengė paprastos kaimietės rūbais!

Lietuva jam buvo ta naivi šviesiaplaukė mėlynakė, bet partijų ginčai padarė ją tokią paprastą ir kasdienišką.

Šiandien ne vien Lietuva, bet ir lietuvis pasikeitė. Prekybininkas, vagis, žmogžudys, sąžiningas ir nesąžiningas valdininkas – visi lietuviai. Net ir ta mergaitė, Maironio apdainuota šviesiaplaukė, kuri pigiai parduoda savo kūną, juk ir ji lietuvaitė. Ir ji laukė laisvės, bet tik ją pagavo savo naguosna mūsų naujas gyvenimas. Juk jos kūno reikalauja tie patys „broliai artojai“, kurie „lietuviškai šneka“[7]. Tokia tik yra karti gyvenimo tiesa. Gyvenimui kelio nepastosi. Jis toks įžūlus ir toks baisus. Bet tai yra tik toji nenutinkuota namo siena. Nevisas gyvenimas tokis, bet vis dėlto, tai yra ta Lietuva, dėl kurios kovojo Maironiai.

Arba vėl:

Automobiliai tik dunda
Su mergelėmis linksmi.
Sąžinė tik tuomet bunda,
Kai už kyšius teisiami.[8]

[6] Eil. „Lietuva – didvyrių žemė“.
[7] Eil. „Kur bėga Šešupė“.
[8] Eil. „Lietuva – didvyrių žemė“.

Šio posmo didvyriai ne rusai ir ne lenkai, o 100% lietuviai. Taip, tie patys lietuviai, kurie kovėsi Žalgirio lauke, kurie pančius į Sibirą nešė.

Maironis tų visų faktų negalėjo nutylėti, jam sąžinė neleido. Jis netekdavo lygsvaros, nes per daug lietuvį mylėjo, iš tų žodžių matyti, kad Maironis norėjo atsitraukti, norėjo grįžti per Sibirą, grįžti su geležinių pančių žvangėjimu, kad nematytų visų tų smulkmenų, kurios jį nuo lietuvio grasė. Norėjo vėl kovoti dėl to miesto, kur statosi „Pieno Centro" ir pašto rūmai, kur samanoja sodžiaus trobų stogai ir lietuvio širdis.

1932-07-16.

Nekrologinis Kosto Korsako straipsnis, polemizuojantis su Jono Aisčio tekstu[1].

Pirma publikacija: Jonas Radžvilas [Kostas Korsakas], „Vietoj Maironio nekrologo", in: *Kultūra*, Kaunas, 1932, Nr. 8–9, p. 458–460; skelbiama iš: Kostas Korsakas, „Vietoj Maironio nekrologo", in: Kostas Korsakas, *Literatūros praeitis*, Vilnius: Vaga, 1983, p. 777–782.

KOSTAS KORSAKAS

Vietoj Maironio nekrologo. Fragmentas[2]

Maironis lietuvių poezijoj sudarė ištisą epochą. Kai 1921 metais Kazys Binkis išleido tada dar naujosios mūsų lyrikos antologiją *Vainikai*[3], redaktoriaus vardu jis sakėsi norįs toj antologijoj duoti „poezijos vaizdą to laikotarpio, kuris jau dabar mėginamas vadinti pomaironiniu"[4]. Vadinasi, ligi tol būta maironinio laikotarpio. Ir tas laikotarpis toli gražu nesibaigė *Vainikais*, nes maironizmo, jei taip galima pasakyti, elementų užtinkam mūsų literatūroj ligi pat paskutiniųjų dienų, tegu ir kitaip nušviestų ar kitokiu požiūriu pavartotų.

Tačiau maironizmo vardas paskutiniame dešimtmetyje daug kam buvo virtęs tiesiog baubu ar net pašaipa. Pavadinti kritikoj kurį nors mūsų jaunųjų poetų Maironio sekėju, surasti jo jaunutėj kūryboj maironizmo elementų reiškė tiesiog įžeidimą. Jaunoji rašytojų karta atkakliai kratėsi Maironio vardo. Daug menkesni sūnūs įžūliai bandė

[1] Žr. Jonas Kossu-Aleksandravičius, „Maironis ir nepriklausomybė", in: *Naujoji romuva*, Kaunas, 1932, Nr. 28–29, p. 660–661 (šios knygos p. 239–243).

[2] Vėlesnėse publikacijose Kostas Korsakas prie šio straipsnio pridurdavo tokią pastabą: „Spausdinant šį nekrologinį straipsnį pirmą kartą, jo antroji dalis cenzūros išbraukymų buvo labai sužalota. Nepavykus rasti rankraščio, tededama tik pirmoji straipsnio dalis kaip atskiras fragmentas" (Kostas Korsakas, *Literatūros praeitis*, Vilnius: Vaga, 1983, p. 841).

[3] Kazio Binkio sudaryta poezijos antologija, reprezentavusi XX a. pr. lietuvių lyrikos modernizacijos charakteringiausius bruožus. Išėjo dvi knygos 1921 ir 1936 m.

[4] Kazys Binkis, „Redakcijos žodis", in: *Vainikai: naujesniosios poezijos antologija*, paruošė Kazys Binkis, Kaunas: Švyturys, 1921, p. 1.

išsiginti savo didžiojo tėvo. Gal būt todėl, jog tie idealai, kuriais gyva Maironio kūryba, ne tik jau buvo realizuoti, bet, „tapę kūnu", pasirodė tokie kartūs ir tokie nublukę.

Reikia manyti, kad dabar prasidės kitas kraštutinumas. Užuot vertinus Maironio kūrybą plačios istorinės ir socialinės perspektyvos požiūriu, ji greičiausiai bus perdėtai „išblusinėta", neteisingai idealizuota, ir jos pagrindiniai motyvai sukanoninti. Mūsų kritikos ligšiolinė praktika tokiam spėjimui duoda pakankamai pagrindo.

Kuo didelis lietuvių literatūroj Maironis?

Jis didelis visiškai ne tuo, jog dainavo tėvynės meilę. Jis didelis todėl, kad tinkamai ir tinkamu metu sugebėjo prabilti apie tą meilę. Užtat toji meilė jo kūryboj buvo visiškai ne įkyri abstrakcija, kaip dabar, o konkreti sąvoka, išreiškianti kylančios mūsų buržuazinės inteligentijos ir klasiškai sąmonėjančios valstietijos socialines, kultūrines ir politines aspiracijas. Carizmas buvo bendras visos tautos politinis ir kultūrinis priešas. Niekuo nemenkesnis socialinis ir kultūrinis priešas buvo sulenkėjusi dvarininkija. Prieš juos stojo kovon Maironis tėvynės meilės vardan. Tėvynės meilė, plačiausia prasme suprastas patriotizmas, tokiu būdu virto grandimi, jungiančia priešingus Lietuvos visuomenės sluoksnius bendrai kovai prieš bendrą priešą, nors tos kovos laimėjimais buvo lemta naudotis toli gražu ne visiems lygiai. Tatai suteikė Maironio kūrybai, be nedidelių išimčių, plataus nacionalinio universalumo atspalvį.

Tos idėjos, vardan kurių „jau Slaviai sukilo. Nuo Juodmario krašto"[5] ir kuriomis prisidengęs „pavasaris eina Karpatų kalnais"[6], – anuo metu buvo vienos pažangiausių epochos idėjų. Tai buvo gyvenimo varikliai į priekį, jos savyje turėjo daug revoliucinio įkarščio ir jėgos. Tėvynės meilė, plačiausia prasme suprastas patriotizmas anuo metu reiškė ne tik nacionalinį momentą, bet tai buvo taip pat ir buržuazinės demokratijos principų deklaracija, tai buvo vadinamo „trečiojo luomo" socialinių ir politinių siekimų šūkis. O „tretysis luomas" tada ne tik Lietuvoj, bet ir daugelyje kitų kraštų buvo visai ne toks, koks jis

5 *Jaunoji Lietuva*, VI:XIV.

6 *Jaunoji Lietuva*, VI:XIV.

pasidarė dabar. Jo „tėvynės meilė“ tada dar negrėsė išvirsti reakciniu šovinizmu, o jo socialiniai siekimai buvo pridengti socialinio teisingumo, o ne kapitalistinės eksploatacijos uždanga.

Stojęs pažangaus nacionalinio sąjūdžio priešakyje, tapęs to sąjūdžio oficialiu poetu, Maironis iš karto padėjo savo kūrybai ne tik aiškų visuomeninį pagrindą, bet savo žodžiui suteikė ir plačią visuomeninę reikšmę. Rašytojo kūrybos ideologinė reikšmė visuomet matuojama tuo, kiek glaudžiai ji yra susijusi su progresyviomis epochos idėjomis. Maironis tikrai savo poezijoje įstengė rasti sąsają su tomis progresyviomis epochos idėjomis net ten, kur, rodosi, tai mažiausiai galėjo būti įmanoma. Net tas lyrinis peizažas, kurį Maironis pirmas mūsų poezijoje taip aukštai iškėlė, net ir jis Maironio kūryboje atsirado daugiau iš reikalo apdainuoti Lietuvos gamtos, jos vasaros naktų, jos žiemos speigų grožybę, o ne dėl grynai estetinio pasigėrėjimo. Tatai buvo taip pat savotiška duoklė patriotizmui.

Tėvynės meilės, patriotizmo motyvai mūsų literatūroje atsirado dar prieš Maironį. Jau kadaise Kristijonas Donelaitis mokė būrus mylėti lietuvišką sermėgą ir vyžas. Čia lietuviškumo motyvas turėjo daugiau reakcinį, o ne progresyvų atspalvį. Antanas Baranauskas, savo kūryboj iškėlęs daug patriotinių motyvų, vis dėlto pagaliau juos pajungė katalikiškumui. Ir tiktai Maironio lyrikoje patriotiniai motyvai pasireiškė kaip visiškai savarankiškos progresyvios idėjos. Jos čia įgijo nebe tik protesto, bet tiesiog šaukimo kovon pobūdį. Jos ne tik žadino nacionalinę sąmonę, bet ir revoliucionizavo ją. Ir tai buvo nuosekli kylančios nacionalinio sąjūdžio bangos pasekmė.

Tačiau ne vien tai nulėmė tokią didelę Maironio lyrikos reikšmę tiek mūsų literatūroje, tiek nacionalinio atgimimo gadynės lietuvių visuomenėje. Maironio poezijoje šalia aiškiai progresyvių elementų galima rasti ir apsčiai reakcinių motyvų. Ypač vėlesniuoju periodu, po 1905 metų. Katalikybė, kurią Maironis savo kūryboje nors ir degradavo ligi vienodo lygio su patriotizmu, vis dėlto varžė jo kūrybinių užsimojimų radikalumą. Tuo atžvilgiu jau tada buvo mūsų visuomenėje žmonių, kurie sugebėjo ne tik griežtai skirti tuos du elementus, bet ir patį patriotizmą suprasti daug plačiau, daug radikaliau, negu jį daugeliu atžvilgiu suprato Maironis. Reikia tik prisiminti kad ir *Varpo* grupės

žmones. Vien savo idėjinėmis pozicijomis Maironis nebūtų pasidaręs toks svarbus mūsų literatūros veiksnys, koks iš tikrųjų jis buvo.

Maironis, be to, dar buvo didelis menininkas, gilus poetas, meistriškai mokėjęs valdyti žodį ir kurti norimoms emocijoms sukelti reikiamus vaizdus. Kad suprastume Maironio, kaip poeto, o ypač kaip lyriko didybę, bent mūsų lietuvišku mastu, turime atsiminti, kokia menka ir savo forma, ir savo turiniu buvo lietuvių poezija ligi Maironio. Maironis čia padarė tikrą perversmą. Jis ne tik sugebėjo suvokti pagrindines savo epochos idėjas, bet ir apvilko jas tikrai meniška forma. Tos idėjos menine forma veikė visuomenę daug radikaliau negu sausa publicistika ar agitacija. Kūrybinis Maironio talentas darė jo lyriką tokią reikšmingą ir turinčią tokį stiprų poveikį, nors, antra vertus, tas talentas daugeliu atžvilgių buvo žymiai siaurinamas tos aplinkybės, kad jam teko meniškai išreikšti ne vieną konservatyvių, o vėliau net reakcingų elementų prisodrintą motyvą. Reikia atsiminti, kad ir patys motyvai buvo labai reliatyvaus progresyvumo. Ne vienu atveju, ypač susidūrę su dar radikalesnėmis idėjomis, jie lengvai išvirsdavo reakcijos propaganda. Maironio kūryboj galima rasti apsčiai tokių pavyzdžių.

Lietuvių poezijoj kol kas dar nėra antro tokio masto poeto kaip Maironis, kurio lyrika būtų tokia visuomeniška. Maironis rašė aiškiai, prieš akis turėdamas aiškų tikslą. Jis neslėpė savo klasinio veido. Ir jis žinojo, ką sako ir kuriam reikalui sako. Galima nesutikti su jo mintimis ir nepritarti jo jausmams, bet negalima nesuprasti jų. Tuo atžvilgiu daugelis dabartinių mūsų poetų, paskendę visokios spalvos mistikoj, neturėdami jokio aiškaus idėjinio tikslo ir nematydami buržuazinėj visuomenėj jokių ateities perspektyvų, palyginti su Maironiu atrodo tikrai pasigailėjimo verti.

Maironio poezijos idealas buvo laisvoji Lietuva. Be abejonės, tą „laisvumą“ jis suprato pagal interesus tos socialinės klasės, kurios poetu ir ideologu jis buvo. Jam teko sulaukti savo idealo realizavimosi. Ar buvo jis patenkintas tuo, ko siekė?

Yra žinomi keli Maironio satyriniai eilėraščiai, kuriuose jis kritikuoja jau „nepriklausomos“ Lietuvos gyvenimo reiškinius. Be abejo, toji kritika teturi tik paviršutinį koregavimo pobūdį. Bet ji davė daug

kam pagrindo manyti, kad Maironis buvo stipriai nusivylęs „nepriklausomybe“.

Jau ties Maironio kapu poetas Jonas Kossu-Aleksandravičius dar kartą pajudino šį svarbų klausimą, – svarbų todėl, jog kiekvieno kūrėjo tiek kūryboj, tiek gyvenime nėra nieko svarbesnio, kaip jo santykis su savo idealu. Vienas talentingiausių mūsų naujosios poezijos reprezentantų Kossu-Aleksandravičius savo straipsnyje „Maironis ir nepriklausomybė“[7] tuo klausimu prabilo daugiau negu pesimistiškai. Iš visų liūdniausių varpų, kurie sugaudė laidojant Maironį, šis varpas liūdniausias. Ir liūdniausias ne tiek Maironio, kiek mūsų miesčionijos jaunosios kartos atžvilgiu. Kaunas statosi. Iškilo didžiuliai banko, „Pienocentro“, pašto ir kiti rūmai. Asfaltuojamos gatvės. Gatvių kryžkelėj stovi savas, lietuvis policininkas.

> Maironis mėgdavo retkarčiais pereiti per miestą. Jis eidavo ir stebėdavo naujai statomus „Pieno centro“ ir pašto rūmus. Jis kadaisia kovojo dėl šito miesto! Kadaisia buvo laisvė tik svajonėse, tos svajonės kvepia, kaip žaizdos [...]. Ir aš manau, kad baigdamas septintą dešimtį senelis Maironis žiūrėjo į besistatantį miestą ir norėjo grįžti, norėjo atsitraukti laike, kada jis dėl jo kovojo. Šiandie čia statybos – kūrimosi laikas, šiandie čia niurus šiokiadienis, pilkas, kaip sudėvėta milinė. Šiandie čia poetas nereikalingas.

Ši Maironio būklės charakteristika – tik pesimistiškai nusiteikusio dabarties inteligento aspektas. Pats Maironis buvo daug blaivesnis realistas ir „nepriklausomoje“ Lietuvoje jautėsi daug geriau. Ir jis nebuvo tik „ramus stebėtojas“, pasyviai žiūrįs į naują gyvenimą ir į naujus žmones, kurie tarytum vaikai, žaidžią ant smėlio krūvos. Parafrazuodami tuos Viktoro Šklovskio žodžius iš *Marko Polo*, – kuriuos Kossu-Aleksandravičius paėmė savo straipsnio *motto*[8], – mes pilnai galime pasakyti: „Jis ligi paskutinės dienos statė šitą miestą.“ Maironis, pasirodo, nesudarė jokios išimties būryje tų patriotų, kurie, kadaise pla-

7 Jonas Kossu-Aleksandravičius, *op. cit.*, p. 660–661 [šios knygos p. 239–243].

8 Pirmojoje straipsnio publikacijoje buvo šis (vėliau pakeistas) epigrafas: „Jis kadaisia kovojo dėl šito miesto. / Viktor Šklovski, Marko Polo“ (*Ibid.*, p. 660).

tinę *Aušrą, Varpą, Tėvynės sargą* šiandien pasistatė aukštus namus ir įsigijo plačius „centrus“. Blaiviai kovojęs, jis mokėjo „blaiviai“ iškovotu pasinaudoti. Tarytum pasityčiojimui iš Kossu-Aleksandravičiaus rezignacinio pesimizmo, toje pačioj vietoje (t. y. *Naujojoje Romuvoje*) Juozas Tumas-Vaižgantas straipsnyje „Maironis-statytojas“ rašo: „O prelatą Joną Maironį tenka visai rimtai vadinti – Kauno atstatytoju, kai suskaitome, jog visako jis yra pristatęs beveik už visą milijoną litų“[9]. Maironio salionai, pasak Tumo, jo nuosavuose rūmuose, buvusiame Pacų palociuje, Kaune, Muziejaus g-vėj Nr. 5, buvo vieni gražiausių ir prašmatniausių visame Kaune...

[9] Kan. Juozas Tumas, „Jonas Maironis-Mačiulis: 5. Maironis statytojas“, in: *Naujoji romuva*, Kaunas, 1932, Nr. 28–29, p. 654.

1932 m. Maironio atminimo renginyje skaitytas Vinco Mykolaičio-Putino pranešimas.

Pirma publikacija: Vincas Mykolaitis, „Visuomeninis Maironio kūrybos pagrindas“, in: *Skynimai*, Kaunas, 1933, Nr. 1, p. 25–36; skelbiama iš: Vincas Mykolaitis, „Visuomeninis Maironio kūrybos pagrindas“, in: Vincas Mykolaitis-Putinas, *Literatūros etiudai*, Kaunas: Sakalas, 1937, p. 5–25.

VINCAS MYKOLAITIS-PUTINAS

Visuomeninis Maironio kūrybos pagrindas

(Skaityta per Maironio minėjimą Valst. Teatre 1932 m. spalių 24 d.)

Literatūros mokslas jau ne nuo šiandien yra nustatęs, kad poetas ir visuomenė yra sujungti stipriais tarpusavio ryšiais ir artimais santykiais. Net tokie poetai, kurių kūryba atrodo esanti tik jų pačių vidaus išgyvenimų ir nusiteikimų išreiškimas, šiaip ar taip atstovauja savo laiko visuomenei, arba kuriai nors jos grupei, žodžiu, stovi ant šiokios ar tokios visuomenės bazės.

Maironis nėra tokis poetas, kuris savo kūryboj būtų vadovavęsis vien estetizmo sumetimais, ir jo grynoji asmeninių nusiteikimų lyrika, palyginus su visu jo kūrybos lobynu, nėra gausi. Maironis iš pat pradžių, nuo pirmojo savo eilėraščio „Lietuvos vargas“, išspausdinto *Aušroj*[1], per visą savo gyvenimą tiek lyrikoj, tiek dramoj savo kūrybą maitino daugiausia visuomenės idėjomis, tautos reikalais. Susekti visuomeninė Maironio ideologija nėra sunku. Ji aiškėja kiekvienam, kuris skaito jo raštus. Ir mano šio pranešimo uždavinys bus ne nagrinėti visuomenines bei tautines Maironio poezijos idėjas, bet keliais bruožais apibūdinti tą visuomeninę bazę, kuria rėmėsi mūsų poetas, parodyti tą visuomeninį tautinį idealą, kuris kėlė jo kūrybinį entuzijazmą, ir pagaliau mesti žvilgsnį į jo raštus ir konstatuoti tuos pasikeitimus, kurie įvyko jo kūryboj, realizuojantis anam tautiniam idealui ir kitėjant visuomenės nuotaikai.

1 Zvalionis [Maironis], „Lietuvos vargas“, in: *Auszra*, Tilžė, 1885, Nr. 7–8.

Maironis, nedaug ką jaunesnis už pirmuosius „aušrininkus", yra ne tik tos pačios kartos, bet ir tos pačios tautinės ideologijos lietuvis-patrijotas. *Aušros* pasirodymo metais Maironis jau studijuoja Kijevo universitete. Bet sekančiais metais, universitetą pakeitęs Žemaičių dvasine seminarija, turėdamas laiko įsigilina į tuos pačius tėvynės meilės šaltinius, į lenkų kalba, bet gražiai rašiusius apie Lietuvą romantikus ir istorikus, iš kurių sėmė patrijotizmo visa vyresnioji „Lietuvos Mylėtojų" karta. Tokiu būdu auklėdamas savo tautinę sąmonę ir jau reikšdamasis kūrybiškai, Maironis sutampa su ta, šiandien jau vyriausia, mūsų visuomenės karta, kuri anais laikais viena atstovavo visai susipratusiai lietuvių tautos daliai arba stačiai net visai tautai. Tai grupei žmonių, kuri tuomet buvo paėmusi į savo rankas lietuvių tautos likimo vairą, tautiniai ir visuomeniniai interesai ėjo išvien, dėl to, kad luominiai ir ekonominiai skirtumai buvo užmiršti, paaukoti bendram darbui, Tėvynės labui.

Ta grupė žmonių, kilimo buvo susidėjusi iš valstiečių, vidutinių ūkininkų, ėjusių ar tai pasaulinius, ar tai dvasinius mokslus. Ją papildė ir vienas kitas tautiškai susipratęs bajoras. Nekeldami luominių ekonominių skirtumų, jie jautėsi kalbą ir veikią visos tautos vardu, ir kas ėjo prieš juos, ėjo prieš tautą. Čia daros suprantama, dėl ko jie visi stačiai liguistai geidžia vienybės ir nori į save patraukti visus, kas tik jaučiasi esąs lietuvis. Vienybės obalsis[2] skardžiai skamba visoj Maironio poezijoj. Dar būdamas seminarijoj, jis rašo pirmąją savo poemą *Lietuva*[3], kurioj į bajoriją nukreiptame posme patetiškais žodžiais aukština vienybę:

Šventa vienybe, dangaus gražybe,
Tu duodi galią, gimdai galiūnus!
Brangi vienybe, eik su teisybe:
Nebėgs nuo tavęs Lietuvos sūnūs.

Ir vėlesnėse savo poemose – *Tarp skausmų į garbę*, *Jaunojoj Lietuvoj*, *Mūsų varguose*, *Raseinių Magdėj* – poetas nuolatos skelbia vienybę ir

[2] Šūkis.
[3] Poema rašyta 1888 m., likusi rankraščiu.

sielojasi dėl jos ardymo. Vienybės obalsis skamba ir Maironio lyrikoj ligi pat paskutiniųjų metų. Nepriklausomoj Lietuvoj jis skaudžiai plaka vienybės ardytojus ir partijų ginčus. Jam, *Aušros* ideologijos poetui, tebemaitinusiam savo kūrybą tos gadynės idealais, sunkiai buvo suvokiama, kad jo kartos vienybė moderniame gyvenime, deja, jau nebėra net galima.

Ir kiti jo kartos patrijotų programiniai šūkiai tobuliausiai yra išreikšti ir plačiausiai paskleisti po Lietuvą jo poemomis ir dainomis. Patrijotiška *Aušros* romantikų programa buvo puikiai pritaikinta pavergtos tautos psichikai. Pirmų pirmiausia reikėjo pažadinti tautinės garbės jausmas. Šitą uždavinį jau buvo pradėjęs vykinti[4] Simonas Daukantas savo istoriniuose raštuose, išvesdamas garbingos praeities ir skurdžios dabarties paralelę. Aušrininkai tęsia jo darbą. Reikia įtikinti lietuvį, kad jo tautos praeitis ir jo kalba ne tik nėra menkesnė, bet dargi geresnė už jo kaimyno lenko ir ruso praeitį ir kalbą. Beveik kiekvienas aušrininkas tampa istoriku ir lingvistu. Maironis perdaug buvo apkrautas mokslo darbu ir sunkiomis pareigomis, kad būtų galėjęs žaisti ta tautiška lingvistika ir nekritiškomis teorijomis apie lietuvių tautos kilmę. O vis dėlto ir jis buvo savotiškas lingvistas ir istorikas. Jis, galima sakyti, sukuria mūsų rašytinės poetinės kalbos formas, praturtina jos žodyną, jis taip pat, dar klierikaudamas, *Aušros* metais rašo, berods, pirmąjį mūsų istorijos vadovėlį – *Lietuvos Vistorija, arba apsakymai apie Lietuvos praeigą*[5]. O poezijoj kas su didesniu ilgesiu norėjo

[...] prikelti nors vieną senelį
Iš kapų milžinų
Ir išgirsti nors vieną, bet gyvą žodelį
Iš senųjų laikų?[6]

[4] Vykdyti.

[5] Čia kontaminuoti du skirtingi tos pačios Maironio knygos pavadinimai. 1891 m. leidimo pavadinimas *Vistorija arba Apsakymai apie Lietuvos praeigą*; 1903 m.– *Istorija arba Apsakymai apie Lietuvos praeigą*, 1906 m. – *Lietuvos istorija*. Tai pirmasis Lietuvos istorijos vadovėlis lietuvių kalba.

[6] Eil. „Aš norėčiau prikelti".

Jeigu anuos pirmuosius mūsų istorikus žavi praeities žygiai ir garbė, tai Maironis-poetas visa tai supavidalina konkrečiais vaizdais ir lyrinėmis emocijomis, kurios pavergia skaitytojo ne vien protą, bet ir širdį ir vaizduotę.

Maironis, dar tebebūdamas klieriku, jau įsisąmonina, kad

Retą atrasi Lietuvoj vietą,
Nors ji žibėtų rasa tarp rūtų,
Kur už tėvynę kraujo nelieta,
Kur padavimais garsi nebūtų.[7]

Ir ne vienoj vietoj jis mini tą „garsiąją praeigą", ją idealizuodamas ir jos pasigesdamas, ir joje ieškodamas kilnių tėvynės meilės pavyzdžių. Jau paskutiniu savo kūrybos laikotarpiu, nepriklausomoj Lietuvoj, jis, tarsi bėgdamas iš nebeviliojančio jo dabarties gyvenimo, dar sykį atverčia tos praeities lapus ir parašo tris istorines dramas: *Kęstučio mirtis, Vytautas pas kryžiuočius* ir *Vytautas karalius*. Ir šitose dramose Maironis pasiliko ištikimas aušrininko uždaviniam: istorijoj paieškojo medžiagos ne kokiem meniškiem dramaturgijos tikslam, bet paieškojo tėvynės meilės ir tautos garbės pavyzdžių.

Taip pat ir gimtosios kalbos meilė įkvepia Maironiui ne vieną poezijos posmą. Jis ir senovę dėl to myli, kad tada „kalbos nemindžiota gimtinės"[8], ir nesigaili rūsčių žodžių tiem, kurie tą kalbą dabar yra pamynę.

Visa tai yra skelbę ir visa eilė kitų *Aušros* gadynės poetų, bet tik vienas Maironis pajėgia iškelti savo visuomenines patrijotines dainas į aukštą literatūros meno plotmę. Taip pat, apdainuodamas ir Lietuvos krašto grožybes, jis eina ranka rankon su kitais tos gadynės poetais, žadindamas tėvynės meilę; bet ir čia tik jis vienas pajėgia iškilti į aukštybes, apmesti plačios gimtojo krašto panoramos kontūrus, juos suidėjinti, sujausminti ir išdainuoti net ir vaikui suprantamais posmais. Nes ar ne suidėjintą, ar ne iš aukšto vienu žvilgsniu apmestą Maironis, dar klieriku būdamas, mato Lietuvos gamtą, kai jis sušunka:

[7] *Lietuva.*

[8] Eil. „Tėvynės dainos".

Kalnų vainikais ir miškais margą
Lietuvą myliu, žiedais nuaustą![9]

arba kai tuo pačiu metu rašo visiems žinomas: „Graži tu, mano brangi tėvyne...“, „Miškas ūžia“, o vėliau „Kur bėga Šešupė“, „Ten, kur Nemunas banguoja“, „Už Raseinių, ant Dubysos“ ir kitas Lietuvos grožį apdainuojančias dainas?

Jeigu dar čia prisiminsime visą daugybę patrijotinių minčių, obalsių ir arofizmų, kuriais mirga jo poemos, tai jau suprasime, koks svarbus yra Maironio kūrybai jo sutapimas su ta mūsų visuomenės karta, kuri visam savo veikimui pasirinko vienintelę tautinės sąmonės ir tėvynės meilės žadinimo programą.

Skaitydami Maironio poeziją, šiandien mes stebimės, kiek daug entuzijazmo, kiek daug kilnaus patoso įkvėpė poetas į savo dainas, derindamasis prie gana primityvaus tautiško susipratimo laipsnio. Tokio entuzijazmo galime rasti tik novatoriuose, revoliucijonieriuose, naujų kelių ieškotojuose. Bet Maironis iš tiesų ir buvo novatorius, revoliucijonierius ir naujų kelių ieškotojas. Nematau čia reikalo piešti lietuvių tautos padėtį XIX a. pabaigoje. Ji mum visiem gerai žinoma. Taigi, esant tokiai padėčiai, paskelbti tokius šūkius, kokius paskelbė aušrininkai, o su jais ir Maironis, tegali tik revoliucijonieriai ir novatoriai. Jeigu mes panorėtume būti skeptikais ir nuo aušrininkų veikimo nutrintume tą kilnumo aureolę, kuria šiandien, po 50 metų, jie gaubiasi, jeigu mes nepatikėtume jų vieno kito nuoširdumu ir entuzijazmu – archyvuose, berods, tam ir pagrindo rastume, – tai vis dėl to mes negalime būti skeptikais, kai skaitome Maironio poeziją. Čia mum darosi aišku, kad būta entuzijazmo, būta nepalaužiamų vilčių, būta irracijonalaus pasitikėjimo šviesia Lietuvos ateitimi, nes tokia poezija, kaip Maironio, nemeluoja ir neveidmainiauja.

Iš kur tas entuzijazmas, ir racijonalus pasitikėjimas ir šviesios viltys? Juk programa nieko to negalėjo duoti. Ir štai čia prieiname kaip ir prie kokios Maironio tautinio idealo metafizikos, kurioj ir glūdi jo kūrybos šaknys. Poetas žino, ir ne vien tik žino, bet ir visa savo širdimi

[9] *Lietuva.*

jaučia, kad lietuvių tauta yra paniekinta ir kenčia daug skriaudų ir neteisybių. O kadaise ji buvo stipri ir galinga didvyrių, milžinų tauta. Už ką ji kenčia?.. Atsakymo nėr. Ji kenčia nekaltai. O kiekvienas nekaltas kentėjimas pelno džiaugsmą, skriauda gi turi būti atlyginta. Visi *Aušros* romantikai pasitiki kažkokia antgamtine kosmine teisybe, o Maironis, karštai tikįs Dievo apvaizda kunigas, tuo labiau, nes jam „Kryžius gyvatą žadėjo"[10]. Seminarijos jaunuolis klierikas jis neabejoja, kad

Ateis tas laikas, kad Visagalis
Pakels už mus jau rūstingą kardą,
Ir tolimiausios vėl išgirs šalys
Šiandien užmirštą lietuvių vardą.[11]

Kardo paniekinimas ir pasitikėjimas moraline pajėga, teisybės kardu – štai vėl charakteringas ano laiko ideologijos bruožas. Ir kaip jis puikiai tiko pavergtos tautos psichikai! Ir kokiu įtikinamu poetiniu argumentu moka Maironis tą mintį paremti:

Kas kardu kariauja, nuo kardo ir žūva,
Ar maž po milžinkapius kaulų jų pūva?
Kita ateitis artima![12]

Kokia bus lietuvių tautos ateitis, Maironis, kaip ir niekas kitas, nežinojo. Gana to, kad ji būsianti šviesi. Poetas tą ateitį jaučia kaip kontrastą dabarčiai, o kas, jei ne kontrastai, daugiausia kelia lyrinių emocijų? Jis kenčia su kenčiančia Tėvyne, bet tai yra kurstantis, stiprinantis skausmas, nes juk ateitis būsianti šviesi. Vyriškas stiprinąs skausmas sudaro leitmotyvą visos Maironio lyrikos. Būtų galima prirankioti iš Maironio poezijos daug gražių vietų, kurios šituos sumetimus patvirtintų, bet aš pacituosiu tik porą posmų iš jau minėtos, niekur nespausdintos poemėlės *Lietuva*, norėdamas parodyti, kaip

[10] *Jaunoji Lietuva*, „Įžanga".

[11] *Lietuva*.

[12] Eil. „Šalin, dūsavimai".

stipriai ir stačiai tobulai moka išsireikšti Maironis dar tebesėdėdamas seminarijos suole:

Spindulys karštas jau saulės rato
Nebtrukus sveikins kiekvieną diegą.
Praregės žiedas, kurs dar nemato,
Pakils iš miego, kas tebemiega.
Vienok sudėjus rankas sėdėti
Ir tos laimingos laukiant gadynės,
Leisti iškraustyt motinos klėtį –
Nedora būtų sūnam tėvynės!

Atsiminkime, kad šitaip buvo rašoma dar prieš *Varpo* pasirodymą! Tokiu būdu Maironis ankstyvu savo kūrybos laikotarpiu tampa jau tobuliausiu reiškėju idealų, tikslų ir obalsių tos lietuvių visuomenės kartos, kuri viena atstovavo visai tautai, vengdama kelti luominių ir ekonominių skirtumų. Neilgas tai buvo laikotarpis, bet jame sudygo beveik jau visi Maironio kūrybos daigai.

Bet štai netrukus prasideda visuomenės diferencijacija. Pirmiausia išsiskiria pozityvistų-realistų grupė su *Varpo* organu ir katalikų, daugiausia dvasiškių grupė su *Apžvalgos* organu. Kiek vėliau pasireiškia ir socijal-demokratai. Maironis, kaip kunigas, atsiduria *Apžvalgos* grupėj. Čia jam, berods, geriau ir tiko, nes romantiškasis *Aušros* patrijotizmas geriau derinosi su katalikiškuoju idealizmu, negu su *Varpo* pozityvizmu. Nė vieno anksčiau priimto obalsio Maironis neišsižada, bet katalikiškos ideologijos pradas jo kūryboj sustiprėja, nes apžvalgininkai tėvynės meilę nori remti religija ir visuomeninius bei ekonominius santykius normuoti tolerantingoj krikščioniškojo idealizmo šviesoj. Poeto raštuose ima reikštis taip pat ir dvasiškių luomo interesai ar bent jo dvasia, nuotaika.

Tuo būdu viešojo ir privatinio gyvenimo aplinkybės susideda taip, kad Maironis, didele savo kūrybos dalimi tebepasilikdamas lietuvių tautos dainiumi, kita dalimi jau atsiremia į siauresnę dešiniojo visuomenės sparno bazę. Apčiuopiami šio apsisprendimo vaisiai pasirodė, kai 1895 m. išeina iš spaudos poema *Tarp skausmų į garbę*, o 1898 m. *Pavasario balsai* ir *Kur išganymas*. Vinco Kudirkos *Varpas Pavasario*

balsus priima palankiai, o poemą *Tarp skausmų į garbę* ir *libretto Kur išganymas* skaudžiai sukritikuoja ir net pajuokia[13]. Mat, poemoje įžiūrėta klerikališkų tendencijų, o librete mokslo neigimas ir netinkamas socijalinio klausimo sprendimas. Tuo tarpu dešiniosios srovės skaitytojai neranda žodžių išreikšti savo entuzijazmui ir įspūdžiui, paskaičius tą pačią poemą. Mes šiandien negalime kaltinti Kudirkos, kam jis buvo per siauras ir nepažiūrėjo į poetinę, lyrinę tų veikalų vertę, o ypač į patrijotinį poemos entuzijazmą. Estetinio kriterijaus tuomet mūsų literatūroj dar nebuvo, arba jei ir būta, tai jį tučtuojau nustelbdavo srovinis visuomeninis kriterijus.

Dešiniosios krypties ir kunigų luomo bazei Maironis pasilieka ištikimas visą gyvenimą. Jo poezijoj nekartą randame ne vien tos visuomenės grupės pasaulėžvalgos ir interesų įtakos, bet taip pat ir priešingų grupių puolimo. Ypač po 1905 metų revoliucijos, kai rinkimai į Dūmą iškėlė praktišką partijų programų reikšmę ir visuomeninė kova paaštrėjo, Maironis savo poemose *Jaunojoj Lietuvoj*, *Mūsų varguose* ir kai kuriose satyrose nesigaili aštrių žodžių pirmeiviam ir socijalistam.

Tačiau tie visuomeniniai luominiai pagrindai, į kuriuos atsiremia Maironis, pasireiškiant pirmosiom socijalinio gyvenimo srovėm, turėjo didelės reikšmės ne vien apibrėždami idėjinę jo visuomeninės poezijos linkmę, bet ir atsiliepdami apskritai į visą jo kūrybą. Maironis greit pajuto konfliktą tarp poetinių savo sielos polėkių – išgyvenimų ir dvasiškojo luomo idealų bei normų. Šitas konfliktas gana aiškiai duodas pasekamas auto-analitiniame jo lyrikos cikle. Bet aš susilaikau plačiau nagrinėti šį klausimą, nenorėdamas, kad jau čia išsipildytų poeto nugąstavimas:

O nelaimingas! Įstabia
Pagerbęs giesme meilės rytą!..
Nedovanos tau nė grabe,
Atvožę amžinatvės plytą.

[13] Žr. N. [Stasys Matulaitis], [*Terp skausmu į garbę* recenzija], in: *Varpas*, Tilžė, 1895, Nr. 8, p. 133–136 (šios knygos p. 52–62); S. [Stasys Matulaitis], [*Pavasario balsų* recenzija], in: *Varpas*, Tilžė, 1898, Nr. 1, p. 9–11 (šios knygos p.72-81).

Skurdžios gyvatos sukury
Neradęs laimės nei ramumo,
Tu irgi dulkėse turi
Besigailėt širdies jautrumo![14]

Neliesiu taip pat nė kito klausimo, kaip poetas-kunigas įgunda priimti gyvenimą ir pasaulį moralinio idealo šviesoj, kaip jis toj pačioj šviesoj vertina savo kūrybos reikšmę ir kaip visa tai atsiliepia į jo kūrybos medžiagą, motyvus, nuotaiką ir net formą. Tai pagaliau per toli mus nuvestų nuo vyriausio šio pranešimo uždavinio.

Pažymėsiu vien, kad pajutęs savy aną konfliktą, Maironis pasilieka ištikimas savo, kaipo kunigo, visuomeniniam ir pasaulėžvalginiam idealam, rezignuoja ir pasirenka tiktai Tėvynę savo kūrybos šaltiniu. Tai tiko laikotarpio dvasiai ir tai buvo Maironio išsigelbėjimas. Šita poeto rezignacija bene bus didžiausias, stačiai herojiškas, jo žygis. Poeto lyrikoj jis užfiksuotas plieninio kietumo posmais:

Nelenkdams pečių po naštos sunkumu,
Kaip milžinas stosiu į kovą.
Pavargti už brangią tėvynę – gražu!
Aukščiausią turėti vadovą!

[...]

Paslėpęs krūtinėje skausmo dūmas,
Praeisiu kaip verdą verpetai;
Gal žmonės šiandieną manęs nesupras,
Bet mano – išauštančiai metai![15]

Ir ne vienoj dar vietoj tas pats motyvas skamba tokiu pat nuoširdumu, kilnumu ir jėga.

Mums belieka pasekti, kaip keitėsi visuomeninės patrijotinės Maironio poezijos nuotaika, besikeičiant pačiam gyvenimui. Jau matėme, kad mūsų tautinio renesanso dainius *Aušros* laikais pragydo karštu

[14] Eil. „Poetui mirus".
[15] Eil. „Pasitikėjimas savimi".

entuzijazmu, skelbdamas dideles viltis ir pasitikėjimą šviesia tautos ateitimi. Šiandien mes galėtume pasakyti, kad Maironis buvo pranašas. Drąsios viltys neapvylė. Žingsnis po žingsnio tautos sąmonė budo, kova dėl spaudos buvo laimėta, buvo iškovota vis daugiau pilietinių ir kultūrinių lengvatų, pagaliau Lietuva tapo nepriklausoma valstybė. Tur būt, nė pats Maironis anais laikais nesitikėjo sulauksiąs tokių jo kurstomos kovos vaisių.

Tad atrodytų, kad poeto entuzijazmas ir optimizmas turėjo jeigu jau ne augti, tai bent išsilaikyti tame pačiame laipsny. Tuo tarpu pervertę chronologine tvarka poeto raštus, matome keistą reiškinį. Su kiekvienu tautos laimėjimu poetas įgrimsta į kriticizmą, į pesimizmą, ir aiškiai matome, kad jo kūrybinis pajėgumas menkėja. Jau čia pat skliausteliuose pažymėkime, kad šitas reiškinys nesiduos aiškinamas poeto amžiumi. Bet pažiūrėkime pirma į tą keistą evoliuciją. Paimkime pirmiausia Maironio poemas.

Rankrašty tebepasilikusi *Lietuva* perdėm skamba dar jaunuolišku entuzijazmu. Bet štai *Tarp skausmų į garbę*, parašyta jau autoriui baigus aukštąjį mokslą, profesoriaujant dvasinėj seminarijoj, 1893 m., vadinasi, sukakus jau 30 jo amžiaus metų. Ir čia entuzijazmo bei optimizmo kupinas kūrinys. Poetas pranašauja šviesią ateitį ne vien tėvynei, bet ir savo poemos veikėjam: vienas būsiąs garsus poetas, antrą kviečiąs Maskvos universitetas, trečias jau dėstąs Šveicarijoj *gentium jura*[16], be ketvirto pagalbos negalįs apsieiti nė vienas istorikų susirinkimas... O Marinės Goštautaitės muzika žavėjęsis net pats vokiečių kaizeris Vilhelmas! Tačiau pačiam poetui poema atrodo dar perdaug pesimistiška, nes, mat, kilusi tamsiais, liūdnais laikais. Baigdamas ją, poetas ramina save ir skaitytoją, kad

Laikai bus kiti. Užgiedosiu tadą
Ir asz gal neteip kaip ligsziolei.
Užgims apie Vaiczių poėma antra;
Neras ten dejavimų brolei. –[17]

[16] Tautų teisė (lot.).
[17] *Terp skausmu į garbę*, „Užbaiga".

Ta kita poema, tiksliau sakant, ta pati, tik iš naujo perredaguota ir praplėsta, mum visiem žinomoji *Jaunoji Lietuva* gimė tuoj po didžiausio lietuvių laimėjimo, spaudos leidimo. Pirmosios šešios giesmės spausdintos jau 1905 m., o paskutiniosios trys pabaigtos taisyti 1907 metais. Ir ką gi matome? Visas patrijotinis tos poemos įkarštis telpa pirmose šešiose giesmėse, o septintojoj jau ima skambėti kriticizmo ir pesimizmo atgarsiai:

Gyvatos pradėdami rytmetį šviesų,
Tiek daug padarysią tikėjos!..
Bet žmonės jų siekį ir aukštą, ir tiesų
Sulankstė, kaip siūlą verpėjos.[18]

Taip poetas sako apie tuos pačius veikėjus, kuriem pirmojoj poemoj pranašavo tokią šviesią ateitį. 1907 metais džiaugsmas dėl spaudos grąžinimo jau buvo praėjęs, ir devintojoj poemos giesmėj Maironis jau nusiskundžia partinės spaudos demagogiškumu ir visa eile blogybių, spėjusių pasireikšti visuomenės gyvenime. Baigiasi poema skurdžiu, melancholišku rudens peizažu, kuriame atsispindi visokeriopas krašto vargas, o paskutiniame posme pats poetas jau nebežada sukurti nieko linksmesnio:

Nelaisvėj' gimę, nuskurdę žmonės,
Varguos' sulinkę žemai!
Kai jums beveržias tik vien dejonės,
Nejau giedosiu linksmai?
Užgims didvyriai laisvos gadynės:
Linksmesnė mūza sūnums tėvynės
Kitą poetą,
Daugiaus numylėtą
palaimins.[19]

Gera bent tai, kad ir čia dainius guodžiasi šviesesne ateitimi ir kitu poetu, kuris linksmiau dainuosiąs.

[18] *Jaunoji Lietuva*, VII:IV.
[19] *Jaunoji Lietuva*, IX:XI.

Sekančioj poemoj, *Raseinių Magdėj*, Maironis jau nevaizduoja mum jokių didelių darbų ir pasiaukojimo tėvynės labui, kaip tai darė *Jaunojoj Lietuvoj*, bet smerkdamas ir plakdamas rodo nutautimo pavyzdžius praeity ir dabarty. Nutautimas, atskilimas nuo tautos kamieno esąs ne vien išsižadėjimas kalbos, bet ir papročių, ir religijos, ir bendravimo su liaudimi. Nutautimas – tai esąs prisisunkimas svetimos kultūros, ateizmo ir visokių kitokių izmų. Tokių tad ydų ir pavojų matė Maironis to laiko visuomenėj, ypač jaunojoj inteligentijoj. Konkreti kritika, – konkretus pasiguodimas: poetas dar pasitiki jaunąja karta ir rekomenduoja jai mokslą, kuris vargstančią šalį išpančiosiąs iš amžių skriaudos, jei tik tėvų žemei nebus gaminama svetimųjų dievų.

Bet ar ilgai poetas guodėsi ir jaunąja karta – tėvynės viltimi ir ateitimi? Deja, pakitėjęs gyvenimo fonas ir vis augąs jo paties kriticizmas verčia jį suabejoti ir jaunąja karta. Paskutinėj poemoj *Mūsų vargai* Maironis ir parodo vieną tos jaunosios kartos atstovą, kuris tol dega idealizmu ir tėvynės meile, kol pakliūva į Maskvą aukštųjų mokslų eiti. Mišros šeimos vėžys, pasak Juozo Tumo-Vaižganto, ir karjerizmas išbloškia poemos didvyrį iš Lietuvos darbininkų eilių, ir per karą jis beprasmiškai žūva nuo vokiečių kulkos ant to paties Šatrijos kalno, kur kadaise prisiekdinėjo ištikimybę savo jaunystės idealam. Pirmoj šitos poemos pusėj poetas surenka tiek daug gyvenimo blogybių – tų mūsų vargų, – kad šviesesnės ateities viltis vos vos įstengia prasimušti pro sutirštėjusias nusivylimo ūkanas. Dėl to idealistės Donės paveikslas, neįtikinęs skaitytojo, greit išnyksta kaip nereali abstrakcija, ar poeto svajonė. Neįtikina mūs nė antrosios poemos pusės idealistas Brazda, nepriklausomybės pradžios veikėjas. Jo kilnių žygių, ypač jo audijencijos pas popiežių aprašymą, galime laikyti daugių daugiausia paties poeto *pia desideria*[20].

Šiaip ar taip, poeto visuomeninis optimizmais antrojoje poemos pusėj dar sykį suspindi, nors ir dirbtinai, nes tai juk buvo Lietuvos nepriklausomybės pradžia! Šitą epochinį istorijos įvykį Maironis pasveikino, berods, tik vienu entuzijatišku eilėraščiu, stiliškai nepersklandžiu

[20] Geri, bet neįvykdomi ketinimai (lot.).

ir neperturtingu minčių. Apsenęs jau dabar poetas romantikas, taip ilgai gyvenęs praeities vizijomis, džiaugias, kad

Lyg būtų grįžęs amžius Gedimino
Ir pilkalnių sukilę milžinai!..
Europos vėlei viešpačiai sužino
Lietuvos vardą, skambantį šauniai.[21]

Taip gana nereikšmingai pasveikinęs nepriklausomybę, poetas, kuriam laikui praslinkus, nesigaili karčių žodžių ir aštrios satyros nepriklausomo gyvenimo reiškiniam. Poetas tampa žlungančio idealizmo liūdininku. Jis mato įsigalint oportunizmą, karjerizmą, augančius apetitus praturtėti, abejingumą tautinės kultūros reikalam, susmulkėjimą, ligi abuojumo siekiantį cinizmą, biurokratizmą, partijų fanatizmą ir daug dar visokių privatinio ir viešojo gyvenimo ydų. Aš nieko necituosiu iš tų poeto satyrų, nenorėdamas gadinti kilnios šios minėjimo nuotaikos.

Bet neužsigaudami galime bent paklausti, dėl ko taip įvyko, kad tautinio lietuvių tautos renesanso didysis poetas savo lyra nebeakompanuoja tautos laimėjimam, o grimsta į nusivylimą ir nebetenka kūrybinio entuzijazmo? Gal neperdaug apsiriksiu nurodęs dvi šitokio reiškinio priežastis: psichologinę ir visuomeninę.

Pirmąją priežastį bene gražiausiai bus suformulavęs pats poetas:

Laimingas tasai, kurs be kūno sapnavo;
Kam švietė žvaigždė tolima;
Kurs savo gražaus idėalo negavo
Pažinti arčiau niekada.[22]

Tik tolimas idealas palieka laisvę apie jį svajoti, jį puošti, juomi jaudintis ir žavėtis. Iš arti idealas tampa realybe ir visa virtine kūninių reikalų, kur tobulumas ir ydingumas visuomet eina ranka rankon. Be kūno apie šviesią Lietuvos ateitį sapnavo ir Maironis, ir kiti tos kar-

[21] Eil. „Nepriklausomybę atgavus".
[22] Eil. „Jei žemė širdį viliojo".

tos patrijotai, pirmiausia užgavę jausmines tautinės ambicijos, garbės ir romantiško skausmo stygas. Tai buvo reikalinga, bet truko neilgai. Kiekvienas realus laimėjimas, realizuojant idealą, pančioja vaizduotės ir jausmo lakumą ir dildo tą kontrastą tarp tamsios dabarties ir šviesios ateities, iš kurio kilo kūrybinis, romantiškas, kurstąs dvasios skausmas.

Be to, sąmonėjant tautai ir skaldantis visuomenei, keičiasi santykis tarp poeto ir tos visuomenės. Iš pradžių, *Aušros* laikais jų, Tėvynės Mylėtojų, buvo saujelė. Bet jie buvo vadai. Jie kalbėjo, o visi kiti klausė. Bet toliau atsiranda ir kitų, kurie prabyla tautos vardu, bet jau kitokiais žodžiais. Tų kitų būrys vis įvairėja ir didėja, o jie, pirmieji pijonieriai, nyksta ir neturi pakankamai lankstumo prisiderinti prie naujų gyvenimo reikalų. Jie jaučiasi izoliuoti, vienišiai ir ima vertinti gyvenimą savo apkartusia širdim.

Tačiau nedžiūgaukim nusiraminę šitokiais bent kiek abstrakčiais samprotavimais. Maironis per visą savo amžių išsaugojo pakankamai gyvą širdį ir lankstų protą orientuotis kitėjančiame gyvenime. Ir jeigu jo kūrybos čia nurodytoji linkmė iš dalies gali būt išaiškinta psichologiniais sumetimais, tai ir mūsų visuomenės, inteligentijos ydos tūri būt laikomos antrąja ir bene tik svarbesne priežastimi. Kai kas gali pasakyti, kad liūdnas, stačiai tragiškas likimas yra mūsų poeto, kuris, matydamas beįvykstantį savo išpranašautą tautos idealą, nusivylęs žarsto tik gyvenimo pelenus. Tikrai taip... Bet ar ne tragiškas likimas ir tos visuomenės, kuri akla ir kurčia kilnesniem reikalam, priverčia nutilti poetus?

Lydėdami Maironį į kapus, mes palydėjom į istoriją visą lietuvių tautos kovų ir sąmonėjimo epochą, – epochą, kurią Maironis nužymėjo herojiškais obalsiais:

Nebeužtvenksi upės bėgimo [...].[23]
Idėjos, jei didžios, nemiršta kaip žmonės [...].[24]
Šalin nusiminę dūsavimai skaudūs! [...][25]

[23] Eil. „Nebeužtvenksi upės".
[24] *Jaunoji Lietuva*, V:I.
[25] Eil. „Šalin, dūsavimai".

Užtrauksim naują giesmę broliai [...].[26]
Tik, vyrai, pajudinkim žemę! [...][27]
Prikelkime Lietuvą mūsų! [...][28]

Mes palydėjome į istoriją epochą, kuri ir iš paties poeto pareikalavo herojiškos išsižadėjimo aukos ir visų jo emocijų suvedimo į vienintelį visai tautai priimtiną idealą – tėvynę.

Šiandien, kai mes jau išgyvenome Maironio epochos obalsius, jos entuzijazmą ir kai turime jos pasiektą tikslą, pajutome aplink save nykią tuštumą, susmulkėjimą ir kūrybos pajėgų nykimą, nes mes nežinome ko siekti, ko ilgėtis ir už ką kovoti. Norėdami išvengti merdėjimo, mes turėtume sukurti naujos epochos idealą – tolimą, chimerišką, šviesų, irracijonalų, kuris savo kontrastais dabarčiai ligi skausmo žeistų mūsų sielas. Maironinės epochos pavyzdys parodė, kad ir tokis idealas nėra nepasiekiamas.

26 Eil. „Užtrauksme naują giesmę“.
27 *Jaunoji Lietuva*, „Įžanga“.
28 *Jaunoji Lietuva*, VI:XIV.

Straipsnyje poema *Kame išganymas* narinėjama politiniame-istoriniame kontekste. Sprendžiant iš įvadinių sakinių – tai didesnio Juozo Brazaičio-Ambrazevičiaus teksto (veikiausiai Maironiui skirtos monografijos) fragmentas.

Pirma publikacija: Juozas Ambrazevičius, „Maironis priešais socialinį klausimą", in: *Židinys*, Kaunas, 1938, Nr. 11, p. 515–524; skelbiama iš: *Ibid.*

JUOZAS BRAZAITIS-AMBRAZEVIČIUS

Maironis priešais socialinį klausimą

Aną grakščią idilę, kuri kyla besvarstant Maironio buvimą seminarijoje, tenka čia nutraukti. Tenka išvesti Maironį iš seminarijos ir pastatyti jį prieš tuos dalykus, kurių akivaizdoje Maironis jausdavosi kaip nemaloniuose svečiuose – *prieš socialinį klausimą.*

Socialinio klausimo vardu kasdienine kalba vadiname tuos santykius, kurie susidaro visuomenėje tarp atskirų luomų ir jų skirtingų materialinių bei moralinių interesų. Pastangos tuos santykius išspręsti sukūrė ir tebekuria įvairių socialinių teorijų, davė įvairiausių visuomenės veikėjų, pasiryžusių tomis teorijomis pertvarkyti socialinį gyvenimą.

Ne vienam gali atrodyti keistas šio pranešimo uždavinys – pastatyti Maironį prieš tuos socialinius klausimus ir reikalauti, kad juos išspręstų. Keistas, nes esame pripratę matyti Maironį, pastatytą priešais kenčiančią ar džiūgaujančią tėvynę, priešais savus ar svetimus gamtos paveikslus, priešais nerūpestingą vaiko krykštavimą, priešais vyriškos vienatvės kančias, priešais skambančius pakasynų varpus... ir stebėti, kokiais jausmais tų dalykų akivaizdoje suplazdės Maironio poezija. Bet priešais socialinį klausimą Maironio paprastai nestatomas. Jei pirmu pažvelgimu galėjo atrodyti keista tema – socialinis klausimas ir Maironis, tai dabar jau gali nuostaba ir pasikeisti: kodėl gi visais atžvilgiais Maironį vertinam, o tik vis ne šiuo pastaruoju! Argi Maironio laikais socialinis klausimas visai ir nebuvo aktualus? Argi Maironiui su juo neteko susidurti?

Socialinis klausimas, ar bet kuri kita problema aktuali gali būti dvejopu būdu: 1. aktuali šviesuomenės protuose, 2. aktuali realiajame visuomenės gyvenime.

***

Kalbėdami apie Lietuvos atgimimą, paprastai nukreipiame akis į tautinį susipratimą, į tautinės sąmonės plėtojimąsi. Tačiau negalima nepastebėti, kad iš paskos ar net lygiagrečiai su tautine pradėjo plėtotis ir religinė, o taip pat ir socialinė sąmonė.

Socialinė sąmonė keliama jau tuose pačiuose laikraščiuose, kurie žadino ir tautinę sąmonę – *Aušroj*, *Šviesoj*, *Varpe* ir kt. *Aušroje* dar maža. Pirmasis viešai ir aiškiai su socialiniais klausimais pasireiškė Jonas Šliūpas 1884 m.[1] Bet jau čia, kaip tiksliai pastebi Albinas Rimka savo knygoje *Lietuvių tautos atgimimo socialiniai pagrindai ir „Auszros"-„Varpo" gadynės (1883–93) socialekonominiai raštai*, pasirodo Šliūpo simpatijos socialinei ideologijai[2].

Socialinis klausimas stiprėja *Varpe*. Sprendžiami jame aktualieji pačios Lietuvos socialiniai reikalai, bet ypačiai supažindinamas skaitytojas su pačiomis socialinėmis teorijomis. Tačiau teorinis *Varpo* nusistatymas atremiamas į žinomuosius to meto pozityvistus: Herbertą Spencerį, Ernestą Renaną, Ipolitą Tainą, Aleksį de Tokvilį, Maksą Nordau ir kt. Suminėtųjų pozityvistų straipsniai kartais tiesiog išversti.

Nors Juozas Adomaitis-Šernas išrodinėjo, kad dar ne metas svarstyti ir spręsti socialistiškai luomų klausimą, nes jis gali tik suskaldyti beatgyjančią tautą[3]; nors Motiejus Lozoraitis-Joniškis išrodinėjo, kad Lietuvoje dar negalima pakeisti religijos mokslu[4], – socialinis

1 M. [Jonas Šliūpas], „Mokslas apie tautinę ukę", in: *Auszra*, Tilžė, 1884, Nr. 7–8.

2 Albinas Rimka, *Lietuvių tautos atgimimo socialiniai pagrindai ir „Auszros"-„Varpo" gadynės (1883–93) socialekonominiai raštai*, Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto Teisių Fakulteto Leidinys, 1932, p. 52.

3 Szernas [Juozas Adomaitis], „Tėwyniszki balsai VIII", in: *Lietuwiszkasis balsas*, Šenandoa, 1887, Nr. 23.

4 Joniškis [Motiejus Lozoraitis], „Mūsų laikraščiai. (1883–1893)", in: *Varpas*, Tilžė, 1893, Nr. 3.

klausimas vis dėlto buvo forsuojamas. Ypačiai, kada Jonas Šliūpas iš Lietuvos persikėlė į Ameriką ir savo pažiūras dėstė per *Apšvietą*, *Lietuviškąjį balsą* ir *Naują gadynę*. *Lietuviškajam balse* jau 1886 m.[5] populiarina Čarlzo Darvino iškeltą „kovą dėl būvio" ir atsistoja aiškiai vieno luomo pusėje, būtent – darbininkų luomo. Ateities santvarkoje autoriui jau iš tolo vaidenas turto kolektyvizacija[6], nes „istoriškai kaip ir doriškai privatiškas turtas yra užgrėba"[7]. Vadinas, teisinga Rimkos mintis, kad Šliūpas skelbė tada pažiūras į privatinę nuosavybę, nieku nesiskiriančias nuo pažiūrų, savo laiku skelbtų populiariniuose socialistinės propagandos raštuose[8], o visos jo pažiūros buvo stiprioje istorinio materializmo ir darvinizmo įtakoje[9].

Taigi Maironio laikais, jau tais metais, kada ėmė rodytis pirmieji patriotiniai Maironio eilėraščiai, negausios lietuvių šviesuomenės galvose sukosi socialinis klausimas.

Maironio akyse jau ir to klausimo sprendimas specifikavosi: vieni visuomenės gyvenimo pagrindu laikė darbininkų luomą, antri valstiečius ūkininkus. Jau Šliūpas 1889 m. *Liet. balse* Nr. 3 sakė rūpinsiąsis „budawoti lietuwystę ant pamatu darbininkiszkų"[10].

Tai buvo jo skelbiama iš Amerikos. O ir pačioje Lietuvoje Vilniuje jau 1893 m. pradėjo aktyviau rodytis socialdemokratų veikimas atskiromis brošiūrėlėmis. Jie nebegalėjo sutilpti ir *Varpe*; nuo 1896 m. galutinai atskilo, sudarydami Lietuvos socialdemokratų partiją.

Šitaip socialinius klausimus besprendžiant, išsilukšteno pirmoji grupė. Kita šviesuomenės dalis jautėsi kilusi iš kaimo, su kaimu ryšių nenutraukusi; dėl to kaimą, ūkininką laikė atgimstančios Lietuvos pagrindu. Ūkininkų luomu rėmėsi tiek *Aušra*, tiek *Varpas*, tiek ir kiti

5 Albinas Rimka, *op. cit.*, p. 64.

6 *Ibid.*, p. 64–65.

7 *Ibid.*, *op. cit.*, p. 65. [Rimkos knygoje aptariant Šliūpo pažiūras nurodoma, kad cituotoji mintis apie privačią nuosavybę kaip apiplėšimą priklauso ne Šliūpui, kaip implikuoja Brazaitis-Ambrazevičius, o Henry George'ui.]

8 *Ibid.*, p. 65.

9 *Ibid.*, p. 67.

10 [Jonas Šliūpas], „Lietuwos apszwiestunai ir lietuwyste", in: *Lietuwiszkasis balsas*, Šenandoa, 1889, Nr. 3.

draudžiamojo laikotarpio laikraščiai, nors to *explicite*[11] ir nebūtų kuris akcentavęs. Tai buvo savaime aišku. Nors varpininkų didelė dalis nušviesdavo socialinius bei ekonominius klausimus, kaip minėta, socialistine kryptimi, bet laikydami visuomeninio gyvenimo pagrindu ūkininką, valstietį, jie toli skyrėsi nuo socialdemokratų ir išsirutuliojo į Lietuvos demokratų partiją.

Paskiausiai socialines doktrinas suformulavo Lietuvoj katalikai. Tačiau viena yra doktriną suformuluoti, kita yra tos doktrinos dėsniais gyventi. *Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje* matome, kad dar be specialiosios doktrinos, bet socialiniai klausimai ir ten jau svarstomi. *Apžvalga* remiasi irgi daugiau kaimu, valstiečiais. Tačiau viena pažymėtina: ji niekur neakcentuoja luomų. Jai nėra darbininko nei darbdavio, jai yra tik laimingas ir nelaimingas žmogus. Ji siūlo visuomenės vargą mažinti prieglaudomis, ligoninėmis, darbo namais, savišalpos draugijomis. Tuo pačiu keliu eina ir *Tėvynės sargas*. Jie skiriasi nuo kitų svarbiausia tuo, kad šitą socialinį klausimą stengiasi išspręsti pagal krikščioniškąją doktriną: *krikščioniško solidarumo*, ne luomų kovos, principu, kompromisine abipuse santaika. O krikščioniškojo solidarumo doktriną Lietuvos katalikai galėjo matyti iš visos eilės popiežiaus socialiniais reikalais išleistų enciklikų: *Quod apostolici Muneris* (1878), *Rerum novarum* (1891), *Graves de communi* (1901). Pasiremdami šitomis enciklikomis, nusižiūrėdami į lenkų analogines organizacijas, suformulavo ir katalikai dar prieš Didįjį Vilniaus seimą „Lietuvių Krikščionių Demokratų susivienijimo programo projektą“ (paskelbtą tik *Draugijoj*). Joje žadama rūpintis, kad

> Lietuvos prastiems žmonėms būtų duota pilna liuosybė ant visko gero, kad jiems būtų geriaus gyventi; kad miestai nečiulptų visą sodžiaus ūkininko ir jo šeimynos uždarbį; kad jie negadintų jo sąžinės nei sveikatos. Mes dirbsime, kad būtų geriaus visiems žmonėms kaimuose gyvenantiems: ūkininkams, turintiems ir neturintiems žemės, samdantiems ir samdomiems, dvarų kumečiams ir kitokiems tarnams. Šelpsime ir tuos, kurie iškeliauja į miestus.[12]

[11] Išplėstai, aiškiai (lot.).

[12] „Lietuvos Krikščionių Demokratų susivienijimo programo projektas“, in: *Draugija*, Kaunas, 1907, Nr. 1, p. 69.

Tačiau pažymi, kad „visų šios dienos nelaimių priežastis yra ta, kad žmonėse sąžinės maža. Mūsų biurokratai mus skriaudė ir kankino, nes jie sąžinės neturėjo. Jei neturės sąžinės tie, kurie su biurokratais kovoja, tai, gavę viršų, ims skriausti kitus..."[13]

Pažymėtina, kad socialinis klausimas čia paverstas ir sąžinės klausimu. Be sąžinės reformos vargiai pasiseks gerai sutvarkyti ir patį socialinį gyvenimą.

***

Šitas trumpas ekskursas į Maironio laikų spaudą rodo, kaip augo ir diferenciavosi socialinė sąmonė. Ir Maironis nuo jos negalėjo stovėti nuošaliai. Veltui jisai dar 1887 m. *Šviesoje*, prisidengęs S. Z. slapyvardžiu, šaukia į darbą visus inteligentus, būti lietuviais tikrais mylinčiais tėvynę[14].

Veltui ir *Apžvalgoj* atskirų balsų šaukiamasi į „Brolius inteligentus": „Broliai inteligentai! Jųs kiekvienamę straipsnyje bemažko žadinate brolius į vienybę, bet patįs vienybės neužkenčiate, patįs darote partijas ir stumiate nuo savęs tus, kurie su jumis ieszko vienybės!.. jei jus tik nepradėsite laužyti, 'nekariauti priesz tikėjimą ir jo tarnus, turėsite *Apžvalgoje* paspirtį ir seserį'"[15]. Veltui skatinama į tą romantinę vienybę, nes skiriasi jau pažiūros; skiriasi pažiūros ir į tą socialinį klausimą. Ir pats Maironis nebuvo tokis, kuriam vienoda būtų ir viena ir antra ideologija. Jis pats juk *Šviesoje* ragino visus „stoti ant tvirto krikszczioniszko pamato"[16]. Jis pats, dvasinės akademijos inspektorius, su akademijos profesorium Aleksandru Dambrausku, su akademijos adjutantu Pranciškumi Būčiu – buvo parašę ir minėtąjį „Krikščionių Demokratų Susivienijimo programo projektą". Jis pats dar toli prieš šitą programą nujautė aktualėjantį socialinį klausimą ir reikalą jį išspręsti. Nujautė ne gabaus moralinės teologijos profesoriaus protu,

[13] *Ibid.*, p. 70.

[14] S. Z. [Maironis], „Žodis prie Lietuviu mylincziu savo tėvynę", in: *Szwiesa*, Tilžė, 1887, Nr. 1.

[15] *Žemaiczių ir Lietuvos apžvalga*, Tilžė, 1890, Nr. 15. [Nuoroda klaidinga.]

[16] S. Z. [Maironis], *op. cit.*, p. 7.

bet poeto sintetiniu įžvelgimu. Socialistiškai suprantamą ir sprendžiamą socialinį klausimą savo poezijoj išreiškė Mačys Kėkštas[17].

Su platesniu užsimojimu ir gilumu imasi socialinį klausimą suvokti ir sintetiškai jį spręsti Maironis. 1896 m., vadinas, tais, kuriais pasirodė Lietuvos socialdemokratų partija, Maironis išleidžia *libretto Kame išganymas*[18].

Šitoje mažutėje knygelėje tarp kitų problemų atskleidžiami socialinės nelygybės rezultatai, ieškoma jų priežasties ir išeities.

Prispaustų ir nuskriaustų vargdienių likimą ir jų dvasioje susidariusią pagiežos nuotaiką Maironis parodo visos varguolių minios, senių, moterų, vaikų, darbininkų, netvarkingai dainuojamoj dainoj:

Ūkę ir kraštą didžturčiams palikę,
Eisim, kur akys ir kojos nuves;
Gal, nors ant kryžkelio laimę sutikę,
Kiauras pakreipsim sau kepures!
Sveikos tėvų pasilikite šalys,
Ašara, prakaitu mūsų aplietos!
Vargšą visur užmatys Visagalįs;
Kitos priglaus nepažįstamos vietos.
Nėra teisybės ant žemės plačios,
Auksas tik viską ir gali, ir daro:
Nėra ant jo nei drausmės, nei valdžios
Vargdienį žmogų kaip šunį jis varo!..

[...]

Ne Dievas apleido, tik žmonės pikti;
Užtektų juk vietos ant žemės plačios!
Bet virkdo didžturčiai; jų duona – karti
Ir kaip-gi čia vargšui viltis neatstos?

17 [Jonas Mačys-Kėkštas], *Mačio-Kėkšto eilės*, Pittsburg: Leidimas ir spauda Brolių Baltrušačių, 1910.

18 *Kame išganymas* pirmąsyk paskelbtas kartu su 1895 m. *Pavasario balsų* leidimu. Taip pat jis buvo išspausdintas: Maironis, „Kur išganymas? arba Paviršiumi amžiaus klausimų“, in: *Tėvynės sargas*, Tilžė, 1896, Nr. 11, 12; 1897, Nr. 1.

Gerai sau ponaičiams, kai rūmai jų žiba:
Gal švilpauti dainas: jiems dirba tarnai;
Bet vargšui lopai ant pečių vien tik kyba,
Ir jam vien Amerika kvepa tiktai.
Marys pargabeno sau kokią ten Marę;
Jų pokiliams reikia nemaž pinigų [...].[19]

Ir kontrasto dėliai Maironis leidžia pasirodyti studentų būriui su daina, linksma, nerūpestinga, skatinančia tik gyvenimu naudotis, nes jo dienos trumpos: *Gaudeamus igitur*[20]...

Ir tokis kontrastas tarp anų niūrių su barkšančiais kaulais varguolių ir šių filisteriškai nusiteikusių studentų! Idealisto Zonio lūpomis suskamba kartus priekaištas:

Ne tas jau dainas! Ne tai išpultų, broliai!
Skambėt iš krūtinės jaunos!
Dainavo amžiais jaunimas taip lig šioliai,
Bet argi ilgai taip giedos?
Kai žmonija kasdieną vaitoja baisiau,
Ar dainuoti be rūpesčio taip ir toliau?
Žmonijos dejavimai, –
Jūsų juokavimai...
Ar ironijos reikia daugiau?![21]

Kai studentai nustebę meta idealistui Zoniui klausimą, kas gi dainuoti – jis pradeda:

Kas vargdienį žmogų, beturtį priglaus.
Kad nulemta rūmams žibėti?
Kas širdį parodys, varguolį užjaus,
Kad nėra už tai kam mokėti?
Bepigu didžturčiui: jis auksą paskleis, –

[19] [Maironis], *Maironio raštai*, t. 3: *Dramatiški veikalai*, Kaunas: [s. n.], 1930, p. 12–13.

[20] Taigi džiaukimės (lot.); pirmoji studentų himno *Gaudeamus igitur* eilutė.

[21] *Ibid.*, p. 14–15.

Šimtai sieks jo rankos bučiuoti.
Beduoniai jam lauką eis dirbti būriais,
O jis pasiliks bekekšuoti!
Kame-gi teisybė? Ar žmonės visi
Nelygūs, ar vargšas, ar ponas?
Kodėl-gi vienam šviečia rūmai keli,
Kitam-gi nelopytas šonas?[22]

Klausimas iškeltas: kodėl gi vienam šviečia rūmai keli...; kas kaltas dėl tos socialinės nelygybės, kame ieškoti išganymo.

Maironis atsako netiesioginiu būdu. Jis rodo įvairių ideologijų žmones, norinčius tą klausimą išspręsti. Vieni su Mariu visą gyvenimą, taigi ir socialinį, nori tvarkyti pagal materialistinę ateistinę pasaulėžiūrą. Materialistinis ateizmas jiem tėra išganymas. Jiems iš gyvenimo esą imtina visa, kas maloniausia materialiniam žmogaus pradui. Jie net nesupranta, kaip gali būti žmonių su aukštesniais, idealistiniais siekimais:

Kam ieškai Dangaus, kai be jo mums gerai?
[...]
Gyvenimas – trumpas, kaip sapnas saldus!
O kas ten mums mirus?.. gal nieko nebus!
Kam kvaršinti galvą tikrai?[23]

Šitokio ateisto materialisto ideologija nulemia jo santykius su gyvenimu ir kitais žmonėmis: jisai moteryje temato praeinamo malonumo objektą, kuris galės būti pakeistas kitu, parodžiusiu daugiau atrakcijos. Savaime suprantama, kad tokia ateistinė materialistinė ideologija yra blogas pagrindas ne tik šeimos, bet ir socialiniam gyvenimui. Visuomene šios ideologijos žmogus tiek tesirūpina, kiek jį patį paliečia. Ir kada įniršusios minios, jo paties ideologijos nuteiktos, ima visa žudyti ir griauti, Marys ima būkštauti:

[22] *Ibid.*, p. 15.
[23] *Ibid.*, p. 8.

Sulaukėme laiko! E, ką besakyti!
Kaip avys apsvaigusios, žmonės sumišo![24]

Tik dabar susirūpinimas miniomis! Anksčiau, kada tos minios badą kentė, jis tylėjo. Piktinas, kada tos minios jo paties filosofiją ima vykdyti gyvenime.

Taigi materialistinis ateizmas (sprendžia Maironis) nėra išganymas – nei asmens, nei šeimos, nei socialiniame gyvenime. Bet jis nėra toks pavojingas gyvenime, nes yra atviras, grubus, beveik ciniškas ir tuo nuo savęs nubaido.

Daug pavojingesnis yra idealistinis ateizmas, kuris eina į gyvenimą su idealistiniais nusiteikimais ir siekimais. Maironio daugiausia ir sustota prie šito idealistinio ateizmo žmonių, kurių atstovu rodo Zonį. Tokie ateistai iš mažumės yra išsinešę religines tradicijas, tik gyvenime jų netekę. Paviršutiniškai ir grynai pozityvistiškai suprastas mokslas jiems yra Dievą iš dangaus ir iš širdies išbloškęs. Tačiau idealisto ateisto širdis su pasiilgimu žiūri į jaunystės tvirtą nepalaužtą tikėjimą, kurį mato vaikuose; su liūdesiu betgi konstatuoja, kad ateis laikas, kada ir jų tikėjimas sugrius. Tuščią širdį nori užpildyti moterim. Bet moteris, nesaistoma religijos dėsnių, pameta Zonį, ir šisai su Arthuru Schopenhaueriu prakeikia moteris: esą jos visais amžiais gyvenimą pragaru verčiančios. Moterį jo širdyje pakeičia aukštesnis idealas – visuomenė. Skelbia Zonis „lygybę, brolybę visų". Bet greitai susilaukia skaudžių savo propagandos vaisių ir socialiniame gyvenime – taip, kaip buvo šeimoje. Zonio sukurstyta minia pareikalauja iš jo paties užuojautos ne žodžiais, bet pinigais, jį išjuokdama pririšo prie medžio, o savo tikrąjį geradarį Milvydą nužudė... Ar minia nelogiškai padarė? Jos žygis visai derinasi su pozityvistine ateistine Zonio ideologija, kuri gyvenimo pagrinde mato kovą visų su visais, kovą ne dėl dvasinių vertybių, bet dėl materialinių. Kovos tikslas jiems pateisina priemones, kurios tik padės turtą paimti į savas rankas. Ir nors ateistas idealistas šauks apie visų luomų lygybę, ragins minią palaukti, kol bus išrinkta nauja valdžia, kuri visiems po lygiai padalins, įsisiūbavusi

[24] *Ibid.*, p. 22.

minia nieko nelaukia. Išgriauja visa – ir kas jai kliudo ir kas padeda. Nušluoja ir pačius naivius luomų lygybės skelbėjus...

Maironis čia iškėlė socialinės revoliucijos psichologiją ir jos skelbėjų taip dažnai pasitaikantį žuvimą nuo tų, kuriuos skatino į revoliucinius aktus. Kodėl gi jie žūsta? Kodėl katastrofa baigias jų skelbiamos idėjos? Jie ir patys kalti. Jie sukėlė žmonėse geismą naujo gyvenimo, bet tik geismą materialinės gerovės ir materialinės lygybės; jie pažadino žmoguje žvėrį, atpalaidavo žmogų nuo dorovės varžtų, kurie būtų sulaikę jį nuo griaunamojo darbo. Jie sukėlė pavasario upėje vandenis, o nuėmė krantines. Kitus paskandino ir patys buvo paskandinti.

Tokiu būdu Maironis išrodo, kaip idealistinis ateizmas tiesiogiai veda į materialistinį ateizmą. Socialiniame gyvenime, kaip ir šeimoje, jis nėra tikrasis išganymas, nes su savim neša taip pat ir socialines katastrofas ir asmeninį žmogaus gyvenimą padaro nelaimingą.

Bet Maironis nesitenkina privedęs iki absurdo teorijas, sprendžiančias socialinį – ir iš viso gyvenimo filosofijos – klausimą ne pagal krikščioniškąją ideologiją.

Kai Zonis, nusivylęs savo socialiniu veikimu, nori pasekti Eduardo von Hartmanno, Schopenhauerio filosofija ir nusižudyti, jį sulaiko pranciškonas su vaikais. Jį prikalbina nuo šiol ieškoti gyvenimo prasmės (išganymo!) krikščioniškajame idealizme. Ir asmens, ir šeimos, ir visuomenės, ir tautos gyvenimas būsiąs harmoningas, jei visi eisią į vieną tikslą – į Dievybę, jei tarpusavio santykius tvarkys jos nužymėtais dorovės dėsniais. Krikščioniškojoj filosofijoj įprasminamas asmens gyvenimas ir šeima. Ir moteris, kurią Friedrichas Nietzsche brutaliai gretino su avim, su višta, kurią kai kurie prancūzų simbolistai laikė košmaru, krikščioniškoje Maironio ideologijoj gauna aukštesnės prasmės:

Kas meile vyrui palengvins vargus, kaip ne ji?[25]

O socialiniame gyvenime:

[25] *Ibid.*, p. 34.

Be Dievo visur vien tik pragaras bus!
Brolystė, lygybė – tie gražūs ryšiai
(Žmonijai juos paskelbė Kristus seniai)
Tik amžiais per Dievą sutaikins visus!..[26]

Tą tezę Maironis ir pozityviai iliustruoja konkrečiu Milvydų šeimos pavyzdžiu, kur susitelkia ir asmeninė laimė, ir šeimos sugyvenimas, ir tiksliai išsprendžiami santykiai su visuomene. Maironio krikščioniškasis idealizmas neatmeta luomų buvimo, bet jų santykius pagrindžia ne tarpusavine kova, o krikščioniškuoju solidarumu. Kada žmogus gyvens krikščioniškąja ideologija, gyvens pagal sąžinę, kaip paskui bus pasakyta „Krikščionių Demokratų Susivienijimo programo projekte", savaime jis atiduos, kas priklauso artimui.

Tokiu būdu *Kame išganymas* jau davė principinį socialinio klausimo išsprendimą, kuris po 11 metų buvo detalizuotas ir konkretizuotas minėtoje programoje.

* * *

Pasirodžiusi šita Maironio knygelė vis dėlto nebuvo populiari šviesuomenėje; iš *Varpo* Maironis už ją susilaukė priekaištų, kad mokslą išniekinęs, kad socializmą iškreipęs[27]. Maironis net skundėsi nebuvęs suprastas. Dabar atrodo, kad ir tuomet greičiau jis suprastas buvo, tik jo socialinio klausimo sprendimas nebuvo priimtinas priešingai ideologijai. Antra, *libretto Kame išganymas* pasirodė ta Maironio žymė, kuri to meto šviesuomenę jau skyrė – religinė, socialinė ideologija. O Maironis buvo populiarus kaip tik tais šūkiais, kurie visus jungė – patriotiniais, tautiniais šūkiais.

O kad Maironio *Kame išganymas* nebuvo pažįstamas liaudžiai, tai yra vienas iš ženklų, kad socialinis klausimas buvo gyvas tuo metu labiau šviesuomenės galvose, nekaip lietuvių liaudies konkrečiame gyvenime. Lietuvių tauta šitame *Aušros-Varpo* laikotarpyje, jau po

[26] *Ibid.*, p. 3.
[27] Žr. S. [Stasys Matulaitis], [*Pavasario balsų* recenzija], in: *Varpas*, Tilžė, 1898, Nr. 1, p. 9–11 (šios knygos p. 72–81).

praėjusių didelių socialinių reformų – po baudžiavos panaikinimo, buvo beveik vienalypė: perdėm dominavo ūkininkų luomas. Darbininkų luomas dar nebuvo išaugęs; didesnės pramonės dar nebuvo. Tiesa, žemės ūkyje buvo darbininkų, tačiau tais laikais darbininkas su ūkininku tebegyveno patriarchališkai. Luominė kova tarp bernų ir ūkininkų nebuvo dar labai aktuali. Šviesuomenės iš karto aktualinamas, aktualinamas siauresne prasme – socialinis klausimas kaip darbininkų klausimas, kaip luominės kovos klausimas, atrodo, buvo išaugęs ne tiek iš lietuviškos dirvos, kiek atneštinis iš mokyklos, iš kurios lietuviai sėmė didžiąją išminties dalį.

Gal nujausdamas tai, ir Maironis savo *libretto* nedavė lietuviško kolorito; tik atitrauktą nuo konkrečios vietos foną. Tejausti, kad tai XIX amžiaus galo dvasia.

Vadinas, *Kame išganymas* buvo poetinis reagavimas į teorinius to meto samprotavimus.

***

Kuo gyveno šviesuomenės protas atgimstančioje Lietuvoje XX šimtmečio angoje, tai pasirodys aktualu atgimusioje Lietuvoje ir masėms. Kuriant nepriklausomą Lietuvą, visa sparta teko vesti socialines reformas. Kaip baudžiavos panaikinimas sukrėtė visą ūkininkų luomą, išjudino energiją ir sukūrė naujas patogias sąlygas tautiniam atgimimui, taip psichologiškai ir sociališkai turėjo sukrėsti ir duoti naujos akcijos masėms žemės reforma kuriant nepriklausomą Lietuvą.

Maironis, jau gyvenimo nuskriaustas, skaudžiai apšmeižtas, iš gyvenimo pasitraukęs, užleidęs vietas jaunesniems, ir šiuo metu nebuvo abejingas socialinėms reformoms. Poezijoje, tiesa, jau maža socialinius klausimus užgriebia. Platėliau paliečia nebent *Mūsų varguose*. Tačiau naujos pagrindinės idėjos, kurios nebūtų davęs *Kame išganymas*, jau nepastebėti. Už tat su visa erudicija ir su visu Maironiui įprastu atsargumu jisai svarstė, kiek teologo akimis pateisinama žemės reforma. Šis klausimas perdaug tuo metu buvo aktualus, kad Maironis būtų galėjęs jo išvengti ir savo nuomonės viešai nepaskelbti. Aktualus, nes didieji žemės savininkai sukėlė tokį triukšmą, kad jų

garsas turėjo pasiekti net Apaštališkąjį Sostą ir žemės reformos autorius sudrausti bažnytinėmis bausmėmis – žemės reforma esąs gi tikrasis bolševizmas... Analizavęs S. Testamentą, Bažnyčios Tėvus, įžymiausius naujųjų laikų teologus, Maironis, kad ir neaiškiai, sugestionavo išvadas, kad nuosavybė esąs natūralus dalykas, įgimtas kiekvienam žmogui, kad viešajam labui reikalaujant, galima iš atskirų asmenų nuosavybės teisę atimti su priederme kiek galima jiems atlyginti, pvz., prireikus geležinkelį tiesti ir t. t. Bet visa klausimo svarba, – samprotauja Maironis, – ar dabartinis Lietuvos labas tikrai ir būtinai reikalauja, kad dvarai net nelaukiant Steigiamojo Seimo būtų išparceliuoti. Bet čia savo žodį turįs jau tarti ne tiek teologas, kiek ekonomistas ir politikas[28]. Šitokis autoritetas pateisino patį žemės reformos principą, o jo kritiškų pastabų, atrodo, buvo atsižvelgta pačią žemės reformą vykdant.

Kai dabar pretenduojame savo nepriklausomą valstybę išlaikyti, o ypačiai sukurti joje tautinę kultūrą su jaukiu visiems luomams gyvenimu, jaučiamas irgi socialinio klausimo aktualumas. Jaučiama, anot Oto fon Bismarko kalbos, pasakytos Reichstage 1882 m., kad mūsų laikais į valstybės sveikatos receptą reikia įlašinti porą lašų socialinio aliejaus. Tai rodo paskutinės realios pastangos bei užsimojimai darbininkų, ūkininkų ar kitų luomų būviui pagerinti. Tos pastangos visai suprantamos – išnykus tarpusavinei socialinei kovai, kovai dėl duonos kąsnio, visos tautos energija galės būti sutelkta intensyviam kūrybiniam darbui, be kurio neįmanomas trečias mūsų tautos kelio etapas: po tautinio susipratimo, laimėto su baudžiavos panaikinimo ir aušrininkų žygiais, po politinės nepriklausomybės, laimėtos su žemės reforma ir savanorių aukomis, – tautinė kultūra, kuri dar reikia laimėti.

Tik žvelgiant į šitą etapą ir tam reikalui gerinant socialinį visų luomų būvį, visados gresia luominės dvasios pavojus. Gresia luominė proletaro dvasia, būtent – pagiežingas neturtingojo nusiteikimas, kad turtingesnysis jau dėl to esąs nekęstinas, kad jis turtingesnis, o

[28] Žr. Maironis, „Žemės savastis teologijos supratimu", in: *Draugija*, Kaunas, 1919, Nr. 4–6.

neturtingasis aukštesnis ir vertesnis jau tik dėl to, kad jis neturtingas. Gresia luominė kapitalisto dvasia, būtent – tie nusiteikimai, kurie turtingesniuosius skatina nepagerbti neturtingajame žmogaus ir neduoti jam pragyvenimo sąlygų, būtinų kiekvienam žmogui.

Šitokie nusiteikimai paruošia žmones psichologiškai ne tarpusavio sugyvenimui, o tiktai kovai savųjų su savaisiais. Šitokie nusiteikimai juo labiau ir pas mus galimi, kad pramonė stiprėja, darbininkų kadrai auga; valstybė nebetenka pirmykščio vienalypio luominio veido.

Nurodyto dabar socialinės psichologijos galimo pavojaus akivaizdoje mintys iš naujo nukrypsta į Maironį. Net socialinės problemos akivaizdoje jis vėl gali būti aktualus.

Didelis žmogus – juo ilgiau į jį žiūri – atrodo didesnis, kiekvienu momentu vis aktualus, nors sykiu ir toks paprastas.

Maironio kritinė recepcija okupuotoje Lietuvoje ir išeivijoje

Juozo Brazaičio-Ambrazevičiaus straipsniis, lydėjęs Maironio knygas karo metais ir išsyk po jų emigracijoje. Skelbtas kaip 1942 m., 1944 m. bei 1947 m. *Pavasario balsų* įvadas. Vėliau Brazaitis-Ambrazevičius tekstą gerokai taisė ir, pakeitęs pavadinimą, publikavo emigracijoje[1]. Čia dedamas ankstesnis, Maironio recepciją Antrojo pasaulinio karo metais reprezentuojantis variantas.

Pirma publikacija: Juozas Ambrazevičius, „Maironio metai", in: *Literatūros metraštis su kalendorium 1942 metams,* redagavo Bernardas Brazdžionis, Kaunas: Valstybinė leidykla, 1941, p. 176–186; skelbiama iš: Juozas Ambrazevičius, „Maironis ir visuomenė", in: Maironis, *Pavasario balsai,* Würzburgas: išleido Liudas Vismantas, 1947, p. 287–295.

JUOZAS BRAZAITIS-AMBRAZEVIČIUS

Maironis ir visuomenė

Paslėpęs krūtinėje skausmo dūmas,
Praeisiu, kaip verdą verpetai;
Gal žmonės šiandieną manęs nesupras,
Bet mano išauštanti metai![2] *(1895)*

Kūrėjo dydis matuojamas ne tik tuo, kiek jis savo kūryboje nauja ir sugestyvia forma yra atskleidęs ligi tol neiškeltas būties gelmes; matuojamas ir tuo, kiek jis turėjo reikšmės bendruomenei – ar savo laikų, ar paskesnėms kartoms. Didieji kūrėjai ne tik išreiškia savo laikų bendruomenės dvasią bet savo kūriniais paskatina bendruomenę prisiimti naujas gyvenimo formas.

Maironis naujų žmogaus būties gelmių neatvėrė. Naujų literatūrinių formų, nepažįstamų pasaulio literatūrai, nesukūrė. Gyvenimo rato pasaulyje nepasuko. Tačiau lietuvių tautos ribose jis ne tik atėjo su naujomis idėjomis ir literatūrinėmis formomis; jis ne tik išreiškė savo epochos nusiteikimus, bet virto lietuvių tautai ir gyvenimo formuotoju.

1 Juozas Brazaitis, „Maironis ir Lietuva", in: *Aidai,* Bruklinas, 1957, Nr. 8, p. 285.
2 Eil. „Pasitikėjimas savimi".

Ne visos ir ne iki galo jo iškeltos naujo gyvenimo formos prigijo visuomenėje. Bet tautinės idėjos ir literatūrinės formos visiškai apsprendė lietuvių visuomenės dvasią Maironio kartai. Jo įtakos neišvengė ir paskesnės kartos, nors jos darė pastangų iš Maironio „išsivaduoti".

Ne be kovos Maironis laimėjo dvasinio vado vardą savo epochoje; ne be skausmo pasitraukė antroje epochoje; ne be išvidinio triumfo kilo jo renesansas trečios epochos pradžioje.

I

„Paslėpęs krūtinėje skausmo dūmas [...]"[3]. Tai prisipažinimai, kuriuos išspaudė Maironiui jo santykiai su ano laiko visuomene, kai tik jis pradėjo savo poetinę karjerą. Lenkomaniškosios visuomenės viršūnės, Vinco Mykolaičio-Putino romano gražiu suformulavimu, patriotinių eilėraščių autorių įvertino kaip „socyalista, anarchista i ateista"[4]. Lietuviškosios visuomenės viršūnės, atstovaujamos laikraščių, Maironio poemą *Tarp skausmų į garbę* sutiko su pasipiktinimu ir pasityčiojimu. Laikomas rimčiausiu laikraščiu, *Varpas*[5] tą Maironio pirmąją poemą pripažino nereikalinga ir net žalinga; nurodė ją kitiems pavyzdžiu, kaip nereikia rašyti, o pačiam jos autoriui atsisakė net poeto talentą pripažinti. Tačiau po trejų metų tas pats *Varpas* susigriebė ir paskelbė: „Maironis turi neabejotiną [...] talentą"[6]. Jaunimas savo širdimi Maironį geriau pažino už kritikus. Vienas iš jų į dienoraštį įsirašė: „Vėlu jau, o aš apie miegą nė pamanyti nenoriu: gražiausios poemos vietos skamba ir skamba man ausyse lyg muzika, lyg daina... Dieve, kaip malonu skaityti gražius veikalus savo kalba!"[7]

Jaunoji Lietuva nuėjo su Maironiu. Maironis laimėjo. Jo įtakoje formavosi ideologija, kūrėsi literatūrinė Maironio mokykla.

3 Eil. „Pasitikėjimas savimi".

4 Kalbama apie Vinco Mykolaičio-Putino romaną *Altorių šešėly*.

5 N. [Stasys Matulaitis], [*Terp skausmu į garbę* recenzija], in: *Varpas*, Tilžė, 1895, Nr. 8, p. 133–136 [šios knygos p. 52–62].

6 S. [Stasys Matulaitis], [*Pavasario balsų* recenzija], in: *Varpas*, Tilžė, 1898, Nr. 1, p. 9–11 [šios knygos p. 72].

7 Šatrijos Ragana, *Viktutė*, Kaunas: Lietuvos valstybinė leidykla, 1941, p. 65.

Balsai prieš Maironio „hegemoniją" pakyla su naujo laikotarpio pradžia, spaudą atgavus. Jau 1906 m. Augustinas Voldemaras, tada studentas, su visa aitra puolė Maironio Lietuvos istorijos ideologiją[8]. Nutilo net nespėjęs savo kritikos baigti[9], tačiau jo pastangos yra išraiška naujo laikotarpio siekimų – pasitraukti nuo Maironio, nusikratyti ne tik jo literatūrinėmis formomis, bet ir jo romantine ideologija ir užtraukti naujas savas giesmes. Sofija Kymantaitė dar su pietizmu atiduoda pagarbą Maironiui, bet jau labiausiai žavisi tais jo kūriniais, kurie naujam laikotarpiui yra artesni – jo gamtine poezija[10]. Toliau ji rodo estetizmo gaires naujai Lietuvai; Juozpas Albinas Herbačiauskas smogia į senosios kartos ideologiją ir literatūrines tradicijas, Maironio brandintas; Balys Sruoga pasėja naujos poezijos ir naujos ideologijos grūdus. O prieš pat Didįjį karą vienas iš jaunųjų poetų (Kleopas Jurgelionis) tiesiai pareiškė: „Labai nedaug kuo iš Maironio galima gėrėtis. Aš nežinau nei vienų jo eilučių, kurias skaitydamas galėčiau pajausti, kad jas rašė iš 'jausmo pilnumo'" (Amerikoj Jono Šliūpo leidžiama *Laisvoji mintis*)[11].

Kūrėsi naujas dvasinis gyvenimas, ir Maironis turėjo atitekti istorijai.

Maironio aureolė turėjo dar labiau blankti rašytojų tarpe, kai nepriklausomoje Lietuvoje diskusijose dėl literatūros tautiškumo, Maironio *Jaunoji Lietuva* vėl imta neigiamu pavyzdžiu, pavydžiu veikalo, kuriame tautiškumo nesą[12].

Tai buvo skaudžiausias priekaištas, koks begalėjo būti epochoje, kurioje daugiausia buvo kalbama apie tautinės kultūros kūrimą.

Kitas, taip pat jaunesnės kartos rašytojas viešai į Maironį kreipėsi:

[8] Augustinas Voldemaras, [*Lietuvos istorijos* recenzija], in: *Vilniaus žinios*, Vilnius, 1906-10-31 (1906-11-13), Nr. 242; 1906-12-12 (1906-12-25), Nr. 277 [šios knygos p. 82–88].

[9] Antroji Augustino Voldemaro recenzijos dalis dėl *Vilniaus žinių* redakcijos kaltės buvo paskelbta gerokai vėliau – praėjus beveik pusantro mėnesio nuo pirmosios.

[10] Zofija Kymuntaitė, „Vienužis – Maironis – Vaičaitis", in: *Vilniaus žinios*, Vilnius, 1906-12-20 (1907-01-02), Nr. 284; 1906-12-21 (1907-01-03), Nr. 285; 1906-12-22 (1907-01-04), Nr. 286 [šios knygos p. 94–104].

[11] Kleopas Jurgelionis, „Padrikos pastabos", in: *Laisvoji mintis*, Skrantonas, 1913, Nr. 42.

[12] Balys Sruoga, „Keli žodžiai", in: *Skaitymai*, Kaunas, 1922, t. 17, p. 85.

Maironi! Nors tavo siela žvaigždžių takus pažino ir ne vienam keleivių žemės nušvietė kelią, bet tave patį šios žemės kelionėje aš matau saulolaidos masinančioj šviesoj ir tariu, gerbdamas tavo vardą: „Labanakt, Maironi!“[13]

Vėl trečias, jauniausias, kartojo prisispyręs: Maironis paseno, Maironis nuseno, Maironis paseno[14].

Maironis iš gyvenimo buvo stumiamas. Ir nors oficialiniams aktams buvo kviečiamas, nors mėgino dar kurti balades ir dramas, nors jo dramos ėjo scenoje iškilmingomis progomis, tačiau naujos kartos akyse jis buvo jau tik praeities herojus. Net oficialioji Lietuva tai opinijai pasidavė, ryždamosi palikti senąjį poetą ramybėje, lyg daugiau nebeegzistuojantį. Ir 1932 m. vasario 16 d. teatre oficialusis kalbėtojas suminėjo eiles veikėjų, vedusių tautą į laisvę, tik neminėjo Maironio, kuris čia pat sėdėjo ir kurio drama turėjo tuojau pasirodyti scenoje.

Tačiau įdomus naujas reiškinys. Kai Maironio aureolė blėso akyse tų, kurie Maironį matė čia pat Lietuvoje, tuo metu ji ėmė stipriau šviteti akyse tų, kurie apie jį girdėjo tik iš tolo – išeivių tarpe. Turim ištisą eilę atskirų to susidomėjimo faktų, pasireiškusių spaudoje ir laiškuose. Su geraširdišku naivumu amerikietis Kazimieras Vidikauskas (Vidiškis) cituoja Maironio poezijos rezignacinius motyvus ir jiems oponuoja.

Maironis: Išnyksiu, kaip dūmas, neblaškomas vėjo,
Ir niekas manęs neminės!
Tiek tūkstančių amžiais gyveno, kentėjo,
O kas jų nors vardą atspės?
Vidiškis: Sakau Tau, Maironi, garsus poeta,
Didvyri, pegaso jojiks...
Kuriam ant Parnaso puiki yr vieta...
Vards Tavo niekad nepranyks![15]

[13] Paparonis [Antanas Šmulkštys], „Del Maironio poemos ‘Mūsų vargai’“, in: *Laisvė*, Kaunas, 1920-08-22, Nr. 169 [šios knygos p. 169].

[14] Stud. Antanas Venclova, „8-as ‘Baras’“, in: *Lietuvis*, Kaunas, 1925, Nr. 34, p. 12 [šios knygos p. 211].

[15] *Darbininkas*, Bostonas, 1925, Nr. 46.

Ir taip per penkias strofas!.. Toje pat spaudoje siūloma naujas laikraštis pavadinti Maironio vardu. Atsiranda slapyvardžių: Maironietis, Maironio Šakelė. Dar įdomiau skaityti, kad atidaromas Maironio parkas, o privatūs laiškai Maironiui yra liudininkai, kaip poezija gali patraukti skaitytoją ir suorganizuoti jo dvasioje perversmą. Netikėtai pakliuvusi „Tautiška daina" atgaivina išeiviui apmirusias patriotines emocijas ir sutirpdo visą kartumą, kurio buvo prisirinkę dėl to, kad senoji tėvynė nemokėjo respektuoti išeivių... Arba vėl: viena nepažįstama Maironiui korespondentė rašo:

„Kalėdoms įteikta man Tamstos knyga *Pavasario Balsai*... Įsiskaičius į ją pagauta tų eilių galingąja grože, ir išdrįstu lenkti galvą prieš Mūsų Tautos Dainių"[16]. O po ilgesnės korespondencijos su Maironiu:

> Nekartą savęs klausiu, iš kur man yra teikiama tokia didi malonė, kad Maironis, apsuptas šimteriopai įvairiais reikalais ir rūpesčiais, betgi randa laiko atsiminti apie savo tolimąją korespondentę.
>
> Ir dėkinga esu tai nežinomai Galybei už suteiktą progą nors iš tolo, laiškuose, pažinti jį.
>
> Nuo seniai liejasi Maironio žodžiai galinga srove į mano širdį – tai Jo eilės. Dabar jo žodžiai, laiškuose tarti, ugnimi žiebia mano širdį prie didžių žygių, skatina sulig savo išgalės stoti sargybon lietuvystės tarp mūsų išeivių...

Ir tokių liudininkų, kurie kreipėsi į Maironį, reiškė noro bent sykį dar pamatyti senąją tėvynę, kurie pasijuto patraukti išeivių tarpe patriotiniam darbui – ne vienas. Kai prieš pat mirtį Maironis aplankė lietuvių koloniją Mintaujoje, tai „buvo didžiausia šventė, šviesiausia diena mūsų kasdieniniame ir sunkiame užsienio lietuvių gyvenime", kaip rašė gimnazijos mokytojas.

Tėvynėje savo misiją atlikęs ir jai nebereikalingas, Maironis savo moralinę įtaką perkėlė į išeivius. Ir tie jį suprato. O tėvynėje daug

[16] Cituojami laiškai neišlikę.

gražių žodžių buvo pasakyta mirusiam poetui, tačiau ir mirties proga Lietuva nepasirūpino net, kad būtų išleisti tautinio atgimimo pranašo raštai.

„Bet mano – išauštančiai metai [...]“[17]. Atėjo momentas, kad Maironis iš išeivių sugrįžo į Lietuvą. Tas momentas atėjo su Rytų galybės užsimojimais sulikviduoti lietuvių tautą ir valstybę. Tada dėl Maironio iš naujo kilo nesutarimas tarp visuomenės ir oficialiosios kritikos. Rašytojas kritikas pasišovė įrodinėti, kad Maironis nebuvęs visos tautos poetas ir jungėjas, kad jis tebuvęs tik buožių interesų poetas[18]. Tačiau visuomenė ir šiuo kartu nepaklausė kritikos. Instinktyviai pajuto, lyg iš Maironio poezijos būtų išėjusi vėl neregimoji galybė ir atsistojusi tautiškumo sargyboje, nes tie, kurie Maironio poemos tautiškumą buvo paneigę, jau giedojo nebelietuviškai Lietuvai.

Užteko tik vienam rašytojui pratarti: atgaivinkime Maironio kultą[19], ir visoje tautoje prasidėjo Maironio renesansas.

II

Kur priežastis, kad Maironis taip nevienodai priimamas visuomenės ir oficialiosios opinijos, kuriai atstovauja kritika? Kur priežastis, kad taip nevienodai priimamas įvairių laikotarpių?

Po Maironio mirties Julijonas Dobilas Maironio įtakai išaiškinti nurodė jo asmeninį profesinį bruožą.

> Jei Basanavičiui ir Kudirkai priklauso garbė, kad jie atgimimo darbą yra pradėję, tai tas, kas žino, kokia buvo anais laikais Lietuva, turės pripažinti, kad labiausiai ją paveikti galėjo tik toks asmuo, kaip Maironis, –

[17] Eil. „Pasitikėjimas savimi“.

[18] Viktoras Katilius, „Maironio ‚Jaunoji Lietuva‘“, in: *Raštai*, Kaunas, 1941, Nr. 1.

[19] Nėra aišku, ar omenyje turimas Bernardo Brazdžionio straipsnis (Bernardas Brazdžionis, „Atgaivinkime patriotinį Maironio kultą“, in: *XX amžius*, Kaunas, 1940-06-28, Nr. 145), ar Liudo Giros, kuriame raginama: „Atgaivinkime savyje entuzijastingąjį pirmųjų ‘Pavasario balsų’ ir ‘Tarp skausmų į garbę’ Maironio kultą!“ (Liudas Gira, „Mirusį, bet tebegyvą mūsų tarpe Maironį prisiminus“, in: *Naujoji romuva*, Kaunas, 1932, Nr. 28–29, p. 657).

teologijos magisteris, seminarijos, paskui akademijos profesorius, tai, vėl seminarijos rektorius, kanauninkas ir t. t. Dar viena svarbi aplinkybė: visiems mums, jo mokiniams, buvo žinoma, kad jis ir universitete yra buvęs. Anais laikais tai stiprus argumentas: visą mokslą išėjęs – dvasinį ir pasaulinį.[20]

Tokia asmeninė profesinė padėtis saugojo Maironį nuo lenkomanijos persekiojimų čia Lietuvoj, ko nebuvo išvengęs Juozas Tumas. Ta pati padėtis iš kitos pusės be svyravimų lenkė į Maironį visą jaunąją kunigiją ir traukė į pozityvų Maironio skelbiamą darbą. O laimėti jaunąją kunigų kartą buvo didelis dalykas, nes pasaulinės[21] šviesuomenės tebuvo nedaug, ir ta pati liaudyje negalėjo susilyginti su kunigų įtaka.

Betgi ta pati asmeninė profesinė padėtis Maironį darė ir svetimą tai lietuviškos šviesuomenės daliai, kuri sudarinėjo opiniją prieš Maironį jau vien todėl, kad Maironis buvo kunigas.

Vis dėlto asmeninė profesinė padėtis negalėjo būti pati svarbioji Maironio pasisekimo ar nepasisekimo priežastis. Juo labiau, kad Maironis visuomenės forume savęs neeksponavo taip, kaip Tumas. Jis veikė daugiau savo poezija. Nuo poezijos charakterio daugiausia ir priklauso tai, kad Maironis turėjo savo garbintojų ir savo nedraugų, kad jis virto epochos formuotoju ar kitos epochos buvo užmirštas.

„Praeisiu kaip verdą verpetai [...]"[22]. Maironio poezija nėra sau tikslas. Ji nėra tik grynas estetinis pasigrožėjimas. Maironio poezija yra verdančių verpetų, kovos poezija. Kovos nuotaika reiškiasi tiek patriotinėj, tiek asmeninėj srity. Kovoja poetas su savimi ir laimi vardan etinių idealų. Kovoja su išorine priespauda ir tautos gyvenimo rutina vardan pažangių tautinių visuomeninių idealų. Net dvejopą ideologiją laužo – lenkomanišką ir karingą laisvamanišką. Maironio naujos idėjos – vienai patriotinės, antrai religinės – lygiai buvo

[20] Julijonas Dobilas, „Maironis. Šis tas dėl jo kūrybos", in: *Naujoji romuva*, Kaunas, 1932, Nr. 28–29, p. 658 [šios knygos p. 237].

[21] Pasaulietinės.

[22] Eil. „Pasitikėjimas savimi".

nepriimtinos. Nebuvo Maironis priimtinas nei naujam laikotarpiui po spaudos atgavimo, nes Maironio poetinė ideologija buvo svetima naujoms idėjoms, skelbiančioms grynąjį estetizmą, plintančioms iš Vakarų, tarpininkaujant lenkams ar rusams, ir vis labiau prigyjančioms lietuvių menininkų tarpe. Dar mažiau priimtina Maironio ideologija buvo bolševizmo laikais... Taigi visa kova prieš Maironį turėjo pirmiausia ideologinį pagrindą.

Ideologinį bei psichologinį pagrindą turėjo ir jo pasisekimas. M. mokėjo atnešti tokias idėjas ir taip jas paskelbti, kad tautos daugumai, valstiečiams, ypač jos naujajai kartai, jos atrodė ir naujos giesmės ir jaunimo dvasiai visiškai priimtinos. Pamilti savo kraštą, o ne kokią ten plačią, rzeczpospolitą, išlaikyti savo krašto kultūrines, religines tradicijas, būti realiais šeimininkais savo mažame krašte, o ne kokiais, plačiosios slavofiliškos ar kitokios valstybės įnamiais, buvo naujos idėjos, kurios užtvenktos mėto žaibus, kelia verpetus, audrina jaunimą į kurį apeliavo Maironis. Sveikam jaunimui imponuoja žygiai, idealizmas. O Maironio paskelbtoji tėvynės meilė buvo grynai idealistinė, riteriška.

O tu tik viena širdies raktą radai
Skaisčia savo skausmo gilybe![23]

Mylėti dėl skausmo, mylėti kenčiantį yra riteriškas gestas. Tokia meilė nėra tuščia frazė. Natūralaus žmogaus etinis jausmas yra palankus tam, kuris yra silpnesnis ir skriaudžiamas. Toks jausmas lietuviui nesvetimas. Lietuviai dažnai vadinami romantikais, nerealiais politikais, nes jų simpatijos visados svirdavo silpnesnės, skriaudžiamos tautos pusėn. Maironis, riteriškai stodamas silpnesniojo ginti, atitiko aną lietuvių etinį jausmą, kuris jaunimo širdyje yra juo stipresnis.

Nuo meilės einama į veiksmą. Dobilas taria, kad Maironis esąs net didesnis veikėjas nekaip poetas[24]. Pasakymas būtų teisingas ta prasme, kad Maironis savo poezija aktyviai veikia skaitytoją. Jis suges-

[23] Eil. „Taip niekas tavęs nemylės".
[24] Žr. Julijonas Dobilas, *op. cit.*, p. 658 [šios knygos p. 237].

tionavo ne tik grožėtis savo kraštu, palankiai nusiteikti tautos reikalams, bet traukė skaitytoją į aktyvią kovą. O kovą Maironis skelbė ne teatralinę, kuri žavi tik iki spektaklio pabaigos. Jo poezijoje pulsavo reali gyvenimo kova, net žūtbūtinė. Su kovojančio abejojimais, nuovargiu, suklupimais, desperacija, kuri išspaudžia prisipažinimus: neregėti aušros...; ir veltui dvasią raminti norėjau, aplinkui vien tamsią naktį regėjau... Perdaug didžios kliūtys, ir perdaug silpnos jėgos, kad nepagautų neviltis. Tačiau reikėjo drąsinti; reikėjo pačiam pirmiausia įsikalbėti, kad rytuos aušra jau teka, kad laikai jau mainos... Kai kada net bravūriškai reikėjo vyti pesimizmą, kuris paraližuoja jėgas ir kovos nuotaiką. Su įsitikinimu, su išvidine jėga ir skaitytojas buvo sugestionuojamas kovoti, ir tikėti laimėjimu.

Jeigu Maironis būtų tik skundęsis negerovėmis, jeigu būtų tik jas kritikavęs, būtų išpopuliarėjęs taip pat. Tačiau jis nebūtų tautai vadovavęs. Skundas, kritika, satyra tik griauja. Bet ji ateitin neveda. Tik tas, kuris išdrįsta ateities „pradengti tą uždangą juodą“[25], kuris su optimizmu rodo perspektyvas, sukelia kovos džiaugsmo ir pasitikėjimo.

Perspektyvų Maironis turėjo. Tiesa, tos perspektyvos nebuvo konkrečios. Jis neparodė galutinio tikslo, į kurį poezija skatina. Bet jis parodė kelią į tikslą: arklą, knygą, lyrą. Juo einant, tikslas savaime bus prieitas. Jeigu Maironis būtų labiau sukonkretinęs savo galutinį tikslą, galimas daiktas, jis būtų virtęs tik vienos epochos tikslu. Tada jis nebetrauktų šios dienos lietuvio, kaip jį dabar traukia tiek pats nujaučiamasis tikslas, tiek konkrečiai nurodyti keliai.

Tikėjimo laimėti – Maironis taip pat mokėjo įkvėpti. Iš karto pagauna jo nesukta ideologija, einanti idėjiniu leitmotyvu per visą kūrybą:

Mainos rūbai margo svieto [...].[26]
O tačiau Lietuva [...].[27]

[25] Eil. „Geresnių laikų viltis“ [„Šalin, dūsavimai“]. Vėlesnėse redakcijose šis fragmentas pakeistas į: „pradengti tą uždangą-girią“.

[26] Eil. „Tu girele, tu žalioji...“

[27] *Jaunoji Lietuva*, „Įžanga“.

Čia skelbiama gyvenimo dinamika, o tolesnėse eilutėse tos dinamikos dėsniai – kilimas iš pažeminimo į gyvenimą per vargą kietą kiekvienam buvo akivaizdžiai matomas ir jaučiamas ne tik tautų gyvenime, bet ir eilinėje kaimo žmonių būtyje. Tokis gyvenimo dinamikos supratimas atitiko ir lietuvių tradicinį reagavimą į gyvenimą – kantriai viską iškęsti smūtkeliu pavirtus; nebijoti vargo kieto, nes be jo galingi pūva. Už tradiciją Maironis eina dar toliau: jis mokė dinamikos, veiklumo; mokė nebėgti ne tik nuo kentėjimo, bet ir nuo triūso, kalavijo.

Ideologija, tiesa, nedaug, kuo skiriasi nuo Jono Basanavičiaus, epochai dominavo betgi Maironis. Jis mokėjo tokia forma ideologiją paduoti, kad skaitytojas buvo sugestionuojamas, veikiamas. Maironio jėga glūdi ne mokėjime įtikinėti, argumentuoti, bet mokėjime mėtyti tezes, šūkius sentencijomis, aforizmais. Tos poetinės formulės perskrodžia kaip žaibai tamsą, ir skaitytojui daros aiški perspektyva, keliai į ją ir jo paties uždaviniai. Nors čia pat žaibas užges, ir atrodys dar tamsiau, bet žaibo šviesoje pamatyta perspektyva jau lieka atmintyje ir gaivina darbams.

Taip šnekama ne į filosofus ir ne į senus žmones, ne į protą, bet į gryną jausmą ir vaizduotę. Maironis ir kreipėsi į jaunimą, kurio logika yra visai kitokia. Tik Maironio spontaniškas be diskusijų griežtas su pasitikėjimu teigimas galėjo kaitinti riteriškai nusiteikusį jaunimą, lydėti į kovą, o pralaimėjus guosti naujoms kovoms ir galutiniam laimėjimui.

Išeidamas iš tautos daugumos, atitikdamas jos etinį jausmą, reagavimo ir pasisakymo būdą, Maironis skelbė naują gyvenimą, išlikdamas riteriškai karingas, idealistas, laimėti pasiryžęs.

Tokį jautė jį atgimstančios kovojančios Lietuvos epocha. Antroji, trečioji epochos buvo kitokios, kitaip ir reagavo. Pats Maironis dviejų epochų skirtumą matė nuo vasario 16 d. akto. Jį „aš pavadinčiau siena tarp dviejų Lietuvos pasaulių: anoje pusėje Lietuva – svajota, pasišventimo meilėje pradėta; čia realinė, skausmuose gimusi; ana skaisti idealų, troškimų sritis, padangėmis skriejusi, erškėčių vainiku pasipuošusi, kaip kentėtoja, – ta žemiška, apčiuopiama, bent kiek nustojusi skaistumo ir aureolės; anos mylėtojai nieko nuo jos netroško,

jai viską aukojo, – tos mėgėjų šalininkų daugiau, bet jie jau sau reikalauja užmokesnio ir šiltos vietelės, kai kurie jos simpatija apsimetę, ją skaudžiai užvylę, naudoja; ana buvo gryna dvasia, be kūno; čia dar neišsivystęs su ydomis kūnas"[28].

Pats Maironis yra poetas svajotosios, idealinės, dvasinės Lietuvos, Lietuvos kentėtojos. Iš čia aiškėja realus visuomeninis psichologinis pagrindas trečiosios epochos pradžioje Maironio r e n e s a n s u i .

[28] Maironis, „Vasario 16-ją dieną aš pavadinčiau...", in: *Lietuva*, Kaunas, 1920-02-15, Nr. 37.

Straipsnis skelbtas kaip Maironio jubiliejaus proga (1947 m.) išleistų *Pavasario balsų* įvadas. Tai nėra etaloninis ankstyvojo sovietmečio Maironio traktuotės pavyzdys – vėliau autoriui teko viešai atgailauti už pernelyg laisvą Maironio interpretaciją[1].

Pirma publikacija: Antanas Venclova, „Maironis", in: *Literatūra ir menas*, Vilnius, 1947, Nr. 24; skelbiama iš: Antanas Venclova, „Maironis (1862–1932)", in: Maironis, *Pavasario balsai*, Kaunas: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1947, p. 5–17.

ANTANAS VENCLOVA

Maironis (1862–1932)

Maironis – didžiausias XIX a. galo ir XX a. pradžios lietuvių poetas ir iš viso vienas žymiausių mūsų rašytojų. Jo poeto šlovė pirmiausia remiasi dešimtą kartą[2] leidžiamu lyrikos rinkiniu *Pavasario balsais*. Tiek savo tematikos platumu, naujumu ir aktualumu, tiek grakščia, ligi tol mūsų poezijoje niekieno nepasiekto tobulumo forma, tiek ir didžiuliu poveikiu bei sugestyvine galia Maironis lietuvių poezijoje užėmė išskirtinės reikšmės vietą.

Jonas Mačiulis, vėliau mūsų literatūroje pagarsėjęs Maironio slapyvardžiu, gimė 1862 m. spalio 21 dieną[3] Žemaičiuose, Raseinių apskrityje, Šiluvos parapijoje, tėvo nuomojamame Pasandravio dvare. Anksti pajutęs patraukimą poezijai, jau būdamas Kauno gimnazijos šeštojoje klasėje, jis rašo eilėraščius. 1883 m. įstojęs į Kijevo universitetą, kur studijavo literatūrą, būsimasis poetas parašo pirmąjį savo

1 Žr. Antanas Baltaragis [Kostas Ostrauskas], „Numaironintas Maironis: jo sovietinio traktavimo raida", in: *Aidai*, Bruklinas, 1963, Nr. 4, p. 157–169; Nr. 5, p. 215 (šios knygos p. 347–396).

2 Romo Adomavičiaus bibliografijoje šis leidimas nurodomas kaip keturioliktasis (Romas Adomavičius, *Maironio raštų bibliografija (1883–1989)*, Vilnius: Sietynas, 1990, p. 32).

3 Data nurodyta pagal Julijaus kalendorių (senuoju stiliumi); pagal Grigaliaus kalendorių – 1862-11-02.

straipsnį apie Lietuvos vargus, – jį išspausdina vienas rusų laikraštis. Nuo 1884 m., besimokydamas Kaune, dvasinėje Žemaičių seminarijoje, būsimasis poetas gerai susipažįsta su lenkų istorikų ir poetų romantikų raštais apie Lietuvos praeitį. 1884–1886 m. jisai parašo trumpą Lietuvos istorijos kursą, o 1885 m. *Aušros* laikraštyje išspausdinamas pirmutinis jo eilėraštis, pavadintas „Lietuvos vargu" (vėliau gavęs antraštę „Miškas ir lietuvis") ir pasirašytas Zvalionio slapyvardžiu. Maironio slapyvardžiu Mačiulis pradeda pasirašinėti nuo 1891 m.

Poetas, baigęs dvasinius mokslus ir būdamas aukštas dvasininkas, gyveno pakaitomis daugiausia čia Peterburge, čia Kaune. Kaune Maironis, greta lyrikos kūrinių, parašė pirmąją savo poemą *Tarp skausmų į garbę*, kuri vėliau, Peterburge perdirbta, buvo pavadinta *Jaunąja Lietuva* ir iš spaudos išėjo 1907 m. Peterburge, kur Maironis gyveno nuo 1894 m. ligi 1907 m.; buvo parašyta taip pat poema *Raseinių Magdė* ir libretas *Kame išganymas.* Čia Maironis sudarė ir papildinėjo savo lyrikos rinkinį *Pavasario balsus.*

1897 m. Maironis keliavo po Vakarų Europą. Ypačiai didelį įspūdį poetui padarė Šveicarijos ir Italijos gamta, kurios motyvais jo kūryboje randame keletą puikių eilėraščių („Ant Neapolio užtakos", „Vakaras ant Keturių Kantonų ežero", „Rigi Kulm" ir kt.).

Nuo 1909 m. ligi mirties Maironis su mažomis pertraukomis gyvena Kaune. Čia, be daugybės lyrinių kūrinių, 1912–1920 m. jisai rašo *Mūsų vargų* poemą. Buržuazinėje Lietuvoje Maironis dirba kaip profesorius Lietuvos universitete. Senatvėje jisai sukuria keletą istorinių dramų: *Kęstučio mirtį, Vytautą pas kryžiuočius* ir *Vytautą karalių* bei libretą – *Nelaimingas Dangutės vestuves.* Maironis mirė Kaune 1932 m. birželio 28 d.

Reikia pažymėti, kad Maironio gyvenimas ir kūryba ligi šiol labai mažai teištirta. Ligi šiol neturime platesnių ir rimtesnių Maironio gyvenimo ir kūrybos studijų, kurios įgalintų tiksliau nustatyti ne tik atskirų Maironio lyrinių kūrinių datas, bet ir jų parašymo aplinkybes. Tebėra neaiškios ir daugelis tų konkrečių sąlygų, kurios formavo Maironį poetą. Nėra ištirtos taip pat ir tos literatūrinės įtakos, kurios Maironį poetą turėjo veikti. Aišku tėra viena – Maironis buvo giliai literatūriškai išprusęs žmogus, puikiai pažinęs ne tik lenkų

romantikus – Adomą Mickevičių, Juzefą Kraševskį, Julijų Slovackį, bet ir įžymiausius rusų bei Vakarų Europos poezijos kūrėjus. Kaip ir visa to meto lietuvių inteligentija, ypač toji, kuri mokėsi aukštosiose Rusijos mokyklose, Maironis turėjo neblogai pažinti Aleksandro Puškino, Michailo Lermontovo ir kitų didžiųjų rusų poetų kūrybą, nes jų įtaka daugeliui Maironio kūrinių neabejotina. Išaugęs daugiausia romantinės literatūros poveikyje, Maironis didžiąja savo kūrybos dalimi taip pat lieka ištikimas romantinės poezijos atstovas, mūsų literatūroje sukūręs aukštai meniškų šios literatūrinės srovės pavyzdžių.

Literatūrinį darbą pradėjęs tuo metu, kada Lietuvoje vis plačiau reiškėsi buržuazinis tautinis sąjūdis, vis labiau plėtėsi Lietuvos liaudies kova prieš carizmo priespaudą, prieš caro valdininkų varomą tautinio engimo politiką, prieš išnaudotojus dvarininkus ir fabrikantus, – Maironis visą didžiulę savo poeto jėgą atiduoda tuo metu dar pavergtai mūsų liaudžiai, kovojančiai dėl šviesesnės savo ateities, dėl savo tautinių teisių.

Ten, kur Nemunas banguoja
Tarp kalnų, lankų,
Broliai vargdieniai dejuoja
Nuo senų laikų, –

rašė Maironis savo žinomajame eilėraštyje „Mano gimtinė“. Poetas gyveno lietuvių liaudies vargais, jisai giliai jautė jos sielvartus, girdėjo prislėgtųjų „brolių vargdienių“ dejavimą po žiauria caro žandarų ir dvarininkų letena. Poetui buvo ne tik suprantamos ir artimos prislėgtosios liaudies kančios – jis pats, lietuvių liaudies sūnus, tomis kančiomis gyveno ir turėjo visišką teisę apie save pasakyti:

Ten užaugau, iškentėjau
Aš kančias visas
Ir pamėgau, pamylėjau
Vargdienio dūmas.[4]

[4] Eil. „Mano gimtinė“.

Iš šios gilios meilės liaudžiai, iš jos vargų, sielvartų supratimo ir atjautimo gimė daugelis Maironio kūrinių. „Mano gimtinė“, „Kur bėga Šešupė“, „Jaunimo giesmė“, „Eina garsas“, „Kur lygūs laukai...“, „Graži tu, mano brangi tėvyne...“ ir daugelis kitų Maironio eilėraščių susilaukė didžiausio įmanomo liaudies pripažinimo ir įvertinimo – jie virto „brolių artojų“ plačiausiai dainuojamomis dainomis, nes giliausiai ir plačiausiai išreiškė savo meto lietuvių liaudies jausmus, svajones ir troškimus.

Maironis buvo gilus savo krašto patriotas. Jisai visa dvasios jėga mylėjo gimtąjį kraštą, Lietuvos gamtą, gražiąją savo kalbą ir dainas, didžiąją mūsų tautos praeitį:

Graži tu, mano brangi tėvyne,
Šalis, kur miega kapuos didvyriai:
Graži tu savo dangaus mėlyne,
Brangi, nes daugel vargų prityrei.[5]

Maironis, mylėdamas savo kraštą, nekentė amžinųjų mūsų tautos priešų – vokiškųjų grobikų. Kaip ir prieš Maironį gyvenę šviesiausi lietuvių tautos protai ir tauriausios širdys – Kristijonas Donelaitis, Motiejus Valančius, Simonas Daukantas, – taip ir Maironis savo raštais mokė mūsų tautą su vokiečiais atkakliausiai kovoti ir neleisti jiems savęs pavergti. Daina virtusiame eilėraštyje „Kur lygūs laukai“ poetas vaizduoja kruviną kryžiuočių įsiveržimą į Lietuvą ir jų sutriuškinimą bei lietuvių pergalę. Nuostabios lyrinės jėgos eilėrašty „Eina garsas“ ir kituose, o taip pat dramose poetas primena didvyriškas mūsų tautos kovas su vokiečiais grobikais. Maironio poezijoje rado atspindį ne tik senoviniai lietuvių santykiai su vakarų kaimynais. Eilėraštyje „Nevėžis per karą“ poetas prisimena senovinius karus, kurių siaubą teko iškentėti Lietuvai, ir lygina juos su žiauria 1914–1918 m. karo tikrove. Poetui pačiam teko išgyventi žiauriąją vokiečių 1915–1918 metų okupaciją. Šį vieną tamsiausių mūsų tautos istorijos puslapių Maironis įspūdingai pavaizdavo *Mūsų vargų* poemoje ir eilėraštyje „Nevėžis per karą“.

[5] Eil. „Lietuva brangi“.

Poetas, kaip ir visada sunkiais mūsų tautai laikais, neprarado vilties nė vokiškosios okupacijos sutemose. Savo eilėraštį „Nevėžis per karą" jis baigia posmu, pranašaujančiu vokiškųjų imperialistų galą ir išreiškiančiu tikėjimą mūsų liaudies gajumu:

Laikas ir tuosius karo galiūnus,
Kaip perėjūnus, nušluos!
Vien tik ištvėrę Lietuvos sūnūs
Augs ir tvirtės veikaluos.

Maironio posmai, skirti lietuvių tautos kovai su vokiečiais grobikais pavaizduoti, Tėvynės karo[6] metu kėlė mūsų tautoje kovos pasiryžimą ir kvėpė jai įsitikinimą galutine tiesos ir laisvės pergale.

Maironio poezija prisisunkusi gilaus demokratizmo ir visuomeniškumo. Prislėgtosios liaudies reikalai, „brolių artojų, lietuviškai šnekančių" vargai ir jų kova, „prakaitu mūsų aplaistyta žemė" – štai kam pirmiausia savo įkvėptus posmus skiria Maironis. Niekad Maironis nežiūrėjo į savo kūrybą kaip į „meną menui" – jo poezija turėjo plačius pilietinius, visuomeninius uždavinius, ji buvo kovos įrankis. Suprantama, kodėl su tokiu aitriu sarkazmu savo satyromis Maironis puola ypačiai lietuvių inteligentus, nutolusius nuo liaudies reikalų, grimztančius į karjerizmą ir miesčioniškumą. Štai dėl ko Maironis taip aštriai puola liaudies prakaitu mintančius buržuazinės Lietuvos respublikos „valdovus" savo satyromis „Lietuva – didvyrių žemė" ir „Kai kam".

Maironio satyrą „Kai kam" buržuazinės cenzūros kurį laiką buvo neleidžiama spausdinti[7] – joje to meto Lietuvos „valdovai" iš karto

[6] Sovietmečiu Tėvynės ar Didžiuoju Tėvynės karu (rus. *Великая Отечественная война*) vadinta Antrojo pasaulinio karo dalis, prasidėjusi 1941 m. Vokietijai įsiveržus į Sovietų Sąjungos okupuotas teritorijas ir pasibaigusi Vokietijos kapituliacija.

[7] Šio kūrinio (ne)spausdinimo peripetijos nėra aiškios – cenzūros draudimą minėjo vienintelis Antanas Venclova. Pirmąkart eil. „Kai kam" išspausdintas 1923 m. (Maironis-Mačiulis, „Kai kam (Tautiškam šokiui pritariant)", in: *Ryto literatūros priedas*, Kaunas, 1923-12-23, Nr. 8); 1924 m. kūrinys publikuotas dar trissyk. Teorinės trikdžių sąlygos buvo, mat 1923 m. Lietuvoje dar galiojo karo padėtis bei veikė cenzūra. Iš paties Maironio dėl „Kai kam" publikacijos turime tik vieną pastabą, paskelbtą sykiu su antrąja kūrinio publikacija: „Kadangi Rytas Nr. 8 šias mano eiles

save pažino: tai jie, po Spalio revoliucijos iš Rusijos pasprukę į buržuazinę Lietuvą, „nepriklausomybę“ pavertė savo nešvaraus biznio objektu, iš šiltų vietų persėdų[8] caro Rusijoje virsdami uoliais „lietuviško liežuvio“ mėgėjais:

Sau trindamas baltas rankas,
Sklandžių dovanų nesikrato
Ir mūro namus sau bestato
Ne vienas kai kas, –

aštriai juokėsi Maironis iš buržuazinės Lietuvos dienos „herojų“. Satyros gale poetas jų adresu pratrūksta nesuvaldomu sarkazmu:

O siurbėlės, niekšai, bastūnų gauja!
Diplomuotų valyzų vežikai!
Kai kur kai kas
Net pavarde apsišarvavęs nauja!
Be sąžinės kyšių lupikai!
Į kūną nuodais įsisiurbus gija!..
O trinkite baltas rankas!
Gal titulus, garsą sau gauste, –
Dėmės nuo kaktos nenuplauste
Ne vienas kai kas.[9]

Tikrovė buržuazinės Lietuvos, kurios Maironis laukė ir kurią iš pradžių sveikino, klaidingai galvodamas, kad joje realizuosis liaudies svajonės ir siekimai, vėliau jį skaudžiai apvylė. Biurokratų, karjeristų, kyšininkų, liaudies prakaitu mintančių „diplomuotų valyzų vežikų“ siautėjimas Lietuvoje Maironiui, doram savo krašto patriotui, kėlė tiesiog pasibiaurėjimą.

savotiškai iškraipė, tai prašyčiau Gerb. Vairo Redakcijos jas atspausdinti taip, kaip jos mano buvo tikrai parašytos. Jose aš nemaniau ką nors asmeniškai užgauti, tik norėjau nurodyti kai kuriuos mūsų nesveikus tipus. *M.-M.*“ (Maironis-Mačiulis, „Kai kam (Tarptautiniam šokiui pritariant)“, in: *Vairas*, Kaunas, 1924, Nr. 1, p. 8).

8 Užtvankos arba užtvaros upėje plaustams sulaikyti ar žuvims gaudyti.

9 Eil. „Kai kam“.

Maironis niekad neprarado geresnių laikų vilties ir kovoje nenuleido rankų. Jisai tikėjo mūsų liaudimi, tvyrančiomis joje neišsemiamomis kūrybinėmis jėgomis, jis tikėjo šviesesne jos ateitimi.

Nebeužtvenksi upės bėgimo,
Norint sau eitų ji pamažu;
Nebsulaikysi naujo kilimo,
Nors jį pasveikint tau ir baisu, –

dainavo jisai[10], giliai suprasdamas, kad liaudies valia ir geresnio gyvenimo troškimas yra nenuslopinamas.

Maironiui, poetui romantikui, tačiau yra svetima mistika, dekadansas, išglebimas – visa tai, ko tiek daug randame kai kurių buržuazinės Lietuvos periodo poetų raštuose. Jo poezija – gaivi, giedra, pilna gyvybės ir sveikatos. Gimusi iš lietuvių liaudies sielvartų, kovos ir kančios, prisunkta tikėjimo liaudies pergale ir šviesos bei tiesos triumfu, Maironio poezija kupina jauno entuziazmo, uždegančio pasitikėjimo savo ir liaudies jėgomis, minties polėkio ir veržlumo:

Ne, nenoriu sapnų,
Vien tiesos ir darbų;
Be atilsio noriu kariauti, –
Ir tada vien tiktai,
Kai sušvilpia žaibai,
Galiu krūtine atsigauti.[11]

Jeigu Maironio poezijoje kartais ir suskamba liūdesio ar nusiminimo gaida, tai ji dažniausiai esti asmeninių poeto išgyvenimų pagimdyta. Būdamas dvasininkas, Maironis savo paties jausmus stengėsi derinti prie juos žalojančių konfesinių normų, todėl ypačiai jo meilės ir iš viso asmeninių jausmų lyrikoje randame liūdesio ir rezignacijos. Labai galimas daiktas, jog šis liūdesys kildavo ir dėl poeto įsitikinimo, kad buržuazinė pasaulėžiūra ribota, jog ir lietuviškoji buržuazija

[10] Eil. „Nebeužtvenksi upės“.
[11] Eil. „Nenoriu sapnų“.

nepajėgs sukurti liaudžiai geresnio gyvenimo. Dvasininko profesija ir pasaulėžiūra tam tikrą antspaudą uždėjo ir kai kuriems kitiems Maironio kūriniams.

Pirmiausia – tai eilėraščiai religinėmis temomis. Toliau, dvasininko pasaulėžiūros siaurumas ypačiai ryškiai iškyla aikštėn librete *Kame išganymas*, kur socialinių priešginumų išsprendimo autorius ieško vien tik... dievuje, nors čia pat, Zonio ir Mario dialoge, duoda labai aštrų socialinės neteisybės paveikslą, ryškiai parodydamas, kaip turtingųjų nuo žemės nustumti vargingieji valstiečiai turi emigruoti į svetimus kraštus, ieškodami duonos ir darbo. Pernelig dažnas autoriaus palinkimas visų gyvenimo negerovių, kurias pagimdė neteisingi socialiniai santykiai, išsprendimo ieškoti ne šioje žemėje, bet dangaus karalystėje, be abejo, yra ir naivus, ir nepriimtinas.

Dvasininko pasaulėžiūros antspaudą jaučiame taip pat ir tose *Jaunosios Lietuvos* vietose, kur Maironis stengiasi idealizuoti kunigystę. Šioje poemoje taip pat dažnai prasiveržia socialinis poeto naivumas – noras sulenkėjusius dvarininkus, liaudies išnaudotojus, atlenkinti ir palenkti juos prisidėti prie buržuazinio tautinio lietuvių sąjūdžio, kuris jiems visa savo esme buvo svetimas, nepriimtinas ir kenksmingas.

Kaip svetimos mums tik ką iškeltos, Maironio idėjos, taip svetimas ir jo ekskliuzivizmas, tiesa, ne per dažniausiai teprasiveržiąs, kitų tautų atžvilgiu. Visa tai savo laiko ir reakcionieriškos, antiliaudiškos ideologijos apnašos, kurios, tartum rūdys, vietomis gadina taurų ir skambų Maironio kūrybos metalą.

Pažymint tai, kas Maironio poezijoje mums yra svetima, reikia pabrėžti, kad *Maironio poeto didybę kaip tik ir sudaro tai, kad jis didžiojoje savo poetinės kūrybos dalyje įstengė išsiveržti iš konfesinių savo pasaulėžiūros varžtų ir sukurti kūrinių, kuriuose gilų ir platų atbalsį rado mūsų liaudies kova ir pastangos išeiti į šviesą ir laisvę.*

Į mūsų literatūrą Maironis savo lyriniais kūriniais įnešė svarų indėlį ir įgijo plačiausią populiarumą. Savo lyrika Maironis iš tautinio sąjūdžio laikų poetų tarpo iškyla visa galva. Jo kaip poeto poveikis vėlesnei mūsų poezijos raidai taip pat didžiulis. Maironis pirmasis mūsų poezijoje įtvirtino toninę eilėdarą, iškeldamas ją ligi aukšto tobulumo laipsnio, sukurdamas daug naujų metrinių formų. Maironis vienas

pirmųjų mūsų literatūroje sukūrė lyriškai epinės poemos pavyzdžius, duodamas Lietuvos vaizdą buržuazinio tautinio sąjūdžio laikais (*Jaunoji Lietuva*) ir prieš pirmąjį imperialistinį karą bei vokiečių okupacijos metu (*Mūsų vargai*). Savo dramomis Maironis stengėsi parodyti didingos lietuvių tautos praeities epizodus.

Be jokio abejojimo, Maironio poeto kūryba didžiąja savo dalimi garbingai įeina į auksinį mūsų literatūrinio palikimo fondą.

Mums, tarybinės visuomenės žmonėms, Maironio poezija daug kuo yra artima ir brangi. Pirmiausia, joje brangi mums gili ir nuoširdi poeto meilė liaudžiai, kurią sudaro paprasti pilki darbo žmonės. Mums suprantamas ir brangus tas didžiulis poeto tikėjimas liaudies jėgomis ir tas aistringas, šviesus, uždegantis entuziazmas, su kuriuo Maironis dainuoja giedresnę mūsų tautos ateitį. Brangūs mums Maironio kūriniai, kuriuose su tokia meile dainuojama tėvynė, kur mes gimėme, augome, kovojome dėl naujosios, Tarybų Lietuvos, dėl geresnės jos dirbančiųjų buities. Drauge su Maironiu mes didžiuojamės šlovingąja savo tautos praeitimi, didvyriškais jos sūnumis ir dukterimis, kurie tėvynės laisvei negailėjo nei kraujo, nei gyvybės, kurie prieš amžinuosius savo tautos priešus vokiečius grobikus krauju nulaistytuose laukuose šimtmečiais grūmėsi dėl gimtosios žemės laisvės. Maironio dainą „Kur lygūs laukai..." dainavo lietuviai raudonarmiečiai, Tėvynės karo frontuose petis į petį su visomis Tarybų Sąjungos tautomis kaudamiesi dėl savo krašto laisvės. Poeto eilėraščiai apie Vilnių ir Trakų pilį, apie tuos mūsų valstybiškumo ir heroiškosios praeities liudininkus visada bus brangūs kiekvienam ištikimam mūsų liaudies sūnui.

Brangi mums ir mūsų krašto gamta, – su tokia meile poeto dainuotas mėlynasis Nemunas, Neris, Dubysa ir Nevėžis, senieji piliakalniai, pievos ir laukai, kada jie žydi ir siūbuoja vasaros saulėje ir kada juos užkloja storas sniego patalas. Mums brangios tamsiosios mūsų girios, „naktis graži, rami, vaizdi"[12], septyni šienpioviai ir „Grigo ratai apvirtę"[13] šviesiame Lietuvos danguje, ir žiemos pūgų uždumti

[12] *Mūsų vargai*, V.

[13] *Jaunoji Lietuva*, VII, 1.

kaimai, ir iš sniego kyšančios eglytės, ir žiemos naktys, kada šaltis „ant gryčiutės langų žvaigždelėmis verpalą audžia“[14].

Brangi mums taip poeto išgarbinta sena, nuostabiai turtinga, lanksti ir graži mūsų gimtoji kalba, kurią per amžių audras tiktai mūsų liaudis savo lūpose išlaikė po šiaudine pastoge. Mielos mums Maironio išaukštintos mūsų dainos, toji giliausioji liaudies džiaugsmo, sielvarto, kančių ir vilties srovė, į kurią visą savo širdį liaudis įliejo priespaudos, kovų, pralaimėjimų ir laimėjimų dienomis.

Didžiosios tautų kovos su fašizmu metu Maironis savo kūryba auklėjo geriausias mūsų tautos savybes – savo liaudies, gimtosios žemės meilę, taurų patriotizmą, prisirišimą prie savo tautos kultūros ir neapykantą vokiškiesiems barbarams.

Kada Lietuva po trejų vokiškosios okupacijos metų vėl išėjo į laisvą ir platų tarybinį darbo ir kūrybos vieškelį, kada mūsų liaudis didvyriškai dirba, gydydama karo padarytas žaizdas, atstatydama savo ūkį ir kultūrą, su gilia viltimi žvelgdama į komunistinę ateitį, kaip į visų jos dvasinių jėgų išplėtojimo laidą ir dirvą, Maironis greta kitų didžiųjų mūsų praeities rašytojų didele savo kūrybos dalimi vėl virsta mūsų kovos sąjungininku socialistinėje statyboje. Gilus tikėjimas darbo žmonių kolektyvo jėgomis ir tarybine ateitimi, pasiryžimas kovų ir darbo kelyje nugalėti visas kliūtis, šviesus optimizmas – štai kas būdinga mūsų krašto dirbantiesiems šiuo metu, kada, didžiosios rusų tautos ir kitų tarybinių tautų padedami, mes kuriame naują, didelį ir šviesų gyvenimą. Pažangiosios Maironio idėjos, jo gyvas, entuziastiškas žodis šiandien vėl uždega mus pasiryžimu kovoti dėl *tarybinio* Lietuvos atgimimo, dėl tos Lietuvos, kuriai sukurti atviri vartai visiems tiems, kurie su pasiaukojimu dirba, į ranką paėmę kūjį, *arklą, knygą, lyrą*. Kaip Maironis, savo metu drąsiai žvelgdamas į ateitį, jausdamas aplink save gyvas, pulsuojančias ir nenugalimas liaudies jėgas, nebijojo praeities šmėklų ir to meto reakcijos, taip ir šių dienų Lietuvos tarybinė liaudis supranta, kad jos didingo žygiavimo pirmyn nesutrukdys pačios istorijos pasmerktos reakcijos jėgos, kurios dar veltui stengiasi stabdyti istorijos ratą, kurios bergždžiai

[14] *Ibid.*, VII, 1.

mėgina užtvenkti plačią ir nesulaikomą socialistinės Lietuvos kūrybos upę, nes –

Nebeužtvenksi upės bėgimo,
Norint sau eitų ji pamažu;
Nebsulaikysi naujo kilimo,
Nors jį pasveikint tau ir baisu.

Naujos idėjos – darbas ne vaiko:
Užtvenktos mėto áudrų žaibus!
Nesustabdysi bėgančio laiko:
Vaikas tik trukdo amžių darbùs.

[...]

Amžiais pavergta kelias tėvynė [...].[15]

Tėvynė keliasi dideliam, laimingam ir prasmingam tarybiniam gyvenimui, kuriame bus galutinai realizuota didžioji geriausiųjų mūsų tautos žmonių svajonė – matyti savo liaudį, laisvą nuo bet kokios priespaudos ir išnaudojimo, sočią, sveiką, skaidrių šviesos ir kultūros spindulių nušviestą. Ši svajonė gali būti ir bus įvykdyta.

[15] Eil. „Nebeužtvenksi upės".

Retas, tačiau reprezentatyvus okupuotoje Lietuvoje kurtos rezistencinės Maironio traktuotės pavyzdys.

Pirma publikacija: M. Raganius [Aleksas Jurkūnas], „20 metų be Maironio", in: *Vyčių keliu*, 1952, Nr. 1, p. 10–14; skelbiama iš: *Ibid.*

ALEKSAS JURKŪNAS

20 metų be Maironio

Šiemet suėjo dvidešimt metų nuo didžiojo Lietuvos atgimimo dainiaus, poeto patrioto Jono Mačiulio-Maironio mirties. Su gilia pagarba ir meile mini lietuvių tauta šį taurųjį kovotoją dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės, šį amžinąjį šauklį, kvietusį ir tebekviečiantį kovoti ir aukotis už savo krašto laisvę ir gerovę, už mūsų garbingųjų protėvių skelbtuosius idealus.

Turbūt ne vienas lietuvis rašytojas ar poetas nebuvo ir nėra taip populiarus, taip mėgstamas ir toks artimas lietuvio dvasiai ir širdžiai, kaip Maironis. Sunkiausiais ir beviltiškiausias lietuvių tautai momentais Maironis sugebėjo pro gaubiančių rūkų uždangas įžiūrėti gražią ir šviesią Lietuvos ateitį, išpranašauti jos puikius laimėjimus, įžiebti vilties ir pasitikėjimo savimi kibirkštis. Pats niekad nepasiduodamas nevilčiai, į gyvenimą visad žiūrėjo optimistiškai, poetas kėlė lietuvių dvasią ir tikėjimą, ragino vieningai burtis kovon, siekiant šventojo Lietuvos žmonių idealo – laisvės.

Maironio indėlis į lietuvių literatūrą buvo itin didelis bei vertingas ir neabejotinai turėjo lemiamos reikšmės, pasukant ją nauju keliu. Savo tematikos naujumu ir įvairumu, savo dailiai apšlifuota ir tobula forma Maironis užtikrino sau lietuvių literatūroje pirmaujančią vietą. Maironio kūrybos dvasia, jo puoselėtosios idėjos ir šiandieną tebegyvena tarp mūsų, o jo patriotinės kūrybos tendencijas tęsė ir tęs Lietuvos rašytojai ir poetai.

Mačiulis, mūsų literatūroje daugiausia žinomas Maironio slapyvardžiu, gimė 1862 m. spalio mėn. 21 d.[1] Žemaitijoje, Raseinių apskrityje, Šiluvos valsčiuje, Pasandravio dvare. Mokėsi būsimasis poetas Kauno gimnazijoje, studijavo kurį laiką Kijevo universitete literatūrą, bet galiausiai pasirinko dvasininko luomą ir mokėsi Kauno dvasinėje Žemaičių seminarijoje. Literatūra Maironis susidomėjo ir pajuto patraukimą poezijai gan anksti. Jo pirmieji eilėraščiai parašyti jam tebelankant Kauno gimnaziją, tačiau visa poeto kūrybos jėga, jos subrendimas iškyla jam jau esant dvasininku.

Atgavus Lietuvai nepriklausomybę, Maironis dirba profesorium Lietuvos universitete, tačiau ir čia, nepaisydamas senyvo amžiaus ir daugel darbo, jis randa laiko rašyti ir sukuria daug puikių kūrinių, iš kurių pažymėtinos istorinės dramos *Kęstučio mirtis, Vytautas pas kryžiuočius* ir kt. Mirė Maironis Kaune 1932 m. birželio mėn. 28 d.

Būdamas nepaprastai jautrus ir atidus tautinio gyvenimo reiškiniams, Maironis savo kūryboje iškelia pavergtos lietuvių tautos gyvenimo skurdą ir vargus, žiaurią carinę vergovę. Maironio lyrikos rinkinyje *Pavasario balsai* yra geriausi jo eilėraščiai, pradedant lietuvių tautos priespaudos vaizdais ir baigiant nepriklausomu Lietuvos gyvenimu.

Ankstyvesniuose savo eilėraščiuose poetas vaizduoja didingą Lietuvos praeitį, jos klestėjimo ir didybės laikus. Visiems žinomi Maironio eilėraščiai „Vilnius (Prieš aušrą)“, „Trakų pilis“, „Praeitis“ ir daugel kitų, kuriuose jisai nuostabia menininko jėga atskleidžia gražius senovės vaizdus ir kartu apverkia jos dingusią didybę. Bet poetas nepraranda vilties ir neabejoja Lietuvos prisikėlimu. Savo eilėraštyje „Nedaugel mūsų“ Maironis sako:

Tačiau tėvynė dar nepražuvus;
Nušvis jos vėlei garbė spindėjus;
Praūš ta audra, kaip ir nebuvus,
Saulutė džiugins vėl patekėjus.[2]

[1] Data nurodyta pagal Julijaus kalendorių (senuoju stiliumi); pagal Grigaliaus kalendorių – 1862-11-02.

[2] Maironis, *Pavasario balsai*, Kaunas: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1947, p. 24. Pagal šią (tokiu variantu kitur nepasitaikančią) „Nedaugel mūsų“ strofą,

Tačiau kad visa tai atsiekus ir įvykdžius, poetas pastato ir sąlygą, kuri nepraranda savo aktualumo bei reikšmės ir šių dienų gyvenime:

Nors mūsų, broliai, nedaugel yra,
Tačiau tvirti mes, jei riš vienybė;
Į darbą stokim vyras į vyrą:
Sujungtos rankos suteiks stiprybę.[3]

Liūdesio ir širdgėlos kupinos yra Maironio eilės apie nuolatinius jo brangios Tėvynės vargus. Bet tas liūdesys, tas sielvartas poeto visada nukreipiami į kovą. Skriaudų, išnaudojimo, neteisybių paveikslai, kurie poetą lydi visą jo gyvenimą, stumia jį į kovą, verčia dainuoti kovingas dainas:

Broliai lietuviai, auštančią dieną
Mūsų nors sūnūs visgi išvys!
Griaukime amžiais užverstą sieną,
Norint gailėtųs jos beprotys![4]

Į visus tuos, kurie pasidavę nusiminimo ir nevilties nuotaikoms, kurie netiki nauju gyvenimu, kurie rauda ir aimanuoja, bet likimui pakeisti nieko neveikia, poetas prabyla šiais žodžiais:

Tas ne lietuvis, kurs dar bijo
Atsižadėt sapnų nakties,
Kurs bėgs nuo žygių, kalavijo,
Kursai didžiais darbais nešvies.[5]

kurioje kontaminuotas variantas iš penktojo 1920 m. *Pavasario balsų* leidimo bei iš 1927 m. pasirodžiusių Maironio *Raštų*, matyti, kad Aleksas Jurkūnas naudojosi 1947 m. Kaune išleistais *Pavasario balsais* (šią versiją paremia senuoju stiliumi pateiktos Maironio gimimo datos pakartojimas). Tad veikiausiai savo tekstą Jurkūnas rašė atsispirdamas bei perrašydamas įvadinį 1947 m. leidimo straipsnį: Antanas Venclova, „Maironis (1862–1932)“, in: *Ibid.*, p. 5–17 (šios knygos p. 292–302).

3 *Ibid.*, p. 24, eil. „Nedaugel mūsų“.

4 *Ibid.*, p. 47, eil. „Nebeužtvenksi upės“.

5 *Ibid.*, p. 51, eil. „Jaunimo giesmė“ [„Užtrauksme naują giesmę“].

Ypatingai aštriai Maironis pasisako prieš tuos, kurie, visą laiką rėkavę apie patriotinius jausmus, apie meilę ir atsidavimą Tėvynei, pavojaus atveju palieka ją, išsižadėdami visko, kad tik išsaugojus savo kailį. Dar 1895 metais atspausdintame eilėraštyje „Jaunimo giesmė“ šių pseudopatriotų adresu poetas pilnai teisėto pasipiktinimo žodžiais sušunka:

Tas ne lietuvis, kurs tėvynę
Bailiai, kaip kūdikis, apleis;
Kursai pamins, ką bočiai gynė
Per amžius milžinų keliais.[6]

Ir šiandien šie poeto žodžiai, pasakytieji daugiau kaip prieš pusę šimtmečio, neprarado savo jėgos, savo didžiulės reikšmės. Šias eilutes pravartu prisiminti daugeliui, kas, užmiršę savo pareigą Tėvynei, paliko ją pavojuje ir nuėjo ieškoti sau svetimų dievų arba, kas dar blogiau, dėl gardesnio kąsnio, dėl apvalesnės algos šliejasi prie pavergėjų, išduodami savo kraštą, savo tautą, jos kultūrą ir t. t.

Ir taip daugelyje savo eilėraščių Maironis išsijuosęs be gailesčio pliekia keliaklupsčiautojus, prisiplakėlius, veidmainius ir pan. Jo eilėraščiuose „Mano mokslo draugams“, „Spjauki, drauguži, į viską!“, „Vintas“, „Ašaros tarp juokų“ ir eilėje kitų ryšku poeto pašaipa visiems tiems „smulkučiams žmogeliams“, kuriems terūpi karjera, šilta vietelė, kuriems mielas tik toks gyvenimas, kur nereikia rūpintis, kovoti, dirbti.

Kiekvienam suprantamas šis pagrįstas poeto pasipiktinimas, jo aštrūs žodžiai, anot paties Maironio, mulkių adresu. Maironis, pats būdamas doras savo krašto patriotas, negalėjo nutylėti nepasijuokęs iš tų, kurie, patys vengdami prikišti pirštus, stengėsi pasinaudoti kitų žmonių darbo vaisiais, priskirti sau jų pasiektus laimėjimus.

Sako: kibkim į tvėrimą
Dėl tėvų šalies,
Sako – be pasišventimo
Saulė jau nešvies...

[6] *Ibid.*, p. 50 [„Užtrauksme naują giesmę“].

Kas man darbo, juk, brolyti,
Atsiras tokie,
Kas norės save žudyti...
Tepasišvenč jie.[7]

Pilnais ironijos ir sarkazmo žodžiais kalbėjo poetas eiléraštyje „Ašaros tarp juokų" apie tuos, kuriems svetimi pasiaukojimas ir kova dėl tautos šviesesnės ateities. Tokių žmonių rasime apsčiai ir nūdien, kurie, stovėdami nuo kovos nuošalėj, pasiekus laimėjimą ir atgavus laisvę, rėkaus apie savo „didžiulius darbus" ir „nuopelnus" Tėvynei, nors šiandien iš jų nei kraštui, nei tautai naudos nėra jokios. Todėl praverstų visiems to plauko žmonėms pasiskaityti tas aštrias Maironio satyras ir nurausti iš gėdos dėl savo neveiklumo, savo abuojumo sprendžiant tautos likimą, jos tolesnį egzistavimą.

Apdainuodamas gimtąjį kraštą ir jo gamtą, Maironis visa tai piešia nuostabiai gražiomis, bet kartu ir giliai realiomis varsomis. Su kokia puikia lyrine jėga ir meile kalba poetas apie senelį Nemuną, susimąsčiusį Nevėžį, sraunią ją Dubysą, paslaptinguosius piliakalnius, apie nuostabiai gražią dangaus mėlynę. Ir tas raustantis žemčiūgas, ir žaliuojanti rūta, ir gėlėmis pavasariais nusagstyti slėniai, ir pagaliau nuo šalčio drebančios rugienos – visa taip brangu ir miela, taip artima lietuviui. Maironio eilėraščiai apie gimtojo krašto grožį, kurių daugelis virtę dainomis, ir šiandien dažnai galima išgirsti dainuojant:

Graži tu, mano brangi tėvyne,
Šalis, kur miega kapuos didvyriai:
Graži tu savo dangaus mėlyne,
Brangi, nes daugel vargų prityrei.[8]

Lietuvai išsikovojus nepriklausomybę, Maironis neapsvaigo nuo laimėjimų, nesudėjo rankų, kaip daug kam įprasta po didžiulio darbo ir kovos, bet nauja jėga ir energija metėsi į krašto atstatomąjį darbą. Niekad nesitaikstydamas su trūkumais ir klaidomis, Maironis

7 *Ibid.*, p. 102–103.
8 *Ibid.*, p. 159, eil. „Lietuva brangi".

įgeliančiai pliekė tuos, kurie, vaikydamiesi turto, karjeros ir kitų žemiškųjų gerovių, užmiršo tautos, to tikrojo šalies šeimininko, reikalus, o tik žiūrėjo asmeniškos naudos.

Aštriose savo satyrose poetas karčiai pašiepia trumparegiškus ir bukaprotiškus partijų partijėlių siekimus. Matydamas, į kokią siaubingą padėtį pastatė kraštą partijų tarpusavio rietenos, jų kova dėl pirmavimo, matydamas šių partijų atitolimą nuo tautos interesų ir vaikymąsi kažko nesuprantamo bei neapčiuopiamo, pasmerkia jų veiklą, jų valdymo sistemą ir t. t.

Satyrose „Lietuva – didvyrių žemė", „Kai kam", „Nuolat verkšlenantiems politikams" Maironis apnuogina tuo metu Lietuvai vadovavusių asmenų menkumą, parodo jų visapusišką korupciją ir savanaudiškumą. Bešališkai ir teisingai stebėdamas visas Lietuvos gyvenimo sritis ir matydamas tuometinių „vadovų" klaidas, matydamas ir įvertindamas jų neteisingo vadovavimo padarinius, poetas meta jiems tiesiai į akis:

Dabar šalis, nuo jūsų nusikreipus,
Beeina savo išminties keliu,
O jūsų priešai užkampiais bešaipos,
Kad tapote verkšlentoju gailiu.[9]

Visą savo gyvenimą paskyręs kovai dėl krašto laisvės, o ją atgavus – dėl gražesnės ir šviesesnės ateities užtikrinimo, Maironis sielojasi dėl kiekvienos nesėkmės valstybiniame gyvenime. Jo taip mylimą Tėvynę ištinkančius sukrėtimus poetas išgyvena su širdgėla ir skausmu, kas ypatingai ryšku eilėraštyje „Skausmo skundas", atspausdintame jau po jo mirties:

Ir štai, kaip kareivis nelygioj kovoj,
Be garbės ir be vardo tėvynėj laisvoj
Aš parblokštas ir vienas!.. O mano tėvynė?.
Gint ji savo sūnų kitados garbę gynė!
Bet dabar be garbės, be sostinės pati!
Vien tik partijų partijoms dirva plati.[10]

[9] *Ibid.*, p. 213, eil. „Nuolat verkšlenantiems politikams".
[10] *Ibid.*, p. 219, eil. „Skausmo skundas".

Mirtis, išplėšusi iš lietuvių tarpo šį taurios sielos ir nuostabaus veiklumo bei darbštumo žmogų, negalėjo sunaikinti ar užmarštin nustumti jo sukurtų eilių. Maironio kūrybos poveikis mūsų tautai kovoje už savo būvį nepaprastai didelis ir nūdienoj. Poeto ugningas kovos dvasios žadinimas, jo nepalaužiamas tikėjimas pergale bei ryžtingumas ir šiandien pakelia mus į kovą už laisvę, už mūsų tėvų šventąjį tikėjimą, kuriuos okupantas stengiasi iš mūsų išplėšti. Tačiau, kol gyva mumyse Maironio dvasia, tol jokia jėga neįstengs mūsų palaužti, ir Lietuva taps graži ir laiminga, kokią norėjo matyti ir dėl kokios dirbo ir kovojo didysis poetas Maironis.

Straipsnis skelbtas Maironio jubiliejaus proga, jame pateikiama oficialioji tuometė pozicija Maironio atžvilgiu.

Pirma publikacija: Kostas Korsakas, „Poeto likimas", in: *Pergalė*, Vilnius, 1962, Nr. 12, p. 132–138; skelbiama iš: Kostas Korsakas, „Poeto likimas (Minint Maironio gimimo šimtąsias metines)", in: Kostas Korsakas, *Literatūros praeitis*, Vilnius: Vaga, 1983, p. 243–252.

KOSTAS KORSAKAS

Poeto likimas. Minint Maironio gimimo šimtąsias metines

Maironis priklauso prie pačių įžymiausių lietuvių literatūros vardų. Tačiau jo reikšmė ir šlovė ne visų buvo ir iš dalies tebėra suprantama vienodai.

Buržuaziniais laikais Maironis daug kam buvo pirmiausia aukšto rango dvasininkas, stambus viešpataujančių sluoksnių atstovas, o tik paskui – poetas, rašytojas. Tuo lengva įsitikinti, paskaičius kad ir kai kuriuos Juozo Tumo-Vaižganto atsiliepimus apie Maironį. Net šis, – garsėjęs tam tikru liberalizmu, – įžymus rašytojas ir literatūros istorikas, pirmasis Maironio biografas, mirus Maironiui šitaip sulaipsniavo jo darbus: „Kunigas Maironis nudirbo dvejus didelius darbus. Dvidešimt trejus metus jis vedė Žemaičių kunigų seminariją Kaune", ir – „antras didysis didžio žmogaus Maironies darbas buvo, kad jis daug rašė"[1]. Taigi Maironio, kaip rašytojo, nuopelnus net Tumas-Vaižgantas kėlė antroje, atseit žemesnėje vietoje už jo eitąsias aukštas dvasininko pareigas.

Šitaip į Maironį žiūrėjo ir daugelis kitų buržuazijos ideologų, literatūros kritikų bei istorikų – jiems įžymusis poetas buvo pirmiausia

[1] Žr. Juozas Tumas-Vaižgantas, „A. a. Jonas Maironis-Mačiulis (Vaikams paskaita)", in: [Juozas Tumas-Vaižgantas], *Vaižganto raštai*, t. 19: *Mūsų literatūros istorijai: ašmas būrys veikėjų: naujieji literatūros nuotykiai*, Kaunas: Švyturys, 1933, p. 220–221.

prelatas Mačiulis. Ir vertindami jo kūrybinę veiklą, jie stengėsi daugiausia iškelti ir labiausiai pabrėžti tai, kas joje buvo pagrįsta poeto religine pasaulėžiūra, konfesiniu bei klasiniu ribotumu. Maironis buvo traktuojamas kaip perdėm klerikalinis nacionalistinis rašytojas, tarnaująs tiktai lietuvių buržuazijai, klasiniams jos interesams. Šitaip Maironį tebevertina ir šiandien atsidūrę užjūryje buržuaziniai nacionalistai.

Mums Maironis pirmiausia reikšmingas kaip rašytojas, ypač kaip didžio talento poetas. Ir ne kaip vienos kurios ideologinės srovės, luomo ar klasės atstovas, o kaip poetas, kuris geriausiuose savo lyrikos kūriniuose išreiškė pagrindinius visos lietuvių tautos siekimus, kovojant jai dėl savo nacionalinių teisių, atspindėjo mūsų liaudies protestą prieš socialinį ir politinį engimą carizmo priespaudoje, karštai žadino tėvynės meilę, įkvėptai apdainavo gimtojo krašto gamtos grožį, aistringai kėlė tauriuosius jausmus – aukojimąsi visuomenės labui, jaunatvišką veržlumą ir idealizmą, pažangos polėkius, giliai atskleidė jautriausius žmogaus širdies virpėjimus.

O visa kita, kas siejasi su Maironio, kaip dvasininko, veikla, su konfesinėmis pareigomis ir jo ne kartą reikštomis atvirai reakcinėmis pažiūromis, – jau negrąžinamai yra nuėję į praeitį ir beturi tik istorinės reikšmės. Mums šiandien pirmiausia svarbus ir brangus Maironio literatūrinis palikimas, ir būtent tai, kas jame istoriškai pažangu ir kas išlaiko nenykstančią idėjinę-meninę vertę.

Mūsų marksistinis literatūros mokslas ir kritika jau atliko pagrindinį darbą įvertinant Maironio literatūrinį palikimą, išryškinant jo būdinguosius idėjinius-tematinius ir meninius bruožus, atskleidžiant jo vidinius prieštaringumus ir kartu objektyvią istorinę reikšmę bei išliekamąją vertę. Tad nebėra reikalo čia kartoti tai, kas jau pakankamai išsamiai yra pasakyta apie Maironio literatūrinį palikimą akademinėje *Lietuvių literatūros istorijoje*[2] ar juo labiau mokykliniuose vadovėliuose. Tai visiems lengvai prieinama ir gali būti gerai žinoma.

[2] Leonas Gineitis, „Maironis", in: *Lietuvių literatūros istorija*, t. 2: *Kapitalizmo epocha (1861–1917)*, redagavo Kostas Korsakas, Vilnius: Mintis, 1958, p. 240–278.

Šia jubiliejine proga norėtųsi paliesti vieną kitą momentą, kuris padėtų labiau išryškinti Maironio santykį su savo meto visuomene, su naujai atėjusiomis kartomis ir nušviestų jo kaip poeto likimą.

Maironis pagrįstai laikomas žymiausiu lietuvių nacionalinio išsivadavimo gadynės poetu. Šį vaidmenį jam pripažino jau anuo metu net jo idėjiniai priešai. Jo poezijos, ypač eilėraščių patriotiniais motyvais, poveikis tuomet buvo nepaprastai stiprus ir platus. Iš tikrųjų tokie Maironio posmai, kaip „Jau Slaviai sukilo. Nuo Juodmario krašto, / Pavasaris eina Karpatų kalnais"[3], kaip „Užtrauksim naują giesmę, broliai, / Kurią jaunimas tesupras [...]"[4], „Nebeužtvenksi upės bėgimo, / Norint sau eitų ji pamažu; / Nebsulaikysi naujo kilimo, / Nors jį pasveikint tau ir baisu"[5], ar pagaliau – „Mainos rūbai margo svieto: / Silpnas kelias, tvirtas griūva"[6] ir visa eilė panašių, kėlė ne vien nacionalinius jausmus, bet žadino ir socialinį, politinį protestą, stiprino anticarines nuotaikas.

Todėl nenuostabu, kad šiuos Maironio posmus neretai galima sutikti cituojamus bei parafrazuojamus ir kairiojoje ano meto spaudoje, skelbusioje tokius idėjinius šūkius, kurie Maironiui buvo perdėm svetimi ir [prieš] kuriuos jis griežtai pasisakė ne viename savo kūrinyje. Tačiau net tie atvirai reakciniai Maironio išpuoliai prieš socializmą, materialistinę pasaulėžiūrą ir revoliuciją nepajėgę pakeisti geriausiųjų jo kūrybos posmų pažangios prasmės, susilpninti jų teigiamo visuomeninio poveikio. Tad Maironis mūsų literatūros istorijoje yra vienas ryškiausių pavyzdžių tokio atvejo, kai objektyvi kūrinių reikšmė prašoka subjektyvias jų autoriaus tendencijas ar siekimus. Tai paprastai rodo rašytojo kūrybos idėjinį platumą ir veiksmingumą, rodo jo išėjimą už savo klasės, luomo, epochos ribų į viso krašto ir visos tautos interesų platumas, į ateities akiračius. Kaip tik šia ypatybe labiausiai ir reikšminga Maironio kūryba.

Antra vertus, tai ir suvedė Maironį į tam tikrą koliziją su buržuaziniais sluoksniais, šiems įsiviešpatavus Lietuvoje.

[3] *Jaunoji Lietuva*, VI:XIV.

[4] Eil. „Užtrauksme naują giesmę".

[5] Eil. „Nebeužtvenksi upės".

[6] Eil. „Tu girele, tu žalioji...".

Argi ne paradoksas, kad rašytojas, kuris savo kūriniais bene daugiausiai prisidėjo prie tos visuomenės oficialios ideologijos suformavimo bei jos įtvirtinimo gyvenime, buržuazinėje Lietuvoje buvo apšauktas atgyvenusiu ir pasenusiu?! Tai skelbė pati buržuazinė kritika, tai rodo ir ryškūs tikrovės faktai. Nebekalbant jau apie įvairius ano meto modernistinių literatūros srovių atstovų išpuolius prieš Maironį, vos susikūrus buržuazinei Lietuvai, dar 1920 metais, poetas Antanas Šmulkštys-Paparonis pareiškė suniekinamai: „[...] tave patį šios žemės kelionėje aš matau saulolaidos masinančioj šviesoj ir tariu, gerbdamas tavo vardą: 'Labanakt, Maironi!'"[7]. Tai buvo išspausdinta klerikaliniame dienraštyje *Laisvė*, ir Paparonio slapyvardžiu čia pasirašė kunigas Šmulkštys – trečiaeilio masto eiliuotojas, tačiau vienas įtakingiausių seimokratijos laikais viešpatavusios krikdemų partijos lyderių.

Buržuazinėje Lietuvoje „Maironis iš gyvenimo buvo stumiamas. Ir nors oficialiniams aktams buvo kviečiamas, nors mėgino kurti balades ir dramas, nors jo dramos ėjo scenoje iškilmingomis progomis, tačiau naujos kartos akyse jis buvo jau tik praeities herojus", – pripažino vėliau nacionalistinis kritikas Juozas Ambrazevičius[8]. Ir nors Maironis turėjo aukštas, gerai apmokamas dvasininko pareigas, profesūrą universitete, nors mokykliniuose vadovėliuose jam buvo pripažįstamas lietuvių literatūros klasiko vardas, ar net dar daugiau – jis buvo supamas tam tikro „tautos atgimimo dainiaus" kulto, tačiau visa ši aukšta oficiali padėtis, matyt, nepatenkino poeto, kuris kadaise buvo pareiškęs, jog „noriu verpetų, karionių"[9], „Be atilsio noriu kariauti"[10], „Tik atilsio vieno, kaip maro bijau, / Tik norai užmigti negali"[11].

[7] Paparonis [Antanas Šmulkštys], „Del Maironio poemos 'Mūsų vargai'", in: *Laisvė*, Kaunas, 1920-08-22, Nr. 169 (šios knygos p. 169).

[8] Žr. Juozas Ambrazevičius, „Maironis ir visuomenė", in: Maironis, *Pavasario balsai*, Würzburgas: išleido Liudas Vismantas, 1947, p. 287–295 (šios knygos p. 284). Šis straipsnis buvo paskelbtas trijuose (1942, 1944, 1944) Antrojo pasaulinio karo metu Lietuvoje bei 1947 m. Viurcburge išleistuose *Pavasario balsuose*. 1941 m. būta dar vienos publikacijos: Juozas Ambrazevičius „Maironio metai", in: *Literatūros metraštis 1942 metams*, Kaunas: Valstybinė l-kla, 1941.

[9] Eil. „Ko siekiu ir alkstu". Tiksli citata: „noriu verpetų, karionės".

[10] Eil. „Nenoriu sapnų".

[11] Eil. „Ko siekiu ir alkstu".

Maironis dabar juo labiau troško aktyvios idėjinės veiklos, tebesiekė gyvo, veiksmingo poveikio visuomenei. Tačiau šiuo atžvilgiu poeto norai ir siekimai buržuazinėje Lietuvoje susidūrė su nenugalimomis kliūtimis. Net ir tos aukštos dvasininko pareigos, kurias ėjo Maironis, ne kartą buvo apkartintos įvairių intrigų bei užkulisinių šmeižtų, pasiekiančių ir Romos kuriją. „Aš ne toks baisus, kaip mane prieteliai Romoje išjuodino", – rašė viename savo laiške (1931-03-12)[12] Maironis. Ir dvasininko karjeroje šiuo metu sudužo Maironio reikštos aspiracijos. Vatikane skiriant Lietuvai vyskupus, – kaip liudija amžininkai, – jis buvo nurungtas kunigų politikierių.

Visa tai Maironį stūmė į nusivylimą ir desperaciją, kuri bene ryškiausiai atsispindi žinomajame jo eilėraštyje „Skausmo skundas", parašytame 1927 m., bet autoriaus pageidavimu tepaskelbtame tik po jo mirties. Su tragišku kartėliu sako čia Maironis:

Ir šitai kaip kareivis nelygioj kovoj,
Be garbės ir be vardo tėvynėj laisvoj
Aš perblokštas ir vienas!..

Šitokia depresinė, pesimistinė nuotaika lydėjo poetą jau iki paskutiniųjų gyvenimo dienų. Apie tai liudija ir neseniai paskelbti kai kurių Maironio giminaičių atsiminimai. Štai ką rašo užsienyje atsidūrusi Danutė Lipčiūtė-Augienė apie savo dėdę poetą: „Mano atminimuose Maironis užsidaręs, tylus, abejingas, prislėgtas, nusivylęs, apkartęs. Lyg aras pažeista širdim, nuvertintas poetas [...]"[13] – ir savo atsiminimus autorė baigia tuo pačiu Maironio posmu, kurį ką tik pacitavome.

Šios slogios poeto nuotaikos nebepataisė nei kai kurie dvasinės vyresnybės jam suteikti vos ne prieš mirtį paaukštinimai. Ta proga Maironis rašė vienam savo konfratrų į gimtąją Žemaitiją: „Pats aš asmeniškai neturiu kuo džiaugtis, ypač tuščiu titulu ir teise pasipuošti

[12] Žr. *Literatūra ir kalba*, t. 21: *Maironis*, redakcinė kolegija: Kostas Doveika [et al.], Vilnius: Vaga, 1990, p. 324.

[13] Žr. Danutė Lipčiūtė-Augienė, „Maironis giminės atsiminimuose", in: *Draugas*, Čikaga, 1962-05-12, Nr. 112.

feoletiniais rūbais; galėjo tai sudaryti man šiokį tokį malonumą prieš 15 metų; dabar senatvėj tai *vanitas vanitatum*[14]!" (iš 1931-03-12 laiško kan. Juozui Gudzinskui)[15].

Tačiau bene ryškiausiai Maironio, kaip rašytojo, nepakankamą vertinimą buržuazinėje Lietuvoje rodo tai, kad savo raštų penkiatomį rinkinį poetas turėjo išleisti savo lėšomis, o po jo mirties, viešpataujant buržuazijai, naujai nebepasirodė nė vienas Maironio poezijos rinkinys! Tai beveik neįtikėtina, tačiau tai faktas.

Vėliau, hitlerinės okupacijos metais, nacionalistiniai kritikai bandė ir iki šiol tebebando visaip dangstyti bei teisinti šiuos gėdingus faktus, tačiau jokie sukti jų aiškinimai negali ištrinti iš įžymaus poeto kelio juodų buržuazinės visuomenės nekultūringumo ir, pasakytume, nedėkingumo dėmių.

Kaipgi iš tikrųjų aiškinti šį Maironio konfliktą su savo meto buržuazine visuomene? Net jeigu ir pripažinsime, kad tam tikrą vaidmenį šiuo atveju vaidino ir kai kurie lietuvių literatūros raidos dėsningumai, pavyzdžiui, naujai pasireiškusios literatūrinės kryptys su savo modernistiniais ieškojimais, naujos rašytojų kartos pasirodymas literatūroje, kuris paprastai visada yra susijęs su naujos estetikos, naujų literatūrinių kanonų ir kartu su naujo skaitytojo sluoksnio iškilimu – tai vis dėlto vien tuo negalėsime paaiškinti to grubaus nuvertinimo, kurio susilaukė Maironis, kaip poetas, buržuazinėje Lietuvoje.

Šios literatūrinės diskriminacijos priežastis glūdi žymiai giliau – tame prieštaringume, kuris susidarė tarp Maironio kūrybos geriausiųjų, pažangiausiųjų motyvų ir tarp buržuazijos, įsiviešpatavusios Lietuvoje, klasinių interesų bei poreikių. Tas laisvos, atgimusios, naujos, anot poeto – jaunosios, – Lietuvos idealas, kurį puoselėjo savo kūryboje Maironis ir kurį jis, kad ir neprašokdamas buržuazinės ideologijos ribų, vis dėlto grindė nuoširdaus, pasiaukojančio patriotizmo, liaudiškumo ir humanizmo principais, išgaišo it miražas buržuazinėje tikrovėje. Buržuazijos įvesta „nepriklausomoje" Lietuvoje klasinė diktatūra, jos perdėm egoistiškas, engėjiškas valdymas, politinių partijų

[14] Tuštybių tuštybė (lot.; *Koh* 1, 2).

[15] Žr. *Literatūra ir kalba*, p. 325.

demagogija, viršūninių valstybės sluoksnių karjerizmas, savanaudiškumas bei amoralumas iš esmės kirste kirtosi su tais tauriais patriotiniais šūkiais, kuriuos dar carizmo laikais skelbė Maironis. Tai vedė poetą į neišvengiamą koliziją su viešpataujančia buržuazine visuomene, o tą visuomenę darė veidmainiškai nepalankią arba, geriausiu atveju, abejingą Maironio kūrybai. Deja, poetas nepajėgė suprasti šios metamorfozės istorinio dėsningumo ir šį faktą vertino daugiau idealistiniu, moraliniu požiūriu, skaudžiai dėl jo krimtosi ir desperavo.

Gerai visiems žinomi kartūs, pilni pasipiktinimo ir sielvarto Maironio satyriniai eilėraščiai, pliekią „nepriklausomosios" Lietuvos buržuazinius veikėjus – tuos, anot poeto, – „siurbėles, niekšus, bastūnų gaują!"[16] Tačiau ir šis toks griežtas antagonizmas karjeristų vadeivų bei politikierių atžvilgiu, aštri poeto kritika, vis dėlto tesiekusi tik pataisyti buržuazinę visuomenę, o ne paneigti jos socialinius pagrindus, negalėjo iš esmės išspręsti nei Maironio kolizijos su buržuazine aplinka, nei juo labiau įkvėpti jo naujiems kūrybiniams polėkiams, kurie to meto Lietuvoje būtų taip suskambėję, kaip skambėjo poeto kūriniai nacionalinio judėjimo laikotarpiu. Maironis 1926 metais giliai sukrėstas tai pripažino:

Seniai aš laukiu išsiilgęs,
Dažnai meldžiuos karšta malda:
Sugrįžk, sugrįžki valanda,
Kad, skruostus ašara suvilgęs,
Paliesiu lyrą, kaip tada,
Kai žėri jaunas įkvėpimas,
Jos balsui pritarė jaunimas.[17]

Deja, toji jauno įkvėpimo valanda, kurios taip troško poetas, jau niekada nebeaplankė jo, o buržuazinės Lietuvos jaunimas dainavo jau kitas – nebe Maironio – dainas, dažniausiai miesčioniškas dainuškas ar užsienietiškus šlagerius.

[16] Eil. „Kai kam". Tiksli citata: „O siurbėlės, niekšai, bastūnų gauja!"
[17] Eil. „Seniai aš laukiu išsiilgęs..."

Taip Maironis iš tikrųjų atsidūrė būklėje, kurią pats buvo nuspėjęs dar savo poetinio kelio pradžioje: „Užmirš mano giesmes! Poetai kiti / Ieškos įkvėpimo brangaus“[18]. Ši būklė sudarė ne vien visuomeninę bei literatūrinę, bet ir giliai psichologinę poeto dramą – ji su skaudžiu aiškumu tartum galutinai patvirtino tas rezignacines nuotaikas, kurios ne kartą ir anksčiau reiškėsi Maironio lyrikoje, atspindėdamos tiek tam tikrą poeto konfliktą su savo meto visuomene, tiek ir apskritai žmogiškos būties santykį su realybe, nuotaikas, kurios bene ryškiausiai nusakytos poeto aforistiniu palyginimu: „Išnyksiu, kaip dūmas, neblaškomas vėjo, / Ir niekas manęs neminės“[19]. Tačiau šios pesimistinės nuojautos akivaizdus patvirtinimas toje visuomenėje, iš kurios Maironis pagrįstai turėjo teisę reikalauti sau aukštos pagarbos bei pripažinimo, teikė jam ypatingai aštrų skausmą, nepaprastai giliai žeidė visą jo individualybę. Šioje situacijoje Maironis iškyla prieš mus kaip tragiško likimo poetas.

Bet tai buvo tik laikinas šio didelio poeto primiršimas ir nevertinimas. „Gal žmonės šiandieną manęs nesupras, / Bet mano – išauštančiai metai!“ – buvo pareiškęs Maironis eilėraštyje „Pasitikėjimas savimi“. Ir jo eilės vėl suskambo nauja galia ir nauja prasme, kai tikrai atėjo tie „išauštančiai metai“. O jie atėjo greičiau, negu galėjo numatyti ar tikėtis Maironis – jie atėjo kartu su didžiaisiais istoriniais įvykiais, kartu su lietuvių tautos posūkiu į naują savo istorinio vystymosi tarpsnį. Tai buvo ne tik socializmo statybos, bet ir lemtingų išbandymų, aštriausių kovų metai.

Jau Didžiojo Tėvynės karo metais, kai Lietuvos liaudžiai teko stoti į žūtbūtinę kovą su hitleriniais grobikais dėl savo gyvybės ir dėl socialistinės ateities, Maironio literatūrinis palikimas, geriausieji jo patriotinės lyrikos posmai vėl ėmė vaidinti veiksmingą vaidmenį. Didžiajai pergalei tarnavo ne vien žinomieji poeto eilėraščiai apie senovės lietuvių kovas su kryžiuočiais ar apie kaizerinę vokiečių okupaciją Lietuvoje. Ženklus tas faktas, kad pirmasis tarybinių lietuvių poetų eilėraščių rinkinys *Gyvajai Lietuvai*, išleistas 1942 m. Maskvoje, prasideda kaip

[18] Eil. „Išnyksiu kaip dūmas“.
[19] Eil. „Išnyksiu kaip dūmas“.

tik Maironio klasišku posmu: „Kur bėga Šešupė, kur Nemunas teka"[20], paimtu to rinkinio moto. Ar galėjo Maironis tikėtis tokios kovinės sąjungos?!

Šia iškilminga jubiliejine proga noriu paliudyti, kad lietuvių tarybiniai rašytojai, pasitraukę karo metais į Tarybų šalies gilumą, sėmėsi iš Maironio poezijos patriotinių impulsų savo kūrybai. Perleisdami per socialistinę pasaulėžiūrą, per tarybines pažiūras bei nuotaikas suvokdami ir pajausdami Maironio lyrikos sveikuosius liaudiškus pradus, joje sukauptą karštą meilę gimtajam kraštui, jos krištoliškai aiškų poetinį skambėjimą, jie Maironio poeziją tuo metu laikė vienu iš sektinų pavyzdžių, kaip reikia atsakingu istoriniu momentu tarnauti liaudžiai, kaip į ją veiksmingai prabilti ir kaip ją uždegti lemiamai kovai. Tad mūsų literatūros istorikai bei kritikai, reikia manyti, lengvai atseks ir tam tikrą maironinę tradiciją lietuvių tarybinėje poezijoje Didžiojo Tėvynės karo metais.

Iškovotoji pergalė prieš nuožmiausius lietuvių tautos priešus – vokiečių imperialistus, naujo socialistinio gyvenimo statyba ant karo griuvėsių, – kai reikėjo didelio ryžtingumo bei pasiaukojimo tėvynės labui, jaunatviško veržlumo ir entuziazmo, tikėjimo šviesia ateitimi ir liaudies kūrybinėmis galiomis, – darė ir toliau Maironio poeziją gyvą ir aktualią. Todėl pokario laikotarpiu poeto literatūrinis palikimas susilaukė didelio populiarumo bei aukšto pripažinimo tiek Tarybų Lietuvoje, tiek ir už jos ribų. Jau 1947 m. buvo išleistas naujas *Pavasario balsų* leidimas, o po poros metų Maskvoje pasirodė stambi Maironio poezijos rinktinė rusų kalba. Praėjus nepilnam dešimtmečiui, 1956 metais, buvo išleistas Maironio rinktinių raštų dvitomis, į kurį įėjo ne tik jo lyrika, bet ir poema *Jaunoji Lietuva*. Dar po poros metų vėl buvo išleisti meniškai apipavidalinti *Pavasario balsai*, o XIX amžiaus lietuvių poezijos rinkinyje, nepersenai pasirodžiusiame Maksimo Gorkio įsteigtos „Poeto bibliotekos" serijoje, įdėtas stambus pluoštas ir Maironio eilėraščių, pakartotinai išverstų į rusų kalbą. Dabartinis poeto jubiliejus vėl pažymimas naujais jo poezijos leidiniais lietuvių ir rusų kalbomis.

[20] Eil. „Kur bėga Šešupė".

Šie sausi bibliografiniai duomenys, kurie tikriausiai nustebintų patį poetą, yra geriausias įrodymas, kad Maironis tarybinės santvarkos sąlygomis tikrai susilaukė „išauštančių metų". Bendras Maironio knygų, išleistų pokario laikotarpiu, tiražas jau seniai toli prašoko jo raštų išplitimą buržuazinėje Lietuvoje, o per vertimus į rusų kalbą Maironio lyrika jau seniai išėjo į visą plačiąją Tarybų šalį. Ir tai yra visiškai dėsninga, nors kai kam gal ir atrodytų paradoksalu, kad Maironiui priešingos ideologijos žmonės taip didžiai vertina ir taip plačiai skleidžia jo literatūrinį palikimą. Tai yra dėsninga todėl, kad tarybinė visuomenė, kurdama naują, komunistinę kultūrą, paveldi iš praeities viską, kas joje buvo pažangu ir vertinga, tauru ir tikrai patriotiška, kilnu ir humaniška, viską, kas tarnavo liaudžiai veržiantis į šviesesnę ir teisingesnę ateitį. Tad tarybinė praktika akivaizdžiai paneigia Tumo-Vaižganto žodžius, pasakytus mirus Maironiui: „Dainių tegali įvertinti jo amžininkai; tie, kurie drauge su juo virpėjo tais pačiais susigraudinimais, kurie baime tirpo dėl tų pat nelaimių, kurių širdys salo tais pat laukimais. Dabar kiti žmonės, kiti reikalai, kitų tenka dairytis ir pranašų-skatintojų"[21]. Mes žinome, kaip Maironį vertino jo amžininkai buržuazinėje Lietuvoje ir kokiais „pranašais-skatintojais" jie buvo pakeitę taurų, įkvėptą poetą.

Tarybinė visuomenė pasirodė mokanti vertinti Maironį geriau ir teisingiau negu jo buržuaziniai amžininkai, oficialiai vadinę poetą „Lietuvos atgimimo dainiumi", „tautos prisikėlimo pranašu" bei kitokiais panašiai išpūstais vardais, tačiau iš tikrųjų mažai tesirūpinę nuoširdžiai pajausti ir deramai pagerbti įžymųjį poetą.

Vertindama Maironio kūrybinį palikimą nauju ir kartu kritišku žvilgsniu, semdamasi iš to palikimo naujų, socialistinio gyvenimo poreikius atitinkančių aspiracijų bei polėkių, naujais aspektais suvokdama poeto skelbtus idealus, tarybinė visuomenė šiandien suteikia daugeliui Maironio kūrinių naują įprasminimą ir naują skambėjimą. Bet juk tai ir yra bet kurio didelio poeto požymis ir lemtis, kad kiekviena

[21] Juozas Tumas-Vaižgantas, „Maironiui mirus (Radio paskaita)", in: [Juozas Tumas-Vaižgantas], *Vaižganto raštai*, t. 19: *Mūsų literatūros istorijai: ašmas būrys veikėjų: naujieji literatūros nuotykiai*, Kaunas: Švyturys, 1933, p. 228.

nauja epocha, priimdama ir vertindama jį savitai, randa jame tai, kas jai artima ir brangu. O pats poetas nuo to darosi tik dar reikšmingesnis ir turiningesnis.

Maironis žinomame eilėraštyje „Jei kada pančiai nukris“ nuogąstavo, ar jo išgyventos „kovos ir kančios, be ryto naktis“ bus besuprantamos ateities vaikams. Šiandien galim aiškiai pasakyti, jog tarybiniai žmonės gerai supranta Maironio atliktą reikšmingą vaidmenį lietuvių tautos istorinėje raidoje ir kartu didžiai brangina geriausią išliekamąją jo kūrybinio palikimo dalį.

Tekstas 1962 m. lapkričio 1 d. skaitytas Maironio minėjime.

Pirma publikacija: Vincas Mykolaitis-Putinas, „Maironis. 100-tosioms gimimo metinėms paminėti“, in: Vincas Mykolaitis-Putinas, *Raštai*, t. 10: *Poezija; Literatūros istorija ir kritika; Laiškai, dokumentai*, Vilnius: Vaga, 1969, p. 592–601; skelbiama iš: *Ibid.*

VINCAS MYKOLAITIS-PUTINAS

Maironis. 100-tosioms gimimo metinėms paminėti

Mano kartos žmonėms Maironis daugiau negu poetas. Mes žinome daug didesnių poetų už Maironį, tačiau Maironis mums kažkas daugiau negu jie. Ne savo raštų gausumu, ne tematikos svarumu, ne poetiniu artizmu, o savo lietuviško žodžio galia ir poveikiu mūsų sąmonei, – žodžio, padėjusio mums rasti save, apsispręsti ir visą amžių pasilikti su savo kraštu, su savo tauta.

Kai mes stebime tautų, ypačiai mažųjų tautų gyvenimą ir santykius, tai susiduriame su vienu labai įdomiu psichologiniu reiškiniu, ypač išryškėjusiu XIX a. antroje pusėje ir XX a. pradžioje. Būtent, dėl ko tam tikros tautos žmogus, tautos paniekintos, pavergtos, užguitos, mažos, – vakarykščių baudžiauninkų tautos žmogus – nebenori priklausyti nė vienai didelei, viešpataujančiai tautai, kartais net ima ją neapkęsti, ima didžiuotis ta savąja pavergta maža tautele ir vien jai nori priklausyti. Taip yra atsitikę su mažomis Balkanų tautomis, taip atsitiko ir su tautiškai sąmonėjančiais lietuvių tautos žmonėmis. Dėl ko? Kas juos taip paveikė?

Nesileisiu čia į įvairias tautinio sąmonėjimo priežastis bei veiksnius. Savo reikalui, susiedamas tai su Maironiu, noriu čia paminėti tris tokius veiksnius, ypačiai reikšmingus lietuvių tautai – tai praeitis-senovė, gimtoji kalba ir kova prieš carizmą dėl tautos teisių. Prie jų galėtume pridėti dar vieną, kaip anų pasekmę – tai prisirišimas prie gimtojo krašto. Maironis savo raštais visus šiuos veiksnius ugdė, skiepijo į savo skaitytojų širdis, – buvo vienas iš tų, kurių žodis skambėjo įspūdingiausiai, įtikinamiausiai.

Mūsų poetas nebuvo istorikas. Tačiau jis suprato istorijos reikšmę pavergtai tautai, senovės žavesį, ypač kad piešiant senovės paveikslą, vaizduotė gali laisvai skrajoti idealiose fantazijos srityse. Praeities toliuose gali rodyti patraukliausius heroizmo pavyzdžius. Visi Maironio raštai nusagstyti lietuvių tautos praeities motyvais. Pradėdamas savo literatūrinį darbą, jis pajuto reikalą duoti trumpą istorijos vadovėlį. Jis jį parašė 1884–1886 m. Ta jo *Vistorija*[1] buvo išspausdinta 1891 m., vėliau pakartota dar tris kartus. Viename savo eilėraštyje Maironis sakosi, kad jis norėtų „prikelti nors vieną senelį / Iš kapų milžinų / Ir išgirsti nors vieną, bet gyvą žodelį / Iš senovės laikų"[2]. Noras atgaivinti, pavaizduoti praeitį įvairiais variantais skamba lyrinėj ir epinėj Maironio poezijoj. Jį lengvai išgirs kiekvienas, peržvelgdamas poeto raštus. Tas pats noras paskatino jį rašyti dramų trilogiją *Kęstučio mirtis, Vytautas pas kryžiuočius* ir *Vytautas Karalius*.

Sąmoningas subrendusios tautos istorikas ieško praeity istorinės tiesos, analizuoja socialinius santykius, nužymi progreso linkmes. Tauta-kūdikis ieško praeity pasakų ir pamokymų. Maironis, tai žinodamas, prologe į trilogiją taip savo uždavinį ir aptaria:

Paliki už durų kasdieninius vargus
Ir pilko gyvenimo naštą!
Lakius pabalnojęs vaizduotės žirgus,
Nuskriski į tolimą kraštą!
Į kraštą tamsių, neįžengiamų girių,
Į kraštą prabočių, tėvų-didžiavyrių!
[...]
Ir ten, iš prabočių, didžios praeities
Mokinkis paguodos, ieškok išminties![3]

1 [Maironis], *Apsakymai apie Lietuvos praeigą*, paraszė Stanyslovas Zanavykas 1886, Tilžė: Kasztu Lietuvos mylėtojų spausdinta pas O. v. Mauderodės, 1891.
2 Eil. „Aš norėčiau prikelti".
3 Tai yra ne visos trilogijos, o dramos *Kęstučio mirtis* prologas (žr. [Maironis], *Maironio raštai*, t. 3: *Dramatiški veikalai*, Kaunas: [s. n.], 1930, p. 91).

Vaizduodamas senovės lietuvių barzdočių kovas su priešais, Maironis įsakmiai nurodo du pikčiausius priešus – kryžiuočius ir lenkų šovinistus-endekus[4]. Tiedu priešai ir jo jaunystės laikais grėsė didžiausioms lietuvių vertybėms – žemei ir tautiškumui.

Tačiau, be tų dviejų, buvo dar trečias priešas – poeto gyvenamoj dabarty. Tas priešas – tai carinės Rusijos imperijos režimas – carizmas, pavertęs, kaip žinoma, Rusiją tautų kalėjimu. Kova prieš carizmo užmačias Lietuvoje skamba Maironio poezijoj garsiausiais, karingiausiais tonais tiesiogiai, atvirai, o kai kur pridengta alegoriniais, simboliniais įvaizdžiais bei metaforomis. Štai vienas būdingas posmas:

Neregėti aušros!.. Taip prailgo naktis!
Beldžia vėjas į langą bailiai;
Nebenori jau miego pabudus akis,
Nors negreit patekės spinduliai.[5]

Kovingieji, nukreipti prieš carizmą eilėraščiai bei dainos pelnė Maironiui didžiausią populiarumą Lietuvos visuomenėj, nes atitiko plačiųjų liaudies masių siekimus bei nuotaikas. Geriausioje savo kūrybos dalyje Maironis tapo kovotoju už liaudies teises, už pavergtos tautos laisvę ir tautiškumą.

Konkretus, visuotinis tautiškumo elementas yra gimtoji kalba. Lietuvių tautos istorija, kaip žinoma, ėjo tokia linkme, kad gimtoji kalba ėmė pamažu nykti pirmiausia bajorijoje, o paskui ir liaudyje. Vyko polonizacijos ir germanizacijos procesas. Maironis šį procesą sekė skaudama širdimi. Jis norėjo jam užkirsti kelią. Jis norėjo sulaikyti lietuvių kalbos nykimą valstiečių pirkiose. Nepaisydamas dvarininkų priešiškumo liaudžiai, jis norėjo lietuvių kalbą grąžinti net ir į dvarus. Poetas rūstauja, kad dvarininkų dukros, patekę į Varšuvos pensionus:

Lietuviškai, rods, neišmoks prakalbėti,
Ar austi, ar braukti rasas,

4 Lenkų nacionalistų politinio judėjimo *Narodowa Demokracja* atstovai.

5 Eil. „Rusų laikais priešaušris".

Ar prosenių žemę, jos būdą mylėti,
Bet... užduotį savo supras:

Per pokylius kaip karalienės žibės.[6]

Jis smerkia išsigimėlius, kurie išsižada savo žemės ir jos papročių:

Tas ne lietuvis, kurs jos būdo,
Jos žemės dainų nemylės;
Neverks, kad patys sūnūs žudo,
Kas verta meilės ir garbės.[7]

Jis skatina kovą už gimtąją žemę, jos būdą ir kalbą:

Ginkime kalbą, žemę, jos būdą!
Stokim į darbą kaip milžinai![8]

Ir džiaugiasi, kad Nemuno ir Šešupės krašte „broliai artojai lietuviškai šneka"[9]. Šitokiais kalbos aukštinimo ir gynimo motyvais perpintos ir visos Maironio poemos.

Tačiau jis buvo ne vien gimtosios kalbos gynėjas, bet ir ja rašąs poetas. Lietuviškas žodis jam buvo svarbiausia ir vienintelė reiškimosi priemonė. Deja, kai Maironis pradėjo rašyti poeziją, tas žodis buvo dar labai netobulas, moderniajai poetinei kūrybai nepritaikytas. Pirmosios savo poemos *Tarp skausmų į garbę* pratarmėje Maironis taip skundžiasi, turėdamas galvoje jaunųjų skaitytojų reikalavimus:

Bēt jauni, pardaug įsitikēję į savo galę, pardaug teip jau reikalauja ir nů kitu; ir mano poema nevisai jůs užganēdįs: jos rubai pasirodys dar sziurksztųs ir stori, eisiena gana sunki. Bet neužmirszkite, brolei, jog einu keliu visai nauju ir neiszmintu, jog lietuviszkas liežuvis įpatingai poezijoje visai dar neiszdirbtas, ir ant vieno sakinio reikia nekartą rymo-

6 Eil. „Tautos pabėgėliams".
7 Eil. „Užtrauksme naują giesmę".
8 Eil. „Nebeužtvenksi upės".
9 Eil. „Kur bėga Šešupė".

ti ilgomis valandomis, iki iszrandi atsakantį iszreiszkimą savo mislies. Sergėjaus, kiek galėdamas nauju ir mažai suprantamu žodžiu, bet kad palengvinti skaitymą ir supratimą ir tiems, kurie mažai temoka lietuviszkai, patalpinau ant galo trumpą paaiszkinimą truputį sunkesniu žodžiu.[10]

Tame žodynėly šalia šiandien jau nebevartojamų žodžių, kaip *ateiga, gyvata, karionė, liuosybė, praeiga, užganėdinti, valandrodis, visotnyčia* (universitetas), randame ir tokių, šiandien visų vartojamų, kaip *anga, banga, begalinis, būdas, diduomenė, gaivalas, įkvėpimas, išgama, karta* ir daug kitų. Versdami Maironio raštus, matome, kad jis visą gyvenimą stengėsi turtinti, įvairinti savo kalbą. Tačiau poezijai svarbiau negu žodynas kalbos stiliaus lankstumas, emocingumas, ekspresija, muzikalumas. Ir šiuo atžvilgiu poetinės kalbos kūryboje Maironio laimėjimai yra labai reikšmingi. Jis pirmas ir, galima sakyti, vienintelis iš savo amžininkų pasiekė tokio poetinės kalbos ir formos tobulumo. Rašęs klasikine tonine eilėdara, jis ilgiems laikams ją prigydė lietuvių literatūroje. Jis sukūrė būdingas maironiškas strofas, savotišką ritminę intonaciją, daug ligi jo nežinomų, nevartotų sąskambių-rimų. Maironio poetinės kalbos vaizdingumas, emocingumas, metaforika kartu su paprastumu darė jo turinį įtaigų, jaudinantį, lengvai suprantamą. Štai dėl ko Maironio poezija veikė lietuvių tautą sąmoninančiai, ugdydama jos nacionalinį susipratimą. Ji sudaro ištisą epochą, šiandien vadinamą maironine lietuvių literatūroje.

Lietuvių nacionalinio judėjimo laikais, Maironio jaunystėje, jo talento suklestėjimo metais, visi svarbiausieji jo patriotiniai šūkiai – mylėti savo tautos praeitį ir kalbą, kovoti su priespauda, liaudies nutautimu – buvo visuotinai priimtini. Kai kurios Maironio patriotinės dainos ir šiandien skamba lietuvių liaudyje, o daugelis jo poezijos posmų ir šiandien tebejaudina skaitytoją.

Pradėdamas savo kalbą, sakiau, kad Maironis yra didis ir brangus ypačiai mano kartos žmonėms. Mes esame maždaug trimis dešimtimis

[10] St. Garnys [Maironis], *Terp skausmu į garbę*, Tilžė: O. von Mauderodės spaustuvė, 1895, p. 3–4.

metų jaunesni už Maironį. Kai mes pradėjome sąmoningai, intelektualiai gyventi apie 1907–1910 metus, Maironis buvo pačiame savo talento subrendime. Buvo pasirodę visi reikšmingiausieji jo kūriniai. Mes juos skaitėme, mes jais gėrėjomės, mes jais auklėjomės. Jie mus veikė giliau negu vyresniųjų ir jaunesniųjų kartų žmones. Vyresniosios kartos, Maironio amžininkai, nesutarė su juo daugeliu ideologinių klausimų. Tai buvo lietuvių visuomenės diferenciacijos laikotarpis. Paliovė ėjusi *Aušra*, kurioje Maironis išspausdino pirmąjį eilėraštį. Pasirodė pozityvistinis liberalinis *Varpas*, klerikalinė *Apžvalga* ir *Tėvynės sargas*, socialistiniai *Lietuviškasis balsas*, *Lietuvos darbininkas*, *Darbininkų balsas*, vėliau *Žarija*, *Skardas*, *Naujoji gadynė*. Maironis pritapo prie klerikalinės spaudos. Už klerikalines jo kūrinių idėjas jį aštriai puolė Stasys Matulaitis[11], šnairavo Vincas Kudirka, Jonas Šliūpas ir visi kairiosios krypties žmonės.

Jaunesniosios už manąją kartos laikė Maironį jau pasenusiu, atgyvenusiu, nebeaktualiu rašytoju. Jos tarėsi esą išsivadavusios iš Maironio pažiūrų bei poetikos poveikio.

Ištikimiausia Maironiui pasirodė manoji karta. Didžiuma jos žmonių buvo nusiteikusi laisvamaniškai religijos atžvilgiu. Kad Maironis – kunigas, ji žinojo, tačiau žiūrėjo į tai atlaidžiai. Mumyse dar ilgą laiką buvo gyva Maironio įdiegta Lietuvos senovės romantika, praeities heroizmas, bočių-didvyrių šlovė. Mes pakilia nuotaika skaitydavome:

Kur šiandieną Jinai?
Miega jos milžinai;
Po žemių jų ilsis krūtinė!
Kaip po audrų didžių,
Kad ant marių plačių
Užmiega vilnis paskutinė.[12]

[11] Žr. N. [Stasys Matulaitis], [*Terp skausmu į garbę* recenzija], in: *Varpas*, Tilžė, 1895, Nr. 8, p. 133–136 (šios knygos p. 52–62); S. [Stasys Matulaitis], [*Pavasario balsų* recenzija], in: *Varpas*, Tilžė, 1898, Nr. 1, p. 9–11 (šios knygos p. 72–81).

[12] *Jaunoji Lietuva*, „Įžanga".

Mes ilgai prisiminėm tamsius carinės priespaudos metus – ir vėl deklamuodavom:

Jau Slaviai sukilo. Nuo Juodmario krašto
Pavasaris eina Karpatų kalnais.
Po Lietuvą žiema. Nei žodžio nei rašto
Neleidžia erelis, suspaudęs sparnais...[13]

Maironio poezijos patriotizmas visuomeniškai pilietiškai nusiteikusius jaudino kone visą gyvenimą. Poetiškų sielų skaitytojai gėrėjosi dainiškais, skambiais jo eilėraščiais, gamtiniais bei individualiniais motyvais. Maironis mano kartos žmonių sąmonėj įsitvirtino kaip didelis lietuvis ir poetas.

Aš pats Maironį pirmą sykį pamačiau Marijampolės bažnyčioje per mokinių pamaldas. Jis, matyt, buvo atvažiavęs atlankyti savo bičiulio, o mūsų mokytojo kapeliono, taip pat poeto Motiejaus Gustaičio. Maironis po pamaldų pasakė mums pamokslėlį. Atsimenu tik vieną to pamokslėlio vietą. Tais laikais gimnazistai nešiodavo uniformas su nikelinėmis spindinčiomis sagomis. „Žiūrėkite, kalbėjo Maironis, gal tai jūsų tėvų, brolių ir seserų ašaros spindi." Aš tada galėjau būti trečioje ar ketvirtoje tuometinės gimnazijos klasėje. 1909 metų vasarą, išvažiuodamas atostogų, atlankiau savo klasės draugą Petrą Šalčių. Jis man parodė Maironio poemą *Jaunoji Lietuva* ir kai ką iš jos paskaitė; bene „Jau Slaviai sukilo". Knygelę aš įsigijau ir, važiuodamas namo, vežime godžiai ją skaičiau. Netrukus po to nusipirkau *Pavasario balsus*, paskui *Raseinių Magdę* – ir Maironis tvirtai įsišaknijo mano vidaus pasaulyje.

Neprisimenu, kuriais metais buvo išleistas pirmasis Maironio portretas ir pardavinėjamas knygynuose. Buvo tai padidinta fotografija – gražus, amžiaus stiprume vyras, tankiais garbanotais plaukais, apsirengęs kunigiškai, su kanauninkišku ar pralotišku medalionu ant krūtinės. Šitas medalionas, matyt, aukso grandinėle pakabintas ant kaklo, visą laiką man rėžė akis: ar tai tinka poetui tokios puošmenos?!

[13] *Jaunoji Lietuva*, VI:XIV.

Ir aš neiškentęs sykį ėmiau ir juodai užtušavau tą kanauninkišką ar pralotišką ordiną – nuėmiau jį nuo poeto krūtinės. Jei aš tada pasielgiau nepagarbiai, čia viešai atsiprašau bent jo atminimą. Tą portretą, laimingai išlikusį per karų suirutes, aš saugau ir šiandien.

Su gyvu Maironiu man teko susitikti žymiai vėliau – tik 1923 m., kai aš pradėjau dirbti Lietuvos universitete Kaune. Maironis skaitė Teologijos-Filosofijos fakulteto studentams senosios lietuvių literatūros kursą – apie Donelaitį. Susitikdavau su juo posėdžiuose. Jis laikėsi santūrai, maža kalbėjo. Į lietuvių rašytojų draugiją jis nebuvo įsirašęs. Sakydavo, kad rašytojas turi rašyti, o ne leisti laiką posėdžiuose ir pobūviuose.

Artimesnių asmeninių santykių su Maironiu aš taip ir nesumezgiau. Man buvo nedrąsu prie jo, tokio oraus, pirmam prieiti, o jis neturėjo į mane jokio reikalo... Atsimenu, tik vieną kartą esu buvęs jo ištaigingame bute jo namuose pas jį vaišėse su daugeliu kitų svečių. Tame pobūvyje nieko specifiškai maironiško, poetiško, literatūriško nepatyriau.

1932 m. pavasarį pasklido žinia, kad Maironis serga.

Vieną kartą, birželio 28 d., ėjau Vaižganto gatve. Staiga susitinku patį Juozą Tumą-Vaižgantą. Jis stabtelėjo ir su jam būdingu išviršiniu nerūpestingumu, bet su tragiška potekste ištarė tik šiuos du žodžius: Maironis „pomior“... Ir nuėjo, palikęs mane sukrėstą, apstulbusį.

Trečią dieną Maironį laidojo. Palaidojo jį slegiančiuose mūruose, Kauno Katedros kriptoje. Marmuro lentoje įrašė:

Kaip man gaila to balto senelio,
Kurs, užstojęs ant amžino kelio,
Jau nebkelsis ant balso varpų
Ir, ant kelių ainius pasodinęs,
Nebepasakos, bočius atminęs,
Nepratars iš šaltųjų kapų![14]

[14] *Raseinių Magdė.*

Bet tai ne būdingiausi poeto žodžiai. Man atrodė, daug labiau pritiktų palaidoti Maironį atviroj Lietuvos gamtoj, kalnely, tarp šlamančių beržų. Jo bareljefas turėtų būti ne seno, bet poeto pačiame amžiaus stiprume, o antkapy iškalta:

Mylėk, lietuvi, tą brangią žemę,
Kame nuo amžių tėvai gyveno.[15]

[15] *Raseinių Magdė.*

Straipsnis skirtas iki tol menkai nagrinėtai Maironio kūrybos sričiai – jo istoriniams veikalams.

Pirma publikacija: Pranas Pauliukonis, „Maironis istorikas“, in: *Aidai*, Bruklinas, 1962, Nr. 7, p. 312–315; skelbiama iš: Pranas Pauliukonis, „Maironis istorikas“, in: *Maironis: jo gimimo šimtmečiui paminėti*, red. Antanas Vaičiulaitis, New York: [J. Pragulbickas], 1963, p. 31–42.

PRANAS PAULIUKONIS

Maironis istorikas

Maironį kaip poetą žino visa lietuvių tauta. Kaip neeilinį teologą jį gerai pažįsta kunigai, ypač buvę jo studentai. Maironio parašytas traktatas *De justitia et jure*[1] yra nemažas įnašas moralinėje teologijoje apie teisės ir teisingumo supratimą. Savo laiku buvo geriausias veikalas moralinės teisės klausimu visoje Rusijos imperijoje. Bet Maironis kaip istorikas ar teisingiau, kun. dr. Jono Matuso žodžiais tariant, Lietuvos istorijos rašytojas, mažai kieno dėmesį yra atkreipęs. O vis tik anuo metu jo parašytoji Lietuvos istorija buvo geriausias vadovėlis.

Maironis tautinio atgimimo veikėjas

Maironis yra brendęs prasiskleidžiančio lietuvių tautinio susipratimo laikotarpyje, kada lietuvių veikėjų dėmesys ypatingai buvo nukreiptas į tautos istoriją. Caro valdžios varginama ir kankinama tauta buvo gaivinama garbingos praeities vaizdais. Simonas Daukantas knygoje apie lietuvių būdą rinko kuo gražiausius žodžius nušviesti lietuvio praeities gyvenimui ir papročiams, kad atsvertų tuometinį rusų priespaudos vargą Lietuvoje. Net lietuvių dignitoriai vyskupai, Motiejus Valančius ir Antanas Baranauskas, augštino pagonišką Lietuvą. Dr. Jonas Basanavičius, iš profesijos gydytojas, visą gyvenimą pašventė

[1] Joannes Matsulevicz, *Praelectiones de iustitia et iure: Quas habuit in Caesarea Romano-Catholica Ecclesiastica Academia Petropolitana*, Petropoli: Officina Typ. J. A. Mansfeld, 1903.

lietuvių tautos praeities tyrinėjimams. Pirmo *Aušros* numerio viršelyje jis padėjo *motto*: Žmonės, nepažįstą istorijos, visada yra vaikai. Įžanginiame laikraščio straipsnyje pasisakė, kad *Aušros* didžiausias rūpestis būsiąs supažindinti brolius lietuvius su garbingais sentėvių veikalais, ir ragino visus domėtis lietuvių praeities žygiais, gyvenimu, tikyba, papročiais... Ir kiti aušrininkai studijavo Lietuvos istoriją: Jonas Šliūpas parašė dviejų didelių tomų veikalą, Vincas Pietaris – istorinę apysaką *Algimantą* ir pora studijėlių iš Lietuvos praeities.

Pats Maironis Lietuvos istorijos trečiosios laidos prakalboje rašė, kad suprasdamas, „kaip yra reikalinga Lietuviui žinoti savo istoriją, turėjau atliekamu laiku 1880 m. pasiimti už to darbo, nors jaučiau, jog jisai pereina mano išgales“[2]. Paraštėje nurodo, kad pasiimtą Lietuvos istorijos rašymo darbą užbaigęs 1886 m. ir po ketverių metų Tilžėje atspausdinęs Zanavyko slapyvardžiu. Iš tikrųjų pirmą kartą Maironio istorija išėjo 1891 metais antrašte *„Vistorija, arba Apsakymai apie Lietuvos praeiga.* Paraszė Stanyslovas Zanavykas 1886. Tilžė 1891 m. Kasztu Lietuvos mylėtojų spausdinta pas O. v. Mauderodės“. 186 p. Atspausdinta 3,000 egz. Antra laida išleista 1903 metais Tilžėje be jokių pataisymų, net ir be autoriaus žinios. 1906 metais Petrapilyje *Lietuvių laikraščio* išleista trečia laida antrašte: *„Lietuvos istorija su kunigaikščių paveikslais ir žemėlapiu.* Parašė Maironis (Š. M-lis). Trečią kartą atspausta ir pertaisyta. 1906. Išleista Lietuvių Laikraščio pinigais“. 259 p. Turėjo būti J. M-lis, bet, matyt, leidėjai buvo pamiršę tikrąjį autoriaus vardą. Tad per penkiolika metų Maironio Lietuvos istorija susilaukė trijų laidų po 3,000 egz., dviejų spaudos draudimo metu. Ketvirtoji laida išėjo 1926 metais Kaune Maironio raštų ketvirtuoju tomu 235 p. Pastaroji laida „žymiai perdirbta“ ir be literatūros apžvalgos.

Krikščioniškai patriotinė istorijos ideologija

Reikia tikėti Maironio žodžiais, kad pasiimtas darbas parašyti Lietuvos istoriją prašoko jo jėgas, nes jis ėmėsi jo dar prieš *Aušros* pasirodymą,

[2] Maironis (Š. M-lis), *Lietuvos istorija: su kunigaikščių paveikslais ir žemlapiu*, Petropilis: išleista Lietuvių Laikraščio pinigais, 1906, p. 4.

tebūdamas vos 18 metų amžiaus ir dar sėdėdamas gimnazisto suole. Jis aiškina, kodėl ėmėsi istorijos rašymo; esą, svetimos kalbos nemokant, labai sunku iš knygų pažinti Lietuvos praeitį, nes tik vienas Daukantas lietuviškai plačiau yra rašęs apie lietuvių tautos praeitį, bet jo darbas *Pasakojimai apie veikalus lietuvių* (1850 m. parašyti ir 1893 m. Amerikoje išleisti – Pr. P.) esąs nepragmatiškas ir daugiau yra medžiaga istorijai, o ne pati istorija.

Maironio Lietuvos istorija parašyta krikščioniško patriotizmo dvasioje. Jau įžangoje, nurodęs istorijos pažinimo svarbą tėvynės meilei, pabrėžia, kad tėvynės meilė negali būti be Dievo meilės. „Todėl klysta labai tos karštos jaunos galvos, kurios sako, jog Lietuviams užtenka vieno moksliško apšvietimo [...]. Teip tai suprasdamas musų žmonių reikalus, nekiteip rašiau ir savo Apsakymus“[3].

Maironis buvo giliai religingas ir visur, net kasdieniniuose gyvenimo reikaluose, įžvelgė Dievo Apvaizdos veikimą. Tad ir Maironio istorijoje matyti tas jo tvirtas tikėjimas Dievo Apvaizda. Kai lietuviams pavyksta iš gresiančio pavojaus išsigelbėti, autorius tai aiškina Dievo valia. Aprašydamas Saulės mūšį, pasakoja, kaip kalavijuočiai galvojo pavergti visus lietuvius. „Bet Dievas skyrė kitaip“[4]. Mindaugo laikais buvo sudaryta didelė koalicija prieš Lietuvą ir jai grėsė pavojus žūti, „vienok Dievas davė jai tuomet tvirtą vyrą Mindaugą, kursai matydamas save priešų apsuptą iš visų pusių, nenusiminė, nenupuolė dvasioje, bet drąsiai išėjo ginti tėvynės, išgelbėjo Lietuvą nuo visiškos pražūties“[5]. Vytautui patekus į kalėjimą, „Augščiausias Dievas neleido taip niekingai pražūti vyrui, kuris garbe kaip saule paskui apšvietė mūsų tėvynę“[6]. Dievas nubaudęs Vytenį, kuris, sumušęs kryžiuočius, pasityčiojo iš jų atimta monstrancija su Švenčiausiu. Jis buvęs kryžiuočių užpultas ir sumuštas, pats vos paspukęs[7].

Kryžiuočių imperialistinius tikslus ir žiaurius jų darbus Lietuvoje Maironis smerkia, o lietuvių kovas teisina, jų narsumą giria. „Todėl

3 *Ibid.*, p. 5.
4 *Ibid.*, p. 38.
5 *Ibid.*, p. 44.
6 *Ibid.*, p. 95.
7 *Ibid.*, p. 61.

nėra ko stebėtis, jei mūsų sentėviai, pirmai geresnei aplinkybei iškilus, pamesdavo krikščionių tikėjimą ir užmokėdavo gerai savo vargintojams, kardami juos ir galuodami [žudydami – Pr. P.]"[8]. Jei Gediminas būtų apsikrikštijęs, „būtų atnešęs Lietuviams nesuskaitomas laimes ir kitaip būtų gal virtusi *Lietuvių tautos ateiga*[9]", bet jis neapsikrikštijęs tik dėl „Kryžiuočių atkaklybės"[10]. Jogailos kviečiamas susitarti, „Vytautas ilgai nesididžiavo, nes neapkęsdamas kryžiuočių, tiktai per Jogailos neteisybę buvo priverstas ieškoti jų draugystės ant galo, mylėdamas tėvynę, matė kiek nelaimių atneša Lietuviams jo vienybė su Kryžiuočiais, ir pasiruošė gryžti į Lietuvą, o Kryžiuočiams už jų nedorybes neskaitė sau už pikta atkeršyti"[11]. Pašiepia Maironis ir kryžiuočių karingumą: girdi, jie „tik tuokart tvirti ir drąsūs, kai sulaukia atplūstančių maldininkų minių"[12].

Ypatingai iškeliamas Vytautas, jis vadinamas Didžiuoju. Maironis pirmasis Vytautą pavadino Didžiuoju. Remdamasis lenkų istoriku Antoni Prochaska, Maironis nurodo, kad Vytautas yra lyginamas su Aleksandru Didžiuoju. Vytautas Didysis statomas pavyzdžiu kitiems valdovams. Aprašydamas Aleksandro vainikavimą Vilniaus katedroje didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu, cituoja Jokimo Liutauro Chreptavičiaus pasakytą kalbą, kurioje jis prašęs Aleksandrą valdyti Lietuvą, kaip ją valdė Vytautas Didysis: jei neseksiąs jo pavyzdžiu, būsiąs visos tautos pražūties priežastimi[13].

Būdingai Maironis aprašo pas Henriką Valois nuvykusius Lietuvos ir Lenkijos pasiuntinius, kurie Prancūzijoje „buvo sutikti labai žmoniškai ir iškilmingai, ir visi Prancūzai stebėjosi, matydami šaunius vyrus, puikiai apsidariusius, švelnaus apsėjimo ir šnekančius visokiomis kalbomis kaip prigimtomis"[14].

[8] *Ibid.*, p. 48.
[9] Ateitis.
[10] *Ibid.*, p. 70.
[11] *Ibid.*, p. 97.
[12] *Ibid.*, p. 71.
[13] *Ibid.*, p. 152.
[14] *Ibid.*, p. 179.

Iš Daukanto raštų paimta kaip tik ta vieta, kur Daukantas kalba, kaip lietuvės motinos išlaikiusios lietuvybę. Jos, išleisdamos vaikus į pasaulį, sakydavo: „mirk vaikeli ar doru žmogumi būk ir savo namų neužmiršk. Tos, sakau, užlaikė mūsų senovės kalbą, kuria mes šiandien jų vaikai galime didžiuotis ir girtis"[15].

Maironis piktinasi, kad Kauno katedroje vysk. Valančiui, „mūsų didvyriui, kuris taip buvo karštai pamylėjęs savo tėvynės kalbą", pastatytas paminklas su lenkišku užrašu[16].

Knygos kalba lengva ir vaizdi. Senovės lietuviai ir jų vadai kovėsi narsiai kaip liūtai, mūšyje lietuviai kaip ąžuolai stovi nepajudinami"[17], „Žemaičiai jau buvo papratę kariauti ir į karą ėjo kaip į medžioklę; karas rodės jiems įgimtas darbas; vargai, karo rūpesčiai ir pati gyvybė jiems rodės nieku, jei tik savo laisvei pavojų regėjo"[18].

Rašydamas Lietuvos istoriją, savaime suprantama, Maironis turėjo naudotis kitų istorikų veikalais: rusų Volodimiru Antanavičiumi, Mikola Daškevičiumi, lenkų Prochaska, Joachimu Leleveliu ir Juozapu Ignotu Kraševskiu. Vietomis mini Petrą Dusburgą ir Janą Dlugošą, – ar jų veikalus buvo skaitęs, sunku pasakyti. Atrodo, kad jis buvo skaitęs ir Motiejų Strijkauskį su Teodoru Narbutu. Daukantą jis gerai pažinojo, lietuvių literatūros istorijos santraukoje jį vadina pirmuoju mūsų istoriku, bet nekritišku: „pas jį nėra tikro istoriško pragmatizmo, nėra taip pat gilesnės šaltinių kritikos [...] sunku kartais atskirti tikrai istoriškas tiesas [...] nuo paties autoriaus protavimų ir išbuojojusios vaidentuvės"[19]. Todėl vargiai jis bus rašęs savo istoriją Daukanto pavyzdžiu, kaip Lietuvių Enciklopedijoje tvirtinama (XVII t., 113 p.)[20]. Ten paduotos ir ne visai tikslios žinios apie Maironio Lietuvos istorijos rašymo laiką.

[15] *Ibid.*, p. 237.

[16] *Ibid.*, p. 239.

[17] *Ibid.*, p. 39.

[18] *Ibid.*, p. 58.

[19] *Ibid.*, p. 236–237.

[20] Enciklopediniame straipsnyje taip teigia Juozas Brazaitis: „Šiame laikotarpyje parašyta ir minėta Lietuvos istorija, kurioje Lietuvos praeities vaizdą M. susidarė pagal Strijkovskį, Narbutą, ypačiai Daukantą" (Juozas Brazaitis, „Maironis", in: *Lietuvių enciklopedija*, t. 17, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1959, p. 113).

Maironio Lietuvos istorija baigiama 1795 metais ir pridėta labai vertinga *Trumpa Lietuvių rašliavos apžvalga*, kur rūpestingo kultūros istoriko kruopštumu suregistruoti visi lietuvių rašytojai, pradedant prūsiškiais Stanislovu Rapagelioniu, Martynu Mažvydu, Baltramiejumi Vilentu ir Jonu Bretkūnu ir baigiant moterimis Šatrijos Ragana, Bite, Lazdynų Pelėda, Žemaite bei „geriausia originališka“ „Keturakio komedija *Amerika pirtyje*“[21]. Tai nors sutraukta, bet sistematinga ir pilna lietuvių literatūros istorija. Literatūros apžvalgoje suminėti ir visi svarbesni XIX a. lietuvių kultūriniai bei politiniai įvykiai. Tuo būdu Maironis pirmas yra parašęs visą lietuvių tautos istoriją iki paskutinių laikų.

Maironio veikalas dar ir tuo būdingas, kad jame Lietuvos valstybės tęstinumas išvestas iki paskutinio padalijimo, ir tuo būdu jis pralenkė visus, drauge su Daukantu, ano meto Lietuvos istorijos rašytojus. Narbutas lenkiškai parašytus devynių tomų *Lietuvių tautos darbus* (*Dzieje narodu litewskiego*), išleistus 1835–1841 m. Vilniuje, baigė Liublino unijos įvykiais ir čia savo kaip istoriko plunksną sulaužė. Daukanto 1850 metais parašyta ir 1893 m. Amerikoje išleista dviejų tomų Lietuvos istorija baigta Zigmanto Augusto mirtimi, o *Pasakojimų apie veikalus Lietuvių tautos senovėje* gale parašyta: „Su Liublino unija pasibaigia Lietuvos istorija. Visi vėlesnieji Lietuvos atsitikimai rokuojami prie Lenkijos istorijos, prie kurios Lietuvių tautystei nėra dalies“[22]. 1887 m. Amerikoje *Lietuvių balso* išleista Konstancijos Skirmuntaitės Lietuvos istorija[23] aprašo lietuvių tautos įvykius tik iki Liublino unijos.

[21] Žr. Maironis (Š. M-lis), *op. cit.*, p. 256; parafrazė.

[22] Simonas Daukantas, *Pasakojimai apie veikalus lietuvių tautos senovėje*, [Bitėnai]: Iszleista per J. K. Kauniszkį, 1893, p. 199. Pauliukonis cituoja Jurgio Bielinio tęsinį, parašytą laisvai atpasakojant Amerikoje išleistą Daukanto *Istoriją žemaitiškąją*, kurią „iš kitų šaltinių pratęsė net ligi XIX a. pabaigos“. Spaudinys įrištas kartu su pirmuoju, palikus Daukanto pavardę, senąjį pavadinimą ir datą 1893, nors išleistas buvo 1899, taip pat tęsiama paginacija: pirmasis leidinys buvo 96 puslapių, antrasis – tęsiamas nuo 97 (žr. Simonas Daukantas, *Raštai*, t. 2, Vilnius: Vaga, 1976, p. 796–797).

[23] Omenyje turima knyga *Dzieje Litwy* (1886), kurios papildytas lietuviškas vertimas pasirodė JAV 1887–1888 m.

Ir dr. Šliūpo 1904–1905 metais atspausdintas dviejų tomų *Lietuvių tauta senovėje ir šiandien* veikalas savo siūlą nutraukė „Zigmanto Augusto mirtimi ir nupuolimu Lietuvos“[24]. Paminėti Lietuvos istorijos veikalai buvo parašyti lenkų istorikų įtakoje. Lenkų istorikai vieningai skelbė, dar ir šiandien jų dauguma tebeskelbia, kad po Liublino unijos Lietuva atskiru valstybiniu gyvenimu nebegyveno, o buvo tik Lenkijos provincija.

Maironis, rašydamas Lietuvos istoriją, stengėsi atsipalaiduoti iš lenkų istorikų įtakos, prie Liublino unijos nesustojo, Lietuvos valstybės gyvenimą pasakojo iki 1795 metų. Teisiškai jis nesugebėjo išaiškinti Lietuvos valstybės savarankiškumo ir po 1569 m., tačiau jam, kaip patriotui aušrininkui, atrodė nepriimtina lenkų skelbiama koncepcija. Tad jis trumpai aprašo Liublino seimą, kuriame buvo išleista daug įstatymų „vienybės tarp Lenkų ir Lietuvių sutvirtinimui“. Tačiau „lietuviai užlaikė savo ypatingus karo ir ūkio įstatymus, savo kariuomenę, savo iždą ir savo ypatingus vyresniuosius“[25]. Lietuva ėmė silpnėti, nes Lietuvoje pradėjo kurtis lenkai ir skleisti lenkišką kultūrą, o lietuvišką niekinti.

Pirmąją Maironio Lietuvos istorijos laidą Šliūpas pasveikino šiais šiltais žodžiais:

> autorius netik yra giliaus susipažinęs su Lietuvos veikalais, – kas nemenkai sveria – jis yra persiėmęs ne svetima dėl lietuvių ir lietuvybės dvasia; kožnas, sakau, puslapis tos kningutės parodo didelę autoriaus meilę to, kas buvo ir yra lietuviška. Skaitant tą veikalėlį širdį kožnam lietuviui džiugina taip gi aiški gryna lietuviška kalba [...]. Vėlyju, idant toje knygelė papuoštų namus kažno lietuvio.[26]

1906 metais trečiajai laidai pasirodžius Adomas Jakštas *Draugijoje* rašė, kad Maironio Lietuvos istorija „trečią kartą perspausdintoji

[24] Jonas Šliupas, *Lietuvių tauta senovėje ir šiądien*, Plymouth: Spauda ir kaštai „Vienybės Lietuvninkų“, 1905, p. 563. Tiksli citata: „Su mirtimi Zyg. Augusto ir su nupuolimu Lietuvos pertruksta teip-gi siulas musų piešinio“.

[25] Maironis (Š. M-lis), *op. cit.*, p. 174.

[26] [Jonas Šliūpas], [*Apsakymų apie Lietuvos praeiga* recenzija], in: *Apszvieta*, Tilžė–Plimutas, 1892, Nr. 6, p. 489–490 [šios knygos p. 47–51].

pasilieka po šiai dienai geriausiu Lietuvos istorijos vadovėliu; geresnių kol kas mes neturime“[27]. Ir istorikas kun. dr. Matusas pripažįsta, kad Maironio parašytoji Lietuvos istorija tuo metu buvusi geriausia[28]. Buvo ir nepalankių pasisakymų. Dar studentas Augustinas Voldemaras gana aštriai kritikavo Maironio istorijos ideologiją[29]. Maironis plačiu straipsniu kritikui atsakęs[30]. Žinoma, Maironio istorija turėjo tam tikrų ir trūkumų, stokojo tam tikro kritiškumo. Ne visai teisingai jis kaltinamas, kad praleidęs Švitrigailos laikotarpį. Iš tikrųjų tas laikotarpis yra paminėtas, tik nežinia dėl kurių priežasčių 1430–1432 valdymo metu didysis kunigaikštis pavadintas ne Švitrigaila, o Skirgaila Boleslovu. Taip pat aprašytas ir 1435 metų prie Ukmergės (Pabaisko) jo mūšis su Zigmantu Kęstutaičiu.

Nė vienas tuo metu parašytas Lietuvos istorijos vadovėlis negalėjo prilygti maironiškajam. Jį išstūmė 1911 metais Kaune išleista kun. Antano Aleknos Lietuvos istorijos knyga, vėliau susilaukusi daug laidų, vienos jų buvo siauresnės, kitos praplatintos. Aleknos vadovėliais Lietuvos mokyklos naudojosi iki 1936 metų, kol pasirodė prof. Adolfo Šapokos redaguota istorija. Kun. Alekna, vėliau Vytauto Didžiojo Universiteto Lietuvos istorijos profesorius, Lietuvos istoriją rašė pilną ir valstybės tęstinumą vedė iki 1795 metų. 1911 m. laidoje Liublino unijos susitarimų trečiam punkte rašo: „Lietuviai turi skyrium savo vyresnybę, atskirus savo įstatus (Lietuvos Statutą) ir pilną autonomiją – savivaldą“[31]). 1919 m. praplatintoje laidoje dar aiškiau apibūdina Lietuvos valstybės savarankiškumą. Pagaliau Šapoka jau visai išryškino Lietuvos valstybės savarankiškumą ir jos tęstinumą po Liublino unijos.

[27] Druskius [Adomas Jakštas], „Naujų knygų recenzijos: Lietuvos istorija“, in: *Draugija*, Kaunas, 1907, t. 1, Nr. 2, p. 181.

[28] Jonas Matusas, „Maironis istorikas“, in: *Draugas*, Čikaga, 1957-06-15, Nr. 140, p. 1.

[29] Augustinas Voldemaras, [*Lietuvos istorijos* recenzija], in: *Vilniaus žinios*, Vilnius, 1906-10-31 (1906-11-13), Nr. 242; 1906-12-12 (1906-12-25), Nr. 27 [šios knygos p. 82–88].

[30] Maironis, „Atsakymas mano kritikui“, in: *Vilniaus žinios*, Vilnius, 1906-11-14 (1906-11-27), Nr. 254 (šios knygos p. 89–93).

[31] Antanas Alekna, *Lietuvos istorija*, Kaunas: Saliamono Banaičio spaustuvė, 1911, p. 54.

Visuotinė Maironio literatūra

Kalbant apie Maironį kaip istoriką, tenka paminėti ir jo parašytą visuotinės literatūros istoriją. 1922 m. Maironio iniciatyva reformuota Kauno kunigų seminarija, įvesti septyneri mokslo metai, o mokslo kursas sulygintas su universiteto kursu. Pirmieji trys vadinamieji „filosofijos kursai" skirti išeiti vyresniųjų gimnazijos klasių mokslo dalykams su sustiprinta lotynų k. ir filosofija, likusieji keturi kursai teologijai – Teologijos fakultete. Nuo tų metų šalia Lietuvos istorijos Maironis žemesniuose kursuose pradėjo dėstyti visuotinę literatūrą. Kadangi tuo laiku dar nebuvo reikiamo vadovėlio, tai jis pats ir parengė visuotinės literatūros vadovėlį, 1923 m. jis buvo baigtas. Jei jis būtų buvęs išleistas, būtų tikęs ir gimnazijoms, kurios beveik dar jokio vadovėlio tam dalykui neturėjo. Kaip kartą klierikams prisipažinęs, Maironis neišleidęs minėto vadovėlio, bijodamas Jakšto kritikos, kuri kaip tik tais metais išėjusį doc. Vlado Dubo *Įvadą į literatūrą* smarkiai apipešiojusi. Maironio parašytą visuotinę literatūrą klierikai šapirografu atspaudė ir iš jos mokėsi. Antrą kartą išleista 1926 m. Kaune su Maironio raštais V t. 280 p. Ji yra labai suglausta: trumpi į kiekvienos tautos literatūrą įvadėliai, taip pat trumpi ir gana būdingi autorių bei jų veikalų apibūdinimai. Kadangi Maironis ir per pamokas ne ką daugiau pasakydavęs, kiek vadovėlyje parašyta, tad klierikams visuotinė literatūra buvo vienas iš sunkesnių dalykų. Maironis perdaug nesileisdavęs į platesnius literatūros nagrinėjimus, patardavęs vieną kitą svarbesnį literatūros veikalą paskaityti, bet ir pridurdavęs, kad būsimam kunigui yra svarbiau gerai susipažinti su dvasine literatūra negu su pasaulietiška. Jis dėstęs visuotinę literatūrą, berods, iki mirties. Lietuvos mokyklų programa reikalavo visuotinę literatūrą pradėti nuo graikų ir romėnų literatūrų, o Maironis, tik supažindinęs su kinų, japonų, indų, persų, arabų, asiriečių-babiloniečių, žydų ir egiptiečių literatūra, pereidavęs prie graikų ir romėnų.

Šiaip jaučiamos moralisto išvados apie literatūros veikalus. Pasitaiko ir klaidų faktuose bei sprendimuose. Tarp geresnių galima nurodyti skyrių apie lenkų literatūrą. Įdomu, kad įdėta ir latvių literatūra šį skyrelį paruošė prel. Kazimieras Jasėnas. Beje, rusų literatūroje mini

Jurgį Baltrušaitį: „Jurgis Baltrušaitis, ištautėjęs lietuvis, jei būtų rašęs lietuviškai, mūsų neperturtingoje literatūroje, be abejo, būtų užėmęs garbingą vietą; rusų literatūroje pasiliko vos trečiaeilis rašytojas įnamys“[32].

Maironio Lietuvos istorijos studijos atsispindi jo literatūrinėje kūryboje. Garbingos praeities momentų nušvietimu savo lyrika kėlė tautoje patriotizmą, tėvynės meilę. Dramas rašė savo labiausiai gerbiamiems istorijos asmenims Kęstučiui ir Vytautui iškelti.

[32] [Maironis], *Maironio raštai*, t. 5: *Trumpa visuotinės literatūros istorija*, Kaunas: [s. n.], 1926, p. 247.

Tai vienas dažniausiai prisimenamų bei cituojamų maronianos tekstų.

Pirma publikacija: Alfonsas Nyka-Niliūnas, „Maironio likimo paraštėje", in: *Aidai*, Bruklinas, 1962, Nr. 7, p. 283–286; skelbiama iš: Alfonsas Nyka-Niliūnas, „Maironio likimo paraštėje", in: Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Temos ir variacijos*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 3–8.

ALFONSAS NYKA-NILIŪNAS

Maironio likimo paraštėje

Maironį su tauta jungė poezija, ir nuo jos skyrė kartais tiesiog fatališka tarpusavio nesupratimo bei įvairiausių nesusipratimų grandinė. Nuo pat jaunystės jį persekiojo niekuomet nepaliekantis nesupratimo grėsmės šešėlis. Jau savo ankstyvojo periodo eilėraščiuose Maironis čia patetiškai skundėsi būsimojo nesupratimo galimybe, čia vėl save ramindamas guodėsi atsigriebimu ateisimose kartose (plg. „Išnyksiu kaip dūmas", „Jei kada pančiai nukris", „Pasitikėjimas savimi" *etc.*), tuo išreikšdamas savo ilgesį būti suprastam. Tačiau nežiūrint to, Maironio, žmogaus ir poeto, santykis su savo skaitytojais ir dainuotojais visuomet buvo ir pasiliko tipingu vienišojo santykiu su minia. Poetas nesistengė ar neįstengė išeiti iš savo *tour d'ivoire*[1] vienatvės, o minia savo ruožtu jokiu būdu nesutiko įsivaizduoti savojo poeto kasdienybės plotmėje bei fone, ir šitaip buvo sudarytas tarsi abiem pusėm priimtinas tarpusavio nepažinimo paktas. Minia, arba, tiksliau išsireiškiant, tauta, gyvu Maironiu nesidomėjo ir tą savo nesidomėjimą nedviprasmiškai išreiškė, nerasdama jam vietos savo tarpe ir ištremdama šį pusdievį į abstrakčios legendinės egzistencijos Parnasą.

Nes kas gi domisi asmeniniu pranašo gyvenimu? Pagaliau ar pranašas turi teisę turėti tokį gyvenimą? Juozas Tumas-Vaižgantas – savas žmogus, tos pačios gatvės, to paties kiemo gyventojas – galėjo sau leisti senamiesčio gatvėmis gainioti paukštį sugavusį katiną arba eiti basas per Aleksoto tiltą; Maironiui tokius nusižengimus „pranašų etiketui" tauta vargu ar būtų atleidusi.

[1] Dramblio kaulo bokštas (pranc.).

Ir taip jis visą gyvenimą pasiliks savo paties, t. y. oficialaus Maironio nelaisvėje, tautos jam specialiai pastatytame auksiniame narve.

Maironiui tatai buvo gal pirmas tikrai sunkus nusivylimas bei pralaimėjimas. Nežiūrint išdidžios *odi profanum vulgus*[2] kaukės bei laikysenos, ši „dieviškoji tremtis" buvo skaudus smūgis, nes emocinė jo prigimtis ieškojo žmogiškų kontaktų, kurių plėtoti neleido kunigystė ir kuriuos eventualiai būtų galėjusi pakeisti betarpiškai gyvu jausmu reaguojanti tauta, toji pati tauta, kuriai jis buvo tiek daug paaukojęs.

Tauta žinojo ir mokėjo jo populiariausias dainas bei eilėraščius – „Kur bėga Šešupė", „Daina (Už Reseinių, ant Dubysos...)", „Jau slavai sukilo"[3], „Mano gimtinė (Ten, kur Nemunas banguoja...)", „Užmigo žemė", „Nuo Birutės kalno („išsisupus plačiai vakarų vilnimis...)", „Vakaras (Ant ežero Keturių Kantonų)", „Vasaros naktys" *etc.*, bet užtat visiškai nesidomėjo jų sukūrimo kaina, neįvertino jo aukos. Bet argi galėjo tuometinis skaitytojas arba dainuotojas įvertinti? Net ir šiandien daug kam tebėra sunku teisingai suprasti, kokia didelė buvo toji auka. Ne veltui ir pats Maironis savo poezijoje, čia sunkaus nusivylimo, čia prigesinto skundo, o kartais net ir atviro pasipiktinimo forma nuolat ir nuolat grįžta prie aukos temos (plg. jo tik po mirties leistą paskelbti eilėraštį „Skausmo skundas"). Pagrindinė Maironio auka buvo tai, kad jis išdrįso savo poeziją rašyti merdėjančia, visų niekinama leisgyvės tautos kalba ir nedviprasmiškai pasisakyti už lenkų romantikų su Adomu Mickevičium priešaky tik fiktyviai egzistencijai pasmerktą savo tautą, nė kiek neatsižvelgdamas į galimus pralaimėjimus grynai asmeninėje, t. y. dvasininko karjeros plotmėje. Ir čia pat tenka pastebėti, kad Maironis savo karjeros požiūriu prarado lygiai tiek, kiek rizikavo. Jo „litvomanija" ir ne paskutinėje vietoje jo poezija užkirto kelią į vyskupystę, kuri, šalia poeto garbės, buvo viena pagrindinių jo gyvenimo ambicijų. Ir tai poetui buvo antras skaudus smūgis, ypač žinant (tatai liudija jo bendralaikių prasitarimai), kad jis niekuomet gerai nesijautė antraeiliame vaidmenyje.

2 Prastuolių minią niekinu (lot.); Horacijaus eilėraščio citata (III:1) (Horacijus, *Lyrika*, vertė Henrikas Zabulis, Vilnius: Vaga, 1977, p. 113).

3 Tai ne atskiro eilėraščio, o dainos iš *Jaunosios Lietuvos* (VI:XIV) pavadinimas.

Trečias ir ne mažiau skaudus smūgis Maironiui buvo jo poezijos reikšmės ir net vertės kvestionavimas, pirmajai modernizmo bangai Lietuvą pasiekus. Pirmojo prieškario, karo meto ir nepriklausomo gyvenimo pradžios literatūriniam jaunimui, kurio ryšiai su tautinio atgimimo epocha buvo palyginti jau silpni, bene pirmą kartą mūsų literatūros istorijoje gyvai ir betarpiškai paliestam svetimų, iš anapus rusų imperijos sienų atėjusių įtakų, oficialaus tautinio atgimimo Pranašo šešėlis tolydžio ėmė darytis per sunkus, tarsi uždengiąs naujus kūrybinius horizontus. Šios kartos idealas buvo nebe absoliutus nuskambėjusios herojinės epochos patriotas, bet gyvas, pilnakraujis žmogus, glaudžiai susijęs su gyvenamojo laiko tikrove. Neilgai trukus Maironis, kaip senojo režimo ir *ordre établi*[4] simbolis, tapo pirmųjų mūsų literatūros revoliucijų auka. Kiekvienas naujas literatūrinis sąjūdis laikė šventa pareiga savo žygį pradėti ritualiniu atsiribojimu nuo Maironio. Šį žmogiškai ir istoriškai visiškai suprantamą bei pateisinamą jaunosios kartos revoliucinį nusiteikimą ir to nusiteikimo padiktuotą jo poezijos atmetimą Maironis palaikė asmeniniu įžeidimu, bet tylėjo. Ir tik vėliau, antimaironinėms nuotaikoms vis labiau įsisiūbuojant, paskiriems antagonistų balsams susijungus į didžiulį chorą, poetas, nelyginant medžiotojų ir skalikų supamas žvėris, ėmė trauktis į savo „olą“ ir reaguoti asmeniškai: atsisakymu dalyvauti viešame 60 metų sukakties paminėjime, replika Venclovai[5] *etc*.

Tarp kitų dalykų Maironis negalėjo nepastebėti, kad nuo jo nusigręžia ne tik modernistai, bet ir konservatoriai. Kaip žinoma, efektingiausią su Maironiu ir jo epocha atsisveikinimą suformulavo ne Balys Sruoga, ne *Keturi vėjai*, bet jo paties kadaise kurtos Krikščionių demokratų partijos atstovas Seime Antanas Šmulkštys-Paparonis. 1920 metais *Laisvėje* paskelbtoje *Mūsų vargų* recenzijoje jis kaltino senstantį poetą, kad šis nebesuprantąs dienos problemų ir į „jaunosios Lietuvos kovą“ žiūrįs kaip „nuo kranto turistas į beplaukiantį audrin-

4 Nusistovėjusi tvarka (pranc.).
5 Žr. Maironis, [Atsakymas Antanui Venclovai], in: *Lietuvis*, Kaunas, 1925, Nr. 35, p. 16 (šios knygos p. 213–215).

ga jūra laivą“, ir baigė drastiškai familiariu ir arogantišku „Labanakt, Maironi!“[6]

Paskutinis ir gal skaudžiausias Maironio nusivylimas buvo nepriklausomybę atgavusios tautos laisvo gyvenimo realybė. Išsipildžius pranašiškiems poeto lūkesčiams bei žodžiams, išsivadavusi tauta, vadovaudamasi realistine nemirtingojo ginklanešio Sancho Pansos išmintim lavonus ko greičiausiai guldyti į grabą, o gyviesiems pulti prie ragaišio, buvo per daug užimta kasdieniškais rūpesčiais, kad dar galėtų rūpintis praeities liekanomis bei sentimentais. Kokio nors dėmesio galėjo tikėtis tik aktyvus kovotojas ir praktinės veiklos žmogus. Maironis dar kartą buvo apeitas: naujai atkurtoje valstybėje ne atokus pranašas Maironis, bet judrus nenuorama Vaižgantas užėmė laisvo gyvenimo simbolio bei jungties su „nakties be vilties“ kovų epocha vietą. Vaižgantui mirus, gedėjo visa tauta, gedėjo ilgai; tuo tarpu metais ankstesnė Maironio mirtis jo skaitytojų ir dainuotojų liko beveik nepastebėta; daug kas iš jų gal net nė nebežinojo, kad Maironis ligi tol tebebuvo gyvas.

Tautai šitoks santykis su savo didžiausiu poetu buvo daugeliu prasmių nepaprastai patogus. Iš tiesų būtų buvę nelengva surasti jam vietą ar poziciją, atitinkančią jo nuopelnus ir reikšmę. Todėl visi be žodžių sutiko, kad senstantis poetas naujam gyvenimui nebetinka ir turi pasitenkinti statiška praeities kovų paminklo situacija. Maironiui tatai buvo paskutinis lašas kartybių tauręje. Po trumpo apstulbimo ir džiaugsmo (plg. „Nepriklausomybę atgavus (Nejaugi tai ne sapnas? Ne svajonė...“) jam, kaip tipingam idealistui, nepripažįstančiam tikrovės ir idealo nesuderinamybės, nepriklausomos Lietuvos gyvenimo praktika ėmė atrodyti esanti ne visą amžių puoselėto idealo įsikūnijimas, bet greičiau to paties idealo parodija. Viso to akivaizdoje Maironis – ir šį kartą jau galutinai – pasitraukė į viską pralaimėjusio *prince d'Aquitaine à la Tour abolie*[7] buitį, ir paskutinė jo kūrybos duoklė vos

6 Žr. Paparonis [Antanas Šmulkštys], „Del Maironio poemos 'Mūsų vargai'“, in: *Laisvė*, Kaunas, 1920-08-22, Nr. 169 (šios knygos p. 169).

7 Akvitanijos princas iš sugriauto bokšto (pranc.); antroji Gérardo de Nervalio soneto „El Desdichado“ eilutė.

tik pradėjusiai laisvą gyvenimą tautai buvo visoje mūsų literatūros istorijoje aštriausios satyros: „Lietuva – didvyrių žemė“, „Kai kam“, „Nuolat verkšlenantiems politikams“ *etc.*

***

Šiandien visa tai jau tiktai praeitis. Ankstyvesnioji poeto baimė būti nesuprastam, lygiai kaip ir vėlesnis tos baimės pasitvirtinimas realybėje seniai jau tapo istorija. Mirtis atpalaidavo nuo visų įsipareigojimų asmeniui; liko tiktai poezija, kuri, deja, ir toliau lieka paženklinta tam tikro nesusipratimo: daugumos mūsų sąmonėje ji vis dar tebėra ne tiek estetinė, kiek patriotinė vertybė. Kone kiekvienas šios dienos lietuvis, paklaustas, kas yra didžiausias mūsų lyrinis poetas, nė nemirktelėjęs atsakytų, kad Maironis. Paprašytas šią savo nuomonę pagrįsti, jis neabejotinai griebtųsi tradicinės tautinio atgimimo poeto formulės, tuo akivaizdžiai paliudydamas, kad Maironio poezija mūsų akyse iki šiol tebenešioja nelaisvės metais užvilktą patriotinį rūbą, trukdantį įžvelgti ir suvokti tikrąją jos prasmę bei vertę. Tuo tarpu Maironio, kaip ir bet kieno kito, poezija pirmiausia yra poezija, viena ir nedaloma, egzistuojanti tik tiek, kiek ji yra poezija. Visuomeninė, ideologinė ir patriotinė jos reikšmė buvo grynai funkcinė, t. y. pritaikomoji, nesąlygojanti jos kūrybinės vertės. Jeigu jos vertė iš tiesų tebūtų buvusi tik funkcinė, nesvarbu, kokiam kilniam tikslui ji būtų tarnavusi, šiandien ji nebeturėtų jokios reikšmės ir jos vertė nebūtų didesnė už muziejuje laikomo praeities kovų ginklo. Dėl to tiesiog nesuprantama daug kieno šiandien skelbiama tezė, jog Maironio poezija esanti ypatingai aktuali tik tautos nelaimių metais *etc.* Čia dar tenka pridėti, kad visi ligšioliniai Maironio poezijos suaktualinimo bandymai didele dalimi nepavyko kaip tik dėl to, kad buvo skelbiami aukščiau minėtos tezės pagrindu.

Gyvas būdamas Maironis nemėgo kritikų; jį ypač gąsdino išvilkimo „prieš sočią žiovaujančią minią“[8] perspektyva. Asmeninio pobūdžio būgštavimai pasirodė buvę be pagrindo. Bet, apskritai imant, Mai-

[8] Eil. „Poetui mirus“.

ronio kritika nebuvo teisinga poetui, mažų mažiausia – vienašališka. Beveik visi jo vertintojai naudojo tą patį istorinį-visuomeninį metodą, pagrindinį dėmesį skirdami istorinių aplinkybių analizei, visuomeniniam-ideologiniam poezijos svoriui, grožinių kūrybos aspektų nagrinėjimą nustumdami į antrąjį ar trečiąjį planą. Krinta į akį ir maironinės kritikos negausumas: vos keliolika straipsnių (kurių dauguma fragmentiniai) ir nė vienos studijos (Vaižganto šios rūšies darbas geriausiu atveju tėra tiktai medžiaga), apimančios poeto kūrybos visumą, nagrinėjančios visus jos aspektus. Net ir visuomeninės-ideologinės poeto reikšmės klausimu paskutinis žodis toli gražu nepasakytas. Šia prasme daug naujų duomenų bei faktų atskleistų platesnės poeto biografijos bei korespondencijos paskelbimas, kurio, galimas daiktas, dar ilgai teks laukti.

Trūkstant išsamesnių Maironio kūrybos nagrinėjimų, ir toliau lieka kaip reikiant neišryškintas jo tiesiog neišmatuojamai didelis vaidmuo lietuvių poezijos evoliucijoje. Milžiniškai jo reikšmei nusakyti užtenka tiktai prisiminti, kad prieš Maironio atėjimą lietuviškai rašyti poeziją dar buvo beveik neįmanoma, nes trūko pačių elementariausių priemonių. Poetai rašė taip, kaip jiems gamta bei tradicija diktavo, nė kiek nesirūpindami nei kalbos, nei poetinės dikcijos individualumu; formos problema jiems dar neegzistavo. Kitaip sakant, reikėjo Kristijono Donelaičio arba Antano Baranausko talento įmanomesniam rezultatui pasiekti. Kas šiandien, kuomet „eilėraščius gali rašyti kiekvienas“, yra tarytum amžinai egzistavę, savaime suprantami dalykai, anuomet tebuvo svajonė. Maironis kaip tik ir buvo tasai žmogus, kuris šią svajonę realizavo, mūsų dainuotinės liaudies tradicijos stadijoje tebesančiai poezijai suteikdamas rašytinės poezijos įrankius bei normas: literatūrinę kalbą ir prozodiją. Maironio reformų komplekse reikšmingiausias momentas buvo mūsų kalbos struktūrai netinkančios, iš lenkų paimtos silabinės eilėdaros pakeitimas tonine ir jos normų (metrų, strofų *etc.*) konkretus kūrybinis pritaikymas. Naujai įvestos eilėdaros principų Maironis teoriškai neformulavo; tatai atliko kiti; bet kelią jiems paruošė Maironio poezija.

Nuo pirmosios *Pavasario balsų* laidos paskelbimo (1895) iki ankstyvųjų simbolizmo apraiškų pasirodymo Maironio įtaka buvo centrinis

faktorius lietuvių literatūroje. Jos veikiama išaugo vadinamoji pomaironinė poezija, kurios žymiausi atstovai buvo Liudas Gira, Mykolas Vaitkus, jaunasis Vincas Mykolaitis-Putinas *etc.* Simbolizmo ir estetizmo banga Maironio įtaką gerokai apmažino, bet ji vis dar pasiliko reikšminga iki pat nepriklausomybės paskelbimo. Nepriklausomybės laikotarpio poetams Maironio įtaka buvo visai nebežymi, bet ir jie, prieš pasiekdami sūnų palaidūnų amžių, vienu ar kitu būdu išėjo jo poezijos mokyklą ir pirmuosius savo poezijos skiemenis tarė maironiškai.

Baigiant dar kartą tenka grįžti prie pagrindinės šio rašinio temos: Maironis ir šiandien tebėra nežinomas, neįvertintas, neatskleistas ir, iki tam tikro laipsnio, nesuprastas. Ir čia kaltas ne kas kitas, kaip tik tam tikras iš kartos į kartą paveldimas „patriotinis kompleksas", vis dar fatališkai tebežlugdantis gyvo ir iš anksto nenulemto kontakto su Maironio poezija galimybę.

Straipsnyje pateikiama sovietinio Maironio traktavimo apžvalga tarpukariu bei pirmaisiais sovietinės okupacijos dešimtmečiais.

Pirma publikacija: Antanas Baltaragis [Kostas Ostrauskas], „Numaironintas Maironis: jo sovietinio traktavimo raida", in: *Aidai*, Bruklinas, 1963, Nr. 4, p. 157–169; Nr. 5, p. 205–215; Antanas Baltaragis [Kostas Ostrauskas], „Dar kiek apie numaironintą Maironį", in: *Aidai*, Bruklinas, 1963, Nr. 8, p. 376; skelbiama iš: Kostas Ostrauskas, „Numaironintas Maironis: jo sovietinio traktavimo raida", in: Kostas Ostrauskas, *Žodžiai ir žmonės*, Vilnius: Vaga, 1997, p. 18–66; pastaba „Dar kiek apie numaironintą Maironį", pateikta paskutinėje išnašoje, skelbiama iš pirmos publikacijos.

KOSTAS OSTRAUSKAS

Numaironintas Maironis. Jo sovietinio traktavimo raida

Maironis yra vienas iš tų mūsų literatūros klasikų, su kuriais sovietiniam kritikui ir apskritai režimui ypač sunku susidoroti. Jo kūryba ir tautinis vaidmuo taip įaugę į lietuvių kultūrą ir istoriją, kad ir geriausių norų turėdamas Maironio patyliukais neapeisi, lengva ranka nenurašysi: jau vien jo vardas tautoje per daug gyvas ir reikšmingas, dažnai ne be simbolinės reikšmės. Tyla šiuo atveju būtų menka byla. Tad susidoroti – vienaip ar kitaip – reikia. Jeigu Maironis būtų, pavyzdžiui, Adomas Jakštas, jo traktavimas sovietiniam kritikui būtų gana lengvas uždavinys[1]. Tačiau Maironis – ne Jakštas. Todėl tenka jį dėti ant sovietinių kultūrinio palikimo svarstyklių ir, pasitelkus partinę dialektiką, sverti atsargiai ir apsukriai, atseikėti tai, kas atmestina, ir nustatyti savą svorį bei interpretaciją tam, kas priimtina bei toleruotina. Žodžiu, nurodyti, kuo „Maironis vertingas šiandien, tarybinei visuomenei"[2].

1 Žr. Antanas Baltaragis [Kostas Ostrauskas], „A. Jakštas dabarties Lietuvoje", in: *Aidai*, Bruklinas, 1960, Nr. 9.

2 Leonas Gineitis, „Maironio poezija", in: Maironis, *Rinktiniai raštai*, t. 1: *Lyrika*, redakcinė komisija: Leonas Gineitis [et al.], Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956, p. 5.

I

Pradžioje pravartu trumpai pažvelgti, kaip Maironis buvo aptariamas ir vertinamas tam tikros marksistinės kritikos pačioje Lietuvoje ir lietuvių komunistų Sovietų Sąjungoje dar prieš pirmąjį bolševikmetį.

Pirmajam atvejui ryškiausiai atstovauja Kostas Korsakas.

Maironiui mirus, jis prabilo straipsniu „Vietoj Maironio nekrologo"[3], kuriame, atsakydamas į savo paties klausimą, „kuo didelis lietuvių literatūroj Maironis", Korsakas rašė:

> Jis didelis visiškai ne tuo, jog dainavo tėvynės meilę. Jis didelis todėl, jog tinkamai ir tinkamu metu sugebėjo prabilti apie tą meilę. Užtat toji meilė jo kūryboj buvo visiškai ne įkyri abstrakcija, kaip dabar, o konkreti sąvoka, išreiškianti kylančios mūsų buržuazinės inteligentijos ir klasiškai sąmonėjančios valstietijos socialines, kultūrines ir politines aspiracijas. Carizmas buvo bendras viso krašto politinis ir kultūrinis priešas. Niekuo nemenkesnis socialinis ir kultūrinis priešas buvo sulenkėjusi dvarininkija. Prieš juos stojo kovon Maironis tėvynės meilės vardan. Tėvynės meilė, plačiausia prasme suprastas patriotizmas, tokiu būdu virto grandimi, jungiančia priešingus Lietuvos visuomenės sluoksnius bendrai kovai prieš bendrą priešą, nors tos kovos laimėjimais buvo lemta naudotis toli gražu ne visiem. Tatai suteikė Maironio kūrybai, be nedidelių išimčių, plataus nacionalinio universalumo atspalvį. [...]
>
> Tačiau [...] Maironio poezijoje šalia griežtai progresyvių elementų galima rasti ir apsčiai reakcinių motyvų. Ypačiai vėlesniame periode, po 1905 metų. Katalikiškumas, kurį Maironis savo kūryboje nors ir degradavo ligi vienodo lygio su patriotizmu, vis dėlto varžė jo kūrybinių užsimojimų radikalumą. [...]
>
> Maironis, be to, dar buvo didelis menininkas, poetas, meistriškai mokėjęs valdyti žodį, kurti ir norimoms emocijoms sukelti reikiamus vaizdus. Kad suprastumėm Maironio, kaip poeto, o ypač kaip lyriko, didybę, bent mūsų lietuviškuoju mastu, turim atsiminti, kokia menka ir savo forma, ir savo turiniu buvo lietuvių poezija ligi prabylant Mairo-

[3] Jonas Radžvilas [Kostas Korsakas], „Vietoj Maironio nekrologo", in: *Kultūra*, Kaunas, 1932, Nr. 8–9, p. 458 [šios knygos p. 244–249].

niui. Maironis čia padarė tikrą revoliuciją. Jis ne tik sugebėjo suvokti pagrindines savo epochos idėjas, bet ir apvilko jas tikrai meniška forma. Tos idėjos menine forma veikė visuomenę daug radikaliau negu sausa publicistika ar agitacija. Kūrybinis Maironio talentas darė jo lyriką tokią reikšmingą ir taip stipriai veikiančią, nors, antra vertus, tas talentas daugeliu atžvilgių stipriai susiaurėjo nuo to, jog jam teko meniškai išreikšti ne vieną konservatyviškų, o vėliau net reakciškų elementų prisigėrusį motyvą. [...]

Lietuvių poezijoje nėra antro tokio masto poeto kaip Maironis, kurio lyrika būtų tokia visuomeniška. Maironis rašė aiškiai prieš akis turėdamas aiškų tikslą. Jis neslėpė savo klasinio veido. Ir jis žinojo, ką sako ir kuriam reikalui sako. Galima nesutikti su jo žodžiais ir nepritarti jo jausmam, bet negalima nesuprasti jų. [...]

Maironio poezijos idealas buvo laisvoji Lietuva. Be abejonės, tą „laisvumą" jis suprato išeidamas iš interesų tos visuomenės klasės, kurios poetu ir ideologu jis buvo. Jam teko susilaukti savo idealo realizavimosi. Ar buvo jis patenkintas tuo, ko siekė?

Yra žinomi keli Maironio satyriški eilėraščiai, kuriuose jis kritikuoja jau vadinamosios nepriklausomos Lietuvos gyvenimo reiškinius. Be abejonės, toji kritika teturi tik paviršutinį koregavimo charakterį. Bet tatai davė daug kam progos manyti, jog Maironis stipriai nusivylė nepriklausomybe.

Šioje ilgesnėje ištraukoje jau aptinkame vėlesnės sovietinės Maironio interpretacijos užuomazgą: „progresyvūs" kūrybos bruožai iš vienos pusės, „konservatyvūs" ir „reakciniai" – iš kitos; formos iškilumo ir jos naujovių reikšmės pripažinimas mūsų eilėdaros raidai; ir, pagaliau, Maironio – kai kurių nepriklausomos Lietuvos gyvenimo reiškinių kritiko – pabrėžimas. Tiesa, ši interpretacija yra palyginti dar gana švelni, nes, kaip ten bebūtų, čia dar kalba ano meto Korsakas – marksistas-plechanovininkas, ne šiųdienis Korsakas – partinis sovietinis kritikas[4].

[4] Nors Kostas Korsakas ir reprezentavo oficialiąją poziciją literatūros moksle, tačiau pats nebuvo Komunistų partijos nariu.

Tad tikros to meto sovietinės Maironio interpretacijos reikia ieškoti pačioje Sovietų Sąjungoje. Jau 1924 m. Zigmas Aleksa-Angarietis, norėdamas įrodyti, kad kartais „buržuazinių pažiūrų rašytojai" peržengia savo ideologiją, pavyzdžiu pasirinko *Jaunąją Lietuvą* ir pareiškė, jog „ji iškelia aikštėn tą, ką slepia klerikalai politikai". Esą, jei pastarieji žodžiais kovoja prieš dvarininkus, meilinasi valstiečiams, tai „klerikalai poetai (Maironis) savo poezijoj prieš savo norą nuima kaukę nuo klerikalų politikų ir parodo, kad klerikalams rūpi ne darbininkai, bet vien stiprus buožė, pasiturintis bajoras, turtingas dvarininkas"[5]. Šitoks metodas vėliau tapo ypač dažnas įrankis Maironį traktuojant jau okupuotoje Lietuvoje.

Tačiau šis atvejis tėra tik trumpas epizodas. Gana išsamų Maironio interpretacijos vaizdą Sovietų Sąjungoje pateikia Bronius Pranskus atskiru straipsniu sovietų literatūrinėje enciklopedijoje[6]. Pripažinęs, jog Maironis yra „vienas iš stambiausių lietuvių vadinamojo 'tautinio sąjūdžio' poetų", Pranskus rašo:

> Pirmieji jo eilėraščiai, parašyti lenkų kalba, kurią jis puikiai valdo, yra romantiško charakterio ir išreiškia dvarininkijos nuotaikas jos nuopuolio metu. Artimai bendravęs tuo laiku su stambiąja lietuvių buožija, pergyvenusia po baudžiavos žlugimo stiprų pakilimą, Maironis vėliau tampa buržuazinio tautinio sąjūdžio dainium, [...] aplenkėjusios lietuvių dvarininkijos ideologu, glaudžiai susirišusiu su bekylančia lietuvių buožija ir jos inteligentija.

Toliau, kalbėdamas apie paskirus Maironio kūrinius, Pranskus juos štai kaip aptaria:

> Poema „Lietuva" pateikia feodalinės Lietuvos galybės idealizavimą ir šaukia į naują sąjūdį. Tačiau Maironis nemato tikrosios jėgos, galinčios grąžinti kraštui buvusią galybę. Tad visa jo kūryba apgaubta sielvartu

5 M. Beržas [Zigmas Aleksa-Angarietis], „Maironio 'Jaunoji Lietuva'", in: *Kibirkštis*, Smolenskas, 1924, Nr. 4, p. 34.

6 *Литературная энциклопедия*, t. 6, Москва: Советская энциклопедия, 1932, skiltys 704–705.

ir liūdesiu. Pagrindinė viltis – Dievas ir religija. Tokiu būdu Maironio poezija, nežiūrint tautinio sąjūdžio skleidimo, yra giliai reakcinio charakterio, šaukianti į praeities grąžinimą. [...] „Pavasario balsai" yra persisunkę tokiais pat tautiniai romantiškais „tautos" šlovinimo motyvais („tauta" čia suprantama pirmiausia kaip buožija). [...] Pirmasis Maironio dramatinis kūrinys „Kur išganymas" yra nukreiptas prieš progresyviąją inteligentijos dalį. Šioji drama ragina pasitikėti ir nusižeminti dievui ir religijai... Pagrindinė („Jaunosios Lietuvos") mintis – dvarininkijos ir reakcinės buožijos susivienijimo idėja, pagrįsta žemės ūkio kapitalistiniu pertvarkymu ir sukūrimu buržuazinės dvarininkiškosios kultūros. [...] Į XX a. pradžios (1905 m.) revoliucinį judėjimą ir dalies lietuvių inteligentijos susižavėjimą socializmu Maironis atsiliepė pikta sarkastiška poema „Raseinių Magdė", kuria išjuokė užsidegimą darvinais ir marksais.

Po trumpalaikio lietuvių tarybinės respublikos gyvavimo ir po buržuazinės dvarininkiškosios kontrrevoliucijos laimėjimo Maironis visiškai pereina į romantiškuosius Lietuvos feodalinių viduramžių siužetus. Šios krypties yra visi to laikotarpio Maironio kūriniai – jo dramatinė trilogija: „Kęstučio mirtis", „Vytautas pas kryžiuočius" ir [...] „Vytautas". „Nepriklausomos" Lietuvos sąlygose šie kūriniai šlovina monarchizmą, į kurį linkę dabartiniai[7] lietuvių buržuazinės dvarininkijos tautiniai fašistai, turi didelį reakcinį charakterį.

Viską Pranskus sumuoja šiais žodžiais:

Maironis buvo pradininkas lietuvių literatūroje vad. „tautinio romantizmo", viešpatavusio XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje, kuris didžiuma nėra išgyvendintas ir šiandien[8] ir kuris yra suvaidinęs ryškų vaidmenį lietuvių buržuazijos ir tam tikros dalies dvarininkijos bei inteligentijos sutelkime po buržuazinio nacionalizmo lozungais.

Taip Maironis buvo interpretuojamas ir vertinamas pačioje Sovietų Sąjungoje dar prieš Antrąjį pasaulinį karą oficialiame, partijos

7 Straipsnis rašytas apie 1932 m.
8 Straipsnis rašytas apie 1932 m.

aprobuotame leidinyje. Palyginti su Korsaku, Pranskus jau yra žymiai griežtesnis, agresyvesnis – aiškiai sovietiškas[9].

Pagaliau trumpą ir drūtą Maironio aptarimą prabėgomis duoda dar oficialesnis to meto leidinys – pirmasis leidimas *Didžiosios sovietų enciklopedijos:*

> Pačiam dešiniajame (XIX–XX a. sąvartos lietuvių literatūros) sparne yra poetas kunigas Maironis (1862–1932), savo kūriniais („Jaunoji Lietuva", trilogija apie kunigaikštį Vytautą) šaukęs vienybėn dvarininkiškąją aristokratiją ir buržuaziją bei romantiškai idealizavęs Lietuvos viduramžių praeitį.[10]

Iš šių pavyzdžių jau numanu, kas Maironio laukė pirmojo bolševikmečio metu.

II

Ko galima buvo tikėtis, tas ir įvyko.

Petro Cvirkos redaguojamam žurnale *Raštai* (1941, Nr. 1) tuoj pat imta įrodinėti, jog „Maironis nebuvęs visos tautos poetas ir jungėjas, kad jis tebuvęs tik buožių interesų poetas"[11], „svetimas 'liaudies' reikalams, o 'liaudis' svetima jo palikimui", kuris tokiu būdu esąs „bereikšmis

[9] Kiek vėliau Pranskus išspausdino sovietinėje lietuvių periodikoje atskirą straipsnį apie Maironį (Bronius Pranskus, „Maironis ir proletarinė literatūra", in: *Priekalas*, Maskva, 1933, Nr. 5), kuriame svarstydamas, ką vad. proletariniai lietuvių rašytojai galėtų pasisavinti iš Maironio, priėjo išvados, jog jie galėtų pasimokyti tik eilėdaros. Tačiau pastaruoju metu ta išvada jau suabejota: esą „šį klausimą kritikas [Pranskus] gvildena per siaurai ir kiek suprastintai" (Adolfas Sprindis, „Literatūros kritika 1917–1940 metų lietuvių komunistinėje spaudoje", in: *Pergalė*, Vilnius, 1959, Nr. 11, p. 146).

[10] „Литовская литература и литовский язык", in: *Большая советская энциклопедия*, t. 37, Москва: Советская энциклопедия, 1938, skiltis 216. Straipsnis be autoriaus parašo. Atskiro straipsnio apie Maironį toje enciklopedijos laidoje nėra.

[11] Cituojama iš: Juozas Ambrazevičius, „Maironis ir visuomenė", in: Maironis, *Pavasario balsai*, Kaunas: Sakalas, 1944, p. 273 [šios knygos p. 286].

ir menkas"[12]. Natūrali šitokio vertinimo seka buvo dar prieš pirmąjį bolševikmetį (1940 m.) pradėto ruošti naujo *Pavasario balsų* leidimo likimas. Nors Valstybinė leidykla ir stengėsi, kad knyga būtų išspausdinta, tačiau nepasisekė: „Kompartijos cenzoriai išbraukė beveik pusę visos Maironio poezijos, ir leidyklai nieko daugiau neliko, tik išspausdinti 10 egzempliorių korektūros teisėmis ir laukti lietuviškam poetui palankesnių laikų"[13]. (Tad gana keistas yra Teofilio Tilvyčio šiųdienis teigimas, jog, girdi, „Maironio 'Pavasario balsai' po 1927 m. leidimo buvo pakartoti tik tarybiniais laikais"[14] (t. y. 1947 m.), nekalbant jau apie tai, kad jie buvo išleisti, nors ir išcenzūruoti, vokiečių okupacijos metu (1944 m.), o taip pat 1946 m. (faktiškai 1947) Meerbecke ir 1947 m. Wuerzburge, Vokietijoje[15]. O gal Tilvytis yra tiek „išsamus", kad jis turi galvoje minėtą 1940 metų korektūrinį dešimties egzempliorių leidimą, kuris, nors ir paminėtas (be jokių komentarų) Maironio *Rinktinių raštų* bibliografijoje[16], faktiškai nėra įtrauktas ne tik į to paties leidinio *Pavasario balsų* bibliografinius paaiškinimus, bet net Maironio ir į sovietinę to meto Lietuvos valstybinę bibliografiją?) Pagaliau bėdon pakliuvo ir muziejus.

> Užplūdusi komunistinė okupacija muziejaus kūrimo darbą visai nutraukė. Iš Švietimo ministerijos muziejus perėjo Švietimo komisariatan, kuris netrukus „nebeturėjo" iš ko mokėti vedėjui algos, patį vedėją tačiau palikdamas už muziejaus tvarkymą atsakingą. Tuo būdu muziejus formaliai neuždarytas išbuvo iki 1941 metų pavasario, kada jį perėmė Vilniaus Mokslų akademija.[17]

[12] Kelmiensis [Jurgis Gliauda], „Tebespjaudoma į Maironį", in: *Draugas*, Čikaga, 1947-11-28, Nr. 277; Juozas Brazaitis, „Maironis ir Lietuva", in: *Aidai*, Bruklinas, 1957, Nr. 8, p. 285 [šios knygos p. 281–291].

[13] Juozas Brazaitis, „'Pavasario balsų' leidimai", in: Maironis, *Pavasario balsai*, Würzburgas: išleido Liudas Vismantas, 1947, p. 285.

[14] Teofilis Tilvytis, „Pavasario lyrika ir rudens aistros. Iš atsiminimų", in: *Pergalė*, Vilnius, 1962, Nr. 11, p. 126.

[15] Žurnalas *Karys* jau 1945 m. Weimare buvo išleidęs *Pavasario balsus*, tačiau šio leidimo teišliko vos keletas korektūrinių egzempliorių.

[16] Maironis, *Rinktiniai raštai*, t. 2: *Epas*, redakcinė komisija: Leonas Gineitis [et al.], Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956, p. 246.

[17] Bernardas Brazdžionis, „Maironio muziejus", in: *Lietuvių dienos*, Los Andželas, 1962, Nr. 8, p. 17.

Tad pirmasis Maironio susitikimas su sovietais pačioje Lietuvoje buvo nekoks. Tačiau ir trumpas: toliau šia kryptimi, bent kol kas, nespėta pažengti. Prasidėjo karas ir kartu naujas, netikėtas Maironio sovietinio traktavimo etapas.

Matant šitokį Maironio sutikimą pirmojo bolševikmečio metu, darosi drūčiai neaišku, ką Korsakas šiandien turi galvoje, sakydamas, jog „[...] Maironio eilės vėl suskambo nauja galia ir nauja prasme, kai lietuvių tauta pasuko nauju istoriniu keliu – socializmo keliu"[18]?

III

Sovietų Sąjungos nesėkmės pirmaisiais karo metais privertė partiją griebtis naujų, neįprastų metodų. Siekiant sustiprinti gyventojų moralę ir pasipriešinimą vokiečiams, šalia sovietinio patriotizmo imta ryškiau pabrėžti tautinį patriotizmą, griebtasi paspirties iš praeities – iššaukta Aleksandro Suvorovo, Michailo Kutuzovo ir Aleksandro Nevskio vardai, atlaidžiau toleruota religija ir apskritai kiek sušvelninta politinė ir ideologinė kontrolė. Tai buvo laikai, kada pats Josifas Stalinas kreipėsi 1941 metų kalboje į gyventojus ne tik kaip į „draugus", bet ir „brolius ir seseris"[19].

Tai palietė ir kūrybinį gyvenimą. Literatūra, šiaip jau „vienas iš įrankių komunizmo statyboje", šiuo atveju buvo perorientuota į ginklą karinei pergalei pasiekti. „Terminas 'karinė tema' yra netikslus", aiškiai nurodė *Литература и искусство*[20].

> Mums reikia ne karinės tematikos, bet kovojančios literatūros. [...] Nuo šio laiko literatūra yra pašaukta tarnauti vienam vieninteliam tikslui – sutriuškinti priešą. [...] Ji turi skatinti kovos dvasią, suvienyti bei sustip-

[18] Kostas Korsakas, „...kaip kareivis nelygioj kovoj", in: *Tiesa*, Vilnius, 1962-11-02, Nr. 259.

[19] *Правда*, 1941-07-03, Nr. 182, cituojama iš: Harold Swayze, *Political Control of Literature in the USSR, 1946–1959*, Cambridge: Harvard University Press, 1962, p. 28.

[20] *Literatūra ir menas* (rus.).

rinti patriotizmo jėgą, kurstyti neapykantą vokiečių fašistiniams grobikams ir šaukti keršto.[21]

Šie reikalavimai sudarė sovietinės karo meto literatūros teminį, ideologinį ir nuotaikos pagrindą. Tad tie patys bruožai savaime nusidriekė ir lietuvių sovietinėje literatūroje, puoselėtoje į Sovietų Sąjungą pasitraukusių lietuvių komunistų ir jų bendrakeleivių. Ypač ryški buvo antivokiškoji tematika, atitinkamai susieta su lietuviškuoju patriotizmu, savaip įkinkytu į „Didžiojo Tėvynės karo" propagandą. Tokios tematikos kūrinių ar bent paskirų ištraukų imta specialiai ieškoti ir praeities lietuvių literatūroje, klasikų kūryboje ir net kai kurių nepriklausomos Lietuvos „buržuazinių" rašytojų kūriniuose.

Ilgaamžė lietuvių tautos kova prieš vokiškuosius grobikus, – paaiškina Korsakas, – kurie jau nuo seniausių laikų nesiliauja kėsinęsi į Lietuvą, lietuvių širdyse išugdė gilią neapykantą vokiškajam imperializmui. [...] Lietuvių literatūroje – tame ryškiausiame lietuvių tautos gyvenimo, kovų ir siekimų veidrodyje – Lietuvos žmonių širdyse deganti neapykanta vokiškiesiems grobikams rado ypatingai ryškų atspindį, kaip tai rodo mūsų žymiausiųjų rašytojų veikalai. Amžius trunkanti lietuvių tautos kova su vokiškųjų grobikų veržimusi į Rytus davė šimtus kilnių patriotizmo ir didvyriškumo pavyzdžių, kurie vėliau įkvėpė geriausius lietuvių rašytojus, suteikdami medžiagos jų veikalams ir skatindami juos savo kūriniuose išreikšti tai, kas glūdėjo lietuvių liaudies dvasioje vokiškųjų grobikų atžvilgiu.[22]

Remiantis šitokiu kriterijum, moralei pakelti, buvo išleista keletas tokio turinio (antivokiško ir patriotinio) lietuvių literatūros rinkinių, kuriuose, be sovietinių rašytojų, šalia Kristijono Donelaičio, Motiejaus

[21] *Литература и искусство*, 1942-09-19, Nr. 38; 1942-10-17, Nr. 42. Cituojama iš: Gleb Struve, *Soviet Russian Literature, 1917–1950*, Norman, Okla.: University of Oklahoma Press, 1951, p. 300.

[22] Kostas Korsakas, *Literatūra ir kritika*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1949, p. 450. Faktiškai tai įvadinis straipsnis anksčiau pasirodžiusiam rinkiniui *Didysis lietuvių liaudies priešas* (Brooklyn: Laisvės spauda, 1943).

Valančiaus, Simono Daukanto, Vydūno, Adomo Jakšto, Fausto Kiršos ir kitų, pasirodė ir Maironis. Staiga jis tapo, Cvirkos žodžiais, „mūsų Maironis", „su genijaus ugnimi", o Lietuva virto „Algirdo, Kęstučio, Vytauto, Maironio, Būgos žemė"[23]. Pats pirmasis sovietinių lietuvių poetų rinkinys (*Gyvajai Lietuvai*, 1942) buvo pradėtas *motto* „Kur bėga Šešupė". Tarsi pats dvejodamas šitokia kombinacija, Korsakas šiandien klausia: „Ar galėjo Maironis tikėtis tokios kovinės sąjungos?"[24] Atsakymą jis yra davęs jau anksčiau:

> [...] žymiausiojo mūsų tautinio sąjūdžio gadynės poeto Maironio kūryboje [...] vokiškieji grobikai taip pat vaizduojami kaip amžinas lietuvių tautos priešas. Maironis, žadindamas lietuvių tautą naujam visuomeniniam gyvenimui, kovos prieš carinį režimą metu sukūrė tokias populiarias ir visoje Lietuvoje dainuojamas dainas kaip „Kur lygūs laukai", „Eina garsas nuo rubežiaus", kuriose apdainuojamos senovės lietuvių kovos su vokiečių riteriais, daugiau kaip 200 metų ugnimi ir kardu teriojusiais Lietuvos žemę. Kaip klaikus hitlerininkų sukeltojo karo simbolis iškyla tose Maironio dainose plėšikiško kryžiuočių žygio į senovės Lietuvą vaizdai [...].
>
> Šios Maironio dainos, žinomos kiekvienam lietuviui jau iš pradinės mokyklos suolo, pasidarė mūsų liaudyje taip populiarios tikriausiai todėl, kad jose ypač gerai išreikšti tie jausmai vokiškųjų grobikų atžvilgiu, kurie giliai glūdi kiekvieno lietuvio širdyje.[25]

Toliau tas pats Korsakas dėsto, jog „vokiškuosius grobikus Maironis atvaizdavo ir savo romantinėse, feodalinės Lietuvos praeitį perdėtai idealizuojančiose dramose", „griežčiausią kaltinimą vokiškiesiems grobikams [...] pateikė vėlesniuose savo kūriniuose, vaizduojančiuose vokiečių okupaciją Lietuvoje Pirmojo pasaulinio karo metu", o „tikrą kaltinamąjį aktą vokiškiesiems grobikams randame Maironio poemoje 'Mūsų vargai'"[26].

[23] Petras Cvirka, *Raštai*, t. 11: *Publicistika*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1953, p. 142, 174, 219.

[24] Kostas Korsakas, „Poeto likimas", in: *Pergalė*, Vilnius, 1962, Nr. 12, p. 137 [šios knygos p. 318].

[25] Kostas Korsakas, *Literatūra ir kritika*, p. 463.

[26] *Ibid.*, p. 463–464. Šitokių atskirų Maironio kūrinių klausimu Korsakas yra

Iš tų rinkinių pavyzdžiu galime paimti *Вековая ненависть – Литовская литература в борьбе против немецких захватчиков* (Maskva, 1943)[27]. Jau įvadiniame žodyje redaktorius Korsakas tiesiog su patosu šaukia:

> Kas Lietuvoje nežino tautinio sąjūdžio žymiausiojo poeto Maironio ugningų dainų apie barzdočius lietuvius, kurie galanda kalavijus ir kirvius kovai su grobuoniškaisiais vokiečių riteriais? [...]
>
> Tartum pergalės himnas skamba šiandien krauju paplukusios Lietuvos laukais ir miškais kovinga, karinga Maironio daina apie senovės lietuvių žygius prieš kryžiuočius. Jo eilėraščiai ir poemos apie lietuvių tautos kančias po vokiečių padu vėl iš naujo šaukia lietuvių jaunimą į mirtiną kovą su amžinuoju priešu.[28]

Pats rinkinys pradedamas Maironio eilėraščiu „Kur lygūs laukai“, kurio paskutinysis posmas (šiaip jau be jokių politinių ar ideologinių implikacijų) nugnybtas. Rinkinį sudaro, šalia Maironio, vienuolikos autorių (Donelaičio, Valančiaus, Daukanto, Prano Vaičaičio, Jono Jonilos-Žiliaus, Jakšto, Vydūno, Liudo Giros, Ievos Simonaitytės ir Kiršos) dvidešimt kūrinėlių, iš kurių Maironio dar esama „Nevėžis per karą“ ir ištraukos iš *Mūsų vargų* – keli posmai, išplėšti iš įvairių, vokiečių okupaciją vaizduojančių, poemos vietų. Neapsieita be Maironio ir visuose kituose tokio turinio rinkiniuose[29]. Juose, šalia „Kur lygūs laukai...“,

parašęs straipsnį, išspausdintą jo knygoje *Prieš amžinąjį priešą* (Kaunas: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1945), kurios nepavyko gauti.

[27] Faktiškai tai kiek sutrumpintas rusiškas rinkinio *Amžinoji neapykanta* (Maskva: LTSR valstybinė leidykla, 1942) vertimas. Lietuviškasis leidimas buvo neprieinamas.

[28] Костас Корсакас, *Вековая ненависть – Литовская литература в борьбе против немецких захватчиков*, Москва: Огиз 1943, p. 4, 8.

[29] *Gyvajai Lietuvai*, Maskva: LTSR valstybinė leidykla, 1942; rusiška šio rinkinio versija *Живая Литва* (Москва: Гослитиздат, 1942); *Amžinoji neapykanta* (Maskva: LTSR valstybinė leidykla, 1942), *Dainų rinkinys* (Balachna: „Tėvynė šaukia“ leidinys, 1942), *Kovos dainos* (Maskva: Karinė leidykla, 1942), *Didysis lietuvių tautos priešas* (Brooklyn: Laisvės spauda, 1943) ir *Lietuva ugnyje* (Brooklyn: Laisvės spauda, 1944). Pastarieji du rinkiniai, nors išleisti Brooklyne, yra paruošti sovietinių lietuvių rašytojų – žr. *Didžiojo Tėvynės*

„Nevėžis per karą" ir *Mūsų vargų* ištraukų, išspausdinta dar „Eina garsas" ir „Kur bėga Šešupė". Pagaliau, aptinkamas Maironis ir 1944 m. periodikoje: tie patys „Kur lygūs laukai", „Eina garsas" ir „Kur bėga Šešupė" ir du nauji dalykai – ištraukos iš *Jaunosios Lietuvos* – „Palaimintas laikas, kada vieversys..." ir „Žiemos naktis" („Ir kas do naktis!..")[30]. Tai vis tas pats Maironis – „buožių interesų poetas", kurio kūrybinis palikimas tik ką buvo nurašytas kaip „bereikšmis ir menkas"[31].

Pagaliau, įdomu dar ir tai, kad karo metu Maironio taip prireikė, jog net kai kurių to meto sovietinių lietuvių poetų kūryboje „gana akivaizdžiai pasireiškė Aleksandro Puškino – o iš dalies taip pat ir Maironio – poetinė tradicija, kuri čia glaudžiai susipynė apskritai su klasikine poetika, uždėjusia ryškų atspalvį visai ano laikotarpio lietuvių poezijai". Tai, girdi, „buvo ne atsitiktinis, o tam tikrų laikotarpio dėsningumų sąlygotas reiškinys"[32]. Galų gale sakoma, kad „neišvengė to poveikio ir mūsų karta, atėjusi į literatūrą sunkiais pokario metais"[33].

Vėliau, karui pasibaigus, toks išskirtinis ir ribotas Maironio ir kitų „buržuazinių" rašytojų traktavimas susilaukė aštrios kritikos. Korsakas, kuris kaip tik daugiausia pasidarbavo žvejodamas antivokiškos tematikos ištraukas praeities literatūroje bei nagrinėdamas jas ir kuris suredagavo ne vieną tokį rinkinį, 1950 m. Rašytojų draugijos valdybos plenume turėjo aiškintis (ypač dėl mūsų cituoto straipsnio) ir viešai prisipažinti:

karo laikotarpio Lietuvos TSR spauda 1941–1944, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1955, pozicijos Nr.: 95–97, 113, 121, 123 ir 139.

30 *Literatūra ir menas*, Vilnius, 1944, Nr. 6; *Pionierius*, Kaunas, 1944, Nr. 2; *Советская Литва*, 1944-11-14, Nr. 14; *Komjaunimo tiesa*, Vilnius, 1944-12-14, Nr. 7 – žr. *Didžiojo Tėvynės karo laikotarpio Lietuvos TSR spauda 1941–1944*, pozicijos Nr.: 2876–2877; *Lietuvos TSR žurnalų ir laikraščių straipsniai 1944–1945*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1956, pozicijos Nr.: 4785, 4923.

31 Kadangi rinkinių ir periodikos faktus galima buvo nustatyti daugiausia tik iš bibliografinių duomenų, nežinia, ar kai kurie eilėraščiai apkarpyti, ar ne.

32 Kostas Korsakas, „Jubiliejui praėjus. Dėl lietuviškos puškinianos", in: *Literatūra ir menas*, Vilnius, 1962, Nr. 9; Kostas Korsakas, „Poeto likimas", p. 137 [šios knygos p. 310–320].

33 Juozas Macevičius, „Ne be garbės ir ne be vardo", in: *Pergalė*, Vilnius, 1962, Nr. 11, p. 129.

Nemaža esminių klaidų įsibrovė į kai kuriuos mano knygos *Literatūra ir kritika* straipsnius, rašytus jau tarybinės santvarkos sąlygomis. Kaip vienas ydingiausių iš tų straipsnių teisingai nurodomas straipsnis „Didžioji lietuvių literatūros tradicija". Šitame straipsny, rašytame 1943 m., iškeliant kovos prieš hitlerizmą reikalui tuos lietuvių literatūros motyvus, kuriais demaskuojami ir pasmerkiami vokiškieji grobikai, nebuvo išvengta „vieningos srovės" požiūrio, ir todėl skirtingi ir priešingi klasinių bei ideologinių pozicijų rašytojai – net kai kurie reakciniai buržuaziniai literatai – jame atsidūrė vienoje eilėje su pažangiaisiais rašytojais. Tai šiurkšti klaida, kurios žala padidėjo ypač dabartiniu metu, kai mes dar neturime marksistinio daugelio tų buržuazinių rašytojų įvertinimo.[34]

Tačiau vis dėlto šia kritika ir išpažintimi buvo atmesta ne pats antivokiškosios tematikos kūrinių iškėlimas, bet tik metodas, kuriuo jie buvo skaitytojui pristatyti. Kitaip tariant, net ir šiuo ribotu atveju nevalia buvo rodyti Maironį greta su, pavyzdžiui, tame straipsnyje minimais Juliumi Būtėnu, Juozu Paukšteliu arba su kažkokiu M. Šalna. Štai čia būta tos Korsako „šiurkščios klaidos". Šiaip jau šie atskirų Maironio kūrinių elementai iki šių dienų liko sovietų kritikoje kaip teigiami, priimtini jo kūrybos bruožai, specialiai iškeltini ir pabrėžtini. Tai aiškiai matyti iš visų vėlesnių leidinių bei straipsnių, kuriuose nors ir prabėgomis paliečiama Maironio kūryba ir jos reikšmė. Tai, pagaliau, šiandien, Maironio jubiliejaus proga, pareiškė, ir tas pats Korsakas:

Didžiojo Tėvynės karo metu, kai Lietuvos liaudžiai teko stoti į žūtbūtinę kovą su hitleriniais grobikais dėl savo gyvybės ir dėl socialistinės ateities, Maironio literatūrinis palikimas, geriausieji jo patriotinės lyrikos posmai tarnavo šiam didžiam reikalui.[35]

Toks buvo antrasis Maironio susitikimas su sovietine kritika.

[34] Kostas Korsakas, „Dėl mūsų literatūros kritikos klaidų ir uždavinių", in: *Tiesa*, Vilnius, 1950-11-18, Nr. 272. Cituojama iš: Juozas Girnius, „Lietuvių sovietinės literatūros pobūdis", in: *Aidai*, Bruklinas, 1956, Nr. 1, p. 9.

[35] Kostas Korsakas, „...kaip kareivis nelygioj kovoj". Šią mintį ta pačia proga kartoja ir Juozas Žiugžda (Juozas Žiugžda, „Poetas ir visuomenė", in: *Tiesa*, Vilnius, 1962-11-02, Nr. 259).

Karo eigai pakrypus sovietų pusėn ir ypač karui pasibaigus, – t. y. baimei praėjus, – pirmųjų karo metų kai kurio atlydžio poreiškiams tuoj pat padaryta galas. Literatai pasmerkti už „lygybės ženklo dėliojimą tarp senojo patriotizmo ir sovietinio patriotizmo"[36], griebtasi šią klaidą ištaisyti. Kitaip tariant, politinės ir ideologinės kontrolės varžtai vėl tvirtai užveržti, vėl grįžta prie „normalios tvarkos" literatūriniame gyvenime.

Lietuvoje tai reiškė ne tik grįžimą prie senų metodų, bet ir jų sistemingą įvedimą, nes pirmojo bolševikmečio tam būta dar per trumpo. Tad jau pirmojoje Mokslų akademijos sesijoje (1946 m. vasario 20–23 d.) buvo aiškiai nustatyta, jog Lietuvių literatūros instituto penkmečio plane būtiniausiai turi būti nagrinėjimos tos temos ir problemos, „kurių įvykdymo uždavinys yra sukurti marksistinę lietuvių literatūros istoriją", ir „dabartiniu metu ypačiai svarbi tema – rusų literatūros poveikio lietuvių literatūrai išryškinimas ir rusų lietuvių literatūrinių santykių nušvietimas"[37]. Spręsdami pirmąjį uždavinį, minėto instituto „tiriamieji darbai ir leidiniai turi iškelti aikštėn tikrai demokratišką, liaudišką lietuvių literatūros raidos kelią, [...] išryškinti, kaip geriausiųjų lietuvių rašytojų klasikų veikalai – Donelaičio, Poškos, Strazdelio, Valančiaus, Maironio, Kudirkos, Žemaitės, Lazdynų Pelėdos, Vaižganto, Biliūno, Janonio ir kitų išaugo kovoje su išnaudotojais už Lietuvos liaudies reikalus"[38].

Maironis šiuo atveju tapo ypač aštri problema. Ją nusako šie diplomatiški, bet ir užtektinai aiškūs žodžiai:

[36] „Идейно-воспитательная работа среди писателей", in: *Литературная газета*, 1946-07-27, cituojama iš: Harold Swayze, *Political Control of Literature in the USSR, 1946–1959*, Cambridge: Harvard University Press, 1962, p. 35.

[37] Kazimieras Bieliukas, „TSR Mokslų Akademijos pagrindinių mokslinių problemų penkmečio plano apžvalga", in: *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos visuotinio susirinkimo pirmoji sesija*, Kaunas: Valstybinė enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidykla, 1947, p. 166.

[38] Juozas Žiugžda, „Tarybinių mokslininkų darbo linkmė", in: *Ibid.*, p. 43.

Mūsų pažintis su Maironiu vyko labai sudėtingomis sąlygomis, sunkiu klasių kovos metu. Šiandien niekam ne paslaptis, kad tuo metu buržuaziniai nacionalistai stengėsi panaudoti atskirus Maironio kūrybos momentus savo žemiems tikslams. Ne paslaptis, kad būta kai kurio „apsidraudėliškumo" ir iš kitos pusės.[39]

Be to, artinosi Maironio 15-ųjų mirties metinių sukaktis. „Susipažinti" su Maironiu reikėjo. Tad ta sukaktimi ir pasinaudota. Spaudoje pasirodė keletas trumpų (išskyrus vieną) straipsnių[40]. Vilniuje pagaliau išleisti *Pavasario balsai*, o Maskvoje – rinktinė rusų kalba, abu leidiniai su atitinkamais įvadiniais straipsniais[41]. Iš šios medžiagos (bent tos, kuri buvo prieinama) susidarome štai kokį vaizdą.

Pasak Pranskaus, nors Maironis ir „buvo buržuazijos dainius, o, be to, dar kunigas", idealizavo dvarus, nematė „vargstančio kumečio, prislėgto mažažemio" ir „darbininkų revoliucinės kovos", – jis vis dėlto prisimintinas ir dabartinei „darbo liaudžiai", nes gražiai vaizdavęs Lietuvos gamtą, pakritikavęs „Lietuvos buržuaziją" ir svarbiausia „jo eilėraščiai 'Kur lygūs laukai' 'Eina garsas', 'Kur bėga Šešupė' rado plačiausio atgarsio lietuvių liaudyje, pavirto liaudies dainomis ir karo prieš vokiškuosius fašistus metais įkvėpė mūsų karius nekęsti grobikų vokiečių ir juos mušti taip, kaip juos mušė lietuviai senovėje"; todėl „mums brangus jo neapykantos kupinas kovų prieš vokiškuosius grobikus apdainavimas"[42]. Venclova, iš esmės pabrėžęs tuos pačius dalykus, davė šitokį Maironio kūrybos vertinimo raktą:

39 Juozas Macevičius, *op. cit.*, p. 129.

40 Alpas Liepsnonis, „Maironis", in: *Tarybų Lietuva*, Vilnius, 1947-06-29, Nr. 153; Vincas Mykolaitis-Putinas, „Maironis", in: *Pergalė*, Vilnius, 1947, Nr. 3, p. 44–61; Vincas Mykolaitis-Putinas, „Maironio poeto kelias", in: *Tiesa*, Vilnius, 1947-07-01, Nr. 152; Bronius Pranskus, „Йонас Майронис", in: *Советская Литва*, 1947-07-01, Nr. 152; Antanas Venclova, „Maironis", in: *Literatūra ir menas*, Vilnius, 1947, Nr. 24 [šios knygos p. 292–302].

41 Antanas Venclova, „Maironis (1862–1932)", in: Maironis, *Pavasario balsai*, Kaunas: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1947 [šios knygos p. 292–302]; Майронис, *Избранное*, Москва: Гослитиздат, 1948; naujas leidimas – 1949 m. su Mykolaičio-Putino įžanga.

42 Bronius Pranskus, „Maironis", in: *Valstiečių laikraštis*, Kaunas, 1947-06-28, Nr. 56; Kelmiensis [Jurgis Gliauda], „Tebespjaudoma į Maironį", in: *Draugas*,

Pažymint tai, kas Maironio poezijoje mums yra svetima, reikia pabrėžti, kad Maironio poeto didybę kaip tik ir sudaro tai, kad jis didžiojoje savo poetinės kūrybos dalyje įstengė išsiveržti iš konfesinių savo pasaulėžiūros varžtų ir sukurti kūrinių, kuriuose gilų ir platų atbalsį rado mūsų liaudies kova ir pastangos išeiti į šviesą ir laisvę.[43]

Kad neįvyktų nesusipratimas dėl „šviesos ir laisvės", pats Venclova toliau paaiškino:

Kada Lietuva po trejų vokiškosios okupacijos metų vėl išėjo į laisvą ir platų tarybinį darbo ir kūrybos vieškelį, kada mūsų liaudis didvyriškai dirba, gydydama karo padarytas žaizdas, atstatydama savo ūkį ir kultūrą, su gilia viltimi žvelgdama į komunistinę ateitį kaip į visų jos dvasinių jėgų išplėtojimo laidą ir dirvą, Maironis greta kitų didžiųjų mūsų praeities rašytojų didele savo kūrybos dalimi vėl virsta mūsų kovos sąjungininku socialistinėje statyboje. [...] Pažangiosios Maironio idėjos, jo gyvas, entuziastiškas žodis šiandien vėl uždega mus pasiryžimu kovoti dėl tarybinio Lietuvos atgimimo.[44]

Didžiausia Maironio vertinimo našta tuo metu teko (galimas daiktas, neatsitiktinai) Mykolaičiui-Putinui. Šis uždavinys jam buvo žymiai sunkesnis negu Pranskui arba Venclovai. Šiaip jau iškėlęs, nors ir kiek švelniau, maždaug tuos pačius, kitų pabrėžtus, bruožus, Mykolaitis (tarsi prisiminęs savo 1932 m. per Maironio minėjimą Kaune skaitytą paskaitą „Visuomeninis Maironio kūrybos pagrindas"[45]) bandė kiek plačiau ir giliau aiškinti Maironio kūrybos reikšmę visuomeninio gyvenimo, ypač tautinio atgimimo, raidai. Tačiau, neišmanydamas sovietinio metodo bei mėgindamas traktuoti Maironį sovietiškai, jis neišvengė ir objektyvių teigimų. Pavyzdžiui, pirmuoju atveju, taikydamasis

Čikaga, 1947-11-28; Juozas Brazaitis, „Maironis ir Lietuva", p. 340 [šios knygos p. 281–291].

43 Antanas Venclova, „Maironis (1862–1932)", p. 13 [šios knygos p. 299].

44 *Ibid.*, p. 15–16 [šios knygos p. 301].

45 Vincas Mykolaitis-Putinas, *Literatūros etiudai*, Kaunas: Sakalas, 1937, p. 5–25 [šios knygos p. 250–264].

prie sąlygų ir pasitelkęs sovietinę terminologiją, jis teigė, kad Maironis,

> būdamas dvasininku, atsidūręs dešiniausioje visuomenės grupėje, greitai atsilieka nuo lietuvių visuomenės raidos, nebesupranta pažangiųjų jos reiškinių, ir jo kūryboj ima gausėti ne tik reakcinių klerikalinių idėjų, kurių, tiesa, randame jau ir ankstyvesnėse poemose, bet ir rezignacijos, pesimizmo bei defetistinių nuotaikų.[46]

Antra vertus, jis pabrėžė, kad

> nėra reikalo rašyti mūsų skaitytojams, kas buvo Maironis. Ne tik senesnioji karta, kuri dar atsimena gyvą poetą, bet ir jaunimas pažįsta jį iš jo raštų, skaitomų ir nagrinėjamų mokyklose, ir dainų, ligi šios dienos tebeskambančių ir mūsų Tarybų Lietuvoje. Maironio reikšmė, populiarumas ir svoris lietuvių literatūros istorijoje remiasi ne vien jo kūrybos grožiu, poetiškumu bei dainiškumu, bet dar daugiau jo glaudžia sąsaja su laikotarpiu ir tuo visuomeniniu sąjūdžiu, kuris, susiformavęs XIX a. pabaigoje, kurį laiką turėjo pažangią reikšmę lietuvių tautos kovoje prieš carizmą.[47]

Šitokių vadinamųjų „vieningos srovės recidyvų" ir apskritai tokio dvilypumo esama ir rusiškajai Maironio rinktinei Mykolaičio parašytame įvade[48], taip pat ir ilgiausiame Maironio sukakčiai skirtame Mykolaičio rašinyje[49]. Šiaip abiem atvejais pakartota, tik kiek plačiau, tas pats, kas pasakyta tik ką cituotame straipsnyje. Kiek vėliau dėl tų „recidyvų" Mykolaičiui teko aiškintis.

[46] Vincas Mykolaitis-Putinas, „Maironio poeto kelias", in: *Tiesa*, Vilnius, 1947-07-01, Nr. 152. Cituojama iš: Vincas Mykolaitis-Putinas, *Raštai*, t. 8: *Literatūros istorija, kritika, publicistika*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1962, p. 309.

[47] *Ibid.*, p. 303; „Sužalotas Maironio veidas: Maironio sukaktis 'Tiesos' puslapiuose", in: *Tėviškės garsas*, Švainfurtas, 1947-07-31, Nr. 83.

[48] Žr. Винцас Миколайтис-Путинас, „Майронис", in: Майронис, *Избранное*, Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1949.

[49] Žr. Vincas Mykolaitis-Putinas, „Maironis", in: *Pergalė*, Vilnius, 1947, Nr. 3; taip pat – Vincas Mykolaitis-Putinas, *Raštai*, t. 8.

Pavasario balsų ir rusiškosios rinktinės pasirodymas atskleidė dar vieną Maironio sovietinio traktavimo metodą – jo kūrybos cenzūravimą. Išsamus šios operacijos nagrinėjimas pareikalautų atskiro straipsnio, todėl čia tenka pasitenkinti tik bendraisiais bruožais.

Ruošiant *Pavasario balsų* laidą, pagrindu imta šeštasis jų leidimas, t. y. pirmasis Maironio raštų tomas (1927)[50]. Tuo būdu iš karto išvengta tokių „nepatogių" eilėraščių kaip „Federantų himnas" ir „Jaunosios Lietuvos himnas", kurių šeštajame leidime dar nebūta. Iš 131 tą leidimą sudarančio eilėraščio „atrinkta" 100, ir jie papildyti paimtais iš rankraščių ir periodikos dar šešiais eilėraščiais, tarp jų „Skausmo skundu", kuriuo užbaigiamas pats rinkinys. Į rinkinį nepatekę eilėraščiai yra daugiausia religiniai (pvz., „Marija, Marija...", „Kad širdį tau skausmas...", „Ačiū Tau, Viešpatie" ir kt.), be to, patriotiniai („Pirmyn į kovą!", „Nepriklausomybę atgavus", „Žiemos rytas", „Neregėti aušros!..", „Želigovskiui Vilnių užėmus"), satyros „Kauno miesto aikštėj", „Laikinosios sostinės skerdyklai" ir „Tautos pabėgėliams", baladės „Roma", „Užkeiktas Skapiškio varpas" ir „Čičinskas" (mat tasai bajoras, „sako, Maskvai parsidavęs!") ir visi šeši vertimai iš *Rigvedos*. Paskutinysis atvejis rodo, kad nepriimtina buvo ne tik krikščioniškosios minties religiniai eilėraščiai, bet ir indų religijos bei filosofijos kūrybiniai pavyzdžiai. Atskirą būdingą atvejį sudaro minėtų satyrų atmetimas. Šiaip jau, kaip matėme, satyras, ypač kritikuojančias paskirus nepriklausomybės laikotarpio reiškinius, sovietinė kritika specialiai iškelia kaip teigiamą Maironio kūrybos dalį. Tad kodėl tos trys satyros atmestos? Mat pirmojoje („Kauno miesto aikštėj...") ir ypač antrojoje („Laikinosios sostinės skerdyklai") nekaip atsiliepiama apie žydus, o trečiojoje („Tautos pabėgėliams") Maironis bara „lenkišką tvaiką" ir svarbiausia būgštauja, kad, ko gero, „nuo Volgos mužikai ateis".

Tačiau vien tik kai kurių eilėraščių išmetimu nepasitenkinta. Net ir kai kurie įdėti eilėraščiai yra faktiškai ne tokie, kokie jie iš tikrųjų turėtų būti. Dėl tų pačių sumetimų (dėl patriotinių ir religinių motyvų, tiesaus rusų bei Rusijos ir nepalankaus žydų traktavimo) išcenzūruo-

[50] Maironis, *Pavasario balsai*, Kaunas, 1947.

ta 10 eilėraščių: „Kur bėga Šešupė", „Lietuva brangi", „Daina (Už Reseinių, ant Dubysos...)", „Lietuva Didžiojo karo metu", „Senelio skundas", „J. St. (Aš nežinau, graži sesute!..)" ir satyros „Vintas", „Lietuva – didvyrių žemė", „Ašaros tarp juokų" ir „Kai kam". Pavyzdžiui, „Dainai (Už Reseinių, ant Dubysos...)" nugnybta paskutinysis, tuo metu ypač nepatogus aktualus posmas:

Daugel žūva, daugel pūva,
Kas apverks jų dalį?
Už Uralo, žemės galo:
Ne po savo šalį!

Dėl atitinkamo rusų figūravimo „Lietuva Didžiojo karo metu" neteko paskutiniojo posmo, o satyra „Kai kam" – antrojo ir trečiojo; užuomina apie žydus panaikino „Vinto" penktąjį ketureilį, o religinių moralinių motyvų derinys trečiąjį „Senelio skundo" posmą; dėl aiškiai religinių arba religinių patriotinių motyvų „J. St." yra be pirmojo ir trečiojo ketureilio, „Lietuva brangi" be dviejų priešpaskutiniųjų, o „Kur bėga Šešupė" – be populiaraus paskutiniojo posmo („Apsaugok, Aukščiausias [...]"). Iš satyros „Lietuva – didvyrių žemė" išplėšta net ištisi trys ketureiliai (penktas, šeštas ir septintas):

Mums platybių reikalauja
Bočių sienos, jų vardai,
Bet viduj šeimininkauja
Lenkai, žydai ir gudai.

Nors lietuvis besijaustų
Čia kaip svetimoj troboj,
Kad tik mažumų neskriaustų
Joms užtikrintoj globoj!..

Servilizmo atėjūnų –
Svetimtaučių dar ilgai
Nenustosme mes, galiūnų
Vakarykštieji vergai.

Beveik visus nepriimtinus motyvus galima rasti satyros „Ašaros tarp juokų“ originale. Tad cenzūros atitinkamai ir pasidarbuota – iš 25 tos satyros posmų išmesta net 7: trečias, penktas, septintas, aštuntas, dešimtas, tryliktas ir keturioliktas posmai.

Apskritai, palyginti su šeštuoju leidimu, galutinis tos *Pavasario balsų* laidos cenzūros balansas štai koks: išmesta beveik ketvirtadalis eilėraščių, o iš paliktų – dešimtadalis apkarpyta.

Ne geriau ir su Maskvoje 1949 m. pasirodžiusia rusiškąja Maironio kūrybos rinktine – *Избранное*[51]. Jos turinį sudaro 60 eilėraščių, satyros „Mano moksladraugiams“, „Spjauki, drauguži, į viską!“, „Vintas“, „Apsaugok, Viešpatie!“, „Mūzos pavojuje“, „Lietuva – didvyrių žemė“ ir „Kai kam“, baladės „Šatrijos kalnas“, „Jūratė ir Kastytis“, „Medvėgalio kalnas“ ir „Dyvitis“, ištraukos iš poemų *Jaunoji Lietuva*, *Raseinių Magdė* ir *Mūsų vargai* ir libretas *Nelaimingos Dangutės vestuvės*. Kadangi tai buvo rinktinė, o ne kuri nors ištisa Maironio knyga, redakcija savaime turėjo laisvesnes rankas. Tačiau, nors ir taip, vis tiek ir čia kyšo ne literatūriškai iškilesnių ir Maironiui būdingesnių kūrinių atrinkimo metodas, bet cenzūrinė atranka. Apskritai tariant, tos atrankos kriterijai yra tokie patys kaip ir *Pavasario balsų*. Pavyzdžiui, ir rinktinėje nėra tų pačių baladžių: „Romos“, „Užkeikto Skapiškio varpo“ ir „Čičinsko“. Įdėtų eilėraščių cenzūravimas arba toks pats kaip *Pavasario balsuose* (pvz., „Daina (Už Reseinių, ant Dubysos...)“, „Lietuva – didvyrių žemė“), arba, dažniau, dar drastiškesnis. Sakysim, „Lietuva

[51] Ankstesnis jos leidimas nebuvo prieinamas. Apskritai jis kelia kai kurių klausimų. Išskyrus absoliučiai bibliografinius leidinius, šis leidimas sistemingai nutylimas, – net ir akademinėje *Lietuvių literatūros istorijoje*, – nors šiaip lietuvių literatūros vertimai į rusų kalbą paprastai išskirtinai pabrėžiami, jais tiesiog didžiuojamasi. Nemini jo net ir specialus leidinys – Peisacho Freidheimo ir Stasio Tomonio *Литовская литература: рекомендательный указатель произведений литовских писателей, имеющихся в переводе на русский язык* (Москва: Государственная библиотека СССР им. В. И. Ленина, 1955), kuriame nurodoma (p. 11) tik 1949 m. leidimas. Iš bibliografinių duomenų matome, kad 1948 m. leidimas turi 256 p., o 1949 – 232 p. Tad gal kartais į pirmąjį pateko tokių dalykų (iš Maironio kūrybos arba Mykolaičio-Putino įvade), kad teko juos skubiai išmesti ir tuoj pat išleisti naują leidimą? Neturint galimybės palyginti abiejų leidimų, aišku, lieka tik spėliojimai.

brangi" *Pavasario balsuose* yra be dviejų priešpaskutiniųjų ketureilių, o rinktinėje trūksta dar ir ketvirtojo; „Kur bėga Šešupė", šalia *Pavasario balsuose* išcenzūruoto paskutiniojo posmo, rinktinėje netenka ir priešpaskutiniojo:

Čia Vytautas didis garsiai viešpatavo,
Ties Žalgiriu mušė kryžiuočius piktus;
Čia bočiai už laisvę tiek amžių kariavo;
Čia mūsų tėvynė ir buvo ir bus.
Čia, kur Vytautas Didysis mus ir Vilnių gynė,
Bus per amžius, kaip ir buvus, Lietuvos tėvynė!

Be to, esama ir tokių eilėraščių, kurie *Pavasario balsuose* įdėti ištisai, o rinktinėje jie jau išcenzūruoti, dažniausiai dėl religinių ir patriotinių motyvų. Pavyzdžiui, „Apsaugok, Viešpatie!" rinktinėje yra be trečiojo posmo, „Jei po amžių kada..." išmesta antras ir ketvirtas, „Oi neverk, motušėle!" – trečias ir šeštas, „Rigi Kulm" – antras, „Skausmo balsas" – penktas, „Vasaros naktys" – paskutinysis posmas. Pagaliau pasitaiko ir pernelyg laisvų vertimo atvejų. Štai satyros „Kai kam" eilutės:

Dabar iš Maskvos alkanos vos skvernus
Parnešęs, nors „barinia" juokias,
Lietuvių „liežuvio" mėgėjas švelnus...

Pavirsta:

Теперь превращенный внезапно в ничто,
Бежит, подобравши полы пальто,
В Литву от напасти проклятой.[52]

(Pažodžiui:

Dabar virtęs staiga į nieką,
Bėga, pasibrukęs apsiausto skvernus,
Į Lietuvą nuo prakeiktos bėdos.)

[52] Майронис, *Избранное*, p. 126.

Abejotina, kad „iš Maskvos alkanos" būtų aplenkta vien tik siekiant kūrybingo vertimo.

Atskirą atvejį sudaro poemos. Jos apskritai yra tokios pilnos įvairių sovietams nepriimtinų posmų, kad iki to laiko pačioje okupuotoje Lietuvoje visai nebuvo spausdinamos. Tačiau rinktinėje stengtasi duoti šiek tiek pavyzdžių, *Raseinių Magdės* atveju net nenurodant, kad tai tik ištraukos. Vienok tie pavyzdžiai, paskiri posmai, taip laisvai parankioti, kad atrankos nagrinėjimas šiuo atveju būtų beveik betikslis. Antra vertus, ir ištisinėse ištraukose neapsieita be cenzūros. Štai duodama *Jaunosios Lietuvos* įžanga („Kur šiandieną jinai?"), bet be antrojo posmo:

Kur garsioji šalis,
Varius savo vilnis
Lig Dono ir Marių Juodųjų?..
Vienas garsas tiktai,
Vien apžėlę kapai
Beliko iš amžių senųjų!

O tos pačios poemos šiaip jau ištisai išversta pabaiga („Jau Slaviai sukilo") neteko šių eilučių:

Prikelkim darbais Gedimino tėvynę!
Priminkime Vytauto Didžio ribas!
Prižadinkim kalbą, ką proseniai gynė,
Ir vardą, kurs vietą Europoj atras!

Tai taip atrodo Maironio kūrybos to meto leidiniai. Jų redaktoriai, matyt, ypatingo skrupulo neturėjo, nes, pasirodo, „daininga ir talentinga lietuvių liaudis pati vykusiai iškupiūravo kai kuriuos dainomis virtusius Maironio eilėraščius, ir tai nė kiek nepakenkė nei jų kompozicijai, nei skambėjimui"[53].

Belieka paliesti dar vieną šiame laikotarpyje išryškėjusį Maironio sovietinio interpretavimo bruožą. Kaip jau anksčiau minėta, pirmo-

[53] Juozas Macevičius, *op. cit.*, p. 128.

joje Mokslų Akademijos sesijoje 1946 m. buvo nutarta, jog vienas būtiniausių lietuvių literatūros instituto uždavinių yra „rusų literatūros poveikio lietuvių literatūrai išryškinimas ir rusų lietuvių literatūrinių santykių nušvietimas". Tad Korsakas jau toje pačioje sesijoje savo pranešime pareiškė, kad „naujosios lietuvių literatūros raida negali būti objektyviai ir moksliškai nušviesta be rusų literatūros įtakos atskleidimo", nes, pavyzdžiui, „Puškino, Lermontovo, Nekrasovo poezijos poveikis žymu Maironio, Mačio-Kėkšto, J. Janonio ir kitų mūsų poetų kūryboje"[54]. Be to, kaip ypatingą įvykį Korsakas pabrėžė tai, kad pirmąjį savo spausdintą darbą (straipsnį apie spaudos draudimą) Maironis paskelbė rusų laikraštyje (*Новое время*, 1884)[55]. Tas pačias mintis netrukus pakartojo ir Venclova:

> Kaip ir visa to meto lietuvių inteligentija, ypač toji, kuri mokėsi aukštosiose Rusijos mokyklose, Maironis turėjo neblogai pažinti A. Puškino, M. Lermontovo ir kitų didžiųjų rusų poetų kūrybą, nes jų įtaka daugeliui Maironio kūrinių neabejotina.[56]

Nustačius tokią eigą ir užsiangažavus bendro pobūdžio teiginiais, bandyta eiti prie jų konkretizavimo. Tačiau Lermontovo–Maironio atvejis paliktas nenagrinėtas, o su Nikolajum Nekrasovu išėjo dar keisčiau. Tas pats Korsakas, kuris prabilo apie Nekrasovą, davė apie jo poveikį lietuvių poezijai ištisą studijinį straipsnį, tačiau jame Maironio net nepaminėjo: esą tame straipsnyje „buvo suminėti tik patys ryškieji ir šiuo metu jau paaiškėję atvejai"[57]. Žodžiu, Nekrasovo–

[54] Kostas Korsakas, „Lietuvių literatūros mokslo uždaviniai penkmečio plane", in: *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos žinynas*, t. 1, Kaunas: Spindulys, 1947, p. 115.

[55] *Ibid.*, p. 114.

[56] Antanas Venclova, „Maironis (1862–1932)", p. 7 [šios knygos p. 294].

[57] Kostas Korsakas, „N. Nekrasovas ir lietuvių poezija", in: *Lietuvių literatūros instituto darbai*, t. 1, Kaunas: Valstybinė enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidykla, 1947, p. 49. Pastaruoju metu ši tema vėl kiek paliesta: A. Adiklytė, „Nauji duomenys apie N. Nekrasovo poezijos atgarsius Lietuvoje", in: *Literatūra ir kalba*, t. 6: *Literatūra ir dabartis*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1962, p. 257–265. Tačiau ir šiuo atveju Maironio vardas visai nefigūruoja.

Maironio atvejis arba neryškus, arba dar nepaaiškėjęs, o poveikis jau iš anksto konstatuotas. Tad susitelkta prie Puškino, nes „Maironis išugdė savo talentą žymiame Puškino genijaus poveikyje“[58]. Venclova, kalbėdamas apie Maironio reikšmę mūsų eiliavimo raidoje, pareiškė, jog Maironio „įvestoji ir meistriškai išplėtota silabinė-toninė eilėdara, be abejo, pagrindiniais bruožais pasisavinta iš rusų poetų ir pirmiausia iš Puškino“[59].

Vienok kita proga Venclova pridūrė, kad nors tematikos, poetinio žodyno ir formos atžvilgiu mūsų poeziją Maironis žymiai pastūmėjo pirmyn, vis tiek „jo poetinis žodynas, palyginti su Puškino žodynu, yra labai ribotas. Maironis nesukūrė daugybės tų poetinių įvaizdžių, kuriais tokia turtinga klasikinė rusų poezija ir ypačiai Puškinas“[60].

Šiaip didžioji šio uždavinio dalis ir šį kartą, šalia Korsako, teko Mykolaičiui-Putinui. Jis paskelbė platoką straipsnį „Puškinas ir lietuvių literatūra“[61], kuriame palietė ir Puškino poveikį Maironiui. Nepasitenkindamas vien tik bendru teigimu, Mykolaitis bandė jį šiek tiek pagrįsti, tačiau, stengdamasis būti bent minimaliai objektyvus, nešką tepasiekė. Jis rašo:

> Sunku būtų konkrečiais pavyzdžiais įrodyti Puškino poveikį Maironiui tematikos, motyvų, poetinių vaizdų, nuotaikų ir idėjų atžvilgiu. Primygtinai ieškodami, galėtume rasti keletą vietų iš gamtos aprašymų *Jaunojoje Lietuvoje*, primenančių *Eugenijaus Onegino* gamtovaizdžių motyvus, arba dar Petrapilio nakties vaizdo nuotrupą *Jaunojoje Lietuvoje*, iš tolo primenančią *Varinio raitelio* pradžios Petrapilio aprašymą:
>
> „Ir kas do naktis!..“
>
> Viena kita panaši paralelė pasitaikytų ir Maironio lyrikoje, bet visa tai dar neduoda pakankamos medžiagos kalbėti apie Puškino įtaką Mairo-

[58] Kostas Korsakas, *Literatūra ir kritika*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1949, p. 49.

[59] Antanas Venclova, *Laikas ir rašytojai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958, p. 472.

[60] *Ibid.*, p. 489–490.

[61] Vincas Mykolaitis-Putinas, „Puškinas ir lietuvių literatūra“, in: *Puškinas ir lietuvių literatūra*, redagavo Kostas Korsakas, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1950, p. 17–42.

niui bent tematinių motyvų atžvilgiu. Per didelė spraga skyrė Maironį nuo Puškino daugeliu požiūrių. Tačiau Maironio eilėraščių lengvumas, skambumas ir paprastumas apskritai primena Puškiną ir jo mokyklos poetus.[62]

Tarsi pajutęs paskutiniojo teigimo trapumą (kodėl tos Maironio eilėraščių savybės būtinai turinčios būti išskirtinai siejamos su Puškinu?), Mykolaitis toliau pripažįsta, jog „mums, tiesa, stokoja įrodymų, kad tai būtent Puškino poveikis Maironiui", ir pagaliau griebiasi spėliojimo: „Vis dėlto galima spėti, kad Puškino poezijos lektūra padėjo *Pavasario balsų* autoriui pasiekti tokio aukšto savo poezijos formos lygio"[63].

Tad ir Mykolaitis jokių konkretesnių argumentų taip ir nesurado – galutinėse išvadose turėjo pasitenkinti spėliojimu[64].

Tiesa, vienokio ar kitokio Puškino poveikio Maironiui klausimas yra, atrodo, pagrįstas. (Antra vertus, šiuo atveju reikia turėti galvoje skirtumą tarp tiesioginės įtakos ir netiesioginio poveikio, susijusio su bendrąja Maironio kūrybinio brendimo literatūrine aplinka.) Tačiau kad objektyviai atsakytume į šį klausimą, reikia konkrečios medžiagos, studijinių nagrinėjimų. Pasitenkinti vien tik pliku teigimu negana. Tuo tarpu sovietinėje kritikoje iki šiol nuolatos kartojama tos pačios Lermontovo ir ypač Puškino poveikio Maironiui bendrybės, vis be jokių konkretesnių duomenų. Tai jaučia ir patys kritikai. Korsakas, Puškino jubiliejui praėjus ir Maironio artėjant, plačiai užsimojęs, siūlo:

> Štai šiemet minėsime vieno didžiausių mūsų poetų – Maironio – gimimo 100-ąsias metines. Argi šios sukakties proga nederėtų paskelbti arba bent pradėti ruošti išsamesnį darbą – Maironis ir Puškinas? Šitokio darbo pagrindinę temą turėtų sudaryti ne mechaniškas įtakų ar poveikių ieškojimas, o atskleidimas tų kūrybinių impulsų bei sugestijų, to

[62] *Ibid.*, p. 23–24.
[63] *Ibid.*, p. 25.
[64] Juozas Kubilius, „Puškinas ir lietuvių literatūra", in: *Aidai*, Bruklinas, 1954, Nr. 5, p. 228.

> poetinio meistriškumo momentų, kuriuos mūsų įžymusis poetas vaisingai patyrė iš didžiojo rusų poeto, iš visos jo sukurtosios mokyklos. Pagaliau – ir tai gal svarbiausia – ši tema suponuoja didelės ir svarbios problemos sprendimą. Tai poeto kūrybos santykio su visuomene, jo palikimo reikšmės, jo literatūrinės tradicijos poveikio ir panašių problemų klausimų sprendimas, kuriam daug reikšmingų paralelių bei sugretinimų galėtų duoti dviejų poetų kūrybinio kelio ir literatūrinio likimo palyginimai. Nuo tokio sugretinimo mūsų Maironis tik dar labiau išryškėtų ir iškiltų.[65]

Būdinga, kad Korsakas čia jau kalba ne apie „technišką įtakų ar poveikių ieškojimą", bet apie „atskleidimą [...] kūrybinių impulsų bei sugestijų", ir bene svarbiausiu uždaviniu laiko Maironio ir Puškino kūrybos santykio su visuomene sugretinimą. Bet juk pastaruoju atveju Maironį galima gretinti beveik su kiekvienu atitinkamos reikšmės turėjusiu rašytoju, ne tik su Puškinu. Kaip ten bebūtų, įdomu, kas iš šių Korsako sugestijų išeis. Kol kas – tik tvirtinimai ir sugestijos.

Aptariant bendrais bruožais pokarinį Maironio sovietinio interpretavimo laikotarpį, tenka pasakyti, kad, palyginti su karo metu, pasidarbuota gerokai daugiau. Žymiai praplėsta interpretavimo apimtis, išrankiota ir iškelta arba pasmerkta nemaža priimtinų arba atmestinų Maironio kūrybos bruožų. Tačiau darbuotasi padrikai, viskas liko gana primityviame lygyje, be išsamesnių bei įtaigesnių ideologinių argumentavimų bei apibendrinimų. Svarbiausia, ir vėl neišvengta ideologinių „recidyvų". Tai aiškiai matyti ne tik iš pačios Maironį vertinusios medžiagos, bet ir iš puolimų, kurių susilaukė to meto Maironio interpretatoriai. Ypač kliuvo Mykolaičiui-Putinui. Užpultas Rašytojų sąjungos pirmininko Jono Šimkaus 1950 m. sąjungos plenumo posėdyje, jis teisinosi,

> nurodė į jo padarytas klaidas vertinant Donelaičio ir Maironio kūrybą, teisingai pažymėjo, kad jam ir eilei kitų rašytojų kūrybiniam darbui kliudo nepakankamas įsigilinimas į šių dienų darbo žmonių gyvenimą ir

[65] Kostas Korsakas, „Jubiliejui praėjus. Dėl lietuviškos puškinianos", in: *Literatūra ir menas*, Vilnius, 1962, Nr. 9.

vykdomus didžiuosius socialistinės statybos darbus. Tačiau kalbėdamas apie nacionalinį judėjimą, drg. Mykolaitis vėl pakartojo senas klaidas ir svarstė tą judėjimą, atitraukęs jį nuo konkrečių klasių kovos sąlygų.[66]

Tie „recidyvai" apskritai buvo tiek opūs, kad pajuto būtinybę dar konkrečiau prabilti net pats Antanas Sniečkus:

> Lietuvos darbo žmonės įsisąmonina visa, kas pažangu Maironio kūryboje, tačiau tai nereiškia, kad reikia užtušuoti tokias aplinkybes, kad kaip tik Maironis idealizavo feodalinę Lietuvos praeitį, mėgino sutaikinti klasinius prieštaravimus Lietuvoje, kėlė į padanges buržuazinę nepriklausomybę.
>
> Viso to negalima užmiršti, ir mūsų uždavinys yra ne užtrinti tai, kas buvo reakcinga Maironio kūryboje, bet, atvirkščiai, atmesti, ir iškelti visa tai, kas yra iš tikrųjų vertinga jo kūryboje.[67]

Štai čia ir glūdi pagrindinė Maironio pokarinio vertinimo padrikumo, seklumo ir „vieningos srovės recidyvų" priežastis: aiškių ir tvirtų sovietinės ideologijos pagrindų ir sugebėjimo juos atitinkamai panaudoti bei pritaikyti literatūriniams svarstymams stoka. Pasak Šimkaus žodžių tam pačiam plenume, „mums vis dar nepavyko atsistoti ant kojų taip, kad teisingai išspręstume tokius svarbius klausimus kaip, pvz., Valančiaus kūryba, išsivaduojamojo nacionalinio sąjūdžio pradžios literatūra, Vaičaičio, Vaižganto, Kudirkos ir eilės kitų praeities rašytojų literatūrinis palikimas"[68]. Žodžiu, Lietuvių literatūros institutui 1946 m. nustatytas penkmečio planas šiuo atveju liko neįvykdytas. Ne be reikalo 1951–1953 m. laikotarpiu pasirodė spaudoje nemaža

66 „Lietuvos Tarybinių rašytojų sąjungos valdybos III plenumas", in: *Tiesa*, Vilnius, 1950-10-15, Nr. 245. Cituojama iš: J. Gintautas [Jonas Staugaitis], „Krizė sovietinėj lietuvių literatūroj ir kritikoj", in: *Aidai*, Bruklinas, 1951, Nr. 3, p. 134.

67 Antanas Sniečkus, *Apie ideologinio darbo pagerinimą: pranešimo LKP(b) CK 15-me plenume sutrumpinta stenograma*, Vilnius: Tiesa, 1948, p. 25.

68 Jonas Šimkus, „Mums reikia bolševikinės literatūros kritikos", in: *Literatūra ir menas*, Vilnius, 1950, Nr. 10. Cituojama iš: J. Gintautas [Jonas Staugaitis], *op. cit.*, p. 134.

vedamųjų ir straipsnių tema „už marksistinį-lenininį literatūrinio palikimo vertinimą“[69].

Tad trečiasis sovietų susitikimas su Maironiu, galutinai apibendrinant, žymiai praplėtė priimtinos ir atmestinos Maironio kūrybos nustatymą bei aiškiau jį konkretizavo. Tačiau ir vėl neišvengta ideologinių klaidų ir, svarbiausia, tas atseikėjimas dar nebuvo giliau pagrįstas, t. y. nepaaiškintas sovietine literatūrinio palikimo, ypač tautinio atgimimo laikotarpio, interpretacija, kurios stokojo. O tai būtina, nes, „norint nustatyti Maironio kūrybos pažangumą, pirmiausia reikia nustatyti lietuviškojo buržuazinio nacionalinio sąjūdžio pažangumą“[70].

V

To uždavinio ir griebtasi. Tačiau iš pradžių reikėjo pagrindinių paruošiamųjų darbų: nustatyti tautinio sąjūdžio interpretacijos ir aptarti to laikotarpio kultūrinio, tad ir literatūrinio, palikimo pobūdį. Tų darbų išeities taškas buvo vadinamosios „vieningos srovės“ teorijos atmetimo būtinumas. Šio uždavinio iniciatyva teko Romui Šarmaičiui, Partijos istorijos instituto direktoriui. Sekdamas Sovietų Sąjungos Komunistų partijos XIX-ojo suvažiavimo nurodymais, kaip interpretuoti praeities tautinius sąjūdžius, ir reikalavimu „demaskuoti marksizmui-leninizmui svetimų nacionalistinių pažiūrų, liekanų pasireiškimus“, jis paskelbė straipsnį – „Kai kurie XIX a. antrosios pusės lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimo istorijos klausimai“[71]. Paliekant nuošalyje autoriaus dialektines smulkmenas, pakaks pačių bendrųjų teigimų ir išvadų.

[69] *Tarybinis lietuvių literatūros mokslas ir kritika apie literatūrinį palikimą: (1944–1958)*, sudarė Emilija Stanevičienė, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1959, p. 9–13.

[70] Zakarijas Grigoraitis, „Apie marksistinį-lenininį požiūrį į literatūrą“, in: *Jaunieji*, kn. 2, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1949, p. 160.

[71] Romas Šarmaitis, „Kai kurie XIX a. antrosios pusės lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimo istorijos klausimai“, in: *Lietuvių literatūra*, t. 1, Kaunas: Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla, 1954, p. 106, 122. Iš tikrųjų, Šarmaičio straipsnis buvo paskelbtas 1953 m. pradžioje beveik visoje vadinamojoje centrinėje spaudoje, taip pat išleistas atskira brošiūra.

Anot Šarmaičio, marksizmas-leninizmas nurodo, „kad bet kurį nacionalinį judėjimą reikia vertinti", Stalino žodžiais tariant, „ne formaliu požiūriu, ne abstrakčiu teisių požiūriu, bet konkrečiai, revoliucinio judėjimo interesų požiūriu"[72]. „Kelias į nacionalinį išsivadavimą lietuvių tautai, kaip ir kitoms carinės Rusijos tautoms, ėjo per carizmo nuvertimą, dvarininkų žemvaldystės likvidavimą, šalies valdymo demokratizavimą [...]. Tačiau šis uždavinys galėjo būti pasiektas tik bendroje visų Rusijos darbininkų ir valstiečių, visų pavergtųjų tautų kovoje prieš patvaldystę, vadovaujant šioje kovoje darbininkų klasei priešakyje su jos revoliucine marksistine partija". Kaipgi į visus šiuos pagrindinius epochos iškeltus uždavinius atsakė lietuvių nacionalinio judėjimo buržuaziniai ideologai?"– klausia Šarmaitis. – „Ar kėlė jie svarbiausius tuo metu carizmo nuvertimo, feodalizmo likvidavimo, pilnutinio šalies sudemokratinimo uždavinius?" Ir atsako: „Ne, nekėlė. Būdami bekylančios, besiformuojančios lietuvių buržuazijos atstovai, jie buvo priešingi bet kuriam savarankiškam darbininkų klasės judėjimui, buržuazijos interesų vardu skelbė klasių taiką, siekė idėjiškai ir organizaciniu atžvilgiu pajungti prasidedantį darbininkų judėjimą buržuazijos interesams"[73]. Tad „XIX a. pabaigoje mūsų krašte [...] tikrieji liaudies atstovai, pažangių idėjų skleidėjai, tikrieji patriotai" buvo ne „lietuviškojo buržuazinio nacionalizmo ideologai liberalai J. Basanavičius, V. Kudirka ir kiti aušrininkai bei varpininkai, nekalbant jau apie reakcionierius klerikalus", bet „marksizmo mokslo skleidėjai, marksistinių ratelių organizatoriai, revoliucinių socialdemokratinių organizacijų kūrėjai"[74]. Pirmieji „sudarė kadrus vėliau susikūrusioms buržuazinėms nacionalistinėms partijoms, kurių atplaišos šiandien liko Amerikos ir Anglijos imperialistų samdiniais, pikčiausiais mūsų tėvynės priešais", o antrųjų „įpėdiniais šiandien yra Tarybų Lietuvos komunistai, ištikimi mūsų tėvynės patriotai, kurie, vadovaujami Tarybų Sąjungos Komunistų partijos, veda lietuvių tautą broliškų tarybinių tautų šeimoje socializmo keliu į skaisčią ir šviesią komunistinę ateitį"[75].

[72] *Ibid.*, p. 106.
[73] *Ibid.*, p. 111–112.
[74] *Ibid.*, p. 118–119.
[75] *Ibid.*, p. 121–122.

Tad štai, remiantis šitokia lietuvių tautinio atgimimo interpretacija, atitinkamai turi būti svarstoma bei vertinama ir to meto kultūrinis, tad ir literatūrinis, palikimas. Toks dvilypis griežtas klasinis suskirstymas savaime suponuoja ir atitinkamą dvilypę kultūrą: „pažangiąją" ir „reakcinę-buržuazinę". Jau 1949 m. Zakarijas Grigoraitis nurodė, kad kultūros pobūdį apsprendžia Lenino teiginys, jog „yra dvi nacionalinės kultūros kiekvienoj nacionalinėj kultūroj", ir kad, Lenino žodžiais, „mes iš *kiekvienos* nacionalinės kultūros imame *tiktai* jos demokratinius ir socialistinius elementus, imame *tiktai* ir *besąlygiškai* juos, priešingai *kiekvienos* nacijos buržuazinei kultūrai, buržuaziniam nacionalizmui"[76]. Tad, anot Grigoraičio,

> tik tokiu klasiniu požiūriu vertindami kiekvieną nacionalinę kultūrą, [...] galime teisingai marksistiškai įvertinti kiekvieną konkretų kultūros reiškinį ir nustatyti jo vietą bendroje kultūros istorijoje. Ne mažiau svarbus momentas, nagrinėjant praeities kultūrinį ir literatūrinį palikimą, yra iškelti ir parodyti rašytojo politinės ir meninės pasaulėžiūros santykį, jo meninės pasaulėjautos sąlygotumą ir ribotumą [...], kaip visuomeninės socialinės sąlygos, klasiniai praeities epochų prieštaravimai, pagaliau kiek visa nuo tų sąlygų priklausanti *ribota* praeities rašytojo ideologija atsispindi jo kūryboje.[77]

Remdamasis šiais teiginiais, Grigoraitis duoda tris galimus atvejus: „Kai praeities rašytojas, būdamas savo politinėm pažiūrom ir įsitikinimais ribotas ir suvaržytas savo klasės ideologijos varžtų, savo kūryboje lieka toks pat ribotas ir ištikimas savo klasės pasaulėžiūrai; kai praeities rašytojas, būdamas kad ir ribotos ideologijos, savo realistinio talento jėga realią tikrovę atvaizduoja giliau, įtikinamiau, pilniau, teisingiau, „negu tai leidžia jo paties klasinės simpatijos ir politiniai prietarai" (Frydrichas Engelsas); ir kai praeities rašytojas, jausdamas savo klasinės pasaulėžiūros ribotumą, atvirai maištauja, išsiveržia iš siaurų savo klasinės ideologijos varžtų, nutraukia visus ryšius su savo

[76] Zakarijas Grigoraitis, *op. cit.*, p. 152.
[77] *Ibid.*, p. 153.

klase ir pereina į kitos, pažangesnės, revoliucinės klasės pozicijas“[78]. Pažymėjęs, kad „labai svarbu marksistiniam literatūros moksle parodyti, kas praeities kūryboje yra tikrai pažangu, kas yra reakcinga“, ir tuoj pat pabrėžęs, „kad tai dažniausiai sutampa su tos klasės, kuriai atstovauja rašytojas, pasaulėžiūros pažangumu“, Grigoraitis pagaliau duoda literatūrinio palikimo meninio lygio nustatymo formulę, kuri ypač įsidėmėtina. Būtent, „ten, kur rašytojas yra tikrai pažangus, kur jis tęsia geriausias, progresyvines savo literatūros tradicijas, ten jis ir meniškai stipriausias, įtikinamiausias, o ten, kur reakcingas, atseit, ten, kur jo klasiškai ribota reakcinė pasaulėžiūros pusė pasireiškia visu ryškumu, ten jis yra ir meniškai silpniausias“[79].

Šiame kontekste Grigoraitis prabėgom, šalia kitų autorių, paliečia ir Maironį. Tačiau, be paties bandymo įsprausti Maironį į to konteksto rėmus, jis nieko nauja nepasako. Maironis tebėra „pirmoj eilėj [...] buržuazinio nacionalinio sąjūdžio kylančios lietuviškosios buržuazijos, dainius ir kaipo tokį jį reikia vertinti“[80]. Jo kūryba, pagal tik ką minėtą meninio lygio nustatymo formulę,

> stipriausio meninio efekto [...] pasiekia ne ten, kur jis šlovina buržuazinio gyvenimo santykius, kur jis stengiasi užtušuoti praeities klasinius prieštaravimus, kur jis pagaliau neteisingai sprendžia socialinę problemą, taigi ne ten, kur jo ribota buržuazinė ideologija pasireiškia visu ryškumu, o ten, kur jis tikrai pažangus, kur jis artimas liaudžiai, kur jis išreiškia liaudies tikslus ir siekimus, pvz., eilėraščiuose, šaukiančiuose į kovą prieš carizmą, prieš vokiškuosius grobikus, piešdamas puikius Lietuvos gamtovaizdžius, skatindamas liaudį mylėti savo tėvynę. Labai stipraus efekto Maironis pasiekia ir savo eilėraščiuose, išjuokiančiuose lietuviškąją buržuaziją.[81]

Kadangi tautinio atgimimo literatūros interpretacija turi esminės reikšmės ne tik Maironio, bet ir kitų to meto rašytojų sovietinio

78 *Ibid.*, p. 153–154.
79 *Ibid.*, p. 159.
80 *Ibid.*, p. 159.
81 *Ibid.*, p. 163–164.

vertinimo supratimui, todėl šį klausimą reikia kiek daugiau pasekti. Tuo labiau kad Grigoraičio ankstyvi svarstymai gana paviršutiniški ir kai kuriais atvejais neužtektinai rafinuoti.

Kur kas vėliau, 1956 m., atsakymą į šį klausimą davė Pranskus, autoritetingas asmuo sovietiniame lietuvių literatūros istorijos moksle, savo straipsniu „Nacionalinis judėjimas ir lietuvių literatūros klausimai"[82]. Remdamasis, kaip ir Grigoraitis, Lenino teiginiu apie „dvi kultūras kiekvienoje nacionalinėje kultūroje", Pranskus pastebėjo, kad, „kalbant apie grožinę literatūrą ir jos klasinį pasiskirstymą, reikalingas taip pat ne paviršutinis mechanistinis, o dialektinis priėjimas", todėl „negalima žiūrėti į vienas ar kitas literatūrines kryptis (romantinę ar realistinę) arba į vienus ar kitus rašytojus kaip į ištisai demokratinius, arba kaip į ištisai buržuazinius"[83]. Pastarasis teigimas yra ypač patogus, nes jis leidžia sovietiniam kritikui neva objektyviai pažvelgti į kurį nors rašytoją ir, išrankiojus priimtinus ir atmestinus jo kūrybos bruožus, paaiškinti tai „prieštaringumais". Tiesa, Pranskus pažymi, kad pasitaiko ir tokių, ypač antraeilių, rašytojų, kurių (pvz., Jakšto) kūryboje beveik nėra demokratinių bruožų, tačiau vėl tuoj pat pabrėžia, kad „daugelio kitų rašytojų, ypač įžymesniųjų menininkų, toks beatodairinis priskyrimas šiuo laiku prie buržuazinės literatūros atstovų negalimas, net jei savo visa kita visuomenine veikla jie būtų stovėję buržuazinėse pozicijose"[84]. Šio teigimo yra štai kokia, ypač įsidėmėtina, priežastis: „Čia reikia turėti galvoj tą marksizmo-leninizmo estetikos teiginį, kad didis menininkas negali neatspindėti kai kurių pažangių savo meto idėjinių tendencijų, šiuo atžvilgiu – lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimo pažangių demokratinių tendencijų"[85]. Ir pagaliau išvada:

[82] Bronius Pranskus-Žalionis, „Nacionalinis judėjimas ir lietuvių literatūros klausimai", in: *Pergalė*, Vilnius, 1956, Nr. 12, p. 70–83.

[83] *Ibid.*, p. 80.

[84] *Ibid.*, p. 80.

[85] *Ibid.*, p. 80. Remiamasi Vladimiru Leninu, kuris, aptardamas Levo Tolstojaus kūrybą, yra pasakęs: „Ir jeigu prieš mus tikrai didelis menininkas, tai bent kai kurias esmines revoliucijos puses jis turėjo atspindėti savo veikaluose" (*Leninas apie kultūrą ir meną*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1960), cituojama iš: Kazys Umbrasas, *Literatūros kryptys ir metodai*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1962, p. 4–5.

„Šitokiu požiūriu nagrinėtina visų žymesniųjų XIX a. pabaigos lietuvių literatūros atstovų kūryba: Maironio, V. Kudirkos, A. Fromo-Gužučio, G. Petkevičaitės, A. Kriščiukaičio-Aišbės, K. Sakalausko-Vanagėlio ir t. t. Iškeliant jų kūrybos prieštaravimus, pažymint buržuazines tendencijas, negalima nepažymėti ir net ypatingai nepabrėžti tų jų kūrybos bruožų, kuriais jie išreiškė visaliaudines demokratines nacionalinio išsivadavimo judėjimo tendencijas“[86].

Pažymėjęs, kad tuo pačiu metu, nors taip pat ne be buržuazinės ideologijos poveikio, reiškėsi literatūroje ir „demokratinė srovė“ (pvz., Jonas Mačys-Kėkštas, Vaičaitis, Žemaitė), kuri vėliau „revoliucionizavosi“, jos atstovai (pvz., Stasys Matulaitis, Mačys-Kėkštas, Jonas Biliūnas, Vincas Mickevičius-Kapsukas) „ar iš dalies, ar visiškai įsiliejo į revoliucinį darbininkų judėjimą“, – Pranskus aptaria[87] ir XX a. pradžios literatūrinio palikimo interpretaciją, kuri reikalinga ir Maironio vėlesnės kūrybos sovietiniam traktavimui pažinti. Pasak Pranskaus, „paskutinė sąlyga, integravusi lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimą, kaip visatautinį judėjimą, nustojo egzistavusi tuoj po to, kai 1904 m. buvo panaikintas spaudos draudimas ir kai lietuviškoji buržuazija gavo nevaržomo vystymosi laisvę [...]. Kadangi šiuo laikotarpiu neliko jokių sąlygų ir uždavinių, kurie jungtų, integruotų visus lietuvių nacijos sluoksnius, tai nedera iš viso kalbėti apie nacionalinio išsivadavimo judėjimą. Dabar tegalima kalbėti jau apie grynai buržuazinį nacionalinį (tiksliau – nacionalistinį) judėjimą, – iš vienos pusės, ir revoliucinį darbininkų, vedančių paskui save plačiąsias darbo valstiečių mases, judėjimą, – iš kitos pusės. Šio laikotarpio lietuvių literatūros nagrinėjimo atžvilgiu taip pat reikalingos kai kurios naujos metodologinės prielaidos“. Būtent, priešingai ankstyvesniam laikotarpiui, šio meto literatūroje „išryškėja buržuazinės nacionalistinės ir proletarinės socialistinės tendencijos, tarp kurių vyksta aštri kova“, todėl „pagrindiniai šio laikotarpio lietuvių literatūros nagrinėjimo uždaviniai reikalauja pabrėžti tolesnį demokratinės realistinės literatūros augimą ryšium su visos revoliucinės kovos kilimu“. Tačiau

86 *Ibid.*, p. 80.

87 Bronius Pranskus-Žalionis, *op. cit.*, p. 82–83.

ir čia, kaip ir anksčiau, Pranskus patogiai apsidraudžia: „Šitas naujas lietuvių literatūros pobūdis XX a. pradžioje ir ypač po 1905–1907 metų revoliucijos anaiptol nereiškia, kad ir šiuo laikotarpiu daugelio rašytojų kūryba nebūtų turėjusi didelių prieštaravimų tarp pažangiųjų demokratinių ir reakcinių buržuazinių bruožų, kad ir šiuo laikotarpiu rašytojo pasidavimas buržuazinei ideologijai neturi suvaržyti atskirų pažangių vertingų bruožų ir iškėlimo to rašytojo kūryboje". Vienok, palyginti su ankstesniu atveju, esama skirtumo: „Seniau tie pažangieji rašytojo bruožai siejosi dažniausiai su tų pažangiųjų bendranacionalinių bruožų atspindėjimu, kurie buvo ano meto pačios buržuazijos ideologijoje (lietuvių nacionalinio sąmoningumo ugdymas, akcija prieš nacionalinę priespaudą ir t. t.), dabar gi rašytojas išreikšti pažangius demokratinius bruožus tegalėjo tik peržengdamas savo buržuazinės ideologijos ribotumus".

Tad štai pagaliau tie principai, kuriais turinti būti sovietiškai seikėjama visa Maironio kūryba. Praktiškai, nugriebus Grigoraičio ir Pranskaus daugiažodžio išvedžiojimo putas, lieka štai kas: iškilus rašytojas, kad ir priešiškos ideologijos (tebūna ji buržuazinė, nacionalistinė, klerikalinė ir t. t.), negali neatspindėti savo kūryboje bent kai kurių „pažangių" elementų, ir tie „pažangieji" (ne „reakciniai") elementai savaime yra meniškai stipriausi bei įtikinamiausi jo kūrybos bruožai; o kai galai nesueina, tada pasiaiškinama „prieštaringumais", atsiradusiais dėl rašytojo ideologinio „ribotumo". Tokiu būdu patogiai susidorojama su Maironiu ir kitais iškiliais praeities rašytojais, kurie kitaip turėtų būti visiškai atmesti, ir sovietiškai traktuojamoje mūsų praeities literatūros istorijoje teliktų daugiausia tik tokie tikrai „pažangūs rašytojai", kurių kūryba yra ne tiek grožinė literatūra, kiek „pažangi" propaganda.

Pranskaus straipsnis nebuvo atsitiktinis ar tik šiaip sau jo nuomonė. Nors po straipsniu *Pergalės* redakcija įdėjo prierašą, jog „spausdindama šį straipsnį, redakcija tikisi, kad šiuo svarbiu ir mažai nagrinėtu klausimu pasisakys literatūros darbuotojai, istorikai, mokytojai ir kt."[88], daugiau niekas taip ir nepasisakė. Matyt, buvo jaučiama, kad

[88] *Ibid.*, p. 83.

tai yra ne tik vieno asmens, bet, kaip sovietinėje tvarkoje dažnai pasitaiko, ir kolektyvo užkulisiuose apsvarstytų klausimų beveik oficialus sprendimas. Reikia atsiminti, kad tuo metu Mokslų Akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros institutas ruošė antrąjį daugiatomės lietuvių literatūros istorijos tomą, apimantį 1861–1917 m. laikotarpį. Tad žūtbūt reikėjo nustatyti bendruosius to laikotarpio literatūros traktavimo principus. O Pranskus buvo ne eilinis instituto bendradarbis, pagrindinis to tomo autorius, parašęs, šalia kitų, ir apibendrinamuosius skyrius apie XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios literatūrą. Todėl, taip pat ne atsitiktinai, tie skyriai sutampa su minėtu jo straipsniu, kuris taip pat aidi ir to tomo Korsako įvade ir kurio mintys apskritai driekiasi per visą knygą. Žodžiu, jau susipažinus su Grigoraičio ir ypač Pranskaus straipsniais, *Lietuvių literatūros istorija* šiuo atveju nieko naujo neduoda. Šiaip, aišku, čia tie principai yra žymiai detalizuoti ir svarbiausia praktiškai pritaikyti to laikotarpio literatūros bendrajai raidai ir paskiriems rašytojams, tad ir Maironiui. Jam paskirta atskiras, Leono Gineičio parašytas, skyrius[89], kuris, tarp kitko (regis, ne be reikšmės), yra vos šešiais puslapiais ilgesnis už Lazdynų Pelėdos skyrių ir tik keturiais už Janonio, o antra vertus, net dvidešimčia puslapių trumpesnis už Žemaitės skyrių. Tačiau ir čia, išskyrus vieną kitą nežymų atvejį, pakartojama, plačiau ir sistemingiau, tie patys priimtini ir atmestini Maironio kūrybos bruožai, kurie jau anksčiau buvo išrankioti. Tik čia jau Maironis pagaliau įvilktas į nustatytą tautinio atgimimo ir XX a. pradžios literatūros interpretaciją, ir viskam tartum uždėta oficialumo antspaudas. Kadangi Maironio kūrybos forma ir eilėdara yra daugiau klasikinio (ne „dekadentinio"!) pobūdžio, todėl šie elementai knygoje traktuojama neutraliai: pabrėžiama Maironio silabinės-toninės eilėdaros įtvirtinimas bei kitų poetinių priemonių išugdymas ir reikšmė mūsų poetikos raidoje, o kita vertus, pagrįstai konstatuojama poemų ir dramų kompoziciniai trūkumai, veikėjų psichologiškumo stoka, schematiškumas ir kt. Kas kita idėjiniame teminiame kūrybos svarstyme. Čia, kaip įprasta, „prieštaringa" Maironio

[89] *Lietuvių literatūros istorija*, t. 2: *Kapitalizmo epocha (1861–1917)*, redagavo Kostas Korsakas, Vilnius: Mintis, 1958, p. 240–278.

kūryba dirbtinai suskaldoma į dvi dalis. Viena, teigiamai pabrėžiama „geriausios pažangiojo romantizmo tradicijos“: tėvynės meilės, gimtojo krašto gamtos grožio ir herojiškosios Lietuvos praeities (kol tai netampa „perdėtu, nekritišku tos senovės idealizavimu“!) apdainavimas, kovos prieš caro priespaudą ir kovingo nusiteikimo prieš kryžiuočius ir „kaizerinius okupantus“ motyvai, raginimas ugdyti gimtąją kalbą, krašto kultūrą ir švietimą, taip pat intymūs asmeninės lyrikos bruožai, pasisakymas prieš „buržuazijos moralinį smukimą“, „Lietuvos buržuazinės visuomenės“ kritika, „nusivylimas Lietuvos ‘nepriklausomybe’ ir nusistatymas prieš ‘dekadentizmą’“. Antra, sudarkant Maironio kūrybos organišką visumą, paneigiama ir atmetama „buržuaziniai klerikaliniai“ motyvai, „tautinės vienybės“ skelbimas, religinių pažiūrų „deklaravimas“, kritikuojama „perdėtas“ herojinės Lietuvos praeities vaizdavimas, „nacionalistinis ribotumas“ (t. y. kritiškas požiūris ypač į rusus) ir apgailestaujama, kad Maironis „neneigė buržuazinės santvarkos iš esmės“. Ypač stengiamasi teigiamai pabrėžti, išplėšiant iš konteksto ir peržengiant bet kokias proporcijos ribas, Maironio „Lietuvos buržuazinės visuomenės“ kritika ir „nusivylimas Lietuvos ‘nepriklausomybe’“. Kur tai taikoma, matoma kad ir iš šio pavyzdžio. Mokykliniam vadovėlyje-skaitiniuose, šalia vieno posmo „Nebeužtvenksi upės bėgimo...“, teįdėta vos vienas vienintelis Maironio eilėraštis – satyra „Kai kam“ (tarp kitko, be antrojo ir trečiojo posmų, reiškia, išcenzūruotas, kaip ir 1947 m. *Pavasario balsuose*). Jį perskaičius, mokiniams duodama dar štai kokie klausimai-uždaviniai: „Kurio meto ‘visuomenės veikėjus’ pliekia Maironis savo satyroje ‘Kai kam’? Kas jie tokie, kokiu būdu jie pralobo? Išnagrinėkite, kokias poetines priemones pavartoja poetas, norėdamas išryškinti buržuazinių veikėjų niekšybes“[90]. Žodžiu, Maironis paverčiamas ir atitinkama „pedagogine“ priemone.

Lietuvių literatūros istorijos paruošimas ir pasirodymas šiek tiek plačiau atvėrė duris ir Maironiui. Oficialiai nustačius, ką ir kaip galima apie jį sakyti ir ką reikia nutylėti, jaukiau pasijuto ir eiliniai „lite-

90 *Skaitiniai VII klasei*, sudarė: Jovita Čenienė ir Vincas Eidukaitis, Kaunas: Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla, 1955, p. 123.

ratūros darbuotojai". Pagaliau buvo išleista *Lietuvių literatūros vadovėlis* vidurinėms mokykloms[91], kurio antrojoje dalyje (1958 m.) šešiolika puslapių paskirta ir Maironiui. Vadovėlio autorius Būtėnas parašė ir atskirą brošiūrėlę – *Maironis*[92]. Vienu ir kitu atveju Būtėnas, aišku, sutapo su akademine *Lietuvių literatūros istorija*, kurios turinys jam, kaip oficialaus literatūros vadovėlio autoriui, jau buvo žinomas iš jos rankraščio aptarimų, t. y. tam tomui dar nepasirodžius.

Naujas reiškinys buvo tuo metu kiek pagyvintas Maironio kūrybos spausdinimas. Reikia atsiminti, kad nuo 1947 m. *Pavasario balsų* leidimo iki 1956 m. Lietuvoje teišėjo tik viena Maironio knygelė – mokyklai skirtas rinkinėlis *Eilėraščiai*[93] (1951 m.). O dabar, 1956–1958 metų laikotarpyje, pasirodė dviejų tomų *Rinktiniai raštai* (1956 m.), *Jūratė ir Kastytis* (1957 m.), *Pavasario balsai* (1958 m.) ir mokyklinis rinkinėlis *Maironis* (1957 m.), išleistas „Mokinio bibliotekos" serijoje ir pakartotas 1958, 1959 ir 1960 metais. Reikšmingiausi, aišku, yra *Rinktiniai raštai* – plačiausias, iki šiol okupuotoje Lietuvoje pasirodęs, Maironio kūrybos leidinys, entuziastingai sutiktas kritikos[94]. Jis pradedamas gana išsamiu įvadiniu straipsniu „Maironio poezija", kuris, palyginti su *Lietuvių literatūros istorijos* Maironio skyriumi, nieko naujo nepasako: abiejų autorius tas pats Gineitis (paraštėje nebent paminėtina štai koks kuriozas, kartojamas ir *Lietuvių literatūros istorijoje.* Gineitis rašo, kad „buržuazijos viešpatavimo Lietuvoje metais įvairūs literatūriniai 'modernistai' niekinamai žiūrėjo į Maironį, laikė jį 'pasenusiu', skleidė šūkį 'Šalin nuo Maironio!'" o „Progresyvioji inteligentijos dalis ir buržuazijos viešpatavimo laikais gėrėjosi geriausiais Maironio poezijos kūriniais"[95]. Negi

[91] Iki tol reikėjo tenkintis Korsako redaguotomis konspektinėmis apybraižomis, išleistomis rankraščio teisėmis (!) vos 500 ir 1000 egz. tiražu: *Lietuvių literatūros istorijos konspektas*, d. 1: *Feodalizmo epochos literatūra*, redagavo Kostas Korsakas, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1952.

[92] Julius Būtėnas, *Maironis*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957.

[93] Maironis, *Eilėraščiai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1951.

[94] Jonas Lankutis, „Maironio raštų dvitomis", in: *Tiesa*, Vilnius, 1956-12-15, Nr. 292; Antanas Jonynas, „Tėvynės meilės dainius", in: *Pergalė*, Vilnius, 1957, Nr. 7, p. 82.

[95] Leonas Gineitis, „Maironio poezija", p. 48.

autorius užmiršo, kad posakis: Maironis paseno, Maironis nuseno, Maironis paseno... buvo nukaltas ne kieno kito, kaip Venclovos?[96]) Pirmąjį *Rinktinių raštų* tomą sudaro *Pavasario balsai*, o antrąjį – *Jaunoji Lietuva* ir *Nelaimingos Dangutės vestuvės*. Į šiuos *Pavasario balsus* taip pat nepateko tie patys eilėraščiai, kurie neįdėti ir į 1947 m. leidimą (pvz., „Marija, Marija...", „Kad širdį tau skausmas...", „Pirmyn į kovą!", „Nepriklausomybę atgavus", „Tautos pabėgėliams" ir kt.), su keliomis išimtimis: pagaliau aptinkama „Bažnyčioj gieda 'aleliuja'" (nejaugi todėl, kad tai vertimas iš rusiško „Христос воскрес"?), baladės „Čičinskas" ir „Užkeiktas Skapiškio varpas" ir vienas iš šešių *Rigvedos* vertimų – „Čaura pančasika", kuris, anot Gineičio, „ypač pasižymi [...] aukštu vertimo lygiu"[97] (anksčiau, matyt, nepasižymėjo). Kita vertus, čia nepateko satyros „Lietuva – didvyrių žemė" ir „Ašaros tarp juokų", kurios yra, nors ir labai iščenzūruotos, 1947 m. *Pavasario balsuose*. Matyt, nutarta jų geriau visai nedėti, negu taip išbraukyti kaip anksčiau. Tačiau kiti eilėraščiai, kurie ankstesniuose *Pavasario balsuose* buvo iščenzūruoti (pvz., „Lietuva brangi", „Daina „Už Raseinių, ant Dubysos...")" ir kt.) *Rinktiniuose raštuose* jau duodami ištisai, be išbraukymų, neišskiriant ir „Kur bėga Šešupė" paskutiniojo posmo, nors jį esą Maironis „pridūrė" tik dėl religinių sumetimų, ir kuris „visiškai nesisiejo su kūrinio tematika"[98]. Ištisai pateikta ir *Jaunoji Lietuva* ir *Nelaimingos Dangutės vestuvės*, iki tol okupuotoj Lietuvoj, regis, visai nespausdintos. Tad *Rinktiniai raštai* yra ne tik plačiausias, bet ir reliatyviai „liberaliausias" sovietinis Maironio kūrinių leidinys. Pagaliau, lygiai tokio pat turinio kaip ir *Rinktiniuose raštuose* yra ir 1958 m. *Pavasario balsų* leidimas.

[96] Juozas Brazaitis, „Maironis ir Lietuva", p. 340 [šios knygos p. 284]. [Taip pat žr. Stud. Antanas Venclova, „8-as 'Baras'", in: *Lietuvis*, Kaunas, 1925, Nr. 34 (šios knygos p. 211).] Tiesa, tai nepilnas Venclovos to meto pažiūrų apie Maironį vaizdas. Savo atsiminimuose Venclova pasakoja, kaip jam, renkant parašus Korsakui iš kalėjimo paleisti, tekę eiti ir pas Maironį. Tasai atvėrė duris, ir svečiui pasidarę „truputį nedrąsu". Venclova pasiaiškina: „Prieš mane didžiausias Lietuvos poetas!" (Antanas Venclova, *Epochos vėjas*, Vilnius, Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1962, p. 87).

[97] Leonas Gineitis, „Maironio poezija", p. 10.

[98] *Ibid.*, p. 26.

Šie Maironio kūrybos leidiniai sudarė jau šiokią tokią pažangą. Atrodo, kad čia savo pėdsakus paliko tuo metu Sovietų Sąjungoje pasireiškęs ir Lietuvą pasiekęs vadinamasis atlydys. Jei taip, tai didesnės įtakos jis, deja, neturėjo. Atlydys pasibaigė – baigėsi ir „liberalumai“: už *Rinktinius raštus* pilnesnio, tikrovei artimesnio Maironio kūrinių rinkinio iki šiol taip ir neišleista. Jubiliejaus proga pasirodė Vilniuje lietuviška, o Maskvoje rusiška Maironio kūrybos rinktinė. Pastarosios dar neteko matyti. Lietuviškąją kišeninio formato, dail. Vytauto Valiaus iliustruotą rinktinę *Poezija* (su trumpu Venclovos įvadu „Maironio poezijos gyvybė“) sudaro „geriausi eilėraščiai“[99] iš *Pavasario balsų* ir trumpos, daugiausia grynai lyriško pobūdžio arba socialinio turinio, ištraukos iš poemų *Jaunoji Lietuva, Mūsų vargai* ir *Raseinių Magdė,* libretų *Kame išganymas* ir *Nelaimingos Dangutės vestuvės* ir prologas iš dramos *Kęstučio mirtis.* Šio leidinio *Pavasario balsai* atrankos ir cenzūros prasme, bendrai tariant, sutampa su *Rinktiniuose raštuose* išspausdintais, be 9 eilėraščių: „Nedaugel mūsų“ (!), „Mūzos pavojuje“, „Akys“, „Apsaugok, Viešpatie!“, „Lietuva brangi“ (!), „Suolelis miške“, „Dainų šventei“, „Nuolat verkšlenantiems politikams“ ir „Laiškai“, – jų esama *Rinktiniuose raštuose* (ir 1958 m. *Pavasario balsuose*), tačiau nėra *Poezijoje. Mūsų vargai, Raseinių Magdė, Kame išganymas* ir *Kęstučio mirtis* sovietiškai lietuviškuose Maironio leidiniuose yra nauji vardai. Tai gerai. Tačiau vis dar tik „ištraukos“, o iš *Pavasario balsų* vis teberankiojama „geriausi“ eilėraščiai.

Šio meto Maironio kūrinių cenzūravimo padėtį, nors ir ribotai, atskleidžia ir 1962 m. Maskvos-Leningrado serijos „Библиотека поэта“ išleista lietuvių XIX a. poezijos antologija – *Литовские поэты XIX века*[100]. Priešingai 1955 m. Vilniuje pasirodžiusiai panašiai antologijai lietuvių kalba (*Lietuvių poezija: XIX amžius*), kurioje Maironio visai nėra[101], rusiškoje antologijoje jis įtrauktas, jam skiriama daugiausia

[99] *Naujos knygos*, Vilnius, 1962, Nr. 5, p. 14.

[100] *Литовские поэты XIX века*, Москва, Ленинград: Советский писатель, 1962.

[101] Antologijos redaktorius Pranskus paaiškinimuose teigia, jog „visais atžvilgiais turėtų būti įdėtas į šį rinkinį ir Maironis, bent jo XIX a. pabaigoje sukurti eilėraščiai. Tačiau jie nededami, turint galvoje tai, kad su Maironiu prasideda

vietos ir juo užbaigiama pati knyga. Joje dažniausiai sekama 1949 m. rusiškąja Maironio rinktine: kaip ir pastarojoje, antologijoje lygiai taip pat iščenzūruota „Kur bėga Šešupė“, „Lietuva brangi“, „Lietuva – didvyrių žemė“ ir ištraukos iš *Jaunosios Lietuvos*. Kita vertus, atvirkščiai negu rinktinėje, ištisai įdėta „Oi neverk, matušėle!“ ir „Jei po amžių kada“. Tačiau paimkime „Čičinsko“ atvejį. Ši baladė, tartum remiantis *Rinktiniais raštais*, duodama, galima sakyti, visa: tik kelios nežymios kupiūros priešpaskutiniuosiuose posmuose. Tačiau štai kas atsitiko su pačiomis „jautriausiomis“ eilutėmis.

Ginti žūstančios tėvynės
Nuo Kazokų ir Maskvos
Stojo sūnūs. Vien negynęs
Tik Čičinskas Lietuvos.
Liaudos išrinktas balsais,
Seime riejos su visais,
Gavęs vardą išdaviko;
Nepermaldomas kitų,
Ant sumanymų aukštų
„Veto“ velniškai užriko

išversta:

Выступали на защиту
Скорбной родины сыны,
Но магнат восстал открыто
И не пожалел страны.
Был Чичинскас избран Ляуыдой,
В сейме он заспорил с правдой
И, как дьявол, крикнул: „ВЕТО!“[102]

lietuvių poezijoje visa eilė naujų reiškinių, būdingų jau XX a. lietuvių poezijai, kad Maironis pateikė senesniųjų savo eilėraščių redakcijas. Vadinas, jis gali būti skiriamas prie XX a. poetų“ (*Lietuvių poezija: XIX amžius*, sudarė ir pastabas paruošė Bronius Pranskus, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955, p. 657). Ar čia tik nebus tas „apsidraudėliškumas“?

[102] *Литовские поэты XIX века*, p. 421.

(Pažodžiui:

Stojo sūnūs ginti
liūdinčios tėvynės,
tačiau magnatas atvirai pasipriešino
ir nepagailėjo šalies.
Išrinktas Čičinskas Liaudos,
seime susiginčijo su tiesa
ir, tartum velnias, suriko: „Veto!")

O kito posmo pradžia:

Sako, Maskvai parsidavęs!
Skleidžia Varšuva gandus,
Kad už tai nuo priešų gavęs
Aukso kupinus puodus

pavirto į:

По Литве молва ходила
И в Варшаве был слушок,
Будто получил за это
Полный золота горшок.[103]

(Pažodžiui:

Po Lietuvą sklido gandas
ir Varšuvoj būta paskalos,
būk tai gavęs už tai
pilną puodą aukso.)

Žodžiu, dingo kazokai, dingo Maskva...

Tad pagaliau po ilgų ir sunkių pastangų, kovos su „apsidraudėliškumu", „buržuazinio nacionalizmo liekanomis" ir „ideologinėmis klaidomis", sudaryta reliatyviai baigta sovietinė Maironio interpretacija:

[103] *Ibid.*, p. 421.

jo kūryba ne tik suskirstyta į priimamą („pažangią“) ir atmetamą („buržuazinę nacionalistinę klerikalinę“), bet ir tas suskirstymas „pagrįstas“ bendrąja, sovietų nusikalta, Maironio laikotarpio visuomeninio politinio gyvenimo ir kultūrinio literatūrinio palikimo traktavimo samprata.

Tačiau ir tai dar nereiškia, kad toji interpretacija yra visiškai saugi. Štai, ją jau suformulavus, vėl įsivėlė „ideologinių klaidų“. Trečiajame rašytojų suvažiavime, 1959 m. pradžioje, svarstant literatūros mokslo ir kritikos problemas, ypač plačiai buvo paliesta ideologiniai klausimai. Apie tai išsamiai kalbėjęs jau profesorius ir Vilniaus universiteto literatūros katedros vedėjas Pranskus ypač atkreipė dėmesį į vadinamąjį revizionizmą ir pareiškė:

> Akivaizdi revizionistinė tendencija lietuvių literatūros moksle pasireiškė pirmiausia tuo, kad mėginama pažeisti pagrindiniai marksistinės-lenininės metodologijos dėsniai. Pasitaiko, kad po kovos prieš vulgarųjį sociologizmą priedanga pradedama neigti sociologinis ideologinių reiškinių, o taip pat ir literatūros reiškinių pagrindimas apskritai. Neabejotinai revizionistinės yra ir tendencijos vertinti literatūros reiškinius atplėšiant juos nuo konkrečios istorinės tikrovės, kurioje jie atsirado.[104]

Esą tokių klaidų būta nagrinėjant ir Maironio kūrybą[105]. Tų klaidų Pranskus konkrečiai nenurodė, todėl sunku pasakyti, ką jis iš tikrųjų turėjo galvoje. Kas ten bebūtų, aišku, kad vadinamasis revizionizmas buvo palietęs ir Maironio interpretaciją. Nenuostabu: jo kūryba „revizionistinėms“ ir apskritai visokioms „ideologinėms klaidoms“ yra ir pasiliks labai imli, nes toks yra jos idėjinis-teminis pobūdis. Todėl panašių „recidyvų“ gali pasitaikyti ir ateityje. Antra vertus, reikalui esant, gali pasirodyti ir šiokių tokių „liberalumo“ prošvaisčių. Pagaliau dėl tų pačių tikslų toji interpretacija galinti būti net dar daugiau sugriežtinta ir iškreipta. Čia viskas priklauso, plačiai žvelgiant, nuo sovietų ideologijos, nors ir nežymių, svyravimų ir taktikos lietuvių

[104] „Tarybų Lietuvos rašytojų III-jo suvažiavimo aprašymas“, in: *Pergalė*, Vilnius, 1959, Nr. 2, p. 164.

[105] *Ibid.*, p. 165.

tautos atžvilgiu. Tačiau visa tai dar nereiškia, kad keisis pačios Maironio interpretacijos esmė: ji jau esanti įtvirtinta:

> Mūsų marksistinis literatūros mokslas ir kritika jau atliko pagrindinį darbą, įvertinant Maironio literatūrinį palikimą, išryškinant jo būdinguosius idėjinius-tematinius-meninius bruožus, atskleidžiant jo vidinius prieštaringumus ir kartu objektyvią istorinę reikšmę bei išliekamąją vertę[106],

patikino Korsakas jubiliejaus proga. Tai matyti ir iš kitų ta pačia proga spaudoje pasirodžiusių straipsnių[107]. Jų autoriai, nors ir rašydami skirtingais klausimais, visi kaip susitarę remiasi tuo pačiu Maironio kūrybos „dvilypumo", „prieštaringumo", „dviejų kultūrų susidūrimo" principu. Tiesa, pasitaiko kai kurių nevienodumų, tačiau tai yra daugiau tono, stiliaus ir akcentavimo klausimas, ne esmės. Tuo labiau, kad vis dėlto esama šiokio tokio skirtumo tarp, sakysime, Korsako ir Žiugždos: pirmasis, kaip ten bebūtų, yra literatūros istorikas, o Žiugžda tėra – Žiugžda. Vienok interpretacijos principas lieka tas pats. O to principo pagrindas, prasiyrus pro visas dialektikas, labai aiškus: numaironinti Maironį ir palenkti jį savo tikslams.

VI

Šalia šitokio Maironio vertinimo ir tokio jo kūrybos cenzūravimo, Lietuvoje beveik kiekviena proga pabrėžiama, kad, skirtingai negu „buržuazijos valdymo metais", „tarybinė visuomenė didžiai vertina geriausiąją Maironio literatūrinio palikimo dalį", ją verčia „žymūs rusų vertėjai", kad jos „geriausieji pavyzdžiai įėjo į daugianacionalinės

[106] Kostas Korsakas, „Poeto likimas", p. 133 [šios knygos p. 311].

[107] Adolfas Sprindis, „Dviejų kultūrų susidūrimas Maironio kūryboje", in: *Literatūra ir menas*, Vilnius, 1962, Nr. 43; Leonas Gineitis, „Poeto pažiūros į literatūrą", in: *Literatūra ir menas*, 1962, Nr. 44; Antanas Venclova, „Apie Maironio poezijos tradiciją", in: *Ibid.*; Juozas Gaudrimas, „Maironis muzikoje", in: *Ibid.*; Kostas Korsakas, „...kaip kareivis nelygioj kovoj"; Juozas Žiugžda, „Poetas ir visuomenė"; Teofilis Tilvytis, „Pavasario lyrika ir rudens audros", in: *Pergalė*, Vilnius, 1962, Nr. 11; Juozas Macevičius, *op. cit.*

tarybinių tautų literatūros lobyną“[108]. Kaip įrodymas pateikiami jo kūrybos leidinių nemaži tiražai. Pavyzdžiui, pasirodžius *Rinktiniams raštams*, buvo pareikšta:

> Dvitomis išleistas ligi šiol mūsų poezijoje negirdėtu 25.000 egz. tiražu, apie kurį senasis mūsų dainius, savo dienas pabaigęs obskurantiškosios buržuazijos valdymo metais, turbūt net ir svajoti nesvajojo. Dar niekada geriausieji Maironio kūriniai nebuvo taip plačiai pasklidę liaudyje, dar niekada paprastas darbo žmogus taip visapusiškai nepažino savo mylimo poeto.[109]

Palikus nuošaly gražbylystę ir atmetus „visapusiško“ pažinimo visišką netiesą, pravartu pažvelgti į tiražų klausimą kiek akyliau. Ar iš tikrųjų tie tiražai tokie įspūdingi, kaip jie iš paviršiaus atrodo?

1940–1955 metais išleistos tik dvi Maironio knygos (*Pavasario balsai*, 1947 m. ir *Eilėraščiai*, 1951 m.) bendru 16.000 egz. tiražu, antroji iš jų – vos 32 p. knygelė mokykloms. Pagal *Lietuvos TSR spaudos statistiką 1940–1955*[110], palyginti su kitų praeities rašytojų tuo metu išleistomis knygomis, Maironio leidinių tiražas yra vos 3.000 egz. didesnis už Broniaus Laucevičiaus-Vargšo tiražą, lygus „rašytojo“ Mickevičiaus-Kapsuko tiražui, mažesnis knygų skaičiumi ir tiražu už Dionizo Poškos (3 knygos, 21.200 egz.) ir Vaižganto (3 kn., 25.200 egz.) ir kur kas mažesnis už Donelaičio (6 kn., 35.000 egz.), Daukanto (5 kn., 41.200 egz.), Antano Strazdo (4 kn., 64.000 egz.), Antano Baranausko (5 kn., 68.000 egz.), Juliaus Janonio (10 kn., 99.600 egz.), o ką jau bekalbėti apie Lazdynų Pelėdos (13 kn., 127.200 egz.), Biliūno (12 kn., 164.600 egz.), Kazio Binkio (11 kn., 318.200 egz.) ir ypač Žemaitės (22 kn., 531.400 egz.) tiražus. Mat visi pastarieji rašytojai yra mažiau „pavojingi“ už Maironį, jų kūryba lengviau atrenkama. Ši tiražų proporcija dar daugiau nusvyra Maironio nenaudai, kai palygini jo tiražą

[108] *Lietuvių literatūros istorija*, p. 278.

[109] Antanas Jonynas, *op. cit.*, p. 82.

[110] *Lietuvos TSR spaudos statistika*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957. Į šią statistiką neįeina vokiečių okupacijos metais pasirodę leidiniai.

su net ir menkiausių sovietinių lietuvių rašytojų leidinių ir vertimų iš rusų literatūros tiražais. Skaičiai aiškiai byloja tame pačiame statistikos leidinyje[111], todėl nebūtina juos čia cituoti. Pakaks tik vaizdingumo dėlei paminėti, kad net ir Rojus Mizara tuo metu susilaukė trijų knygų bendru 35.000 egz. tiražu. Tačiau gal nejaukiausias yra tas faktas, kad Maskvoje išleisto Maironio (abiejų rusiškos rinktinės leidimų) tiražas buvo didesnis (20.000 egz.) negu Lietuvoje (16.000 egz.).

Nuo 1956 m. Maironio kūrinių leidimas kiek pagausėjo, pakilo ir jų tiražai: *Rinktinių raštų* dvitomis (1956 m.) ir *Jūratė ir Kastytis* (1957 m.) išleista 25.000 egz., *Pavasario balsai* (1958 m.) ir 1962 m. *Poezija* po 15.000 egz. Be to, taip pat 15.000 egz. tiražu išleistas rinkinėlis *Maironis* (1957 m.) mokyklai, kuris pakartotas tris metus paeiliui po 6.000 egz. Tačiau ir šiuo atveju, kai pamatai, kad, pavyzdžiui, Salomėjos Nėries rinkinys *Širdis mana – audrų daina* (1959 m.) išleista 20.000 egz. tiražu, Janonio *Naujas rytas* (1960 m.), Alfonso Bieliausko *Rožės žydi raudonai* (1960 m.), Halinos Korsakienės *Laikinoji sostinė* (1961 m.) ir Mykolo Sluckio *Geriau mums nesusitikti* (1961 m.) po 15.000 egz., to paties Sluckio *Geri namai* (1960 m.) 12.000 egz., Eduardo Mieželaičio *Broliška poema* (1960 m.), Tilvyčio *Usnynė* (1962 m.) ir Jonyno – Juozo Požėros *Tu – mano kraujas gyvas* (1961 m.) po 10.000 egz., kad Mizaros romanai leidžiami po 10.000–15.000 egz., ir t. t., – kai visa tai matai, Maironio tiražų išorinis blizgesys, patekęs į tikrovės perspektyvą, gerokai nublanksta. Be to, tikrovę akivaizdžiai atskleidžia ir tai, kad štai, apsiribojant tik kai kuriais tolimesnės praeities ir neseniai mirusiais rašytojais, išleisti arba leidžiami dažniausiai daugiatomiai Žemaitės, Lazdynų Pelėdos, Biliūno, Janonio, Balio Sruogos, Giros, Nėries ir Cvirkos, nors ir daugiau ar mažiau atrankioti, raštai, – o Maironis dar vis tebeturi tenkintis visiškai ribotais 1956 m., *Rinktiniais raštais*, kuriuos keliomis ištraukomis šiek tiek papildo 1962 m. rinktinė. Svarbiausias žingsnis į tikrą, nemeluojantį rašytojo įvertinimą yra pilnas ir kritiškas jo raštų leidimas. Teoriškai kalbant, Lietuvoje tam yra visos sąlygos. Tačiau tai, aišku, tik teorija. O praktika, atvirais Korsako žodžiais, štai kokia: „Mums būtina viską

[111] *Ibid.*, p. 71–80.

marksistiškai pervertinti ir tik tada pateikti mūsų plačiajai visuomenei. Leidžiamas knygas reikia aprūpinti gerais įvadiniais straipsniais ir komentarais. Objektyvumas prie nieko gero neprives"[112]. Taigi kad neprives. O be to nelemto objektyvumo pilno Maironio (ypač Maironio!) raštų rinkinio neparuoši ir neišleisi.

Ne geriau ir su Maironio kūrybos studijomis. Tai puikiai jaučiama ir tuo – ne taip, kaip tiražais – nebandoma girtis. Prieš pasirodant akademinei *Lietuvių literatūros istorijai*, t. y. nesuformulavus oficialios Maironio interpretacijos, jo kūrybos studijos buvo beveik neįmanomos. Apžvelgdamas lietuvių literatūros tyrinėjimus sovietų metais, Korsakas 1958 m. atvirai nusiskundė, kad „dar nėra parašyta stambesnių monografinių veikalų apie tokius įžymius rašytojus kaip Žemaitė, Maironis, V. Kudirka, J. Janonis, V. Krėvė-Mickevičius, L. Gira ir kt." Esą „bandymai parengti kai kuriems iš šių rašytojų skirtas monografijas kol kas nedavė teigiamų rezultatų"[113]. Vienok po trijų metų aukštųjų mokyklų dėstytojai pagaliau jau rengė „monografinius darbus apie įžymųjį lietuvių raštijos pradininką M. Daukšą, apie Žemaitės, Maironio, B. Sruogos ir kitų rašytojų kūrybą"[114]. Konkrečių rezultatų vis dar nematyti, bet reikia manyti, kad pagaliau pasirodys koks nors darbas ir apie Maironį. Tačiau, turint galvoje Maironio kūrybos visuomeninį idėjinį turinį ir griežtą jo interpretaciją, sunku tikėtis iš bet kokio studijinio darbo ko nors objektyvesnio. Kaip ten bebūtų, kol kas vienintelis atskiras leidinys apie Maironį tebėra jau minėta Būtėno populiaraus pobūdžio 38 p. brošiūrėlė – *Maironis* (1957 m.). Tuo tarpu išleidžiama atskiros knygelės ir net monografijos ne tik apie nepalyginamai menkesnius už Maironį kai kuriuos praeities ir dabarties rašytojus, bet net ir apie tokius kaip Aleksas Jasutis, Artūras Regratis ir kt., kurių rašinius dažniausiai sunku atskirti nuo grafomanijos, –

[112] „Tarybų Lietuvos rašytojų III-jo suvažiavimo aprašymas", p. 165.

[113] Kostas Korsakas, „Lietuvių literatūros tyrinėjimas tarybiniais metais", in: *Literatūra ir kalba*, t. 3, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958, p. 22.

[114] Jonas Lankutis, „Tarybinio lietuvių literatūros mokslo pasiekimai", in: *Mokslas Tarybų Lietuvoje*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961, p. 112.

bet jie mat yra „revoliuciniai, proletariniai rašytojai“[115]. Kultūrinio palikimo traktavimo bendroji politika matyti ir štai kur: su ypatingu kruopštumu paruošti, leidžiami ne kieno kito kaip Mickevičiaus-Kapsuko daugiatomiai raštai, o jų autorius sistemingai nagrinėjamas. Šitaip reikalams susiklosčius, daug ko tikėtis Maironis negali.

Paprastai ten, kur rašytojo kūryba yra tikrai mylima ir vertinama, ten ji tikrai gausiai ir pilnai leidžiama ir išsamiai nagrinėjama. Nėra abejonės, kad lietuvių „liaudis“ Maironį ir vertina, ir myli: kitaip jo kūrybos leidiniai, vos tik jiems pasirodžius, nebūtų tuoj pat išgrobstomi. Dar daugiau. Partizanavimo laikais, „sunkiu klasių kovos metu [...] buržuaziniai nacionalistai stengėsi panaudoti atskirus Maironio kūrybos momentus savo žemiems tikslams“[116], o vengrų revoliucijos dienomis Vilniaus universitete suskambėjo „Jau Slaviai sukilo. Nuo Juodmario krašto / Pavasaris eina Karpatų kalnais [...]“[117]. Tad tauta ne tik vertina Maironį – jis jai reikalingas. Ir kaip tik dėl to iškraipyta interpretacija ir išcenzūruotais jo kūrybos leidiniais sovietai neprileidžia Maironio nei prie „liaudies“, nei prie „darbo žmogaus“ tiek, kiek jis tikrai norėtų, neprileidžia Maironio tokio, koks jis iš tikrųjų yra. Tai kur čia tasai „visapusiškas savo mylimo dainiaus pažinimas“?[118]

Nors ir numaironintas, Maironis vis dėlto yra Maironis. Šimtmečio sukakties neaplenksi. Tad jubiliejus buvo minimas. Taip žymiai patogiau. Buvo sudarytas „respublikinis jubiliejaus komitetas“, kuriam pirmininkavo Venclova. Kaune, Šiauliuose, Panevėžyje ir Klaipėdoje suruošta minėjimai. Pagrindinis minėjimas įvyko sukaktuvių išvakarėse (lapkričio 1 d.) Vilniuje, Akademiniame dramos teatre, kur, dalyvaujant Justui Paleckiui, partijos sekretoriams Albertui Barauskui ir Antanui Barkauskui, Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojai Leokadijai Diržinskaitei, *Tiesos* ir *Советская Литва* redaktoriams

[115] Andrius Baltaragis, „A. Jakštas dabarties Lietuvoje“, in: *Aidai*, Bruklinas, 1960, Nr. 9, p. 390, 393.

[116] Juozas Macevičius, „Ne be garbės ir ne be vardo“, in: *Pergalė*, Vilnius, 1962, Nr. 11, p. 129.

[117] *Jaunoji Lietuva*, VI:XIV.

[118] Antanas Jonynas, „Tėvynės meilės dainius“, *Pergalė*, in: Vilnius, 1957, Nr. 7, p. 82.

Genrikui Zimanui ir Vasilijui Meščeriakovui, kalbėjo Venclova, Korsakas, Mykolaitis-Putinas[119] ir Rašytojų sąjungos pirmininkas Mieželaitis, o po to buvo atlikta literatūros ir muzikos programa. Politinių ir mokslinių žinių skleidimo draugija ta proga išleido „studiją“ – rotatorium spausdintą Gineičio paskaitą apie Maironio gyvenimą ir kūrybą, o Mokslų Akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros institutas suruošė parodą, kurioje „išstatyti poeto rankraščiai, įvairūs jo kūrinių leidimai, retos fotonuotraukos, kritinė bei mokslinė literatūra apie jo kūrybinį palikimą“[120]. Tačiau tuo pačiu metu vyko pasiruošimas kitai, žymiai reikšmingesnei, šventei: po kelių dienų Vilniuje, prie Dailės muziejaus, su didelėm iškilmėm buvo atidengtas paminklas – ne Maironiui, bet Mickevičiui-Kapsukui.

Maironis yra nuogąstavęs:

Išnyksiu, kaip dūmas, neblaškomas vėjo,
Ir niekas manęs neminės![121]

Deja, dabarties Lietuvoje jį ištiko gal dar didesnė nelaimė negu užmarštis: jo vardas minimas, tačiau ne toks, kokį jis savo kūryba yra palikęs. Tiesa, dažnai rašytojas būna nesuprastas. Bijojo to ir Maironis: „Gal žmonės šiandieną manęs nesupras [...]“[122], – rašė jis. Tačiau Maironio kūryba kaip tik yra labai aiški. Taip, vienu metu ji buvo nustojusi „aktualumo“, bet tai nereiškė jos nesupratimo. Todėl bergždžiai šiandien Korsakas mėto pėdas, tvirtindamas, kad Maironio „reikšmė ir šlovė ne visų buvo ir iš dalies tebėra suprantama vienodai“[123]. Negi jis užmiršo savo paties teisingą teigimą, tartą Maironiui mirus, kad „galima nesutikti su jo žodžiais ir nepritarti jo jausmam, bet negalima nesuprasti jų“[124]?

[119] Žr. Vincas Mykolaitis-Putinas, „Maironis. 100-tosioms gimimo metinėms paminėti“, in: Vincas Mykolaitis-Putinas, *Raštai*, t. 10: *Poezija; Literatūros istorija ir kritika; Laiškai, dokumentai*, Vilnius: Vaga, 1969, p. 592–601 (šios knygos p. 321–329).

[120] Juozas Žiugžda, „Poetas ir visuomenė“, in: *Tiesa*, Vilnius, 1962-11-02, Nr. 259.

[121] Eil. „Išnyksiu kaip dūmas“.

[122] Eil. „Pasitikėjimas savimi“.

[123] Kostas Korsakas, „Poeto likimas“, p. 132 [šios knygos p. 310].

[124] Žr. Jonas Radžvilas [Kostas Korsakas], „Vietoj Maironio nekrologo“, p. 459 [šios knygos p. 247].

Neabejotinai šią tiesą Korsakas žino ir šiandien. Ją suvokia ir kiti literatūros istorikai. Tai puikiai žino ir sovietinis režimas. Tad iš tiesų nuostabu, kai jubiliejaus proga patetiškai tvirtinama, kad „tarybinė visuomenė pasirodė mokanti vertinti Maironį geriau ir teisingiau negu jo buržuaziniai amžininkai“[125], ir su patosu šaukiama, jog „veltui šiandien šie ‘ponai’, suradę užuovėją pas JAV imperialistus, išdavę savo liaudį, bando savintis Maironį. Tikrąją savo vietą Maironis užima mūsų literatūroje, tikrąjį pripažinimą jis surado savo liaudies širdyje“[126]. Vis kalbama „liaudies“, „tarybinės visuomenės“ vardu. Ir užmirštama, tikriau, nenorima žinoti, kad „savintis“ kūrėjo apskritai neįmanoma. Jis yra. Ir yra toks, kokia jo kūrybos visuma. Taip ir su Maironiu: jis yra – ne „mūsų“, ne „jūsų“, bet lietuvių literatūroje visa savo kūryba, kuri aiški kaip kristalas. Ir jokie „pervertinimai“ čia nieko nepakeis[127].

[125] Kostas Korsakas, „Poeto likimas“, p. 138 [šios knygos p. 319].

[126] Juozas Macevičius, *op. cit.*, p. 130.

[127] Rašant apie sovietinį Maironio traktavimą, buvo atkreipta dėmesys į *Pavasario balsų* 1947 m. leidimo išspausdintą įvadą, kuriame jo autorius Venclova stengėsi duoti sovietiškai sukirptą Maironio kūrybos aptarimą.

Papildant pravartu pastebėti, kad ir Venclova, šiaipjau apsukrus sovietinėje „dialektikoje“, tuo metu (1947 m.) dar nebuvo pakankamai išprusęs ir dėl to įvado pateko į bėdą. Pasirodo, ir jo nepataikyta į toną. 1949 m. pavasarį įvykusiame rašytojų susirinkime Venclova „pilnu balsu“ (jo paties žodžiai) atliko viešą išpažintį ir atgailą. Paaiškėjo, kad, šalia kitų nuodėmių (klaidingo Žemaitės kūrybos aptarimo ir neteisingo Nėries – „Trečio Fronto“ ryšių nušvietimo bei apskritai to sąjūdžio pervertinimo), jis padaręs stambių, „principinę reikšmę turinčių klaidų“, vertindamas tame įvade ir Maironio kūrybą.

Venclova kalbėjo (Antanas Venclova, „Už marksistinį lietuvių literatūros palikimo įvertinimą“, in: *Tiesa*, Vilnius, 1949-05-29, Nr. 125; taip pat – *Literatūra ir menas*, Vilnius, 1949, Nr. 20; cituojama iš: St. Devenis, „Nužmoginto žmogaus balsas: Rašytojo A. Venclovos bolševikinis atgailavimas“, in: *Draugas*, Čikaga, 1949-07-09, Nr. 158): „Mano klaida savo metu buvo padaryta straipsnyje apie Maironį ir jo kūrybą, išspausdintame prie *Pavasario balsų* leidimo. Tame straipsnyje mano buvo pernelyg iškelti aikštėn pažangieji Maironio kūrybos motyvai, o nutylėti jo kūrybos reakcingieji, atžagareiviškieji motyvai. Maironis, būdamas lietuviškosios buržuazijos atstovas, be to, dvasininkas, savo gyvenimiškąja praktika ir klerikaliniais įsitikinimais susijęs su vienu reakcingiausių visuomenės sluoksnių. Maironio kūryboje mums daug svetima. Maironis turėjo daugybę reakcinių buržuazijos idėjų, kurios vyravo tautinio sąjūdžio laikais“.

Toliau Venclova nurodė tuos „reakcinguosius, atžagareiviškuosius" Maironio kūrybos motyvus: Maironis kėlęs feodalinės Lietuvos kultą, garbinęs jos kunigaikščius ir nieko nerašęs apie prieš juos nukreiptas lietuvių liaudies kovas, nes, kaip kunigas, jis niekad nesupratęs darbo žmogaus ir visą amžių kovojęs dėl buržuazijos interesų: jo kūryboje esą motyvų, kurie sudaro lietuviškosios buržuazijos pagrindą, nemaža klerikalinių elementų, siauros kunigiškos pasaulėžiūros pareiškimų; be to, *Mūsų varguose* jis reiškęs neapykantą rusams, o „kaip vienas nešlovingiausių Maironio kūrinių turi būti primintas jo eilėraštis 'Nuolat verkšlenantiems politikams', parašytas po 1926 m. fašistinio perversmo, šis eilėraštis išspausdintas 'Pavasario balsų' naujame leidime (1947 m.), kurį paruošė L. Starevičiūtė, redagavo E. Matuzevičius, o atsak. redaktorius buvo V. Drazdauskas. Man, kaip knygos įžangos autoriui, irgi krinta atsakomybė už tai, kad aš nepatikrinau spausdinamo teksto".

Savo „klaidas" Venclova susumavo šiais žodžiais: „štai tie reakciniai Maironio kūrybos elementai, kurie mano straipsnyje buvo nutylėti arba neišryškinti. Tai labai rimta mano klaida. Juo labiau toji klaida kenksminga, kad ji suklaidino daugelį skaitytojų, mokytojų, besimokančios jaunuomenės".

Žinoma, sunku būtų patikėti, kad Venclova pats staiga praregėjo ir išvydo visas savo „principinės reikšmės turinčias klaidas", čia reikėjo apšvietos iš šalies. Ir, aišku, jos būta – nedviprasmiškos ir įsakmios. Tokios „klaidos" tuo metu apskritai buvo taip dažnos ir opios, kad partijos centro komiteto penkioliktajame plenume tuo reikalu prabilo pats Sniečkus, kurio žodžiai jau buvo cituoti minėtame straipsnyje (Antanas Baltaragis [Kostas Ostrauskas], „Numaironintas Maironis: jo sovietinio traktavimo raida", in: *Aidai*, Brooklinas, 1963, Nr. 4, p. 157–169; Nr. 5, p. 205–215 [šios knygos p. 347–396].

Straipsnyje peržvelgiamos Maironio politinės dramos – tai paskutiniai didesni Maironio kūriniai, mažai tenagrinėti tyrinėtojų.

Pirma publikacija: Jonas Lankutis, *Lietuvių dramaturgijos raida*, Vilnius: Vaga, 1974, p. 248–256; skelbiama iš: Jonas Lankutis, *Lietuvių dramaturgijos tyrinėjimai*, Vilnius: Vaga, 1988, p. 231–239.

JONAS LANKUTIS

Maironio istorinės politinės melodramos

Maironis – vienas stambiausių lietuvių poezijos atstovų – pretendavo užimti solidžią vietą ir mūsų dramaturgijos istorijoje. Kartu su *Pavasario balsais* 1895 m. išleistą libretą *Kame išganymas* jis visada laikė pačiu mylimiausiu, rimčiausiu ir geriausiu savo veikalu[1]. Su šiuo muzikinei scenai taikytu kūriniu Maironis galėtų būti statomas ir į mūsų dramaturgijos pirmtakų gretą. Vėliau poetas sukūrė dar antrą libretą *Nelaimingos Dangutės vestuvės* (1930) ir istorinę trilogiją: *Kęstučio mirtis* (1921), *Vytautas pas kryžiuočius* (1925), *Didysis Vytautas – Karalius* (1930). Prieš pat mirtį jis buvo pradėjęs veikalą apie Barborą Radvilaitę, kuri traukė ir tebetraukia daugelio lenkų ir lietuvių dramaturgų dėmesį. Tačiau visi šie kūriniai liko Maironio poezijos šešėly. Net ir geriausių norų kupini Maironio kūrybos vertintojai beveik visada atsiliepdavo apie jo dramas ir libretus gana kritiškai, kartais netgi ironiškai bei piktai (Juozas Tumas-Vaižgantas, Adomas Jakštas-Dambrauskas, Stasys Matulaitis, Balys Sruoga, Vincas Mykolaitis-Putinas, Vytautas Bičiūnas ir kt.). Labai rimtą ir autoritetingą istoriko sprendimą apie svarbiausią Maironio dramaturgijos dalį yra padariusi Vanda Zaborskaitė:

> Lietuvių dramaturgijos raidoje Maironio trilogija nuskamba kaip anachronizmas. Rašyti istorine tematika vien tik tam, kad pasigėrėtum

[1] Žr. Maironis, *Pavasario balsai*, Kaunas: Saliamono Banaičio spaustuvė, 1913, p. 82.

ir pasidžiaugtum idealizuotais senovės karžygiais, buvo dar natūralu ir pateisinama XIX a. pabaigoje, gal pirmaisiais XX a. metais. Fromo-Gužučio dramaturgija yra būdingas šios rūšies literatūros pavyzdys, o M. Šikšnio „Pilėnų kunigaikštis" – aukščiausioji jos pakopa. Bet paskum atėjo Vydūno „Probočių šešėliai", o ypač V. Krėvės „Šarūnas" ir „Skirgaila" – su komplikuotais charakteriais, aštriomis draminėmis kolizijomis ir visai nauju požiūriu į istorinį žanrą.[2]

Ši išvada iš esmės teisinga. Maironis savo dramomis tikrai nepritapo nei prie Vinco Krėvės šarūniškojo psichologizmo, nei prie Putino prometėjiškų kolizijų bei simbolikos, nei prie Sruogos lyrizmo. Tačiau negalima taip pat pamiršti, kad Maironis sąmoningai buvo pasirinkęs kitą kelią. Jis rašė politinės problematikos ir politinius konfliktus vaizduojančias dramas (tuo keliu vėliau ėjo ir Krėvė, rašydamas *Mindaugo mirtį*). Dramaturgijoje visais laikais egzistavo ir egzistuoja politinės problematikos kūriniai su savo idėjinėmis funkcijomis bei tendencijomis, formaliniais ypatumais ir epochos požymiais. Jie taip pat įsijungia į bendrą dramaturgijos raidos procesą, atspindi jo dėsningumus.

Savo pirmąjį draminės formos kūrinį – *Kame išganymas* – Maironis parašė kaip lyrinę dramą apie jauno idealisto kilnius užmojus, romantiškus jausmų polėkius ir skaudžią rezignaciją, susidūrus su šiurkščia gyvenimo realybe. Kartu autorius čia deklaravo dešiniojo visuomenės sparno doktrinas, palietė opias gyvenamojo meto socialines, politines ir pasaulėžiūros problemas. Tai būta konkretaus poleminio atsakymo į Jono Šliūpo politinio ideologinio turinio knygelę *išganymas vargdienio*. Kūrinio dramatizmą nulemia vidinė minties įtampa, „gyvųjų paveikslų" kaita. Vienur tie paveikslai gretinami vienas su kitu kontrasto principu be jokios tiesioginės jungties (pvz., Milvydų šeimos idilė ir Zonio monologas apie krūtinėn įsigėrusį „abejonės žaltį" libreto pradžioje), kitur sukuriamos veikėjų bendravimo scenos su dialogais ir nuomonių dvikovomis.

Šitoks meninis sprendimas buvo visai tinkamas dramatiškai iškelti kai kurias socialines bei politines laikotarpio problemas. Tai ypač

[2] Vanda Zaborskaitė, *Maironis*, Vilnius: Vaga, 1968, p. 400.

stipriai pajaučiame tuose epizoduose, kur pagrindinis herojus Zonis susiduria su klajojančia vargdienių minia. Nors vargdieniai įvedami į sceną kaip choras, kaip kolektyvinis veikėjas, tačiau jų žodžiuose (kaip muzikinis leitmotyvas jie kartojami keliose kūrinio vietose) emocingai išreikšta dramatiška socialinio gyvenimo kolizija, antagonistinis klasinio konflikto aštrumas.

Rūstūs, vietomis net šiurkščiai ekspresyvūs Vargdienių ir Būrų chorai, Zonio kupletai apie „bekekšuojančius" darbo žmonių engėjus librete skamba kaip ir kokioje naujesnių laikų groteskinėje pjesėje, kur taip pat dažnai panaudojamos muzikinės priemonės (pvz., kabareto elementai arba zongai Bertoldo Brechto socialinėse bei politinėse dramose). Šiuose epizoduose Zaborskaitė visai teisingai yra įžiūrėjusi ir tam tikrų analogijų su ankstyvosios lietuvių revoliucinės poezijos stilium[3].

Tačiau čia pat ryškėja ir kitokia kūrinio stilistika, susijusi su reakcinėmis autoriaus koncepcijomis. Publicistinis laiko aktualijų svarstymas, kuriame paliečiami Pjero-Žozefo Prudono, Čarlzo Darvino, Frensio Bekono, Artūro Šopenhauerio ir kitų filosofų bei sociologų teiginiai, yra užbaigiamas su klerikalinės didaktikos akcentais. Kūrinio finalas skamba kaip religinio pobūdžio misterija su maldingomis vaikų giesmėmis, herojų atgailomis, dievobaimingais dvasiškio pagraudenimais ir bažnytinių varpų gaudesiu.

Politiniai konfliktai vyrauja Maironio istorinėje trilogijoje: *Kęstučio mirtis, Vytautas pas kryžiuočius, Didysis Vytautas – Karalius.* Patriotine dvasia šie kūriniai, be abejonės, artimi ankstyviesiems lietuvių dramaturgijos istoriniams veikalams. Tačiau ne visai norėtųsi sutikti su anksčiau cituota Zaborskaitės išvada, kad Maironis eina vien Aleksandro Fromo-Gužučio ir Marcelino Šikšnio *Pilėnų kunigaikščio* pėdomis, vien gėrisi „idealizuotais senovės karžygiais". Tiesa, be idealizacijos čia neapsieita. Pats Maironis trilogiją dedikavo Vytauto Didžiojo jubiliejui. Be to, visos trys dramos buvo statomos teatre valstybinių švenčių bei jubiliejų progomis, specialiai stengiantis pabrėžti herojines bei patriotines nuotaikas. Bet tai neturėtų užkirsti kelio ieškoti ir kitokių prasmės niuansų šiuose veikaluose.

3 *Ibid.*, p. 199.

Nors trilogiją jungia Vytauto Didžiojo figūra, vis dėlto ne ji sudaro probleminę visų trijų veikalų ašį bei dramatizmo šaltinį. Vytauto asmenybė čia beveik statiška ir nėra giliau analizuojama (kaip ir kiti istoriniai personažai – Kęstutis, Jogaila, Skirgaila ir kt.). Didysis Lietuvos kunigaikštis yra tik vaizduojamų istorinių įvykių dalyvis. Į pagrindinę vietą iškyla politinė to meto Lietuvos gyvenimo situacija ir apskritai sudėtingas krašto likimas. Dėl to Maironiui buvo net priekaištaujama oficialiojoje buržuazinėje spaudoje, nurodant, kad „kūrinio dramatiškoji akcija" menkai pasitarnauja „Vytauto geniališkuosius proferansus iškelti, – jo asmenybę, kaip galingiausio anų laikų valdovo, nušviesti"[4].

Trilogijos įvykiai bei žmonės vaizduojami be paradinio blizgesio ir majestotiškų užmojų. Pirmoje dalyje Kęstutis ir Vytautas kupini didžiausio ryžto išsaugoti krašto savarankiškumą, tačiau kryžiuočių ir lenkų įtaka, taip pat Lietuvos kunigaikščių vidaus nesutarimai yra tokie grėsmingi ir neįveikiami, kad visos Trakų valdovų pastangos pasibaigia tragiškai – Kęstutis klastingai nužudomas Krėvos pilyje. Antroje trilogijos dalyje Kęstučio sūnus Vytautas, ištrūkęs iš Jogailos nelaisvės, bėga ieškoti pagalbos pas kryžiuočius, čia pasiekia svarbių diplomatinių pergalių, bet netenka savo sūnų, ir tas netekimas tragišku šešėliu krenta ant tuometinės Lietuvos likimo, nes didysis jos kunigaikštis nepaliks įpėdinio. Trečioje dalyje Vytautas yra pasiekęs šlovės zenitą, laukia karališkojo vainiko, bet žūsta politinių intrigų tinkle. Su jo mirtimi žlunga ir paskutinės viltys apginti kunigaikštystės valstybinį savarankiškumą bei senąją šlovę.

Nors šios kolizijos ir nėra giliau įprasmintos, tautos istorinio likimo skausmas čia išreikštas stipriau negu patriotinio heroizmo šūkiai. Šiaip ar taip, tai buvo platesnis mėginimas atskleisti feodalinės Lietuvos politinio gyvenimo dramatiškuosius momentus. Nei Fromas-Gužutis istorinėse dramose, nei Šikšnys *Pilėnų kunigaikštyje* tokio uždavinio nesprendė, o tenkinosi vien romantine senovės karžygių poetizacija.

4 Vikt. Pr. [Pranas Lubickas], „Maironio 'Didysis Vytautas – Karalius' V. teatre", in: *Lietuvos aidas*, Kaunas, 1930-10-08, Nr. 229.

Maironio trilogija išsiskiria ir iš kai kurių tos pačios tematikos istorinių dramų, parašytų po Pirmojo pasaulinio karo. Juozas Balčiūnas-Švaistas *Lenkų karalaitėje* dėmesį sukoncentravo į asmeninę valdovės dramą komplikuotoje politinėje situacijoje (jaunutė lenkų karalaitė Jadvyga, iš vaikystės mylinti austrų sosto įpėdinį, didikų verčiama tekėti už lietuvių kunigaikščio Jogailos)[5]. Tuo tarpu lietuvių tautos likimas čia tepaliečiamas visai paviršutiniškai.

Panašiu keliu ėjo mažai težinomos dramos *Jogaila*[6] autorius Jonas Skruodys. Jis iliustratyviai ir naiviai bandė pavaizduoti dramatišką Jogailos kelią į Lenkijos–Lietuvos karaliaus sostą (Jogaila rodomas geraširdis kunigaikštis, kurio politines aistras kursto motina Julijona su savo klastingu patarėju Mitrofanu). Vytauto–Jogailos laikų feodalinė Lietuva vaizduojama Bičiūno istorinėje dramoje *Žalgiris*[7]. Tai politinių intrigų pjesė, vietomis su nemaža veiksmo įtampa. Tačiau autoriui rūpi ne dramatiškas tautos likimas, ne istorijos vidiniai prieštaravimai, o politinių konfliktų pergalingas finalas ir kunigaikščio Vytauto apoteozė Žalgirio mūšyje. Tai tipiška oficialių buržuazijos sluoksnių skatinamo „kunigaikščių kulto" pjesė. Tuo tarpu Maironio trilogijoje yra ir valdovo tragedijos, ir istorijos tragizmo momentų.

Neatsitiktinai Maironis krypo ir į klasikinį eiliuotos tragedijos modelį. Tiesa, jo trilogijoje personažai mažai dalyvauja herojiniuose žygdarbiuose, nepatiria didelių jausmo polėkių ar išgyvenimų. Tačiau jų būtis daug kur sukelia tragizmo įspūdį vien todėl, kad veiksmo atmosferą visą laiką slegia pikto likimo grėsmė. Kai *Kęstučio mirties* pradžioje Nemuno pakrantėje besilinksminančių žemaičių širdis suspaudžia išgąstis, stebint netikėtai pasirodžiusius ir į Vilnių pas Jogailą traukiančius kryžiuočių pasiuntinius, tai nerimo, šiurpaus netikrumo dvasia nebepranyksta viso trilogijos veiksmo eigoje iki pat kraupių Vytauto karsto apiplėšimo scenų paskutiniosios dalies epiloge. Dramoje *Didysis Vytautas – Karalius* didinga, beveik oratorinė senosios

5 Juozas Švaistas, „Lenkų karalaitė", in: *Skaitymai*, Kaunas, 1921, kn. 12, p. 3–34; 1922, kn. 13, p. 55–66.

6 Jonas Skruodys, *Jogaila*, Vilnius: Motus, 1923.

7 Vytautas Bičiūnas, *Žalgiris*, Kaunas: Vytauto Didžiojo komitetas, 1932.

Lietuvos valdovo apoteozė ritmingai perkertama vis stiprėjančiais nelaimės tonais. Šis tragizmas netirštinamas, nehiperbolizuojamas, tačiau jis sukelia vidinę veiksmo įtampą, apgaubia rimtimi daugelio veikėjų mintis ir poelgius. Kaip šešėlis slenka jis ir pagrindinio herojaus Vytauto veidu, gąsdinamai užtemdydamas jo mintis dvasinės depresijos akimirkomis:

O, nelaimingas aš, kaip vergas surištas retežiais,
Kurių sutraukyt nepajėgsiu, negaliu.[8]

Vyraujant netikrumo ir grėsmės atmosferai, Vytautas ir jo artimieji bendražygiai negreit patiki pergalių džiaugsmu ir neskuba pasiduoti savo laimės akimirkų iliuzijoms (Ona Vytautienė, Ringailė, Enrikas ir kt.). Antroje trilogijos dalyje, pasibaigiančioje laimingu Vytauto žygiu, finale skamba pikta lemiantis kryžiuočių magistro Valenrodo monologas. Sarkastiška likimo ironijos gaida pasigirsta paskutinėse trilogijos dalyse.

Tragedinio stiliaus bruožai savaip ryškūs tose Maironio veikalų vietose, kur autorius atitolsta nuo konkrečių istorinių, politinių bei idėjinių realijų ir ima reiškinius vertinti platesniu žmogaus būties požiūriu. Tokiais atvejais jo herojai tarsi išvysta įvykius ir savo pačių išgyvenamas kolizijas kitu aspektu, pakyla į „aukštesnę“ filosofinių svarstymų erdvę. Kone šekspyriškomis Hamleto intonacijomis skamba žmonėmis nusivylusio, prie medžio pririšto Zonio monologas librete *Kame išganymas*. Kontrastingai iš „amžinybės taško“ į kunigaikščių rūmų sukrėtimus pažvelgia Juokdarys dramoje *Vytautas pas kryžiuočius*. Antro veiksmo finale jo monologas ir dainelė skamba kaip žaismingas ir teatrališkas tragikomizmo akcentas:

Tiek buvo triukšmo!.. O dabar tyla!..
Ir taip tai visados pasaulio sūkuriuos:
Užeis audra, net griūva ąžuolai!
Gyvenimo, manai, nebėra ateity!..

8 [Maironis], *Maironio raštai*, t. 3: *Dramatiški veikalai*, Kaunas: [s. n.], 1930, p. 282.

Bet nusiblaivė... užsimiršo viskas!..
Tik vos istorijos pageltęs lapas
Du žodžiu apie tai
Lyg nenoroms beužrašys!..
Cha, cha, cha![9]

Nesvetimas Maironiui buvo ir individualinės žmogaus lemties tragizmas, kurio pradai ryškūs librete *Nelaimingos Dangutės vestuvės*. Į centrinę vietą čia iškyla herojės – kunigaikščio Manvydo dukters – jausmų susidūrimas su jai nepalankiomis politinėmis aplinkybėmis[10]. Kūrinio fabuloje nemaža tragiško šiurpo, tačiau jis ryškinamas išorinėmis priemonėmis, sentimentaliais veiksmo efektais (vaidilutės įžadai, pagrobimas nuo šventosios ugnies aukuro, kryžiuočių smurtas, susideginimas ant laužo ir t. t.), nekoncentruojant dėmesio į personažų vidinius išgyvenimus, neieškant gilesnio konflikto įprasminimo.

Kad ir krypdamas į tragizmo motyvus bei tragedinės formos elementus, Maironis iš esmės vis dėlto liko tolimas šiam žanrui. Net jo istorinė trilogija, nepaisant solidaus užmojo, stokoja rūstaus monumentalumo. Joje nėra ryškių ir didingų veikėjų, neįgyja didesnės įtampos personažų tarpusavio santykių kolizijos. Vaizduojamoms rūmų intrigoms ir veiksmo peripetijoms trūksta komplikuotesnio aštrumo bei vingrumo. Konfliktai ir problemos nepasiekia didesnės tragedinės platumos ir visuotinumo. Trilogijoje dominuoja (ypač pirmoje jos dalyje) tautosakinė stilizacija. Kitaip, negu Krėvės *Šarūne*, kur toji stilizacija jungiasi su giliu psichologizmu ir sodriu istoriniu koloritu, Maironio personažų pasaulėjautoje vyrauja naivus paprastumas, daug kur tiesiog sentimentalumas. Daugelį pačių svarbiausių

9 *Ibid.*, p. 200.

10 Kūrinio siužetas artimas rusų rašytojo Gavrilo Chruščiovo-Sokolnikovo istoriniam romanui *Grunvaldo kova*. To kūrinio motyvais pasinaudodama ir Ona Pleirytė-Puidienė parašė istorinę dramą *Skirmunda*, kurios fabula beveik ištisai tokia pat, kaip ir Maironio libreto *Nelaimingos Dangutės vestuvės*. Įdomu pažymėti, kad Pleirytė-Puidienė, kaip ir Maironis, akcentuoja politikos vaidmenį dramatiškame Lietuvos kunigaikščių ir viso krašto likime, nors veikalas meniniu atžvilgiu gana silpnas. Žr. Ona Pleirytė Puidienė, „Skirmunda", in: *Skaitymai*, Kaunas, 1921, kn. 3, p. 20–49.

valstybinės reikšmės sprendimų herojai daro emocinių impulsų pagauti, jų dialogams ir monologams trūksta koncentruotos minties ir valingo mosto.

Nors ir kurdamas plataus sceninio užmojo istorines drobes su sudėtingais politiniais konfliktais, Maironis tebebuvo susijęs su lietuviškojo romantizmo pasaulėjauta ir meninėmis formomis. Dramatiškas situacijas ir personažų santykius jis daug kur supaprastino, perteikė sentimentaliomis intonacijomis, retoriniu stiliumi su išorinio emocingumo efektais, retai kur teišgaudamas tokio meninio įtaigumo, koks būdingas geriausiems Maironio poezijos posmams. Kartu čia jaučiama ir autoriaus orientacija į melodeklamacinę vaidybos manierą, kuri, paveldėta iš mėgėjų scenos, dar gerą dešimtmetį gyvavo ir profesionaliajame lietuvių teatre. Netgi 1930 m. statant Maironio dramą *Didysis Vytautas – Karalius*, buvo stengtasi pademonstruoti spektaklyje išviršinius dalykus: Vytauto kilnumą, jo valstybinę išmintį, jo priešų nuožmumą.

Romantinė melodrama, kurios lygmenyje iš esmės liko Maironio veikalai, nebuvo beviltiškai atgyvenusi ir neperspektyvi. Įgijusi naujų turinio ir raiškos bruožų, ji daug kuo atitiko ką tik susiformavusio lietuvių profesionaliojo teatro poreikius. Maironis šį žanrą pakreipė gilesnio dramatizmo linkme, įvedė į sudėtingų politinių konfliktų ir problemų sferą, priartino prie tragedinio pasaulėvaizdžio ir stiliaus, tačiau nepajėgė įveikti kai kurių idėjinio ir meninio inertiškumo barjerų. Maironio veikalai atsidūrė ne magistraliniuose, o šalutiniuose mūsų dramaturgijos raidos keliuose.

Įvadas 1982 m. *Pavasario balsų* leidimui, kuriame buvo skelbiami skirtingų redakcijų Maironio eilėraščiai su išsamiais komentarais. Įvadinio straipsnio pradžia, kurioje pateikiami bendresnieji Maironio gyvenimo faktai bei (Maironio kritinės recepcijos rinktinės kontekste) mažiau esmingi pastebėjimai, praleidžiama. Tekste taip pat kupiūruota nuoroda į knygos – kurioje skelbtas tekstas – komentarus. Kupiūra pažymėta laužtiniais skliaustais.

Pirma publikacija: Irena Slavinskaitė, „Maironio eilėraščio kelias", in: Maironis, *Pavasario balsai*, Vilnius: Vaga, 1982, p. 27–49; skelbiama iš: *Ibid.*

IRENA SLAVINSKAITĖ

Maironio eilėraščio kelias

[...]

Ruošdamas kiekvieną naują *Pavasario balsų* leidimą, Maironis atidžiai peržiūrėdavo viską, kas anksčiau jo parašyta. Jis be galo rūpestingai, sakytume, pedantiškai taisė savo kūrinius, nuolat sugrįždamas prie tų pačių tekstų, tvarkydamas tai, kas jam atrodė mažiau pavykę.

Redaguodamas eilėraščius, Maironis vadovavosi estetiniais, taipogi lingvistiniais tikslais. Kalbinis ir poetinis redagavimas ėjo ranka rankon. Kalbinis reiklumas nė vienam kūriniui nėra pakenkęs. Taisant kalbos trūkumus, teksto poetiškumas kilo. Priešingų atvejų nėra. Dažniausiai redagavimo procese eilėraštis tarsi atgimdavo, įgaudavo didesnio raiškumo, naujų jėgų. Suprantama, kad autoriaus budrumas nebuvo visagalis: jis negalėjo įkvėpti gyvybės išsyk silpnai parašytiems kūriniams. Tačiau iš viso *Pavasario balsų* kalba lingvistiniu požiūriu vis tobulėjo. Jos kaita atsispindi bendrą lietuvių literatūrinės kalbos formavimosi raidą. Jeigu ne ilgas ir atkaklus, kartais keturis kartus vykęs kūrinių redagavimas, šiandieną Maironio *Pavasario balsai* atrodytų daug menkiau. Tuo skaitytojas akivaizdžiai įsitikins, skaitydamas ne vieną šiame *Pavasario balsų* leidime išspausdintą senąjį Maironio eilėraščio variantą. Turbūt beveik neatpažintume Maironio ir iš šio posmo:

O kas mano jausmai? ar tie pagavimai,
Ką išneša dvasia aukštai?
Širdies tik drebėjimai, kraujo virimai,
Kuriems nebužilgui – kapai!

Taip skambėjo 1895 m. redakcijoje trečioji eilėraščio „Išnyksiu kaip dūmas" strofa. Rengiant 1905 m. *Pavasario balsus*, jau bent kiek tvarkyta antroji eilutė, užrašant – „Nors neša jie dvasią aukštai", prieveiksmis *nebužilgui* užrašomas *nebužilgu*. 1913 m. *Pavasario balsuose* pataisyta trečioji eilutė „Tekėjimas kraujo, širdies tik plakimas, / Kuriems nebužilgo – kapai!.." Ir tik 1927 m. tekste posmas įgauna grakščią poetinę formą:

O kas mano kančios? Ar tas įkvėpimas?
Tie dvasios sumirgę žaibai!..
Tik kraujas sujudęs, širdies tik plakimas,
Kuriems nebužilgo – kapai!

Jau iš šio pavyzdžio paaiškėja, kad *Pavasario balsai* formavosi laipsniškai, kad negalime be atodairos girti 1895 m. *Pavasario balsų*: jie atrodė gerokai kitaip, negu kad esame įpratę juos matyti. Daug kas iš Maironio poetinio meistriškumo atėjo į juos vėliau, kai susidarė atitinkamos prielaidos: išaugo kūrėjo profesinis lygis, ištobulėjo pati literatūrinė lietuvių kalba. Kaip nepoetiškai, „nemaironiškai" skambėjo 1895 ir 1905 m. *Pavasario balsuose* eilėraštis „Milžinų kapai"! Šiandieną šis eilėraštis – chrestomatinis, tobulas Maironio lyrikos pavyzdys. Bet tada jis skambėjo visai kitaip. Pacituosime porą ankstesnių šio kūrinio strofų:

Nuo Prūsų šalies,
Kaip sparnai debesies,
Padangiais gaisru eina dūmai;
Pakilo ugnis,
Ir nušvito naktis:
Liepsnoja ir girios, ir rūmai.

Terp tyrų plačių
Kaukia meškos vaikų!
Ne meškos, tai našlės lietuvės:
Gal verkia sūnaus
Ar bernužio brangaus,
Kurs jų nebegins gal pražuvęs.

Šias strofas poetas redagavo net kelis kartus: leisdamas 1913, 1920 m. *Pavasario balsų* laidas. Kai ką dar taisė, net redaguodamas *Raštų* I tomą[1]. [...]

Kūrinius taisyti Maironis pradėjo labai anksti: vos pasirodžius periodikoje pirmiesiems eilėraščiams. Pavyzdžiui, 1885 m. *Aušros* 7–8 numeryje Zvalionio slapyvardžiu išspausdintą eilėraštį „Lietuvos vargas" Maironis vėliau iš naujo perrašė ir antrašte „Giria ir lietuvis" paskelbė 1891 m. *Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje*. *Pavasario balsuose* kūrinys vadinamas vėl kitaip – „Miškas ūžia". *Raštų* I tome kaip savarankiškas kūrinys nuo jo atskirtas fragmentas, prasidedąs žodžiais „Tu girele, tu žalioji...", kurį šiandieną žinome kaip atskirą kūrinį. Jau vien čia minėto eilėraščio kelias rodo didelį Maironio nepakantumą sau ir savikontrolę. Šias savybes rašytojas išsaugojo visą gyvenimą, bet kūrybinio darbo pradžioje jos buvo itin reikalingos.

Prieš pasirodant pirmajam *Pavasario balsų* leidimui, spaudoje buvo paskelbti ir kiti Maironio eilėraščiai. Po vienerių ar dvejų metų juos skelbdamas iš naujo, poetas rasdavo ką taisyti ir tobulinti. Tokį atkaklų, kelių redagavimo pakopų kelią nuėjo nemažas skaičius dabar plačiai žinomų gražiausių Maironio eilėraščių. Iš jų galima minėti: „Kur bėga Šešupė", „Lietuva brangi", „Mano gimtinė", „Milžinų kapai", „Taip niekas tavęs nemylės", „Trakų pilis", „Uosis ir žmogus", „Užtrauksme naują giesmę", „Vilnius", „Vintas". Jų tekstologinę istoriją skaitytojas ras komentaruose[2].

Antra vertus, ne mažiau svarbu pastebėti, kad Maironis yra sukūręs daug beveik neredaguotų kūrinių. Tarp jų: „Užmigo žemė",

[1] Pirmasis Maironio *Raštų* tomas išleistas 1927 m.

[2] 1982 m. *Pavasario balsų* leidimo pabaigoje pateikiama Irenos Slavinskaitės sudaryta kiekvieno knygos eilėraščio publikacijų bei redagavimo istorija.

„Pavasaris", „Nuo Birutės kalno", „Augo putinas", „Daina (Už Reseinių, ant Dubysos...)", vėliau publikuoti tekstai: „Vakaras (Ant ežero Keturių Kantonų)", „Rudens dienos", „Džiovininkė", „Liūdesys".

Jau aprioriškai galima tikėtis, kad beveik nesikeitė vėlesnieji kūriniai, parašyti sukaupus didesnę darbo patirtį, pasirodę spaudoje, sakykime, apie 1920 metus. Iš tikro Maironis, rengdamas *Raštų* I tomą, visiškai netaisė eilėraščių „Alpių viršūnės", „Iš Danutės akių", „Ant Punios kalno", „Duetas". Tačiau kitoks likimas ištiko baladę „Čičinskas", publikuotą atskira knygele vos 1919 m. ir jau gerokai taisytą, ruošiant ją 1920 m. leidimui. Analogiškai buvo tvarkoma ir baladė „Medvėgalio kalnas", pasirodžiusi vos 1920 m. Tokio likimo neišvengė nė baladė „Jūratė ir Kastytis". Tad redagavimo požiūriu griežtos ribos tarp anksčiau parašytų ir vėlesnių kūrinių lyg nėra: ir vieni, ir kiti autoriaus nuožiūra galėjo būti taisomi. Čia norėtųsi pažymėti, kad Maironio *Pavasario balsų* redagavimas buvo labai vieningas. Autorius, koreguodamas savo eilėraščius, nuolat paisė pastovių, jo nuomone, svarbių estetinių kriterijų. Vis dėlto teksto istorija rodo, kad ir čia būta kelių ryškesnių etapų. Bene daugiausia kalba taisyta 1913 m. *Pavasario balsų* laidoje ir paskutinėje Maironio lyrikos redakcijoje, *Raštuose*. 1913 m. *Pavasario balsuose* išnyko daugybė svetimybių, barbarizmų. Nuo tada Maironis nevartojo žodžių mislys, sūdas, dūšia, smertis, aniolas, apcūgai, rubežius ir pan. Pavyzdžiui, eilėraščio „Pasitikėjimas savimi" 1895 m. redakcijoje dar buvo tokia strofa:

Į darbą! į darbą: kol smerčio ašmuo
Jaunos neatkirto galvos;
Juk dienos ir vėkos – tai upės vanduo:
Ir bėga, ir bėgt nesustos.

1905 m. ketvirtos eilutės pradžioje vietoje jungtuko *ir*, vengiant tų pačių žodžių pasikartojimo, įrašomas įvardis *jos*. 1913 m. eilutė redaguojama galutinai, vietoje *jos* įrašius *vis*. Tuo pačiu trečioje eilutėje atsisakoma barbarizmo *vėkos*, o pirmoje – *smertis*. Nuo 1913 m. strofa galutinai skamba taip:

Į darbą! Į darbą, lig kolei mirtis
Jaunos neatkirto galvos!
Juk dienos ir jėgos kaip upės vilnis
Vis bėga ir bėgt nesustos.

Antra ribinė data – 1926 metai, kai Maironis, redaguodamas *Raštus*, iš naujo perrašė visus savo eilėraščius, prieš tai atitinkamai pataisęs tekstą viename iš jo bibliotekoje esančių 1920 m. *Pavasario balsų* egzempliorių. Tuomet poetas dar daug ką ir labai vaisingai keitė. Tiesa, nepasakytum, kad dėl to jo kūriniai keitėsi iš esmės. Ne, jie išliko apytikriai tokie patys, bet jų poetinė išraiška dar patobulėjo, mintis labiau išryškėjo.

Rašytojui parūpsta pakeisti ne vieną ankstesnį eilėraščio pavadinimą. Apskritai kūrinių antraštės keitėsi ne vieną kartą. *Raštuose* satyra „Mano draugams" buvo pavadinta „Mano moksladraugiams", „Miškas ir lietuvis" – „Miškas ūžia", „Broliai, į darbą!" – „Nedaugel mūsų", „Ant Birutės kalno" – „Nuo Birutės kalno", „Senovės daina" – „Oi neverk, matušėle!", „Įsitikėjimas į savo galę" – „Pasitikėjimas savimi", „Ant saulės laidos" – „Saulei leidžiantis", „Senuko daina" – „Senelio skundas", „Liūdna" – „Liūdesys". Kai kurių eilėraščių pavadinimai ėmė skambėti tiesiog literatūriškiau, kiti labiau pakito.

Dar kartą peržiūrėjo poetas rašybos, prielinksnių vartojimo dalykus, patikslino vieną kitą žodžio formą. Buvo sumanęs atsisakyti net įprastų jo lyrikai žodžių *poeta, pasaulė,* pakeisdamas juos vyriškos giminės lytimis. Daiktavardį *smuikis* užrašė *smuikas,* vietoje *prakilniai* įrašė *kilniai,* vietoje *divanas* – *kilimas,* moteriškos giminės daiktavardį *kaima* pakeitė vyriškos giminės žodžiu.

Lietuvių pulkai,
Kaip apsako sargai,
Ties Kauno per Nemuną plaukia;
Po kaimas šauklys
(Jo po putų arklys)
Į kovą lietuvninkus šaukia.

Taip tekstas skambėjo iki 1927 m. leidimo. Dabar šiame posme skaitome „ties Kaunu" ir „po kaimus". Abu taisymai priklauso 1926 m. Tuo pačiu metu poetas redagavo prielinksnines konstrukcijas (prielinksnių *ing, ant* vartojimą), vyriškos giminės daiktavardį *pastogis* pakeitė moteriška gimine, vietoje *kielikas* įrašė sinonimą *puodukas*, vietoje būdvardžio formos *paklusna – paklusni, užviltas – apviltas, norint – nors, girdžiasi – girdisi, žūna, pūna – žūva, pūva, subata – šeštadienis, grabas – karstas.* Įdomi daiktavardžio *kryžiuotis* vartosena *Pavasario balsuose.* 1905 metų tekstuose poetas rašė *kryžokas,* 1913 m. – *kryžeivis,* 1920 m. – *kryžiuotis.* Vietoje daiktavardžio *galė Raštuose* jau rašoma *galia,* vietoje veiksmažodžio *žavėja – žavi,* vietoje kai kur dar likusio po 1913 m. taisymo žodžio *mislys – mintys.* Tokio pobūdžio gramatinių taisymų buvo padaryta ir daugiau. Literatūrinės kalbos požiūriu paskutinieji Maironio redakciniai taisymai iškėlė jo lyriką į dar aukštesnę poetinio meistriškumo pakopą.

Bet poetui jau buvo atėjusios „rudens dienos". Pamažu išblėso jaunystės energija, vis rečiau aplankydavo drąsus įkvėpimas. Kai kurių kūrinių negelbėjo nė redakciniai taisymai. Pildėsi paties poeto pranašystė, išsakyta 1905 m. publikuotame eilėraštyje „Jaunos dienos":

O tačiau jūs mano vienos
Širdžiai brangios, jaunos dienos,
Aušra gimusios rytuos!
Pirmos laimės ir karionės!
Meilės pirmgimės svajonės!..
Jūsų nieks neužvaduos.

Ir šiandieną *Pavasario balsuose* atrandame vieną kitą archaiškesnę leksikos, morfologinę formą. Bet tie žodžiai mums Maironio eilėraščių meniško įspūdžio negadina. Jie savotiškai stilizuoja tekstą, suteikia jam individualių bruožų, istorinio kolorito. Sunku turbūt visiems būtų įsivaizduoti *Pavasario balsus* be žodžių *vaidentuvė, obalsis, moksladraugis, vilyčia, poeta.* Poetiškai skamba Maironio lyrikoje kai kur likęs daiktavardis *dūmos*:

Užtrauksim naują giesmę, broliai,
Kurią jaunimas tesupras!
Ne taip giedosme, kaip lig šiolei:
Kitas mąstysime dūmas.[3]

O tos dūmos vargdieninės
Griaužia kai kada,
Tartum rūdys geležinės,
Amžina žaizda.[4]

Matyt, dėl objektyvių aplinkybių poetas ne viską spėjo galutinai suredaguoti. Nuo dabartinės literatūrinės kalbos skiriasi ir žodžiai: tuščia (prasme tuščiai), griaudus (graudus), griaužia (graužia), matušėlė (motušėlė), matutė (motutė), Apolinas (Apolonas), Zeusas (Dzeusas), gražybė (grožybė), vaidelutė (vaidilutė), mūšys (mūšis), rūpestys (rūpestis), anĉkeliai (šunkeliai), diemantas (deimantas), antkrančiai (pakrantės), smeltys (smiltys), pritirti (patirti).

Pavasario balsų taisymai labai palietė semantiką. Maironis nuolat ieškojo tikslesnių prasmės niuansų ir juos atspindinčių žodžių. Nors apskritai rašytojo poetinės kalbos logiškumas netolygus. Kartais jis logiškas tiesiogine šio žodžio prasme, o dažnai – sąlyginis, paremtas poetiška logika. Ar verta ieškoti tikslios logikos, sakykime, šiame posme:

Ko ieškojo širdis, neatrado,
Nors betrokšti vargiai dovanos!
Nepasotinęs amžino bado,
Jį tik pridengiau rūbais šalnos.[5]

Ką šiuo atveju reiškia žodžių junginys *rūbai šalnos*, galime aptarti tik apytikriai. Tai sąlyginė metafora, kurioje dominuoja ne konkreti, o bendroji prasmė. Toks žodžių ryšys paprastai grindžiamas senesne poetine tradicija. Jos šaltinį Maironis, matyt, bus radęs to meto

[3] Eil. „Jaunimo giesmė“ [„Užtrauksime naują giesmę“].
[4] Eil. „Mano gimtinė“.
[5] Eil. „Liūdesys“.

Vakarų Europos lyrikoje arba Puškino laikų bei dar ankstesnėje rusų poezijoje.

Kita vertus, Maironis pastoviai šalino teksto dviprasmybes. Pavyzdžiui, 1895 m. redakcijoje eilėraščio „Vilija“ trečia strofa skambėjo taip:

Vilijai Kauno pakalnės už nieką;
Nemuno ieško ir žiedus palieka.
Liūdnai lietuvei ašarėlės byra,
Nes numylėjo kito krašto vyrą.

1913 m. variante ketvirta eilutė jau pataisyta, vietoje *numylėjo* įrašius *pamylėjo.*

Kokie įvairūs bebūtų Maironio eilėraščių taisymai, juose išliko viena pastovi gija – orientacija į kūrinio poetiškumą. Tai buvo pagrindinė autoriaus redakcinio darbo prasmė, generalinė jo kūrybos programa, kurią jis vykdė su geležine valia ir stebinančiu pedantizmu. Maironis paliko ateities kartoms ne bet kokias, o būtent poetiškąsias poetinės kalbos normas. Jam reikėjo, kad viskas, kas pasakyta, būtų gražu. Dėl to poetas taip atkakliai svėrė kiekvieną žodį, dailino frazę, ieškojo atitinkamos ritmikos. Taip Maironis aiškiai išsiskyrė iš viso ankstesnio lietuvių poezijos konteksto. Kiekviena knyga poetas vis labiau tolo nuo XIX a. poezijos kranto, pradėdamas naują lietuvių poezijos raidos etapą, atvėrusį kelius XX a. poezijos novacijoms.

Geriausiems *Pavasario balsų* eilėraščiams svetima poetinio žodžio amorfija, konkreti, daiktiška kalba. Poetas nemėgo sausos retorikos, bijojo grubesnio, tiesiai iš šnekamosios kalbos sūkurio atėjusio žodžio. Išimtį sudaro tik atskiri kūrinių tipai, pavyzdžiui, satyros, kurioms savaime reikėjo kitokios intonacijos ir leksikos. Ten, kur Maironis siekė kitų tikslų, norėjo smerkti, demaskuoti, nesivaržė panaudoti ir tokius žodžius, kaip kelnės, alaus pliurpimas, kąsnis riebus (satyra „Apsaugok, Viešpatie!“), šilta pastogė, cigaras, persų kilimai, minkšta kėdė (satyra „Spjauki, drauguži, į viską!“). Šiaipjau Maironio lyrikos daiktiškoje leksikoje dominuoja tradiciniai poetizmai. Jų daiktiškumas arba pats savaime poetiškas, arba prislopintas ilgo šios leksikos funkcionavimo poetinėje kalboje. Tų žodžių ryšys su tautosakine arba

literatūrine lietuvių, rusų, ukrainiečių, lenkų, prancūzų, vokiečių lyrikos kalba, veikusia Maironį per lektūrą, bent pačiais bendriausiais, tipologiniais bruožais, akivaizdus. Jos poveikį *Pavasario balsams* įtikinamai pagrindė Regina Mikšytė studijoje „Literatūrinės įtakos lietuvių silabinei-toninei eilėdarai (XIX a. antroje pusėje)“[6]. Vainikas, rūbas, pančiai, karstas, šilkas, lopšys, kalavijas, kardas, gija, nuodai, žiedas ir pan. – leksika, kurios meninis tradiciškumas Maironiui, taip tvirtai savo poetiką kreipusiam suidealinto, savotiškai stilizuoto vaizdo linkme, buvo labai patogus. Kaip rodo eilėraščių kontekstai, įprasmindamas tokio pobūdžio leksiką, Maironis ėjo klasicistinei ir romantinei tradicijai giminingais keliais. Vartodamas tradicines realijas, poetas beveik visada buvo linkęs jas aukštinti. Daiktiškumo pabrėžimas jam svetimas. Eidamas išbandytu poetizacijos keliu, autorius tradiciniams įvaizdžiams sugebėjo suteikti naujo, nepakartojamo grožio. Dažnai daiktišką žodį pakylėti padėdavo tautosakinė stilistika. Įdomi šiuo atžvilgiu visiškai proziško žodžio rūbas poetinė transformacija eilėraštyje „Tėvynės dainos“:

Sesutės mūsų nuo senovės
Dėvėjo margus rūbelius;
Dūzgeno plonas, baltas drobes
Ir koja suko ratelius.
O iš karštos jaunos krūtinės
Skambėjo dainos sutartinės.

Tautosakinis, etninis kūrinio koloritas, margų rūbelių formulei suteikia tauriai kuklaus paprastumo. Tėvynės dainos, malonios sesutės, aukštinama Lietuvos praeitis ir etniniai tautos pradai atsiduria autoriaus idealizuojamų vertybių lauke. Patekęs į taip organizuotą eilėraščio struktūrą, ir konkretus žodis suvokiamas ne daiktiškai, o kaip lietuvių poetiniame mentalitete giliai įsišaknijęs ženklas. Jis yra ne tiek daikto, kiek eilėraščio idėjos, emocinio patoso išraiška.

6 Regina Mikšytė, „Literatūrinės įtakos lietuvių silabinei-toninei eilėdarai“, in: *Literatūra ir kalba*, t. 13: *Lietuvių poetikos tyrinėjimai*, redakcinė kolegija: Ambraziejus Jonynas (ats. redaktorius) [et al.], Vilnius: Vaga, 1974, p. 51–74.

Maironis sugebėjo apsaugoti savo lyriką nuo pernelyg konkrečių detalių, kuriomis, kartais ir visai neskoningai, mirgėte mirgėjo jo amžininkų kūriniai. Nesujungta pakili intonacija su daiktišku, konkrečios reikšmės žodžiu labai kenkė aušrininkų, Prano Vaičaičio poezijai. Maironio sąmoningą, pastovią kovą su natūralistiniu žodžio konkretumu, labiau apibendrintos prasmės ieškojimą bene įtikinamiausiai liudija *Pavasario balsų* teksto istorija.

Eilėraščio „Miškas ūžia" 1891 m. redakcijoje buvo tokia strofa:

Miškas verkia didžiagirių,
Nes jas žmonės - kirviais skynė...
Verk lietuvis didžiavyrių,
Nes juos užkasė tėvynė!

Maironis šį posmą vėliau atkakliai taisė. 1895 m. variante randame padailintą antrą eilutę - „Baisūs kirviai jas išskynė". Trečioje eilutėje atsisakyta santrumpos, pasiekta žymiai didesnio poetinio apibendrinimo - „Verkia Lietuva didvyrių". 1913 m. *Pavasario balsuose* supoetinta ir ketvirtoji eilutė. Įrašius žodžius „Jų neprikelia tėvynė", strofa ėmė skambėti darniai, poetiškai, pakiliai.

Nuolat kylančią kūrinio poetiškumo liniją parodo ir sekantis pavyzdys. Eilėraštyje „Pavasaris" trečios strofos pirmą eilutę poetas perrašė net tris kartus. Ir kiekvieną kartą ji skambėjo vis sklandžiau:

Kaip linksma ant dūšios! gražu dėl akies! (1895, 1905)
Taip dūšioje linksma! gražu dėl akies! (1913)
Taip giedra ir linksma! Tiek šviečia vilties! (1920, 1927)

Kartais tekstą gerokai pakylėdavo, rodos, vos pastebimas taisymas, vienas kitas žodžio niuansas. Eilėraščio „Mano gimtinė" ketvirtoji strofa 1895–1905 m. redakcijoje skambėjo taip:

Ten apleistos pilys griuvo
Ant kalnų aukštai;
Milžinų ten kaulai puvo,
Verkė jų kapai.

Užteko 1913 m. leidime pakeisti tekste esančius būtojo kartinio laiko veiksmažodžius esamuoju laiku, ir posmas suskambo daug stipriau, aktualiau, priartindamas senų legendų realybę prie šių laikų.

Maironis puikiai mokėjo kaupti poetinę žodžio energiją. Iš tikro jo eilėraščiuose galioja toks poetinės energijos kaupimo dėsnis. Tai buvo daroma labai įvairiai. Šio dėsnio pasekmės išryškėja ir atskirų kūrinių struktūroje, ir žodyno sudėtyje.

Kaupdamas poetiškumą, Maironis linko kartoti savo pamėgtuosius, išrinktuosius įvaizdžius, atskiras jam įstrigusias frazes. Taip pat, kaip vėliau simbolistai, jis įtvirtino *Pavasario balsuose* tam tikrą pastovių žodžių-temų fondą. Šį reiškinį intuityviai yra pastebėjęs Vincas Mykolaitis-Putinas. Jį paliudija ir Maironio leksikos dažnumo tyrinėjimai[7]. Kadangi rašytojui labai rūpėjo emocinis jo lyrikos patosas, pasireiškęs daugiausia jausmingomis ir iškilmingomis gaidomis, jo lyrikoje gausu sinonimiškų, vienas kitą papildančių, pastiprinančių žodžių. Jie irgi pasitarnavo poetinės energijos kaupimui.

Labai akivaizdus poetinės energijos kaupimo dėsnis eilėraštyje „Taip niekas tavęs nemylės". Čia tiesiog visiškai nėra neutralių žodžių. Autorius atitinkama nuotaika nuspalvina ne tik pagrindinius semantinius vienetus, bet ir papildomą vaizdo medžiagą – nesavarankiškus žodžius, atliekančius, kaip įprasta teorijoje sakyti, rišamosios funkcijos vaidmenį.

Kiek ašarų jam išriedėjo griaudžių!
Kieksyk kaip žvaigždė sidabrinė
Per kiauras naktis nesumerkė akių,
Kai uždegei jauną krūtinę!

Kokia jausminga šio posmo leksika! Jame atrasime ir sentimentalią atributiką – ašaros griaudžios, ir romantišką metaforą – žvaigždė sidabrinė. Vėliau šie žodžiai perėjo į kitus Maironio eilėraščius, tapo savotiškais jo poezijos signalais. Žodžių junginys *ašarėlė griaudi* primena ir „Vakarą (Ant ežero Keturių Kantonų)", ir kitus poeto kūrinius.

7 Irena Slavinskaitė, „Poetinė žodžio transformacija lietuvių lyrikoje", in: *Literatūra ir kalba*, t. 16: *Poetika ir metodologija*, redakcinė kolegija: Kostas Doveika (ats. redaktorius) [et al.], Vilnius: Vaga, 1980, p. 65–166.

Žvaigždė sidabrinė šviečia ir kituose posmuose. Jos spinduliai palietė ir eilėraštį „Užmigo žemė“:

Užmigo žemė. Tik dangaus
Negęsta akys sidabrinės,
Ir sparnas miego malonaus
Nemigdo tik jaunos krūtinės.

Kaip įprasta sąlyginiame poezijos stiliuje, tokie jausmingi žodžiai greitai užmezga nuotaikos sąsajomis pagrįstus ryšius, suformuodami naujus, labai artimus junginius (žvaigždė sidabrinė, ašarėlė sidabrinė, dangaus akys sidabrinės ir pan.). Tokios metaforos atitiko bendrą Maironio eilėraščių tonaciją, patraukdavo savo romantiška dvasia. Vaizdingas veiksmažodis *riedėjo*, epitetas *per kiauras naktis* taip pat stiprino kūrinio jausmingą toną. Aukščiau minėtoje „Taip niekas tavęs nemylės“ strofoje atrandame dažną metonimiją *jauna krūtinė*. Ji simbolizuoja jaunystę, atstovauja jaunimui, jo energijai, pažangioms idėjoms, jautriai ir neramiai širdžiai. *Uždegti krūtinę* – toks žodžių junginys labai intensyvus, atėjęs iš XIX a. rusų poezijos fondų, galbūt net iš lenkų poezijos. Ši metonimija pavartota ir eilėraštyje „Užmigo žemė“, ir kituose kūriniuose.

Vaizdo idealizacijos tendencija motyvavo *Pavasario balsuose* paplitusias daiktavardžių ir veiksmažodžių samplaikas (*pračiulbo pragydo, žaibu akimi, sužvengė subildo* ir pan.). Jos irgi savotiškai puošė kūrinį, suteikdavo jam ypatingos plastikos, intensyvino įspūdį:

Sučiulbo pragydo tarp girių saldžiai
Paukštelių byla įvairi;
Dainuosiu ringuosiu po girią skardžiai
Ir aš, karalienė graži.

Sužvengė subildo žirgelis toli:
Bernužis atjoja giria;
Palėkusi slėpsiuos; žaibu akimi
Pažvelgsiu tiktai paslapčia.[8]

[8] Eil. „Mergaitė“.

Samplaikos Maironio lyrikoje susiformavo ne iš karto. Tai buvo poeto įsisąmonintas, jo poetinės praktikos pateisintas ir įtvirtintas dalykas. Eilėraštyje „Taip niekas tavęs nemylės" dvieilis „Dėl dainų žiedų, dėl eilių įkvėptų / Ir auksą, ir vardą žadėjo" (1927) skambėjo kitaip:

Už žiedus giesmių, už gražybę balsų
Ir auksą, ir vardą žadėjo. (1895–1920)

Eilėraštyje „Tėvynės dainos" samplaika „Dainavo gerbė žalią rūtą, / Kęstučio žirgą ir Birutę" atsirado tik 1913 m. redakcijoje. Seniau tekstas atrodė:

Tada dainuota žalią rūtą,
Kęstučio žirgą ir Birutę.

Maironis buvo ištikimas Veimaro klasicizmo normatyvinei poetikai, reikalavusiai atmesti subjektyvų ekspresyvumą vardan apibendrinto kilnumo. Atrodytų, kad Veimaro poetikoje, su kuria, kaip spėjama, Maironį siejo glaudūs ryšiai, ir reikia ieškoti „mūsų klasiko poezijos retoriškumo šaknų", ir apskritai klasicizmo sankcionuoto aukštojo stiliaus žymių[9]. Romantinio pasaulėvaizdžio ypatybės, kurios pastebimos daugiau *Pavasario balsų* turinyje negu stiliuje, sykiu su klasicistine ir apskritai suidealinta žodžio tradicija sudarė dvi nuolat susipinančias rinkinio vaizdines gijas. Tiesa, jų santykis Maironio eilėraščiuose paslankus.

Klasikinius *Pavasario balsų* poetikos bruožus atspindi ir epiteto vartosena. Maironis mėgo operuoti puošybinį, tipišką, idealų daikto požymį pabrėžiančiu meniniu pažyminiu. Ši poetinė stiliaus ypatybė būdinga vėlyvajai Johano Volfgango Getės lyrikai ir galėjo ne tik tiesiogiai, bet ir per kitą lektūrą ateiti į Maironio kūrybą. Pastoviais *Pavasario balsų* epitetais tapo būdvardžiai puikus, brangus, mielas, malonus, gražus, taigi patį bendriausią poeto santykį su vaizduojamuoju reiškiniu atspindintys meniniai pažyminiai. Šitoks požymio

[9] Vanda Zaborskaitė, *Maironis*, Vilnius: Vaga, p. 450; Leonas Gineitis, *Klasicizmo problema lietuvių literatūroje*, Vilnius: Vaga, 1972, p. 286.

tipiškumas ir idealumas emocinei ekspresijai labai palankus, nes juo užtemdoma pagrindinė žodžio reikšmė, juo išryškėja emociniai atspalviai. Ir atvirkščiai, Maironis nemėgo neutralių, išblėsusių žodžių. Emocinės epiteto spalvos, redaguojant *Pavasario balsus*, buvo vis ryškinamos. To paties eilėraščio redakcijoje pirmieji variantai skambėjo silpniau už vėlesnius. Plg.:

Nes veidu tu jam užtekėjai aušros (1892)
Nes jam užtekėjai tu veidu aušros (1895)
Nes veidu skaisčios užtekėjai aušros (1913)
Nes veidu žydros užtekėjai aušros (1927)

Šitaip, vis kaupdamas poetiškuosius žodžio atspalvius, Maironis redagavo eilėraštį „Taip niekas tavęs nemylės". Panašių pavyzdžių *Pavasario balsų* teksto istorijoje rastume daug.

Atskiro dėmesio nusipelno eilėdaros redagavimas. *Pavasario balsais* Maironis padėjo lietuvių silabotonikos pagrindus. Pradėjęs savo poetini kelią silabiniais eilėraščiais („Lietuvos vargas", „Daina apie senovę", „Lietuvis ir giria", „Nedaugel mūsų", „Sunku gyventi", „Nebeužtvenksi upės", „Saulei tekant", „Oi neverk, matušėle!" ir kt.), rašytojas greitai perėjo prie silabotoninių metrų. Jis negalėjo pakęsti monotoniškų, neritmingų eilių. Koks jautrus poetas buvo ritmo sutrikimams, akivaizdžiai liudija redakciniai teksto taisymai. Maironis suformavo lietuvių lyrikai klasikinį, skambų, grakštų eilėraštį. Bet jo struktūra anaiptol ne iš karto buvo tobula. Pavyzdžiui, 1892 m. redakcijoje eilėraščio „Taip niekas tavęs nemylės" antroji strofa atrodė taip:

Kiek ašarų kęsdams išliejo graudžių!
Kiek kartų su žvaigžde naktine
Per kiauras naktis nemerkė akių,
Kad uždegei jam tu krūtinę!

1895 m. antra ir trečia posmo eilutės skamba jau kitaip:

Kiekkart kaip žvaigždė sidabrinė
Per kiauras naktis nesumerkė akių.

Trečios eilutės sutrikęs amfibrachinis metras antroje redakcijoje ėmė skambėti visiškai taisyklingai (kirčiuoti antras, penktas, aštuntas, vienuoliktas skiemenys).

Eilėraščių ritmika tobulėjo ir išvengus netikusių sintaksinių konstrukcijų, bereikalingos inversijos. Jau cituotame eilėraščio 1895 m. variante yra buvusi tokia žodžių tvarka:

Nes jam užtekėjai tu veidu aušros,
Ir naują pasaulę jis mato.

1892 m. pirma dvieilio eilutė skambėjo kitaip: „Nes veidu tu jam užtekėjai aušros". Ši buvo sklandesnė, todėl 1913 m. poetas grįžo prie artimesnio teksto: „Nes veidu skaisčios užtekėjai aušros". Kitas šio eilėraščio fragmentas 1892 m. atrodė:

Ir švieti tu jam lyg iš aukšto žvaigždė,
Ir šventą duodi įkvėpimą!

1895 m. redakcijoje poetas, pajutęs ritmo sutrikimą, įrašė kitą žodį: „Ir šventą neši įkvėpimą". Kirtis atsistojo į reikiamą vietą.

Siekdamas ritmingo, sklandaus eilėraščio skambėjimo, Maironis nepakentė į smulkius žodelius sutrupėjusio teksto: jis būdavo sunkiai skaitomas, žodžiai jame vėlėsi, atrodė neryškūs. Tokiais atvejais poetas ieškodavo svaresnių žodžių. Antai nuo 1895 m. iki 1920 m. eilėraštyje „Saulei tekant" pirmoje strofoje skaitytojas rasdavo tokią eilutę: „Tvinksta, rausta ir dega lyg kad veidas mergaičių". *Raštuose* ši eilutė užrašyta svariau ir dailiau: „Tvinksta, rausta ir dega lyg veideliai mergaičių". Tokio tipo taisymų *Pavasario balsų* istorijoje apstu. Poetas galėdavo užkliuvusį, ne vietoje stovintį žodelytį taisyti daugybę kartų. Kovodamas už sklandų eilių ritmą, siekdamas minties ir išraiškos harmonijos, jis stebėtinai greitai išujo nenatūraliai sutrumpintus žodžius (replėm's, verk' ir pan.), taip atitoldamas nuo nedarnios aušrininkų poetų kūrybos ir, anot Vinco Kudirkos, jų molinių eilių.

Siekdamas sukurti kilnių dvasios aspiracijų ir tobulos poetinės formos eilėraščius, Maironis priekaištavo netgi Kristijonui Donelaičiui, kad šis „tankiai apsilenkia su aistetiška pajauta ir per daug žemai

nusileidžia, vartodamas net triviališkus sakinius“[10]. Nors išvis Maironis Donelaičio kūrybą labai vertino. Su ja susipažino dar Kauno dvasinėje seminarijoje. Pirmoje savo *Lietuvos istorijos* laidoje (1891 m.)[11] rašė apie jį, kaip apie „didžiausią mūsų poetą“, „kurio vardas nepragaiš iki bus lietuviai“, bet prikišo būrų dainiui, kad šis „išmargino savo kalbą vokiškais, lenkiškais ir rusiškais žodžiais, tokiu būdu nepasikeldamas aukščiau už savo amžiaus prozaikus“[12]. Poemoje *Tarp skausmų į garbę* randame ir Donelaičiui skirtas eilutes: „Man tinka tas prusas-poeta garsingas, / Kurs Lietuvą buriszkai gyrē“[13]. *Jaunosios Lietuvos* VI giesmė byloja apie Maironio pagarbą nacionalinės kultūros kūrėjams:

[...] kas plėšė vargingas
Pirmąsias vagas rašliavos?
Tai Širvydas, Daukša, Tolkiemio klebonas,
Juška, Valančiauskas, Antanas Baronas.

Šiandieną prie šių garsių vyrų vardų prijungiame ir patį Maironį. Geriausi jo kūriniai tvirtai įėjo į lietuvių tautos kultūrinį lobyną.

Kiekviena epocha skaitė ir skaitys Maironio lyriką savaip. Jo ideologijoje mūsų metui yra nemaža nepriimtinų momentų. Bet *Pavasario balsuose* viršų ima stipriausias, optimaliausias Maironio kūrybos pradas – patriotinis jo eilių turinys, veiklusis tėvynės meilės aspektas ir šiandien aktualus žmogiškasis jo eilių turinys. Visada brangi Maironio pagarba tautos etinėms vertybėms, aukšta poetinio žodžio kultūra. Poeto lyrika ne vien istorija, bet ir ištisų poetų kartų pradžia.

10 Zigmas Toliušis, „Asmeniniai motyvai jo kūryboje. Medžiaga Maironio biografijai“, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštynas, f. 11-248, l. 53.

11 1891 m. šis veikalas vadinosi *Apsakymai apie Lietuvos praeigą*.

12 Zigmas Toliušis, *op. cit.*, l. 53.

13 *Terp skausmu į garbę*, XVIII.

Straipsnis skirtas 50-osioms Maironio mirties metinėms. Jame, iš esmės tęsdamas tarpukario tradiciją, Antanas Vaičiulaitis bando darsyk peržvelgti ir įvertinti Maironio darbus.

Pirma publikacija: Antanas Vaičiulaitis, „Maironis tautos istorijoje", in: *Aidai*, Bruklinas, 1982, Nr. 5, p. 318–319, 322–325; skelbiama iš: Antanas Vaičiulaitis, „Maironis tautos istorijoje", in: Antanas Vaičiulaitis, *Knygos ir žmonės*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 77–86.

ANTANAS VAIČIULAITIS

Maironis tautos istorijoje

I. Istorija

Ant šios temos užbėgau nelauktai. Bernardas Brazdžionis paprašė, kad šiais Maironio metais žvilgtelėčiau į kitų kraštų enciklopedijas ir literatūros leksikonus, kas ten rašoma apie mūsų tautos poetą. Kaip įprasta tokiuose leidiniuose, tekstai panašūs: kada gimė, mokslas, svarbiausi veikalai, kūrybos pobūdis ir svoris. Maloniai nustebino viena ispanų enciklopedija. Žiūriu: Maironis! Net širdis šoktelėjo: pagalvokite, ir tenai, kur baigiasi Europa, žmonės žino apie mus. Tačiau pasirodė, kad tai buvo kitas Maironis: viduramžių filosofas, gimęs Provanse, Dunso Scoto mokinys ir Sorbonos profesorius, dažniau sutinkamas kaip Francisco de Mayronis.

Kiek nusivylęs verčiau kitus įvairių tautų tomus ir užkliuvau ties šiais žodžiais Alfredo Kroenerio 1963 metais Štutgarte išleistame pasaulio literatūros leksikone: „Jo įtaka buvo tokia didelė, kad lietuviškoji epocha tarp *Aušros* ir Lietuvos nepriklausomybės (1918) žymima kaip Maironio epocha"[1].

[1] *Lexikon der Weltliteratur. Biographisch-bibliographisches Handwörterbuch nach Autoren und anonymen Werken*, Hrsg. Gero von Wilpert, Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 1963, p. 854.

Kitur Maironio vaidmuo aptariamas siauriau: savo kūryba jis „daug prisidėjo prie tautinės sąmonės sustiprinimo“[2].

Ši antroji mintis kartojama įvairiuose leksikonuose ir enciklopedijose. Pagaliau turbūt mes visi nuo mokyklos suolo esame išsaugoję tiesą apie Maironį, kaip apie lietuvių tautos atgimimo poetą ir pranašą. Tokią sau misiją jis pasirinko savo jaunystės žydėjime, o savo amžiaus saulėleidyje „Skausmo skunde“ apie savo meilę Lietuvai rašė: „kaip pranašas tau atgimimą skelbiau“.

Bet kaip su Maironio epocha Lietuvos istorijoje apskritai, kaip su maironiniu laikotarpiu tos istorijos lapuose? – paklaus vienas kitas. Juk valstybių ir tautų istoriją, jos kelius kūrė ir ardė imperatoriai, karaliai, diktatoriai, generolai, sukilimai, karai, revoliucijos, ideologai, okupacijos, gamtos katastrofos. O dabar čia – poetas?

Tokiems vieta literatūros, o ne visos tautos ar valstybės istorijoje, – kas nors pagalvos. Lietuvių tautos istorija dar nė neparašyta.

Tačiau poetas Maironis Lietuvos istorijoj nebūtų naujiena: prieš jį buvo rašytojas vyskupas Motiejus Valančius. Istorikas Antanas Alekna apie Valančių ir Simoną Daukantą rašo, kad tai „pirmieji tautos vadovai ir švietėjai iš valstiečių“[3]. Maironio jis nė neužsimena. Mūsų poetas tėra pabiromis įspraustas be jokio didesnio vaidmens tarp eilės pavardžių ir paskiausioje Prano Čepėno *Naujųjų laikų Lietuvos istorijoje* pirmame tome[4]. Atsivertę ankstesnę *Lietuvos istoriją*, kurią suredagavo Adolfas Šapoka, apie *Pavasario balsų* autorių rasime tiek tepasakyta: „Kauno kunigų seminariją galutinai sulietuvino jos rektorius poetas pralotas Mačiulis Maironis“[5].

O vis dėlto nuo pirmųjų Maironio poezijos knygų pasirodymo 1895 metais skaitytojams ir jauniesiems veikėjams buvo aišku, kad atėjo daugiau negu didelis poetas. Iškilo ir lietuvių tautos atgimimo šauklys

[2] *Dizionario universale della letteratura contemporanea*, t. 3, redattore capo Orlando Bernardi, Verona: Arnoldo Mondadori Editore, 1961, p. 292.

[3] Antanas Alekna, *Lietuvos istorija*, Kaunas: Šviesa, 1931, p. 94.

[4] Žr. Pranas Čepėnas, *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, t. 1, Chicago: Kazio Griniaus fondas, 1977.

[5] *Lietuvos istorija*, redagavo Adolfas Šapoka, Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisija, 1936, p. 529.

bei vėliava. Įspūdingai šį poveikį jau tada užrašė Juozas Tumas-Vaižgantas, perskaitęs Maironio poemą *Tarp skausmų į garbę*: „Kas buvo pergalvota, kas neaiškiai jausta, staigiai ėmė tenėti, tvirtėti, valiai pritariant, be jokių samprotavimų ir svyravimų"[6]. Toliau šioje knygoje skaitome: „Teiravaus ir kitų, kokio jie įspūdžio yra prityrę, beskaitydami pirmąją Maironio poemą. Visi vienodai sakės buvę pagauti, patraukti, įkaitinti. Karšta tėvynės meilė, žėrinti kone iš kiekvieno puslapio, daugybė jausmo... visų širdis veikė gerai, minkštino jas ir graudino"[7]. Tarp tokių jaunų poemos skaitytojų buvo ir Šatrijos Raganos Viktutė, kuri taip išsakė jausmus to pat vardo kūrinyje: „[...] gražiausios poemos vietos skamba ir skamba man ausyse, lyg muzika, lyg daina"[8]. Tad pagrįstai Vaižgantas savo monografijoje padarė išvadą, kad Maironiui „priderėjo darbo vainikas už obalsius[9], kuriais vadovavomės kovoje su mūsų priešininkais"[10].

Kaip Vaižgantui ir kitiems ano šimtmečio pabaigoje, taip ir vėliau literatūros istorikams buvo aiškus epochinis Maironio vaidmuo ir jo įtaka tautai.

Poeto mirties metais Juozas Ambrazevičius (Brazaitis) rašė *Židinyje*, kad Maironio kūrybos vaisius pasklinda aplinkoje ir ją pačią formuoja[11].

Tuo pat laiku rašytojas Julijonas Dobilas taip kalbėjo *Naujosios romuvos* skiltyse:

> Jei Basanavičiui ir Kudirkai priklauso garbė, kad jie atgimimo darbą yra pradėję, tai tas, kas žino, kokia buvo anais laikais Lietuva, turės

6 [Vaižgantas], *Doc. p. e. J. Tumo lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas. „Apžvalgos" grupė. Jonas Maironis-Mačiulis*, Kaunas-Mariampolė: Dirva, 1924, p. 110.
7 *Ibid.*, p. 111–112.
8 Šatrijos Ragana, *Raštai*, t. 1: *Viktutė; Vincas Stonis; Sename dvare*, Vilnius: Margi raštai, 2006, p. 83.
9 Šūkius.
10 [Vaižgantas], *op. cit.*, p. 113.
11 Žr. Juozas Ambrazevičius, „Maironio lyrikos sociologija", in: *Židinys*, Kaunas, 1932, Nr. 8–9.

pripažinti, kad labiausiai ją paveikti tegalėjo tik toks asmuo kaip Maironis [...].[12]

O jau arčiau į mūsų laikus Pranas Naujokaitis savo *Lietuvių literatūros istorijoje* štai kaip nusako *Pavasario balsų* autoriaus nuopelnus lietuvių tautai: „Maironis tampa ne tik epochos idealų reiškėju, bet ir pats kuria epochą"[13].

Tarptautinėse enciklopedijose ir leksikonuose, kur tik rašoma apie Maironį, visur pažymimas jo vaidmuo, kaip tautinio atgimimo poeto ir pranašo. *Naujoji katalikų enciklopedija* (*New Catholic Encyclopedia*) mūsų poeto *Pavasario balsus* laiko „vienintele įtakingiausia knyga Lietuvos metraščiuose" (*the most influential single book in the annals of Lithuania*[14]).

Maironis kaip tautinio atgimimo poetas pokario metais sudarė rakštį jo aiškintojams Lietuvoje, kad net prireikė paties Antano Sniečkaus paramos. Anot jo, „Maironis idealizavo feodalinę Lietuvos praeitį, mėgino sutaikinti klasinius prieštaravimus Lietuvoje, kėlė į padanges buržuazinę nepriklausomybę". Visa tai, aiškinant Maironį, – sakė Sniečkus 1948 metais, – reikia atmesti[15].

Kaip caro žandarai iš Vinco Kudirkos kapo paminklo išgraužė Lietuvos himno žodžius, taip dabartiniai nuo Maironio antkapio išėdė įrašą „Didysis Lietuvos atgijimo dainius"[16].

Šiaip Maironio vertinime padarytas milžiniškas šuolis nuo tos dienos, kai Petras Cvirka tvirtino, kad šio poeto palikimas yra „bereikšmis ir menkas"[17], ligi paskesnių metų, kada apie Maironį skaitome: „Jo poezija atitiko plačiausių tautos sluoksnių poreikius, žavėdama,

[12] Julijonas Dobilas, „Maironis. Šis tas dėl jo kūrybos", in: *Naujoji romuva*, Kaunas, 1932, Nr. 28–29, p. 658 [šios knygos p. 237].

[13] Pranas Naujokaitis, *Lietuvių literatūros istorija*, t. 1: *Nuo Mažvydo iki Maironio*, Čikaga: JAV LB Kultūros Taryba, 1973.

[14] *New Catholic Encyclopedia*, t. 9, New York: McGraw-Hill, 1967.

[15] A. Baltaragis [Kostas Ostrauskas], „Numaironintas Maironis. Jo sovietinio traktavimo raida", in: *Maironis: jo gimimo šimtmečiui paminėti*, red. Antanas Vaičiulaitis, New York: [J. Pragulbickas], 1963, p. 161–162 [šios knygos p. 373].

[16] 1951 m. keičiant Maironio kapo lentą, šios eilutės nebeliko.

[17] *Ibid.*, p. 136.

džiugindama, guosdama... Jo poezija įėjo į pagrindinių, nuolatos aktualių dvasinių vertybių tarpą“[18].

II. Tautos atgimimo programa

Kaip atsitiko, kad Maironis taip perskverbė tautą, – kai kas ėmė šaukti apie jo hegemoniją? Naujosios kartos poetas Faustas Kirša net 1924 m. skundėsi: „Mūsų visuomenė dar Maironinė“[19]. Nebus klaida tarus, kad ir mes esame maironiniai, kad mums savos ir brangios tos vertybės, kurias poetas skelbė ir dainavo.

O taip atsitiko todėl, kad Maironis anksti, dar mokslus eidamas, jau turėjo Lietuvos atgimimo gaires, o drauge ir priemonę joms skleisti: savo poeziją.

Pagrindiniai šios programos punktai jau glūdi nepaskelbtoj poemoj *Lietuvoj*[20]. Tai – *Tėvynės meilė*: „Myliu aš tave, brangi šalelė“. – „Lietuvą myliu, žiedais nuaustą“.

Lietuvos istorija: „Atsimenat, rasit, Palemono žmones“. – Ta praeitis (praeiga) „milžinus davė“. – „Praeigos ieškai mislim sparnuota... / Kokių didvyrių čia nežingsniuota“.

Istorija Maironiui buvo ne tiktai praeitis, ne tiktai Vytauto Didžiojo galybė, bet ir gyvoji versmė ateičiai. Čia jis skyrėsi nuo savo pamėgtojo Adomo Mickevičiaus, kuriam „Lietuva jau yra visiškai praeityje“[21]. Maironiui, kaip ir Vincui Kudirkai, Lietuvos praeitis, jos istorija yra stiprybė, kuri turi prikelti miegančią šalį: „Prikelkim Gedimino tėvynę!“[22] – „Laisvė praeityje Maironiui tampa istorinės ateities laisvės laidas“[23]. Poeto žodžiai skambėjo kaip pranašystė, „ištryškusi iš visos lietuvių tautos širdies“[24].

[18] Vanda Zaborskaitė, *Maironis*, Vilnius: Vaga, 1968, p. 490.

[19] Faustas Kirša, „Pavojingi užrašai“, in: *Klaipėdos žinios*, Klaipėda, 1924-08-10, Nr. 157.

[20] Poema rašyta 1888 m., likusi rankraščiu.

[21] *Konrado Valenrodo* pratarmė.

[22] *Jaunoji Lietuva*, VI:XIV.

[23] Vanda Zaborskaitė, *op. cit.*, p. 120.

[24] *Ibid.*, p. 119.

Todėl *Lietuvoje* Maironis po savo posmo apie šalies praeitį įrašo šiuos viltingus žodžius:

Išilgai pereik Lietuvą didžią!
Jauti jau kvepiant ten dvasią jauną,
Jauti, lietuviui jau aušra žydžia,
Jog jau gyvybę kaskart atgauna!

Ir dar aiškiau kitoje vietoje:

Širdis man sako, nors protas tyli,
Jogei gadynė turi užstoti,
Kad diplomatų pasibaigs vyliai
Ir iš savųjų gaus tautos sotį.

Toj pat *Lietuvoj* randam ir vėliau poeto kartotus atgimimo šūkius:

Į darbą, broliai! Norint be kardo,
Sau iškariausme geresnį būvį!
Puikūs iš savo tėvynės vardo
Grąžinsime savo tėvų liežuvį.

Čia turime dar vieną Maironio vertybę – *lietuvių kalbą.* Jis gailisi, kad Mickevičius nesuprato, „jogei lietuvis / mylėti kalbą tur pranokėjų..." Mūsų poetas viliasi, kad kai jauni lietuviai „Lietuvai naują iškariaus kelią", tada „tėvų kalbą namams ir lyrai / Mūsų mergelių grąžins dainelė".

Lietuvoj užtinkam ir kitą svarbią Maironio temą – *mūsų šalies gamtos grožį*: „Gražios pakalnės kalnų Dubysos!"

Pagaliau jis *Lietuvoj* aiškiai iškelia *laisvės* mintį:

Geriausis Dieve, atmink ant mūsų
Ir tarp tamsybių parodyk kelią!
Išgelbėk, Tėve, iš globos Rusų
ir duok išvysti šviesią saulelę!

Po kelių metų šias savo idėjas Maironis išleido į lietuvių tautą *Pavasario balsuos* ir poemoj *Tarp skausmų į garbę*. Pirmoje knygoje tokie

eilėraščiai kaip „Jaunimo giesmė“ yra tiesiog programiniai. Prie minėtų temų pridėję asmeninę ir religinę lyriką, turėsime apytikrę Maironio poezijos idėjų skalę. Vėliau beveik visas jas, savo kovų vėliavą, jis sutraukė į keletą posmų *Raseinių Magdėje,* tardamas – „Mylėk, lietuvi, tą brangią žemę [...]“. Toliau tautos atgimimo dainius liepia mylėti savo kalbą ir tradicijas („Mylėk jos kalbą, senovės būdą“), gamtą („jos girių kvapą, žaliąsias pievas“) ir istoriją („tuos amžius, vardais garsingus“).

Jaunojoj Lietuvoj Maironis tiki, kad Lietuva amžių istorijai nepasakė „Dar savo minties paskutinės“, kad „Užgims didvyriai laisvos gadynės“ ir kad „Už laisvę kariauti padės Visagalis“.

Čia kas nors paklaus: apie kokią laisvę Maironis dainavo?

> Maironiui visų pirma rūpi nacionalinė laisvė, konkrečiai nacionalinės kultūros vystymo laisvė, kurios taip stoka buvo carinėje imperijoje, tame „tautų kalėjime“.[25]

Šioj vietoj ne pro šalį bus pakartoti, kaip šiandien Lietuvoje suprantama nacija. Tai „istorinė žmonių bendrija, susidaranti jų kalbos, teritorijos, ekonominio gyvenimo, kultūros ir kai kurių charakterio ypatybių bendrumo pagrindu; tauta“[26]. Tuo būdu nacionalinė laisvė apimtų tautos ir teritorijos laisvę, o tai jau būtų valstybė.

Valstybės idėja Maironio raštuose ryški nuo pat pradžios. Kaip jau matėme, *Lietuvoj* jis prašė: „Išgelbėk, Tėve, iš globos Rusų“. *Tarp skausmų į garbę* poemoj jis svajojo apie garsų vaideliotą, kuris prikeltų „Gedimino laikus“[27], *Pavasario balsuos* skelbė, kad „Atgims jauna tėvynė“[28], *Jaunojoje Lietuvoje* šaukė „Prikelkim darbais Gedimino tėvynę!“[29] Šioj poemoj randame žodį autonomiją[30], o *Mūsų varguose* – nepriklausomybę, kai poetas skundžiasi –

[25] *Ibid.*, p. 120–121.

[26] *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas,* redakcinė kolegija: Jonas Kruopas (atsak. redaktorius) [et al.], Vilnius: Mintis, 1972, p. 414.

[27] *Tarp skausmų į garbę*, „Įžanga“.

[28] Eil. „Užtrauksme naują giesmę“.

[29] *Jaunoji Lietuva*, VI:XIV.

[30] *Jaunoji Lietuva*, VIII:III.

Kad mes, belaisviai be kovos,
Net nebedrįstam Lietuvos
Svajot laisvos, neprigulmingos![31]

III. Poetas

Visos šios idėjos ir vizijos būtų galėjusios virsti teorija ar pasilikti siaurame rate, jeigu Maironis nebūtų jų įvilkęs į savo poezijos rūbą. Juk ir Daukanto knygose turime didžią Lietuvos senovę, puikius girių aprašymus ir liuosybę (čia Daukanto žodis), bet jo mintys buvo išsakytos sunkoka kalba ir sudėtingais sakiniais, ir gražūs bei didingi vaizdai bei regėjimai gaivino tik tokius rinktinius kaip Jonas Basanavičius ar Maironis.

Anais laikais buvo ir daugiau poetų, kurie rašė patriotinėmis temomis, bet jie nebuvo tokie geri kaip Maironis. Ten, kur jis geras, jis yra kone tobulai geras. Tas iš paviršiaus toks santūrus, korektiškas ir mandagus vyras savo dvasioje buvo lyg koks žaizdras – su savo audromis, kentėjimais, nusivylimais, svajonėmis ir Lietuvos ateities viltimis. Kuo daugiau susipažįsti su jo gyvenimu, tuo labiau matai, kaip nuoširdžiai, tikrai ir drąsiai jis išliejo savo jausmus ir įsitikinimus *Pavasario balsuose* ir kituose raštuose. Tegul ne visi jo eilėraščiai yra šedevriniai, ten gali užeiti lėkštesnių ir prozaiškesnių, tačiau visi jie yra nemeluoti.

Antras dalykas, kuris ypač iškyla iš paskiausių Maironio kūrybos nagrinėjimų, yra šisai: tos poezijos, iš pirmo žvilgsnio tokios lengvos, skambios, aiškių aiškiausiai suprantamos ir tiesiogiai tave veikiančios, autorius yra savo meno meistras – formos, struktūros, niuansų, melodijos, spalvos, vaizdo. Visi tie dalykai dabar vaidenas tokie paprasti ir savaime aiškūs todėl, kad jis nedemonstruoja savo meistriškumo, nerodo, kaip jo eilėraščiai „padaryti" – ten nematyti, kaip, sakysime, siurrealizmo mokykloj, siūlių.

Kaip galima susivokti iš pirmųjų Maironio bandymų, tas meno ir kalbos įvaldymas jam nebuvo lengvas. Savo kūrinius jis su kiekviena laida taisė ir gerino, kai kuriuos ir kiaurai perdirbo: *Tarp skausmų į*

[31] *Mūsų vargai*, VII.

garbę išaugo į *Jaunąją Lietuvą*. Ir reikia tarti, kad šiame triūse Maironiui sekėsi – naujos versijos ar net smulkūs pakeitimai eilėraštį pakeldavo. Čia jam gelbėjo didelis jo lyrinis skonis ir jausmų tikrumas, nors tarpais ir nepataikydavo. Savo laiku Vaižgantas uždūko, kodėl *Mūsų vargų* antrojoje preliudijoje autorius vietoj žodžio tėvynė padėjo Danutė – „radikaliai pagadino visą neregėto kilnumo ir stiprumo vaizdą"[32]. Vargšas poetas paskui rankraštyje vėl braukė Danutę ir viršuj įrašė tėvynę. Lygia dalia Bernardas Brazdžionis, redaguodamas septynioliktą *Pavasario balsų* laidą (1952), grąžino pluoštą Maironio pakeistų žodžių, nes tos eilutės ne tik mums „širdyje prigiję, bet ir autoriui artimesnės, charakteringesnės"[33]. Eilėraštyje „Vakaras (Ant ežero Keturių Kantonų)" Brazdžionis vietoj Maironio paskutinės versijos „Ten, kur Dubysa mėlyna juosta" atstatė ankstesnį ir lankstesnį tekstą „Ten, kur Dubysos mėlyna juosta". Tame pat posme, kur anksčiau buvo „Ko, ašarėle, ko tu per skruostą, / Nužibus riedi", atsirado „Kaip perlas riedi?"– jau šabloniškesnis vaizdas. Seniau Maironis ten pat turėjo tokį savą suasmenintą saulės paveikslą – „Saulė už Alpių leidos sutingus". Vietoj „sutingus" įvestas ne toks gyvas įvaizdis – „sustingus".

Vienaip ar antraip tu į jį bežiūrėsi, „Vakaras ant ežero keturių kantonų" yra vienas iš gryniausių mūsų lyrikos kūrinių ir formos, ir išgyvenimo prasme. Su ežero bangavimu suderintas viso eilėraščio ritmas – jį skaitydami, pasijuntame, lyg patys liūliuotume ant vilnių. Ilgesingais mostais, padangių keliais poetas savo svajonėj veda mus į Lietuvą, ir kai jau mes gėrimės tėvynės upėmis ir jurginų pulkais, staiga meistriškas tono, vaizdo ir emocijos pakeitimas, lūžis: „Ko, ašarėle, ko tu per skruostą [...]".

Eilėraštis „Nuo Birutės kalno" yra pavyzdys, kaip poetas savo sielos audras taip didingai ir natūraliai sulieja su gamtos, Baltijos, audromis. Ne veltui Balys Sruoga, pats audringas žmogus, kėlė šį kūrinį į aukštybes[34], o Vaižgantui jis yra „Maironio kūrinių kūrinys"[35].

32 [Vaižgantas], *op. cit.*, p. 219.

33 Maironis, *Pavasario balsai*, Roma: Pr. Juras, 1952, p. 280.

34 Žr. Balys Sruoga, „Maironis (Kun. prelatas Jonas Maculevičius). 1888–1913", in: *Aušrinė*, Vilnius, 1913, Nr. 28, p. 197–208 (šios knygos p. 122–154).

35 [Vaižgantas], *op. cit.*, p. 229.

„Trakų pilyje“ Maironis kuria ir plečia vaizdus, juos įvairindamas savo jausmais ir praeities dvelkimu. Jonas Aistis sakė, kad visoje lietuvių lyrikoje jam gražiausia yra ši vieta iš „Trakų pilies“:

Kai vėjas pakyla ir drumzdžias vanduo,
Ir ežeras veržias platyn, –
Banga gena bangą, ir bokšto akmuo
Paplautas nuvirsta žemyn.

Gamtos ir asmeninėje lyrikoje Maironis yra nepalyginamas nuotaikų poetas. Iš jo ankstyvųjų „Užmigo žemė“ yra nuostabus tokios lyrikos kūrinys, o iš vėlesnio periodo – „Ant Drūkšės ežero“ ar „Vasaros naktys“. Viena jo meno stiprybė yra tai, kad tokiuose gamtos eilėraščiuose, taip pat daugiausia ir kitur, jis išsyk, pirma eilute duoda intonaciją, įveda į nuotaiką ir pagauna melodiją.

Įdomus jis ir tenai, kur gamtos vyksmas siejasi su žmogaus gyvenimo keliais. Štai eilėraštis „Uosis ir žmogus“. Jį gal mažiau žinome, bet kai įsiskaitai, jis darosi vis gražesnis ir prasmingesnis. Tai, kaip sako Vanda Zaborskaitė, „be galo vientisos ir išbaigtos koncepcijos kūrinys“[36].

Lygiai taip išbaigtos jo baladės „Jūratė ir Kastytis“ ir „Čičinskas“. Pastarojoje Maironis yra virtuozas, kaitaliodamas ritmus, nuotaikas, vaizdus ir intonacijas – „nors visus posmus šok“[37], gyrė Vaižgantas. Net ir moralinis intarpas puikiai įsiderina į visumą: Čičinsko, išdaviko („Sako, Maskvai parsidavęs!“), žudiko, niekšo, darbus –

Ant svarstyklių jau pasvėrė
Dievo teisė amžina
Ir atrado, kad gana
Žemė ašarų prigėrė!..

Dievo rykštė poetinę baladės struktūrą sustiprina ir paįvairina, suteikdama rūstesnę spalvą ir kitokį katarsį: toksai niekingas žmogus juk pagaliau turi būti nubaustas!

[36] Vanda Zaborskaitė, *op. cit.*, p. 157.
[37] Žr. [Vaižgantas], *op. cit.*, p. 244.

Dar vieną Maironio poezijos bruožą rastume *Jaunojoje Lietuvoje*, kur garsėjo savo patriotinėmis vizijomis ir tokiais lyrikos perlais kaip „Baigės rugsėjis"[38]. Tačiau šalia pakelto tono patriotinių posmų, šalia gaivios lyrikos ten galime skaityti ir tokius kaimietiško šmaikštumo ir realizmo žodžius, kaip: „Be reikalo, Mauša, neaušink burnos"[39]. Savo esme betgi ši poema pasilieka tautos atgimimo idėjų knyga.

O kai sakome: tautos atgimimo poetas, mintyje ir turime kaip tik tai – pačią tautą, kiti dar tartų – liaudį. „Liaudis matė, kad šioje poezijoje išidealizuota, išaukštinta, apgaubta didžiausia pagarba visa, kas jai pačiai buvo brangu: gimtoji žemė, jos istorija, žmonių būdas ir papročiai..."[40]

IV. Liudijimai

Matėme, kaip ano šimtmečio gale Maironis uždegė Vaižgantą, Šatrijos Raganą ir kitus. O jau vėliau Kirša liudijo apie savo kartą:

> Muzikas Stasys Šimkus [...] organizavo jaunimo chorą. Be kitų, mokėmės Maironio dainų. Pvz., „Kur bėga Šešupė". Suvalkiečiams tai jau beveik regioninio patriotizmo himnas. Aukštaičiai, kurie nežinojom, nei kaip ji atrodo, nei kaip vingiuoja bėga, „Šešupę" priėmėm kaip lietuvišką budėjimą, himnišką dvasios pakilimą. Tai buvo pasididžiavimas Maironiu ir Lietuva.[41]

Taip Šešupė, Dubysa, Nevėžis ir kitos vietos Lietuvoje iš po Maironio plunksnos išėjo lyg stebuklingos upės, kurias norėjai pamatyti lyg užburtus vandenis ar žavinčius slėnius ir Šatrijos kalnus. Poetas atvėrė akis, kad Lietuva graži šalis, ir čia vėl ateina mintin Nobelio laureato Česlavo Milošo žodžiai, kad Lietuva šalia Airijos yra poetiškiausias Europos kraštas.

38 *Jaunoji Lietuva*, IX:V.
39 *Jaunoji Lietuva*, II:XI.
40 [Vaižgantas], *op. cit.*, p. 170.
41 Žr. Faustas Kirša, „Maironis mano kartos akimis", in: *Maironis: jo gimimo šimtmečiui paminėti*, p. 84.

Kirša mus užveda ir ant kelio, kuriuo Maironis pasiekė ir gaivino tautą: tai daina. Esą tokių dainų, kurias klierikai, grįžę atostogų, paskleidė žmonėse, Maironis buvo rašęs dar seminarijoje ir paskui patsai jų neatminė.

Dabar nusileiskime į kukliausią tautos sluoksnį, į anksčiausią jos darbininkėlį ir pasiteiraukime patys savęs: piemenukas – ar jis bus tautos ir liaudies narys?

Sakyčiau: taip – pats apatinis jos klodas.

Štai liudijimas apie Maironį pačiuose mažiausiuose tautos žmogučiuose.

Ir aš buvau piemenukas. Tą profesiją pradėjau gal šešerių ar septynerių metų vyrukas, dar prieš aną karą.

Kartais visas būrys mūsų, ganytojų, susibėgdavom į pievas ar pūdymus, ir taip atsitikdavo, kad mus pagaudavo lyg įkvėpimas – pradėdavom dainuoti. Kaip dabar atsimenu, lakstydavom narsūs ir greiti, šaukdami, kiek gerklės nešė:

Kur lygūs laukai,
Snaudžia tamsūs miškai,
Lietuviai barzdočiai dūmoja,
Galanda kirvius [...].[42]

Atbėgęs šaukė ir vokietukas Otas Šileris.

Mes tada nežinojom, kad tai Maironio daina ir kad kur nors Kaune sėdi toksai poetas. Bet Maironis savo poezija jau buvo atėjęs į kaimą ligi apatinio liaudies nario – piemenuko.

Anaiptol tuo nenoriu pasakyti, kad Maironis mane padarė patriotu. Aš praregėjau truputį anksčiau.

Mamytė kartą nusiuntė mane nupirkti degtukų krautuvėn už geležinkelio stoties, ir ant tos nupirktos dėžutės buvo rusiški užrašai. Nešdamas ir žiūrėdamas į tas svetimas raides, kurių nė įkirsti negalėjau (lietuviškai jau skaičiau), ėmiau ir pagalvojau: Kodėl čia negali būti parašyta lietuviškai! Ir paskui, stovėdamas prie kaimenių, aš

[42] Eil. „Milžinų kapai".

kentėjau: kodėl Lietuva maža, kodėl ji negarsi, kodėl ant degtukų dėžutės nėra lietuviško užrašo. Ir dar svajojau, jei galėčiau taip surikti, kad visas pasaulis išgirstų apie Lietuvą, arba jei sparnus turėčiau kaip paukštis, pakilčiau iki debesų ir išrašyčiau didžiulėmis raidėmis „Lietuva". Ir visi, nuo žemės krašto iki krašto, skaitytų tą nuostabų žodį – ir žinotų.

Antras liudijimas – kaimo mergaitės, ar jos yra liaudis?

Atrodytų, kad taip.

Taigi, seserys ir kitos mergaitės turėjo sąsiuvinius, į kuriuos rašydavo dainas, – mat knygų pirktis neturėjo iš ko. Tarp tų dainų buvo ir Maironio. Konkrečiai neatsimenu jo lyrikos tuose sąsiuviniuose mūsų kaime, Didžiuosiuose Šelviuose, tad prisišauksiu liudininką iš kito Lietuvos šono – Balį Sruogą. Jis *Aušrinėje* 1913 metais rašė:

> Dažnai, atsimenu, ilgais rudens vakarais, prieš užžiebiant šviesą, kada kiekvienas skęsta savose vakaro svajonėse, užtrauks, būdavo, merginos tyliu, skausmingu, ilgėjimosi pilnu motyvu „Kur bėga Šešupė" arba „Miškas ūžia, verkia, gaudžia..." Ypatingas ūpas, būdavo, sukildavo kiekviename; kiekvienas nujauzdavo kažkokį nerimavimą, kažkokį keistą sielos virpėjimą, keistą energios ir jiegų pakėlimą.
>
> Kitaip sakant, kiekvienas nujauzdavo savotišką inkvėpimą, kiek tai leidžia sveika, nesugadinta sodiečio prigimtis.[43]

Maironis tapo „priebėga ir stiprybė" tautos nelaimių laikais. Štai neseniai knygoje *Lietuviai Sibire* keliose vietose galėjome rasti, kaip į tolimą šiaurę bloškiami lietuviai giedojo Maironio „Marija, Marija..." Teisingai sako Mykolas Biržiška savo knygoje *Lietuvių tautos kelias į naująjį gyvenimą*: „Maironis lyrikas ėjo su tauta – ir dabar jos neapleidžia, toliau su ja žengia"[44].

Ir štai trečias liudijimas.

Jau esu kalbėjęs, kad Vilniuje neseniai Aušros Vartuose ir bažnyčioje didingai skambėjo Maironio giesmės. Tarp jų buvo ir „Apsaugok,

[43] Balys Sruoga, *op. cit.*, p. 197–208 [šios knygos p. 124–125].

[44] Mykolas Biržiška, *Lietuvių tautos kelias į naująjį gyvenimą*, t. 2: *Atbundanti tauta – darbai, žygiai ir veikėjai*, Los Angeles: Lietuvių dienos, 1952, p. 76.

Aukščiausias"[45] – kaip galingas himnas, kaip malda, chorų ir vargonų balsais šaukianti ir besiplėšianti, norėtum tarti, ligi pat mėlyno dangaus.

Kaune būtinai turėjau užbėgti į Baziliką, prie kurios palaidotas Maironis – netoli nuo vyskupo Valančiaus. Mane sugraudino, kai pamačiau, kad Maironio antkapis viršuj apdėtas smulkiomis, žydromis, tokiomis mielomis gėlutėmis. Tai gal buvo tos neužmirštuolės, kurias jis taip mylėjo ir kurioms eilėraštį sudėjo. Aš tada galvojau: tauta myli savo poetą ir juo guodžiasi, ir kas yra ta gera ranka, kuri puošia jo kapą šiais žydrais žiedais.

Pačioje Bazilikoje žiūrėjau į vietą, kur prieš penkiasdešimt metų stovėjau garbės sargyboje prie Maironio karsto, iškelto ant katafalko. Nors konkrečių įspūdžių neišliko, bet atsiminiau tas žvakes, vainikus, giedojimus, minias, valdžias, vyskupus ir kunigus, ir aną jausmą, kad štai kažko visi netekom, kad tautoje užgeso didelė šviesa: jos atgimimo dainius gulėjo grabe.

Ten pat nuo Bazilikos, per aikštę, vieną iš gražiųjų bet kuriame mieste, stovėjo Maironio paminklas ir jo rūmai, dabar – Literatūros muziejus.

Rodė ten mums ir tuos kambarius, kur poetas gyveno ir kūrė. Kambariai stovi, kaip buvo prie Maironio. Yra paveikslai, vazos, biblioteka, stalai, kėdės, net ir lazdos, kurias jis imdavo, eidamas pasivaikščioti.

O kai pasiekėme darbo kambarį, mums tarė:

„Rytmečiais, saulei tekant, Maironis čia, prie šio lango, rašydavo. Tai šventa vieta."

Šventi yra ir poeto kūriniai, kuriais jis iš miego kėlė tautą, skelbė jai geresnių laikų viltį, įstatė į naujus istorijos kelius, stiprino ir guodė varguose ir išpuošė ją savo poezijos menu.

[45] Kalbama apie paskutinę „Kur bėga Šešupė" strofą, prasidedančią eilute „Apsaugok, Aukščiausias, tą mylimą šalį".

Straipsnis paskelbtas 120-ojo Maironio jubiliejaus proga. Vėliau, kelissyk pakartotas skirtinguose leidiniuose, jis tapo vienu žinomiausių XX a. pabaigos maironianos tekstų.

Pirma publikacija: Tomas Venclova, „Laimei, Maironis“, in: *Aidai*, Bruklinas, 1982, Nr. 5, p. 311–315; skelbiama iš: Tomas Venclova, „Laimei, Maironis“, in: Tomas Venclova, *Pertrūkis tikrovėje. Straipsniai apie literatūrą ir kultūrą*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 39–45.

TOMAS VENCLOVA

Laimei, Maironis

Poetai, anot Boriso Pasternako, būna dviejų rūšių: vieni miršta dar gyvi būdami, kiti nemiršta niekad.

Nepriklausomybės epochoje daugeliui atrodė, jog Maironis priklauso pirmajai poetų rūšiai. Gyvenimo gale jis buvo neginčijamas klasikas, bet drauge ir praėjusių laikų relikvija. Pradedantis autorius, apsilankęs anuomet pas Maironį, tirpte tirpo iš nedrąsumo: „Prieš mane didžiausias Lietuvos poetas!“ Tačiau į savo vizito aprašymą[1] jis vis dėlto pribarstė komiškų detalių (pirmieji Maironio žodžiai buvę: „Jeigu aukų, tai neduodu“). Ir ne kas kitas, o tas pats pradedantis autorius, – vėliau virtęs gana maironišku, – rėžė spaudoje: „Paseno [...] ir Maironis, ir Maironio laikų idėjos“[2].

Šita nuomonė anaiptol nebuvo išskirtinė. Panašiai tuomet galvojo ir Balys Sruoga, ir dauguma keturvėjininkų, ir Kazys Boruta, tik ne kiekvienas ryždavosi tai viešai pasakyti. Maironis gyveno užsidaręs, patyręs nemažai asmeninių ir politinių nusivylimų, literatūros procese beveik nedalyvavo, ir jo paskutinieji veikalai – su retomis

[1] Kalbama apie Antano Venclovos – Tomo Venclovos tėvo – atsiminimų epizodą, pasakojantį apie vizitą pas Maironį; Antanas Venclova tuomet rinko parašus dėl išankstinio Kosto Korsako paleidimo iš kalėjimo (žr. Antanas Venclova, *Epochos vėjas*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1962, p. 87–88).

[2] Stud. Antanas Venclova, „8-as ‘Baras’“, in: *Lietuvis*, Kaunas, 1925, Nr. 34, p. 12 (šios knygos p. 210).

išimtimis – buvo silpnoki. Poezija, tapusi paminkline vertybe, stelbė autoriaus asmenį. O Maironis ir šiaip jau nepriklausė prie judriųjų ir aktyviųjų. Jis buvo normos ir etalono žmogus. Dialogas su Maironiu – toks, kaip su Juozu Tumu-Vaižgantu ar netgi Adomu Jakštu – atrodė nebeįmanomas: su bronzine statula nebendraujama, ji tegali, tarsi legendose, stingdyti savo prisilietimu. Amžininkai prisimena, jog Maironio mirtis praėjo beveik nepastebėta.

Nuo tos mirties praslinkus vos aštuoneriems metams, suiro beveik visa, kuo Maironis tikėjo, kas buvo jo idealas – netobulai įgyvendintas, kaip ir visi idealai, bet vis dėlto neabejojamas. Galėjai pagalvoti, kad dabar Maironis galutinai nutols nuo mūsų. Ne tik todėl, kad naujieji valdovai stengsis jį nutylėti; pirmiausia todėl, kad naujoji katastrofiška patirtis nebegali būti apimta ir įprasminta maironiškomis kategorijomis.

Kaip elgėsi su Maironiu komunistiniai ideologai – atskira, jau ne sykį nagrinėta tema. Kiekvienas žino, kad iš pradžių jie Maironį agresyviai neigė. Zigmas Angarietis, Bronius Pranskus, Romas Šarmaitis (o per pirmąją okupaciją ir kai kurie inteligentiškesni žmonės, pavyzdžiui, Viktoras Katilius[3]) vadino jį buožijos poetu ir panašiais nieko gero nežadančiais vardais. Tačiau visa tai praeityje. Ilgainiui įsivyravo kur kas liberalesnė linija. Mat Maironio vis dėlto neapeisi. Be to, nuo Josifo Stalino laikų yra bendra direktyva: kiekvienai tautai reikia turėti savo klasiką, savo nedidelį Aleksandrą Puškiną, reiškusį pažangias idėjas ir pranašavusį – tegu ne visada sąmoningai – tarybinę aušrą. Ukrainiečiams todėl buvo leistas Tarasas Ševčenka, gruzinams Šota Rustavelis, latviams Janis Rainis; Lietuvoje „mažojo Puškino“ vietai, kad ir kaip žiūrėsi, geriausiai tiko Maironis. Marksistiniai kritikai – dažnai netgi tie patys – turėjo keisti savo pažiūras: Maironis, žinoma, yra prieštaringas, bet iš esmės, nepaisant ideologinių ribotumų bei sutanos varžtų, gana priimtinas. Beveik kaip Eduardas Mieželaitis

[3] Kalbama apie straipsnį: Viktoras Katilius, „Maironio 'Jaunoji Lietuva'“, in: *Raštai*, Kaunas, 1941, Nr. 1, p. 119–117); *Raštai* – pirmosios sovietinės okupacijos metu leistas oficialus literatūrinis žurnalas, turėjęs perauklėti rašytojus į naujo, tarybinio tipo literatūros darbuotojus.

arba Justinas Marcinkevičius, nors ir truputį blogesnis. Vis dėlto eilėdara, gamtos vaizdai, antiburžujiškos satyros, kova prieš vokiškąjį imperializmą (pastarasis argumentas, populiarus karo ir pokario metais, dabar yra kiek išblėsęs).

Nesunku pajuokti šiuos tragikomiškus manevrus. Nors juose juntama ne tik oficiozinė veidmainybė, bet ir padoresniųjų intelektualų taktika, bandant išsaugoti Maironio palikimą ligi geresnių laikų. Stalino epochoje – ir vėliau, net šiandien – lituanistai priminė Robinzoną, atsidūrusį negyvenamoje saloje: jie stengėsi pasiimti iš sudužusio laivo visa, kas įmanoma, ir bet kokiomis priemonėmis. Nedera už tai jų peikti.

Todėl Maironio likimas pokarinėje Lietuvoje labai kitėjo. Po vulgarių marksistinių tiradų, po negailestingo kupiūravimo ir darkymo, nutylėjimų ir konfiskacijų (netgi 1948 metų Maironio rinkinys rusų kalba buvo konfiskuotas ir pavirto bibliografine retenybe) atėjo nauja gadynė. Cenzoriai kiek sušvelnėjo ir paprastai nebegnaibo atskirų strofų – iškerpa visą eilėraštį. Daugmaž prieinama *Jaunoji Lietuva*, netgi šis tas iš kitų poemų bei dramų. Ypatingo suliberalėjimo akimirką išleista didžiulė, 510 puslapių, Vandos Zaborskaitės studija apie Maironį[4], kuriai net ir reikli akis nedaug tegalėtų prikišti. Po kelių apgailėtino vegetavimo dešimtmečių atnaujintas muziejus Maironio namuose – nors ta pačia proga paretušuoti memorialiniai kambariai, kad lankytojams nekiltų pagunda prisiminti, jog Maironis vis dėlto buvo kunigas ir nepriklausomybininkas. Jau ir nuosaikiai moderni Gedimino Jokūbonio darbo statula stūkso priešais tą muziejų. Jau ir Virgilijus Noreika įvairiuose pasviečiuose traukia „Lietuva brangi“, glostydamas išeivių širdis.

Turbūt tai geriau už Maironio plėšimą iš atminties. Net galėtum pasakyti, kad Maironis – kaip dauguma lietuvių klasikų – įveikė tarybų valdžią. Tačiau visa tai, be abejonės, turi ir išvirkščiąją pusę. Oficiali pagarba, rodoma klasikui, apramina ir nukreipia norima linkme patriotinius jausmus. Idėjiškai bankrutavusi partija griebiasi kiekvieno šiaudo, ir nepaskutinėje vietoje tautiškumo. Ji geidžia

[4] Vanda Zaborskaitė, *Maironis*, Vilnius: Vaga, 1968.

Maironį (Mikalojų Konstantiną Čiurlionį, Vaižgantą, ryt poryt gal net Jakštą ar Stasį Šalkauskį) pasisavinti ir prijaukinti. Ir tuo pačiu galutinai palaidoti.

Vis dėlto nedėkingas sovietologo darbas. Nusibosta sekti veržlių priveržimus ir atleidimus. Nusibosta bukaprotės formulės, guminiai žodžiai apie „pažangių ir reakcinių tendencijų" mišinį (lyg Maironis, kaip ir kiekvienas rimtas rašytojas, nebūtų organiška visuma, kurioje kiekvienas dėmuo yra visų kitų nulemtas ir su visais kitais susiję̨s). Jau nebe nuobodį, bet šaltą panieką kelia nesibaigiantys cenzūros menuetai: *Jaunąją Lietuvą* dabar galima praleisti, *Raseinių Magdės* dar negalima, rytoj gal ir *Jaunąją Lietuvą* uždrausime, bet gali atsitikti, kad praleisime ką nors iš religinių eilių...

Neslėpsiu, kad ir man pačiam ne prie širdies vienas kitas Maironio posmas ar posakis, kuriame pasigirsta kategoriško – sakytum, net biologinio – nacionalizmo gaida. Lygiai taip pat kiekvienam, pratusiam prie modernesnio mąstymo, kartkartėmis užkliūva ir Vincas Pietaris, ir Vincas Kudirka. (Ir Ševčenka, ir Nikolajus Gogolis, ir Fiodoras Dostojevskis.) Taip pat neginčytina, kad *Mūsų vargai* ar *Vytautas pas kryžiuočius* literatūriniu požiūriu nėra labai didelės vertybės. Tačiau yra abėcėliška tiesa: bet koks žymus rašytojas turi būti prieinamas visas, su visomis silpnesnėmis vietomis, pasenusiais, abejotinais ar kam nors nemaloniais teiginiais. Kitaip nesuprantamas ir jis pats, ir jo gyvenamasis metas, ir jo tautos istorinė plėtotė. Ne maži vaikai – patys atskirsime, kas gera, kas bloga! Deja, ko jau ko, o Maironio pilno akademinio leidimo teks laukti ilgokai – ligi tarybinės sistemos žlugimo ar labai esminių jos reformų. Kiek tai užtruks – niekas nežino.

Tačiau ir pešiojimai, ir bandymai prijaukinti, ir amžinai nepilnas, apytikris pristatymas Maironiui nėra nei labai baisūs, nei labai pavojingi. Nes šiandien jau visiškai aišku, jog Maironis priklauso antrajai poetų rūšiai – tiems, kurie gyvena amžinai.

Tiesa, Maironio poetinė kalba netinka naujajai istorinei situacijai. Gulago ir susideginimų laikais nebepridera senoji simbolika. Nenatūralu ir tragikomiška šiandien šnekėti apie vaidilas, bočius milžinus, pančių žvangėjimą, nors vienas kitas dar verčiasi tomis klišėmis. Reikia kažkokios kitos kalbėsenos – aštresnės, niūresnės, ironiškesnės.

Taip visada būna literatūroje – senieji rašymo būdai sustabarėja ir subyra į dulkes, kartais net labai greitai; ką jau šnekėti apie mūsų metą! Ir vis dėlto Maironio rašymo būde yra kažkas amžino. Jo kalbėsena, jo simbolika ne tik tobulai tiko jo istorinei situacijai, bet ir išliko mūsų sąmonės podirvyje – kaip norma, nuo kurios atsispiriama, bet kuri visada yra būtina; kaip krantas, nuo kurio išplaukiama į kelionę; kaip etalonas, kuriuo gali ir turi būti matuojami nauji pasiekimai.

Sakome, kad Maironis buvo tipiškas konservatorius – tiek savo buitiniais įpročiais, tiek socialinėmis bei etinėmis pažiūromis, tiek literatūriniu skoniu. Bet mūsų poezijoje jis radikaliausias iš radikaliausių. Didesnis revoliucionierius už simbolistus, už keturvėjininkus, žemininkus (visiems po Maironio buvo jau žymiai lengviau). Jis sukūrė tobulus poetinio pasakymo būdus ten, kur jų praktiškai nebuvo. Pakanka jį sulyginti su bet kuriuo jo amžininku, kad išryškėtų kokybinis skirtumas – kaip tarp ledo luito ir gyvo, tekančio vandens. Šalia bejėgių eilučių, kurias šiandien skaitome tik iš pagarbos tėvams ar istorinio smalsumo, atsiranda tikslūs, amžinai įsimenantys posmai, nenusileidžiantys jokios tautos klasikinei poezijai. Atsiranda tiesiog iš nieko. Maironio gretinimas su Puškinu, peršamas šių dienų Lietuvoje, turi tam tikro pagrindo, nes Puškinas panašiai sukūrė normas, etalonus rusų poezijai; tačiau spraga tarp Maironio ir jo tiesioginių pirmtakų dar didesnė, taigi ir jo laimėjimas reliatyviai stambesnis. Puškinui išpureno dirvą keli puikūs poetai – Gavrila Deržavinas, Konstantinas Batiuškovas, Vasilijus Žukovskis; o Maironiui? Prieš jį buvo tik Kristijonas Donelaitis (beje, irgi išaugęs neartoje dirvoje), Antanas Baranauskas, gal dar Dionizas Poška ir Antanas Strazdas; bet jie priklauso kitoms epochoms, Maironis jų nesekė, tarp jų ir Maironio nėra to tiesioginio ryšio, kuris yra tarp Puškino ir jo mokytojų.

Tiesa, Maironiui padėjo kitataučiai. To negalima ginčyti: jis atidžiai skaitė Friedrichą von Schillerį, Adomą Mickevičių, tą patį Puškiną (kažin ar jam nebus suteikę impulsų ir Fiodoras Tiutčevas, ir Aleksejus Konstantinovičius Tolstojus). Gal Maironis netgi daugiau pasisavino iš kitataučių poetų negu modernistai, nors iš pirmo žvilgsnio taip ir neatrodo. Tačiau kitakalbių patirtis negali būti mechaniškai perkelta į savąją tradiciją. Jų įtaka visada yra antraeilė.

Pagaliau tuos pačius poetus anuomet skaitė, netgi vertė visi; prilygo jiems tiktai Maironis.

Todėl Maironio eilės atrodo tikras literatūrinis stebuklas, tikras *tour deforce*[5]. Beveik tuštumoje gimsta dalykai, gyvi ne vien savo laikui, bet ir visiems laikams: „Nuo Birutės kalno", „Uosis ir žmogus", „Užmigo žemė"... Jis išreiškia ir formuoja pačią lietuvių kalbos dvasią – taigi atlieka tą darbą, kurį romėnams atliko Horacijus, italams Dante Alighieri.

Prisimenant Maironio poveikį jo bendralaikiams, dažnai cituojamas sakinys iš Šatrijos Raganos *Viktutės*: „Pirmą sykį išgirdau tokią gražią lietuvių kalbą, ir pasirodė ji man šimtą sykių gražesnė už lenkišką ir visas kitas"[6]. Gal ne visada pastebime, jog čia atkreiptas dėmesys kaip tik į kalbą (ne į Maironio tautines idėjas, ne į jo etinę programą, ne į religinį jausmą, o į kalbą – į tai, kas yra poezijos esmė). Kaip tik šiuo atžvilgiu Maironis iškėlė lietuvių literatūrą ligi pasaulinių standartų. Jis nesijautė mažas, ir su juo lietuviai jau nebegalėjo jaustis atsilikę, pasmerkti nutausti ir išnykti. Kaip tik todėl Maironis buvo ne tik poetas, bet ir reikšmingas istorijos veiksnys. Jis parengė Lietuvą nepriklausomybei ne mažiau (gal daugiau) už Joną Basanavičių ir Kudirką. Jei tauta pati sau garantuoja pilnavertį dvasinį gyvenimą, ji jau yra nepriklausoma: okupacijos tada virsta tik praeinančia istorine nelaime. Visiškai pilnavertis mūsų tautos dvasinis gyvenimas prasideda su Maironiu (nes kalbos brandumas reiškia ir dvasios brandumą). Ir po Maironio tas pilnaverčio dvasinio gyvenimo siūlas jau niekada nebenutrūko. Tiesa, tai ne vien jo, bet ir bendrosios krašto plėtotės nuopelnas; tačiau didele dalimi ir jo.

Dėl to ne kas kitas, o Maironis yra centrinė mūsų literatūros figūra, tasai židinys, į kurį sueina ir kuriame persilaužia visi spinduliai. Martynas Mažvydas, Donelaitis, Baranauskas yra dar vieniši. Jie dideli, bet jie dar nesukuria visuotinės kultūrinės normos, „atskaitos sistemos". Po jų pasirodymo lietuvių kultūra vėl ištisus dešimtmečius,

5 Žygdarbis (pranc.).

6 Žr. Šatrijos Ragana, *Raštai*, t. 1: *Viktutė; Vincas Stonis; Sename dvare*, Vilnius: Margi raštai, 2006, p. 83.

netgi šimtmečius vos vegetuodavo, netgi nykdavo. Po Maironio ji nebenyksta ir nebeišnyks.

Maironio eilėmis ir šiandien gali alsuoti; ir šiandien gyvas malonumas skalauti gerklę jų garsais, pasiduoti jų ritmui, sekti jų atbalsį ore. Jų struktūra stebėtinai nepajudinama ir atspari: ne tik nesukeisi vietomis eilučių, neišmesi šio ar kito fragmento (ką palyginti lengva padaryti modernistui), bet netgi poeto pavartoto žodžio dažniausiai nepavaduosi jokiu kitu. Pasakyta taip, kaip turėjo būti, ir geriau pasakyti negalima. Šiuo požiūriu gal tik Henrikas Radauskas mūsų poezijoje prilygsta Maironiui. Maironio meistriškumas toks, jog jis nelyginant Midas įstengia bet ką paversti auksu. „Vakaras (Ant ežero Keturių Kantonų)" daugeliui atrodo poetiškas – ir tikrai yra poetiškas – savo sinesteziniais vaizdais, savo dinamiškomis, persiliejančiomis viena į kitą metaforomis, savo priebalsių ir dvibalsių harmonija:

Medžių ant saulės kepintas lapas
Nuspindo rasa;
Rožių iš kalnų papūtė kvapas
Skania sveikata.

Audžiau nurimęs aukso svajones
Aušros spinduliais;
Lėkė jos, skrido, pilnos malonės,
Padangių keliais.

Bet lygiai su tokiu pat pavydėtinu laisvumu Maironis kuria poeziją „iš nulio" – iš pavardžių sąrašo; kaip šiandien pasakytume, iš telefonų knygos. Jo rankose tas sąrašas išeina griežtas lyg formulė, įsimenantis lyg aforizmas, grakštus tarytum muzikinė frazė:

Mantvydaitis juokdarys,
Bartkaus posūnis Kairys,
Ožkabarzdis – jaunikaitis,
Aldadrikas Jonuška,
Žnairas kūtvėla Tiška
Ir naktibalda Valaitis.[7]

7 Eil. „Čičinskas".

Maironis parodė, kaip sklandžiai, skambiai, reljefiškai galima rašyti lietuvių kalba. Su juo mūsų literatūra, sakytum, visam laikui atgavo amą: jis pademonstravo puikią dikciją ten, kur kitiems dar gerokai pynėsi liežuvis. Jis pateikė lietuvių poezijai pirmąjį išbaigtą ženklų, simbolių, frazeologizmų repertuarą. Galima dar pridurti: jis pasiūlė mąstysenos, jausenos, elgsenos modelius, kurie ilgam laikui nulėmė lietuvio, taigi ir Lietuvos, būtį.

Savo mitologiją, istoriją, net geografiją didele dalimi tebematome pro Maironio prizmę. Kaip ir dera pirmajam tikrai tautiniam poetui, Maironis buvo enciklopediškas, universalus. Donelaitis ir Baranauskas dar ribojasi savuoju kampu, savuoju regionu, nors ir daug pasako. Maironis supoetina, pasisavina, paverčia visų mūsų namais ir palikimu Lietuvą nuo Drūkšės ežero ligi Minijos, nuo Trakų pilies ligi „Žemygalos medžių trijų“[8]; ir dar pasižvalgo už Lietuvos ribų, leidžia pajusti, jog Lietuva yra Europos dalis. Čia simboliška ir tai, kad jis gimė geografiniame Lietuvos centre, ir tai, kad nemėgdavo pabrėžti savo žemaitiškumo. Lygiai taip pat jis įvaldo, apgyvendina visą mūsų istorinį laiką. Jo poetinis mostas aprėpia pirmykščius archetipus (ligi seniausiojo indoeuropietiško ir ne tik indoeuropietiško įvaizdžio – pasaulio medžio eilėraštyje „Uosis ir žmogus“), vėlesnę labiau rafinuotą mitologiją (eil. „Jūratė ir Kastytis“), kunigaikščių epochą (eil. „Eina garsas“), unijos laikus (eil. „Čičinskas“), stagnaciją carinės Rusijos globoje (eil. „Spjauki, drauguži, į viską!“), tautinį sąjūdį, Pirmąjį pasaulinį karą, nepriklausomojo gyvenimo problemas, nusivylimus ir galimybes. Kaip tik Maironio dėka visa tai virto mūsų kolektyvinės pasąmonės dalimi. Kritikų berods jau pastebėta, kad Maironio laiko modelis yra ne tik visa apimantis, bet ir kryptingas. Donelaičio laikas – statiškas žemdirbio laikas, kuriame amžinai atsikartoja tie patys ritualai; Baranausko laikas – tragiškas žengimas iš aukso amžiaus į bevaisę žemę, „išgriuvusią pūstynę“; ir tik Maironio laikas yra tikrojo istorinio proceso laikas su praeitimi, dabartimi ir ateitimi.

Maironis suteikė mūsų sąmonei universalią dimensiją, įnešė į ją europietiško platumo. Ir nenuostabu, kad jis vos ne pirmasis Lietu-

[8] Eil. „Šatrijos kalnas“.

voje suvokė literatūrą kaip reikšmingą nepavaduojamą misiją. Rašytojas pagal Maironį yra charizmatinė esybė, šauklys ir pilietis, pilnutinis ir harmoningas žmogus. Kaip mitinis mediatorius, jis suvienija priešingybes ir išsprendžia prieštaravimus. Turbūt neatsitiktinis dalykas, kad dažniausias *Pavasario balsų* daiktavardis – širdis[9]. Tai ne vien romantiškas štampas. Širdis logiškai ir etimologiškai siejasi su centru, harmonija, pusiausvyra: joje susitinka, per ją persilaužia mikrokosmas ir makrokosmas. Poetas, tapdamas pasaulio širdimi – ar šerdimi – paverčia visą savo egzistenciją mitologema, ženklu būsimajam laikui.

Tokie dalykai, be abejo, nepakartojami. Jiems reikia ypatingai susidėjusių aplinkybių – ir istorinių, ir grynai biografinių. Dažnas mūsų literatūroje pretendavo ar pretenduoja būti „antruoju Maironiu", tačiau tokios pretenzijos yra beviltiškos: geriausiu atveju pretendentas lieka savimi, blogiausiu – virsta netikru epigonu. Tiesioginis Maironio poveikis yra labai pavojingas. Jo ženklai lengvai išvirsta banaliomis klišėmis ir štampais, jo patosas – tuščia retorika, jo emocijos – sentimentais, jo harmonija – lėkštumu. Bet panašiai atsitinka kiekvienam tikram klasikui, ir gal tai netgi yra vienas iš didybės požymių.

André Gide'as (ar Jeanas Toulet), paklaustas, kas yra geriausias prancūzų poetas, atsakė: *Victor Hugo, hélas!* (Deja, Victoras Hugo)[10]. Atsimindami neabejotiną Maironio didybę, o drauge šį sunkų, pavojingą ir reiklų jo šešėlį, galėtume panašiai pasakyti. Geriausias lietuvių poetas yra Maironis. Deja, Maironis. Laimei, Maironis.

[9] Žr. Irena Jurgaitienė, „Maironio 'Pavasario balsų' dažnuminis žodynas", in: *Literatūra*, Vilnius, 1970, Nr. 13 (1), p. 134.

[10] Ši frazė priskiriama André Gide'ui.

Vienas pirmųjų semiotinių Maironio kūrybos nagrinėjimų.

Pirma publikacija: Kęstutis Nastopka, *Lietuvių eilėraščio poetika*, Vilnius: Vaga, 1985, p. 24–36, 39–46; skelbiama iš: *Ibid.*; pateikiamas skyriaus įvadas ir 1, 3 ir 4 dalys.

KĘSTUTIS NASTOPKA

Maironio poetikos repertuaras

Naujosios lietuvių lyrikos istorija iš tradicijos pradedama Maironio *Pavasario balsais*, kurie, pasak Vandos Zaborskaitės, įtvirtino lyriką „kaip savarankišką žanrą, atkuriantį tikrovę per poeto sąmonės paveikslą"[1]. Dabartinėje poezijoje ikimaironinė tradicija ne mažiau aktuali. Sigitas Geda ne be pagrindo yra protestavęs prieš „vienos literatūrinės krypties ar mokyklos pasiekimų suabsoliutinimą": „Ar ne romantizmo poetiniais idealais remiantis [...] tvirtinama, kad, pavyzdžiui, Maironis *Pavasario balsuose* suformavęs lietuvių lyrinio eilėraščio pagrindus? Kur tuomet dėsime Antaną Vienažindį..."[2]

Tačiau senosios tradicijos aktualumas nepaneigia Maironio eilėraščio kaip žanro orientyro. Maironio poeziją laikome klasikine norma dėl to, kad ji duoda eilėraščio „išeities tipus" – tam tikrą išraiškos formų repertuarą. Kultūros srityje normos deformavimas nenutraukia tradicijos, o priešingai – ją suaktualina. „Prieš įprastinį ('buitišką') galvojimą" „Juo toliau nuo tradicijos, juo drąsesnis novatoriškumas" – struktūrinis požiūris iškelia kitą principą: „Juo toliau nuo tradicijos vieno ir to paties kultūros tipo ribose, juo arčiau jos"[3]. Pagal Maironio eilėraštį vertiname ir pomaironinės poetikos poslinkius, ir ikimaironinės tradicijos aktualizavimą.

[1] Vanda Zaborskaitė, *Maironis*, Vilnius: Vaga, 1968, p. 447.

[2] Sigitas Geda, „Eilėtyros laukuose", in: *Literatūra ir menas*, Vilnius, 1975-03-29, Nr. 13.

[3] Юрий Лотман, *Структура художественного текста*, Москва: Искусство, 1970, р. 372.

Poetikos repertuaras, vartojant šią sąvoką kaip terminą, – tai būdingas tam tikrai tradicijai išraiškos formų sąrašas. Jis nurodo pagrindines komunikacines situacijas, stilistines atmainas, žanro pavidalus, bet nenumato tokios griežtos jį sudarančių elementų priklausomybės kaip sistema. „Jis yra tiek struktūriškas, kad apriboja atsitiktinius nukrypimus, bet taip pat tiek laisvas, kad lieka atviras įvairiems poetinio diskurso, vienkartinės prigimties reiškinio, impulsams“[4].

Maironio poetikos repertuaro istorinį rangą apibūdina lyrinio subjekto struktūrinė reikšmė. Atvėręs literatūrai „asmenybės sąmonės turinį“ (Zaborskaitė), Maironis sukūrė naujo tipo eilėraštį, pakeitusį išorinį pasakojimą, aprašinėjimą ir komentavimą vidiniais poetinės kalbos santykiais, privertusį referencinę kalbos funkciją paklusti poetinei. Lyrinis subjektas jo eilėse egzistuoja ne greta teksto kaip pasakojimo komentatorius, o įeina į poetinę struktūrą – „yra ne pavienių pasakymų ar sakinių, arba bet kurių kitų diskurso segmentų reikšminis koreliatas, bet ištiso diskurso – nuo pirmojo iki paskutinio žodžio“[5].

I

Maironio oratorinėje poezijoje, kaip apskritai viešoje kalboje, kalbantysis „stoja ne kaip asmuo priešais asmenį, lygiateisį partnerį, bet kaip individas priešais grupę, [...] prabyla ne kaip privatus, bet kaip viešas asmuo, reprezentuojantis tam tikrą grupę ar instituciją: kalba arba vardu tų, į kuriuos kreipiasi, tai yra laikosi MES, suprantamo kaip AŠ su JUMIS, pozicijos, arba vardu kolektyvinio MES, stojančio priešais JUS“[6]. Už Maironio eilėraščių „mes“ slypi realūs ar potencialūs buržuazinio tautinio sąjūdžio dalyviai, žmonės, kuriuos sieja bendra dalia, bendri kovos tikslai: „jaunimas“, „vyrai“, „broliai“, „lietuviai“, „artojai“.

4 Michał Głowiński, „Poetyka a socjolingwistyka“, in: *Teksty*, 1979, Nr. 4, p. 30–31.

5 Janusz Sławiński, *Dzieło. Język. Tradycja*, Warszawa: Państwowe Wydawn. Naukowe, 1974, p. 85.

6 Janusz Lalewicz, *Komunikacja językowa i literature*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy Im. Osslolińskich, 1975, p. 85.

Etninį bendrumą akcentuoja „mūsų“ ir praeities kartų – „bočių“, „prabočių“, „prosenių“, „žemės dainų“ – ryšys. Laiko perspektyvoje „mes“ atsigręžia į „rytojų“, „dienas šviesesnes ateities“, „aušrą naujos gadynės“, „meilės rytmetį“, „vaikus“, „sūnus“. Įvairius sutelktinio subjekto pavidalus jungia atraminis Maironio poezijos žodis – „tėvynė“: „Nors mūsų, broliai, nedaugel yra“ – „Kapuose bočiai, kurie ją gynė“ – „Tačiau tėvynė dar nepražuvus“[7]. „Užtrauksim naują giesmę, broliai, / Kurią jaunimas tesupras“ – „Jį meilės kerštas tekūrena / Tėvynės meilės ugnimi“[8], „Vyrai lietuviai, auštančią dieną / Mūsų nors sūnūs visgi išvys!“ – „Ginkim, ką mūsų proseniai gynė!“ – „Amžiais pavergta kelias tėvynės“[9]. „Tėvynė“ įvardyta beveik visuose eilėraščiuose, kuriuose kalbama kolektyvinio subjekto vardu. Maironio *Rinktinių raštų* I tome – tai dešimtas pagal dažnumą daiktavardis[10].

Politinėje poezijoje „tėvynė“ dažnai tampa retorine emblema. Umbertas Ekas pateikia ją kaip pastovios emocinės konotacijos pavyzdį: „iš anksto nustatytos emocinės žodžio vartosenos įrodymas – žymiklio pakeitimas, reikšmės esmingiau nepakeičiant, pavyzdžiui, žodžio ‘šalis’ pavartojimas vietoj ‘tėvynė’“[11]. Ideologinis šių leksinių sinonimų kontekstas nevienodas. „Žodis ‚tėvynė‘ konotuoja ištisą moralinių ir politinių nuostatų sistemą, nes tokiu šalies pavadinimu išreiškiamas tam tikras asociacijų ir įspūdžių suvokimo būdas“[12]. Tai žodis – signalas, kurio ideologinį kontekstą skaitytojas iš karto atpažįsta. Jo žadinamos asociacijos daugiau veikia vidinius teksto santykius negu nuo jų priklauso. Kaip ir kiti žodžiai signalai, jis turi „išplėstinę sugestinę reikšmę“[13].

7 Maironis, *Rinktiniai raštai*, t. 1: *Lyrika*, redakcinė komisija: Leonas Gineitis [et al.], Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956, p. 55, eil. „Nedaugel mūsų“.

8 *Ibid.*, p. 83, eil. „Užtrauksme naują giesmę“.

9 *Ibid.*, p. 86, eil. „Nebeužtvenksi upės“.

10 Irena Jurgaitienė, „Maironio ‘Pavasario balsų’ dažnuminis žodynas“, in: *Literatūra*, Vilnius, 1970, Nr. 13 (1), p. 134.

11 Umberto Eco, *Pejzaż semiotyczny*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1972, p. 132.

12 *Ibid.*, p. 140.

13 Григорий Гуковский, *Пушкин и русские романтики*, Москва: Художественная литература, 1965, p. 180.

Į lietuvių poeziją žodis „tėvynė" ateina kartu su nacionalinio išsivadavimo sąjūdžio ideologija. XIX a. pradžios poetai jo dar neištaria. Dionizas Poška gimtąjį kraštą vadina „tėvyste", Silvestras Valiūnas, Kiprijonas Nezabitauskas, taip pat ir Andrius Vištelis – „tėviške". Simonas Daukantas greta „tėvainės" panašia prasme vartoja „tėvomę", „tėviškę", „namus". Žodis „tėvynė" bene pirmąsyk pasirodo Adomo Mickevičiaus vertimuose – Valerijono Ažukalnio verstoje *Konrado Valenrodo* „Giesmėje" („Vilijoje"[14]) ir *Pono Tado* pradžioje[15], Eduardo Daukšos „Vilijoje"[16] (kituose Daukšos tekstuose vartojami sinonimai „tėvainystė", „gimtinė"). „Laiške P. Viksvai" „tėvynę" mini Klemensas Kairys[17], vėliau šį žodį nuosekliai vartoja Julius Anusavičius. Bet tikrąją žodžio istoriją lietuvių poezijoje pradeda Antano Baranausko *Anykščių šilelis*:

Visos buvę viršūnės vienybėn suspynę,
Kaip lietuvnykų širdys į vieną tėvynę.[18]

Iš čia per *Aušros* poeziją (Stanislovas Dagilis, Liudmila Malinauskaitė-Eglė, Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis; Juozas Andziulaitis lygiagrečiai vartoja „tėvynę" ir „tėviškę") ir publicistiką „tėvynė" ateina į Maironio ir Vinco Kudirkos eiles, suteikusias šiam žodžiui embleminę reikšmę. Pranas Vaičaitis, debiutavęs vos metai po *Pavasario balsų*, bet priklausantis kitai literatūrinei epochai, jau skiria „tėvynę" ir „tėviškę". „Tai lyg du poliai, kurie negali vienas be kito egzistuoti, bet negali ir sutapti. Su tėviške susiję visa, kas jauku, paprasta, šilta, miela ir buitiška; su tėvyne – visa, kas didinga, komplikuota, tragiška ir neaišku"[19].

[14] Valerijonas Ažukalnis, *Raštai lietuviški*, Vilnius: Vaga, 1968, p. 256.

[15] *Ibid.*, p. 258.

[16] Mykolas Biržiška, „Jokūbas Daukša", in: *Tauta ir žodis*, Kaunas, 1926, kn. 4, p. 295.

[17] *Lietuvių poezija: XIX amžius*, sudarė ir pastabas paruošė Bronius Pranskus, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955, p. 272.

[18] Antanas Baranauskas, *Raštai*, redakcinė komisija: Kostas Korsakas (pirm.) [et al.], paruošė Regina Mikšytė, t. 1, Vilnius: Vaga, 1970, p. 37.

[19] Albertas Zalatorius, „Poeto dalia ir dainos", in: Pranas Vaičaitis, *Lėkite, dainos*, Vilnius: Vaga, 1975, p. 30–31.

Maironio poezijoje tokios priešpriešos nėra. Tėvynė jam lygi Lietuvai. Vienintelis „tėvynės“ sinonimas „šalis“, jei neskaičiuosime tik eilėraščio antraštėj paminėtos „gimtinės“ ir keliskart artima „šaliai“ prasme pavartotos „žemės“ („pasišvęsti ir vargti už žemę mylėtą“[20], „daug kentėjus šalis, žemė bočių senų“[21]), duoda diskursyvinę „tėvynės“ definiciją[22]. Emocinį santykį pabrėžia deminutyvinės formos („tėvynės“ deminutyvo neįmanoma įsivaizduoti); „tėvučių šalelę“, „tėvų šalelę“, „tėvelių šalis“, vertinamieji epitetai: „šalį jauną“, „šalį mielą“, „tą mylimą šalį“, „žilą senovės [...] šalį“. Loginį sąvokos tūrį apibrėžia metoniminiai santykiai: „po tą šalį toli, / Kur Nemuno vandenys bėga“[23], „prabočių šalis“[24], „Žemaičių žaliuojančią šalį“[25], „šalis, kur miega kapuos didvyriai“[26]. Tai, kas pasakoma išplėstiniu aprašymu, sukaupta poetinėje emblemoje – „viename tų nervinių mazgų, kurių prisilietus, mumyse ima busti tikri vaizdiniai, vienam daugiau, kitam mažiau ryškūs, priklausomai nuo mūsų išsilavinimo, patirties ir gebėjimo papildyti bei suderinti vaizdo sukeltas asociacijas“[27].

Kalbėdamas tėvynės vardu, Maironio poezijos subjektas vengia asmeniškumo. Eilėraštyje „Taip niekas tavęs nemylės“ į tėvynę kreipiamasi antruoju asmeniu, apie save kalbama – trečiuoju. Lyrinis „jis“ („tavo nuliūdęs poeta“) tartum susilieja su kitais tėvynės reprezentantais („Pažino tave ir pamilo visi: / Ir rūmai, ir sodžių sermėga“). Eilėraščio meninę erdvę įrėmina „žemės“ („daug žemės puikių ir gražių dukterų“, „dainų – žiedų“, „girių ošimą“, „Kur Nemuno vandenys bėga“) ir „dangaus“ („žvaigždė sidabrinė“, „aukštybių žvaigždė“, „į dausas“) priešprieša, laiko ribas – paros ciklas („per kiauras naktis“ –

[20] Maironis, *Rinktiniai raštai*, p. 108, eil. „Mano moksladraugiams“ [Mano draugams].

[21] *Ibid.*, p. 206, eil. „Iš Danutės akių“.

[22] Plg. Algirdas Julien Greimas, *Sémantique structurale. Recherche de méthode*, Paris: Larousse, 1966, p. 73.

[23] Maironis, *Rinktiniai raštai*, p. 62, eil. „Taip niekas tavęs nemylės“.

[24] *Ibid.*, p. 124, eil. „Kur bėga Šešupė“.

[25] *Ibid.*, p. 145, eil. „Šatrijos kalnas“.

[26] *Ibid.*, p. 173, eil. „Lietuva brangi“.

[27] Александр Веселовский, *Историческая поэтика*, Ленинград: Художественная литература, 1940, p. 376.

„veidu žydros užtekėjai aušros“), koreliuojantis su žmogaus gyvenimo tarpsniais („jauną krūtinę“, „jaunystės giedros“, „švieti jaunam“).

Pasakojimo požiūriu „tėvynė“ atlieka veiksmo lėmėjo, o lyrinis subjektas – vykdytojo funkciją. Tėvynė žadina kūrybines galias, dvasinį atgimimą, nustato vertybių matą. Tėvynės įvertinimas – aukščiausioji subjekto veiklos sankcija. Ji nėra akivaizdi, kaip mitiniame pasakojime, ir tai sąlygoja išgyvenimo dramatizmą:

Poetams kitiems numylėta ranka
Iš laurų vainiką nupynė,
Tu jį nors atmint ar atminsi kada?
Tu, jo numylėta tėvyne![28]

Lyrinio vyksmo partneriai apibūdinti emociniais epitetais. Tėvynė – keturissyk pakartotu „numylėta“, turinčiu sakralumo atspalvį[29], emfatiniu „graži!“, „skaisčia savo skausmo gilybe“. Emocinė poeto atributika – „nuliūdęs“, „liūdnesnė“, „kančių“, „ašarų griaudžių“, „skausmo“. Erdvinis skausmo epitetas („gilybe“) suartėja su „aukštybių žvaigžde“, į dausas kylančia dvasia, paneigdamas nekonfliktišką jaunystės „giedrą“, išorinę „gražybę“. Lyrinis „tu“, su kuriuo bendraujama kaip su konkrečiu asmeniu, įvardijamas tik paskutinėje eilutėje. Svarbiausias eilėraščio žodis, ištartas pačioje pabaigoje, intymiems santykiams suteikia visuotinę prasmę. Iš pajausto dalios bendrumo gimusi giesmė sujungia poetą, tėvynę ir visus, kurie ją, giesmės paveikti, atpažįsta ir pamilsta.

Kultūros vertybės Maironio poezijoje dažniausiai atskleidžiamos „tolimo vaizdo“ zonoje – grindžiamos šlovingos praeities legenda. Kalbėdamas apie praeitį, nukeltą į nepasiekiamą aukštumą, poetas užima ją „dievinančio palikuonio“ poziciją[30]. Šia prasme Maironio poezija lietuvių nacijos konsolidavimosi procese atliko panašų vaidmenį

[28] Maironis, *Rinktiniai raštai*, p. 62, eil. „Taip niekas tavęs nemylės“.

[29] Saulius Žukas, „Maironio meilė“, in: *Poezijos pavasaris*, Vilnius: Vaga, 1983, p. 174.

[30] Plg. Михаил Бахтин, *Вопросы литературы и эстетики*, Москва: Художественная литература, 1975, p. 456–457.

kaip kaimyninėse Pabaltijo šalyse tautinis epas: Frydricho Kroicvaldo *Kalevo sūnus*, Andrejaus Pumpuro *Lačplėsis*. Kaip ir mitologiniame mąstyme, Maironio eilėraščiuose išskirtinę reikšmę turi vertybinė „absoliučios pradžios“ kategorija: supriešinama gyva, bet tolima praeitis ir sustingusi dabartis. Mitinė praeitis – ne šiaip senesnis laikas, o ypatinga kūrimo epocha, „pradinis“, „pirminis“ laikas, nuo kurio pradedama empirinio laiko atskaita[31].

Komunikacinio kanalo tarp praeities ir dabarties vaidmenį atlieka atmintis[32]. Kalbama apie tai, ką verta atsiminti, išsaugoti būsimoms kartoms. Tai suponuoja tam tikrą vertybių nuostatą. Žodis apie mirusią ir ginamą nuo užmaršties praeitį kito stiliaus negu žodis gyviesiems. „Dabartis dabarčiai (nepretenduojanti į atmintį) įkūnijama molyje, dabartis ateičiai (palikuonims) – marmure ir varyje“[33]. Neįėjusiame į paskutiniąją „Jaunimo giesmės“ („Užtrauksme naują giesmę“) redakciją posme Maironis skiria kalbą apie „tėvų kapus“ ir apie „vyrus ir darbus“:

Ilgai miegojo mūsų žemė;
Didžiavos vien tėvų kapais; –
Prašvis laikai lig šiol aptemę:
Didžiuosmės vyrais ir darbais.[34]

Ryšys su dabartim praktinis, reikalaujantis konkrečios veiklos, su anksčiau gyvenusiomis kartomis – idealus, dvasinis. „Istoriniai praeities ženklai“ (Zaborskaitė) Maironio poezijoje „kalba“ ne kaip konkrečios istorinės epochos liudininkai, o kaip nekintančios „tautos dvasios“ reiškėjai. Atstovaudami mirusiai praeičiai („kas tuos kaulus

31 Елеазар Мелетинский, *Поэтика мифа*, Москва: Наука, 1976, p. 171–176.

32 „Atminimas“ – mėgstamas Maironio žodis: „Dvasia, ko ieško, kas atspės, / Kai skęsta ji tarp atminimų!“ (Maironis, *Rinktiniai raštai*, p. 91, eil. „Užmigo žemė“), „Čia tiek atminimų atranda širdis!“ (*Ibid.*, p. 124, eil. „Kur bėga Šešupė“), „Kiek atminimų atsitikimų, / Gyvų kitados“ (*Ibid.*, p. 129, eil. „Vakaras ant ežero Keturių Kantonų“), „O vis tik, man rodos, gražiausias iš jų – / Jo vardas: gėlė atminimo!“ (*Ibid.*, p. 98, eil. „Neužmiršuolė gėlė“).

33 Михаил Бахтин, *Вопросы литературы и эстетики*, p. 462.

34 Maironis, *Pavasario balsai*, Vilnius: Vaga, 1982, p. 61.

atgaivintų", „amžiai užmigę tyli"[35], „pelėsiais ir kerpe"[36], „ten apleistos pilys griūva"[37], „iš kapų milžinų"[38]), jie atgyja menamo adresato sąmonėje: „Kartais *prašneka* širdžiai amžiais *kerpėtas kapas* / Ir sušildo krūtinę ir vaidentuvę jauną"[39].

Protėvių šlovė reikalauja garsaus žodžio[40], superliatyvų („didžiagirės", „didvyriai", „milžinai", „galiūnai", „aukšti valdovai"), hiperbolių („Bet nei bus, nei tekės Nemune tiek vandens, / Kiek priešų ten kraujo tekėjo"[41]). Kalba apie praeitį ypatinga, „pakylėta nuo kasdieninių šnekamųjų intonacijų, sutaurinta, pateikta plačiais, ryškiais mostais"[42].

Oratorinė poezija orientuojama į viešą kalbinį kontaktą. Eksponuojama sakymo situacija, išgyvenimas atsiskleidžia per patį kalbėjimo aktą, santykius su išoriniu pasauliu. Kalbėjimą „mūsų" vardu nuolat pertraukia kreipiniai, imperatyvai, siekiantys paveikti klausantįjį, priversti jį tam tikru būdu elgtis[43]: „Į darbą stokim vyras į vyrą"[44], „Užgiedokime, vyrai, sau dainas linksmas! / Kaip vyrai keliaukim toliaus!"[45], „Uždekim meile sau krūtinę! / Į kovą stokim milžinais!"[46] Kalbą dialogina kolektyvinio subjekto kreipimasis į menamą pašnekovą, metonimiškai atstovaujantį tėvynei – girias, Vilnių, Trakų pilį, Baltiją ar Vytauto laikų matušėlę.

35 Maironis, *Rinktiniai raštai*, p. 63, eil. „Vilnius (Prieš aušrą)".
36 *Ibid.*, p. 65, eil. „Trakų pilis".
37 *Ibid.*, p. 71, eil. „Mano gimtinė".
38 *Ibid.*, p. 119, eil. „Aš norėčiau prikelti".
39 *Ibid.*, p. 68, eil. „Praeitis".
40 „Garsumas" Maironiui – „galios" sinonimas: „Kas mums praeitį grąžintų, / Ir jos garsą, ir jos galią?" (*Ibid.*, p. 53, eil. „Miškas ūžia"), „Kame tas garsas, kuriuo skambėjai?" (*Ibid.*, p. 63, eil. „Vilnius (prieš aušrą)"), „Tu tiek amžių praleidai garsiai!" (*Ibid.*, p. 65, eil. „Trakų pilis").
41 *Ibid.*, p. 69, eil. „Oi neverk, matušėle!"
42 Vanda Zaborskaitė, *op. cit.*, p. 181–182.
43 „Imperatyvas nėra veiksmažodžio laikas, jis nenurodo nei laiko, nei referencinio santykio su asmeniu. Tai nuoga semantema, kuri, esant ypatingai intonacijai, vartojama kaip užkeikimo forma" (Эмиль Бенвенист, *Общая лингвистика*, Москва: Прогресс, 1974, p. 309).
44 Maironis, *Rinktiniai raštai*, p. 55, eil. „Nedaugel mūsų".
45 *Ibid.*, p. 80, eil. „Jei kada pančiai nukris".
46 *Ibid.*, p. 84, eil. „Užtrauksme naują giesmę".

Nuo „mūsų“ („aš su jumis“) pasaulio kategoriškai atribojamas „jų“ pasaulis. „Opozicijos „MES–JIE pagrindu supriešinama tai, kas mūsų, sava, įprasta arba normalu, su tuo, kas jų, svetima, neįprasta, keista, egzotiška arba nenormalu“[47]. Priešais kolektyvinį subjektą (mes-broliai-bočiai-proseniai-tėvynė) atsiduria „priešai“ („O priešas laukia jos prapuolimo“[48]), „svetimi“ („Numesk, tėvyne, rūbą seną, / Kurį užvilko svetimi“[49], „Svetimą rūbą kas dar nešiotų, / Tam nusibostų galo belaukt“[50]), įvairūs anomaliniai „jo“ pavidalai („Vaikas tik trukdo amžių darbus“[51], „Griaukime amžiais užverstą sieną, / Norint gailėtųs jos beprotys!“[52]). Maironio eilėraščiuose galioja retorinis vertinimo matas, pagal kurį „yra besąlygiškai teisūs ir besąlygiškai kalti, yra visiška pergalė ir priešininko sunaikinimas“[53].

Oratorinio kalbėjimo situacija transformuojama intymiojoje lyrikoje. Išplėtotais lyrinio subjekto ir menamo pašnekovo santykiais grindžiamas eilėraštis „Nuo Birutės kalno“. Autoriaus pašnekovas – Baltija – toks pat tėvynės ženklas kaip girios, Trakų pilis, Vilniaus rūmai. Bet čia jis nebėra hierarchiškai atskirtas nuo lyrinio subjekto. „Tu“ ir „aš“ – lygiaverčiai partneriai. Tai rodo įvairūs simetriniai atitikmenys: pirmosios strofos „kaip ir tu“ – paskutiniosios „kaip ir aš“, pirmojo trieilio „vilnimis“, „banga“ – „krūtinę“, „širdis“; retorinių figūrų „Liūdna man! Gal ir tau?“ sandūrą kulminacinėje eilutėje anagramiškai apibendrina rimuojamas žodis „NeMATAU“. Pirmose dviejose strofose adresantas paklūsta adresatui, nusveria antrojo asmens morfemos („man“, „ilgėjaus“, „aš“, „geidžiau“ – „užliek“, „suteik“, „tu“, „tavęs“, „tavo“, „tu“, „gali“, „nenutildai“). Paskutinėse vyrauja pirmojo asmens formos („man“, „nežinau“, „prašau“, „nematau“, „trokštu“, „galiu“, „mano“, „aš“), adresatas pažymėtas tik vienu asmeniniu įvar-

47 Janusz Lalewicz, *op. cit.*, p. 30.
48 Maironis, *Rinktiniai raštai*, p. 55, eil. „Nedaugel mūsų“.
49 *Ibid.*, p. 83, eil. „Užtrauksme naują giesmę“.
50 *Ibid.*, p. 87, eil. „Nebeužtvenksi upės“.
51 *Ibid.*, p. 86, eil. „Nebeužtvenksi upės“.
52 *Ibid.*, p. 86, eil. „Nebeužtvenksi upės“.
53 Михаил Бахтин, *Эстетика словесного творчества*, Москва: Искусство, 1979, p. 355.

džiu („tau“) ir trimis leksemomis („vėtrų“, „marių“, „audrą“). Jūros atributiką nustelbia žmogiškoji („trokštu sau marių prie šono arčiau“ – „trokštu draugo arčiau“), antrąjį asmenį – apibendrintas trečiasis („juo tikėti galiu“, „jis, kaip audrą, nujaus [...] neišduos [...] nepaliks“). Trimis skirtingomis referencinėmis reikšmėmis vartojamas sangrąžinis įvardis: „užliek savo šalta banga“ – „trokštu sau marių“ – „neišduos savo veidu“.

Įvardžių diferenciaciją atitinka semantinių priešpriešų tinklas. Aktualizuojami įvairiausi širdies ir jūros paralelės aspektai: jūros platumas („išsisupus plačiai“, „per amžius plačių nenutildai bangų“, „begaline plati“) ir nenumaldomi žmogaus siekiai („ilgėjaus“, „geidžiau“, „trokštu“), stichijos ir jausmo galia („galią suteik“ – „galingai išreikšt“), jūros audringumas („vėtrų“, „audrą“, „nenutildai“) ir žmogaus širdies neramumas („užmiršimo ramaus“, „neramus“), „šalta banga“ ir „sielos skausmai“, paslaptingi balsai ir neišduodanti paslapties draugystė. Paskutiniame posme suartinti „draugo“ ir „marių“ įvaizdžiai palieka eilėraštį atvirą keleriopai interpretacijai – nepasakoma, kas tas draugas – marės ar išsiilgtas žmogus, ar „veidas tamsus“ nuo slepiamos paslapties, ar nuo audros debesų, pagaliau apie kokią audrą kalbama – jūros ar sielos.

Retorinį Maironio poezijos kategoriškumą atsveria „kurstantis, stiprinantis skausmas“[54] – abejonės, klausimas. Socialinių rolių repertuare greta ryžtingai smerkiamų „jų“, „jūsų“ yra ir problemiškas „jų“ – „kitų“ variantas. Tai objektyvizuotas požiūris, kuriuo lyrinis subjektas matuoja savo užmojų vertę iš ateities perspektyvos. Jis gali sutvirtinti įsitikinimą savo teisumu („Gal žmonės šiandieną manęs nesupras, / Bet mano – išauštančiai metai!“[55]) arba dengtis neretoriniu klausimu būsimosioms kartoms: „Tiek tūkstančių amžiais gyveno, kentėjo, / O kas jų bent vardą atspės?“[56], „Ar tai viskas užmirs vien svajonių sapne? / Ar žūstame keliais be darbų?“[57],

[54] Vincas Mykolaitis-Putinas, *Literatūros etiudai*, Kaunas: Sakalas, 1937, p. 13.
[55] Maironis, *Rinktiniai raštai*, p. 103, eil. „Pasitikėjimas savimi“.
[56] *Ibid.*, p. 76, eil. „Išnyksiu, kaip dūmas“.
[57] *Ibid.*, p. 82, eil. „Jei kada pančiai nukris“.

Jei po amžių kada skaudūs pančiai nukris
Ir vaikams užtekės nusiblaivęs dangus,
Mūsų kovos ir kančios, be ryto naktis
Ar jiems besuprantamos bus?[58]

Maironio „himniškas eilėraštis" daugeliu bruožų artimas odei – klasikiniam oratoriniam žanrui, kurio deklamacinį pavidalą apibūdina įvairūs „intonaciniai gestai", „klausiamosios, šaukiamosios ir pasakojamosios intonacijos kaita"[59]. Klausimas, sušukimas ir pasakojimas suponuoja kiekvienas kitokį kalbančiojo ir klausytojo santykį. Pasakojimas yra nežymėtasis opozicijos narys: iš klausančiojo nelaukiama tiesioginio reagavimo, apsiribojama intonacijos perdavimu. Pagal Džono L. Ostino klasifikaciją – tai ilokucinis kalbėjimo aktas. Sušukimas ir klausimas – žymėtieji nariai. Jais siekiama pakeisti klausytojo būseną („perlokucinis aktas"), laukiama tam tikro reagavimo, emocinio atgarsio.

Sušukimais „suponuojamas kažkas, į ką kreipiamasi, ką siekiama įtikinti, paveikti, pasmerkti, kam norima su didele jėga ir pabrėžtumu išsakyti save". „Veržlios emocijos gūsiai" eina iš „džiaugsmingo, prieštaravimų nepažįstančio entuziazmo"[60]. Metami aforistiniai lozungai, embleminės metaforos: „Jį meilės kerštas tekūrena / Tėvynės meilės ugnimi!"[61], „Naujos idėjos – darbas ne vaiko: / Užtvenktos mėto audrų žaibus!"[62] Įsitikinimą teisumu pabrėžia oratorinis „ne", pradedantis eilėraštį: „Ne, nenoriu sapnų"[63], „Jau niekas tavęs taip giliai nemylės"[64], „Nebeužtvenksi upės bėgimo..."[65].

[58] *Ibid.*, p. 82, eil. „Jei kada pančiai nukris".
[59] Юрий Тынянов, *Поэтика; История литературы; Кино*, Москва: Наука, 1977, p. 233, 237.
[60] Vanda Zaborskaitė, *op. cit.*, p. 175, 444, 149.
[61] Maironis, *Rinktiniai raštai*, p. 83, eil. „Užtrauksme naują giesmę".
[62] *Ibid.*, p. 86, eil. „Nebeužtvenksi upės".
[63] *Ibid.*, p. 99, eil. „Nenoriu sapnų".
[64] *Ibid.*, p. 61, eil. „Taip niekas tavęs nemylės".
[65] *Ibid.*, p. 86, eil. „Nebeužtvenksi upės".

Panašus ir retorinių klausimų vaidmuo. Nuo sušukimų jie skiriasi tik formaliai. Tikras klausimas suponuoja prielaidą, kad kalbantysis nežino atsakymo, nėra tikras, ar jo pasakymas teisingas, kad jam stinga informacijos, kuri leistų suformuluoti tvirtinimą[66]. Retorinis klausimas priešingai – grindžiamas manymu, kad kalbančiojo teiginys akivaizdus (jei pateiktas ironiškai – akivaizdžiai neįmanomas), iš klausytojo informatyvaus atsakymo nelaukiama[67]. Maironio retoriniai klausimai, derinami su sušukimais, paįvairina eilėraščio intonaciją. Eilėraščiai „Praeitis", „Minija" prasideda verčiančių susimąstyti klausimų serija. Sonete „Troškimai" tris pirmos strofos klausimus atitinka trys sušukimai antroje. Klausimų virtinė emocinėje „Varpų" kulminacijoje („Kur jie šiandieną? Kur ta minia? / Tie milijonai, amžiais išmirę? / Ar, atsikvėpę vėl krūtine, / Kelsisi kūnais kaulai subirę?") koreliuoja su pasikartojančios strofos sušukimais („Vėl paviliojo auką kapai! / Diena į dieną tiek jų atranda!..").

Įsitikinimas savo teisumu – ne vienintelė Maironio klausimo prielaida. Neretai į jį ieškoma atsakymo: „Kur lakioja mintis? / Ko taip žiba akis? / Kam ašaros veržias ir byra?" – „Aš patsai nežinau [...]"[68]. Prieštaravimų nepripažįstantis entuziazmas pasiekiamas kančių ir abejonių kaina[69]. *Pavasario balsuose*, kaip ir XIX amžiaus politinėje rusų ir engiamųjų slavų tautų poezijoje, galutinių tiesų (arba tariamai diskusinių tiesų) stilių komplikuoja „prisodrintos abejonių, klausimų ir tvirtinimų lyrinės išvados", universaliu „poezijos principu, pagrindine jos forma tampa *susimąstymas*"[70].

Neatidėliojamo poveikio prielaida reikalauja suvokti oratorinį eilėraštį, neišeinant iš bendro komunikacijos partneriams kodo. „Skirtingai nuo poetinio teksto, kuris, remdamasis minimaliu pertekliumi

[66] John R. Searle, *Speech acts: an essay in the philosophy of language*, Cambridge: Cambridge University Press, 1970, p. 66.

[67] Marek Świdziński, „Analiza semiotyczna wypowiedzień pytajnych we współczesnym języku polskim", in: *Studia semiotyczne*, 1973, t. 4, p. 234–238.

[68] Maironis, *Rinktiniai raštai*, p. 99, eil. „Nenoriu sapnų".

[69] Vanda Zaborskaitė, *op. cit.*, p. 150.

[70] Марк Поляков, *Вопросы поэтики и художественной семантики*, Москва: Советский писатель, 1978, p. 158.

(arba kuo mažiau atsižvelgdamas į numatomą adresatą), reikalauja iš suvokėjo tam tikrų interpretavimo pastangų, tam tikro kodų pertvarkymo (tai dabartinį meną kartais priveda prie paskutiniosios galimo bendravimo ribos), retorika kodifikuoja tam tikrą racionalios informacijos, reguliuoto stebinimo tipą, kur stebinimas ir informatyvumas siekia ne pažeisti ir pakirsti suvokėjo žinojimą, o tik iš dalies jį pertvarkyti"[71].

Beveik visi rašiusieji apie Maironį nurodo du skirtingus jo poezijos pradus – jausminį atvirumą ir racionalumą. Šis prieštaravimas eina iš retorinio žodžio specifikos. Siekiant kuo didesnio poveikio, „retorinės priemonės ne tiek vaizduoja, kiek vertina, emocionaliai nuspalvina nurodomus jausmus ir reiškinius", bet, norint įtikinti, joms ieškoma ir loginės atramos, „nediskutuojamų formulių ir tezių"[72]. Viename oratorinės poezijos poliuje telkiasi jausminės sąvokos, kitame – semantiniai stereotipai, numatantys vienareikšmę adresato reakciją.

Emocinį Maironio eilėraščio foną sudaro žodžiai – temos, parinkti, „kiek leidžia jausmingumo, iškilmingumo, patoso ribos"[73]. *Pavasario balsuose* iš dvidešimties dažniausiai vartojamų daiktavardžių emocinį atspalvį turi „krūtinė", „dangus", „tėvynė", „dievas", „meilė", „saulė", „kapas", „ašara", „žvaigždė", o dažnai ir tokios laiko sąvokos kaip „diena", „naktis", „amžiai". Dažniausiai vartojami būdvardžiai arba savaime yra vertinantys, arba įgyja tokią prasmę Maironio eilėraščiuose: brangus, gražus, jaunas, senas, liūdnas, aukštas, baltas, didis, amžinas, platus, tamsus, puikus, mielas...

Kai kurios Maironio oratorinės poezijos emblemos yra atėjusios iš publicistikos ir žadina konkrečias politines asociacijas: „skaudūs pančiai", „jungą dienos", „ranka mus spaudžia geležinė", „sulaužėme grandį geležinę". Dažnai vaizdinį jų ekvivalentą sudaro gamtos reiškiniai: žaibas, ugnis, verpetai, viesulai, vilnis, ledas. Vienur akcentuojamas veržlumas, kaita („Naujos idėjos – darbas ne vaiko: / Užtvenktos mėto

[71] Umberto Eco, *Pejzaż semiotyczny*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1972, p. 129–130.

[72] Марк Поляков, *op. cit.*, p. 135, 158.

[73] Vincas Mykolaitis-Putinas, *Naujoji lietuvių literatūra*, t. 1, Kaunas: Humanitarinių mokslų fakultetas, 1936, p. 253.

audrų žaibus!“[74], „Kur šventą ugnį tą padėjot / Ir tuos sumanymus plačius?“[75], „Aš noriu verpetų, karionės!“[76], „Prabėgo pro šalį, kaip marių vilnis, / Jaunatvė ir jos viesulai“[77]), kitur – sustingimas („Vien atstatom krūtinę, apkaltą ledu“[78], „Galybė meilės viską griauna: / Žiemos ledus ji sutirpys“[79], „Kas vakarykščio sapno ieškotų, / Tam labą naktį galim užtraukt“[80]).

Prasmingai įvedami įvairūs laiko ženklai. Įvykių, sudarančių pasikartojančius ciklus (paros, metų laikas, biologiniai gyvenimo tarpsniai), seka, renkantis atitinkamą regėjimo tašką ir laiko skaidymo principą, gali modeliuoti ciklinį arba progresyvinį laiką. Naudodamasis laiko konceptais, poetas kreipia skaitytojo sąmonę vienokia ar kitokia linkme[81]. Maironio poezijoje istorinio progreso idėją atitinka atvira laiko sąvokų grandinė.

Eilėraštyje „Nedaugel mūsų“ iš paros ciklo išskiriama viena kryptis: „Pabudę naktį varykim rūstą: / Dienos šviesesnės ateitis rausta“. Su „naktim“ asocijuojasi mirtis, sustingimas, negalia („Kapuose bočiai, kurie ją gynė“, „Mes gi prislėgti nusiminimo“), su bundančia diena – atgimimas, darbas. Eilėraštis „Užtrauksme naują giesmę“ prasideda ryto, jaunystės, atgimimo įvaizdžiais. Vidurinėje dalyje kontrastą jiems sudaro „žiemos ledai“, „sapnai nakties“. Paskutinėje strofoje – vėl ištisinė „ryto“ paradigma: „iškils“, „išauš“, „užmigs“, „nušvis“.

Eilėraštis „Vilnius“ yra turėjęs kelias paantraštes: „Vilnius (Naktis)“ – „Vilnius (Nakties laike)“ – „Vilnius (Prieš aušrą)“. Paskutinioji paantraštė meninę laiko sampratą tiksliausiai apibūdina. Eilėraštyje atkuriama ne viena laiko būsena, o kaita. Dviejose kompozicijos spiralėse „naktį“ keičia „aušra“ („naktis“, „miega“ – „spinduliai“, „rytas“ –

[74] Maironis, *Rinktiniai raštai*, p. 86, eil. „Nebeužtvenksi upės“.
[75] *Ibid.*, p. 106, eil. „Skausmo balsas“.
[76] *Ibid.*, p. 101, eil. „Ko siekiu ir alkstu“.
[77] *Ibid.*, p. 102, eil. „Pasitikėjimas savimi“.
[78] *Ibid.*, p. 81, eil. „Jei kada pančiai nukris“.
[79] *Ibid.*, p. 84, eil. „Užtrauksme naują giesmę“.
[80] *Ibid.*, p. 87, eil. „Nebeužtvenksi upės“.
[81] В. Петров, „Лексико-семантическое моделирование реального времени в поэзии“, in: *Вопросы грамматического строя германских языков*, Омск: Издательство Омского педагогического института, 1974, p. 54–56.

„naktis", „mėnuo", „užmigę" – „švietė"), nugalinti paskutinėje strofoje: „aušra jau teka", „pabudę paukščiai", „laikai juk mainos", „nušvis". Leksinį laiko modeliavimą palaiko gramatinio laiko kaita: esamasis – būtasis – būsimasis.

Eilėraštį „Trakų pilis" įrėmina „nakties" konceptai: „Jos aukštus valdovus *užmigdė* kapai" – „Aplinkui vien tamsią naktį regėjau". Į asociatyvinį „nakties" lauką įeina mirties, nykimo, negyvos tylos įvaizdžiai: „pelėsiais ir kerpe apaugus", „kapai", „griūvančios sienos", „nyksta", „nutilusios sienos, apleistos visų", „mėlynas temdė akis". Uždaram laiko ratui priešinasi istorijos kryptis – „Ant vieškelio amžių plataus". „Nakties" ir „ramybės" tapatumas suardomas. „Dvasia" nepasiduoda sustingusiam laikui: „Ir veltui dvasią raminti norėjau, / Aplinkui vien tamsią naktį regėjau"[82].

Kuriantis meninių konstrukcijų išeities tipams, tam tikras turinio sritis atitinka tam tikri meninės kalbos tipai. Literatūros raidoje keičiasi pirminės kodifikacijos ribos. „Ten, kur išeities tipas davė vieną struktūrinę galimybę, atsiranda pasirinkimas"[83]. Lietuvių poezijos „pagreitintos raidos" (Georgijus Gačevas) sąlygomis Maironis tuo pat metu sukuria kelis eilėraščio „išeities tipus".

Maironio poezijoje labiausia išplėtota oratorinio eilėraščio sistema. Jai pirmiausia taikytas lakus Mykolaičio-Putino apibūdinimas: „Iškilmingumas ir retoriškas patosas yra svarbiausias išvidinis Maironio poezijos savumas, nulemiantis jo kūrybos stilių ir formą"[84]. Oratoriniu eilėraščiu siekiama ne „sužavėjimo", o „atviro įtikinimo", jis grindžiamas ne intymiu kontaktu, o viešumo ir privatumo, retorikos ir lyrikos, diskursyvumo ir poetiškumo opozicija[85]. Iš principo daugiareikšmis poetinis žodis palenkiamas diskursyvinei minčiai (filosofinei, politinei, etinei).

[...]

[82] Maironis, *Rinktiniai raštai*, p. 66.

[83] Юрий Лотман, *op. cit.*, p. 127.

[84] Vincas Mykolaitis-Putinas, *Naujoji lietuvių literatūra*, p. 253.

[85] Марк Поляков, *op. cit.*, p. 166.

III

Oratorinio ir meditacinio eilėraščio santykis Maironio poezijoje koreliuoja su tiesos sakymo, įtikinėjimo ir susimąstymo, abejonės priešprieša. Maironio žmogaus poziciją apibūdina kelios alternatyvos: gamtinė neišvengiamybė ir sąmoningas pasirinkimas akistatoje su istorija, nusiraminimas ir romantinis veržlumas, ryžtingas apsisprendimas ir abejojantis klausimas. Tokių kolizijų Maironio pirmtakai dar nebuvo patyrę.

Baranausko *Anykščių šilelyje* vienas emocinių leitmotyvų – „ramumas" – eina iš žmogaus ir gamtos sutapimo: „Ė tas visas ramumas po lietuvių dūšias, / Lyg lygumoj vėjelis po žoleles trąšias", „Lyg tarytum ramumas taip dūšion įslinko, / Kad net dūšia kaip varpa pribrendus nulinko"[86]. „Ramumo" motyvas lydi cikliškąjį gamtos laiką ir Maironio poezijoje: „ramiai be karionės" eina dangaus skliautu saulė (*Jaunoji Lietuva*), ramumą teikia gamtos darna („Nesigirdi garsų! Kiek ramumo danguos! / Nieks nebaido svajonių gamtos!"[87]). Tačiau priklausydamas istoriniam laikui, žmogus Maironio poezijoje nebegali nekonfliktiškai sutapti su gamta („Veltui, nugręžęs akis atgali, / Tarp atminimų ieškai ramumo"[88]). Eilėraštyje „Rigi Kulm" su gamtos idile disonuoja „keleivio širdis", kuri, „nenurimusi veržias toli" iš egzotiškos gamtos į tėvynę. „Gamtos ramumo" nepripažįsta „iškentėjusi krūtinė" (eil. „Poezija"), atilsio nerandanti dvasia (eil. „Saulei leidžiantis"), neužmigdomi troškimai (eil. „Vasaros naktys"). „Užmiršimas ramus" nepasiekiamas romantiniam poetui: „Patsai ramumo nepažinęs, / Kitiems išganymą nešu"[89], „Neradęs laimės nei ramumo"[90]. Ramybė tolygi nebūčiai, nykimui („Išnyksiu, kaip dūmas neblaškomas vėjo"[91]). „Nurimti" ir „numirti" – paroniminiai sinonimai: „Iš kur numirę sugrįžt nebgali, / Ramybę amžiną sau pasirinkę"[92].

[86] Antanas Baranauskas, *op. cit.*, p. 34.
[87] Maironis, *Rinktiniai raštai*, p. 117, eil. „Rigi Kulm".
[88] *Ibid.*, p. 60, eil. „Sunku gyventi".
[89] *Ibid.*, p. 134, eil. „Poeta".
[90] *Ibid.*, p. 204, eil. „Poetui mirus".
[91] *Ibid.*, p. 76, eil. „Išnyksiu, kaip dūmas".
[92] *Ibid.*, p. 148, eil. „Ne vienas metas, risčia prabėgęs..." Ramybės ir laimės

Konfliktišką žmogaus situaciją apibūdina meninės erdvės orientyras – „žemės“ ir „dangaus“ priešprieša, matyt, taip pat sietina su romantine tradicija ir įgyjanti semantinės klišės požymių. „Dangus“ Maironio eilėraščiuose – įkvėpimo, poezijos šaltinis: „Kas suteikė tau, numylėta, graži! / Tą įstabią, slaptąją galią, / Kuria į dausas jojo dvasią neši“[93], „Bet kas pažino įkvėpimą, / Jo aukštus, dangiškus jausmus, [...] / Tas iškentėjusią krūtinę / Apkaitins giesmėmis dangaus“[94], „Dvasios saldūs regėjimai, nemirštą troškimai, / Iš dangaus man atskridę sapnai!“[95] Aukštą dangų atitinka širdies gelmė: „Nieks nuraminti tavęs negali / Nei išmatuoti širdies gilumo“[96], „Skaisčia savo skausmo gilybe!“[97], „Neras tik atilsio širdis: / Viltis nežvelgs į jos gilybes!..“[98], „Vien žavi bekalbė širdis paslapti, / Kurios nepasieksi gilybės!..“[99] Keičiantis priešpriešos įprasminimui ir niuansams, poetinė jos funkcija lieka ta pati: nubrėžti idealo perspektyvą. Idealiųjų orientyrų praradimas veda į neviltį, desperaciją: „Tarp vargų sopulių, be rasos ir žvaigždės, / Mūsų mėlynos akys apteko kraujais“[100], „Jei prašnektų, tai skųstis tegali / Tarp laukų be rasos ir žvaigždės“[101].

Pirmajame *Pavasario balsų* leidime „gryniausias“ meditacinio eilėraščio pavyzdys – „Užmigo žemė“. „Pagrindinis atskaitos taškas“, iš kurio žvelgiama į fiksuojamą realybę[102], čia pakylėtas virš subjek-

priešprieša būdinga romantinei poezijai. Tęsdamas Vasilijaus Žukovskio ir Jevgenijaus Baratynskio tradiciją, lakoniškai ją apibendrino Aleksandras Puškinas – *На свете счастья нет, но есть покой и воля* (žr. Сергей Бочаров, *Поэтика Пушкина*, Москва: Наука, 1974, p. 18–19). [„Pasauly laimės nėr, tik laisvė ir ramybė“ (žr. Aleksandras Puškinas, *Poezija; Proza*, Vilnius: Vaga, 1999, p. 184, vertė Antanas Venclova).]

93 Maironis, *Rinktiniai raštai*, p. 61, eil. „Taip niekas tavęs nemylės“.

94 *Ibid.*, p. 75, eil. „Taip maža paramos“.

95 *Ibid.*, p. 135, eil. „Skurdžioj valandoj“.

96 *Ibid.*, p. 60, eil. „Sunku gyventi“.

97 *Ibid.*, p. 61, eil. „Taip niekas tavęs nemylės“.

98 *Ibid.*, p. 91, eil. „Užmigo žemė“.

99 *Ibid.*, p. 101, eil. „Ko siekiu ir alkstu“.

100 *Ibid.*, p. 81, eil. „Jei kada pančiai nukris“.

101 *Ibid.*, p. 151, eil. „Liūdesys“.

102 Тамара Сильман, *Заметки о лирике*, Ленинград: Советский писатель, 1977, p. 9.

tyviojo „aš“, apie vidinius išgyvenimus kalbama trečiuoju asmeniu: „Dvasia ko ieško, *kas* atspės, / Kai skęsta *ji* tarp atminimų!“, „Neras tik atilsio širdis: / Viltis nežvelgs į *jos* gilybes!..“ Eilėraštis prasideda simetriška gamtos ir išgyvenimo paralele: 2 „gamtiškąsias“ eilutes atliepia 2 „žmogiškosios“, 3 daiktavardžiais įvardyti gamtos („žemė“, „dangaus“, „sparnas“), 3 – žmogaus („akys“, „miego“, „krūtinės“) atributai. Antrojoje strofoje „nakties“ ir „širdies“ paralelizmą pažeidžia nebeturintis gamtinės atsvaros „dvasios“ motyvas. Žmogiškoji atributika („širdis“, „troškimų“, „dvasia“, „atminimų“) dukart gausesnė už gamtiškąją („naktis“, „žvaigždės“). Paskutinė strofa simetriją atstato: 3 gamtos („aušra“, „saulėtekio“, „nakties“) – 3 žmogaus („atilsio“, „širdies“, „viltis“) atributai. Strofos sintaksė sutvarkyta veidrodinės simetrijos principu: veiksnio ir tarinio seka pirmose eilutėse apverčiama paskutinėse: „aušra [...] nušvis“, „užsimerks [...] šviesybės“ – „neras [...] širdis“, „viltis nežvelgs“. Už formalaus panašumo slypi semantinė priešpriešа: dviem neiginiais („neras“, „nežvelgs“) žmogaus pasaulis atskiriamas nuo gamtos.

Kontrastas simetriškai eilėraščio erdvei – dinamiška laiko struktūra. Iš 12 veiksmažodžių tik 3 gali būti taikomi greta žmogaus esančiai realybei: negęsta – skęsta (tolimas nepozicinis rimas) – nušvis. Žmogaus pasaulį apibūdina miego ir budėjimo priešpriešа, palaikoma pagrindinio semantinio motyvo gramatinių variacijų (užmigo, užsimerks – nemigdo, neužmigdys, nežvelgs). Ją papildo nerimo ir ieškojimo opozicija (nenuramins, neras – ieško, atspės). Teigiamos ir neigiamos veiksmažodžių formos alternatyviai kaitaliojamos: užmigo – negęsta, nemigdo, neužmigdys, nenuramins – ieško, atspės, skęsta, nušvis, užsimerks – neras, nežvelgs. Strofas prasmingai diferencijuoja gramatinio laiko kategorijos. Pirmoje būtąjį laiką (užmigo) paneigia esamasis (negęsta, nemigdo). Antroje kaitaliojasi būsimasis ir esamasis (neužmigdys, nenuramins – ieško – atspės – skęsta). Trečioji ištisai atgręžta į būsimąjį. „Pagrindinis atskaitos taškas“ lokalizuojamas ties teigimo ir neigimo, praeities – dabarties – ateities riba.

Eilėraščio rimų sistemoje „ramumo“ principą atitinka rimuojamų balsių monotonija moteriškuose rimuose, „nerimo“ – įvairuojantys vyriškieji rimai.

Nors lyrinis „aš“ nė karto nepaminėtas, subjektyvusis pradas veiksmingas įvairiuose eilėraščio lygiuose. Dėl to eilėraštis palieka sudvasinto kalbėjimo įspūdį.

Tokios tobulos vaizdo ir jausmo pusiausvyros nėra kituose į meditaciją linkstančiuose Maironio eilėraščiuose. Vėlyvesnėje poezijoje mintis paprastai formuluojama atviro emocinio vertinimo lauke, lydima jausminių epitetų, emfatinių sušukimų: „Taip liūdna man kartais ant saulės laidos!“[103], „Kaip tie metai prabėgo!.. Taip ant melsvo dangaus / Ir nušvinta, ir gęsta žaibai!“[104], „Šalin, šalin!.. Ištiesęs ranką, / Tuščia, kas bėga, grąžini!..“[105] Eilėraštyje „Vasaros naktys“, kaip ir „Užmigo žemė“, brėžiama žmogaus ir gamtos („žemės“ ir „širdies“) artumo ir atskirumo riba. Bet tai, kas anksčiau buvo pasakyta pusbalsiu, šnekamuoju stilium, dabar įjungiama į melodines variacijas. Vieninteliame Maironio eilėraštyje, parašytame baltosiomis eilėmis, rimo funkciją atlieka sintaksiniai ir leksiniai pakartojimai („Ramios, malonios vasaros naktys“ – „Vasaros naktys, ramios malonios“ – „Jūs tiktai vienos ramios, vienodos“, „Ko man taip ilgu, ko man taip liūdna?“ – „Ko gi taip liūdna? Ko gi taip ilgu?“, „Viskas nutilo, viskas nurimo“ – „Viskas užmigo, viskas nurimo“), priešpriešos („Tiek tų ant žemės sielvartų, vargo!..“ – „Jūs tiktai vienos ramios, vienodos“, „Migdote gamtą saldžia svajone!“ – „Kam gi nemigdot mano troškimų?“).

Meditaciniame eilėraštyje retorinės figūros, adresuojamos ne potencialiam klausytojui, o pačiam sau, kuria nutrūkstančios šnekos įspūdį. Klausimų ir sušukimų seką motyvuoja susimąstymo situacija:

Negana mano sielą verpetai
Benešiojo ir daužė keliais?
Ar ant veido daug ženklinę metai
Bent jau kartą nurimti neleis?

O, tie norai širdies begaliniai!
Argi jie be kapų neužmigs?

[103] Maironis, *Rinktiniai raštai*, p. 141, eil. „Saulei leidžiantis“.
[104] *Ibid.*, p. 131, eil. „Senatvė“.
[105] *Ibid.*, p. 159, eil. „Rudens dienos“.

Argi valandai vien paskutinei
Šaltą atilsį jie tepaliks?[106]

Mintį apibrėžia įvairios semantinės opozicijos. „Liūdesyje" sielos verpetai, „norai širdies begaliniai" supriešinami su „šaltu atilsiu", „rūbais šalnos", veidą ženklinantys metai – su praradusia ženklumo galią ir balsą gamta („Bet ten ąžuolas, metais šlamėjęs, / Neprašneks! Rytmečiais neatbus!"). „Senatvėje", išreiškiančioje rezignacinį supratimą, kad istorinė kartos misija baigta[107], opoziciją sudaro cikliškai sugrupuoti laiko konceptai („Vien tik budi žvaigždė naktimis!" – „Tegul šviečia žvaigždė jų kapams!"; „šaltas kapas", „pakrypusio kryžiaus", „patalą šaltą kapų" – „pražus", „kaulai bepus") ir žmogaus „keliai", nykimas („beržas apsenęs", „susti nenori") ir jaunystė („tarp linksmo jaunimo", „Žiebė mums iš akių spinduliai", „Laikas vietą užleisti vaikams").

Eilėraštyje „Rudens dienos" išgyvenimo ir aplinkos priešprieša pasuka lyrinį vyksmą iš įprastos Maironiui gamtos erdvės į uždarą interjerą. Žmogus, atitvertas nuo didžiojo pasaulio „neprietelių – sienų", „pastogės svetimos", praradęs kolektyvinius siekius ir širdies troškimų begalybę, bene pirmąsyk Maironio poezijoje atsiduria priešais tuštumą. Jos neatveria nė gamtos laikas, sustingęs nuobodžiame „pilkų dienų" kartojimesi. Kalbėjimas antruoju asmeniu įveda pašalinio stebėtojo požiūrį, abejingą konkretybę: „O šaltas, purvinas vanduo / Už lango teška. Tai ruduo!"[108]

IV

Maironio poezija, atsiskyrusi nuo lyrinio pasakojimo (aušrininkų eilės), sustiprino paradigminius teksto organizavimo principus. Pasakojimo tekste žodis orientuojamas mažiausiai dviem kryptimis – į pasakotojo asmenybę, pasakojimo situaciją ir pavaizduotąjį pasaulį.

[106] *Ibid.*, p. 151, eil. „Liūdesys".
[107] Irena Kostkevičiūtė, *Kritinis realizmas lietuvių prozoje XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956, p. 287; Vanda Zaborskaitė, *op. cit.*, p. 320–322.
[108] Maironis, *Rinktiniai raštai*, p. 159, eil. „Rudens dienos".

„Juo ryškesnė pavaizduotojo pasaulio struktūra, juo labiau paslėpta naracinė situacija, ir antraip – atvirą pastarosios manifestavimą lydi atitinkamas herojų pasaulio „pritildymas"[109]. Pasakojimo struktūrose pirminis reikšmės vienetas – sakinys įeina į aukštesnio lygio reikšmės derinius, aukštesnės pakopos segmentai įtraukia, prislopina žemesniojo lygio segmentus. Poezijoje už stambesniųjų lingvistinių vienetų matyti smulkesnieji. „Už sakinio – savarankiška žodžio vertė. Už žodžio reikšmės – semantinės dalelytės, koreliuojančios su žodžių darybos komponentais. Už eilutės – jos statybiniai vienetai: skiemenys ar kirčių ansambliai"[110].

Maironio eilėraščiuose, kaip apskritai romantizmo poezijoje, matyti šių dviejų kompozicijos principų sintetinimo tendencija. Akivaizdžiai ji pasireiškia „antrojo personažo" įvedimu eilėraščiuose – kaukėse. Kitur personažų santykiai sudėtingesni.

Istorinės tematikos eilėraščiuose veikiančiųjų asmenų rolės paskirstomos hierarchiškai. Lėmėjo vaidmenį atlieka tėvynė – pašaukianti savo sūnus į žygį („kas tėvynę praras, / antros neišmels apgailėjęs"[111]) ir jį sankcionuojanti („Mylimasis už tėvynę galvą ten padėjo"[112]). Sankcijos galią turi ir dangiškieji (pagoniški arba krikščioniški) personažai: „Užtemęs dangus / Mėto tankius žaibus", „Sutrinko miškai, / Lyg Perkūnas aukštai"[113], „Kam nusviro galva, tam dangaus angelai / Vainiką iš deimantų pina"[114], „Ir paguldė daug brolių greta milžinų, / O viešpats jų priglaudė dvasią"[115]. Eilėraštyje „Oi neverk, matušėle!" transcendentinį regėjimo tašką, iš kurio vertinama istorijos eiga, žymi „teismo diena paskutinė".

Kaip lėmėjo valios vykdytojai pasirodo istoriniai arba tautosakiniai personažai: Vytautas, „mūsų pulkai", „kareiviai", „lietuviai barzdočiai" ir „jaunas sūnus", „sesutė", „bernužėlis".

[109] Janusz Sławiński, *op. cit.*, p. 83.
[110] *Ibid.*, p. 141–142.
[111] Maironis, *Rinktiniai raštai*, p. 69, eil. „Oi neverk, matušėle!"
[112] *Ibid.*, p. 126, eil. „Eina garsas".
[113] *Ibid.*, p. 113, eil. „Milžinų kapai".
[114] *Ibid.*, p. 69, eil. „Oi neverk, matušėle!"
[115] *Ibid.*, p. 70, eil. „Oi neverk, matušėle!"

Epinio vaizdavimo ir lyrinio vertinimo santykis įvairuoja. Eilėraštyje „Eina garsas“ „bernelio“ ir „mergelės“ balsai pateikiami be autoriaus komentaro, diferencijuojami lyrinės raiškos priemonėmis. „Mergelės tariamuose žodžiuose ritminis kirtis daug rečiau sutampa su metriniu, užtat jos kalba ‘lengvesnė’, skubesnė, labiau sujaudinta, o bernelio – griežtesnė, valingesnė. Tuos skirtumus paryškina dar ir ‘šiurkštesnė’ pirmųjų dviejų posmų orkestracija“[116]. Eilėraštyje „Oi neverk, matušėle!“ pasakotojas, reprezentuodamas kolektyvinį subjektą („mūsų pulkai“), neutralizuoja istorinę distanciją, ornamentuoja pasakojimą retorinėmis figūromis: „Oi neverk, matušėle“, „Taip nelaužyk sau rankų“, „Baltveidės oi verks, nes mylėjo!“. „Milžinų kapuose“ lyrinio „aš“ balsas girdėti pasakojimą nutraukiančiuose sušukimuose („Tarp tyrų plačių / Ne staugimas žvėrių; O ne!“, „Klaidu tarp miškų!“, „O, buvo mūšys!“), dabarties požiūrį reiškiančioje paskutinėje strofoje.

Istoriniame pasakojime chronologinę priešpriešą „prieš tai“ – „po to“ atitinka turinio inversija. Tematinė išvada apverčia pradinę situaciją[117]. Šiuo principu grindžiamas kompozicinis rėmas eilėraščiuose „Milžinų kapai“ („Galanda kirvius, / Kalavijus aštrius / Ir juodbėrį žirgą balnoja“ – „Tik kūnų šimtai, / Suvartyti keistai, / Ilgai, dar ilgai ten ilsėjos“), „Eina garsas“ („Pasilik, sesute, sveika! Nuramink širdelę: / Aš pagrįšiu nepražuvęs į tėvų šalelę“ – „Nekalbėsi, bernužėli, man meilių žodelių! / Neužmausi aukso žiedo ant baltų rankelių!“), baladžių „Čičinskas“, „Jūratė ir Kastytis“ siužetinė perspektyva. Chronologinę priešpriešą silpnina polinkis į kompozicinę simetriją. Eilėraštyje „Oi neverk, matušėle!“ priešpaskutinės strofos semantika realizuoja pirmosios numatymą („Kad pavirtęs, kaip ąžuolas girių puikus, / Lauks teismo dienos paskutinės“ – „Ir paguldė daug brolių greta milžinų, / O viešpats jų priglaudė dvasią“), o kompozicinis žiedas grąžina į pradinę poziciją. „Milžinų kapuose“ pavaizduotojo pasaulio lygyje supriešinama praeitis (siužetinis vyksmas) ir dabartis („Dabar ten baisu“). Pasakojimas šią priešpriešą neutralizuoja. Apie epinę praeitį ir

[116] Vanda Zaborskaitė, *op. cit.*, p. 314.

[117] Algirdas Julien Greimas, *Du sens: essais sémiotiques*, Paris: Éditions du Seuil, 1970, p. 187.

dabartį kalbama esamuoju laiku, apie „mūšį“ – būtuoju. Iš būdingos mitiniam pasakojimui „kovos“ ir „pergalės“ opozicijos pašalinamas antrasis narys. „Mūšys“ svarbus ne rezultatais, o kaip vykdytojo narsumo charakteristika.

„Buitinės“ tematikos eilėraščiuose akcentuojama ne laiko kaita, o pastovumas, kartojimasis. Eilėraštis „Uosis ir žmogus“ iki 1927 m. buvo spausdinamas iškalbinga antrašte „Gyvenimas eina ratu“. Pasikartojantis gimimo ir mirties ratas čia jungia žmogų ir gamtą: „augo uosis gražus“, „lapais žaliavo“, „uoselis žalsvutis išdygo“ – „vygė“, „lopšys“, „kūdikis klykti pradėjo“, „auk, maželi gražus“; „daužė jį viesulai“, „baidos šiaurio aštraus“, „lenkias žemyn“, „kirvis aštrus“ – „karstui“, „tėvai susenėjo“. Eilėraštyje nėra personifikuoto personažo, atliekančio lėmėjo funkciją, nebent lėmėju laikytume uosį, kuris, kaip pasaulio medžio analogas, įkūnija gyvenimo principą. Tada vykdytojo vaidmenį atliktų „žmogus“, „tėvai“, „pati“.

Eilėraštyje „Augo putinas“ gyvenimo kartojimąsi nurodo augantis, žaliuojantis, skleidžiantis prieš saulę žiedus ir sirpinantis uogas putinas. Paralelizmo pagrindu prie jo šliejasi gamtos metaforomis apibūdinamos „mergaitės“ („Kaip lelijų, baltų ir aukštų“, „Žydi veidu, kaip putinas“, „Kaip aguonos“, „veidu, kaip rožė, žydėjo“, „lyg gėlelė“) ir įvardyti personažai – Marytė, Juozas.

Maironio poetikos repertuare struktūriškai dominuoja oratorinis eilėraštis. Jis davė tiesioginių impulsų šio tipo raidai XX a. lietuvių poezijoje. Tačiau Maironio eilėraštis sinkretiškai jungia ir kai kuriuos dainiškumo, lyrinės meditacijos, lyrinio pasakojimo principus. Pomaironinėje poezijoje šie tipai išsiskiria ir įvairiai transformuojami.

Straipsnis, apibendrinantis „zaborskaitiškąją“ Maironio traktuotę. Jis parengtas pagal 1987 m. lapkritį skaitytą pranešimą.

Pirma publikacija: Vanda Zaborskaitė, „Istorija, kultūra, žmogus Maironio poezijoje“, in: *Literatūra ir kalba*, t. 21: *Maironis*, redakcinė kolegija: Kostas Doveika [et al.], Vilnius: Vaga, 1990, p. 13–21; skelbiama iš: Vanda Zaborskaitė „Istorija, kultūra, žmogus Maironio poezijoje“, in: Vanda Zaborskaitė, *Tarp istorijos ir dabarties: literatūra, atsiminimai, publicistika*, Vilnius: Tyto alba, 2002, p. 74–83.

VANDA ZABORSKAITĖ

Istorija, kultūra, žmogus Maironio poezijoje. Maironio gimimo 125-osioms sukaktuvėms

Jau antras šimtas metų nuo to laiko, kai 1885 m. *Aušroje* buvo išspausdintas pirmasis Maironio eilėraštis. Antrą šimtmetį jis gyvena mūsų literatūrinėje sąmonėje, veikdamas ją tai akivaizdžiomis įtakomis, tai vien daugiau ar mažiau įsisąmonintu pačiu savo buvimo faktu. Kartu jaučiame, kad Maironio spinduliavimo erdvė yra platesnė negu tik literatūra. Prieš ketvirtį amžiaus, Maironio gimimo 100-ųjų sukaktuvių minėjime, Vincas Mykolaitis-Putinas sakė: „Mes žinome daug didesnių poetų už Maironį, tačiau Maironis mums kažkas daugiau negu jie“. Pritariame tiems žodžiams. Maironio poezija tikrai yra vienas iš reikšmingiausių tautos dvasinio gyvenimo komponentų, formuojantis tautos pasaulėvaizdį, motyvuojantis jos socialinę elgseną. Daugelis mūsų vaizdinių, emocinių reakcijų ir sprendimų, etinių ir estetinių nuostatų įsišakniję Maironio poezijoje.

Maironis nebuvo teoretikas, ideologas, naujų politinių ar filosofinių idėjų kūrėjas, bet, kaip menininkas, buvo jų reiškėjas. Jis suėmė savin epochos dvasią ir su nepaprasta menine įtaiga ją išsakė – išsakė, kas atitiko istorinio proceso kryptį, kas joje buvo gyvybingiausia, svarbiausia tautos egzistencijai.

Maironio meninis pasaulis susiklostė 1885–1905 metais. Nors vėliau dar parašyta iškiliausių kūrinių, bet šis dvidešimtmetis yra laikas, kai

Maironio poetinis pasaulis įgijo visus esminius bruožus. Kartu tai be galo svarbus lietuvių poezijos raidos etapas. Anksčiau buvo Kristijonas Donelaitis ir Antanas Baranauskas, paskui – Putinas, Balys Sruoga ir ketvirtojo dešimtmečio lyrikų plejada, o toliau ir visa lietuvių poezija iki pat mūsų dienų. Maironis – būtina grandis tarp šių dviejų istorinių blokų. Be jo ankstesnis literatūros etapas būtų buvęs tarsi neužbaigtas, ir nebūtų galėję būti to, kas atėjo vėliau.

Minėtame dvidešimtmetyje lemiama data – 1895-ieji. Tada pasirodė *Pavasario balsai, Tarp skausmų į garbę, Kame išganymas* – lyrika, poema, poetinė drama. Maironis atskleidė meninio žodžio galimybes visose trijose literatūros rūšyse ir sukūrė meninį universumą, su kuriuo prasmių horizontais ir žodžio įtaiga ano meto lietuvių literatūroje susilyginti negalėjo niekas. Šito tad universumo centre atsistojo žmogus, pasižymintis esminiais savo būties parametrais. Jo santykis su tauta, jos istorija ir kultūra čia yra svarbiausias.

Tauta Maironio poezijoje – pagrindinė pasaulio istorijos kategorija. Pasaulio istorija jam yra tautų istorija. Iš čia kiekvienos tautos savaiminis būtinumas ir reikšmingumas. Istoriją Maironis apibūdina etikos kategorijomis ir žvelgia į ją kaip į kelią, kuris veda į teisingumo būklę, atitinkančią aukščiausiojo būties principo tikslus. Ši būklė – tautų lygiateisiškumo įgyvendinimas. Lietuvos atsistojimas greta kitų tautų jam yra ir poetinė svajonė, ideali vizija, ir įvykusio fakto džiaugsmas. Tauta poetui – ne vien savo tauta. Visų tautų pastangos išsivaduoti iš priespaudos, išsikovoti savarankišką būtį gauna aukščiausią – Amžinosios Teisybės ir Meilės – sankciją. Jis poetizuoja vengrų, suomių ir graikų, pietų slavų ir sorbų tautinius sąjūdžius („Laimėkite, jaunos pakylančios šalys!“[1]).

Tautiniai sąjūdžiai suvokiami kaip būtina pasaulio istorijos proceso grandis. Iš čia ir džiaugsminga Maironio poezijos tonacija, jaučiant, jog lemta gyventi tokiame laike, kai aiškiai girdimas pasaulio istorijos pulsas, sutampąs su savo tautos istorijos tėkme („Aplinkui jau žydi visur atgimimas, / Išpančiotos tautos gyvuoja laisvai. / Ir Lietuvai lemtas ne kitas likimas, / Ir Lietuvai laisvės išauš rytmečiai!“[2]).

[1] *Jaunoji Lietuva*, V:I.

[2] *Jaunoji Lietuva*, VI:XIV.

Gyvenamasis laikotarpis Maironiui ryškiai atskleidžia tautų vertę, ypač mažų tautų, kurios ilgai buvo iškritusios iš pasaulio istorijos vyksmo, o dabar vėl į jį sugrįžta, manifestuodamos visų tautų laisvės, apsisprendimo, lygybės principų visuotinį galiojimą ir reikšmingumą. Savo tautą jis mato didžiojoje tautų bendrijoje kaip bendro proceso dalyvę, seseriškų tautų likimo bendrininkę, anų likimuose ir žygiuose atsiveria jo tautos kelias. Išvesti tautą į šį kelią yra jo kartos istorinė misija, kurios sunkumas ir garbingumas uždeda ypatingą atsakomybę.

Tautos istorijos reflektavimas – viena iš esminių Maironio kūrybos atramų. Lietuvos istorijos poetinėje idėjoje išryškėja trys atžvilgiai: yra herojiškoji praeities Lietuva, yra tragiški tautos „užmigimo", „apmirimo" amžiai ir yra atgimimo laikas.

Maironio kuriama senosios Lietuvos vizija iš dalies tęsia XIX a. pradžios ir vidurio tradiciją, kuriai poetas randa lakonišką ir įspūdingą išraišką. Jam būdingas savitas atrankos ir koncentracijos menas, davęs tautai „senovės mitologiją" – Gedimino, Kęstučio, Birutės Lietuvą, kur „[...] Vytautas didis garsiai viešpatavo, / Ties Žalgiriu priešus nuveikęs piktus", kur „bočiai už laisvę tiek amžių kariavo", kur „mūsų tėvynė ir buvo, ir bus"[3]. Tai Lietuva, plytinti mitiniame laike, kai „Kalbos nemindžiota gimtinės, / Nė dainų mūsų Lietuvos"[4]. Šių vaizdų įtaigos šaltinis – ne tik poetinė energija, bet ir autoriaus bei adresato gyvai suvokiama analogija su savo epocha. Tolimų laikų karinė heroika ir šlovinga karžygių mirtis siejosi su pasipriešinimu carizmui ir jo aukomis („Ten už upių plačių žiba mūsų pulkai; / Jie mylimą Lietuvą gina; / Kam nusviro galva, tam Dangaus angelai / Vainiką iš diemantų pina"[5]).

Senoji Lietuva pagal Maironio istoriosofinę koncepciją pasaulio istorijos procese labiausiai dalyvavo karinėmis ir politinėmis formomis. Ji sukūrė valstybę, lėmusią Žalgirio pergalę, gynusią Europą nuo turkų ir totorių antplūdžio. Kultūros sferą ji praturtino unikalaus

[3] Eil. „Kur bėga Šešupė".
[4] Eil. „Tėvynės dainos".
[5] Eil. „Oi neverk, matušėle!"

poetiškumo mitologija ir dainomis, kurias, anot Maironio, „didžiausias vokiečių poetas Goethe [...] vadino poezijos perlu“[6]. Bet dėl tragiškų istorinių aplinkybių jai nebuvo lemta įsitvirtinti Europos tautų bendrijoje. Pragaištingą vaidmenį atliko tai, kad, pavėluotai priėmusi krikštą, lietuvių tauta pasijuto „tarytum perblokšta, mirtinai nugalėta, neteko pasitikėjimo savimi ir ėmė merdėti“[7]. Pamažu ji neteko savo šviesuomenės, valstybinio savarankiškumo, tarsi apmirė ir penketą amžių laukė atgimimo.

Šio laikotarpio tautos būtis siejama su mirties ir prisikėlimo mitologija – ir bibline, ir senosios agrarinės kultūros. Tuo pagrįstos istorinės koncepcijos optimizmo negali nustelbti jokie kentėjimai, nelaimės, vargai, nes prisikėlimas yra nenugalima pasaulio vyksmo jėga: po žemę sukausčiusios žiemos visados ateina pavasaris, žemėje palaidotas grūdas visados pakyla gyvybės želmenimis, po nakties visados išaušta rytas – iš tokių ir panašių vaizdinių formuojasi būdingiausios Maironio metaforos.

Idealus pasaulio būvis poetui – laisvų tautų bendrija, į kurią veda objektyvus istorinės pažangos dėsnis. Galutinių istorijos tikslų požiūriu jis yra moralus. Užtat tautų pavergimas tai nusikaltimas „šventčiausioms teisybėms ir tiesoms“[8], ir už jį baudžia pati istorinio proceso eiga:

Bet amžių baisi Nemezida užslinks!
Ji eina kaip Dievo rūstybė.
Galingą pirmiausiai gal sau išsirinks:
Prieš ją krito Romos galybė.[9]

Teisybę, teisingumą Maironis išpažįsta kaip aukščiausią pasaulio principą, kuriuo pagrįsta moralinė pasaulio tvarka. Užtat teisinė sąmonė poetui yra svarbi kultūros sudėtinė dalis. Su juridinės veiklos

6 [Maironis], *Maironio raštai*, t. 4: *Lietuvos praeitis*, Kaunas: „Raidės“ spaustuvė, [1926], p. 21.
7 *Ibid.*, p. 99.
8 *Tarp skausmų į garbę*, VII.
9 *Tarp skausmų į garbę*, „Užbaiga“.

sfera susiję daugelis Maironio poemų personažų, be to, ir paties Maironio daktaro disertacijos tema *Paskaitos apie teisingumą ir teisę*. Visoms tautoms jis linki teisėtumu pagrįstos demokratinės tvarkos:

perblokšta
Karalių! Josios ateitis,
Ir jos valdžia, ir jos likimas
Tur prigulėt nuo jos žmonių![10]

Atgimimas Maironiui yra esminis posūkis tautos istoriniame kelyje. Tai sugrįžimas į pasaulio istorijos eigą, atbudimas iš ilgaamžės neistorinės būties. Maironio istorinės koncepcijos naujumą žymi jos atvirumas. Poeto suvokime tautos istorija nukreipta į ateitį. Jis teikia tautai naujus laiko matmenis, kalba apie ją ne tik būtuoju, bet ir būsimuoju laiku.

Silpnas kultūros prado reiškimasis pakirto senąją Lietuvos valstybę – tokia, pasak Maironio, svarbiausioji Lietuvos istorijos pamoka. Dabartis privalo visas tautos jėgas sutelkti kultūros kūrybai – vien tai garantuoja tautos gyvybę ir ateitį. Maža tauta yra stipri kultūros didumu. Kultūros vertės motyvas skamba ankstyviausiuose poetiniuose kūriniuose. Poemėlėje *Lietuva*[11] greta praeities istorijos didvyrių iškyla Donelaitis, Liudvikas Rėza, broliai Juškos, Adomas Mickevičius ir ypač Baranauskas, kuris laikomas didžiausiu atbundančios Lietuvos dainium, pirmuoju atgimimo reiškėju. Keičiasi žmogaus asmeninės vertės kriterijai. Su senovės Lietuva siejosi „didvyrių", „milžinų" figūros. Dabar didvyriai ir milžinai – nebe karinių žygių herojai, o kovotojai ir kentėtojai už naują tautos būtį, už pergales dvasios regionuose, kovotojai ne ginklu, o valios jėga ir ištverme, kultūros vertybių kūrėjai.

Dvasinę kultūrą Maironis laiko tautos gyvybės apraiška ir garantu. Šitoks požiūris – jo tautinės programos kertinis akmuo.

Pirmoji, aukščiausioji kultūrinė vertybė Maironiui yra kalba. Ją jis ne tik poetizuoja savo eilėraščiuose, bet visa kūryba atveria jos

[10] *Mūsų vargai*, V. Šios eilutės yra tik 1920 m. *Mūsų vargų* leidime; variante, paskelbtame 1926 m. pasirodžiusiame antrajame *Raštų* tome, šio fragmento neliko.

[11] Poema rašyta 1888 m., likusi rankraščiu.

galimybes. Jo talentas pirmiausia ir pasireiškė kalbos sferoje. Poetinis žodis, liaudies dainoje žėrėjęs daugelį šimtmečių, rašto kalboje gludintas nuo Abraomo Kulviečio, Stanislovo Rapolionio ir Martyno Mažvydo laikų, Maironio kūryboje prasiskleidė iki tol neregėtu skambumu, vaizdingumu ir raiškumu. Jis sukūrė tokių įvaizdžių ir metaforų, tokį žodžio intonacinį ir ritminį lankstumą, kuriuo galėjo išsakyti visą žmogaus gyvenimo pilnatvę. Jis kalbėjo apie tokius dalykus, kurių ištarti ir pavadinti iki jo niekas nemokėjo ir net nebandė. Jis suvokė svarbųjį savo laiko tikslą – lietuvių kalbą iš buitinės kalbos paversti kultūros kalba. Šitai laikė esmine savo, kaip poeto, misija ir ją vykdė su didžiausia atsakomybe. Pirmosios poemos *Tarp skausmų į garbę* pratarmėje jis 1893 m. rašė būgštaująs, kad skaitytojams poemos „rūbai pasirodys dar šiurkštūs ir stori, eisena gana sunki", ir dar priduria:

> Bet neužmirškit, broliai, jog einu keliu visai nauju ir neišmintu, jog lietuviškas liežuvis ypatingai poezijoje visai dar neišdirbtas, ir ant vieno sakinio reikia ne kartą rymoti ilgomis valandomis, iki išrandi atsakantį išreiškimą savo mislies.[12]

Maironio poezijos leidimai rodo, kaip rūpestingai jis dailino ir tobulino savo kalbą, kol ji lietuvių poezijai tapo klasikine norma.

Maironiui rūpėjo ne tik meno, bet ir mokslo kalba. Jis rungėsi su kalbine medžiaga, versdamas iš lotynų kalbos į lietuvių savo *Paskaitas apie teisingumą ir teisę*, stengdamasis turtinti filosofinę terminiją. Džiaugėsi 1920 m. steigiamu Lietuvos universitetu, o pirmiausia tuo, kad mokslas čia bus kuriamas lietuvių kalba, turėdamas mintyje, jog kuo platesnės intelektualinio gyvenimo sritys atsivers lietuvių kalbai, tuo kalba taps tobulesniu, tikslesniu ir lankstesniu dvasinio tautos gyvenimo instrumentu. Maironiui rūpėjo lietuvių kalbos būklė mokyklose, ir kai tik po 1905 m. revoliucijos atsirado galimybė įvesti Lietuvoje lietuvių kalbą bent kaip atskirą discipliną, jis dalyvauja sudarant lietuvių kalbos pirmąją programą.

[12] Žr. Maironis, *Raštai*, t. 2: *Poemos*, knygą parengė, komentarus parašė Irena Slavinskaitė, Vilnius: Vaga, 1988, p. 344.

Poetinėje kultūros koncepcijoje, kurią Maironis skelbė lyrikoje, deklaravo poemose, į „kultūros" vietą jis dažnai metonimiškai deda „mokslą".

Daugiau mokslo vyrų! Galingas jų žodis,
Ką gal Lietuva, svetimtaučiams parodys,
Jos vardą aukštai užrašys! Į mokslą! Į mokslą su norais giliais!
jis vardą lietuvių apdengs spinduliais!
Jis mūsų didvyrių lopšys.[13]

Maironio poemose aukštinami mokslininkai, menininkai. Bet rūpi jam, žinoma, tautos dvasinės kultūros visuma – visa, kas gali augti, nešti vaisių tik kaip visuminio tautos gyvenimo dalis, susieta su tautos istorine patirtimi, paremta praeities kultūrine tradicija.

Per kultūrą reiškiasi tautos gyvybė, ir kultūros nacionalinis savitumas Maironiui nėra problemiškas, toks jis taps ateinančiai menininkų kartai. Lietuvių kultūra remiasi neabejotinu savitu etniniu valstietišku pagrindu („Jei nori atrasti lietuvį šiandieną, / Ieškok, kur aprūkę šiaudiniai stogai"[14]). Kalba, tautosaka, papročiai, dorovinės normos – visa tai, pakelta į aukštesnį sąmoningumo lygį, susieta su istorinio tęstinumo mintimi, su pilietine ir politine savivoka, ir sudaro jam lietuvių kultūros visumą, kurią jis reiškia ir aukština poetinėmis emblemomis. Jo santykio su tautos kultūra poetinė kvintesencija yra *Raseinių Magdės* įžangos pirmieji posmai:

Mylėk, lietuvi, tą brangią žemę
[...]
Mylėk jos kalbą, senovės būdą
[...]
Mylėk prabočių kapus garbingus [...].

Tautos kultūros savitumas Maironiui ne tik savaime suprantamas, bet ir labai svarbus. Tačiau toji kultūra nefunkcionuoja poetui užda-

[13] *Jaunoji Lietuva*, VI:XIV.

[14] *Jaunoji Lietuva*, V:II.

roje ir apribotoje erdvėje. Ji yra atvira pasaulio kultūrai, dar daugiau – jos egzistavimo prasmė ir pateisinimas yra jos įnašas, jos dalyvavimas visuotinėje pasaulio tautų kultūroje.

Maironio tautos ir kultūros samprata esmingai susijusi su augimo ir tobulėjimo idėja. Tikroji tėvynės meilė jam yra norėjimas, rūpestis ir pastanga, kad tautos kultūra įgautų universalią vertę, taptų žmonijos kultūros dalimi.

Tautos gyvenimas ir skleidimasis istoriniame laike nėra sklandus ir savaiminis, jis „neina kaip saulė ramiai, be karionės"[15]: tai grumtynės tarp melo ir tiesos, istorinio regreso ir pažangos jėgų. Keitimasis, mainymasis ir drauge augimas, tobulėjimas yra istorinis dėsnis. Bet žmogus šiame procese nėra bevalė ir bejėgė istorijos jėgų blaškoma būtybė. Maironio kūryboje, visų pirma poemose, svarbi yra tautinio apsisprendimo situacija. Ji įtraukia individą į pasaulio istorijos procesą, rodo žmogaus priaugimą arba nepriaugimą prie gyvenamojo momento, istorinio proceso krypties suvokimą arba nesuvokimą. Šis apsisprendimas nėra vien intelektualinis aktas. Maironiui jis yra susijęs su etinėmis pareigos ir atsakomybės kategorijomis. Žmogui neduota kitokios buvimo formos, kaip buvimas tautoje. Tradicinėje kultūros fazėje šis būvis natūralus, instinktyvus, nereflektuojamas („čia močiutė užlingavo raudomis mane [...]", „čia užaugau, iškentėjau aš kančias visas [...]"[16]). Bet vėlesnėse ir dinamiškesnėse kultūros stadijose tautinė priklausomybė tampa problemiška. Jau reikia sąmoningo identifikavimosi su viena ar kita tauta; reikia mąstymo, argumentuoto pasirinkimo, reikia neužsisklęsti bemintėje, inertiškoje buityje, nepasiduoti žemiems savanaudiškumo ir servilizmo potraukiams. Šis apsisprendimas pastato žmogų prieš išdavystės–ištikimybės dilemą. Pasirinkti savo tautos išsižadėjimą Maironiui tolygu išduoti motiną. „Išgamos", „tautos pabėgėliai" Maironio smerkiami pikčiausiose satyrose. Priešingai – žmogaus sutapimas su tauta visados aukštinamas ir poetizuojamas. Šią žmogaus situaciją pasaulyje Maironis savo poezijoje ypač pabrėžia ir sureikšmina. Suvokiame

[15] *Jaunoji Lietuva*, V:I.

[16] Eil. „Mano gimtinė".

mūsų kultūroje būtent Maironį kaip iškiliausią žmogaus ir tautos ryšio reiškėją.

Maironio poetinio pasaulio žmogus įsišaknijęs savo istoriniame laike, o kartu esti universalioje žmogiškos paskirties ir lemties situacijoje. Žmogus čia nėra savo paties matas, jis susietas su kažkuo didesniu ir bendresniu. Pasaulio vyksmas yra žmogaus, jo individualios būties reiškimosi scena, ir jo gyvenime galioja tie patys kovos ir įtampos dėsniai. Kaip istorijos procese neteisybė, priespauda, smurtas žadina ir tvirtina viltingas, gyvybines tautos jėgas, taip ir žmogaus gyvenime kliūtys, kančia, skausmas sužadina dvasinę energiją, kuriamąsias jėgas:

Taip prūdas, platus ir tamsus nuo vandens,
Kad audra paleidžia upes,
Išlauždamas spragą – kastinę akmens,
Krantus, rodos, savo pames.

Bet audra prabėgo: sušvito dangus;
Vėl užtvenktas prūdas plačiai;
Tik mala, sujudinęs girnų sparnus,
Ir miltais išeina rugiai.[17]

Istorijos procese šis žmogus – ne dalyvis, o veikėjas, klausąs vidinio sielos balso, verčiančio kurti naujas gyvenimo formas. Esamybė niekados jo nepatenkina. Veiklos orientyrai – Tiesos ir Meilės principai. Gyventi pagal Tiesos reikalavimą – tai visomis savo dvasios pajėgomis stengtis suprasti pasaulį ir savo vietą jame. O tiesą suradusį protą veiklai, kūrybingam ir pilnatviškam gyvenimui įkvepia meilė. Ji yra pagrindinė gėrį kurianti jėga. Ką žmogus daro iš meilės, mylėdamas, tas lemia gėrio ir teisybės laimėjimą:

Į darbą, vyrai! Šalį jauną
Prižadins meilės rytmetys;
Galybė meilės viską griauna:
Žiemos ledus ji sutirpdys.[18]

[17] *Tarp skausmų į garbę*, VIII.

[18] Eil. „Užtrauksme naują giesmę".

Meilė – universali jėga, sujungianti žmogų ir pasaulį:

[...]
Vien meilę norėtum dainuoti,
Apimti pasaulį, priglaust prie širdies,
Su meile saldžiai pabučiuoti![19]

Mylėdamas žmogus pajunta dvasios jėgą, išgyvena šviesiausias dvasios akimirkas:

Man ranką padavei jautriai
Ir jauną širdį atdarei
Bendros žvaigždės vardu;
Dabar ar juokias ateitis,
Ar sopa verkia mums širdis,
Jaučiu ašai už du.[20]

Poetinėje pasaulio sampratoje aukščiausia meilės forma – tėvynės meilė. Maironio poezijoje ji nėra retorinė deklaracija, o pavergia ypatinga poetine energija ir temperamentu. Tai aistra, gimininga Platono Erotui, keliančiam sielą į grožio ir gėrio sferas.

Maironio talento prigimtis, jausenos pobūdis lėmė, kad jo poezijoje tėvynė ir mylimoji dažnai susipina viename švytinčiame ir besikeičiančiame vaizde, kad tėvynė personifikuojama moters idealizuota figūra. Šitaip yra jo ankstyvojoje poezijoje, šitaip ir vėlesnio laikotarpio kūryboje. Antroji *Mūsų vargų* preliudija prasideda meilės lyrika („Iš Danutės akių tai dangus, tai naktis; / Jų gelmė – amžina paslaptis!..“[21]). Toliau šis motyvas keičiasi, įgyja naują prasmę ir pabaigoje išsilieja jaudinančia tėvynės meilės giesme:

Daug kentėjus šalis, žeme bočių senų,
Pasiilgusi saulės dienų!

[19] Eil. „Pavasaris“.
[20] Eil. „Ant Drūkšės ežero“.
[21] Maironis, *Mūsų vargai*, Kaunas: A. Petronio knygynas, 1920, p. 4, „Praeliudium“, II. Paskutinėje poemos redakcijoje antrosios preliudijos neliko.

Atsibuski ir kelkis, džiaukis veidu viešu:
Tau pavasario gandą nešu.
Aš tau giesmę nešu, giesmę pilną vilties
Po sunkios vakarykščios nakties!
Daug kentėjus, tėvyne, užmirški vargus!
Juk tu mano naktis ir dangus![22]

Taip Maironio poezijoje susilieja asmeniškiausi širdies išgyvenimai ir, pasak Georgo Hegelio, „tautos interesų, vaizdinių ir siekimų visuma“[23]. Čia skleidžiasi būsenos, kuriomis žmogus pasireiškia tautoje, o kartu atsiveria universalios sielos gyvenimo situacijos. Visa tai turi, kaip sakėme iš pradžių, ne tik literatūrinę vertę. Tai ne vien formuoja tautos estetinį jausmą. Maironio poezijos veikiama klostėsi pastaruoju šimtmečiu visa dvasinė lietuvių kultūra. Per tą laiką ne kartą keitėsi meninis skonis; keitėsi tautos istorinės-socialinės egzistavimo sąlygos; keitėsi gamta, prarasdama savo pirmapradį tyrumą; keitėsi pagaliau ir žmogus, tapdamas vis daugiau rafinuotas ir vis mažiau harmoningas, gal ne vienu atveju prarasdamas gilumos ir aukštybių matmenis. O Maironio poezija tebėra orientyras, pastovus atskaitos taškas, kurio negalime išleisti iš akių, jei norime suprasti save, įvertinti savo mokėjimą paklusti pareigai, pajausti atsakomybę, jei norime pažvelgti į savo gyvenimą didžiųjų Tiesos ir Meilės vertybių šviesoje.

[22] *Ibid.*, p. 4, „Praeliudium“, II.

[23] Georgas Hegelis, „Estetikos fragmentai“, in: *Poetika ir literatūros estetika*, t. 1: *Nuo Aristotelio iki Hegelio*, sudarė ir įvadą parašė Vanda Zaborskaitė, Vilnius: Vaga, 1978, p. 381.

Straipsnyje aptariamas nedaug tegarinėtas Maironio kūrybos aspektas – sąsajos su muzika.

Pirma publikacija: Vytautas Landsbergis, „Maironis ir muzika", in: *Literatūra ir kalba*, t. 21: *Maironis*, redakcinė kolegija: Kostas Doveika [et al.], Vilnius: Vaga, 1990, p. 179–184; skelbiama iš: *Ibid.*

VYTAUTAS LANDSBERGIS

Maironis ir muzika

Ėmusis tokios temos, tenka svarstyti, ką reiškė muzika Maironiui ir ką jis davė muzikai. Istoriškai konkrečiai – lietuvių muzikai. Tiedu aspektai galėtų būti ir ne ką tesusiję: pavyzdžiui, įsivaizduotinas poetas, neturįs didesnio sąlyčio su muzikos menu; jis rašo eilėraščius, kurie dėl savo turinio tinka kompozitoriams, virsta dainomis. Betgi Maironio atveju tie aspektai, atrodo, buvo stipriai susiję. Muzika jam buvo didelės reikšmės dalykas – girdimas, juntamas ir gyvenime, ir poezijoje. Juoba daina, dainos žanras. Ir muzikus turėjo traukti ne vien žodinis Maironio eilių turinys, bet ir skambumas, muzikalumas, patogumas dainuoti. Aišku, tokia teigiama savybė nemažina grynai poetinio įkvepiančio jo eilių svorio, bet, manau, kad tais laikais (ir ypač Lietuvoje!) poezija dar tebebuvo ir s k a m b ė j i m a s, neatskiriamas nuo žodinės, grafinės ir kitokios eilių semantikos.

Tapęs miestiečiu, Maironis mėgo namų muziką: fortepijoną, dainavimą. Jaunystėje, be abejo, gimtąją liaudies dainą. Ir vėliau dainuodavo – pats dainuodavo – anuometinį populiarų repertuarą, ilgėdavosi gimtųjų vietų su jų dainomis. Štai jo, Peterburgo dvasinės akademijos profesoriaus, 1897 m. laiškas:

> Atsisėdau prie rašomojo stalo dirbti kasdieninio paprasto darbo, tačiau protas šį kartą atkakliai atsisakinėjo man paklusti; mintis kaip paukštis skrido kažkur toli toli... į gimtąją šalį, į Dubysos pakrantes, po pažįstamais stogais!..

Kur banguoja Nemunėlis, kur Dubysa miela plaukia,
Ten Lietuva mano miela, ten ir širdį mano traukia!
[...]
Ar atsimenat, Ponia, tą vakarą, sodą, upeliuką ir tą kūdrą, kurioje varlės kurkė? Jau gerai nebeprisimenu, ką ten dainavome [...].[1]

1919 ar 1920 m. vasarą, pasikliaujant Valerijos Čiurlionytės-Karužienės pasakojimu, Maironis viešėjęs Skapiškyje ir sykį vakare, irstydamasis laiveliu po ežerą, nepaprastai gražiu balsu dainavęs „Plaukia sau laivelis“ ir kitas dainas[2].

Kaune Maironis turėjo gerą fortepijoną, smuiką, savotišką muzikinį saloną. Čia skambėdavo vėlgi populiaresnė, tačiau rimta ir nuotaikinga romantinė muzika, kaip antai Frederiko Šopeno noktiurnai (minimi ir Maironio poezijoj). Visa tai nėra be ryšio su Maironio poezijos muzikalumu. Šį ne visai tikslų žodį reikėtų suprasti kaip plačią – gimininga muzikai – Maironio ritmų, asonansų, prozodijos resursų skalę. Čia ne tik „Varpai“ (ar panašūs atvejai), kur skambesys tiesiogiai susijęs su kitais poetinio turinio aspektais. (Antai tolydinė galinga ritmika: „Išsisupus plačiai [...]“[3].) Čia ir juntami – esu tuo įsitikinęs – eilių tempo kitimai, išretinimai bei sutankėjimai, kone girdima, net akimis teskaitant, alsavimo, atodūsio dinamika:

Išvydau ją, kai vakarinė [...][4]
>>>>>>>>>>>>>>>>>>>>>>

Praeisiu, kaip verdą verpetai [...][5]
><><><><><><><><><><><><>

Visa tai galėtų būti specialaus tyrinėjimo tema – Maironio eilių intuityvioji muzika. Kitas klausimas, kokia gi muzikos vieta poeto

1 „Nežinomas Maironio laiškas“ [1897 m. lapkričio 4 d., laiškas iš Peterburgo], in: *Švyturys*, Vilnius, 1972, Nr. 21, p. 11.
2 Užrašyta 1981-12-22.
3 Eil. „Nuo Birutės kalno“.
4 Eil. „Poezija“.
5 Eil. „Pasitikėjimas savimi“.

pasaulėžiūroje, jo išpažįstamose estetinėse ir etinėse vertybėse? Pažvelkime, kas yra Maironiui žmogaus laimė:

[...] jei kada sapnuoja
Užburtas pasakas ir amžinas dausas,
Kai stygos virpančios jo sielai sudainuoja
Ar rūta kvepiančias prisimena kasas.[6]

Taigi – einant atgal nuo paskutinės eilutės – meilė, muzika ir archetipinis žmonijos sapnas apie amžino gėrio šalį. Muzika iš tiesų ir tegali geriausiai, daugiausiai pasakyti apie tuodu kitu, tarpusavy juoba artimu dalyku.

Muzikos reikšmę žmogui, kultūrai Maironis ypatingai teigia visur, kur kalbama apie dainas. (Gal ir ten, kur jo eilėse žmogui prabyla gamtos muzika, pavyzdžiui, miškai, ošiantys apie senovę ir dabartį.) Liaudies dainas Maironis, kaip regis, labai mylėjo, idealizavo, keleriopai akcentuodavo jų reikšmę.

Tėvynės dainos, jūs malonios [...][7]

– taip teigiama estetikos ir etikos vienybė, įkūnyta lietuviškoje dainoje, liaudies dainų kultūroje. „Mūsų gražios ponios", atsižadėjusios, pamiršusios, nebevertinančios viena – dainų grožio, praranda ir kita – natūralų brolišką žmonių ryšį.

Ten močiutė užlingavo
raudomis mane [...][8]

– čia daina, graudi kaip rauda, įkūnija giliausią poeto ryšį su Tėvyne ir tauta; ir jis tai suvokia kaip lemtį – nuo kūdikystės, nejučiomis... Stebėtinai panašiai yra kalbėjęs Mikalojus Konstantinas Čiurlionis: „[...] kompozitoriai [...], būdami savo Tėvynės sūnūs, gauna iš savo tėvų

6 Eil. „Dienų sielvartai".
7 Eil. „Tėvynės dainos".
8 Eil. „Mano gimtinė".

drauge su krauju savo dainų meilę ir dažnai patys nejausdami mėgsta jų būdą ir ypatybes"[9].

Na, ir Tėvynės identifikacija, geografinė, etnografinė... „Ten, kur Nemunas banguoja [...]"[10], „Kur bėga Šešupė [...] / čia skamba po kaimus Birutės daina"[11]. Iš tiesų nerasi kitos šalies, kur po kaimus būtų skambėjus – jau veik šimtą metų! – daina apie Birutę. Šis Lietuvos tapatybės ženklas (minimas ir „Tėvynės dainose") apima daug ką: dainą, istoriją, istorinę poeziją, virtusią daina, grįžusią į liaudį. Panašiai Maironis žinojo jau ir savo poeziją grįžtant, anonimiškai sklindant („niekas manęs neminės"[12]). Kita vertus, taip ryškėja Lietuvos esminiai ženklai Maironio sampratoj: gamta, istorija, daina. Ji turėjo ir po šalis plačiausias aidėti, skambėti, skelbdama apie Lietuvą, simbolizavo visą tautos kultūrą.

Ir pats Maironis kūrė dainas. Ankstyvoji, neužrašytoji arba nebrangintoji poeto kūryba iš karto rado savo žmones, virto dainuojamomis dainomis. (Jis tą žinojo – liudija Juozas Tumas-Vaižgantas.) Gal jau tas jaunatviškas eiles, o vėliau išties nemaža brandžios poezijos Maironis kūrė būtent dainavimui. Apie tai liudija pavadinimai, toli gražu ne šiaip sau metaforiški, kai kada ir struktūra (priedainiai, duetas), ir net vienas kitas žinomas faktas.

Antai Maironio „Lyrikoje" su visais *Pavasario balsų* redakciniais variantais randame: dukart „Dainą" („Ar skauda man širdį?..", „Už Raseinių, ant Dubysos..."), dukart „Senovės dainą" („Oi neverk, matušėle!", „Eina garsas"), dar vieną „Dainą apie senovę", „Putino dainą", „Tautišką dainą", „Jaunimo giesmę", dukart „Marijos giesmę", du giesmės variantus „Šv. Aušros Vartų Marijai"...

Iš žinomų faktų priminsiu du. „Kur bėga Šešupė" atsiranda – pasidaro žinoma – jau 1898 m. ir iš sykio su gaida. Tai privatus užsakymas Česlovui Sasnauskui, Peterburgo šv. Kotrynos bažnyčios vargonininkui ir lietuviškų vakarų dalyviui, suharmonizuoti šią dainą pagal pridedamą melodiją (iš Elžbietos Dausinaitės, Antano Smilgos

9 Žr. Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, *Straipsniai*, parengė Vytautas Landsbergis, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2013, p. 60.

10 Eil. „Mano gimtinė".

11 Eil. „Kur bėga Šešupė".

12 Eil. „Išnyksiu kaip dūmas".

svainės, laiško Česlovui Sasnauskui). Tai daroma su Maironio žinia arba tiesiog jam pageidaujant, mažų mažiausia, žinant apie gaidą. Galėjo būti ir taip, kad gaida gimė kartu su žodžiais arba net anksčiau, kad buvo niūniuojama, kai poetas rašė eiles. Jis juk nenorėjo ir neskelbė eilėraščio, tiktai sykiu su muzika – kaip dainą – gerokai vėliau, 1902 m. *Žinyčioje*[13].

Sasnauskas sukūrė dvi dainas „Kur bėga Šešupė": vieną paprastutės, elementarios melodijos, matyt, tą gautąją suharmonizavęs, o kitą skambią, himnišką, kurią ir dabar pažįstame. Pirmoji pasirodo antrąsyk kaip „Tautiška daina" 1905 m. *Pavasario balsuose* (be natų) ir – tuo pačiu pavadinimu! – *Šaltinyje* (1907, Nr. 1) bei Sasnausko *Lietuviškoj muzikoj*[14]. Aišku, su Maironio žinia, jam ir tekstą gerokai perdirbus, praplėtus.

Pastarajame leidiny, Sasnausko kūrinių serijoje, pasirodė ir „Jau slavai sukilo" net trimis versijomis, vienareikšmiu tiesioginiu pavadinimu: H i m n a s. Jau XIX a. paskutiniame dešimtmety lietuvių inteligentijai rūpėjo himno problema. Antano Baranausko daina „Nu, Lietuva, nu, Dauguva" su protesto, pasipriešinimo ir vilties žodžiais vis dar skambėdavo kaip himnas lietuvių studentų, kitos miesto inteligentijos, net kaimo jaunimo suėjimuose (prisiminkime sceną iš Vaižganto *Pragiedrulių*). Betgi ne viskas joje beatitiko laiko dvasią. Dar anksčiau, negu Vincas Kudirka rašo ir skelbia – su gaida ir harmonizacija! – „Tautišką giesmę", Maironis įteikia Juozui Naujaliui himno žodžius „Jau slaviškos šalys iš miego pakilo..." Sukurtai Naujalio dainai, tiksliau, jos autografui žuvus (sudeginta laukiant kratos; laimei, liko nuorašas, 1963 m. paskelbtas JAV), tik po keliolikos metų vėl turime Sasnausko dainą pagal naujai redaguotus žodžius. Tai būtent „Himnas", kurtas ilgesnį laiką, bene nuo 1905-ųjų metų, tikriausiai šiuo pavadinimu atspindintis ir poeto neatsisakytas intencijas. O prieš tai dar buvo „Kur bėga Šešupė", antrojoje publikacijoje, kaip matėme, siūlanti visuomenei „Tautiškos dainos" pavadinimą ir paskirtį.

13 Žr. *Žinyčia*, Tilžė, 1902, Nr. 4–5.

14 Česlovas Sasnauskas, „I. 'Kur bėga Šešupė' [Natos]", in: Česlovas Sasnauskas, *Lietuviška muzika*, Kaunas-Marijampolė: Dirva, [1909].

Neaplenkė Maironio nė minėtoji Baranausko daina. Tai visai tiksliai žinomas atvejis, kai Maironis kūrė eiles, taikydamas jau esamai gaidai. „Senovės dainą“ jis ir paskelbė 1903 m. su nuoroda visiems *Tėvynės sargo* skaitytojams: „Gaida kaip: ‘Tu Lietuva, tu Dauguva, pasilikit sveikos’“[15]. To teksto, pritaikyto melodijai, buvo prašę peterburgiečiai lietuviai. Dainą chorui tuoj sukomponavo naujas tenykštis muzikas Mikas Petrauskas, o vėliau, ko gero, revoliucijos peripetijose prarado natas, todėl nepaskelbė. (Juodraštis yra išlikęs.) Bet žmonės jau dainavo naujus Maironio žodžius, nebežinodami nei melodijos, nei kompozicijos autorių; veik po dvidešimties metų dainą „Eina garsas“ iš naujo harmonizavo chorvedys Stasys Navickas.

Maironio *Raštų*[16] komentaruose klaidingai nurodomi kiti du kompozitoriai, neva naudoję šiuos žodžius – Sasnauskas ir Naujalis. Tą reikia atitaisyti, o sykiu patikslinti dar porą dalykų. Populiariausią, ligi šiol giedamą „Marija, Marija...“ sukūrė Sasnauskas (komentaruose – tik Aleksandras Kačanauskas). „Kur bėga Šešupė“ savo ruožtu yra sukomponavęs ir Naujalis, „Tupi šarka“ – ir Juozas Gruodis, o „Tu girele, tu žalioji...“ – ir Ignas Prielgauskas. „Už Reseinių...“ – Naujalis.

Maironis siūlė plunksną stambesniems muzikos žanrams – „nūdienės tematikos“ muzikinei dramai *Kur išganymas*, istorinei operai *Nelaimingos Dangutės vestuvės* – bet buvo ir liko dainius. Pats tą suvokė. Pažvelkime, kokia reikšminga poeto atributika jo eilėse: tai lyra ir kanklės. Rapsodo – dainiaus – vaidilučio instrumentai. Bendratautis, klasiškas – ir tautinis muzikos, dainų kūrybos pradas. Kankles įsitaisė Kaune prie durų, kad garsas ženklintų, pas ką įeinama.

Daug lietuvių muzikų kūrė pagal Maironio žodžius. Daugybė jo eilių – kai kurios kompozitoriams padedant, kai kurios ir mėgėjams pritaikius kokią gaidą – virto liaudies dainomis. Statistika čia irgi būtų įdomi (tik autoriui šįsyk rodėsi ne tokia svarbi) ir keltų naują klausimą – kodėl taip netolygiai?

15 Maironys, „Senovės daina“ [„Eina garsas“], in: *Tėvynės sargas*, Tilžė, 1903, Nr. 11–12, p. 30–31.

16 Maironis, *Raštai*, t. 1: *Lyrika*, įvadą, komentarus parašė ir knygą parengė Irena Slavinskaitė, Vilnius: Vaga, 1987, p. 275.

Maironis – tam tikro laikotarpio kompozitorių mėgstamas poetas, dainų tekstų autorius. Tai jo metas, lyrinės patriotinės poezijos aktualumo metas. Tada jis daugelį inspiravo, ir geriausias Sasnausko, Naujalio dainas bei chorus žymi tokia autentika bei populiarumas, su kuriais nepigu būtų buvę varžytis kad ir kokio talento vėlesniems lietuvių kompozitoriams. (Savotiškas pavyzdys – mūsų laikų faktūriniai papildymai, perearanžavimai, ne ką tepridedantys senoms Naujalio, Sasnausko dainoms, o būtent nuskriaudžiantys autentiką). Iš tiesų, dar Maironiui gyvam esant, palyginti nebedaug kas imasi jo tekstų. Muzika, nepastovi mylimoji, apleidžia senstantį poetą. Tačiau Maironio poezija ir netiesiogiai veikia lietuvių muziką, visą kultūrą. Visus nejučiom auklėja jo mintis, jo poezijos įskiepytas dvasinis žygio pradas. Žinoma, tai ir epochos reikmė, bet Maironio konkretizuota. Jau tuo pat metu, kai Maironio poezija byloja apie žygio ilgesį, Čiurlionio muzika teigia analogišką žmogaus vertę: dvasios galią, didybę, kitokio pasaulio troškimą. Kai jaunesnė poetų karta suskanta ieškoti prarasto didvyrių epo, bent jau buvusių herojinių liaudies dainų (juk ne baudžiauninkų raudos lydėjo bočius į Žalgirį, prieš mozūrus ar švedus), Gruodis skelbia reikalingumą lietuviams herojinės muzikos, kviečia – kaip Muzikos mokyklos direktorius – šią profesiją pasirinkusį jaunimą: „Apsišarvoję mokslu stokim į darbą, kam krūtinės nešaltos!“

Maironio žodžių gal ir nebesąmoningos parafrazės čia aiškios (ypač iš „Jaunimo giesmės“), juoba aiški pozityvių kvietimų, idealų tąsa.

O dabar – nejau Maironis neinspiruoja lietuvių kompozitorių? Kažin, ar taip galima būtų sakyti. Jo baladės ne kartą stimuliavo lietuvių programinę simfoninę muziką („Jūratė ir Kastytis“, „Čičinskas“), Maironio žodį rasime Broniaus Kutavičiaus, Giedriaus Kuprevičiaus kūryboje. Bet ir ne tai svarbiausia. Ar ne iš Maironio dvasios kyla tie, kurie panūsta, drįsta ir net pajėgia prikelti kokį prūsų, jotvingių ar dar senesnį senelį iš kapų milžinų? O ir tie, kurie pasirinkę apolonišką muzikos lyrą eina tiesiu, valingu darbo keliu, kuriems Tėvynė yra konkreti jų gyvenimą įprasminanti atrama? Be Maironio etikos pamokų kažin ar jie būtų išaugę.

Maironio kritinė recepcija vėl Nepriklausomoje Lietuvoje

Straipsnis skirtas visuotiniams Maironio poetinės programos aspektams.

Pirma publikacija: Viktorija Daujotytė, „Maironio poetinės programos visuotinumas", in: *Literatūra ir kalba*, t. 21: *Maironis*, redakcinė kolegija: Kostas Doveika [et al.], Vilnius: Vaga, 1990, p. 55–68; skelbiama iš: Viktorija Daujotytė, „Maironio visuotinumas", in: Viktorija Daujotytė, *Tautos žodžio lemtys*, Vilnius: Vaga, 1990, p. 264–274.

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ

Maironio visuotinumas

Nors Maironio gyvenimas ir kūryba gerokai įžengė į XX amžių, savo dvasinėmis aspiracijomis jis liko XIX amžiaus kūrėjas. Lygiai taip pat XIX amžiui priklauso ir Žemaitė. XX amžiaus pradžios literatūra, šiems rašytojams dar tebekuriant, žvelgė į juos kaip į klasikus – ir neigdama, ir adoruodama. Vėliau ši situacija dar labiau ryškėjo. „Apibendrindami Maironio poezijos charakterį, galime pasakyti, kad joje atsiskleidžia tokie XIX a. lietuvių poezijos bruožai, su kuriais vėlyvesnioji poezija santykiaus kaip su 'klasika'. Šis santykis bus ne vien pagarba, bet taip pat opozicija, priešiškumas"[1]. Pirmasis Maironio visuotinumo aspektas ir yra susijęs su klasika.

Maironio kūryba augo lietuviškoje dirvoje, kartu buvo veikiama didžiausių XIX a. poetų klasikų: Johano Volfgango Gėtės, Frydricho Šilerio, Aleksandro Puškino, Adomo Mickevičiaus. Tai artimų estetinių idealų klasika, todėl Maironio santykis su ja yra harmoningas. Maironis yra rašęs: „[...] aš romantikas, kuriam Mickevičius, Puškinas, Goethe palieka net formos atžvilgiu nepeiktini pavyzdžiai"[2]. Nesigilinant į romantiko sąvokos turinį (jis atskleistas Vandos Zaborskaitės monografijoje), mūsų temai svarbus Maironio ryšys su šiais poetais, programiškai siekusiais visuotinumo. Tokio siekimo įspūdis kyla iš kūrėjo pastangų aprėpti žmogaus ir pasaulio visumą, atskleisti jos

[1] Vanda Zaborskaitė, *Maironis*, Vilnius: Vaga, 1968, p. 459.
[2] Cituojama iš: *Ibid.*, p. 440 (šios knygos p. 214).

esmę. Lietuvių estetikoje visuotinumo sąvoką įtvirtino Vincas Mykolaitis-Putinas, straipsnyje „Getė – visuotinumo poetas" (1932) rašęs: „Getė pasauly ir visuose jo reiškiniuose ieškojo tai, kas dėsninga, tobula ir nekintama. Dėl to ir jo kūryba yra tokia visuotinė, tarsi iškelta iš vietos ir laiko ribų"[3]. Maironio kūryboje dėsninga, tobula ir visuotina pirmiausia tai, kas priklauso Dievui, jo meilei ir gailestingumui. Žmogaus pasaulyje visuotinumo vertę Maironis suteikia tautai ir tėvynei. Gėtės visuotinumas yra labiau filosofinis, Maironio – labiau tautinis.

Visuomenės raidoje nuolat keliamos naujos idėjos, turinčios pakeisti tautos padėtį, kartu paveikti ir meno likimą. Kuriamos draugijos, visuomeniniai sąjūdžiai, leidžiami leidiniai. Tokios idėjos nevienodu laiku formavosi per visą XIX a. Svarbų impulsą joms suteikė romantizmas, ypač savitai reiškęsis Vokietijoje ir Rusijoje. Ir Vilniaus universitete veikė filaretų ir filomatų draugijos, kilo lituanistinis sąjūdis. Įvairūs visuomeniniai ir literatūriniai judėjimai sudaro savotišką brendimo terpę dideliems menininkams, netgi savaip pranašauja talento pasirodymą. Talentingas menininkas turi bendras idėjas susintetinti arba išgryninti, suteikti joms visuotinio reikšmingumo. Stebėtinu dėsningumu šis procesas vyksta visose pagrindinėse Europos literatūrose. Vokiečių literatūroje, peržengdamas romantikų mokyklos ribas, iškyla Gėtė. Rusų literatūroje liubomudrų[4] veiklos kontekste bręsta Puškino universalus talentas. Filaretų ir filomatų ideologijos momentus savitai sublimuoja ir meniškai išreiškia Mickevičius. Svarba lietuvių tautinei savimonei ir literatūrai šiems kūrėjams prilygsta Maironis. Poetas buvo atokiai nuo aušrininkų sąjūdžio, bet kūryboje meniškai išreiškė pagrindines jų idėjas. Kartu Maironis kūrė universalią lietuvių tautinės poezijos programą. Panašiai kaip rusų literatūroje Puškinas, taip ir lietuvių literatūroje pagrindinis vardas yra Maironis. Maironis yra klasikinių lietuvių lyrikos normų kūrėjas

[3] Vincas Mykolaitis-Putinas, *Raštai*, t. 8: *Literatūros istorija, kritika, publicistika*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1962, p. 425.

[4] Išminties mylėtojai (rus.); Rusijos imperijoje 1823–1825 m. gyvavusios Liubomudrų draugijos nariai, užsiiminėję estetinių, filosofinių bei istorinių romantizmo idėjų aptarimu bei sklaida.

ir kartu naujosios lietuvių lyrikos pradininkas. „Maironio poeziją laikome klasikine norma dėl to, kad ji duoda eilėraščio 'išeities tipus' – tam tikrą išraiškos formų repertuarą"[5]. Iš tiesų – šio poeto lyrikoje sutinkame visus pagrindinius eilėraščių tipus – pradedant dainiškuoju, baigiant meditaciniu. Meditacinė būsena Maironio lyrikoje išreiškia aukštesnį kūrėjo savimonės laipsnį: ne tik jausti, galvoti, bet ir suvokti save jaučiantį, galvojantį, esantį. Impulsyvų balsą aiškiai papildo atbalsio refleksija. Jausmais, emocijomis žmogus įsilieja į gamtos ritmą. Bet mintis lemtingai žmogų atskiria. Maironis pirmas lietuvių lyrikoje įprasmino minties ir jausmo dualizmą kaip žmogaus dramatinės savivokos faktorių. Šis konfliktas yra itin svarbus filosofinei lyrikai. Gryniausiu pavidalu jis išreikštas Fiodoro Tiutčevo lyrikoje. Tiutčevas yra viena iš Maironio poetinių atramų. Tarp abiejų poetų kūrybos yra prasminių, sintaksinių ir metrinių sąlyčių. Tiutčevo eilutės *Лишь паутины тонкий волос / Блестит на праздной борозде* (*Есть в осени первоначальной...*)[6] atsiliepia Maironio *Jaunojoje Lietuvoje*: „Baigės rugsėjis. Po orą bailiai / Voratinkliai draikės be vėjo"[7]. Panaši intonacinė ir ritminė tendencija jungia Tiutčevo *Там, где горы убегая...*[8] ir Maironio „Mano gimtinė". Maironio „Išvažiuojant" nuotaika, įvaizdžiai, intonacija irgi primena Tiutčevo eilėraštį *Пошли, Господь, свою отраду...*[9] Iš tiesų, kaip teigia šiuos ir kitus artimumo atvejus išanalizavusi Regina Mikšytė, yra pakankamai faktų, leidžiančių galvoti „apie gilų, nedylantį įspūdį, kurį teikė Maironiui Tiutčevo kūryba – jos kosminis žvilgsnis į pasaulį, tragizmo ir skepticizmo gaidomis paženklinta gamtos lyrika, sudėtingą žmogaus būtį praskleidusi meilės poezija"[10]. Rūpimu visuotinumo aspektu žvelgiant,

5 Kęstutis Nastopka, *Lietuvių eilėraščio poetika*, Vilnius: Vaga, 1985, p. 24.

6 „Tik švyti pro ražienų tarpą / Ploni voratinklių tinklai" (rus.) („Yra rudens pradžioj toks laikas...") (Fiodoras Tiutčevas, *Lyrika*, Vilnius: Vaga, 1982, p. 81, vertė Jonas Strielkūnas).

7 Vanda Zaborskaitė, *op. cit.*, p. 88.

8 „Kur padangėje kuprojas..." (Fiodoras Tiutčevas, *op. cit.*, p. 37).

9 „Atsiųski, Viešpatie, paguodą..." (*Ibid.*, p. 65).

10 Regina Mikšytė, „Literatūrinės įtakos lietuvių silabinei-toninei eilėdarai", in: *Literatūra ir kalba*, t. 13: *Lietuvių poetikos tyrinėjimai*, redakcinė kolegija: Ambraziejus Jonynas (ats. redaktorius) [et al.], Vilnius: Vaga, 1974, p. 65.

svarbiausia ir yra kosminis žvilgsnis į pasaulį, kosminės vienybės pajauta. Ar ne tos vienybės ieškodamas Maironis gręžėsi į nemirtingąją indų *Rigvedą*? Kaip tik visuotinumo sferoje mezgėsi Maironio ryšiai su pasaulio filosofine kūryba.

Maironis dvasinius, moralinius žmogaus principus susiejo su visuomeniniais idealais ir suteikė jiems visuotinumo matą. Gyvenimo prasmė – kova už tėvynės laisvę, už tautos išlikimą. Ši didžioji žmogaus ir jo tautos ryšio visuotinybė Maironio suformuota ir išsakyta lietuvišku būdu ir forma. Po tiesiogine politine deklaracija plasta susimąstymas, tylus įsiklausymas. Nerami žmogaus mintis žvaigždėtoje nakties platybėje – taip būtų galima nusakyti vieno iš pačių meniškiausių poeto eilėraščių „Užmigo žemė“ poetinę situaciją. Gamta šiame eilėraštyje – ne fonas, ne akstinas išgyvenimui ir ne atrama, o didžiosios visuotinybės pajauta, neišsakoma, nepaaiškinama. „Uosyje ir žmoguje“ mintis apie besikartojantį gyvenimo ratą jau yra tokia apibendrinta, kad jausmas nė negali jos aprėpti. Tad atsiremiama į tvirtesnį pagrindą, į tautosakiškąją žmogaus ir gamtos vienybę. Bet ar toji gamtinės vienybės išmintis begali nuraminti žmogų, patyrusį idealų šviesą, kovos kančią, pralaimėjimo kartėlį? Kas pateisina žmogaus gyvenimą, kas lieka po jo fizinės baigties? Nejaugi viskas išnyksta?

Išnyksiu, kaip dūmas, neblaškomas vėjo,
Ir niekas manęs neminės!
Tiek tūkstančių amžiais gyveno, kentėjo,
O kas jų bent vardą atspės?[11]

Maironis skaudžiai jautė žmogaus praeinamybę, būties nepastovumą, atminties trapumą. Tačiau jo mintis buvo klausianti, bet ne desperatiška, išgyvenimas pilnas kilnios rimties, o susitaikymas su būties neišvengiamybe blaivus, nors ir rezignuojantis. Psichologinė pusiausvyra yra visuotinybės atrama. Maironis lietuvių lyrikoje atvėrė bendrąją dramatiško žmogaus likimo versmę – trapumo, laikinumo jausmą. „Išnyksiu kaip dūmas“ yra pirmas aukšto meninio lygio lie-

[11] Eil. „Išnyksiu kaip dūmas“.

tuvių filosofinis eilėraštis. Visai atviras yra poetas nebūčiai, nuo kurios nepridengia nei darbai, nei garbė, nei tikėjimas. Žmogaus būties dramatizmo suvokimas valingai keičia aiškumu, žinojimu pagrįstą eilėraštį.

Maironio santykis su vaizduojamu objektu tarsi dvilypis. Tai ypač jaučiama dramose, išskirtinai ryškiai librete *Kame išganymas*. Poetas objektą vaizduoja, piešia, konstruoja, kol gilumine banga sustabdo vyksmą (toks sustabdytas vyksmas – lyrinis eilėraštis poemoje ar dramoje) ir mintis pasineria į žmogaus ontologijos klausimus: „Ir kam aš ant žemės? Kas liepė iš motinos ysčiaus / Man dieną išvysti? Kam reikia manęs?“[12] Žmogaus gyvenimo Maironis neskaido į atskiras akimirkas, jo mintį žadina bendri būties prasmės klausimai. Ieškodamas jų sprendimo, poetas gręžiasi į praeitį, į praėjusias žmonių kartas, atminčiai, atminimui, atsiminimui suteikdamas išskirtinę žmogiškumo vertę. Atmintis yra žmogiškumo pasireiškimas, jungiantis bendrumas, būties prasmės vidinė konsolidacija: gražiausia gėlė – „gėlė atminimo“ („Neužmiršuolė gėlė“). Giliausia dvasios meditacinė būsena, „kai skęsta ji tarp atminimų“ („Užmigo žemė“). Gamtos laikas žmogiškąja prasme yra belaikis, amžinas („Nes šviesūs jos keliai tarp amžinų žvaigždynų, / Nežinančių, kas toji laiko atmaina“ – „Vakaro mintys“). Žmogus laiką sužmogina, atsimindamas, susigrąžindamas praeitį, žvelgdamas į ateitį. Pirmąkart lietuvių lyrikoje laikas yra trijų matavimų, atitinkančių pagrindinius žmogaus būties parametrus: dabarties, praeities, ateities. Žmogaus būtis baigtinė (žmogus „marus ir nuodėmingas“ – „Vakaro mintys“) ir tik dalyvavimas tautos istorijoje, ją išgyvenant ir keičiant, įprasmina „aklos gamtos veikalus“. Maironio lyrikos žmogus yra tarsi panardintas į tautos istorijos visuotinybę, jis pats įgyja istorinio visuotinumo matą.

Mykolaičiui-Putinui atrodė, kad Maironis „ne refleksijos, bet emocijų poetas, Maironio kuriamoji galia – ne vaizduotė, ne filosofuojąs intelektas, bet jausmas“[13]. Pagal asmenybės tipą Maironis būtų arčiau

[12] *Kame išganymas*, III.

[13] Vincas Mykolaitis-Putinas, *Naujoji lietuvių literatūra*, t. 1, Kaunas: VDU Humanitarinių mokslų fakultetas, 1936, p. 252.

filosofuojančio intelekto negu spontaniško jausmingumo. Bet jausminį, netgi šiek tiek egzaltuotą XIX a. pabaigos lietuvių lyrikos patosą stiprino romantizmo tradicijos ir nacionalinio išsivaduojamojo judėjimo idėjos. Ir Maironis siekė jas išsakyti tautai, ne abstrakčiai filosofuodamas, o nuoširdžiai įsijausdamas, tarsi ir pats dalyvaudamas kovoje už politinių ir poetinių idėjų realizavimą. Maironio lyrikoje galima įžvelgti ne vieną filosofinės lyrikos elementą, susijusį su specifine XIX a. pabaigos visuomenine situacija ir kartu jos suvaržytą. Filosofinio visuotinumo galimybė tapo visuomeninio, tautinio visuotinumo realybe.

Maironio kūryba tarsi sublimavo XIX a. antrąją pusę, epochą po 1863 m. sukilimo. Jis sujungė būtišką gamtiškumą (Antanas Baranauskas), eleginę asmenybės rezignaciją (Antanas Vienažindys, Pranas Vaičaitis), pozityvų pasiryžimą dirbti ir kovoti (Vincas Kudirka), ironišką atodairą (Jonas Mačys-Kėkštas). Žmogaus ir tėvynės ryšį Maironis iškėlė ne tik kaip pagrindinį prasmingos būties argumentą, bet ir pavertė jį meniniu visuotinumo argumentu.

Maironis susintetino romantines lietuvių literatūros tendencijas, einančias nuo Simono Daukanto, Baranausko, suteikė joms lyrinio intensyvumo galią. Jis užbaigė lietuvių lyrikos, kaip savarankiškos literatūros rūšies, formavimosi procesą, atskleidė pagrindinius lyrikos „išeičių tipus", harmonizavo kalbą ir eilėdarą. Maironis iškėlė lyriką iki visuotinio nacionalinio reikšmingumo, kuriuo paprastai pasižymi tik tautinis epas. Tarp lietuvių tautinės savimonės formavimosi ir Maironio lyrikos yra ypatingas, sakytume, metoniminis ryšys, leidžiantis vienu kalbėti apie kitą. Kaip tik šis ryšys Maironio lyrikai suteikė didžiausią visuomeninį reikšmingumą. Jis neįmanomas be poezijos ryšio su tautos gyvenimo aktualijomis.

Maironis gimė ant pačios ribos, kuri skiria aukštaičius ir žemaičius, formaliai žemaičiams jau nepriklausydamas. *Raseinių Magdėj* sutinkamos konkrečios Raseinių detalės. „Ties Raseiniais, prie dulkančio kelio, / Kurs ateina nuo Kražių miestelio ..." Šioje poemoje ir Raseinių kraštas suvokiamas kaip Žemaičių kraštas:

Kas buvai gi tu, Magde pirmoji?
Ir kodėl iki šiol beklajoji
Po Žemaičius užkeikta dvasia?[14]

Tačiau kartu *Raseinių Magdėj* gimtinės „nepaprasta šalis“ yra ir šalis, „Kur dainuoja lietuvė sesutė / Apie Vytautą, gražią Birutę“. Daukantas „Birutę“[15] vadino žemaičių istorine daina. Maironio tautinės priklausomybės sąvoka yra lietuvis. Pirmajame *Pavasario balsų* leidime žemaitybių dar nemaža, ypač gramatinių, pačiam poetui nepastebimų: negailias („Jo pirmoji meilė“), nepuošias („Niezapominajki“), ridi (vietoj riedi – „Vakaras (Ant ežero Keturių Kantonų)“, kningą („Jaunimo giesmė“), šarkyti (vietoj šarkyte – „Žavėjimas“) ir kt. Tačiau Maironis yra Lietuvos poetas, per didelis atskiram regionui. Ir čia atsiskleidžia jo tautinis visuotinumas. Leidžiant Žemaičių antologiją (1938), sudarytojams nekilo mintis į ją dėti Maironį. Bet Maironio žemaitiškumo klausimą vėliau iškėlė Vytautas Mačernis:

> [...] dėl Maironio žemaitiškumo mes galime ginčytis, kai iškyla jo gimtosios vietos klausimas, tačiau viskas pasidaro aišku, kai pasiskaitai jo kūrybą. Tiek reiškimosi priemonėse, tiek jo poetiškojo pasaulio logikoje ir struktūroje žymu Maironio žemaitiškas charakteris. O tačiau jis nerašė nei žemaitiškai, nei apie žemaitiškumą galvojo. Žemaitiškumas jo kūryboje išplaukė savaime, be specialių pastangų.[16]

Mačernis galvojo apie gilųjį, pasaulėjautinį Maironio žemaitiškumo klodą, charakteryje prasimušusį kieta valia, gyvenimo principų racionalumu, o poezijoje – harmonijos, tvarkos, pusiausvyros principais. Kaip iškalbų ženklą interpretuojame tai, kad, gimęs ant tarmių ribos, Maironis iškilo kaip pirmasis lietuvių bendrinės kalbos poetas, jos poetinių normų kūrėjas ir įtvirtintojas, ir šiuo aspektu išreiškiantis savo poetinės programos visuotinumą. Iš tėviškės, dominavusios

[14] Maironis, *Raseinių Magdė*, Vilnius: „Žaibo“ spaustuvė, 1918, p. 13.
[15] Kalbama apie Silvestro Valiūno baladę „Birutė“.
[16] Vytautas Mačernis, „Žemaitiškas charakteris mene“, in: *Žemaičių žemė*, Telšiai, 1944-05-20, Nr. 20.

XIX a. lietuvių poetų kūryboje, Maironio žmogus išėjo į tėvynę, iki jos išplėsdamas ir gimtinės sąvoką: siauresnį Dubysos akcentą („Ten, kur Dubysa, mėlyna juosta ...“[17] papildydamas Nemunu: „Ten, kur Nemunas banguoja / Tarp kalnų, laukų [...]“ – „Mano gimtinė“). Maironio lyrikoje tėvynės sąvoka galutinai įsitvirtino kaip aukščiausia moralumo, teisybės instancija, kaip gamtos, istorijos, kalbos, mąstymo, jautimo individualios tautinės integracijos sąvoka.

Romantinę XIX a. antrosios pusės lietuvių lyrikos dominantę, kuriai pozityvistine „Laboros“ programa priešinosi ir Kudirka, Maironis papildė konstruktyvios idėjos, racionalios poetinės minties pradais. Ir šiuo požiūriu Maironis siekė visuotinumo, pilnumo, jausmo ir minties harmonijos.

Maironis yra vieno eilėraščio rinkinio poetas. 1895 m. išėję *Pavasario balsai* poeto buvo papildomi ir leidžiami iš naujo. Kodėl? „Argi nestebina jo prisirišimas prie vienos knygos – ‘Pavasario balsų’“? – klausė Irena Slavinskaitė „Versmių“ serijos *Pavasario balsų* įvade[18]. 1905 metų leidimas papildytas 13 naujų eilėraščių ir libretu *Kame išganymas*[19], 1913 m. leidimas – 20 naujų eilėraščių, nors dalis jų ir buvo publikuoti anksčiau, 1920 m. leidime – 26 nauji kūriniai. Ir vienu, ir kitu atveju Maironis galėjo išleisti naujus nedidelės apimties rinkinius, kokių amžiaus pradžioje būta nemaža. *Pavasario balsų* pildymas, atnaujinimas turėjo būti konceptualus. Taip ir yra, jei į *Pavasario balsų* likimą žiūrėsime iš visuotinumo siekimo pozicijų. Ruošdamas naujus leidimus, Maironis kūrinių nepridėjo mechaniškai, o žiūrėjo ankstesnės tvarkos, derino prie konteksto. Jau kalbėjome apie tai, kad Maironis siekė sukurti *Pavasario balsus* kaip lietuvių nacionalinio atgimimo lyrinį epą. Jo išeities taškas – poeto ir tėvynės santykis, adekvačiausiai išreikštas pirmuoju einančiame eilėraštyje „Taip niekas tavęs nemylės“. Vienintelis, šriftu išryškintas žodis „tėvynė“: „Tu jį nors atmint ar atminsi kada? / Tu, jo numylėta tėvyne!“ Iš poeto ir tėvynės ryšio kyla

[17] Eil. „Vakaras (Ant ežero Keturių Kantonų)“.

[18] Irena Slavinskaitė, „Maironio eilėraščio kelias“, in: Maironis, *Pavasario balsai*, Vilnius: Vaga, 1982, p. 17 [šios knygos p. 405–420].

[19] *Kame išganymas* pirmąsyk paskelbtas kartu su 1895 m. *Pavasario balsų* leidimu.

meilės, pareigos, pasiaukojimo patosas. Poeto ir tėvynės ryšys užmezgamas *Aušroje* išspausdintame eilėraštyje „Lietuvos vargas" („Miškas ir lietuvis"). Aukščiausias šio ryšio raiškos taškas – tik 1920 metų leidime paskelbtas elegiškas himnas „Lietuva brangi" (ta pati elegijos ir himno sintezė, kuri Viačeslavui Ivanovui atrodė originali Jurgio Baltrušaičio kūryboje ir kuri galbūt sietina su tautine lietuvių pasaulėjauta). Epinį užmojį pasiekiantys meilės, pareigos motyvai papildomi moraliniais raginimais („Nebijokim vargo kieto, / Juk be jo galingi pūna"[20]), išaugančiais iki filosofinės paguodos: „gyvenimas eina ratu". Intymioji poeto gaida – epo atokvėpis, prakilnios dvasios šviesa ir rezignacija. Visumos, visuotinumo siekiančiame lyriniame epe ir vidinė žmogaus dvasios melodija yra konsoliduojanti, jungianti.

„Ar gali lietuvis mūsų poezijoje rasti savo tėvynę? Istorinę? Geografinę? Etnografinę?" – *Dienoraštyje be datų* yra klausęs Justinas Marcinkevičius[21]. Atsakymo pirmiausia ieškotume Maironio lyrikoje. Ji iš tiesų apima Lietuvos istoriją nuo jos žodinių ištakų – nuo Vaidevučio iki Vytauto Didžiojo ir iki baltalenkių atplėšto Vilniaus. Itin ryški geografinė Lietuva – su savo didžiausiomis upėmis (Nemunu, Nerimi, Dubysa, Šešupe), su savo aukščiausiais kalnais (Šatrija, Medvėgaliu, Girgždūte), su pagrindinėmis sakralinėmis vietomis – Trakais, Vilniumi, Birutės kalnu. Iš kalbos, iš dainų, iš rūtų žaliuojančių po langais atpažįstama ir etnografinė Lietuva. *Apsakymuose apie Lietuvos praeigą* Maironis sakė: „Kur dabar teka Nemunas, Nerys, Nevēžis, Dubysa, Szventoji ir kitos mažesnēs upēs, buvo szirdis senovēs Lietuvos"[22]. Maironiui buvo aišku, kad negalime tikrai ir išmintingai mylėti savo žemės, nežinodami jos praeigos ir istorijos[23]. Programiškai siekiant visuotinumo, išmintingos meilės akcentas atrodo itin svarbus. Tėvynės jausmas yra įgimtas („... mylime ją kaip vaikai savo motiną ..."), jis prasideda nuo ašarų, nuo suspaustos širdies gimtinę paliekant, bet

[20] Eil. „Tu girele, tu žalioji...".

[21] Justinas Marcinkevičius, *Dienoraštis be datų*, Vilnius: Vaga, 1985, p. 13.

[22] [Maironis], *Apsakymai apie Lietuvos praeiga*, paraszė Stanyslovas Zanavykas 1886, Tilžė: Kasztu Lietuvos mylėtojų spausdinta pas O. v. Mauderodės, 1891, p. 11.

[23] *Ibid.*, p. 7.

turi augti iki išminties. Lietuvos istoriją Maironis rašė panašiu metu kaip ir savo ankstyvąją lyrinę poemą *Lietuva*[24], Juozo Tumo-Vaižganto žodžiais tariant, kone visos savo kūrybos gemalą[25]. Visuotinumo požiūriu tas „gemališkumas" atrodo itin svarbus. Šiame kūrinyje Maironis siekia apimti visą Lietuvą: pradeda nuo Žemaičių šalies, dar atskirai sustodamas prie Raseinių: „Gražu Raseiniuos ant švento Jono, / Kad žirgai žvengia Žemaičių žemės"[26] (Raseiniuose per šventą Joną būdavusi paroda geriausių žemaičių veislės arklių). Už Dubysos – Aukštoji Lietuva, ten Šventoji, „Ką giesmių savo vyskupo klausės"[27]. Užsimenami kapsai, veliuoniškiai, dzūkai ir „Kraštas už Vilniaus nuo grikų baltas; / Ten lig už Lydos lietuviai broliai [...]"[28]. Labai tiksliai apibūdinamas „didžiausias tarpo poetų, / Garsus Adomas"[29], mylėjęs Lietuvą, bet nesupratęs, jog „tautos būdu yr jos liežuvis"[30].

Maironis neužmiršta ir lietuvių kraujo brolių: prūsų ir „juodvyžių" – jotvingių. Lietuvos istorija pradedama nuo legendinio Palemono, atkreipiamas dėmesys į tai, kad dzūkai „dainose savo dar lig šiolei Dunojų atmen, lyg tenai buvę"[31]. Lietuvos istorija eina per Trakus, Vilnių. Vytautas yra aukščiausias Lietuvos istorijos taškas. Poema turi dar vieną svarbų visumos aspektą – lietuvių kultūros: tas klodas susideda iš senų padavimų, iš liaudies dainų, iš garsių poetų kūrybos: Kristijono Donelaičio, Mickevičiaus, Baranausko.

Kaip meno kūrinys Maironio *Lietuva* nėra stipri – ji sudaryta iš atskirų fragmentų, nenuosekli, pats poetinis žodis ne visur lankstus ir tikras. Bet jos reikšmė Maironio kelyje – didelė. Jau šiame jaunystės kūrinyje Maironis bylojo kaip pranašas:

[24] Poema rašyta 1888 m., likusi rankraščiu.

[25] Žr. [Vaižgantas], *Doc. p. e. J. Tumo lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas. „Apžvalgos" grupė. Jonas Maironis-Mačiulis*, Kaunas-Mariampolė: Dirva, 1924, p. 48.

[26] Maironis, *Raštai*, t. 2: *Poemos*, knygą parengė, komentarus parašė Irena Slavinskaitė, Vilnius: Vaga, 1988, p. 300, „Lietuva".

[27] *Ibid.*, p. 303, „Lietuva".

[28] *Ibid.*, p. 333, „Lietuva".

[29] *Ibid.*, p. 336, „Lietuva".

[30] *Ibid.*, p. 336, „Lietuva".

[31] *Ibid.*, p. 326, „Lietuva".

Tėvynė mūsų kitiems nelygsta:
Jai vidutinis netinka kelias:
Kad dar ji miega, rodos, jau nyksta, –
Stebias galingi, kad jau ji kelias.[32]

Galvojant apie Maironio poetinės programos visuotinumą, tėvynės sąvoka neapeitina ir kaip ontologinis to visuotinumo pagrindas. Nors Lietuva Maironio kūryboje apibrėžta geografiškai, etnografiškai ir istoriškai, bet tik ontologinis išskirtinumas įprasmina tėvynę – vienintelę žemės vietą, kur „broliai artojai lietuviškai šneka"[33], „kur skamba po kaimus Birutės daina"[34]. Tėvynė siejama su labiausiai pažįstama vieta, su sodyba, kiekvienam ji konkreti, o tautos žmogui ontologiškai visuotinė. Tėvynė siejama su siela, tėvynės jausmas tampa žmogaus dvasingumo matu. Žmogus girdi, kaip jo tautos dainos žodžiais ir melodija teka atmintis: „Atminimais taip turtinga ir brangi kaip siela"[35]. Giliau įsiklausius į eilėraštį „Kur bėga Šešupė" (1920 m. *Pavasario balsų* leidime – „Tautiška daina") atrodo, kad šiuo kūriniu siekiama įvardyti, identifikuoti sunkiai apčiuopiamą tėvynės visuotinumo jausmą. Tarsi senovinio žynio sakraline formule kreipiamasi į aukščiausią valią, prašant tėvynę apsaugoti. Maironio pasaulėvaizdžio teocentriškumas išreikštas ne tik religinėmis sąvokomis, bet ir ypatingu dvasiniu susitelkimu. Jungdamas kovos ryžtą ir dvasinį susitelkimą, Maironis irgi siekė žmogaus būties visuotinumo. Juozas Ambrazevičius yra teigęs, kad „Maironis naujų žmogaus būties gelmių neatvėrė"[36]. Šiandien sunku sutikti su šia mintimi. Maironis konsolidavo pačius žmogaus būties pagrindus, dramatišką žmogaus atskirumą sujungė su tėvynės būtimi, kaip pačia didžiausia žmogiškumo visuotinybe. Žmogaus būčiai Maironis suteikė aukščiausią – Tėvynės matą, jos amžinumu pridengė žmogaus laikinumą. Tačiau Tėvynės

[32] *Ibid.*, p. 337.
[33] Eil. „Kur bėga Šešupė".
[34] Eil. „Kur bėga Šešupė".
[35] Eil. „Kur bėga Šešupė".
[36] Juozas Ambrazevičius, „Maironis ir visuomenė", in: Maironis, *Pavasario balsai*, Kaunas: Sakalas, 1944, p. 269 [šios knygos p. 281].

sąvokos ideologinis turinys ir pačiam Maironiui nebuvo vienodas: dar 1919 m. jis kalbėjo apie sieną tarp „dviejų Lietuvos pasaulių": vienoje pusėje – Lietuva svajota, skaisti idealų, troškimų sritis, kitoje – žemiška, nustojusi aureolės: „ana buvo gryna dvasia be kūno; čia dar neišsivystęs su ydomis kūnas"[37]. Maironis liko išsvajotosios Lietuvos poetas, ir vėlesnis jo konfliktas su išsipildžiusia svajone kilo iš šio pagrindo. Bet Maironio Tėvynės ontologija yra visuotinesnė už konkrečios epochos ideologines aktualijas. Kartu ji žmogiškai konkreti, pagrįsta dėmesiu istorijai, kalbai, tautosakai, tautinio epo nuojauta, užpildyta ne tik galimais epiniais motyvais, bet ir ypatinga tautinio charakterio (jausmų, reagavimo, išsisakymo būdo) menine konsolidacija. Visa tai ir iškelia Maironį kaip didžiausią lietuvių tautinį poetą, o jo lyriką kaip aukščiausią XIX a. lietuvių kūrybos viršūnę.

[37] *Ibid.*, p. 277 [šios knygos p. 290].

Straipsnyje aptariamas Maironio kūrybos ir veiklos visuomeniškumas bei poeto ir visuomenės santykis.

Pirma publikacija: Marijus Jonaitis [Marijus Šidlauskas], „Poetas ir visuomenė Maironio 'Pavasario balsuose'", in: *Literatūra ir kalba*, t. 21: *Maironis*, redakcinė kolegija: Kostas Doveika [et al.], Vilnius: Vaga, 1990, p. 105–120; skelbiama iš: Marijus Jonaitis [Marijus Šidlauskas], „Tarp skausmų ir garbės: Maironis", in: Marijus Jonaitis [Marijus Šidlauskas], *Poetas ir visuomenė XIX–XX amžių sankirtose*, Klaipėda: Eldija, 1994, p. 87–104.

MARIJUS ŠIDLAUSKAS

Tarp skausmų ir garbės. Maironis

Maironis – tipiškas ir sykiu išskirtinis aptariamos epochos reiškinys, tipiškas visuomeniniu aktualumu, o išskirtinis meniniu visuotinumu. Maironis ne tik padėjo nacionalinės lyrikos pagrindus. Jis užtikrino mūsų dvasinės kultūros kontinuumą, tarsi sukūrė atskaitos sistemą, suimančią pavienes Kristijono Donelaičio, Antano Baranausko, Motiejaus Valančiaus, Simono Daukanto figūras ir kartu teigiančią konkrečią istorinę perspektyvą. Su Maironiu vargana tautinės kultūros būtis perėjo į natūralios, nebepertraukiamos plėtotės etapą. Šuolis, kurį atliko Maironio poetinis žodis, vaizdžiai matomas palyginant Vinco Kudirkos „Gražu, gražiau ir gražiausia" su šiomis eilutėmis iš *Jaunosios Lietuvos* šeštosios giesmės:

> Gražu, kai pavasaris, griaudamas ledą,
> Pažadina gamtą skaisčiais spinduliais;
> Gražiau, kai didvyriai mylėdami veda
> Tėvynę naujais atgimimo keliais!

Vargu ar atrasime kitą lietuvių poetą, kurio santykis su savo meto visuomene būtų toks nevienareikšmis, dažnai įtemptas ir kontroversiškas, kurio kūryba vėliau būtų taip aktyviai interpretuojama ir karts nuo karto aktualizuojama. Irena Slavinskaitė pabrėžia: „Iki tol

lietuvių literatūroje nebuvo antro tokio visuomeniško poeto"[1]. Į Maironio kūrybos visuomeniškumą yra atkreipę dėmesį Vincas Mykolaitis-Putinas, Juozas Ambrazevičius, Kostas Korsakas ir daugelis kitų. Tai pirmasis mūsų poetas, specialiai domėjęsis sociologija ir etika, parašęs tais klausimais mokslinių studijų (*Paskaitos apie teisingumą ir teisę*, *Historiškoji morališkosios teologijos apžvalga*), publicistinių straipsnių, skaitęs paskaitas. Jo rūpesčiu Peterburgo dvasinėje akademijoje 1906 m. įsteigta sociologijos katedra. Neatsitiktinai visą gyvenimą taip brangintas libretas *Kame išganymas*, kuriame asmenybės tapsmas parodomas būtent socialiniu-moraliniu aspektu. Apie Maironį galėtume pasakyti jo paties žodžiais, skirtais George'ui Byronui: „[...] pataikė savo laikotarpio visuomenei į pačią širdį, užgavęs jos jautriausias ir sopančias stygas"[2]. Kartu Maironio lyrika alsuoja pasitikėjimu ir meile būčiai, nors tos būties idealas ir iškeliamas už empirinio gyvenimo ribų. Šitaip poeto ir visuomenės byla tampa gyvai pulsuojančiu procesu, kuriame paskutinis žodis priklauso laikui.

Pirmieji žmonių bendrumo, meilės ir atsakomybės daigai buvo įskiepyti dar šeimoje, kur vyravo darnumo ir sveiko praktiškumo atmosfera. „Labai svarbu, kad dar vaikystėje Maironis buvo mylimas ir išmoko mylėti", – akcentuoja Slavinskaitė[3]. Veržli būsimo poeto prigimtis anksti pradėjo ilgėtis aktyvios ir kilnios veiklos. Neįsikūnijusios meilės idealas, sudrumstęs vidaus pasaulį ankstyvoje jaunystėje, stūmė nuo pasaulietinio gyvenimo tuštybės, aštrino ontologinį mąstymą. Trumpam palikęs Lietuvą, iš Kijevo Maironis sugrįžta jau asmenybiškai subrendęs, nulėmęs savo ateitį. Apsispręsta visuomeninių dvasinių idealų vardan buvo tvirtai, tesėta nuosekliai (jau per pirmuosius dvejus metus seminarijoje parašyti *Apsakymai apie Lietuvos praeigą*) ir iki galo.

1 Irena Slavinskaitė, „Maironis (1862–1932)", in: Maironis, *Raštai*, t. 1: *Lyrika*, įvadą, komentarus parašė ir knygą parengė Irena Slavinskaitė, Vilnius: Vaga, 1987, p. 31.
2 [Maironis], *Maironio raštai*, t. 5: *Trumpa visuotinės literatūros istorija*, Kaunas: [„Raidės" spaustuvė], 1926, p. 164.
3 Irena Slavinskaitė, *op. cit.*, p. 10.

Konsoliduojantis nacijai, vis aštrėjo tautos dvasinio vadovo, inteligentų, reikmė. Lietuvių inteligentija formavosi ne iš miestelėnų, įprastu Vakarų Europai būdu, bet iš valstiečių, orientuodamasi į Rytų ir Vidurio Europos tautinius sąjūdžius. Pastarieji jau buvo iškėlę nemaža tokių vadovų – inteligentų pavyzdžių: Alessandro Manzonis Italijoje, Vukas Karadžičius Serbijoje, Janas Kolaras su Pavelu Šafaržyku Slovakijoje ir Čekijoje, Frydrichas Kroicvaldas Estijoje, jaunalatviai Krišjanis Valdemaras, Krišjanis Baronas, Juris Alunanas Latvijoje. Lietuvių tautiniam atgimimui tuomet aktualesnis buvo kultūrinis, o ne politinis aspektas. Todėl už revoliucinį Šandoro Petefio, Hristo Botevo ar Taraso Ševčenkos maištingumą patrauklesnė atrodė Moro Jokajaus kūryba, Čekų Maticos[4] (Jozefas Jungmanas, Františekas Ladislavas Čelakovskis, Františekas Palackis ir kt.) ar Johanno Ernsto Smolerio veikla. Iškeliant šią veiklą kaip pavyzdį, buvo ieškoma demokratinių kultūros paskatų, būdingų visam „tautų pavasario" regionui. Antanas Kriščiukaitis-Aišbė 1885 m. *Aušroje* rašė: „Kas kitose šalyse padaryta tapo salonuose turtingos aristokratijos, arba dosnia ranka mecenatų, tai vis darė čekuose vyrai, prasčiokų grintelėse užauginti"[5]. Apie sorbų-lužitėnų atgimimo tėvą Smolerį Maironis 1885 m. *Aušroje* paskelbia didžiulį straipsnį, kurį baigia tokiais žodžiais: „Lietuviai, aprašymas gyvenimo Jono Smolerio teeina jums ant naudos! Kelias, kurį jis sorbams parodė – teesti ir jūsų keliu"[6].

Brandinant tautinę savimonę nepalankiomis sąlygomis, itin reikšmingas *Pavasario balsų* vaidmuo. Galima tarti, jog Lietuvoje istorinę tautos vadovo misiją atliko Maironio poezija, meniškai susintetinusi Baranausko pasitikėjimą Apvaizda, *Aušros* pasididžiavimą lietuviškumu, *Varpo* praktinę ištvermę ir asmeninę herojinę valią. Maironio rinkinį įdomu palyginti su ryškiausia čekų ir slovakų „žadintojų" („buditele") sąjūdžio knyga – slovakų pastoriaus Kolaro sonetų

[4] *Matice česká* – 1831 m. Františeko Palackio įkurta draugija, vykdžiusi mokslinę ir šviečiamąją veiklą. Viena pagrindinių veiklos krypčių – literatūros čekų kalba bei į čekų kalba verstos literatūros leidyba.

[5] A. Krisczukaitis, „Czeku Mocziutēs", in: *Auszra*, Tilžė, 1885, Nr. 7–8, p. 184.

[6] Žr. Maironis, *Raštai*, t. 3, kn. 2: *Lietuvos praeitis; Trumpa visuotinės literatūros istorija; Apsakymai apie Lietuvos praeigą; Straipsniai apie visuomenę ir literatūrą*, įvadą, komentarus parašė, knygą parengė Irena Slavinskaitė, Vilnius: Vaga, 1992, p. 602.

poema *Slavijos dukra* (1824), kuri buvo išleista keturis kartus, kaskart papildant naujais sonetais. *Pavasario balsai* įtvirtina kokybiškai naują poezijos ir visuomenės sąmonės ryšį, kurį Viktorija Daujotytė taikliai pavadina metonimišku, t. y. dalies ir visumos, priežasties ir pasekmės sąveika: „Maironis iškėlė lyriką iki visuotinio nacionalinio reikšmingumo, kuriuo paprastai pasižymi tik tautinis epas. Tarp lietuvių tautinės savimonės formavimosi ir Maironio lyrikos yra ypatingas, sakytume, metoniminis ryšys, leidžiantis vienu kalbėti apie kitą“[7]. Aušrininkams galėtume taikyti dar tik alegorijos, t. y. netiesioginio, paslėpto ryšio sąvoką. Neabejotina, jog „poetos-galiūno“ naštą Maironis buvo blaiviai suvokęs, o gal ir netiesiogiai prisiėmęs. „Tik užmirusios mūsų krūtinės be žado, / Be idėjos, be vado“[8] – būdinga poetinė užuomina. Karštai išsigindamas šio vaidmens[9], poetas pirmiausia kratėsi pigaus sensacingo viešumo (charakteringas asmenybės požymis), betgi akivaizdu, jog buvo pataikyta į skaudžią vietą. Beje, tautos mokytojo vardas Maironiui, rašiusiam pirmuosius istorijos, literatūros vadovėlius, auklėjusiam jaunąją kunigų kartą, tinka ir tiesiogine prasme.

Šitaip buvo duotas poetinis atsakymas į Baranausko klausimą „koks keliavedys ves kelią?“[10] Nebeužtvenkiamas maironiškos upės bėgimas ima pradžią iš šėlstančių, antgamtinę galią slepiančių Baranausko alegorijų:

7 Viktorija Daujotytė, *Tautos žodžio lemtys*, Vilnius: Vaga, 1990, p. 269 [šios knygos p. 492]. Tokio ryšio konkreti iliustracija – vieno „Lietuvos tarnų draugijos“ nario laiškas, kuriame rašoma apie *Pavasario balsų* sužadintą norą įkurti „tikrą draugiją“ ir užsibrėžti tvirtus tikslus. Žr.: Vytautas Merkys, *Lietuvos valstiečiai ir spauda XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje*, Vilnius: Mokslas, 1982, p. 146.

8 Eil. „Aš norėčiau prikelti“. Vaižgantas, cituodamas šias eiles, klausė: „Kam skaitant jas širdis nespursteli tikru pasiilgimu patriotinės idėjos, vado, žado, galiūnų?“ ([Vaižgantas], *Doc. p. e. J. Tumo lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas. „Apžvalgos“ grupė. Jonas Maironis-Mačiulis*, Kaunas-Mariampolė: Dirva, 1924, p. 241).

9 Garnys [Maironis], [Atsakymas į Stasio Matulaičio recenziją], in: *Žemaiczių ir Lietuvos apžvalga*, Tilžė, 1895, Nr. 22, p. 173–174 [šios knygos p. 63–71].

10 Eil. „Dainu dainelę“.

Ūžia šileliai, kriokia upeliai
Ir kalnai staugia tarp vėjų;
Pievos žaliuoja, girios linguoja –
Auklėja kelio vedėją.[11]

Poeto-kelio vedėjo idėją Baranauskas programiškai iškėlė *Pasikalbėjime giesminyko su Lietuva* (1859), kur buvo suformuluotos lietuviškosios visuomenės kūrimo perspektyvinės gairės.

Pavasario balsuose bundančios visuomenės ideologija tampa išreikšta, poetiškai sukonkretinta ir suformuluota. Kartu ji platinama ir gilinama, t. y. aktyviai formuojama. Tad Maironis yra ir sąmonėjančio etnoso reiškėjas, ir energingas tautinio solidarumo formuotojas. Išreikšti padeda poetinė intuicija, formuoti – valinga pastanga. *Pavasario balsus* galime laikyti būdingiausiu XIX–XX amžių sandūros lietuviškuoju kūriniu. Jo įtaigą lėmė tiek gyvybiškai svarbūs ir daugeriopi kontaktai su anuometine tikrove, tiek universalaus visuotinumo perspektyva, sintetinanti klasiko prigimtis.

Pirmieji poetiniai kūriniai – poema *Tarp skausmų į garbę*, libretas *Kame išganymas* ir *Pavasario balsai* (visi išspausdinti 1895 m.) – susilaukė beprecendentinio, tačiau kitokio, negu tikėjosi pats Maironis, visuomeninio rezonanso. Autorius tuomet labiausiai vertino poemą ir ypač libretą, kurį ir brandaus amžiaus sulaukęs laikė savo mylimiausiu, rimčiausiu ir geriausiu veikalu. Pastarajame atviriausiai atsiskleidė poeto visuomeninės pažiūros ir pozicijos, tačiau ideologinis tiesmukumas gerokai nustelbė meniškumą, sukeldamas aštrią opozicinio sparno reakciją. Būtent dėl idėjinių, o ne dėl meninių ypatumų kryžiavosi nuomonės ir dėl *Tarp skausmų į garbę*. Stasiui Matulaičiui poema atrodė „kapitalas, į purvus įmestas“[12], o Vaižgantui ji tuometinės literatūros fone – „pirmos skaistybės kometa“, „ano laiko šedevras“. Šatrijos Ragana *Viktutėje* bene pirmoji atkreipė dėmesį į estetinę poemos vertę[13], o laiške Povilui Višinskiui piktinosi

[11] Eil. „Dainu dainelę“.

[12] N. [Stasys Matulaitis], [*Terp skausmu į garbę* recenzija], in: *Varpas*, Tilžė, 1895, Nr. 8, p. 133–136 (šios knygos p. 52–62).

[13] Žr. Šatrijos Ragana, *Raštai*, t. 1: *Viktutė; Vincas Stonis; Sename dvare*, Vilnius: Margi raštai, 2006, p. 83.

Matulaičio kritika[14]. *Pavasario balsai* tarsi atsidūrė nuošalyje, ir tai dar kartą patvirtina, kaip sunkiai ir pavėluotai kristalizavosi estetinė sąmonė, meniškumo kriterijai. Iškalbingas yra šio kūrinio vertinimo „vėluojantis grafikas". Matulaitis pirmąją išsamesnę recenziją paskelbia tik 1898 m.[15] (nors suspėja „laiku" sutriuškinti poemą *Tarp skausmų į garbę*). Viešo žodžio netarė Višinskis. Katalikiškoji spauda, kurioje Maironis gan aktyviai bendradarbiavo, apskritai nerecenzavo *Pavasario balsų* – kaip paradoksalu tai beatrodytų. Kartu su kitais stipriai vėlavo ir Vincas Kudirka (tuomet aukščiausios literatūrinės kultūros kritikas), besiremiantis epochos suformuotais pozityvistiniais kriterijais, teikiančiais pirmenybę realistinei prozai. 1892 m. jam nepadarė įspūdžio „Giria ir lietuvis" („[...] eilelės nė šio, nė to, tik ne dėl skaitytojų 'Lietuviško kalendoriaus'"[16] – plg. su *Varpo* atsakymu Pranui Vaičaičiui). Recenzuodamas 1893 m. kalendorius didysis varpininkas visiškai suniekina sonetą „Dievo meilė" („Surinkimas žodžių, kokius gali paveisti tik egzaltacija senos 'įpratusios' davatkos [...]"[17], nors čia pat palankiai įvertina kitą Maironio eilėraštį „Vilnius" (beje, šių dviejų eilėraščių publikacija *Lietuvos ukinįku kalendorius*, Maironio *Raštų* t. 1 1987 m. leidime neužfiksuota). Įdomu, jog Kudirkos supeiktąjį sonetą Daujotytė priskiria prie stipriausių Maironio religinių eilėraščių[18], nors pastarasis ir laikomas Gavrilos Deržavino odės *Dievas* sekimu. *Pavasario balsai* 1895 m. Kudirkai taipogi nepasirodė verti recenzijos, nenusipelnę Matulaičio „perlų lietuviškos poezijos" metaforos[19]. Tik

[14] Žr. Šatrijos Ragana, *Laiškai*, Vilnius: Vaga, 1986, p. 45–46 [laiškas Poviliui Višinskiui, 1895 m. spalio 3 ir 7 d.].

[15] S. [Stasys Matulaitis], [*Pavasario balsų* recenzija], in: *Varpas*, Tilžė, 1898, Nr. 1, p. 9–11 (šios knygos p. 72–81).

[16] Vincas Kudirka, „Literališka peržvalga", in: *Varpas*, Tilžė, 1892, Nr. 1, p. 10.

[17] Žr. Vincas Kudirka, *Raštai*, parengė Aldona Vaitiekūnienė, t. 2, Vilnius: Vaga, 1990, p. 684.

[18] Viktorija Daujotytė, „Lietuvių religinės poezijos pradžios ir vagos", in: *Naujasis židinys*, Vilnius, 1991, Nr. 4, p. 51.

[19] Stasio Matulaičio teigimu, jo recenziją redagavęs Vincas Kudirka „išbraukė žodžius: 'Maironio eilės – tai perlai lietuviškos poezijos.' Matyt, jam nepatiko, kad taip iškėliau Maironį" (Stasys Matulaitis, *Atsiminimai ir kiti kūriniai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957, p. 102).

1898 m. „Tiesose eilėms rašyti“ Maironio eilės statomos greta V. Kapso, iškeliant jų silabotonikos pavyzdingumą. Apskritai santūrų Kudirkos požiūrį į Maironį bus nulėmęs ne tik pasaulėžiūros išsiskyrimas, bet ir kūrybinė bei psichologinė įtampa, apie kurią kalbėjo Charles-Augustinas Sainte-Beuve'as. Juk dvasinės vadovystės požiūriu, kad ir skirtingais aspektais (Kudirka asmeniu ir organizacine veikla, Maironis – kūryba), tai buvo varžybos „tarp lygių ar beveik lygių“.

Ilgam išliko gajus proginis, perdėm emocionalus ir ideologizuotas santykis su Maironio kūryba, jos visuma ir meninė reikšmė buvo nepakankamai suvokiama ar net atmetama (pvz., Bronius Pranskus-Žalionis įrodinėjo Maironio žalingumą proletarinei poezijai[20]). Tarybinių metų priekaištai „Lietuva brangi“ autoriui dėl „juodos rezignacijos“, „verkšlenančio religingumo“ primena Vaičaičio kaltinimus Antanui Vienažindžiui[21], tik čia esama esminio skirtumo: Vaičaičio kritinė aistra kilo iš gilaus ir asmeniško idealizmo, tuo tarpu socrealistiniai priekaištai atstovavo nuasmenintą, dogmatizuotą požiūrį ir tarnavo sparčiai išsigimstančiai oficialiajai ideologijai.

XX a. pradžioje greta visuotinio pripažinimo bangos ir povandeninių ideologinio priešiškumo srovių formavosi ir aiški literatūrinė opozicija Maironiui (Sofija Kymantaitė, Juozapas Albinas Herbačiauskas, Balys Sruoga, Kleopas Jurgelionis ir kt.). Giedantys svirpliai, „kuriems šluoti gatvę reikėtų“[22], pasirodė beturį aštrų snapą ir nagučius. Maironis buvo riba, skyrusi XIX a. romantinę-klasikinę poeziją nuo „pomaironinės“ kūrybos. Jis nebandė diferencijuoti sudėtingo modernizmo proceso. Etikoje ir ontologijoje absoliučiai pasikliaudamas iracionalios prigimties religinėmis dogmomis, kategoriškai atmetė bet kokį iracionalumą estetikoje. Poetui priimtinas tik toks menas, kuris reiškia ne destruktyvų, o konstruktyvų žmogaus ir visuomenės santykį,

[20] Bronius Pranskus, „Maironis ir proletarinė literatūra“, in: *Priekalas*, Maskva, 1933, Nr. 5, p. 225–231.

[21] Pranas Vaičaitis, reaguodamas į rezignacinį Antano Vienažindžio eilėraštį „Jau žvaigždė vilties žibėt nustojo...“, sukūrė atsakymą „Man vis taip pat / Ant kun. Vienožinio dainos“, kuriame, parafrazuodamas Vienažindžio tekstą, priekaištauja jam dėl individualistinio užsidarymo rezignacijoje.

[22] Eil. „Mūzos pavojuje“.

teigia pozityvią ideologiją, „tvarkingos“ formos idėją. Savo epochos visuomeninės raidos požiūriu Maironis, be abejo, konservatorius[23]. Tačiau humanistinio visuotinumo prasme poeto etinis ir netgi estetinis konservatyvumas kelia pagarbą savo stoišku idealizmu ir natūraliai dera su asmenybės moraliniu vientisumu. Kita vertus, Maironis, pasiekęs kultūros sutapimo su kalba (Algirdas Julius Greimas tai vertino kaip savotišką kultūrinę revoliuciją) yra gal net radikalesnis už visą lietuviškąjį modernizmą ir avangardizmą kartu sudėjus. Likimo ironija, jog užgauliausius žodžius – „labanakt, Maironi“[24] – 1920 m. jam metė krikdemų partijos aktyvistas Antanas Šmulkštys-Paparonis – tos pačios partijos, kuriai Maironis drauge su Adomu Jakštu-Dambrausku ir Pranciškum Būčiu 1905 m. buvo parengęs programos projektą. Beje, Paparonis savo jaunystės eiliavimuose uoliai imitavo maironiškąją patriotiką. Priešingo ideologinio sparno atstovas Antanas Venclova 1925 m. 34-ajame *Lietuvio* numeryje su jaunystės beatodairiškumu nusendinęs Maironį[25], 1947 m. *Pavasario balsų* įžanginiame straipsnyje jau pavadina jį „vienu žymiausių mūsų rašytojų“[26], visą gyvenimą jausdamas jam moralinę skolą[27]. Sruoga,

[23] Maironio psichologinį konservatyvumą, ištikimybę normai ir tvarkai įdomiai atspindi jo persergėjimai jauniesiems klierikams visada vilkėti sutanomis ir niekad nevažinėti dviračiais. „Jam rodėsi labai neestetiška, kai dvasiškis plavėsuoja ant tokio 'vežimo', o be to, šitai piktiną žmones“ ([Stasio Ylos atsiminimai apie Maironį], in: *Literatūra ir kalba*, t. 21: *Maironis*, redakcinė kolegija: Kostas Doveika [et al.], Vilnius: Vaga, 1990, p. 523).

[24] Paparonis [Antanas Šmulkštys], „Del Maironio poemos 'Mūsų vargai'“, in: *Laisvė*, Kaunas, 1920-08-22, Nr. 169 (šios knygos p. 169).

[25] Stud. Antanas Venclova, „8-as 'Baras'“, in: *Lietuvis*, Kaunas, 1925, Nr. 34, p. 12 (šios knygos p. 00–00).

[26] Antanas Venclova, „Maironis (1862–1932)“, in: Maironis, *Pavasario balsai*, Kaunas: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1947, p. 5–17 (šios knygos p. 292).

[27] Savo atsiminimuose Antanas Venclova, gailėdamasis dėl straipsnio „8-as 'Baras'“, rašė: „Ar reikia čia aiškinti, kad tolimesniais metais, įgijęs daugiau proto ir pajutęs, kad neapgalvotas žodis gali žmogų ne tik įžeisti, bet ir užmušti, aš su sielvartu apgailėjau nerimtus, nejautrius, net įžūlius savo žodžius, kurie taip įskaudino seną poetą. Deja, kol poetas buvo gyvas, neradau priemonių savo klaidą atitaisyti. Manydamas, kad tai atlikti niekad nevėlu, darau tai dabar“ (Antanas Venclova, *Jaunystės atradimas*, Vilnius: Vaga, 1966, p. 18).

maištingoje jaunystėje apkaltinęs poetą patetika ir pamokslavimu, gyvenimo pabaigoje sakosi buvęs „poetas visiem lietuviam“ kaip ir garbusis klasikas. Šie faktai kiekvienas savaip patvirtina maišto ir susitaikymo įtampą, kurioje įsielektrinęs dramatizmas buvo ir *Pavasario balsų* varomoji jėga. Į Maironį galima žiūrėti kaip į klasikinį poeto visuomenėje modelį, kurio skiriamasis bruožas – sutramdytas skausmas.

Visuomeninės situacijos poveikis anaiptol nevienareikšmis. Maironis visuomenę diferencijavo ne pagal ekonominius, o visų pirma pagal ideologinius ir ypač dorovinius kriterijus, vadovaudamasis dažniau jausmais, o ne loginiu nuoseklumu (Vaižgantas jo pažiūras yra pavadinęs „naiviai ortodoksiškomis“[28]). Nėra įmanoma tiksliai pasverti, kada poetas konfliktavo su savo meto visuomene ar jos dalimi, t. y. išorine tikrove, o kada su ta tikrove, kuri slypėjo jame pačiame. Ar, atgavus spaudą, Maironis susidūrė su tuo, kas būtų tiesiogiai slopinę jo kūrybiškumą, ideologiškai šantažavę, cenzūravę ar varžę, tarkim, satyrų publikavimą? Ar individualaus išgyvenimo ir adekvačios kalbinės raiškos įtampa – sunkiausioji lyrikos lygtis – laikytina išimtinai vidiniu konfliktu? Palikdami šiuos klausimus atvirus, apčiuopiamiau tegalime justi Maironio lyrikos žmogų – turtingą ir daugiabriaunę asmenybę, subordinuojančią savo ego aukščiausiems visuomeniniams etiniams idealams. Asmeninis poeto gyvenimas tekėjo žymiai ramesne vaga, kurios krantų neišgriovė nei 1905 m. Vilniaus Seimas, nei Nepriklausomybės paskelbimas, nekalbant apie 1905 m. ar 1917 m. revoliucinius sukrėtimus.

Be asmenybės autentiškumo lyrika nustoja gyvybės, taigi ir visuomeniškumo. *Pavasario balsuose* organiškai pasireiškia platus asmenybės diapazonas – materialumas ir idealumas, emocija ir racija, maištingumas ir valia, dvasinis komfortas ir askezė. Šią banguojančią priešybių stichiją pažaboja klasikinis pusiausvyros leitmotyvas, „aukso vidurio“ pozicija, kuria poetas taip diplomatiškai pasinaudodavo

[28] Žr. Juozas Tumas-Vaižgantas, „Keletas Maironies būdo bruožų“, in: [Juozas Tumas-Vaižgantas], *Vaižganto raštai*, t. 19: *Mūsų literatūros istorijai: ašmas būrys veikėjų: naujieji literatūros nuotykiai*, Kaunas: Švyturys, 1933, p. 250.

kasdieniniame gyvenime. Maironį galima pavadinti romantiniu klasiku, kurio konfliktiškas turinys priverstas paklusti harmoningos formos valiai. Simboliška ir dėsninga, jog atraminiai poetikos įvaizdžiai yra *krūtinė* ir *širdis*. Jie žymi vidinio pasaulio centrą, iš kurio kyla ir į kurį sugrįžta visi prieštaravimai (beje, Maironis gimė etnografiniame Lietuvos centre, nemėgo pabrėžti savo žemaitiškumo). Kuo arčiau žemės, savojo laiko žmonių, tuo balsas energingesnis, kategoriškesnis. Juo aukščiau kylama į visuotinumo sritis, idealybę, juo daugiau melancholijos ir refleksijos, stipresnė elegijos gaida. Tačiau kraštutinėse būsenose lyrinis subjektas ilgiau neužsibūva. Ieškantis ir dinamiškas, jis „ir per amžius paliks, kaip ir aš neramus"[29], tačiau „neramumo" ribų, t. y. norma tapusios formos, niekad neperžengs. Tarsi nujaučiant būsimą nusivylimą idealais, įvardijamas ne pats idealas, o tik kryptis, kelias jam pasiekti: „Paimsme arklą, knygą, lyrą / Ir eisim Lietuvos keliu!"[30] Kūrybą kaip auką suprato Jurgis Baltrušaitis. Maironio atveju auka gali tapti pats gyvenimas, aukojamas amžinosioms tiesoms (eil. „Jei žemė širdį viliojo"). Tačiau per eilėraštį tos tiesos sugrįžta gyveniman kaip integruojanti dvasinė jėga. Suprantama, visuotinumo ženklu pažymėta ne visa Maironio lyrika. Ne vienu atveju poeziją stelbia patriotiškumo deklaracijos, ortodoksiškas moralizavimas, nesolidūs išpuoliai idėjų fronte. Tačiau, ir likęs vien tik piliečiu, autorius savo priedermes atlieka garbingai, nė nemanydamas savo kanklių skolinti kokiam partiniam Protui, Garbei ar Sąžinei. Poetas tarp skausmų grūmėsi dėl savo tautos garbės ir kliovėsi savuoju protu bei sąžine.

Maironiui iš principo svetimas buržuazinės naudos siekimas, apskritai savanaudiškumas, neturėta materialinių išskaičiavimų (nors buvo taupus ir apdairus), ekonominių-politinių ambicijų (nors oriai jautė savo vertę). Jo kūryba, kaip autonomiškos ir moraliai vientisos asmenybės išraiška, aukštai pakyla virš luominės padėties, tai du skirtingi, nors ir susisiekiantys, pasauliai. Nepajudinamų piliečio priedermių ir neramiųjų žmogaus troškimų nesutapimas ilgainiui, ypač po

[29] Eil. „Nuo Birutės kalno".
[30] Eil. „Užtrauksme naują giesmę".

1905 m., darėsi vis skaudesnis. Lyrikoje visuomeninės temos užleidžia vietą gamtos, intymiesiems meilės išgyvenimams. Tačiau tie eilėraščiai, kuriais Maironis papildydavo naujus *Pavasario balsų* leidimus, tik praplėtė bendrąjį lyrikos turinį, esmingiau jo nepaliesdami. Gilusis asmenybės pasaulis liko įkūnytas tokiuose pirmojo leidimo eilėraščiuose kaip „Mano gimtinė", „Tėvynės dainos", „Taip niekas tavęs nemylės", „Pavasaris", „Nuo Birutės kalno", „Pasitikėjimas savimi", „Išnyksiu kaip dūmas", „Užmigo žemė", „Uosis ir žmogus".

Aukščiausias visuomeninės būties idealas Maironiui – tėvynė. Anot Jakšto, iki Maironio šis žodis buvęs naujas, nepopuliarus, jo netgi gėdintasi[31]. Maironis geografinę, etnografinę, istorinę tėvynę pripildo intymaus psichologinio turinio, suaudžia su meilės, moters tema, paversdamas tėvynę ne vien etine, bet ir estetine kategorija. Suidealintoje tėvynės sampratoje ypač ryški nacionalinio integralumo idėja. „Nedaugel mūsų" – jau pavadinimu sulydomas sielvartas ir ryžtas, egzistencinė būtinybė dirbti susitelkus. Palyginus su Kudirkos „Maniemsiems", išryškėja šio eilėraščio romantinis himniškumas, kontrastuojantis Kudirkos moraliniam testamentiškumui. Progresyviausia nacijos dalis poetui buvo jo karta, jaunieji „Lietuvos mylėtojai". Poetinį-idėjinį sutapimą su tauta *Pavasario balsų* išėjimo metu laidavo ir Maironio profesinė padėtis. Išėjęs aukštus akademinius mokslus, jis svariai reprezentavo jaunąją kunigiją, kurios įtaka liaudyje buvo dar labai stipri. Poeto dainos veržiasi iš jaunos krūtinės, jo giesmę jaunimas tesupras. Ne kam kitam, o „moksliškai apšviestai jaunuomenei" (suprantamai kaip būsimos visuomenės sinonimas) skiriama poema *Tarp skausmų į garbę*, vėliau tapusi *Jaunąja Lietuva*. Itin skaudžiai išgyvenamas būtent jaunystės idealų išdavimas (eil. „Spjauki, drauguži, į viską!"). Veiklos trokštančiam jaunimui artimiausias ir geriausiai suprantamas buvo Maironio romantiškasis maištingumas, kovos ir veikimo programa, demokratiškumas ir altruizmas, iš Adomo Mickevičiaus ir Friedricho Schillerio

[31] Adomas Jakštas, *Mūsų naujoji literatūra (1904–1923)*, t. 1: *Mūsų naujoji poezija (1904–1923)*, Kaunas: Knygų leidimo komisija, 1923, p. 16 (šios knygos p. 176–207).

paveldėtas jaunystės ir meilės kultas[32]. Meilėje, „galima sakyti, glūdi ir tos knygos [*Pavasario balsų* – M. J.] popularumo paslaptis", – teigė Jakštas[33]. Jaunajai inteligentijai, taigi visuomenės vadovams, asmeninės laimės atsisakymas visuomeninio idealo vardan buvo etinė norma, todėl negalėjo neimponuoti tėvynės pasirinkimas meilės objektu. Negalėjo nejaudinti riteriškas silpnesnio, neteisingai kenčiančio užtarimas ir viltingas drąsinimas. *Pavasario balsuose* įtaigiai pynėsi romantizmo įkvėptas pavergtų tautų išsivadavimo patosas ir romantiškumas kaip pasaulėjautos bruožas, būdingas jaunimui visais laikais[34]. Maironio šūkiai veikė ne protą, bet pirmiausia jausmus ir vaizduotę, kuriais taip pasitiki jaunystės maksimalizmas. Silpnumo akimirkomis poetas grumiasi su tokia jaunatviška jėga, jog ir skaitytojas pasijunta jaunas, kovojąs ir tikįs laimėjimu. Neatsitiktinai 1913 m. Maironį ypač entuziastingai sveikino jaunimo spauda, tiesa, neatimdama tribūnos ir literatūrinės opozicijos balsams (Sruogos straipsnis *Aušrinėje*[35]). Tad pomaironinės kartos akibrokštą „Maironis paseno!"[36] poetas galėjo suvokti ir kaip kaltinimą asmenine išdavyste. Atsakydamas į Venclovos kritiką, įžeistas klasikas guodėsi: „Bet šį kartą perdaug man skaudu. [...] Vis delto reikėtų vengti storžieviškumo: Maironio kritikoje, kuri užima vieną ketvirtį puslapio, kritikas net tris kartus prikaišioja: Maironis paseno, Maironis nuseno (?), Maironis paseno"[37].

32 Jau vėliau, apie 1924 m. Maironis prasitaręs Mykolui Vaitkui: „Su jaunaisiais buvo lengviau; bet seniai arba visai nesidomėjo, arba net žiūrėjo žvairomis" (Mykolas Vaitkus, *Nepriklausomybės saulėj: 1918–1940*, t. 7, d. 3, (ser. *Nidos knygų klubo leidinys*, Nr. 69), London: Nida, 1969, p. 30).

33 Adomas Jakštas, *Mūsų naujoji literatūra (1904–1923)*, p. 15 (šios knygos p. 178).

34 Maironis romantizmą suvokė daugiau kaip idealiosios pasaulėjautos tipą, o ne kaip meno, kultūros stilių, nesigilindamas į jo teoriją. Antai, apibūdindamas Sofoklio tragedijas, pažymi, kad „jo kūryboje daug idealizmo ir, taip sakant romantizmo, kiek jisai priešingas realizmui ir natūralizmui" ([Maironis], *Maironio raštai*, t. 5, p. 43).

35 Balys Sruoga, „Maironis (Kun. prelatas Jonas Maculevičius). 1888–1913", in: *Aušrinė*, Vilnius, 1913, Nr. 28, p. 197–208 (šios knygos p. 122–154).

36 Stud. Antanas Venclova, *op. cit.*, p. 12 [šios knygos p. 211].

37 Žr. Maironis, [Atsakymas Antanui Venclovai], in: *Lietuvis*, Kaunas, 1925, Nr. 35, p. 16 (šios knygos p. 213).

Kertinis ateities pastato akmuo romantikui Maironiui yra paslapčių kupina praeitis. Tarsi patvirtindamas savo klasikinės pusiausvyros natūrą, poetas atsigręžta ir į „senovės tėvų" gadynę, trokšdamas „išgirsti nors vieną, bet gyvą žodelį / iš senųjų laikų"[38]. 1905 m. *Pavasario balsų* laidoje randame eilėraščius „Jaunos dienos" ir „Senatvė", pavadinimais simbolizuojančius kartų perimamumą, kuriuo pačiam Maironiui, deja, neteko pasidžiaugti. Ryškų visuotinumo atspalvį turi Maironiui taip brangi tautinės vienybės idėja. Tai ne tiek politinis uždavinys, kiek esminė tautinės kultūros sąlyga (partijų kivirčai Maironiui yra panašaus rango blogybė kaip ir moderniški jaunimo šokiai – žr. eil. „Lietuva – didvyrių žemė"). Pagarbą kelia pastangos grąžinti lietuvių kultūrai nutautusius sluoksnius (jos akivaizdesnės poemose, ypač *Znad Biruty*). Rašydamas lenkiškus laiškus kai kurioms „maloningoms ponioms", Maironis griebdavosi ir diplomatinių ėjimų: „būtų be galo graudu, jeigu lietuviškasis sąjūdis leistų daigus tiktai žemesniuose sluoksniuose ir sutaptų su demokratiniu judėjimu"[39]. Senosios ir jaunosios Lietuvos kultūrinio susivienijimo metafora laikytinas pomėgis parinkti moteris iš aristokratų, jas įsimylinčius vyrus – iš valstietiškos kilmės inteligentų. Vyriškojo ir moteriškojo pradų sąšaukos aidi per visą Maironio lyriką, kartkarčiais jos pabrėžtinai stilizuojamos (eil. „Duetas"). *Pavasario balsuose* atrandame ir savotišką lyrinės būties centrą – eilėraštį „Lietuva brangi", įspūdingai sulydantį jaunąjį ir vėlyvąjį Maironį (anot Vaižganto, šis eilėraštis, paskelbtas 1920 m., išaugo iš pirmųjų plunksnos bandymų – poemėlės *Lietuva*[40] dedikacijos[41]).

[38] Eil. „Aš norėčiau prikelti".

[39] [Maironio laiškas Stanislavai Paškevičienei, Peterburgas, 1901 m. kovo 28 d.], in: *Literatūra ir kalba*, t. 21: *Maironis*, redakcinė kolegija: Kostas Doveika [et al.], Vilnius: Vaga, 1990, p. 302.

[40] Poema rašyta 1888 m., likusi rankraščiu.

[41] Žr. [Vaižgantas], *op. cit.*, p. 48. Vėliau Juozas Girdzijauskas teigė, kad šis paplitęs teiginys atsirado dėl netiksliai suprastos Vaižganto minties. „Taigi visiškai neteisinga sakyti, kad Maironio eilėraštis 'Lietuva brangi' atrado iš jo poemėlės ‚Lietuva' dedikacijos. Eilėraštis 'Lietuva brangi' atsirado iš *Varpe* paskelbto eilėraščio ‚Lietuvos gražybė', kuris savo ruožtu buvo sukomponuotas iš poemėlės 'Lietuva' atskirų posmų" (Juozas Girdzijauskas, „Maironio eilėraščio 'Lietuva brangi' genezė", in: *Archivum Lithuanicum*, Vilnius, 2002, t. 4, p. 152).

Lietuva kaip bendroji istorinė, geografinė, etninė sąvoka čia sušildoma jaukiais namų motyvais. „Dainuodamas Lietuvą brangią, Maironis pirmiausia dainavo savo gimtinę, savo gimtąjį Raseinių kraštą“[42], – rašo Maironio *Raštų* įvade Irena Slavinskaitė. Meilė tėviškei išauga į šilerišką troškimą apglėbti visą pasaulį: „Visą žmoniją meile apglėbsiu, / Ją pamylėsiu skaisčiau“[43]. Poetas organiškai juto bendrybės ir atskirybės saitus, kurie padeda giliau suvokti ir individo–visuomenės santykį.

Maironio visuomenės sampratoje svarbią vietą užima liaudis. Jo liaudiškumas – tai ne Vaičaičio sutapimas su apskurusiu, alkanu vargdieniu ar Jono Mačio-Kėkšto radikalus protestas prieš masių užguitumą. Gyvenime oriai laikęsis šūkio *odi profanum vulgus et arceo*[44], kūryboje Maironis susilieja su broliais artojais ir kukliomis sesutėmis, tiesa, juos gerokai idealizuodamas bei estetizuodamas. Broliškumo jausmas vargdieniui pirmiausia yra dvasinė jungtis, kuriai literatūrinį pavidalą suteikė jau Martynas Mažvydas (plg. su krikščioniškąja mažutėlių, artimo samprata). Į liaudį žvelgiama ne socialiniu aspektu (nors ir jis neignoruojamas), bet pirmiausia bendražmogiškuoju, kaip į gyvą etinių ir etninių vertybių saugyklą. Taikliu Vandos Zaborskaitės pastebėjimu, „liaudis yra Maironiui toks pat antipodas poniškajai dvarininkijai [pridurtume: ir miesčioniškai miniai – M. J.], kaip tiesa, paprastumas ir nuoširdumas – melui, pasipūtimui ir tuščioms pretenzijoms“[45]. Sykiu jis energingai demaskuodavo „paslaptis tų demagogų, kurie vien apdriskėlį laiko per žmogų“[46] ir pats visą gyvenimą puoselėjo aristokratinės kultūros ūglius. Vis dėlto poemoje *Raseinių Magdė* aristokratija parodoma kaip Jaunajai Lietuvai beviltiškai prarastas luomas.

Poetui rūpėjo liaudies kultūros pagrindu kurti tautinę kultūrą ir šitokiu būdu įsijungti į Europos bei pasaulinės kultūros sistemą[47]. Ši

[42] Irena Slavinskaitė, *op. cit.*, p. 9.

[43] Eil. „Slenka debesys pilkos“.

[44] Prastuolių minią niekinu ir genu (lot.); Horacijaus eilėraščio citata (III:1) (žr. Horacijus, *Lyrika*, vert. Henrikas Zabulis, Vilnius: Vaga, 1977, p. 113).

[45] Vanda Zaborskaitė, *Maironis*, Vilnius: Vaga, 1987, p. 243.

[46] *Jaunoji Lietuva*, VI:VII.

[47] Įsijungimo į Europą kontekste Maironis yra pademonstravęs ir įžvalgaus politinio mąstymo blyksnių. Antai poemoje *Mūsų vargai* keliama šiandien

idėja vėliau rado atgarsį Vaižganto *Pragiedruliuose*, ją savo tautos ugdymo teorijoje vaisingai plėtojo Stasys Šalkauskis. Gerai žinoma, jog *Pavasario balsų* autorius, kalbantis kenčiančios liaudies vardu, savo pažiūromis, socialine padėtimi ir gyvenimo būdu buvo toli gražu ne brolis vargdienis. Tačiau atplėšti poeziją nuo asmens taipogi nelengva. Tuo įsitikinome, pabandę iš kai kurių eilėraščių (pvz.: „Lietuva brangi") išmesti „blogus" posmus, pasilikdami sau „gerus". Negerbdami to, kas autoriui buvo šventa (šalia kita ko, ir jo rašybos), mes tik palikome apie save įtarimą ateinančioms visuomenėms. Maironio fenomene, šalia giliausių sutapimų, esama lemtingo asmens ir kūrybos išsiskyrimo. Tačiau žmogaus ir poeto tiesa visuomenine vertybe (ne nuosavybe!) tampa tik tada, kai ji nedalijama ir nedangstoma.

Maironio liaudiškumas tarsi atkartoja donelaitiškąjį „mes lietuvininkai vyžoti, mes nabagėliai", prasmingai tęsdamas būrų dainiaus demokratizmo tradiciją. Liaudies patarlės parafraze nusakoma tautinio atgimimo ir apskritai žmogaus veiklos egzistencinio pagrindo idėja:

Mainos rūbai margo svieto:
Silpnas kelias, tvirtas griūva;
Nebijokim vargo kieto,
Juk be jo galiūnai pūva![48]

Būdami istoriški turime pastebėti, jog šis natūralus dėsningumas Maironio grindžiamas, žinoma, ne socialinės dialektikos analize, o pirmiausia romantinėmis tautinėmis bei religinėmis emocijomis. Panašiai religinė ideologija buvo žadinusi Baranausko tautinį-politinį revoliucingumą. Liaudyje, kurią tuomet iš esmės sudarė religingi valstiečiai, kaip lietuviška marselietė buvo giedama Baranausko „Nu Lietuva, nu Dauguva", kur yra toks posmas:

tokia aktuali „Europos namų" idėja: „Ir gal laikai – nebtolimi, / Kad bus Europoj renkami / Didžios respublikos atstovai / Į bendrą seimą nuo tautų, / Visų be skyriaus pašauktų, / Išnykus tarptautinei kovai" (*Mūsų vargai*, VII).

48 Eil. „Tu girele, tu žalioji...".

Nupuls kalnai, o slėneliai
Išsikels aukštybėn,
Visos galybės eis dulkėn,
Silpnumas galybėn.[49]

Pagal šios (cenzūros uždraustos) giesmės ritmiką ir melodiją Maironis parašė populiarųjį eilėraštį „Eina garsas" („Senovės daina"), 1905 ir 1913 m. *Pavasario balsų* laidose turėjusį paantraštę: gaida kaip „Tu Lietuva, tu Dauguva". Pastarąjį eilėraštį Mykolaitis-Putinas laikė tobula liaudies dainos esmės išraiška. Cituoto Baranausko ketureilio prasmę Maironis, kaip matėme, išsako gyvu dviejų eilučių aforizmu. Toliau jis ragina nebijoti vargo kieto, tuo tarpu Baranausko tolesniame tekste pabrėžiama – „bus, kaip Dievas duos"[50]. Baranausko tikėjimas Apvaizda šiame *Kelionės Petaburkan* fragmente absoliutus, tame tikėjime ištirpusi ir žmogaus sąmoninga valia. Tuo tarpu Maironio pasitikėjimas antgamtiškumu čia perdėm abstraktus, visas posmas alsuoja aistringa realybės pajauta, apsisprendimas kovai vyksta tarsi mūsų akyse. Žinia, šiuo atveju veikia ir formos dalykai – Maironio silabotonika atrodo kone tobula palyginus su dar klumpančia Baranausko silabika. Taigi *Pavasario balsų* autorius žadino liaudį iš neistorinės būties remdamasis natūraliais, o ne metafiziniais argumentais, ir tai reiškė kokybiškai naują tautinio sąmoningumo pakopą, lyginant su Baranausko išreikštomis liaudies aspiracijomis.

Kilimas į gyvenimą per vargą kietą buvo pamatinis valstiečio būties dėsningumas, puikiai (neretai tragiškai) pažįstamas ir tos epochos inteligentams. Maironis susieja šį kilimą su Europos „tautų pavasario" idėjomis, tradicinį liaudies atsparumą pasitelkdamas kaip sunkios, bet prasmingos kovos ir laimėjimo stimulą:

Pagimdys vargai galiūnus,
Ugnimi uždegs krūtinę![51]

49 *Kelionė Petaburkan*, V. Ši poemos dalis paplitus ir kaip atskira giesmė.
50 *Kelionė Petaburkan*, V.
51 Eil. „Tu girele, tu žalioji...".

Maironio eilėraščiai liaudiški ne tiek savo stiliumi, išorine poetika, kiek giliu liaudies kultūros, archainio bendrumo išjautimu, tramdomu jausmingumu, kur skaudus lyrizmas eina greta pasitikėjimo ateitimi ir būtimi. Jakštas, pabrėždamas Maironio lyrikos artimumą dainuojamajai tautosakai, yra vaizdžiai pastebėjęs: „Lietuvis liūdi daugiau dvasia, širdimi, ne nervais“[52] (plg. su Šatrijos Raganos mintimi: „Lietuvis jaučia giliai, tik patylomis. Ramybė ir saikas... Nieko labai, nieko per daug“[53]). Taikliai apibendrindamas etninį charakterį ir nacionalinį kraštovaizdį, Maironis buvo tvirta atrama tolesnėms Vydūno, Vinco Krėvės, Vaižganto, apskritai neoromantikų pastangoms smelkiantis į lietuviškumo esmę. Daugelį poeto eilėraščių mes ne tik dainuojame kaip liaudies dainas, bet ir panašiai nešiojamės atmintyje, semdami tą pačią Tėvynės gaivą, širdžių bendrumo dvasią. Vis dėlto Maironio liaudiškumo neleidžia absoliutinti tokie eilėraščiai, kaip „Ant Neapolio užtakos“, „Rigi Kulm“ ir pan. Pastarieji kūriniai toli nuo demokratinio turinio, tai sielos aristokrato, jaučiančio žmogaus ir gamtos harmonijos mistiką, kalba (Vaižgantas juos vadino ne kūryba, o gražbylyba). Tačiau manydami, jog tokia subtili „gražbylyba“ kenkia pačiai poezijai, atimtume teisę konkrečios visuomenės piliečiui pasijusti „visatos piliečiu“ (taip Visarionas Belinskis vadino Aleksandrą Puškiną) ir visuotinumą primygtinai priešintume visuomeniškumui, tuo tik nuskurdindami abi puses.

Įdomu konstatuoti, jog jau Maironio amžininkai užsidegę ieškojo „tikrojo Maironio“, atrasdami jį čia tarp „visuomenininkų utilitaristų“, čia tarp „parnasistų“[54]. Tarybiniais metais poeto visuomeniškumas buvo akcentuojamas kovinguose agitacinio-patriotinio pobūdžio

[52] Adomas Jakštas, „Maironies lyrika“, in: *Draugija*, Kaunas, 1922, Nr. 5–6, p. 201–217 (šios knygos p. 177).

[53] Šatrijos Ragana, „Mintys apie dailę“, in: *Viltis*, Vilnius, 1910, Nr. 64–67.

[54] Netgi sintetikas iš prigimties Vaižgantas čia jautėsi kebliai. Palyginkime jo įžvalgų pastebėjimą: „Ir pinasi dainius-pilietis naudininkas, su dainiumi parnasistu, neverčiančiu savo amato pritaikomąja daile“, arba „Jei ugninė agitacija už Lietuvos atgaivinimą susyk sudarė jam garbingą vietą visuomenėje, tai tik dainomis, tik grynąja poezija jis laikos pirmykštėje aukštybėje ir laikysis ten dar labai ilgai“ su: „Maironis ir iš viso daugiau didaktikas, utilitaristas, neg parnasistas“ ([Vaižgantas], *op. cit.*, p. 80, 78, 253).

eilėraščiuose, tokiuose kaip „Užtrauksme naują giesmę“, „Nebeužtvenksi upės“, tuo tarpu ta „buržuazinė“ visuomenė, kurią panašūs posmai budino ir kūrė, atsidurdavo „istorijos šiukšlyne“. Lyrinio subjekto (čia tinka ir herojus) radikalus visuomeninis kovingumas, solidarumas su kovos draugais, kolektyvumo dvasia šiuose eilėraščiuose akivaizdūs. Tačiau už viso šito justi kilni asmenybė, tauri gyvenimo pozicija, iškyla patrauklus žmogaus psichologinis tipas. Justi visą Maironio kūrybą persmelkiantis asmenybės moralinis integralumas. Neabsoliutindami paviršinio visuomeniškumo klodo, kuriuo dangstosi ir vienas kitas silpnesnis eilėraštis, pastebėsime, jog ir egocentriškiausia lyrika turi galimybę pavirsti sociocentriška – tereikia autoriaus išgyvenimus palaikyti savais. Maironio atveju taip atsitinka dažnai, ir ne viskas čia racionaliai paaiškinama. Krinta į akis, jog iš skausmo gimusiuose eilėraščiuose apeliuojama ne tiek į išorinio pasaulio (suprask, visuomenės), bet į savo paties netobulumą: „Daug nenoriu!.. O tiek noriu!“[55]. Atmetus retas išimtis (eil. „Taip atsilyginta“), sunkiausia ne todėl, kad kiti nesupranta ar neįvertina – pats lyrinis subjektas jaučiasi kankinamai tolstąs nuo kitų. Todėl nevalia pataikauti savajam „aš“ – ir nesutramdomasis *ego* įauga į tokias kolektyvines kategorijas kaip m e s, v y r a i, b r o l i a i ir pan.

O, kaip kartais sunku! Ar kas norint supras?
Bet gana, ne be vardo mus audros išgriaus!
Užgiedokime, vyrai, sau dainas linksmas!
Kaip vyrai keliaukim toliaus![56]

Atsietos nuo Maironio asmenybės, šios eilutės skambėtų vien kaip patetiškas savęs žvalinimas. O suvoktos kaip asmenybės laikysena, priešingai – jos paliudija nesumeluotą asmenybės dramatizmą ir vyrišką valią.

Būdinga, jog *Pavasario balsų* autorius, būdamas giliai visuomeniškas savo kūrybos esme, vengė tiesmukai formuluoti visuomeninę poeto paskirtį – skirtingai nuo Mačio-Kėkšto ar Jakšto, traktavusio

[55] Eil. „Kas tas paslaptis suprastų...“.
[56] Eil. „Jei kada pančiai nukris“.

poetą kaip „socialinį veikėją *par excellence*“[57]. Šalia charakteringos ištarmės „Patsai ramumo nepažinęs, / Kitiems išganymą nešu“[58], į poeziją egzaltuotai kreipiamasi kaip į liūdną našlystės draugę (eil. „Poezija“) arba šitaip pareiškiama:

Ne pranašas, aš ne kovot,
Aš ne žmonių mokinti,–
Aš Dievo įkvėptas giedot,
Su lyra giesmes pinti.[59]

Palyginę šią sampratą su poeto paveikslu eilėraštyje „Taip niekas tavęs nemylės“ matome, jog lyginimo svarstyklės pusiausvyros neišlaiko. Maironio kūrybos kontekstas ir patosas nusveria pastarojo pusėn, kur skaitome:

Tada tai jo gema pirmoji giesmė,
Liūdnesnė už girių ošimą,
Nes švieti jaunam kaip aukštybių žvaigždė
Ir šventą neši įkvėpimą.[60]

Abu posmus sieja dieviškas įkvėpimo pobūdis, antrajame nusakytas epitetu „šventą“, tačiau pats įkvėpimo šaltinis suvokiamas skirtingai. Antrajame eilėraštyje įkvėpimas jau ne Apvaizdos rankose, jį neša tėvynė, kurios tema, pasak Daujotytės, yra „svarbiausias etinio ir visuomeninio aspektų sąlyčio taškas lyrikoje“[61]. Poetas renkasi savo mylimąją tėvynę kaip ir poemos *Tarp skausmų į garbę* herojus Juozas Vilaitis. Eilėraštyje „Pasitikėjimas savimi“ tėvynė ir „Aukščiausias“ (tai substantyvinė būdvardžio forma, pirmoji redakcija – „Aukščiausis“) tarsi susilieja:

57 Jakštas Maironį yra šitaip apibūdinęs: „[...] Maironis yra *par excellence* Lietuvos tautinio atgimimo bardas, giesmininkas, kovojąs už lietuvystės teises, poetas patriotas, dainius pilietis“ (Adomas Jakštas, *Mūsų naujoji literatūra (1904–1923)*, p. 30 [šios knygos p. 198–199]).
58 Eil. „Poeta“.
59 Eil. „Ne pranašas, aš ne kovot...“
60 Eil. „Taip niekas tavęs nemylės“.
61 Viktorija Daujotytė, *Lyrikos būtis*, Vilnius: Vaga, 1987, p. 122.

Pavargti už brangią tėvynę – gražu!
Aukščiausią turėti vadovą!

Pastaruosiuose eilėraščiuose aukštą meninę kondiciją vėlgi garantuoja specifinis visuomeniškumo ir visuotinumo lydinys, ir net nekyla pagunda svarstyti, kas nuo ko priklauso.

Įsidėmėtina, jog „pasaulio žmonės" Maironiui nėra svetimi, jie ne kartą pavadinami vaikais (vyro ir vaiko dramatinė pora – viena iš mėgstamų visuomeninės orientacijos priešpriešų). Tokia lyrinio „aš" pozicija užfiksuota, pavyzdžiui, eilėraštyje „Ar aš kaltas", kur skaitome tėviška atsakomybe ir altruistine meile paženklintas eilutes:

Na... ir laimės pavydi vaikai!
Bet ar saulė kitaip betekėtų,
Nors jie pragarą mano regėtų?

Individo ir minios (ne pasaulio žmonių!) situaciją, įtvirtintą tuomet dažnai verčiamu Puškino eilėraščiu „Poetas ir minia"[62], stebime satyrose ir tokiuose joms gimininguose eilėraščiuose kaip „Poetui mirus", „Apsaugok, Viešpatie!", „Taip atsilyginta". Maironio minia, kaip ir reikėtų laukti, neturi aiškesnės socialinės charakteristikos. Tai moraliniu minusu pažymėta inertiška, sumiesčionėjusi visuomenės dalis, kurioje gali atsidurti „bepročiai ar žiaurūs žmonės", gražios ponios ar lėbaujantys išgamos, tautos parsidavėliai ir nuolat verkšlenantys politikai. Po minios įvaizdžiu gali būti slepiama ir vidinė intelektualinė disharmonija: „E, jūs nenaudėlės, siurbėlės – dielės, / Slenkančios juoda minia!"[63] – sušunka poetas, susiremdamas su įkyrių minčių antplūdžiu. Grūmodamas tamsiajai masei, Maironis kartais nebesuvaldydavo rankos, čia paieškoję rastume ir provincinio patriotizmo apraiškų, ir aršokų išpuolių prieš pirmeivius, ir įkyroko moralizavimo iš dvasiškio sakyklos. Tačiau ir norėdami neaptiksime visuomeninės konjunktūros žymių. Poeto akiratyje ir toliau išlieka tėvynės bėdos,

[62] Esama neabejotinų paralelių tarp šio Aleksandro Puškino kūrinio ir Maironio eilėraščio „Poeta", kurias nurodė Eduardas Viskanta, Kostas Korsakas.

[63] Eil. „Slenka debesys pilkos".

jos ateitis, nuolat rūpi dalykai, praaugantys egocentriškąjį „aš“. Šitaip atsiliepdamas į visuomenines aktualijas Maironis realizavo jau ne iš romantizmo, bet iš pozityvizmo paveldėtus poeto sampratos bruožus. Bene ryškiausias tokio nusiteikimo pavyzdys – satyra „Nuolat verkšlenantiems politikams“.

Teigdami, jog Maironio kūrybos pesimistiniuose momentuose atsispindėjo pozityvistinių idealų krizė, visuomeninių pervartų nesupratimas ir pan., turėtume būti atsargūs. Jau librete *Kame išganymas* Zonio socialinis nusivylimas siejamas su bendresniu nusivylimu susvetimėjusiu pasauliu, kuris neįvertina idealizmo aukos:

Mylėjau, bet meilė apvylė mane,
Visuomenės labo ieškojau, minia
Už tai geradarius kryžiuoja;[64]

Eilėraštyje „Poeta“, paskelbtame 1905 m., jau atgavus spaudą ir nušvitus kultūrinio darbo perspektyvoms, socialinis konfliktas sublimuotas į kūrybinį:

Nebuvo žodžių nei dejonės,
Nebiro ašaros, oi ne!
Tiktai pasaulis ir jo žmonės
Išrodė kaip sapnų sapne.

Kūryba gimsta iš tramdomo skausmo, kurio paslaptis neprieinama nei „pasauliui ir jo žmonėms“, nei nustebusiems draugams, nei būriui, „apstojusiam skausmo vyrą“. Telieka paimti aukso lyrą ir valingai suformuluoti dramatiškąjį kūrėjo paskirties paradoksą: „Patsai ramumo nepažinęs, / Kitiems išganymą nešu“.

Maironio liūdesys paprastai turi egzistencinę potekstę, akistata su mirtimi atėjo į jo lyriką jau kartu su pirmuoju *Pavasario balsų* leidimu („Mažai linksmybės čia ant žemės...“, „Šiandieną“, „Kas tas paslaptis suprastų...“, „Užmigo žemė“, „Išnyksiu kaip dūmas“). Pastarajame eilėraštyje žmogaus egzistencijos menkumas įvertinamas su tauria

64 *Kame išganymas*, III.

rezignacija ir didinga rimtimi. Šiame pavyzdyje itin iškalbingai atsiskleidžia Maironiui būdinga dramatiškoji pusiausvyra tarp disharmoniško turinio ir valingai harmonizuojančios formos (aštuoni šauktukai!). Poetas, nuosekliai laikydamasis savo idėjos (gyvenimas tragiškai apgaulingas), turėtų nustoti vaikęsis šešėlius ir, atsisakęs „menkos" poetinės paguodos, padėti plunksną. Bet eilėraštis jau parašytas ir savo buvimu byloja ką kita, už pasakytų žodžių slėpdamas kažką amžinesnio ir svarbesnio nei trumpas mūsų buvimas. Šūksnį „ir niekas manęs neminės" juk išgirstame atvirkščiai – poetas bus minimas tol, kol gyvuos jo tauta, kalba, poezija. Panašiai atsitinka ir skaitant eilėraštį „Užmigo žemė" – kažkas pažvelgia į mūsų širdies gilybes, išvysdamas dramą, vykstančią visais laikais ir visose visuomenėse. Liūdėdamas ant Birutės kalno, poetas jauste jaučia esantį šalia: „Liūdna man! Gal ir tau?" Paprastutis atliepimas – „O kodėl, nežinau", tačiau tuose keliuose skiemenyse išgirstame ne tik poeto ir jo lyrinio pašnekovo balsus. Čia netikėtai nusmelkia visų mūsų nežinojimas, kodėl žmogui liūdna.

Maironis budriai saugoja asmeninę vidinės nerimasties neliečiamybę, kurią įdomiai interpretuoja Vytautas Kavolis: „Žmonės nenujaučia žmogaus neramumo paslapties – to, kas žodžiais neišreiškiama – ir, jeigu ją suprastų, tą paslaptį išplepėtų, biografijose iškraipytų. Todėl 'per amžius' tenka likti šalia žmonijos, nepasitikint žmogaus solidarumu žmogui, vien neramios gamtos artumoje"[65].

Donelaitis, kurio reikšmę Maironis pabrėždavo savo literatūros paskaitose, yra prisipažinęs: „Kad negyvenčiau skandalingai dažnai turėdavau panaudoti Samsono jėgą: ir vis dėlto kartais norėdavau pasiduoti, bet niekuomet taip neatsitikdavo"[66]. Samsono jėga pagimdė ir *Pavasario balsus*. Maironis atsiduoda, bet niekada nepasiduoda, tramdo save, bet netaupo. Su Maironiu lietuviškojo lyrizmo upė tapo nebeužtvenkiama. Poetas, be abejo, numanė savo visuomeninės būties prasmingumą, tačiau už jos, galime spėti, skaudžiai

[65] Vytautas Kavolis, *Epochų signatūros*, Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1991, p. 137.

[66] Leonas Gineitis, *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1964, p. 212.

slėpėsi užslopinta ir nerealizuota asmeninė būtis. Šitaip manyti duoda pagrindo ir eilėraštis „Vakaro mintys", minorine nata užbaigiantis eilėraščio kelią, kadaise pradėtą viltingais *Pavasario balsais*. Šios nesenstančios knygos lyrizmo skalė aprėpia daugybę žmogiškosios būties – visuomeninės ir individualiosios – niuansų. Klausytis ir girdėti Maironio kalbą – vadinasi, nuolat budėti visuomenėje ir, įsiklausant į kitus, išgirsti save.

Tai pirmasis bandymas Nepriklausomoje Lietuvoje Maironį nagrinėti iš feministinės kritikos perspektyvos. Pateikiamas fragmentas iš atskira knyga išleisto Vytauto Kavolio paskaitų kurso „Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje".

Pirma publikacija: Vytautas Kavolis, „Maironiškosios temos lietuvių gelminėje psichologijoje", in: Vytautas Kavolis, *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 1992, p. 67–74; skelbiama iš: *Ibid.*

VYTAUTAS KAVOLIS

Maironiškosios temos lietuvių gelminėje psichologijoje

Žvelgsime į XIX a. pabaigos lietuvių psichologiją, pasvarstysime jos ribas istoriniame laike ir sociologinėje erdvėje, bandysime klausti, kur ir ką šitokia analizė įtikina. Išeities taškas – Maironis, kuris savo poezijoje kalbėdamas ir vyro, ir moters balsu, tačiau pirmuoju asmeniu, mums pasako, kuo tuomet galėjo skirtis vyriškasis ir moteriškasis subjektyvumas bei savivoka.

Vyrišku balsu Maironis išreiškia galingą ilgesį:

Išsisupus plačiai vakarų vilnimis,
Man krūtinę užliek savo šalta banga
Ar tą galią suteik, ko ta trokšta širdis,
Taip galingai išreikšt, kaip ir tu, Baltija!

Kaip ilgėjaus tavęs, begaline, plati!
Ir kaip tavo išgirst paslaptingų balsų
Aš geidžiau, tu pati vien suprasti gali,
Nes per amžius plačių nenutildai bangų![1]

Vyriškas balsas tapatinasi su begaline jūra, su jos galia, su tuo, kuo jis pats nėra ir negali būti; jis siekia susilieti su paslaptimi, amžinu

[1] Eil. „Nuo Birutės kalno".

bangavimu, su tuo, kam nėra vietos jo visuomenėje, siekia išsiveržti iš visuomeninio gyvenimo rutinos, gyventi ne taip, kaip verčia žmogaus prigimtis ir socialinė atsakomybė. Jūros neramumas – tai, kas traukia vyrišką ilgesį.

Galingas, realybę transcenduojantis ilgesys – tai pirmoji vyriškojo subjektyvumo forma Maironio psichologijoje. Maironis siekia ne tik transcenduoti ribą tarp visuomenės, bet taip pat atšaukti istorines, panaikinti laiko ir gamtinių procesų nulemtas ribas, skiriančias gyvuosius nuo mirusiųjų:

Aš norėčiau prikelti nors vieną senelį
Iš kapų milžinų
Ir išgirsti nors vieną, bet gyvą žodelį
Iš senųjų laikų![2]

Tai irgi neįmanoma. Šitaip kalba vyras Maironio poezijoje. Beribės aspiracijos išsiveržti iš visiems privalomų visuomeninio gyvenimo rėmų Maironio poezijoje reiškiamos tik vyro.

Tas vyriškas beribių aspiracijų „aš“ turi silpnybę. Jis, kaip ir Kristijono Donelaičio vyrai, verkia, pats nežinodamas dėl ko:

Kam ašaros veržias ir byra?
Aš patsai nežinau,
Tik Aukščiausio prašau,
Kad stiprintų verkiančią lyrą.[3]

Beribių aspiracijų vyras savyje negali rasti atramos, kurios vėliau ieškos Vytautas Mačernis. Maironio vyras, siekdamas begalybės, kaip individas jaučiasi silpnas. Jis prašo Aukščiausiojo pagalbos, nes nori gyventi ir kariauti: „Dabar ne mirties, o gyvatos prašau: / Aš noriu gyventi, kariauti!“[4] Gyvenimo ir kariavimo sugretinimas vienoje eilutėje lyg ir reikštų, kad vyrui, kurio vardu kalba Maironis, gyvenimas –

[2] Eil. „Aš norėčiau prikelti“.
[3] Eil. „Nenoriu sapnų“.
[4] Eil. „Pasitikėjimas savimi“.

aktyvus dalyvavimas istorijoje – drauge yra ir kova. Kariavimo motyvas pakartojamas Maironio šauksme savo atgimstančiai kartai:

Vyrai lietuviai, auštančią dieną
Mūsų nors sūnūs visgi išvys!
[...]
Ginkim, ką mūsų proseniai gynė!
Žadinkim brolius meile drąsia![5]

Tik vyrai, sūnūs, proseniai, broliai. Apie moteris, dukteris, prosenes šiame šaukime į kovą – nė žodžio. Kariavimas, aktyvus istorijos formavimas yra būdingas vyrams.

Jaunojoje Lietuvoje, tiesa, yra ir kovoje dalyvaujanti moteris – Jadvyga Goštautaitė, kuri įsijungia į tautinio atgimimo sąjūdį savo entuziazmu ir lėšomis, tačiau iš meilės Juozui Rainiui, dar ničnieko nežinodama, ko šis siekia (Rainys yra vienas iš *Aušros*, *Varpo*, tautinio atgimimo veikėjų). Pirmąkart sutikusi jaunąjį Rainį, ji jau žino:

Jo alpstančią širdį ji žadint mokėtų
[...]
Kaip angelas-sargas karštai jį mylėtų,
Jo siekiams aukštiems atsidavus visa![6]

Taigi moteris įsijungia į veiklą, nes myli vyrą. Vyras veikia pagal savo principus, išreikšdamas savo įsitikinimus, o moters veikla – erotinė sublimacija tarnaujant aukštiems vyro siekiams. Ir tokiu būdu – per vyrą, kurį myli – moteris dalyvauja kovoje.

Įdomu, kad čia su Maironiu sutinka Žemaitė, kuri šiaip jau visais atžvilgiais nuo Maironio skiriasi. Radikali (kiek tai įmanoma neatsisakant demokratijos), realistė, prozaikė, vis dėlto į savo amžiaus galą, 1913 m. laiške dukters vyrui rašė:

[...] kaži kaip užsiimk kokiu darbu ar sumanymu, norėk visai visuomenei tarnauti, visiems gera daryti kiek galint, pirm visa ko, vis prieš akis

5 Eil. „Nebeužtvenksi upės".
6 *Jaunoji Lietuva*, II:XV.

ir širdyje, ir mintyje vis tik vienas ir vienas tas pats vaidinasi, prie viso darbo, prie viso triūso tas, kurį myli širdyje, ir visos mintys vis prie jo grįžta [...].[7]

Ir Žemaitė, ir Maironis sutaria, kad moters dalyvavimą visuomeninėje veikloje lemia santykis su vyru, o ne jos pačios apsisprendimas. Kovoti būdinga vyrams.

Nekovojančios moters modelį patvirtina Aleksandras Dambrauskas-Jakštas, 1907 m. pirmojo moterų suvažiavimo proga rašydamas: „kova, kovojimas, tai vyrų, ne moterų pašaukimas"[8]. Kad šio modelio laikosi ne vien konservatyvūs vyrai, kaip Maironis ir Dambrauskas-Jakštas, įžvelgiame iš Jono Šliūpo laiško, 1885 m. rašyto iš Amerikos žmonai į Lietuvą. Tame laiške Šliūpas cituoja žmoną: „Šiandien jau mano mylimoji Liudytė man rašo, kad blogai atsitiko, kad tu su manimi susirišai, tau dabar nieks nerūpėtų... o tau, kaip man regisi, yra sunku su manimi. Tu esi jaunas, kur tau būtų namie sėdėti ir meilauti moterį, kuri nemėgia tų kovų"[9]. Liudmila Malinauskaitė-Šliūpienė sutinka su Dambrausku-Jakštu, kad moteris nemėgsta kovos. Skirtumas tarp konservatyvaus ir radikalaus XIX a. pabaigos inteligento, viena vertus, tarp Maironio ir Dambrausko-Jakšto ir, kita vertus, – Šliūpo yra tas, kad Šliūpas skatina savo žmoną kovoti, o Maironis ir Jakštas sutaria, kad kovoti yra vyrų uždavinys, ir kai vyksta kova, moteris reikia evakuoti (kaip buvo pasiūlyta moterims deputatėms pasišalinti iš Aukščiausiosios Tarybos, kai grėsė užpuolimo pavojus). Šliūpas skatina žmoną dalyvauti toje kovoje, bet ši jam atsako konservatyvių vyrų balsu.

Taigi maironiškajame vyro psichologijos modelyje yra du motyvai: galingas, realybę transcenduojantis ilgesys, kurio neįmanoma realizuoti šioje žemėje, ir kariavimas – aktyvus dalyvavimas formuojant istoriją, kuriant tautos ateitį.

7 Laiškas Konstantinui Petrauskui, Vilnius, 1913(?)-12-11.

8 Druskius [Adomas Jakštas], „Pirmasis lietuvių moterų suvažiavimas Kaune", in: *Draugija*, Kaunas, 1907, Nr. 11, p. 293.

9 Jonas Šliūpas, *Rinktiniai raštai*, (ser. *Lituanistinė biblioteka*, 20), Vilnius: Vaga, 1977, p. 455.

O koks yra moteriškas subjektyvumas? Kalbėdamas moters balsu, Maironis visai kitoks:

Aš skinsiu, sau pinsiu rausvus vainikus,
Žydėsiu, kaip žydi laukai.
[...]
Dainuosiu-ringuosiu po girią skardžiai
Ir aš, karalienė graži.[10]

Gegute-sesute! oi ko? dėl ko
Tu man neatspėsi, ar aš ryto
Liūdėsiu-dejuosiu kaip tu po giraitę?[11]

Čia Maironis irgi kalba pirmojo asmens vardu, sakydamas „aš“, bet atskleisdamas savąjį moteriškumo suvokimą. Vyro poeto įsivaizduotos moters subjektyvumą galima apibūdinti kaip pasitenkinimą natūralia būtimi. Maironiui pasaulio tokio, koks jis yra, neužteko, jam reikėjo peržengti realybės – laiko ir socialinių rutinų – ribas. Kaip vyrui ir poetui, jam nepakanka šio pasaulio. Moteriai užtenka girių ir laukų, jos būtis harmoninga šiame ribotų dimensijų, ūkininko kasdieninio gyvenimo aplinkoje, namų pasaulyje, ji nepatiria transcendencijos ilgesio, jai nereikia kelti senelių iš kapų, aktyviai dalyvauti istorijoje, kovoti.

Vieną šitokios natūralioje būtyje telpančios ir ja pasitenkinančios moters implikaciją 1914 m. išreiškia Dambrauskas-Jakštas savo korespondencijoje Stasiui Šalkauskiui. Jakštas kritikuoja tuometinį Šalkauskio susižavėjimą trečiaeiliu filosofu Ernestu Hello ir ta proga išsitaria, kad „prasti filosofai tinką tik moterims“, o ne Šalkauskiui, nes moterys „*ex professo*[12] neieško tiesos“[13]. Moterys neieško tiesos,

[10] Eil. „Mergaitė“.
[11] Eil. „Daina [Ar skauda man širdį? Oi ne, oi ne!..]“.
[12] Tiesiai, atvirai, kaip dalyko žinovas, išmanydamas dalyką (lot.).
[13] Žr. Stasys Šalkauskis, *Raštai*, t. 3, Vilnius: Mintis, 1993, p. 381–382. Tiksli citata: „Išminties (Sofija) iš jo neišmoksi, išmokti gali tik sofistikos. Bus ji katalikiška, patentuota, bet visgi savo esybėje liks ji niekas kitas kaip sofistika. Nekenksminga ji tiems, kurie tiesos ex professo ne ieško (pav., moterims geresnio ‘filosofo’ nei nereikia), bet kurie Išminties ieškojimo daro sau gyvenimo tikslą, prastai išeitų pasirinkę sau Hello į vadovus“.

nemąsto tiek, kad joms reikėtų tiesos pažinimo, neturi intelektualinio poreikio sąmoningai suvokti savo gyvenimo reikšmę ir koherentiškai interpretuoti savo patirtį filosofiniu galvojimu. Šalkauskis su šitokia pažiūra tuomet nesutiko. Jis moteriškame jausminiame intensyvume įžvelgė net pranašavimo galią. Šalkauskis skiria moteriškąjį ir vyriškąjį pažinimą, bet moteriškąjį pažinimo būdą laiko pranašesniu už vyriškąjį. Moteriškąjį pažinimą jis sieja su emocine jausmine intuicija, vyriškąjį pažinimo būdą – su protu. Šiuo atžvilgiu jis sutinka su Jakštu, kad pasikliovimas protu yra vyriškojo pažinimo būdo bruožas, tik Jakštas daug dogmatiškiau vertina racionalumą. Jis yra pirmos kartos racionalistas – racionalistas iš kaimo, ir galbūt dėl to per daug dogmatiškas. Jakštas čia kalba XIX a. pabaigos balsu, o Šalkauskis jau išreiškia XX a. pradžios sąmoningumą. Šalkauskis aiškina, kad moteriškasis, jausminis intuityvus pažinimas sugeba pažinimo galia pasinaudoti daug anksčiau negu vyriškasis protas sugeba suteikti jam geometriškai užbaigtą formą. Pranašavimo galia prasiveržia anksčiau už protą, ir todėl moteriškasis pažinimas net turi privalumų prieš vyriškąjį.

Šalkauskis čia šiek tiek susisiekia su Vydūno XX a. pradžios moterų egzaltacija ir iš esmės išreiškia jau kitą galvojimo būdą negu Jakštas su Maironiu. XIX a. pabaigoje Maironio „karalienė graži" nėra labai toli nuo Jakšto nemąstančios moters. Tame psichologiniame modelyje, kurį Maironis aprašo ir priskiria moteriai, nėra impulso mąstyti. Moteris pasineria į girių ir laukų aplinką, kurios struktūra folklorinė – viskas joje harmoninga, ji ilgesingai dainuoja ir nėra impulso, kuris skatintų galvojimą. Vyriškoje struktūroje yra tas begalinis ilgesys, noras kovoti, transcendencijos poreikis – visa tai verčia žmogų mąstyti. Taigi Jakštas išreiškia maironiškosios psichologijos implikaciją.

To meto vyro supratimu, jis pats yra mąstanti būtybė, o moteris tik egzistuojanti harmoningame ir estetiškame būties lauke. Iš kur atsiranda šitoks psichologinis moterų ir vyrų modelis, toks vyrų ir moterų skirtumų suvokimas? Šiek tiek su juo susišaukia Liudviko Jucevičiaus žemaičių bajorų aprašymas (parašyta lenkiškai, XIX a. pirmoje pusėje). Jucevičius, gana kruopštus stebėtojas, tuometinio elgesio etnografas, apie žemaičius dvarininkus teigia:

Koks ten, pavyzdžiui, gali būti sugyvenimas susituokus, jeigu vyras apdovanotas aukštesniais jausmais, entuziastas, poetas, o žmona – tuščia pašvaitų ir pramogų mėgėja, striuko sumetimo, siauro proto ir kiekvienu atžvilgiu kuo proziškiausia būtybė?..[14]

Čia susišaukia XIX a. pabaigoje iš kaimo kilusių, lietuviškai rašiusių ir XIX a. pradžioje lenkiškai rašiusių autorių vyrų konservatyvus mąstymas.

Manyčiau, kad šitoks psichologinis modelis gali būti kilęs iš romantinės tradicijos, kuri XIX a. pradžios bajoriškoje kultūroje vyrus veikė labiau nei moteris todėl, kad vyrai galėjo būti lankę universitetus arba pakeliavę, ir nebuvo tiek įtraukti į šeimos ūkio reikalus, į vaikų auginimą ir kitus kasdieninius namų rūpesčius. Vyras dvarininkas turėjo šiek tiek pasirūpinti dvaro reikalais, bet tam buvo ūkvedys. Daugelis bajorų kišimąsi į ekonominius reikalus laikė nelabai garbingu dalyku, todėl dažnai bankrutuodavo – prarasdavo savo turtą. O moteris neišvengiamai buvo įtraukiama į šeimos rūpesčių ratą, dėl ko skaudžiai išgyveno Šatrijos Raganos motina. Todėl man atrodytų, kad XIX a. pradžios bajorų vyrų psichologiją, savęs supratimą romantizmo dvasia galėjo paveikti giliau negu to paties laikotarpio bajorių moterų.

O XIX a. pabaigoje panašus procesas kartojasi jau tarp lietuviškai rašančių lietuvių inteligentų. Tuo metu lietuvės bajorės buvo jau labiau paveiktos romantinės tradicijos, bet tarp inteligentų, kilusių iš kaimo, manyčiau, liko ta pati situacija: romantinis galvojimas vyrų savimonėje galėjo būti ryškesnis. Ir dėl labai panašių priežasčių: vyrai jau baigę universitetus, moterys dar tik pradeda lankyti aukštesniąsias bitininkystės ar gailestingųjų seserų mokyklas, ir jeigu jos yra ištekėjusios, kaip Žemaitė ar Lazdynų Pelėda, tai turi rūpintis šeima. Maironiui išsilaisvinti iš kasdieninės rutinos lengviau, jam padeda kunigo socialinė padėtis.

Maironiška gelminė psichologija, aišku, negali būti kilusi iš kaimo kultūros. Ji neturi jokių panašumų su šia, ypač suvokiant vyriškąjį

[14] Liudvikas Adomas Jucevičius, *Raštai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959, p. 467.

identitetą. Moteriškasis individas dar gana artimas kaimo kultūrai, folklorine tradicija dar gali būti remiamasi suvokiant moterį, bet vyras nuo tos tradicijos jau atitrūkęs. Kaip kadaise anksčiau atitrūko nuo pagoniškos kultūros, pereidamas į krikščionybę, taip dabar jis ištrūksta iš folklorinės kaimo tradicijos ir veržiasi į Vakarų civilizaciją, o šio amžiaus pradžioje – į kosmosą. Tad manyčiau, kad ši psichologija kyla iš romantinės tradicijos. Ši psichologija turi ribas. Ji veikia, visų pirma, konservatyviuosius inteligentus, o radikalieji labiau linkę neigti gilius psichologinius vyrų ir moterų skirtumus, ieškoti panašių į save žmonių ir apskritai per daug nesigilinti į psichologinę analizę.

Moterų rašytojų kūriniuose irgi neatsispindi šitoks moterų ir vyrų skirtumo suvokimas. Ne tik Žemaitė ir Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, bet net ir Šatrijos Ragana kitaip suvokia vyrų bei moterų skirtumus: Šatrijos Raganos kūryboje vyras nėra transcendentinio ilgesio žmogus, kokį jį vaizduoja Maironis, veikiau – priešingai.

O kada šis modelis nustoja veikti Lietuvoje? Galėtume manyti, kad Salomėja Nėris atmeta maironiškąją moters sampratą. 1921 metais, dar būdama ateitininkė ir giliai, jautriai tikinti, beveik norinti būti vienuole, rašo savo dienoraštyje: „Daugiausia ateina galvon romanuose išskaityti atsitikimai... kova... kova... baisi gyvenimo kova...“[15] Tai yra tai, ko Maironis moteriai nepripažino. O kiek vėliau ji rašys:

> Ak, ta begalinė aistra gyventi, gyventi laisvai kaip žmogus erelis! Toji aistra liepsnoja lyg didžiulis laužas, kurios šviesoj visi šešėliai ir visa aplinkuma paskęsta lyg skardus karo trimitas, kurio garsuos visi pasaulio garsai pranyksta lyg vėjas, kuris į erdvias padanges iškelia, taip ji mane stumia į gyvenimą, į tą didį, platų, laisvą gyvenimą, tąjį laisvąjį kūrėjo pasaulį. Jei koki pasaulio siūlai taisyklėmis vadinami, norėtų varžyti laisvę – sutraukyti juos kaip niekingus voratinklius! Kas gali varžyti laisvę, kai žmogus savyje esi laisvas, kai išdidus savęs valdytojas palieki?![16]

[15] Salomėja Nėris, *Raštai*, t. 3, Vilnius: Vaga, 1984, p. 169, 1921-07-01 (penktadienio) įrašas.

[16] *Ibid.*, p. 211, 1925-03-19 (ketvirtadienio) įrašas.

Čia prabyla tos moters savybės, kurias Maironis yra paneigęs: ne ribotumas, o begalinė aspiracija peržengti visas ribas, varžančias žmogaus laisvę. Čia drąsiau negu Vincas Mykolaitis-Putinas *Altorių šešėly* kalba moteris. Tai jau nepriklausomoje Lietuvoje, žymiai vėlesniu laiku, bet atrodytų, kad čia ir pasibaigia maironiškoji gelminė psichologija. Sakoma, kad Maironis mirties patale prakeikęs Nėrį. Jei jis būtų tai padaręs, tai turbūt ne dėl to, kad ji sukomunistėjo (tuo metu ji dar nebuvo parašiusi himno Stalinui; Maironis mirė 1932 m.). Jei jis ją ir prakeikė, kitų komunistais tapusių ateitininkų neliesdamas, tai galbūt todėl, kad ji turėjo tas moters savybes, kurių jis specifiškai moterims nepriskyrė. Savo gyvenimu, egzistencija ji paneigė, atmetė pagrindinius Maironio gelminės psichologijos motyvus. Tad lyg galima tvirtinti, jog su Nėrimi baigiasi šitoks vyrų ir moterų charakterių modeliavimas. Nors tai nebūtų visiška tiesa. Vytautas Mačernis dar Antrojo pasaulinio karo metu rašė: „Dėl sapnų, kurie nuo jos dienų nutolę, / Moteris didžiuojasi ir myli vyrą“[17]. Moteris tokių sapnų nesapnuoja, juos sapnuoja vyras. Ir moteris myli vyrą dėl jo vizijų, dėl jo aukštų siekių nebe 1895 metais, o puse šimtmečio vėliau. Tie sapnai nutolę nuo moters ir abstraktūs, esantys aukštesnėje sferoje. Mačernis tai pripažįsta: „Vien tik vyras nesuranda žemėj vietos“[18], moteris ją jau suradusi, kaip Maironio laikais rūtų daržely, laukuose ir pievose, kuklioj folklorinėj aplinkoj, kur viskas harmoninga, gražu ir jauku. „Vien tik vyras nesuranda žemėj vietos: / [...] / Tuštumon įsmeigdamas akis liūdnas“[19]. Mačernis labai avangardiškas, drąsus, išsilavinęs poetas, pirmasis autentiškai išsilavinęs, anot Alfonso Nykos-Niliūno. Mykolaitis-Putinas tiktai simbolizavo išsilaisvinimą (čia aš kalbu Nykos-Niliūno žodžiais), o Mačernis jau egzistenciškai išgyveno šitą išsilaisvinimą iš tradicijos, iš konvencionalių galvojimo būdų, jis jau pajėgia likti su savimi ir savo vaizduote, nereikalauti jokios pagalbos iš kitur, kaip Maironis reikalavo. Mačernis sugeba vienas grumtis su nežinia, su likimu, bet moterį dar suvokia kaip Maironis. Vyrą kanki-

17 Eil. „Šokėja ir asketas, 5“.
18 Eil. „Šokėja ir asketas, 5“.
19 Eil. „Šokėja ir asketas, 5“.

na ilgesys, ir jis nesutelpa žemėje, moteris išmoko gyventi savo ribotoje sferoje.

Tad maironiškoji gelminė psichologija tęsiasi iki Antrojo pasaulinio karo ir ją užbaigia tiktai Nyka-Niliūnas. Tai jau žymiai vėlesni laikai, 1944–1945 metai, nutolę nuo Maironio, bet arti Mačernio. Tiktai pora metų skiria jų tekstus. Aš pacituosiu Nyką-Niliūną todėl, kad tai jau pabaiga to sąmoningumo modelio, kuris Lietuvoje buvo įsitvirtinęs (su tam tikrais Nėries iššūkiais, gal dar keliais) nuo 1895 m. iki Antrojo pasaulinio karo. Pusę šimtmečio išliko pastovus psichologinis modelis. Nyka-Niliūnas jį galutinai sugriauna:

Dažnai tavo dvasia išsimuša iš šio dienų kalėjimo
Ir vėl nuėjus sėdi tarp išmėtytų žaislų,
Kur guli švino kareivėlis
[...]
Todėl tegu dar kartą amžinos Tiesos siekimui kyla rankos
Ir lūžta, neišlaikę viso žemės liūdesio sunkaus;
Tegu idėjų audros blaško tavo kūną melodingai lankstų,
Tegu jis pasirodo ringuose šalia kovojančio žmogaus
Ir tik tada tegu ant žemės krinta
Ir miega supamas vėlyvo rudenio naktų giesmės...[20]

Moteris čia jau šalia kovojančio žmogaus, jos ilgesys pralaužęs kasdienybės rutiną, ji gyvena idėjinių kovų, idėjinių audrų pasaulyje ir siekia, kaip ir vyras, atnešti nuostabią šviesą visiems. Ko gero, čia ir pasibaigia maironiškasis ciklas, bent jau išeivijoje. Lietuvoje dar ir šiandien ši psichologija nėra visiškai pamiršta.

Ar šie vyrų ir moterų psichologijos skirtumai, kuriuos aprašė Maironis, kyla iš prigimties, ar jie laikytini istorijos produktu? Tas faktas, kad vėliau imta manyti kitaip, liudija, jog tai nėra prigimtiniai skirtumai. Maironis išreiškė ne natūralius vyrų ir moterų psichologijos

[20] Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Praradimo simfonijos*, Tübingenas: Patria, 1946, p. 113–114, eil. „Trečioji elegija". Vėlesnėse redakcijose, išskyrus antologiją *Žemė* (1951 m.), „Elegijos" publikuojamos kaip eilėraščių ciklas „Berlyno improvizacijos", į kurį čia cituojama „Trečioji elegija" nepateko.

skirtumus, bet savo laikmečio mąstymą. Psichologiniai vyrų ir moterų skirtumai geriausiai paaiškintini tuo, kad moterys vėliau pradeda vaduotis iš tradicijos gniaužto. XX a. pradžioje jau buvo išsilaisvinusių moterų, tokių, kaip Sofija Čiurlionienė ir kai kuriais atžvilgiais – Šatrijos Ragana.

Dėl neįprastos metodologijos bei nagrinėjamų Maironio kūrybos aspektų Artūro Tereškino straipsnis tapo bene kontroversiškiausiu maironianos tekstu Nepriklausomoje Lietuvoje.

Pirma publikacija: Artūras Tereškinas, „Tautos kūnas ir kūno tauta: keletas falologizmų apie Maironio poeziją", in: *Metmenys*, Čikaga, 1995, Nr. 69, p. 9–25; skelbiama iš: Artūras Tereškinas, „Tautos kūnas ir kūno tauta: keletas falologizmų apie Maironio poeziją", in: Artūras Tereškinas, *Kūno žymės: seksualumas, identitetas, erdvė Lietuvos kultūroje*, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 79–92.

ARTŪRAS TEREŠKINAS

Tautos kūnas ir kūno tauta. Keletas falologizmų apie Maironio poeziją

I

Šis straipsnis radosi iš noro kurti naujus kontekstus. Maironio poezija gali būti tokiu kontekstu XIX amžiaus antros pusės lietuvių tautos kūrimosi simbolikai suvokti. Maironio žodyne įmanu atsekti besikuriančio lietuvių tautinio gyvenimo kodus, kurie savo archajiška tikrybe mus persekioja ir šiandien. Sykiu Maironio poezija padeda mums permąstyti teksto / konteksto opoziciją: ar ji prasminga ir daug sakanti?

Kadangi Maironio kūriniai ir istorinė situacija, kurioje jie parašyti, yra vienodai socialiniai ir ideologiniai reiškiniai, jie suvoktini kaip lygiateisės jėgos, derančios ar kovojančios tarpusavyje. Vadinasi, lietuvių tautos dainiaus kūryba dalyvavo (ir nūnai tebedalyvauja) formuojant ir deformuojant tautinę istoriją; ji nebūtinai laikytina jos aidu ar atvaizdu. Maironio tekstai yra toks pat kontekstas įvairiems kultūros ar materialinio gyvenimo aspektams, kaip ir pastarieji – Maironio tekstams[1]. Poeto kūryboje susikirto (susikerta) daugybė lietuvių

[1] Žr. Jean E. Howard, „The New Historicism in Renaissance Studies", in: *Renaissance Historicism*, edited by Arthur F. Kinney, Dan S. Collins, Amherst: The U of Massachusetts P, 1987, p. 15.

kultūros balsų, joje vyko (tebevyksta) institucijų ir ideologijų kovos. Sykiu lietuvių dainiaus tekstai priklauso didesnei simbolinei tvarkai, per kurią įmanoma suprasti XIX amžiaus lietuvių tautinio kūrimosi laiką. Maironio kūriniai – vaizduotės ir ideologinių struktūrų, kurios juos sukūrė, artikuliacijos.

Tad liūdno „poetos" likimas ne toks jau liūdnas: nors, dainuodamas apie tautos utopijas ir fikcijas, jis žino, kad patį dainininką užmirš („Užmirš mano giesmes! Poetos kiti / Ieškos įkvėpimo brangaus [...]"[2]), jo dainoms suteikta galia formuoti lietuvį ir galia kontroliuoti jo identitetą. Maironis perkuria savo skaitytoją į tautinį „pilietį", kurio pasaulio centre – tautinio mentaliteto vaizdiniai. Šitaip konstruojama erdvė objektyviai politinei tautos realybei. Sukurdama Maironį, tauta kuria pati save: poeto kūryba suteikia tautinei simbolikai kūną ir kraują, ugdydama bendruomenės pasaulėjautą.

Maironio kūryboje tauta tampa diskursyvinių konvencijų rinkiniu, kuris suteikia vidinę logiką tautinei simbolikai. Toje simbolikoje itin svarbios rodosi metafizinės galios schemos, įlietos į vyriško ir moteriško prado, individo ir kolektyvo, viešos ir privačios erdvės opozicijas[3]. Kadangi kiekvienas identitetas yra santykinis, kuriant tautos identitetą pabrėžiamas jos skirtumas nuo kitų tautų (ar jos išskirtinumas) ir visada formuojamos hierarchijos: tarp formos ir medžiagos, esmės ir atsitiktinumo, vyro ir moters.

Maironio kūryba aiškiai artikuliuoja tai, ką reiškia būti tautos dalimi. Kalbama apie tautiškumo skausmus ir malonumus: kančią ir garbę būti tautos nariu. Tėvynę Maironio eilėraščiuose apibūdina ne tik vieta ar laikas, ne tik istorija ar archeologija, bet ir kolektyvinė lietuvių patirtis, jų kolektyviniai veiksmai. T. y. tautos subjektus vienija ne tik bendra istorija ar politinė ir dvasinė atsakomybė už tautą ir tėvynę, bet ir formų bei jausmų rinkinys, kuris daro jų veiksmus prasmingus ir leidžia jiems suprasti vienas kitą.

2 Maironis, *Pavasario balsai*, Vilnius: Vaga, 1982, p. 76, eil. „Išnyksiu, kaip dūmas išblaškomas vėjo..."

3 Apie tautinės simbolikos veikimą žr. Lauren Berlant knygą *The Anatomy of National Fantasy*, Chicago: The U of Chicago P, 1991, p. 29-35.

Kaip Maironis vartoja šią kolektyvinę formų ir jausmų patirtį? Kaip jo kūryboje įsivaizduojama tauta ir tėvynė, kokiose formose jos įkuriamos? Kokia maironiška kolektyvinės fantazijos technologija[4]? Kaip veikia maironiška tautinės atminties sistema? Kaip joje įsipynę tautinio peizažo, tautinės istorijos ir tautinio seksualumo vaizdiniai?

Kaip vyras ir moteris figūruoja XIX amžiaus antros pusės nacionalinio kūrimosi poezijoje ir nacionaliniame judėjime? Kokiomis formomis moteriškumas ir vyriškumas įkalbami lietuvių nacionalizman? Kokią vietą tautinės fantazijos technologijoje užima moteris ir vyras[5]?

Prieš pradedant svarstyti šiuos klausimus, reikia apibrėžti kai kuriuos terminus. *Seksas* (lietuvių k. neadekvatus *giminė*) reiškia tam tikrą grupę neištrinamų biologinių skirtumų, kurie egzistuoja tarp žmogiškų būtybių[6]. *Seksas* šia prasme tėra tik žaliava, kurios pagrindu socialiai konstruojama *lytis* (anglų k. *gender*). Lytis yra griežtai dichotomizuotų vyriško ir moteriško identitetų bei elgsenų socialinė produkcija bei reprodukcija. Lyginant su chromosomine *gimine* (*seksu*), kuri yra laikoma nekintama ir biologiškai nulemta, *lyties* reikšmės esti kultūriškai kaičios, įvairuojančios ir santykinės (to paties lygmens kaip ir *lytis* terminai yra *klasė* ir *tauta*).

Kitas svarbus ir itin daugiaprasmis terminas yra *seksualumas*. *Seksualumas* šiame straipsnyje bus suvoktinas kaip istorinis dirbinys, kaip sudėtinga sistema, kurioje pagal keletą bendrų žinojimo ir galios strategijų tarpusavyje susiję kūnų stimuliavimas, malonumų

[4] Pastarasis terminas yra pasiskolintas iš Berlant knygos *The Anatomy of National Fantasy*, p. 5. Kai kurie kiti mano svarstymai taip pat inspiruoti šios puikios knygos.

[5] Šie klausimai lietuvių kultūros ir literatūros mastu svarstomi Viktorijos Daujotytės knygoje *Moters dalis ir dalia: moteriškoji literatūros epistema*, Vilnius: Vaga, 1992, ir Vytauto Kavolio studijoje *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 1992.

[6] Apie tai Eve Kosofsky Sedgwick, *Epistemology of the Closet*, Berkeley: U of California P, 1990, p. 27–28. Tad *seksas* būtų tolygus chromosomų skirtumui žmogiškoje būtybėje. Šios knygos autorė nesutinka su šiuo visuotinai priimtu *sex / gender* skyrimu (žr. *Ibid.*, p. 28–35). Apie *lytį* ir *giminę* taip pat žr. Jeffrey Weeks, *Sexuality*, London: Tavistock Publications, 1986.

stiprėjimas, kvietimas tuos malonumus išreikšti, specifinio žinojimo formavimas, kontrolės ir pasipriešinimo stiprinimas[7]. *Seksualumas* kalba ir apie žodžius, vaizdinius, ritualus, fantazijas, ir apie kūną. Jis apima ir atspindi plačiausią spektrą veiksmų ir pozicijų, nuo pačių fiziškiausių iki pačių simboliškiausių, nuo pačių intymiausių iki labiausiai socialinių, nuo pačių įgimčiausių iki labiausiai išmoktų. Tai, kas *seksualu* ar susiję su *seksualumu*, įgyja reikšmes tiktai tam tikrose ir per tam tikras kultūros formas.

II

Tad tautinės savikūros stereotipai[8]. Kolektyviškumo formos, kurios iki šiol įsispaudę lietuvio galvosenoje: tėvynė apibūdinama kaip moteris, motina („Tu gražiausia, maloniausia, Lietuva-matute"[9]), kaip ta, kuri apglėbia, šildo, neužmiršta. Bet tauta – iš esmės vyrų bendruomenė. Lietuvių ankstyvo nacionalizmo įpročiai ir įgūdžiai, tai regėti ir Maironio poezijoje, – aistringai homosocialiniai[10]. Tautinė brolija garbinama (pvz., iš *Jaunosios Lietuvos*: „Štai dvidešimt vyrų pavėsy beržyno, / Susėdę į ratą ant pilko žolyno, / Raštus įsigilinę varto; [...]"[11]; „Jau dvidešimts vyrų greta, tartum broliai / Susėdo; dar Rainio nebėra lig šioliai; / Jo žvalgos, kaip skęstąs salos! / Be jo susirinkę ne ką benuveiktų; / Kas dvasią pakeltų, vienybę suteiktų / Be jo sumaningos kalbos?"[12]). Adoruojamas vyriškos draugystės idealas:

7 Michel Foucault, *The History of Sexuality*, t. 1, New York: Vintage Books, 1990, p. 105–106.

8 Šiame straipsnyje bus remiamasi Maironio *Pavasario balsais* ir *Jaunąja Lietuva*.

9 Maironis, *Pavasario balsai*, p. 121 eil. „Tautiška daina" [„Kur bėga Šešupė"].

10 Žodis „homosocialinis" dažnai vartojamas apibrėžti socialiniams tos pačios lyties asmenų santykiams. Kaip neologizmas šis žodis yra padarytas pagal analogiją su žodžiu „homoseksualinis", stengiantis aiškiai atskirti „homosocialinį" nuo „homoseksualinio". Tačiau Kosofsky Sedgwick mano, kad tarp homosocialumo ir homoseksualumo egzistuoja tam tikras nenutrūkstamas ryšys. Apie tai žr. Eve Kosofsky Sedgwick, *Between Men: English Literature and Male Homosocial Desire*, New York: Columbia UP, 1985.

11 Maironis, *Jaunoji Lietuva*, Meerbeck: J. Narbuto ir P. Indreikos leidinys, 1948, p. 58, VI:V.

12 *Ibid.*, p. 59, VI:V.

O laimingi tie metai, kurių pirmos draugystės,
Lyg ant vaško, ant dvasios neišdildomų pirštų
Idealus išrašo, kaip teises karalystės,
Kad senatvė pati jų paskui neužmirštų![13]

Aistringa brolystė Maironio poezijoje išreiškiama fizinio artumo gestais (pvz., „Atsakymas Juozo Motiejui patiko / Užtai, kad skolingas šis jam nepaliko, / Ir ėmė bučiuoti, karštai apkabinęs, / Lyg būtų nuo šimto jį metų pažinęs“[14]). Tačiau bet kokį slaptą homoerotinį vyrų santykių aspektą stengiamasi rūpestingai nutrinti[15].

Vyrų draugystė Maironio poezijoje laikoma vertingesne nei heteroseksuali meilė, kadangi draugystė labiau remiasi protu ir „aukštais idealais“ nei jausmais. Vyro ir moters draugystė – antraeilė, jai neskiriama didesnio vaidmens. Pastaroji – kontrastas vyrų draugystei (nors vyras ir supranta „sesutės“ sielą, jam „skirta eiti, mano miela, / Kitu gyvenimo keliu“[16]; „šeimyninis“ pavyzdys: brolio ir sesers Motiejaus ir Jadvygos Goštautų santykiai: „Nors nėra tarp brolio ir jos atvirumo, / Nors juokias dažnai iš sesutės jautrumo; / Bet jos nenuskriaus niekados“[17]). Vyrų draugystė Maironio poezijoje, apskritai nacionaliniame judėjime, tampa kone atsidavimo ir religinės skaistybės aktu: jaunystės idealai, aukšti siekiai, svajonės žiūrint į dangų[18]). Ši draugystė – neišvengiamai vyriškos lyties, nes tik vyriškumas gali peržengti aistras ir nugalėti seksualinius geismus. Aišku, kad katalikybė rėmė tokios tyros draugystės idealą.

Tautinės brolijos gali būti laikomos esminėmis vietomis, kur skleidžiasi kultūrinis vyriškumas. Įdomu, kad vyriška draugija vaizduojama

[13] *Ibid.*, p. 10, I:XII.

[14] *Ibid.*, p. 17, II:VIII.

[15] Apie tai žr. George L. Mosse, *Nationalism and Sexuality: Middle-Class Morality and Sexual Norms in Modern Europe*, Madison, WI: The U of Wisconsin P, 1985, p. 16–18.

[16] Maironis, *Pavasario balsai*, p. 148, eil. „J. S.“

[17] Maironis, *Jaunoji Lietuva*, p. 30, III:XI. Vyro ir moters draugystės antraeiliškumą liudija ir Rainio kaltės jausmas dėl to, kad moters kerai sugriovė jo pašaukimą kunigystei.

[18] *Ibid.*, p. 9, I:XII.

gamtos aplinkoje; XIX amžiaus antros pusės tautinėse literatūrose, tarp jų ir lietuvių, miestas simbolizuoja grėsmę ir dekadansą. Gamtoje ir kaime tauta ir vyriškumas jaučiasi namie[19].

Taigi tautos savikūros metas, kaip matyti iš Maironio poezijos, pritaikė vyriškumo idealą ir juo remdamasis žiedė kultūrinius stereotipus: vyriškumas čia esti dorybė. Vyriškumas, kuris savo „kietoje krūtinėje" užspaudžia aistras, vyriškumas, kuris valdo savo seksualinius įgeidžius:

Ne, nenoriu sapnų,
Vien tiesos ir darbų;
Be atilsio noriu kariauti [...].[20]

Embleminė šiuo atžvilgiu yra *Jaunosios Lietuvos* situacija: Juozas Rainys ir Jadvyga Goštautaitė įsimyli vienas kitą; Juozo planai tapti kunigu sušlubuoja; jis negali patikėti, kad „Silpnos moteriškės akies spinduliai" visus įžadus ir pažadus naikina[21]. Juozas nutaria studijuoti teisę; bet socialinės kliūtys (Goštautaitė – bajorė, turtinga, Glinskis – iš valstiečių) neleidžia jiems būti kartu. Juozas atsisako asmeninės laimės, visą save paaukodamas tautos „idealams": „Verčiau idealams gyvatą pašvęsti! / Tik oro plačiau jam, tik oro!.."[22] Gilios meilės žaizdos kankina vyrą, bet jis nuo jų „[...] kaip milžinas, gynės dvasia [...]"[23]. Seksualinė meilė „vyriškai" sublimuojama į atsidavimą ir meilę tėvynei:

Sudaužęs jam širdį, kapais palydėjęs,
Kai Lietuvą sau mylimąja aprinko,
Ir garsią ir brangią didžiais pranokėjais,
Prisiekęs prižadint užmigusią šalį,
Dar vis gi Jadvygos užmiršti negali.[24]

[19] Žr. George L. Mosse, *op. cit.*, p. 13–15.
[20] Maironis, *Pavasario balsai*, p. 95, eil. „Ne, nenoriu sapnų..."
[21] Maironis, *Jaunoji Lietuva*, p. 32–33, III:XIV.
[22] *Ibid.*, p. 51, V:X.
[23] *Ibid.*, p. 52, V:XI.
[24] *Ibid.*, p. 54, V:XIII.

Taigi XIX amžiaus nacionalizmas, atsidavęs tėvynės vizijai, kontroliuoja vyro seksualinius instinktus, jo aistras nukreipdamas į aukštesnį tikslą: žmogiškumo stereotipas čia esmiškai išvaduotas nuo juslumo[25]. Tačiau iš poemos *Jaunoji Lietuva* matyti, kad seksualiniai jausmai yra ir priemonė įgyvendinti tautines fantazijas ir užsimojimus (sublimacija), ir kliuvinys šį uždavinį sėkmingai realizuoti (pvz., jei Rainio ir Jadvygos meilei nebūtų buvę kliūčių).

Seksualinės aistros sublimacija ryški ir Maironio eilėraštyje „Jo pirmoji meilė":

Taip niekas tavęs jau giliai nemylės,
Kaip tavo apleistas poeta!
Nieks skausmo jau tiek niekados nekentės,
Kiek jis dėl tavęs numylėta![26]

Iš šio eilėraščio akivaizdu, kad tėvynė Maironio poezijoje ne tik „Lietuva-matutė", bet ir moteris kaip seksualinės įtampos bei erotinės fantazijos dalis. „Jo pirmojoje meilėje" tautinis vyras kuria savo tėvynę kaip idealizuotos meilės objektą.

Tėvynės galioje – disciplinuoti individo kūną. Vyriškumas ir Maironio poezijoje, ir ją formavusiame bei jos formuotame nacionaliniame judėjime reiškia laisvę nuo seksualinių aistrų ir juslinių troškulių (prisiminkime dažnai pasikartojančius „Užslėpęs krūtinėje skausmo dūmas"[27]; „Nei vaitoti, nei verkti nepratę visai / Vien atstatom krūtinę, apkaltą ledu!"[28]). Juslingumas transformuojamas į vadovavimą visuomenei ir tautai. Subjekto kūnas ir jo juslingumas išstumiamas iš kolektyvinio subjektyvumo ribų. Kitais žodžiais tariant, asmuo prisiverčia ar yra priverstas gyventi ne pagal savo jausmus ir pojūčius, bet atsiduoti tautos „pajautoms" ir tvarkyti savo gyvenimą pagal jas. Juslumas ir jausmingumas privalo nutilti, arba jie, kaip ir moteris, iš viso

[25] George L. Mosse, *op. cit.*, p. 11.

[26] Maironis, *Pavasario balsai*, p. 52, eil. „Jo pirmoji meilė" [„Taip niekas tavęs nemylės"].

[27] *Ibid.*, p. 74, eil. „Įsitikėjimas į savo galę" [„Pasitikėjimas savimi"].

[28] *Ibid.*, p. 81, eil. „Šiandieną" [„Jei kada pančiai nukris"].

neturi balso (nei skausmas, nei džiaugsmas „neturi liežuvio“, lietuvis niekam neatidengia savo „skaudžios krūtinės“[29]).

Atsiduoti raudoms ir vaitojimams – nevyriška. Tik moterims, kaip „gamtos padarams“, leista graudentis (mergelė sako, kad ji kaip gegutė lakiosianti vaitosianti po giraitę[30]). O pats poetas, tautinio judėjimo vardu kalbėdamas, taria:

> [...] Neapkenčiu jausmų silpnybės;
> Graži vien tiktai man širdis paslapti,
> Kurios nepasieksi gilybės![31]

Prašoma „vien tik skausmų, karionės“[32]. Eilėraštyje „J. ST“:

> Nebesupusi aukso sapnais,
> Jau verčiau tegul audra užkauks
> Ir, prašnekus žaibais milžinais,
> Ji kaip vyrą į kovą pašauks!
> Bent plačiau atsikvėptų krūtinė
> Ir man širdį nukaltų gelžinę![33]

Pabrėžtina, kad pagrindinis *Jaunosios Lietuvos* herojus Rainys piešiamas kaip „amžinai“ vyriškas:

> [...] nuo mažens niekados
> Nei skųstis, nei ašarom's savo skundos,
> Kaip vaško, tirpyt nemėgino:
> Kaip ežero stiklas – jo veidas ramus!
> Kaip užtvenkta upė, karčiausius skausmus
> Jis savo širdyj užrakino![34]

[29] *Ibid.*, p. 93, eil. „Lietuvis ir giria“.
[30] Maironis, *Pavasario balsai*, p. 85, eil. „Daina [„Ar skauda man širdį? Oi ne, oi ne!...“].
[31] *Ibid.*, p. 97, eil. „Sapnų be kančios ir ramumo saldaus...“ [„Ko siekiu ir alkstu“].
[32] *Ibid.*, p. 97, eil. „Sapnų be kančios ir ramumo saldaus...“ [„Ko siekiu ir alkstu“].
[33] *Ibid.*, p. 151.
[34] Maironis, *Jaunoji Lietuva*, p. 31, III:XII.

Gebėjimas tyliai iškęsti skausmus išugdo didvyrius; kančia – vyriškumo mokykla, teigiama *Jaunojoje Lietuvoje*: meilės kančia gali padaryti tave didžiavyriu:

Kas daugel mylėjo, tas daugel kentėjo,
Tas, vyru išaugęs, nelinksta nuo vėjo:
Kančia – tai didvyrių mokykla.[35]

Vienas iš būdų tapti didvyriu yra įveikti savo nerimstantį kūną.

Vyriškumas Maironio poezijoje neišvengiamai susyja su viduramžiškų karžygių tvirtais kūnais, jų sumanumu kovose. Tad į tautinio idealo pamatą įeina ir kovojąs vyriškumas. Poetas modeliuoja kovojantį vyriškumą aristokratiniu karžygių kultu remdamasis. Apleistos pilys, kapai ir dainos primena Lietuvos kunigaikščių didybę („Milžinų ten kaulai puvo, / Verkė jų kapai“[36]). Senovės didžiavyriai, pasak poeto, buvę moraliai pranašesni už kitas gentis, todėl jie „Išvarė piktųjų galybę“[37]. Moralinis tvirtumas – tautinio identiteto dalis.

Įdomu, kad karo motyvas taip pat būdingas XIX amžiaus antros pusės – XX pradžios Vakarų Europos nacionalinių judėjimų vaizdynui: jis suvokiamas kaip priemonė asmeniui ir tautai atgimti, peržengiant seksualinę aistrą ir iškeliant kovos ir agresyvumo instinktus. Buvo manoma, kad karo patirtis nužiedžia naujo tipo vyrą, pasiaukojantį ir savimi pasitikintį. Rašytojai Walteris Flexas Vokietijoje ir Rupertas Brooke'as Anglijoje buvo laikomi tokio vyro simboliais. Jų kūryba adoruoja jaunuolio, atsidavusio savo tėvynei ir gerbiančio savo praeitį, idealą; tai nesuteptos prigimties, asmeniško grožio ir seksualinio skaistumo asmuo[38]. Todėl ir didžiavyrių kūnai Maironio poezijoje yra „nuerotinti“; tarp retų palyginimų rasime tik „Lietuvos sūnus“, lyginamus su „ąžuolais girių puikiais“[39].

35 *Ibid.*, p. 51, V:XI.
36 Maironis, *Pavasario balsai*, p. 64, eil. „Mano gimtinė“.
37 *Ibid.*, p. 69, eil. „Senovės daina“ [„Oi neverk, matušėle!“].
38 George L. Mosse, *op. cit.*, p. 117–118.
39 Maironis, *Pavasario balsai*, p. 69, eil. „Senovės daina“ [„Oi neverk, matušėle!“].

Lietuvos kunigaikščių garbinimas – „oficialios“ (vyriškos) atminties vaisius. Didvyrių prisiminimas padeda šiuolaikiniam suvargusiam ir prispaustam lietuviui iškęsti sunkias gadynes. „Oficialios“ atminties tikslas – „gaminti“ tautiškai sąmoningus subjektus, orkestruojant ir choreografuojant tautinį mentalitetą. Į bendros atminties katalogą įrašomos tradicinės tautiškumo ikonos, metaforos (Vilnius, Nemunas, Trakų pilis, Dubysa, *etc.*), tautos herojai (Kęstutis, Vytautas, Algirdas), tautos ritualai (dainos apie „žalią rūtą, Kęstučio žirgą ir Birutę“, dainuojamos skaisčių mergaičių, maldos ir giesmės, jungiančios bažnyčioje besimeldžiančius ir begiedančius). Visa tai suteikia kryptį ir formą nacionaliniam subjektyvumui, kuriame vyrauja vyriška istorijos versija su moteriškumui primestais stereotipais (apie juos vėliau).

„Oficialūs“ tautinio judėjimo dalyviai – vyrai, pasisavinę teisę dominuoti patriarchalinę, homosocialinę tautinio gyvenimo sferą. Tad nacionalizmas Maironio poezijoje yra vieta, kur yra už/su-kuriama ir pateisinama homosocialinė aistra: vyrų draugystė čia išskirtinai svarbi, kadangi tauta – vyrų bendruomenė.

Poetas iškelia utopinę vyrų bendruomenės svajonę (prisiminkime vien tik vyrų tautinius susirinkimus Varšuvoje iš *Jaunosios Lietuvos*[40]): čia aukštesnės rūšies meilė (tėvynės) privalo transformuoti vyrų santykius į idealius, bekūnius, dvasinius santykius. Tikra meilė peržengia intymius individų ryšius ir apglėbia visą tautą. Tokioje homosocialinėje utopijoje vyro galia ir malonumas yra išlaisvinti nuo kūno[41]. Vyriškumui, bet ne vyro kūnui čia suteikiama aukštesnė prasmė. Šiame vyrų pasaulyje svetimi yra moterys ir pats vyro kūnas (prisiminkime seksualinių troškimų sublimacijas ir „kietas krūtines“). Kūnas paneigiamas (nužudant „netikrą“ vyrą, valdomą jausmų ir seksualinių troškimų), drauge išlaisvinant vyrą nuo savo paties dalies, kuri neatskiriama nuo jo esybės.

Tautinė erdvė yra esmiškai nuerotinta, išdalyta į „širdies“ ir „proto“, „kūno“ ir „dvasios“ opozicijas[42]. Ironiška, bet kūnas nėra priemonė ar

40 Žr. Maironis, *Jaunoji Lietuva*, p. 59–68, VI:VI–XIV.

41 Lauren Berlant, *The Anatomy of National Fantasy*, p. 120–122.

42 „Veltuo ilgias, nerimsta iškentėjus *dvasia*; / Nor padangėmis skleisti sparnus; – / *Kūnas* riša ją pančiais ir nedora valia / Nekalčiausius apskundžia

vieta, kuria ir kurioje patiriama tauta. Išmokti tautos reiškia disciplinuoti savo kūną, vadovaujantis apibendrinančios ir totalizuojančios patriarchalinės logikos taisyklėmis. Vyro kūnas gali būti (įsi)vaizduojamas tik tokios logikos rėmuose.

III

Oficiali „vyriška“ atmintis konstruoja savą viešo gyvenimo versiją, kurioje moteriai ne itin daug vietos. Vyrų prerogatyva – įsileisti moterį tauton ar ne („Čia truput nuraudęs ir glostydams plaukus, / [Jakštas] Pridurė: 'ir ją į ratelį įtraukus, / Mums būtų žvaigždė nemenkiausia!'“[43]). Tačiau moteris, kuri priimama vyriškan nacionalinian judėjiman, netelpa į „autentiško“ moteriškumo ribas. Poemos *Jaunoji Lietuva* veikėja Jadvyga Goštautaitė – baigusi mokslus; ji – pianistė, kompozitorė. Tai moteris, pasidavusi minties gyvenimui, sykiu pasidariusi nebe „autentiška“ moteris. Tai moteris, atsisakiusi meilės:

Tarytumei, marmuras, be kibirkšties,
Išblyškus, be ašarų akys!..
Žiednas suprato: nuo meilės-vilties
Ta bus amžinai atsisakius![44]

Kitos poemos bei *Pavasario balsų* moterys suprojektuojamos į visuotinai priimtas lietuvių tautinio identiteto formas. Onytė ir Vanda iš *Jaunosios Lietuvos* – asmeninės šeimos sferos supančiotos. Jų gyvenimai – už nacionalinio judėjimo diskursyvinių ribų. Jos – bebalsės. Jų bebalsiame kalbėjime žiba tik namų židinys. Nors moteris idealizuojama, ji tvirtai įstatoma į jai paskirtą vietą – šeimos ir kasdienybės plotmę. Šeimos židinio simbolizmas dominuoja, pavyzdžiui, *Jaunojoje Lietuvoje*.

sapnus“ (Maironis, *Pavasario balsai*, p. 123, eil. „Nuliūdimo valandoje“ [„Skurdžioj valandoj“], išskirta mano – *A. T.*).

43 Maironis, *Jaunoji Lietuva*, p. 59, VI:VI.

44 *Ibid.*, p. 100, IX:X.

Šalia šeimos erdvės, moteris dažnai įréminta gamtos sferos, kaip toji mergaitė iš eilėraščio „Mergaitė“, kuri įsivaizduoja esanti „gamtos karalienė“: „Dainuosiu ringuosiu su jais [paukštyčiais] aš skardžiai, / Lyg jų karalienė graži“[45]. „Moteriškos“ atminties archyve – tik gamtinės aplinkos įvaizdžiai, mitologinės figūros (pvz., deivė Jūratė), motinos ir seserys, raudančios iš karo negrįžusių sūnų ir brolių. Daugiausia, ką vyriška tautinė vaizduotė pasiūlo moteriai, yra Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Kęstučio žmona Birutė.

Maironio poezijoje, kaip ir apskritai XIX amžiaus Europos nacionaliniuose judėjimuose, moteris vaizduojama kaip tyra, pareiginga, gera sesuo ir motina[46]. Onytės aprašymas:

Atviro būdo, širdutės lipšnios,
Bečiauškanti nuo rytmetėlio:
Niekas ant veido jaunutės ponios
Nematė tamsaus debesėlio.
Vos, kaip pavasaris linksmas, skaistus,
Į Goštauto įžengė rūmą,
Laužo ant karto namiškių ledus,
Įnešdama naują gyvumą.[47]

Jadvyga Goštautaitė, dar prieš atsisakydama meilės ir tapdama „vyriško“ tautinio judėjimo dalimi, buvusi „Meili kaip pavasario pirmas dvelkimas“[48]. „Nacionalinis“ vyras žino, kas tinka ir kas netinka moteriai: „Gvaizdikais mergaitė jei kaišosi, – klysta! / Jie vyrams pritinka kaip ženklas tvirtybės“; todėl: „Lietuvei pritinka tik rūta žalioji“[49]. Embleminis moteriškumas: skaistybė, trapumas, paprastumas. Stiprybė tinka tik vyrui. Moteris simbolizuoja tik grožį ir tyrumą.

45 Maironis, *Pavasario balsai*, p. 94, eil. „Mergaitė“. Apie moterišką subjektyvumą Maironio kūryboje žr.: Vytautas Kavolis, *op. cit.*, p. 69–70 [šios knygos p. 522–532].

46 Žr. *Nationalisms and Sexualities*, edited by Andrew Parker [et al.], New York: Routledge, 1991, p. 6.

47 Maironis, *Jaunoji Lietuva*, p. 93, IX:II.

48 *Ibid.*, p. 13, II:III.

49 Maironis, *Pavasario balsai*, p. 89, eil. „Rūtų vainikas“.

„Autentiška" moteris Maironio poezijoje pastebima savo nepastebimumu. Svarbiausias tokios moters uždavinys – motinystė. Nėščia moteris, vaiko gimimas[50] – tautiniai stereotipai. Ne savo „dvasia", bet savo kūnu „autentiška" moteris dalyvauja tautiniame atgimime. Moters svarba išrėžta ant jos vaisingo kūno. Tiksliau tariant, moters kūnas tėra tik simbolinė forma, peržengianti seksualinį instinktą ir išreiškianti gamtą bei tėvynę. Nacionalizmo sukurtame autentiško moteriškumo ideale moteris yra pasyvi, nesikeičianti jėga, fiziškai sergėjanti tautos gyvybingumą.

Į autentiško moteriškumo apibrėžimą įeina ir perdėtas jausmingumas bei jautrumas. Eilėraštyje „Daina" poetas mergaitės balsu rauda, kad „Taip žmonės atšalę!"[51], kad atšalusios širdys negali suprasti jausmingo moteriškumo. Eilėraštyje „Lietuvos dainos" į akis krinta Maironio skundas apie dabarties moteris, kurios prarado „tikrą moteriškumą": nors jų akys melsvos, o rankos baltos, jų „širdys kietos, šaltos". Tokiam „gražių", bet „šaltų" ponių vaizdiniui priešpriešinamos „senovės sesutės", iš kurių „karštos jaunos krūtinės / Skambėjo dainos sidabrinės"[52]. Tokia tikro ir netikro moteriškumų opozicija aiškiai patriarchalinės logikos / iškalbos įkoduota. Tuose eilėraščiuose, kuriuose Maironis kalba moters / mergaitės balsu, jos balsas išimtinai vyro nu/api-brėžiamas.

Atsisakydamas būti patriarchalinės logikos dalimi, esi paliekamas už tautinio identiteto, koks jis vyrų įsivaizduojamas, ribų. Pavyzdžiui, Vanda Juškytė iš *Jaunosios Lietuvos* nepritinka prie vyriškai tvirtos, savo idealus tautiškan darban sublimuojančios personos, todėl tautą įsimylėjusių vyrų akyse ji yra menkesnė už, sakykim, Onytę, kuri tampa tautos dalimi, „aukodama" tautai savo kūną – gimdydama vaikus[53]. Kadangi tauta griežtai sergėja realų moters kūną nuo jo

[50] Maironis, *Jaunoji Lietuva*, p. 94, IX:III.

[51] Maironis, *Pavasario balsai*, p. 85, eil. „Daina [Ar skauda man širdį? oi ne, oi ne!...]".

[52] *Ibid.*, p. 56, eil. „Lietuvos dainos" [„Tėvynės dainos"].

[53] Žr.: Maironis, *Jaunoji Lietuva*, p. 94, IX:III. Nėščia moteris – aiškus tautinis stereotipas, randamas ne tik lietuvių literatūroje. Tad motinystė gali būti studijuojama kaip vienas iš tautos formavimosi atvejų. Mechanizmą šiai

seksualinių instinktų (panašiai kaip ir vyro), gimdanti moteris daug vertingesnė už tą, kurios „dorybė" – tiktai „viliokės akutės" (Vandos iš *Jaunosios Lietuvos*[54]) („Juk kalbant tarp mūsų, broliuk, atvirai, / Už Vandą [Onytė] vertesnė daug kartų"[55]). Vandos aprašymas:

Sau čiauški ir skraido tarp meilės tarnų,
Lyg kregždė užmačiusi uodą.
Rods, Dievas, neskriausdamas veido skaistumo,
Sutvėrė jai kūną![56]

Iš tautos išbraukiamos ir tos moterys, kurios ieško „meilės svetimos" (suprask, išteka už svetimtaučių, eil. „Lietuvos dainos"[57]; tokios moterys pasmerkiamos mazochistinei kančiai (žr. eil. „Vilija"[58]). Vadinasi, moteris yra pažymėta patriarchalinio dviprasmiškumo: į ją investuojama motinystės prasmė, bet jon įgrūdama ir monstro, nusidėjėlės (ta, kuri „numylėjo kito krašto vyrą"[59]) motyvas.

Jaunosios Lietuvos moterų paveikslai padeda įsivaizduoti maironišką moters tipologiją. Čia dominuoja trys moters tipai: „autentiška" moteris (gimdanti, Onytė), neautentiška (atsisakiusi meilės jausmų, Jadvyga), autentiškai apgaulinga (viliokė ir suvedžiotoja, Vanda). Trečiojo tipo moterys (kaip ir Vanda) tikriausiai galėtų paliudyti, kad tauta nėra vienintelė ir kad ji ne visada būtina individo troškimams ir reikmėms patenkinti. Ne visada tauta reikalinga ir individo identitetams at(si)rasti.

Antrojo tipo moterys, atsisakiusios šeimos ir „tikro" moteriškumo (Jadvyga), įtraukiamos tautinėn „brolijon". Savo kūnu prie tautos tarnystės prisijungia ir pirmojo tipo – „autentiškos" – moterys, gaminančios besikuriančios tautos piliečius. Tačiau šios „autentiškos"

studijai galėtų pasiūlyti Lauren Berlant straipsnis „America, 'Fat', the Fetus", in: *Boundary 2*, 1994, t. 21, Nr. 3, p. 145–195.

54 Maironis, *Jaunoji Lietuva*, p. 73, VII:V.

55 *Ibid.*, p. 76, VII:IX.

56 *Ibid.*, p. 70, VII:II.

57 Maironis, *Pavasario balsai*, p. 56–57 [„Tėvynės dainos"].

58 *Ibid.*, p. 54–55.

59 *Ibid.*, p. 54, eil. „Vilija".

moterys visiškai atsiduoda patriarchalinei tvarkai – jos hierarchijoms, istorijai, kolektyviniam identitetui. Natūraliai įbrūkšniuodama šias moteris kasdieninio gyvenimo sferon, patriarchalinė erotika padaro jas kasdienybės piliečiais, kurie griauna didvyriško nacionalinio judėjimo patosą (pabrėžtina, kad kasdienis gyvenimas yra išbrauktas iš pakylėto nacionalizmo sferos). Į klausimą, kaip moteris gali tarnauti savo tautai, atsakoma teigiant, kad moteris yra asmeninėje sferoje uždaryta būtybė. Vyriškas tautinio identiteto charakteris neleidžia išsiskleisti „neoficialiai" tautos daliai su jos moteriška anti-atmintimi.

Į moterį Maironio poezijoje, kaip ir lietuvių tautiniame atgimime, projektuojamos patriarchalinės tvarkos įtampos ir baimės dėl vyro vyra-vimo viešo gyvenimo sferoje. Kaip matėme, pagrindinė tautinio subjekto lytis esti vyras. Tautos lytis taip pat vyriška. Vyriškas kūnas, nors ir represuojamas, lieka privilegijuotas: jame susiliejusios vyriška seksualinė potencija (sublimuoti seksualinius pojūčius į taurią tėvynės meilę) ir socialinė patriarchalinė galia, kuri valdo nacionalinį identitetą. Todėl nenuostabu, kad vyriškam pradui Maironio poezijoje yra lemta prikelti moteriškąjį (eil. „Jaunimo giesmė"[60]). Broliai, apsišarvavę „vyriška meile" ir paėmę rankosna „arklą, kningą, lyrą"[61], prikels Lietuvą[62]. Kolektyvinėje tautos fantazijoje tėvynė – pasyvi ir visad atsiduodanti tam, kuris pasiryžęs tarnauti tautai. Tad Lietuva – visada pasiekiamas vyrų kolektyvinės (dažnai erotinės) fantazijos objektas.

IV

Tokia Maironio kūryboje besiskleidžianti lietuvių nacionalizmo dinamika. Nors nacionalizmas sukūrė vyriškumo ir moteriškumo idealus, tauta buvo renčiama iš vyriško prado, kuris simbolizavo tautos dvasinį ir materialinį gyvybingumą. Moteriškumo idealas: moteris iš

[60] *Ibid.*, p. 61–63.

[61] *Ibid.*, p. 63, eil. „Jaunimo giesmė" [„Užtrauksime naują giesmę"].

[62] Embleminės yra ir eilutės iš *Jaunosios Lietuvos*: „Neleidžia erelis, suspaudęs sparnais. / Petys gi į petį, na, vyrai, kas gali, / Sustoję į darbą už mylimą šalį. / Prikelkime Lietuvą mūsų! (Maironis, *Jaunoji Lietuva*, p. 67, VI:XIV).

esmės pasyvi, atspindinti „amžinąsias“ tautos jėgas, jos pastovumą, fizines tautos išgales. Moters galia įsikūnijusi jausmo ir aistros, bet ne minties sferoje. Idealizuojama kaip motina, moteris konstruojama kaip statiška, nesikeičianti sistema. Tėvynė – moteris – apgyvendinama vyro sieloje.

Ne moters, bet vyro prerogatyva – įgyvendinti tautines fantazijas. Nacionalizmas skatina vyrišką broliją. Tačiau vyriškas erosas disciplinuojamas; jį stengiamasi nutrinti, iškeliant santūrumą ir jausmų sutvardymą. Būti vyru reiškia sutramdyti savo aistras. Tad tautai – vyrų bendruomenei, – įlietai į vyrišką kūną, trūksta tautinių genitalijų. Tauta, kaip vyrų bendruomenė, peržengia seksualinius jausmus; draugystė yra išlaisvinama nuo erotinio elemento. Asmeniniai vyrų santykiai ištirpinami tautoje, vyriškumas iš asmeninės sferos perkeliamas į tautinės tarnystės plotmę[63]. Šitaip kuriama ne tik įsivaizduojama, bet ir galima įsivaizduoti bendruomenė su individą represuojančiais ir (galbūt išlaisvinančiais?) tautiniu bei lytiniu identitetais. Tikimasi, kad jų saugume išsipildys at/gimstančios bendruomenės pažadas.

V

Eilutėmis „Užmirš mano giesmes! Poetos kiti / Ieškos įkvėpimo brangaus [...]“[64] Maironis kalba apie kultūrinę užmarštį: tautinio kūrimosi pirmeivių, tokių kaip pats poetas, darbai ir dainos bus užmiršti. Apie kultūrinę amneziją liudija ir naujųjų laikų sugedimas; nūn mylimąja renkamasi ne tėvynę, bet kitas ideologijas:

Kosmopolitai! Dienos milžinai,
Tėvų praeities nepažinę!
Markso ir Darvino paikūs sapnai
Jiems rūpi daugiau, kaip tėvynė.[65]

[63] Apie tai Vakarų Europos nacionalizmuose, žr. George L. Mosse, *op. cit.*, p. 80–85.

[64] Maironis, *Pavasario balsai*, p. 76, eil. „Išnyksiu, kaip dūmas išblaškomas vėjo...“

[65] Maironis, *Jaunoji Lietuva*, p. 98, IX:VIII.

Triūsiama ne tėvynės labui, bet savo gerovei (eil. „Mano draugams“[66]). Užuot projektavus savo seksualinius jausmus tėvynėn ir tauton, laisvai tiems jausmams atsiduodama:

Nebuvo laisvės, bet neregėta
Nei tiek be drausmės ištvirkimo;
Nebuvo rašto, bet negirdėta
Nei tokio bedievių augimo.[67]

Vyriška kūno ir dvasios stiprybė vis labiau nyksta. Sveikas ir laimingas pasaulis eižėja. Renkamasi kitokios tautos galimybės: tautos piliečių nebeįtikina bendros ateities vizijos; priklausomybės tai pačiai bendruomenei pojūtis silpsta. Atsisakoma būti supančiotam tradicinių tapatybės apibrėžimų, atmetamas nacionaliniam diskursui būdingas utopinis troškimas sukurti visa ką apimantį tautinį identitetą[68]. Užmirštama tai, kas tautos statytojams buvo brangu ir šventa; nebetikros atrodo jų išnešiotos tautos vizijos. Tačiau skausmas dėl kultūrinės atminties praradimo, skambantis senstančio Maironio balse, slepia ir malonumo grūdą: užmiršti ir nuolat užmirštami poeto eilėraščiai – jo gimtoji žemė – šnabžda apie buvusias ir ne visada išsipildančias tautines fikcijas bei atskiro tautos individo fantazijas, kurios, laimei, nuolat perkuriamos.

[66] Maironis, *Pavasario balsai*, p. 100.

[67] *Ibid.*, p. 142, eil. „Senuko daina“ [„Senelio skundas“].

[68] Apie tai žr. Lauren Berlant knygą *The Anatomy of National Fantasy*, p. 58–60.

Recenzija 1995 m. perleistam pirmajam *Pavasario balsų* leidimui.

Pirma publikacija: Sigitas Geda, „Pirmieji 'Balsai'", in: *Metai*, Vilnius, 1995, Nr. 10, p. 114–118; skelbiama iš: *Ibid.*

SIGITAS GEDA

Pirmieji *Balsai*

Dvidešimt septintasis leidimas[1]. Per šimtmetį. Pirmas – 1895, antras – 1905, trečias – 1909. Paskui – 1913, 1920 metais. Maironis jau nekeitė knygos pavadinimo. Įdėdavo naujų eilių, taisydavo, kas parašyta. Pirmajame leidinyje buvo 45 eilėraščiai. Dabar visi žinos, kad pradžioje buvo „Jo pirmoji meilė", pabaigoje – „Didžioji Subata". Dar keturių dalių libretas *Kur išganymas?* Jį autorius labiausiai vertinęs iš visų savo kūrinių ir labiausiai sielojęsis, kad liko nesuprastas.

Šis leidinys parengtas pagal pirmąjį, yra Vandos Zaborskaitės įvadas „Pradžios knyga" ir du priedai: Alfonso Nykos-Niliūno „Maironio likimo paraštėje"[2] bei Tomo Venclovos „Laimei, Maironis"[3].

Metai, Anykščių šilelis, Pavasario balsai... Ką dar galėtume priskirti prie šventųjų mūsų poezijos knygų? Aš pridėčiau Jono Kossu-Aleksandravičiaus *Imago mortis*, Vytauto Mačernio *Sonetus*, Kazio Bradūno *Morenų ugnis* ir *Sidabrines kamanas*, Henriko Nagio *Mėlyną sniegą*. Kiti – tegul dar palaukia. Žinoma, plonytį Bernardą Brazdžionį, Antano Miškinio *Psalmes*. Tačiau vos pradedi plėsti – galo jau ir nematyt.

Kiekvienas turi savo galvą, tačiau maniškėj niekaip netelpa, kodėl Maironio *Balsai* yra pradžios knyga. Kokios pradžios? Ar lietuviai iki Maironio nemokėjo sudėti eilių? Tai jau išties keista tauta esame.

1 Maironis, *Pavasario balsai*, Vilnius: Baltos lankos, 1995.

2 Žr. Alfonsas Nyka-Niliūnas, „Maironio likimo paraštėje", in: *Ibid.*, p. 147–156 (šios knygos p. 340–346).

3 Žr. Tomas Venclova „Laimei, Maironis", in: *Ibid.*, p. 157–169 (šios knygos p. 435–443).

Sunku ginčytis su Zaborskaitės cituojamu ano meto kritiku, kad Maironis „pirmo skaistumo kometa" lietuvių poezijos danguje, bet sunkoka sutikti su mintimi, kad pirmasis *Pavasario balsų* leidimas – „tautos Atgimimo manifestas"[4]. Tokiu jis tik ilgainiui tapo. Nežinau, beje, ar pirmasis leidimas „labai daug reiškė žmonių gyvenime"[5]. Kokiu tiražu jis išėjo? Kas skaitė? O kiek suprato? Paveldėta retorika mus tebepjauna.

Prieš 33 metus Maironio gyvenimo ir kūrybos paradoksą *Aidų* žurnale gal kiek apčiuopė Alfonsas Nyka-Niliūnas: „Maironis ir šiandien tebėra nežinomas, neįvertintas, neatskleistas ir, iki tam tikro laipsnio, nesuprastas. Ir čia kaltas ne kas kitas, kaip tik tam tikras iš kartos į kartą paveldimas 'patriotinis kompleksas', vis dar fatališkai tebežlugdantis gyvo ir iš anksto neapspręsto kontakto su Maironio poezija galimybę"[6].

Regis, kad būtent neapspręsto kontakto galimybę ilgam palaidojo ir Venclova 1982 metais rašytame straipsnyje „Laimei, Maironis". Čia įprastu akademiniu gestu pagal analogiją, kad rusai turi Aleksandrą Puškiną, o prancūzai – Victorą Hugo, tai mes irgi privalom turėti savo didžiausiąjį, – Maironis dar kartą kanonizuojamas ir paliekamas ant garbingos pakylos. Testovie!

Bet ar ne geriau būtų ir jam, ir jo poezijai be šitų privalomų „mis Lietuvos" rinkimų? Šiandien, skaitydamas pirmus jo eilėraščių variantus, lygindamas juos su vėlesniais, aiškiai žmogus matai, kad poetas „tautiškėjo ir patriotiškėjo" su visa tauta (Nyka-Niliūnas šiuo atveju netgi deda lygybės ženklą tarp minios ir tautos). Grynėjo, lietuviškėjo jo kalba, kristalizavosi Lietuvos vizija, bet tas pats, tik gilesnis ir platesnis tautinių idėjų kompleksas išreikštas ir Antano Baranausko poemose. Tad nejau maironiškas optimizmas yra tokia didelė poezijos vertybė? Galop – ar toji aplinkybė, kad Baranauskas, Antanas Vienažindys ir Antanas Strazdas rašė aukštaičių tarme, o Maironis labai nelygia bendrine kalba, ką nors lemia? Regis, kad nieko. Kaip ir kokių nors naujų eilėdaros formų įvedimas.

4 Vanda Zaborskaitė, „Pradžios knyga", in: *Ibid.*, p. 5.
5 *Ibid.*, p. 5.
6 Alfonsas Nyka-Niliūnas, *op. cit.*, p. 156 [šios knygos p. 346].

Griūva mūsų akyse ir daugelio (ne vien Zaborskaitės) kartojama chrestomatinė tiesa apie Maironį kaip modernios poezijos pradininką. Visiškai nesuderinami dalykai – Maironis ir XX amžiaus pradžios ar XIX amžiaus pabaigos europinis modernizmas. O modernumo (naujumo) prasme – kiekvienas geras poetas yra modernus. „[...] kai eilėraštis galutinai atsiskiria nuo tautosakos ir ima byloti individualiu savo autoriaus stiliumi"[7].

Šį teiginį autorė čia pat ir supainioja:

> Teisybė, dainiškoji poezijos genezė juntama, ji nemaža dalimi lemia net viso rinkinio pasaulėvaizdį, tačiau jame nėra dainų imitavimo ar stilizacijos – tautosakos dvasia ištirpsta Maironio stiliuje.[8]

Visa tai tiesa, bet ne visada. Pavyzdžiui, lyginant Maironį su Liudu Gira, kuris savo stiliaus niekad neturėjo. Liūdna ar linksma tiesa, kad akademinė lietuvių literatūros periodizacija ir klasifikacija sugriuvo, ir dėl to kaltas ne tik mūsų literatūros mokslas, bet ir istorinė bei estetinė savimonė. Išgyvenome ir tautinį atgimimą, ir pirmąjį Nepriklausomybės laikotarpį, bet negi dėl to reikia užmiršti arba ignoruoti ir savuosius viduramžius, ir folklorą, ir mitologiją?

Ir Strazdas, ir Vienažindys, ir Baranauskas buvo pakankamai atsiplėšę nuo tautosakos, jų poetika ganėtinai individuali. Jeigu kas sakytų, kad *Anykščių šilelis* ar *Kelionė Petaburkan* yra poemos, o ne eilėraščiai, tai galima teigti, kad ir į *Pavasario balsus* galima žiūrėti kaip į lyrinę poemą. Man regis, kad šiandien beveik neturime argumentų, kurie lemtų kokią nors išskirtinę, prioritetinę vietą Maironiui.

Paskaitykime pirmąjį leidimą ir apstulbsime, kiek daug čia knyginių, verstinių palyginimų, klišių ir intonacijų, tiesiog kičo, saloninių banalybių. Ir nebūtina dėl tokio supeikimo „galąsti kirvius, pentinus varinius"[9] (taip skamba pirminis variantas). Esame pakerėti ne Maironio tekstų, o jo įvaizdžio, poetinės jo legendos. Ne vienas tekstas kelia ironiją.

7 Vanda Zaborskaitė, *op. cit.*, p. 5.
8 *Ibid.*, p. 5.
9 Maironis, *op. cit.*, p. 26, eil. „Milžinų kapai".

Teip niekas tavęs jau giliai nemylės,
Kaip tavo apleistas poėta!
Nieks skausmo jau tiek niekados nekentės,
Kiek jis dėl tavęs, numylėta!

Kiek ašarų kęsdams išliejo graudžių!
Kiekkart kaip žvaigždė sidabrinė
Par kiauras naktis nesumerkė akių,
Kad uždegei jam tu krūtinę![10]

Yra toks Gottfriedo Benno straipsnis „Lyrikos problemos", teisingiau – paskaita, kurią jis skaitė 1951 metais Marburgo universiteto studentams (lietuviškai visas tekstas paskelbtas 1990 metų gegužės mėnesio *Krantuose*). Garsus dvidešimto amžiaus lyrikos ir poezijos teoretikas čia išvardija keturis diagnostinius simptomus. Kad ir kaip mes piktintumės, ketvirtasis tinka Maironiui:

> Ketvirtasis dalykas – serafiminis (pakilus, į dangų nukreiptas – *vert.*) tonas. Jeigu iš pat pradžių arba neilgai trukus imama kalbėti apie šaltinio ošimą, apie arfas, apie nuostabią naktį ir tylą, apie vėrinius be pradžios, troškimų išsipildymą, skrydį į žvaigždes, apie naujo dievo sukūrimą ir panašius bendro pobūdžio jausmus, tai dažniausiai tėra pigi spekuliacija skaitytojo sentimentalumu ir minkštaširdiškumu. Šis serafiminis tonas – tai ne žemiškumo nugalėjimas, tai bėgimas nuo jo. Didelis poetas yra didelis realistas, labai tikroviškas – pats tikroviškiausias, jis labai žemiškas, cikada, pagal padavimą, gimusi iš žemės, atėniškasis vabzdys. Jis ezoterinius serafiminius vaizdus be galo atsargiai paskirstys ant kieto realistinio pagrindo. – Ir tada atkreipkite dėmesį į žodį „kilti" – tūlas nori aukštai pakilti, bet nepajėgia.[11]

Man regis, kad Maironio poezijoje šios dvi sferos tarsi atplyšta viena nuo kitos. Arba, švelniau tariant, jo retortoje tauriausios poetinės dalelytės natūraliai nėra susijungusios su žemesnės prigimties

[10] *Ibid.*, p. 11, eil. „Jo pirmoji meilė" [„Taip niekas tavęs nemylės"].
[11] Gottfried Benn, „Lyrikos problemos", in: *Krantai*, Vilnius, 1990, Nr. 17, p. 14.

druskomis ir mineralais. Kas įsigilins į eilėraščių tobulinimą, šlifavimą, pajus, kad autorius ieškojo sintezės, tačiau ne visuomet jam tai pavyko. Ir ne dėl jo vieno kaltės. Nebuvo aplinkos, terpės, skaitytojo. Daug ko nebuvo, daug ko trūko. Daug kur stabčiojo, atsiprašinėjo ir teisinosi pats poetas. Simptomiškas yra jo atsiprašymas eilėraščio „Dėl išrinktųjų“ pabaigoje:

> Sergėk mane Dieve, kad norėčiau pažeminti ir atstumti diduomenę! Gerai suprantu jos moirališką įtekmę ir gale neesmi iš principo jos priešu. Eilės mano bėgo pačios, nenoroms. Žinau, sukils prieš mane ir mėtys akmenimis, bet ar teisingai? Jei pasakiau tiesą, už ką pykti? Jei netiesą, tai būk ramus: ne apie tave čia sakoma.[12]

Jeigu Maironį laikome didžiausiu lietuvių poetu, tai – pagal analogiją – ar įsivaizduojame dėl tokių dalykų atsiprašinėjantį Puškiną ar George'ą Byroną (pastarąjį Thomas Stearnsas Eliotas labai supeikė dėl tų pačių serafiminių dalykų).

Atmetęs pritaikomąją (patriotinę) Maironio poezijos vertę, Nyka-Niliūnas palieka jam literatūrinės kalbos ir prozodijos nuopelnus. Iš dalies galima sutikti, kad „iš lenkų paimta silabinė eilėdara pančiojo XIX amžiaus poeziją Lietuvoje“[13]. Bet Baranausko ji visai nepančiojo! Silabotonika čia tik iš paviršiaus. Užtenka paklausyti dainuojamo *Anykščių šilelio* (tarmiškai, paties autoriaus melodika), perskaityti bent porą Skirmanto Valento straipsnių, analizuojančių pirminį poemos variantą ir prozodiją, kad suvoktum Baranausko dydį, vietą ir reikšmę.

Taigi Maironis nesuprastas ir neįvertintas dar ir todėl, kad nesuprasti ir neįvertinti jo pirmtakai.

Tą pakilųjį, dangop nukreiptą Maironį įžemina lietuviški gamtovaizdžiai ir topografija, galop laiko reikmės. Man Maironis įdomiau-

[12] Maironis, *op. cit.*, p. 85 [eil. „Tautos pabėgėliams“].

[13] Alfonsas Nyka-Niliūnas, *op. cit.*, p. 155–156. Pateikta netiksli citata arba šaltinis kitas nei nurodyta. Nyka-Niliūnas teigia: „Maironio reformų komplekse reikšmingiausias momentas buvo mūsų kalbos struktūrai netinkančios, iš lenkų paimtos silabinės eilėdaros pakeitimas tonine ir jos normų (metrų, strofų *etc.*) konkretus kūrybinis pritaikymas. Naujai įvestos eilėdaros principų Maironis teoriškai neformulavo; tatai atliko kiti; bet kelią jiems paruošė Maironio poezija“ (šios knygos p. 345).

sias toks, koks jis buvo, o ne toks, koks ilgainiui pasidarė, kokį jį norėjo matyti kiti. Pavyzdžiui, dainuotinis Maironis dar labiau „suapvalėja“. Mat kiekviena žodžio forma ir lytis dainoje praranda išskirtinį individualumą, kas labiausiai brangintina.

Ar tikrai Maironis gerino savo eilėraščius? Viena yra netinkamų ir netikusių žodžių keitimas, susijęs su bendrinės kalbos tendencijomis, ir kita – poetinė ekspresija, asociatyvinis žodžio laukas. Kad ir kaip būtų keista, bet neturime Lietuvoje nė penkių gerų poetų, kūrusių bendrine, konvencijų nualinta kalba. Gal todėl, kad tokia kalba išvis kūrybai ne itin tinka? Norminė (ar literatūrinė) kalba tėra tam tikras vidurkis, iš kurio veržiasi ištrūkti net geriausiai ją mokantys (Salomėjos Nėries pavyzdys).

Jaunas Maironis turėjo daugelį galimybių ir tik pamažu, ne be atgimimo įtakos, jame nugalėjo kelios tendencijos, savaip jį pakreipusios ir suformavusios. Kas perskaitys libretą *Kur išganymas?*, įsitikins, kad jame esama netgi socialistiškos dvasios, klasinio požiūrio į visuomenę. Jeigu ne savotiškas visuomenės „diktantas“, kažin ar iš jo nebūtų išėjęs lietuviškas Émile'is Verhaerenas – sodrus urbanistas, ekspresionistas:

Terp plačių ulyčių veršis baubia graudingai
Aukštelnykas ant ratų grynų:
Žydas veža jį pjaut, ir parduoti naudingai
Vien sapnuoja dėl gojmų paikų.[14]

Žemąjį poetinį stilių Maironis, regis, nuolat slopino, – publika įtikėjo esant jį ne iš šito pasaulio. Tuo tarpu tikroji poetinė įtampa atsiranda tik aukštojo ir žemojo stilių sandūroj. Kitados Rusijoj Puškino aplinkos žmonės pastebėjo, kad jam trūksta žemųjų – bosinių registrų, bet Puškinas juos kompensavo savo proza. Ogi Maironio draminiai veikalai kaip tik to ir stokoja – rupaus žemiškumo, psichologijos ir detalių.

Jeigu trokšti būti didžiausiuoju, privalai pasikelti į nežemišką sritį, o kaipgi ilgai ten gali išbūti?.. Šita liūdna tiesa ir ištiko Maironį. Jis tai

14 Maironis, *op. cit.*, p. 55, eil. „Terp plačių ulyčių veršis baubia graudingai...“ [„Kauno miesto aikštėj veršis baubia griaudingai...“].

gal ir žinojo, bet kas publikai rūpi, kad „tam tikram poezijos lygmeny nėra hierarchijos“ (Josifas Brodskis)[15]!

Kokias čia išvadas galėtume padaryti? Kad šnekamosios kalbos ujimas dar niekam kūryboje neišėjo į naudą? Nedidelė tai naujiena. Būtų gerai kaip nors perskaityti visą Maironį kartu, neskaidant jo, neišdalijant. Čia iš romantizmo, čia iš klasicizmo, čia iš realizmo.

Klasicistinis ar neoklasicistinis, renesansiškas Maironis kyla ne tik iš tam tikrų eilėdaros formų. Man pačiam ilgai dingojos, kad senovės Lietuvos vizija jo poezijoje yra lokalinė, daukantiška ir baranauskiška. Įsiskaičius elegišką „Romą“, dingtelėjo, kad tai lygia dalimi ir iš vėlyvojo romantizmo Europoje. Galop koks skirtumas – senovės Roma ar Trakų pilis („Pelėsiais ir kerpe apaugus aukštai [...]“).

Užmigo ant amžių cezarų galybė;
Nutilo seniai Koliozėjo linksmybė;
„Circenses!“ neklykia balsai:
Jau nieks gladiatorių mirti nevaro,
Nesveikina ten morituri cezaro –
Vien kryžius tik spindi aukštai![16]

Ir šiuo atveju bus suveikęs Mačernio mėgstamas dėsnis: kiekvienas susilietimas su antika gimdo renesansą.

Tada dainuota žalią rūtą,
Keistučio žirgą ir Birūtą [...].[17]

Šiaurinis renesansas būtų daug patrauklesnis išlaikius pirmykštės kalbos lytis. Keistutis savaime siejasi su keistumu, kitoniškumu (dieviškumo ženklas), o Bi-rūta ir masyvesnė, ir ne tokia išdailinta. Beje, Jono Biliūno „Baltajame šešėlyje“ yra vardas Ramūta.

Jeigu turime Rūtą, tai kodėl negali būti Birūtos?

Į kiekvieną Maironio taisymą reikėtų žvelgti ir su įtarimu.

15 Šią mintį Josifas Brodskis nesyk kartojo skirtinguose tekstuose.

16 *Ibid.*, p. 36 [eil. Trakų pilis“].

17 *Ibid.*, p. 15, eil. „Lietuvos dainos“ [„Tėvynės dainos“].

Iškilo į dangų aukštai veversiai,
Čyrena, sparneliais plusnoja [...].[18]

Ir veversiai, ir plusnoja, regis, daug geriau. Jie įžemina šilerišką patetiką, globalinį siekį „Apimti pasaulę, priglaust prie širdies [...]“[19]. Įspūdis beveik toks, kaip girdint iš scenos Hamletą, kalbantį žemaičių ar aukštaičių tarme!

„Jaunimo giesmė“ gal prarastų savo dainišką plakatiškumą, jeigu grąžintume „Ne taip giedosme, kaip lig šiolei! / Kitas auklęsime dūmas!“[20]

Negaliu šioje vietoje nesuabejoti ir pats savimi. Ar pirminis variantas netraukia dar ir dėl to, kad mumyse jau apsigyveno tam tikra norma, kad norėtųsi ją šiek tiek sugriauti, t. y. pajusti kalbos dinamiką?

Ten, kur Nemonas banguoja
Terp kalnų, lankų [...].[21]

Kazimieras Būga Nemuno vardą siejo su nemuoge – šiluoge, pelkių ir raistų uoga. Tada šilas ir raistas sietųsi su kokia nors nema, niema, nemumu, tylumu. Sakoma dar žmonėse: o man net rankos nuniemo, net nuniemau... O Mėmelė iš „mėmė“? Mokslinė, lingvistinė etimologija ir poetinis kalbos lizdas toli gražu ne tas pats. Visa žodžio skalė, savotiškas spektras, gyvoji vaivorykštė – gal tai irgi poezija?

Kad iš pradžių Maironis netaikęs į kokį nors vidurkį, bendrybę, neapibrėžtą formulę, liudytų ir pataisos „Senovės dainoj“ –

Vedė Vytautas ten didžiavyrių pulkus
Ir parlaužė gudo smarkybę [...].[22]

Čia, kaip ir priekiniam posme, „gudų“ ir „gudo“ išvirto į „priešų“ ir „priešo“. Tai tipiškas pavyzdys, kaip marinami pirminiai vaizdiniai ir poezija virsta ideologija, taikomuoju menu.

[18] *Ibid.*, p. 19, eil. „Pavasaris“.
[19] *Ibid.*, p. 19, eil. „Pavasaris“.
[20] *Ibid.*, p. 20, eil. „Jaunimo giesmė“ [„Užtrauksme naują giesmę“].
[21] *Ibid.*, p. 24, eil. „Mano gimtinė“.
[22] *Ibid.*, p. 29, eil. „Senovės daina“ [„Oi neverk, matušėle!“].

Kartais Maironis koreguoja ne tik žodį ar žodelytį. 1895 metais –

Kaip čia tyku, gražu!.. Vien keleivio širdis
Neatranda ramumo ilgai,
Ir tą šalį norėtų pasiekti akis,
Kur Šventosios žaliuoja laukai!..[23]

Vėliau vietoj Šventosios atsiranda „Dubysos atkrančiai žali!" Kodėl? Tikriausiai taip padarė ryškindamas vizijos centrą. Šventoji irgi brangu, bet „Už Raseinių ant Dubysos / Teka saulė, teka..."[24]

Neprisimenu, kas sakė, kad bet kokie poezijos taisymai – skaudi operacija skaitytojui. Regis, Nagys yra prasitaręs, kad jis neįsivaizduoja, kaip galima taisyti eilėraštį. Tačiau ko tik nepasitaiko! Girdėjau pasakojant, kad artimieji į senatvę slėpdavę nuo Antano Gudaičio jo paties tapytas drobes, nes dailininkas būtinai norėjęs taisyti ir – sugadindavęs. Būta atvejų, kai poetas rašydavo keliolika vieno eilėraščio variacijų (Georgas Traklis), dailininkas piešdavo keliolika to paties paveikslo variantų. Pirmiausia – niekas jiems to negali uždrausti. Jonas Juškaitis yra kalbėjęs, kad dažnai daugybė pataisų išbandomos tam, kad sugrįžtum prie pirmojo varianto.

[23] *Ibid.*, p. 49, eil. „Ant kalno Rigi Kulm" [„Rigi Kulm"].
[24] *Ibid.*, p. 56, eil. „Daina [Už Reseinių, ant Dubysos...]".

Straipsnyje siekiama įvertinti Maironio ir jo poetinių reformų svarbą bei apčiuopti Maironio recepcijos pokytį Nepriklausomybę atgavusioje Lietuvoje.

Pirma publikacija: Marcelijus Martinaitis „Šiapus ir anapus Maironio" in: *Literatūra*, Vilnius, 1998, Nr. 36 (1), p. 5–9; skelbiama iš: *Ibid.*

MARCELIJUS MARTINAITIS

Šiapus ir anapus Maironio

Žymiausi poetai, jų kūriniai skatina išpažinti, prisipažinti, kalbėti, rašyti apie dalykus, kurių, rodos, iki jų nebuvo. Tokia poezija praplečia kalbos ribas, su ja tarsi atsiranda nauji pojūčiai, vaizdiniai, spalvos, augalų ir daiktų pavidalai, laiko ir erdvės supratimas. Toks yra Maironis, kuris daugelyje kultūros sričių reiškiasi kaip laiko matmuo – iki jo ir po jo. Nė vienas žymus praeities poetas – nei Kristijonas Donelaitis, nei Antanas Baranauskas – neužima tokios ryškios vietos istorinio laiko išklotinėje kaip Maironis. Galima matyti, jog jis į lietuvių kultūrą ir poeziją įvedė linijinio, iš praeities į ateitį tekančio laiko sampratą ir šioje srityje yra didžiausias laiko reformatorius. Tai jis eilėmis pažadino mąstyti labiau istoriškai, negu tai galėjo padaryti pati istorija. Laikas senojoje tradicinėje lietuvių kultūroje tarsi stovėdavo vietoje (tautosaka), paklusdavo kalendorinių ciklų ritmui (Donelaičio *Metai*), o kartais nutrūkdavo, nulūždavo (Baranausko *Anykščių šilelis*).

Maironio poezija atsirado tokiame laiko tarpsnyje, kai lietuvių laiko galėjo jau nebūti. Tad poetas yra ir visada bus siejamas su mūsų galvosenos, mąstymo, jausenos, skonio bei vaizduotės virsmu, sąmonės lūžiu dviejų amžių sandūroje. Jo poezijos praeitis buvo išrasta ne kaip intriguojančių įvykių sąrašas, o kaip savęs įsivaizdavimo būdas istorijoje, kultūros vidinė sąriša, jos iš kartos į kartą perduodama sugestija. Čia ir iškyla Maironio lyrikos fenomenas: žmogus, veikiamas jo poezijos, ėmė jaustis teisėtas istorijoje, kurioje jam priklausė ir priklauso ne paskutinė vieta ir niekas neturi galios iš ten jo išvaryti, pavergti jo praeitį. To paprastai nepadaro nei mokslas, nei kruopštus

praeities faktų pažinimas, kol nepraregi poetas ar poetai, kol jie neatsistoja akistaton su istorija.

Taigi Maironis ištiesino istorinį laiką, įveikęs jo uždarumą, kalendorinį cikliškumą. Laiko išklotinėje istorija tęsiasi, primena save, nesibaigia savimi, kartais – kaltina dabartį („Trakų pilis", „Milžinų kapai", „Eina garsas" ir kt.), o tai jau projekcijos į ateitį.

Maironis yra mūsų įvesdintojas į naująją pasaulio istoriją, eschatologinę laiko sampratą – svarbiausią krikščionybės ir Vakarų kultūros veikmės laiką. Kitaip sakant, į krikščioniškojo laiko sampratą buvo įrašyta tautos istorija ir žmogaus likimas. Tad jo kūryboje pasirodė žmogus, atsakingas už praeitį ir siekiantis istorijos išsipildymo, to, kas brendo ir bręsta jame, tautoje ir pasaulyje. Taip akivaizdžiai pirmą kartą istorinis žmogus buvo pakviestas įsijausti į visa, kas sudaro jo praeitį, dabartį ir ateitį.

Su Maironio poezija negausioje to meto literatūroje įvyko dar vienas svarbus lūžis. Lygiai taip gerai jaučiame kalbinę ribą iki Maironio ir po Maironio. Jo kūryba bus paveikusi lietuvių kalbos erdvę, o ypač jos literatūrines galimybes. Žodis, kuris, atrodė, tinka vien etnografiniams vaizdeliams, kaimo žmonių charakteriams ir jų kalbėsenai atskleisti – tai vyravo tiek prozoje, tiek poezijoje, – bene pirmą kartą ėmė tikti sudėtingoms vidinėms refleksijoms reikšti („Taip niekas tavęs nemylės", „Užmigo žemė", „Vakaras (Ant ežero Keturių Kantonų)" ir kt.), kurti įvaizdžiams ir vaizdiniams, kurių dar nebuvo mūsų meninėje kultūroje, keisti kalbos ritmines bei intonacines savybes, taikyti pasiskolintas išraiškos priemones.

Stipriai Maironio sugestijos veikiamas lietuviškas žodis buvo išvestas į naujas vartojimo lankas, išviliotas iš etninės aplinkos, liaudies dainos ir sakytinės kalbos, kur jo reikšmes labiau saugojo bendruomeninės tradicijos, apeigos ir papročiai, o ne knyga, raštas, kultūros institucijos, mokykla, universitetų katedros. Didelis įvykis yra kalbos vartojimas kultūroje ir per kultūrą, ją įrašant į naujus kontekstus. Tokia įvesdintoja dažnai tampa poezija. Baranauskas, pakurstytas Adomo Mickevičiaus *Pono Tado*, irgi tikėjosi praplėsti lietuviško žodžio kultūrinį lauką.

Kalbėti bei rašyti vien etninių motyvų neužtenka. Religija per giesmes ir maldynus asimiliavo kalbą siaurame specifiniame vartosenos

ruože, o literatūroje nebuvo apčiuopta ryškesnių jos projekcijų į įvairias gyvenimo ir kultūros sritis. Galima sakyti, gana ilgai mūsų kalba įvairių išorinių veiksnių atžvilgiu buvo uždara sistema.

Iki Maironio, su Maironiu ir po Maironio sukrutus rašyti ir skaityti lietuviškai, pasikeitė kalbos ir kalbėjimo motyvai, prasidėjo profesionalus kalbos vartojimas ne vien literatūroje, poezijoje, bet ir kultūroje, visoje raštijoje. Toks kalbinis perversmas įvyksta pakitus kalbos orientacijoms, o tai dažniausiai ir prasideda literatūroje, ypač reformuojant poeziją, plečiant jos raiškos galimybes. Juk Maironio lyrika ir suvokama kaip ypatingas gimtosios kalbos pavartojimas lietuvių kultūroje ir literatūroje. Neatsitiktinai poetai laikomi kalbos reformatoriais, tiksliau – jos įvesdintojais į kultūrą. Tad su Maironiu akivaizdžiai atsiranda savotiškas aukštasis išraiškos stilius, kurio kiek polonizuoti pavidalai iki tol reiškėsi tik giesmynuose, jei neminėsime vieno kito bandymo XIX a. poezijoje. Manau, jog tai geriausiai galėjo padaryti kunigas, jautęs aukštuosius giesmių registrus. Šitai patvirtina Maironio poezijos sklaida, ją beveik visą amžių giedant.

Poezijos, meninės kalbos priemonėmis turbūt akivaizdžiausiai įveikiamas kalbos chaosas. Tarsi nuplėšiant jos vidines išgales slėpusias uždangas, kokios būna sakytiniame lygmenyje, ir atskleidžiama tai, ką gali žodis naujose kultūrose ir gyvensenos erdvėse. Didelis dalykas yra atrasti tam tikrus kalboje slypinčius, neišryškėjusius modelius, kurie veikia plačius išraiškų laukus, kol tas vartojimo būdas iki galo neišnaudojamas.

Maironio prisukta vidinė žodžio spyruoklė pradėjo veikti, ir kažin ar be jo būtume turėję simbolizmą, visą šio amžiaus modernizmą su įvairiomis priešpriešomis, sugestijomis, nuosmukiais ir pakilimais. Kalba išmėginta ir mėginama įvairiausiais, o kartais keisčiausiais būdais, nebijant jos prarasti šiuolaikinėje poezijoje, nes vienaip ar kitaip išlieka Maironio fonas.

Ir dar – su Maironiu lietuviškas žodis įgyja praeitį, ypač išviliotas iš ciklinio laiko. Jį įtvirtina ištarimo vieta, laikas ir veiksmas. Kaip ir mūsų pasaulio samprata, jis įgijo laiko matmenį, jame įsitvirtino.

Iš tikrųjų poezija yra tai, kas kalboje turi praeitį.

Perkeltas iš folkloro veikmės lauko, žodis net ir literatūroje, poezijoje reiškęs ir išreiškęs bendruomeninį sambūvį, buvo pradėtas individualizuoti, įgavo tembrą, spalvą, be galo daug atspalvių. Jis ėmė atsiverti savo slaptąja puse, atgręžta į nematomą tautos, pasaulio, žmogaus esmę, pervesdamas mus per kalbos ribas, kurias peržengdavo tik dievai, pranašai ir patriarchai. Mūsų tautoje jas peržengė Maironis. Šitaip buvo patirta laisvė kalboje ir per kalbą.

Pagal tai, kaip elgiamasi su poetais ir jų poezija, kur, kaip ir kada jie matomi ar įsivaizduojami, kas daroma su tekstais ir ką apie juos mano žmonės, jų kūrėjus būtų galima surašyti į kelias skirtingas bylas. Stambiausi būtų du sąrašai. Viename atsidurtų tie, kurie yra tik skaitomi, spausdinami, pažįstami vien iš knygų, o kitame – poetai, kurie dar ir girdimi, kartais labiau negu skaitomi.

Pastarajame sąraše atsidurtų Maironis, kuris yra girdimas, tarsi įgarsintas visoj mūsų kultūros erdvėj, kalboj, žmonių klausoje ir atmintyje, neretai jo tekstus mokantis ne iš knygų, o vienam iš kito. Tai choro balsas, girdimas nuo vaikystės, įsimenamas ir priimamas kaip savaime esantis kalboje, gyvensenoje, rodos, net gamtoje. Į tą erdvę savaime įžengiama ir tampama dalyviu, choristu – dažnai nejučia, nesąmoningai.

Tai kitas Maironis, kurio nėra knygose. Tai gyvojo žodžio poetas, ne vien skaitomas, bet ir perduodamas iš lūpų į lūpas. Tokias bendruomenines, sakytines išraiškas įgyjantys kūriniai tampa nepavaldūs vien literatūrologinėms procedūroms, nes erdvėje „įgarsinti" tekstai tarsi kaupia įvairiausio pobūdžio informaciją, skatina išraiškas, kurių nėra tekstuose, bet kurios būna susijusios su vietos ir laiko parametrais, išreiškia grupinius nusiteikimus. Tai Maironio fenomenas, nes jaučiamės esą jo poezijos dalyviai, tekstų veikėjai, tariantys žodžius, kurie yra daugiau negu poeto žodžiai, daugiau negu sako parašyti ar perskaityti, jie yra ir visų kitų balsas. Tokių bendruomeninių aktų metu Maironis yra daugiau ir labiau, o ypač neramiu metu, kai daromos kliūtys knygai, raštui, kai įvedami laisvės apribojimai. Tada tekstų skaitymą tuoj pakeičia choras. Poeto vaizdinys, jo kūryba tampa vidiniu dalyvių ryšiu, visuomenės komunikacija, kai niekas kitas jau nepajėgia sutelkti išsibarsčiusių žmonių. Tokiu būdu visuomenėje

veikia Maironio *institucija*, reprezentuojanti istorijos, kalbos, vietos ir laiko sąrašą, o ne vien literatūrą.

Tačiau grynai literatūrologinėms teksto analizės procedūroms toks Maironis lieka neatpažįstamas. Semantinių arba bendruomeninių išraiškų sankaupos neretai lieka už kūrinio, jo vidinės sąrangos. Taigi skaitymas dažnai nepatvirtina to, ką mes girdime ir kas atsiranda sakytiniuose lygmenyse. Tai ypatinga, gana reta tekstų savybė turėti be galo daug intertekstinių reikšmių – tai būdinga psalmėms, giesmėms, himnams, pranašų ištarmėms, kurių prasmė neįrodoma arba neįrodinėjama pasitelkus vien kūrinio struktūrinės analizės priemones. Tai kažkas, kas yra arba kas atsiranda genties, bendruomenės ar tautinės sąmonės lygmenyse ir prisiriša arba yra pririšama prie tekstų pagal tam tikrus motyvus. Tekstas pripildomas reikšmių tarsi iš išorės, ir jis jas priima.

Nesakau, kad Maironio lyrika neturi savo vidinių reikšmių. Jų yra, ir gana komplikuotų, kylančių iš tuo metu gan naujos eilėraščio sąrangos. Tačiau galima sakyti, jog Maironio poezija priklauso savaip šventiems tekstams, kokių turi dažna tauta ir kurie nekontroliuojami nuolat kintančių literatūros madų bei sampratų, individualių ir visuotinių permainų. Tokie tekstai gali būti tik atmetami, kaip tikėjimo ištarmes atmeta eretikai, skelbdami savo ir tik savo tiesas, o ypač kai siekiama grynų literatūrinių reikšmių.

Todėl yra suprantami keli labai ryškūs, o kartais net piktoki atsimetimai nuo Maironio, ypač kai pasirodo jauna literatūrinių „eretikų" karta, pasišovusi formuluoti ir projektuoti radikalias tekstų pertvarkas. Štai tada paliekamas ne tiek poetas, kiek bendruomeninis Maironis, atsimetama nuo jo choristų, nes po tam tikrų laiko tarpų išsenka struktūriniai tekstų modeliai, ištisi kalbos klodai, įvairios semantinės išgalės. Dar gyvam esant, Maironis savo sekėjų jau buvo išgramdytas iki dugno.

Rodos, yra ne vienas, o keli Maironiai. Tik nežinia, kuris stipresnis – literatūrinis ar gyvojo žodžio poetas, kai jis tampa vidiniu, tarsi nematomu ryšiu tarp žmonių. Kartais tarp tų dviejų poetų atsiranda didžiulė spraga, pradėjus giedoti ar deklamuoti ne tai, kas jo parašyta. Atidūs tekstų perskaitymai dažnai būna visiškai netikėti, nes

patetinės ar retorinės figūros kartais yra apgaulingos, pridengia skaudžius asmeninius dalykus, neatitikimus tarp to, kas privaloma, ir to, kas individualu. Tokios yra užgniaužiamos meilės temos, pirmą kartą lietuvių poezijoje išreiškiamos kaip vidinė asmens sugestija bei drama be įprasto folklorinio nuspalvinimo, ką dar darė Antanas Vienažindys. Moteris, mylimoji Maironio kūryboje, kad ir kaip kunigui būtų neparanku, atsidengia veidą, turi vardą, vėliau ji didelės sugestijos įgyja Vinco Mykolaičio-Putino *Altorių šešėly*.

Maironio figūros vizija kultūroje, nepaisant įvairiausių atsimetimų nuo jo ir jo kūrybos, yra stebėtinai pastovi, kiekvienam poetui tarsi privaloma ką nors apie jį pasakyti. Pagal jį iki šiol modeliuojami poetų vaidmenys bei laikysena ne tik literatūroje, bet ir visuomenėje. Pats Maironis yra savotiškas poeto modelis, jo vaizdinys ar net kūrinys, kaip sakė Putinas – daugiau negu poetas[1].

Kartu su Maironiu lietuvių kultūroje atsirado naujas vaidmuo, jos institucija – poeta, kaip jis pirmą kartą ištarė praėjusio amžiaus pabaigoje, beje, neprarasdamas ir dainiaus, dainuojančiojo vizijos.

Todėl Maironio ir jo poezijos projekcijos nėra užbaigtos, uždaros, jo vaizdinys slankioja plačiose laiko erdvėse, čia netikėtai išnirdamas iš prieblandų, čia sustingdamas klasiko poza savo veikaluose, mokyklų skaitiniuose, universitetų auditorijose. O būna, kad staiga susieja laikus ir tolimas kartas, kaip neseniai abu Atgimimus – praėjusio ir šio amžiaus pabaigos ir abi Nepriklausomybes.

Su Maironio vardu yra susijęs „užimtos vietos" literatūroje sindromas. Savo *Pavasario balsais* jis užsiėmė didelius lietuviškos žemės ir istorijos plotus, kuriuose vėliau čia pasirodantiems lieka tik tvarkymo, apkarpymo, vaisinimo, dirvos kultūrinimo darbai, tenka nuolat valyti šulinius, perkėlinėti savo ožius iš juodai nugraužtų ganyklų. Maironis dar galėjo rinktis svarbiausius, visuotiniausius bei bendriausius dalykus, kurie kitose kultūrose gerokai anksčiau ir savaip buvo išreikšti, pinti gražiausius žemčiūgų vainikus, kai tuo tarpu kitiems,

[1] Žr. Vincas Mykolaitis-Putinas, „Maironis. 100-tosioms gimimo metinėms paminėti", in: Vincas Mykolaitis-Putinas, Raštai, t. 10: *Poezija; Literatūros istorija ir kritika; Laiškai, dokumentai*, Vilnius: Vaga, 1969, p. 592–601 (šios knygos p. 250–264).

einantiems po jo, tenka tupinėti prie mažų neišvaizdžių gėlyčių ir mėginti iš jų sudėti puikias puokštes, siekiant kaip nors pralenkti ar prilygti pirmajam lietuvių lyrikos klasikui. Galbūt paradoksalu, bet jau po savęs einančią literatūrinę kartą Maironis, pats to nenorėdamas ar net burnodamas, stūmė modernizmo, individualizmo linkme, naujus poetus ir jų poeziją atpalaidavo nuo retorikos, patriotikos, nes visi, kurie tuos dalykus bandydavo daryti, įsirašydavo į epigonų sąrašus.

O dabar vėl atėjo laikas skaityti Maironį, nes choristai išsibėgiojo po partijas, draugijas, verslus.

Fragmentas iš paskutinės Donato Saukos monografijos, už kurią 1998 m. autoriui paskirta Nacionalinė premija. Šis fragmentas yra knygos poskyrio „Maironio eilėraštis Goethės paraštėje“ skyrelis. Knygoje šis skyrelis pavadintas „Protu apibrėžti barai“. Nors čia skelbiamas tik skyrelis, nutarta palikti viso poskyrio pavadinimą, kuris aiškiau apibrėžia Saukos kalbėjimo kryptį bei kontekstą.

Pirma publikacija: Donatas Sauka, „Maironio eilėraštis Goethės paraštėje“, in: Donatas Sauka, *Fausto amžiaus epilogas*, Vilnius: Tyto alba, 1998, p. 112–123; skelbiama iš: *Ibid.*; pateikiamas tik poskyris „Protu apibrėžti barai“.

DONATAS SAUKA

Maironio eilėraštis Goethės paraštėje

Į Lietuvą Johannas Wolfgangas Goethe atėjo per Adomą Mickevičių – lenkų literatūroje ir per Maironį. Vienas ir kitas laikė jį rimčiausiu autoritetu ir kūrybos pavyzdžiu. Galimybė užmegzti su Goethės klasika mūsų profesionaliosios literatūros pradžią – gera lemtis.

Maironis prisimenamas neramumuose, sunkumuose. Maironis vėl apkarsta ir greitai jis užmirštamas padangei pragiedrėjus. Maironio prasmė išskaitoma atodūsyje: „Amžini ‘Aušros’ ir ‘Varpo’ laikai“[1]. Tais žodžiais Antanas Škėma 1947 metais nusakė išeiviškuosius vargus, kada viešasis gyvenimas, netekęs bet kokių institucinių rėmų, laikėsi vien kelių entuziastų užsikraunamos visuomeninės naštos dėka. Kada gūdu ir tuščia ir rytdiena netikra, kada vėl godžiomis akimis gaudomas drąsinantis, tiesą skelbiantis spausdintas žodis, tada vėl priartėja ir „didžiavyrių“ laikai. Kliūva žodynas, kliūva perdėtas patosas, bet atrandama artima bendra idėjinė tonacija ar, kaip Karlas Popperis būtų pasakęs, – ta pati bendra situacijos logika.

Visuomeninio, idėjinio darbo heroizavimas tautinio judėjimo lozungus vertė apvilkti šlovinga istorine draperija. Skatino kurti legen-

[1] Antanas Škėma, *Raštai*, t. 3, Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1985, p. 287.

dą apie poetą – laisvės kovų šauklį. O juk jo šūkiai buvo kiti, jam rūpėjo tik kasdieniško švietėjiško darbo programa: „Ginkim liežuvį, žemę, jos būdą!“[2] Tiktai deklamacinio patoso užkrėsti norime to paties posmo kitą eilutę girdėti ne kaip: „Stokim į darbą kaip milžinai!“[3], o tartum kaip – „Stokim į kovą kaip milžinai!“ Žinoma, turėjo reikšmės kitų eilėraščių kaimynystė! Ypač tų – apie Vytauto viešpatavimo, karų su kryžiuočiais laikus. Jie kurstė amžininkų narsą, nors, ginkdie, ir nešaukdami jų tiesiog į kovą:

Čia, kur Vytautas Didysis mus ir Vilnių gynė,
Bus per amžius, kaip ir buvus, Lietuvos tėvynė![4]

Turėtume patikslinti, kad beveik visi narsą kursčiusieji „kovingieji“ eilėraščiai jau tik vėlesniais laikais papildė *Pavasario balsus*, o jų kovingą optimistinį skambesį visuomenė išgirdo iš dainų, kai Juozas Naujalis pritaikė jiems melodijas.

Maironio eilių patosas, metams einant, yra augęs, stiprėjęs, ir vis labiau jose tauta girdėjo tai, ką norėjo išgirsti, o ne visai tą patį, kas jose iš tiesų buvo. Maironio romantizmas buvo perdėm nuosaikus, protingas, kad būtų galima jį sutapatinti su radikaliu nacionalizmu. O jeigu negalima dėti lygybės ženklo tarp literatūros ir ideologijos, – tokiu atveju ar galima kalbėti apie Vidurio ir Rytų Europai būdingą romantizmo tipą, nors archetipais, simbolika Maironis ir išsitenka pagrindinių romantinių leitmotyvų – miško, pilies, jūros, žemės – rate[5].

Maironio legenda, ko gero, yra nenuilstamų pastangų save gražinti, taurinti ir ūpą sau kelti iškalbus pavyzdys. Czesławo Miłoszo *Tėvynės ieškojime* taikliai pasakyta: „Daug kas iš to, ką lietuviai rašo ir mąsto apie save, rodo stiprų mitologizavimo poreikį, o kartais ir tam tikrų legendų palaikymą tiesiog valios pastangomis“[6].

2 Eil. „Nebeužtvenksi upės“.
3 Eil. „Nebeužtvenksi upės“.
4 Eil. „Kur bėga Šešupė“.
5 Žr. Vytautas Kubilius, *Romantizmo tradicija lietuvių literatūroje*, Vilnius: Vaga, 1993, p. 67–93.
6 Czesław Miłosz, *Tėvynės ieškojimas*, vertė: Algis Kalėda, Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 214.

Būtų be galo liūdna, jeigu ir XX amžiaus merdėjimai, sukrėtimai, totalitarizmo, okupacijos metai nieko iš tiesų nebūtų mūsų išmokę. Ir atodūsyje „Amžini 'Aušros' ir 'Varpo' laikai" pro sustingusių idėjų fantomus negirdėtume ne vienos, o kelių kartų išgyventų, išbūtų absoliučiai tikrų ir neatšaukiamų penkių likimo smūgių. Lietuvybės idėja? Ją įmanoma atgaivinti, jeigu ji, apėmusi savo pačios atspindį, naujų laikų patirties įkvėpta refleksija prisodrins tuščių žodžių garsą. Vorkuta ir Sibiras turėtų suteikti kitą prasmės gilumą atodūsiui: amžini *Aušros* ir *Varpo* laikai...

Viktoras Katilius, lagerinės biografijos žmogus, paliko įsimintiną pavyzdinę monografiją apie vieną iškiliųjų aušrininkų – *Vinco Pietario akiračiai* (1992). Knygos įstabumas glūdi nuosekliai įteigiamame įsitikinime, kad: Pietario kūrybinė veikla – perdėm mėgėjiška didaktinė bei istorinio turinio grožinė kūryba, tokie pat mėgėjiški proistorės tyrinėjimai ir etimologizavimai, – nepaisant viso mėgėjiškumo, mokslinį interesą stelbiančio beletrizavimo ir poetizavimo, yra, tegu ir nedidelio masto, vis dėlto rimto dėmesio nusipelniusi vertybė. Vertybė, dažnu atveju ir ne tokia graudžiai naivi, nes atitinka ir kitų, civilizuotesnių, tautų panašias fantazijas (net ir tokias kaip tautų pirmgimystės pretenzijos į rojų ir žmonijos lopšį) arba ir kitų tautų iškilesniųjų rašytojų (kaip Henryko Sienkiewicziaus) tendencingumą. Na o kada visur išlaikomas kritiškas ir pašaipus požiūris į svaičiojimus apie žiląją mūsų senovę, o, antra vertus, kada naujosios mokslinės hipotezės pateisina ir absurdiškiausias fantazijas, išsiskleidęs Pietario istorinio romantizmo pumpuras leidžia, savo ruožtu, pasigėrėti „jo gyvu ir detaliu smalsavimu, o kai kuriais atžvilgiais ir akylumu, priverčiančiu štai beveik po šimto metų pasakyti, jog čia tebėra ir nūdien netgi principinių neaiškumų, kuriuos, pasak V. Sedovo, dar reikia ištirti"[7].

Sakykime: negudrus likimo pokštas – vietovardžių semantinėmis asociacijomis, papročių, aprangos stebėjimais Demjanskos Ustiužnoje braižyti vaizduotėje tautų susikryžiuojančius kelius, kurie vėliau netikėtai pasirodys vedą kažkur arti tiesos. Nors Kazimieras Būga buvo visų tų paikysčių pagrįstai išsižadėjęs ir minėjo juos kaip

[7] Viktoras Katilius, *Vinco Pietario akiračiai*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 121.

aušrininkams vienintelę beįmanomą išeitį – „ieškotis suraminimo ir paguodos vien senovėje, nors ji būtų ir išsvajota“[8]. Katiliaus garbei turime pasakyti, kad iki jo niekas iš literatūros istorikų nesugebėjo pasinaudoti šituo pokštu – mitologinės fantastikos panašumu į mokslinę hipotezę. Jis leidžia sau padaryti ir stebinančią, nors argi ne pamatuotą! išvadą – kad kaip tik protų smalsavimas, sunkiai atskiriamas nuo paikysčių, pramanų, yra Pietario ir jo vienminčių (visų pirma „daktarų etimologų“ – Jono Basanavičiaus, Jono Šliūpo, Viliaus Bruožio) gyvasis intelektualinis kapitalas. Prisimename, beje, Algirdo Juliaus Greimo atsiliepimą apie Basanavičių: „Vienintelis mitologas europiniu mastu Lietuvoje [...]“[9]. Turėkime galvoje, ir kaip apskritai pakils spėjimų, papročių, idėjų akcijos mūsų XX amžiuje, kada, anot Norberto Wienerio, įsigalės „protinis feodalizmas“. Tad ir anaiptol ne šiukštu yra pasakyti apie Pietarį:

> Ir jis akimis apibėgo visas laiko platumas – pelazgoetruskais bei trakoilyrais pradedant, mįslingais senųjų baltų ryšiais su Vakarais bei Rytais pratęsiant, ties didžiųjų kunigaikščių istorine Lietuva įdėmiau sustojant ir XIX amžiaus „Suvalkija“ baigiant ir nepabaigiant, nes „technocheminiai“ receptai kaimietiškai šaliai tempia jį ir toliau – į ateities projekciją. Kiekvienas iš šitų apsižvalgymo etapų – tai vis kitas akiratis – daug akiračių. O bendra visų jų suma – tai vienas *labai erdvus V. Pietario akiratis*, kuris čia ir svarstomas.
>
> *Visiems „basanavitiečiams“ yra būdingas akiračio erdvumas.*[10]

Čia duodamas atspirties taškas netiesiog tinka apmesti ir Maironio portretui. Maironio, kaip ir kitų aušrininkų, įsitikinimų pamatas yra patriotizmas, kurio įkvėptas *Algimanto* autorius įrodinėjo, „jog tėvynės išsižadėjimas gimdo aršiuosius, vytartus, vuodegas, o tėvynės meilė subrandina algimantus, basuosius, erdvilus, – patriotizmas yra socialumo, visuomeniškumo, moralės versmė ir

[8] *Ibid.*, p. 298.

[9] Algirdas Julius Greimas, „Intelektualinės biografijos bandymas II“, in: *Metmenys*, Čikaga, 1985, Nr. 51, p. 25.

[10] Viktoras Katilius, *op. cit.*, p. 338.

mokykla“[11]. Patriotizmas, – teigia Katilius, – atsisuka prieš meninę tiesą ir prieš mokslinę intuiciją, kada jame ima viršų grynai emocinis užsidegimas – nacionalromantinis svaigas. To neegzaltuoto, racionalaus, socialaus patriotizmo ryškiausias atstovas, nors ir kaip atrodytų paradoksalu, – yra poetas. Maironio literatūriniame palikime „gerai matomi racionalistiniai realistiniai, didaktiniai bruožai, kurie iš vienos pusės nuromantina jo raštus, o iš antros – suteikia jiems tvirčio, formiškumo, solidumo, ir kalti čia ne vien socialiniai ir profesiniai sąlygojimai“[12].

Taigi įsidėmėtina Katiliaus samprotavimuose – kad Maironio – poeto – veikalais svariausiai argumentuojama teigiamai aušrininkuose išsiskirianti pozityvistinė, racionalistinė kryptis. Nenešamas anuometinės visuotinės bangos – surasti savo tautai ir kalbai senąją tėvynę, Maironis iškiliesiems aušrininkams būdingo akiračio erdvumo siekė nuosekliau nei kiti. Maironis – gyvenimo praktikas, proto žmogus.

Pagrindinė intelektualinė jo veikla šalia kūrybos yra akademinio objektyvumo sritis – mokslo, istorijos dalykai. Kaip istorikas, net jaunystėje rašytuose kompiliaciniuose apsakymuose apie Lietuvos „praeigą“ poetas geba nepasiduoti bet kokioms fantazijoms, akivaizdžiai išsivaduoja iš Simono Daukanto emocingųjų praeities regėjimų.

Dramoje Maironis galėjo garbstyti Vytautą Didįjį „didvyriu tėvynės“, lyrikoje ar straipsnyje apie čekų šviesuolį Johanną Ernstą Smolerį galėjo aistringai minėti didžiavyrius[13]. Bet Maironis žinojo: toks žodynas netinka istorijos veikale. Iš Józefo Kraszewskio paimtas pakilias liaupses, kuriom baigiamas Vytauto portretas, *Apsakymuose apie Lietuvos praeigą* jis palieka nė neišverstas į lietuvių kalbą (tik vėliau, IV leid. bus išversta), bene kad nekenktų aprašymo solidumui.

Poetą ir mokslo žmogų, istoriką, Maironis savo asmenyje geriau dar mokėjo derinti nei jo pasekėjas Vincas Mykolaitis-Putinas. Ketvirtasis Lietuvos istorijos leidimas, *Lietuvos praeities* pavadinimu, bei univer-

[11] *Ibid.*, p. 316.
[12] *Ibid.*, p. 18.
[13] V. B. [Maironis], „Jonas Ernestas Smoler'is“, in: *Auszra*, Tilžė, 1885, Nr. 6; Nr. 7–8; Nr. 9.

sitetinis kursas *Trumpa visuotinės literatūros istorija* (parašyta 1922–1923 m.) mūsų mastais yra kapitalinio užmojo veikalai. Faktografinis darbas, naujų teorinių požiūrių įvertinimas, iš beletrizacijos pakopėjimas iki griežtai akademinio stiliaus nusako sistemingą, disciplinuotą proto kryptį. Pridurkime dar atkaklias ir sėkmingas kalbinės raiškos paieškas. Pastarąsias nesunku įvertinti. Koks šuolis padarytas nuo XIX a. pabaigos raštų, kartais tiesiog primityvaus kantičkinio stiliaus: „Ant bedievystės atveda nesirupinimas apie gilesnį pažinimą ir supratimą tikėjimo dalykų, nors nů to gal daugel prigulės po smerczio [...]" (1895, atsakymas į Stasio Matulaičio kritiką[14]). Iki gražiai nugludinto, tiesiog skaidraus stiliaus, kokiu rašoma literatūros istorija ar štai emocingas nekrologas Būgai.

Pavasario balsų pirmasis leidimas, liudijantis jau subrendusį poetą, pasirodė 1895 metais. *Trumpa visuotinės literatūros istorija* rašyta beveik po trijų dešimtmečių. Rašyta su išmanymu, pasveriant žodį ir sakinį, kad lengva būtų suprasti ir įsiminti. Reikėtų pasiaiškinti, kokiais šaltiniais naudotasi ir ypač kiek vadovėlis išsako paties poeto menines simpatijas ir orientyrus. Kad ir paviršutiniškai pasidomėję, turime stabtelti prie vardų, kuriems autorius aiškiai neabejingas. Visų pirma prie lyrikų – Alphonso de Lamartine'o ir ypač prie Alfredo de Musset. Šalia Walterio Scotto – prie Gordono Byrono. Goethe, jau pirmųjų eilėraščių autorius, apibūdinamas „didžiu poetu artistu" ir palydimas pagarbiu, kupinu susižavėjimo žvilgsniu. Tuo tarpu apie Friedrichą Schillerį skaitome, kad – pagarsėjęs gražiausiu lyrikos perlu „Varpo giesme", o ypačiai esą pavergiąs jaunimo širdis. Asmenišku vertinimu persmelktas dviejų didžiųjų lenkų romantikų palyginimas: „Jei Słowackis toli gražu su Mickevičiumi nesusilygina epe, tai lyrikoje kalbos turtingumu ir nuoširdumu stovi už jį, rodos, aukščiau"[15].

[14] Žr. Garnys [Maironis], [Atsakymas į Stasio Matulaičio recenziją], in: *Žemaiczių ir Lietuvos apžvalga*, Tilžė, 1895, Nr. 22, p. 173–174 (šios knygos p. 65–66).

[15] Maironis, *Raštai*, t. 3, kn. 2: *Lietuvos praeitis; Trumpa visuotinės literatūros istorija; Apsakymai apie Lietuvos praeigą; Straipsniai apie visuomenę ir literatūrą*, įvadą, komentarus parašė, knygą parengė Irena Slavinskaitė, Vilnius: Vaga, 1992, p. 417.

Taigi už *Pavasario balsų* plyti visas pasaulinės literatūros vandenynas, pradedant senaisiais kinų išminčiais, poetais, į kuriuos Maironis yra ir kitais atvejais apeliavęs, ir baigiant jau į XX amžių įkopusiais latviais Aspazija bei Jāniu Rainiu, Kārliu Skalbe bei Viliu Plūdoniu, natūralistais bei neoromantikais; baigiant suomių didžio talento poetu Johanu Ludvigu Runebergu, po kurio eina „svajotojas romantikas" Zacharias Topelius, Aleksis Kivis, padėjęs pamatą suomių teatrui, ir dar gražus pulkelis kitų. Negali neimponuoti enciklopedinio pločio žinojimas, kauptas neabejotinai dar nuo studijų metų. Savaime peršasi išvada: Maironį aptardami, labiau negu kalbėdami apie kitą kurį jo laikų ir net apie jaunesnius poetus, turime pabrėžti profesinį literatūrinį išprusimą, sąmoningą kūrybos sampratą.

Nuo čia, nuo pasaulinės kultūros horizonto, galėtų atsiskleisti kiek kitoks nei įprastinis Maironis. O tokios panoramos labiausiai prireikia aptariant pirmą stambesnį kūrinį, įdėtą kartu su eilėraščiais į *Pavasario balsus*. Turime galvoje libretą *Kur* [vėliau – *kame*] *išganymas. Fausto* įkvėptą kūrinėlį, kaip interpretuoja Vanda Zaborskaitė, rašytą mokantis Peterburgo dvasinėje akademijoje, kada Maironis, anot Juozo Tumo-Vaižganto, buvo įsiskaitęs Goethę.

Taigi užuot žiloje senovėje ieškojus „suraminimo ir paguodos", galima siekti eilėraščio minties erdvumo tose būties problemose, kurias kėlė pasaulinės poezijos veikalai. Tuo grįstą savimi pasitikėjimo nuostatą norėtume įžvelgti šitame Goethės *Fausto* įkvėpto kūrinėlio užmojuje, tegu užmojo rezultatas ir ganėtinai kuklus.

Konkrečiai įsižiūrėję į libreto kompoziciją, personažų santykius, – atliepiančią jai *Fausto* siužetinę struktūrą sudarytume iš kelių epizodų. Tai Fausto pasivaikščiojimas mieste Velykų rytą, kuriam dramatinę įtampą suteikia neatpažįstamai perkurto Fausto ir Margaritos – Zonio ir Gražios – meilė, pasibaigianti I dalies finalu. Finalas sustiprinamas rezignaciniais herojaus svarstymais, atskambančiais iš *Fausto* pradžios.

Kenčiantis sielos išdidumas neįstengiant būti *Dievo atšvaitu tyriausiu* Maironio poemėlėje spraudžiamas į daug ankštesnius minties rėmus. Pasaulio plano pateisinimas dieviška valia – štai neišsprendžiama mįslė, kurią Zoniui gali paaiškinti tik Pranciškonis. Kūrinėlio

idėjiniame židinyje – pasaulėžiūrinis apsisprendimas dėl Dievo buvimo, dėl socialinių problemų – brolybės, lygybės – rakto ieškojimo bažnytinėje doktrinoje ar socialistiškai revoliucingoje (poemėlėje tiksliai neapibrėžiamoje) programoje. Užaštrintas tendencingumas, artinantis poemėlę prie publicistinės polemikos, leidžia laikyti ją tik labai „liesu", skurdžiu Goethės kūrinio atšvaitu.

Vis dėlto tiek pasakyti per maža. Ypač jeigu neužmiršime paties poeto sentimentų poemėlei praėjus jau keliolikai metų, kai buvo parašytos jau kitos trys, žymiausiosios, poemos: „Šiais metais, – rašė Maironis *Pavasario balsų* 1913 m. leidimo pratarmėje, – visuomenė man priminė, kad prabėgo 25 metai nuo to laiko, kad pradėjau šįtą bespausdinti. Kritika iš tos priežasties atkreipė visuomenės atydą į mano veikalus, kai kuriuos savotiškai suprasdama, net par daug pagirdama. Man skaudu, kad aplenkė ar net nustelbė mano mylimiausį, rimčiausį ir, kaip esmi persitikrinęs, geriausį veikalą 'Kame išganymas', kurį pavedu įpatingai skaitančiųjų atydai [...]"[16]. Poemėlės apologija, pabrėžiama autoriaus „persitikrinimu", krinta ypač į akis lyginant su pasikeitusia autoriaus nuomone dėl kitos poemos – *Tarp skausmų į garbę*, dėl kurios taip pat karštai kaip ir dėl anos poemėlės buvo polemizuota su tuo pačiu Matulaičiu[17]. 1907 m. leisdamas *Jaunąją Lietuvą*, Maironis prašė senąją poemą visai užmiršti.

Dar kartą įdėmiai įsiskaitykime į poemėlės *Kame išganymas* dialogus. Pripažinkime: esama juose tikro minties įkarščio. Pirmuose veiksmuose dar tik ieškojimas apčiuopomis, skausminga melancholija pramaišiui su optimistiniais jaunystės šūkiais bei sarkastiniais tamsaus gaivalo grūmojimais. Įtampa nuosekliai kaupiasi į kūrinėlio pabaigą, ketvirtąjį veiksmą, kuris išsilieja sutelktu, prasmės prisodrintu ir energingu angažavimu savo tiesai. Štai vienoje iš trijų Pranciškonio kalbų poemėlės kulminacijoje sakoma Zoniui, nušovusiam Gražios suvedžiotoją Marį ir ištiktam visiškos dvasinės sumaišties (cituokime šį gabaliuką iš pirmojo leidimo, beje, ir vėliau ne ką tetaisytą):

[16] Maironis, *Pavasario balsai*, Kaunas: S. Banaičio spaustuvė, 1913, p. 82.

[17] Žr. N. [Stasys Matulaitis], [*Terp skausmu į garbę* recenzija], in: *Varpas*, Tilžė, 1895, Nr. 8, p. 133–136 (šios knygos p. 52–62); Garnys [Maironis], *op. cit.*, p. 173–174 (šios knygos p. 63–71).

Vien protui tiki, ar jo klausei kada,
Kad virpi žvaigždėta pasaulė visa,
Kas pirmas jos stūmė kampus?
Surėdymą gal pažinai prigimimo...
Ar darbas tai vien tik atsitikimo?
Ar teip sako protas gilus?
Paklausk tik materijos! ji atsakys,
Jog amžiais gyvybės pati neįgys:
Jai dvasios reikėjo gyvos!
Ir protas, ir mokslas visur priežasties
Ir ieško, ir randa! Bet tarsi ugnies
Baisu paieškoti pirmos!..[18]

Kas prieštaraus, kad šituose svarstymuose pulsuoja grūdas filosofinės prasmės, dėl kurios yra ko ginčytis ir aiškintis? Ir kaip tik dėl šitos prasminės įtalpos, dėl sugebėjimo koncentruoti į ją emocines kūrinio gijas, – įvairiaplanio, pakankamai sudėtingos ritmų ir nuotaikų orkestruotės ir kartu kompoziciškai darnaus, muzikaliai sustyguoto veikaliuko, – poetas galėjo laikyti poemėlę našiausiu savo kūrybos indėliu. Esama čia ne bet kokio užsimojimo – dainišką eiliavimą apie brolių artojų vargus pratęsti politinių lozungų apsvarstymais, idealizuotą tėvynės vaizdą patarpstyti literatūrinėmis užuominomis, citatomis – daina apie gražiąją Damadžantę, studentišku *Gaudeamus*, sarkastiška aliuzija į „pornografiškąjį“ Musset[19].

Ko Maironis šitoje poemėlėje nepasiekė ir ko jis pats negalėjo blaiviai įvertinti, priklausė ne nuo jo talento, o nuo objektyvių aplinkybių. Nuo mūsų civilizuotumo ir kalbos brandos lygio, nes tai, pasak Thomo Stearnso Elioto, tiek pat, kiek ir poeto intelektinis imlumas, lemia tą kūrybos brandumą, kurį vadiname klasika[20].

[18] Maironis, *Pavasario balsai*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 130.

[19] „Gardžiau joms Musset'o klausyti!“ – šioje eilutėje iš libreto *Kame išganymas* minimą Alfredą de Musset Maironis komentare apibūdina taip: „Pornographiškas prancūzų poëta“ (Maironis, *Pavasario balsai*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 134).

[20] Thomas Stearns Eliot, „What is a classic?“, in: Thomas Stearns Eliot, *On poetry and poets*, New York: The Noonday Press, 1967, p. 55.

Papročių sankloda, laiduojanti vispusišką asmenybės išsiskleidimą sociume, ir kalbos ištobulinimas, leidžiantis atverti visus proto ir širdies resursus, labiausiai būtinas stambesnėms poezijos formoms. Poemose neįsivaizduojame herojaus, kaip savarankiško meninio paveikslo, jeigu jis neįaugęs į socialinę, psichologinę dirvą, tautos mentalitetą. Juk neturėta aristokratinio luomo išminties, jos labiausiai stigo neprisikvietus į tautinį judėjimą bajorijos. Pagaliau – kalba! tik visais jos registrais, jos funkciniais stiliais laisvai operuodamas, poetas gebės duoti kalbos kūną individualybei, charakterio stuburui, kurti natūralios gyvenimo tėkmės įspūdį. O kalba, apraizgiusi sąmonę kantičkinėmis grandinėmis, – kiek ji gali duoti erdvės? Palyginkime svarstymų, apmąstymų lygį – mūsų inteligentijos ir Mykolo Römerio – *Lietuvoje* ir daug vėliau *Dienoraštyje*, ar suprasime, kiek mūsų visuomenės intelektualinis nebrandumas „kaltas" dėl Maironio poemos personažų schematiškumo.

Nelaisvumas kalboje dar visuotinai ir jaučiamas, tad negi galima laukti, kad literatūriniai personažai reikš mintis sklandžiai, šmaikščiai, tauriai. Šituo atžvilgiu akivaizdus anuometinės ir vėlyvesnės kritikos neryžtingumas, rodos, užgniaužiant savyje klausimą: o kokios poemos savo literatūroje apskritai galėtume tikėtis, iki kokios esame paūgėję? Septyniasdešimt metų praeis nuo Maironio kūrinėlio pasirodymo, kol Justinas Marcinkevičius duos šito žanro brandžius kūrinius. Tik tuomet įgysime vertinimo argumentus.

Tuo tarpu Maironio dalia buvo manytis esamais ištekliais. Tiek šitoje *Kame išganymas*, tiek vėlesnėse poemose poetui reikėjo įsigudrinti apeiti neiškalbėjimo rifus. Iš šnekamosios kalbos reikėjo kalti retorines figūras bei meditacines formules paliekant nepaliestus neapvaldytus, nesukultūrintus kalbos masyvus. Iš neaprėpiamų dinaminių ir melodinių srautų buvo užčiuopiamos sintagmos, žyminčios ritminę kalbinio mąstymo sandarą, ryškėjo kontūrai simetrinių blokų kaip emocinės tėkmės segmentavimo būdai. Tai buvo milžiniško darbo parengtinė stadija. Kiek tuo atžvilgiu pasistūmėta lyginant poemėlę-libretą su paskutiniąja *Mūsų vargų* (pradėta 1911 m. – baigta 1920 m.) poema? Įdėmiai patyrinėję, ko gero, sakytume, kad – nedaug. Poemų kalbinė raiška laikytina dar ne savarankiška vertybe. Daugiau

verta ji dėmesio savo ruošiniais, kurie vėliau panaudojami eilėraščiams („Lietuva brangi“, „Vakaras (Ant ežero Keturių Kantonų)“, arba ir į poemas įterpiamu jau baigtu lyriniu kūriniu („Nebeužtvenksi upės bėgimo...“).

Na, o kadangi ir Maironio lyrikoje svarbiausia eiliuotinės kalbos formavimas ir struktūrinimas, ir akivaizdu, kaip šiuo atžvilgiu anaiptol ne viskas sekasi, – kokie, štai pažiūrėkime, dar blankūs, netaisyklingi eilėraščių rimai, pro kuriuos geranoris tyrėjas praeis užsimerkęs... – tad šiandien Maironis turėtų būti pirmiausia įsiklausomas ir pasitikrinamas, kiek jis mums gyvas girdimojoje atmintyje. Galbūt kiekviena karta turi teisę ginčytis su pirmuoju poezijos klasiku, galbūt... Šiaip ar taip tokio ginčo būtinoji sąlyga – klausos reakcija į padalas dinaminių kalbos srautų – į neužmirštamąjį jūros bangas kilnojantį anapestą, į „Poezijos“ kanoninio jambo ketureilį, į metro ir eilutės varijuojančius santykius – dviskiemenių ir triskiemenių metrų įvairovę (visa tai išlukštenta Juozo Girdzijausko eilėtyros studijose). Atitrauktai nuo Maironio įnašo ritmikos ir intonacijos baruose, negirdint to įnašo, apie Maironio klasiką nėra reikalo nė kalbėti.

Maironio mūzą maitinantys intakai – dvasiniai ištekliai, jaunystę svaiginantis knyginis idealizmas. Tas grynas sielos fermentas išsiskleidžia tvirtu ir iškilniu mostu:

Antai pažvelki. Tai Vilnius rūmais [...].[21]

Maironio jėga – pasitikėjimas savimi nepasiduodant rezignacijai ir abejonėms. Taip, tąja niūria rezignacija kas kartas patikrinamas valingasis nusiteikimas, optimistinė savijauta. Bet energinga, tvirta yra eilučių rikiuotė! Ji taiko į šilerišką, mažiau į mickevišką paradigmą. Aiški joje kaip ir Schillerio himniškoje poezijoje – sentimentaliojo prado persvara prieš naivųjį. Taip kūrybine valia siekiama atsispirti despotiškiausios šalies varganiausio užkampio tikrovei.

Reikėtų iš tiesų nedaug. Tik minimalių minimaliausių veiklos galimybių šviesuoliui – mokyklų tinklo, darbo pagal profesiją, kultūrinius

[21] Eil. „Vilnius (Prieš aušrą)“.

interesus palaikančios aplinkos. Ir to pakaktų, kad būtų nebereikalinga poetinė agitacija į darbą ir mokslą, ir poezijoje galėtų laisvai vešėti išmonės ir minties grūdas. Ar ne stebuklai! Artimiausioje kaimynystėje gyvenanti tauta turėjo tokias galimybes. „Kada dasižinojau, jog Latviai, kurių tiktai 800 tūkstančių, turi savo poeziją, savo teatrą ir daugybę moksliškų knygų, tai negalėjau užmigti, mislydamas, argi tai galimas daiktas, idant jie stovėtų aukščiau mūsų, kurių skaitosi apie tris milijonus, o vienok taip yra per mūsų snaudimą", – graudinosi Maironis, geriems dviem dešimtmečiams praėjus po spaudos uždraudimo (1864–1904), 1887 m. rašytoje „Gromatoje lietuvio"[22].

Pietariui advokataujantis Katilius būtų pridūręs, kad latviai tuo tarpu jau turėjo dešimtis periodinių leidinių ir buvo užplūdę Tartu universitetą. Mes, savo ruožtu, pasitenkintume dar pasitelkę kad ir tokių iliustracijų: XIX a. pabaigoje latviai turėjo savo kalba jau išleistus Immanuelio Kanto *Grynojo proto kritiką* (1890), Fiodoro Dostojevskio *Brolius Karamazovus* (1898), o mums šitų veikalų reikės laukti ilgai, iki pat 1982 m. ir 1960 m. Latvija jau aname amžiuje turėjo tokį skaitytojų kontingentą, kokį Lietuva išsiaugino tiktai štai prieš trejetą dešimtmečių. Grubokas palyginimas, bet orientuoja į esmę.

[22] Maironis, *Raštai*, t. 3, kn. 2, p. 608.

Aušros Jurgutienės straipsnis, nagrinėjantis estetines Maironio nuostatas.

Pirma publikacija: Aušra Jurgutienė, „Maironio estetikos antropologiškumas, arba Pelikanai kruvinomis krūtinėmis", in: *Lietuvos kultūra: romantizmo variantai*: mokslinės konferencijos, skirtos Adomo Mickevičiaus 200-osioms gimimo metinėms ir įvykusios 1998 gruodžio 4 dieną, medžiaga, sudarytoja Aušra Jurgutienė, (ser. *Colloquia*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 160–173; skelbiama iš: *Ibid.*

AUŠRA JURGUTIENĖ

Maironio estetikos antropologiškumas, arba Pelikanai kruvinomis krūtinėmis

Gal dėl to, kad Maironio estetinis galvojimas, siekiantis atskleisti tikrovės grožį ir darnumą (Vanda Zaborskaitė) ir besilaikantis Adomo Mickevičiaus ir Johanno Wolfgango Goethės kūrybos, buvo labai pažeidžiamas modernios estetikos ir kūrybos kontekste, jis susilaikė nuo kritikos rašymo ir didesnės polemikos su savo amžininkais. Jis pasirinko artimesnį literatūros istoriko darbą, parašydamas *Trumpą visuotinės literatūros istoriją* (1926). Tai ne tik pakankamo suinteresuotumo literatūra ir erudicijos pareikalavęs darbas, bet ir darbas, padėjęs jam išlaikyti tradicinius estetinius įsitikinimus. Literatūros praeityje jis jautėsi kaip savas, ja savotiškai kompensuodamas savo susvetimėjimą *fin de siècle*[1] kūrybai ir kūrybos programoms. Kūrybinė dabartis Maironiui buvo neaiški ir nesuprantama, subjektyvių požiūrių iškraipyta, o literatūros istorija – objektyvybė, sauganti ir paliudijanti tikrąsias estetines vertybes. Maironis išreiškė teigiamą santykį su literatūros tradicija. Jis žavisi literatūros praeitimi, laisvai jai taiko savo vertinimo mastelius, o apie modernistinę literatūrą, be vienašališkos kritikos, nelabai ką daugiau turi pasakyti.

[1] Amžiaus pabaiga (pranc.); XIX a. pabaigos kultūros reiškinių visuma, kuriai būdingas estetizmas, eskapizmas, literatūroje labiausiai siejamas su simbolizmu.

Maironio *Trumpoje visuotinės literatūros istorijoje*, kurioje daugiau moralizavimo nei teoretizavimo, užfiksuoti bendrieji romantizmo estetikos principai: istorizmo, antropologizmo ir idealistinės grožio sampratos, susijusios su „dvasingosios gotikos" ir „tautos dvasios" koncepcijomis. Joje daug vietos yra skiriama Tolimųjų Rytų senosioms literatūroms: kinų, indų, japonų, persų, arabų, babiloniečių, egiptiečių, žydų. Graži simpatija autoriui išsprūsta vertinant senąją indų poeziją. Romantizmas, šias idėjas atnešęs XVIII–XIX amžių sandūroje, atrodė itin novatoriškas, o po šimtmečio Maironis, jas pratęsiantis, – itin atsilikęs. Net Kauno kunigų seminarijos klierikams, kurie žavėjosi jo poezija, jo Lietuvos istorijos ir moralinės teologijos paskaitomis, pasaulio literatūrų paskaitos atrodė „sausos ir neįdomios". Nenuostabu, kad jų leidimas susilaukė ir griežtai kritiško Balio Sruogos įvertinimo[2]. Išties tai labai konspektyvi literatūrų istorija su bendriausiomis rašytojų biografijomis ir dar bendresnio pobūdžio jų kūrinių charakteristikomis. Jos autorius įžangoje rado reikalo pasiteisinti: „Neturėdamas laiko gilesnėms studijoms, pagaminau kad ir netobulą ir trumputę visuotinės literatūros istoriją, skirdamas ją studijuojančiai jaunuomenei"[3]. Maironio istorijos veikale dominuoja dvi tendencijos: ištikimybė istorinei tiesai ir moralinio kodekso kūryboje adoracija.

Romantinės tradicijos rašytojai kuo toliau, tuo labiau nuo visų kitų išsiskyrė savo moralizuojančios kūrybos nuostatomis[4]. Jie jautėsi esą „visuomenės sąžine", sergінčia tautiečius nuo materializmo pavojų, moralės nuosmukio, dekadentinės kūrybos. Jie – negailestingi dabarties kritikai, sielvartaujantys dėl sumenkusios moralės, kuri buvusi tokia stipri praeities Didžiojoje tradicijoje. Be to, vien visuomenės kritika neapsiribojama. Nes romantikui svarbu priminti ir tvirtinti dvasines

[2] Žr. Balys Sruoga, „Literatūros vadovėliai", in: *Lietuvis*, Kaunas, 1927-06-11, Nr. 128; 1927-06-13, Nr. 129; 1927-06-15, Nr. 131 (šios knygos p. 216–230).

[3] Maironis, „Trumpa visuotinės literatūros istorija", in: Maironis, *Raštai*, t. 3, kn. 2: *Lietuvos praeitis; Trumpa visuotinės literatūros istorija; Apsakymai apie Lietuvos praeigą; Straipsniai apie visuomenę ir literatūrą*, įvadą, komentarus parašė, knygą parengė Irena Slavinskaitė, Vilnius: Vaga, 1992, p. 218.

[4] Donald H. Reiman, „The romantic critical tradition", in: *Encyclopedia of literature and Criticism*, (ser. *Routledge Companion Encyclopedias*), London: Routledge, 1991, p. 691–692.

vertybes. Jų kūrybinėje vaizduotėje vyko nuolatinė „naujojo amžiaus" ir „patriarchalinių laikų" sintezė, ieškant būdų atstatyti pažeistą visuomenės dvasinę pusiausvyrą. Percy Bysshe Shelley *A Defence of Poetry* (1821) rašė, kad poezija yra gyvenimo veidrodis, išreiškiantis jo tikrąją tiesą. Tas veidrodis sugeba atspindėti paslėptąjį grožį, kuris gyvenimo rutinos dažniausiai būna subjaurotas. Tokios kūrybos nuostatos išryškėja ir iš Maironio *Trumpos visuotinės literatūros istorijos.*

„Jisai kiekvieną kūrinį vertindamas, atsižvelgia į laiką, į apystovas, į tautos kultūrą, stengiasi susipažinti su poeto asmenybe, jo pergyvenimais"[5] – taip Maironis apibūdino Johanną Gottfriedą Herderį, pavadinęs jį literatūros istorijos tėvu. Į jį lygiuodamasis Maironis rašė literatūrų istoriją. Jis siekė išdėstyti literatūros faktus kuo objektyviau, prisilaikydamas istorinės stilių kaitos chronologijos. Visuotinė literatūra jo pateikiama kaip tautinių literatūrų įvairovė, o kiekviena tautinė literatūra aprašoma kaip rašytojų individualybių įvairovė. Iš romantizmo atėjęs toks literatūrų istorijų rašymas greit visiems jas rašantiems tapo bendriausia norma. Gal labiau romantiški Maironio istorijoje atrodo prasprūstantys teiginiai apie literatūrą kaip sielos veidrodį, apie kūrybos misiją pakelti žmogų nuo kasdienės realybės į idealistiškesnę sritį, sugrąžinti jam būties krikščionišką jausminį išgyvenimą, tautinio savitumo ir natūralumo kūryboje akcentavimai.

Jau pirmieji Maironio literatūros istorijos sakiniai demonstruoja jo antropologinę kūrybos sampratą: „literatūra gyviau už istoriją atvaizduoja tautos gyvenimą, jos kultūrą, jos sielą; literatūra – tai viso kultūrinio tautos gyvenimo veidrodis, begalinė gyvų ir įvairių tipų galerija". Jam, kaip ir Jean-Jacques Rousseau bei jo paveiktiems XIX amžiaus rašytojams, ne *ars poetica*[6], o žmogiškojo pradmens raiška kūryboje atrodė pačia esmingiausia. Literatūros istorijose atkreiptas dėmesys į tai, kokią didelę reikšmę pirmiesiems prancūzų romantikams padariusi Blaise'o Pascalio mintis, jog kūrinyje norėtųsi susitikti ne tik su autoriumi, bet ir su *žmogumi*[7]. Antropologinė kūrybos traktuotė

[5] Maironis, „Trumpa visuotinės literatūros istorija", p. 370.

[6] Poezijos menas, poetika (lot.).

[7] *Эстетика раннего французского Романтизма*, сост. В. А. Мильчина, Москва: Искусство, 1982, p. 14.

dominuoja beveik visose XIX amžiaus meno filosofijose, įtvirtinusiose estetinį pažinimą kaip patį tobuliausią, kuris tiksliausiai įprasmina žmogaus būties dvasiškumo ir gamtiškumo dialektiškąją sintezę. Prisiminkime čia charakteringus Georgo Wilhelmo Friedricho Hegelio samprotavimus: „pagrindinis poezijos uždavinys yra padėti suvokti dvasinio pasaulio galias ir aplamai visą žmogaus vaizdinių, darbų, poelgių, likimų viešpatiją – šio pasaulio maišatį ir dievišką pasaulio tvarką. Tokiu būdu poezija buvo, o dar ir dabar tebėra universaliausia ir visapusiškiausia žmonių giminės mokytoja“[8]. Romantinis (ir iš jo atsiradęs realistinis) *menas-veidrodis* yra atviriausias žmogaus gyvenimui. Pranašumas jo prieš istoriją tas, kad jis duoda ne tik išorinio, bet ir vidinio žmogaus gyvenimo aprašymus.

XIX amžiaus meno teorijos, kaip ir pats menas, anot José Ortegos y Gasseto, elgėsi nesąžiningai, sumažindami iki minimumo estetinius elementus ir hiperbolizuodami žmogiškuosius, taip kūryba buvo paversta tikrovės atkartojimu, menas buvęs ne menu, o gyvenimo ekstraktu. Žmogiškasis etiškasis turiningumas, žadinantis žmogišką jautrumą ir kilnias idėjas, nusvėręs mene estetiškąjį. Šiame kūrybos ir kūrybos teorijų kontekste, humanizavusiame kūrybą ir hiperbolizavusiame žmogiškąjį fenomeną, regėtina ne tik Maironio poezija, bet ir jo literatūrų istorija. Maironis „sužmogina“ ne tik literatūrą, bet ir jos istoriją, tvirtindamas, kad ji ne tik tobulina grožio skonį ar lavina protą, bet ir *auklėja širdį švelniais jausmais*[9].

Nemėgdamas nei kritikos, nei kritikų, Maironis vėlgi iš antropologinių pozicijų išjuokia jų pretenzijas prekiauti gyva poeto dvasia:

Prieš sočią, žiovaujančią minią,
Prekiauja gyva jo dvasia
Ir rodo perpjovę krūtinę.[10]

[8] Georgas Hegelis, „Estetikos fragmentai“, in: *Poetika ir literatūros estetika*, t. 1: *Nuo Aristotelio iki Hegelio*, sudarė ir įvadą parašė Vanda Zaborskaitė, Vilnius: Vaga, 1978, p. 330.

[9] Maironis, „Trumpa visuotinės literatūros istorija“, p. 217.

[10] Eil. „Poetui mirus“.

Kuriančiojo prigimtis (individo biografija, tautos būdo savitumas) Maironiui būtinas atspirties taškas kūrybos savitumui įvertinti. Pavyzdžiui, aprašydamas senąsias kinų ir indų literatūras jis gilinasi į jų tautinį charakterį ir romantiškai įrodinėja, kad tos tautos literatūra gausesnė ir geresnė, kurią sukūrusi tautos dvasia turi daugiau idealizmo: „kinų literatūra nėra turtinga, nes kinas vadovaujasi šaltu protu, ne širdimi, gyvena proza, ne poezija; trūksta jam lakios vaizduotės, aukštesnių idealų, poetiškos tvėrybos [...] o indai – daugiau svajotojai su gyva nevaržoma vaizduote... orientalė vaidentuvė juose begalinė"[11]. Panašiai pagal tautinį būdą daromas skirtumas tarp senųjų graikų ir romėnų literatūrų: „romėnai palyginti su graikais buvo daugiau praktiški žmonės, ne svajotojai; mažiau jiems rūpėjo dailė, grožis [...] todėl literatūroje pasiliko [...] graikų mokiniais"[12].

Tuo pačiu principu Maironis vertino ir individualią rašytojo kūrybą, nes tik didesnė asmenybė (kuri jo dar kartais pavadinama „dvasios milžinu") sugeba sukurti reikšmingesnio turinio ir tuo pačiu meninės tobulybės kūrinį: „Petrarka ir kaip žmogus be pastovesnių principų ir būdo, ir kaip poeta be gilesnio turinio, stovi daug žemiau už Dantę"[13]. Palankiai vertindamas Friedricho Schillerio kūrybą visų pirma joje mato „stebėtinai skaidrią ir kilnią jo sielą"[14], o Charles Baudelaire'o kūryba, dėl autoriaus asmenybės trūkumų Maironiui palieka visai nepasiekiama: „Jo pamatinė mintis ta: reikia būti amžinai girtu; vis vien: nuo vyno, nuo poezijos, geradarybės [...]. Tik reikia būti nuolatos apsvaigusiam. Su cinizmu ir pasigėrėjimu piešia Bodleras bjauriausius ištvirkimo ir puolimo paveikslus"[15]. Aptardamas Goethės kūrybą, šalia formos grožio, akcentuoja žmogiškumo reikšmingumą:

> [...] jo tvariniuose nieko dirbtinio, tik *nuoširdus* ir *natūralus jausmas* [...] o vienkart viskas taip *vokiška jaučias* [...] parodė sugebėjimą *įsigilinti* į kitų pergyvenimus ir *psichiką* [...] Faustas tai žmonijos nuo amžių

[11] Maironis, „Trumpa visuotinės literatūros istorija", p. 219–223.
[12] *Ibid.*, p. 256.
[13] *Ibid.*, p. 298.
[14] *Ibid.*, p. 375.
[15] *Ibid.*, p. 292.

tragedija, tos žmonijos, kuri klaidžioja, nupuola, nerami kovoja, veržiasi prie idealo, per skausmus siekia Dangaus.[16]

Iš tokių Maironio komentarų Goethės kūryba skleidžiasi tarsi bet kokios kūrybos tobulybės pirmavaizdis. Jo paties kūrybos, aišku, taip pat.

Ypač akivaizdžiai Maironio antropologinis kūrybos vertinimas yra pareikštas paskaitų cikle apie Donelaitį. Jis lietuvių literatūros pradininką aptaria dviem aspektais: *kaip sugebantį meistriškai pamėgdžioti gyvenimą artistą* (vaizdingai perteikti gamtos peizažai, „kaip gyvi" pavaizduoti įvairiausi veikėjai bei atskleisti lietuvių kalbos turtai) ir kaip savo pažiūromis *simpatišką žmogų*, kuriam brangi praeities gadynė, meilė Lietuvai, tikėjimas ir dora bei demokratinės pažiūros[17]. Ir daro apibendrinimą, pabrėždamas kūrybinės prigimties reikšmę Donelaičio ir apskritai kiekvieno rašytojo kūryboje: „Juo poeta gilesnis, juo daugiau jisai neišsiamamas, nesenstąs, turtingai savitas. Tų turtų gamtos paslapty yra begalės; jie greta mūsų, bet mes jų nepastebime; tik stebimės, kuomet poeta juos nušviečia, kodėl mes jų nebuvome pastebėję arba kodėl mes jų nesugebėjome taip aiškiai suformuluoti"[18]. Maironis pratęsia ir itin romantizuotą kūrybinio genijaus, t. y. dvasios milžino, mitą: „Bet ateina į gyvenimą tokių, kurie atsineša didžius dvasios turtus, jais kaip pelikanai kruvinomis krūtinėmis pena minias"[19].

Vertindamas literatūros raidos istorinius periodus Maironis irgi tvirtai laikosi antropologinio principo. Ir, regis, kad iš visų literatūrinių periodų jį labiausiai atliepiantis buvo romantizmas, kurio kūrybos būta „arčiausiai žmogaus". Nei klasicizmas su *mimesio*, nei modernizmas su *estetizmo* nuostata negalėjo atitikti Maironio įsivaizduojamo kūrybos idealo. Nei realizmas, kurį tik su išlygomis priėmė Maironis: „Darbštūs ir sumanūs rašytojai be ypatingo talento gali daug sukurti tokio [t. y. realistinio, *A. J.*] romano srity, kur reikalaujama daugiau

16 *Ibid.*, p. 371–373.
17 *Ibid.*, p. 741–745.
18 *Ibid.*, p. 783.
19 *Ibid.*, p. 791.

tėmymo dovanos nekaip kūrybinės vaizduotės, reikalaujama ne idealų srities siekti, bet piešti, ką mato aplinkui akis“[20]. Goethe, pripažindamas gamtos imitacijų reikšmę kūryboje, labai panašiai pabrėžė, kad tai žemesnės pakopos menas, skirtas neišprususiam žiūrovui ir skaitytojui. Maironiui, kaip Goethei, tobulas kūrinys – tai visų pirma žmogaus dvasios vaisius, ją atspindintis ir ja spinduliuojantis, šia prasme jis pranoksta gamtą, peržengia jos ribas, susiliesdamas su dvasine idealybe ir antgamtiškumu. Romantizmą Maironis ir apibrėžia kaip „kilnių idealų siekiančią literatūrą“[21]. Tai artima Juozo Tumo-Vaižganto, romantizmą tapatinusio su idealizmu, galvojimui. Bet ir ne visa romantizmo kūryba Maironiui yra vertinga: ten, kur ji pernelyg pasiduoda svajonėms, atitrūksta nuo realybės pamato, nuo žmogaus arba, kaip Goethe pasakytų, tampa pernelyg manieringa, praranda meninį vertingumą.

Terminas *antropologinė estetika* yra perimtas ir susijęs su filosofine antropologija, kurios pradininku laikomas Sokratas, sureikšminęs Delfų šventykloje iškaltus žodžius „pažink pats save“ ir priešpriešinęs antropologinę problematiką iki tol dominavusiai kosmologinei. Tačiau beveik iki XX amžiaus filosofinėse teorijose antropologija buvo susijusi su kosmologija. Grynoji antropologija, atsiribojusi nuo kosmologijos ir atsiskyrusi nuo psichologijos, pasireiškė keliomis sritimis: kaip egzistencinė (Martino Heideggerio *Būtis ir laikas*, 1927), kultūrinė (Ernsto Cassirerio *Esė apie žmogų*, 1944) ir socialinė (Claude'o Lévi-Strausso *Struktūrinė antropologija*, 1961, 1973). Nors tai skirtingos mokslinių tyrinėjimų sritys, jas artina dėmesys tam pačiam objektui žmogiškumo apraiškų kalboje, mene, religijoje sisteminei analizei. Anot Cassirerio, „žmogaus filosofija“ turėtų būti tokia filosofija, kuri leistų mums prasiskverbti į bet kokią žmogaus veiklos fundamentalią struktūrą ir padėtų mums ją suvokti kaip dalį organiškos visumos, kad visas žmogaus veiklas būtina interpretuoti kaip vienos – abstrahuoto žmogiškumo – temos variacijas[22]. Antropologi-

[20] *Ibid.*, p. 386.

[21] *Ibid.*, p. 430.

[22] Ernstas Kasireris, „Esė apie žmogų“, in: *Filosofijos istorijos chrestomatija:*

nė tendencija ima vyrauti ir šiuolaikinėje modernistinės pakraipos katalikiškoje filosofijoje ir teologijoje, o jos didžiausiais aktyvintojais praeityje laikomi Martinas Liuteris, Pascalis, Sørenas Kierkegaardas, kurie institucinį bažnytinį religingumą keitė žmogaus vidinio pasaulio religingumu[23]. Antropologinė estetika – tai pamatas XIX amžiaus meno filosofijų ir teorijų, kurios sureikšmino kūrybinę žmogaus prigimtį, sukurdamos kūrybinio genijaus (ir maištingo prometėjizmo) koncepciją. Jose įprasta svarbiausiais kūryboje laikyti *subjektyvizmą, originalų individualizmą, kūrybinės prigimties savitumą*. Jų ištakos – Rousseau ir Immanuelio Kanto kultūros teorijos, kuriose žmogiškasis pažinimo akiratis pradėtas traktuoti kaip problema. Tai meno teorijos, stipriai hiperbolizavusios kūryboje žmogiškąjį faktorių, meno pažintinę ir moralizuojančią (humanizuojančią) funkcijas, plačiai demokratizavusios kūrybos procesą. Antropologinė problematika yra glaudžiai susijusi su Kito apmąstymo problematika, kai Kitas suvokiamas skirtingai nuo Aš, bet abu vienijami bendrosios žmonijos sampratos. Antropologinė estetika grindė pernelyg žmogišką iš „skausmo balso" atsirandančią kūrybą, pakeisdama senąsias „gamtos pamėgdžiojimo" bei „naudos ir malonumo" ir pasipriešindama modernistinėms „menas menui" teorijoms, susitelkusioms prie estetinės funkcijos tyrinėjimų. Antropologinės estetikos suklestėjimo periodas – romantizmo kūryba ir jos teorijos. Vėliau – realizmo ir natūralizmo. Šia estetika rėmėsi visos ekspresinės meno teorijos, meno esme nurodydamos menininko jausmų ir intencijų išraišką. Jų pradžia – romantikų kritikoje, tąsa – Benedetto Crocės, Levo Tolstojaus meno teorijose, atgimimas – psichoanalizės ir interpretacinės kritikos mokyklose (apie tai plačiau žr. Władysławo Tatarkiewicziaus, Keno Wilbero, Alfonso Andriuškevičiaus estetikos veikaluose).

XIX ir XX amžių Vakarų Europos ir Amerikos filosofija, redakcinė kolegija: Juozas Barzdaitis, Bronius Genzelis (sudarytojas) [et al.], Vilnius: Mintis, 1974, p. 246, 249.

[23] Bronislavas Kuzmickas, „Krikščioniškosios filosofijos antropologinis atsinaujinimas", in: *Žmogus šiuolaikinėje filosofijoje*, parengė Romualdas Ozolas, Vilnius: Mintis, 1984, p. 126–141.

Maironio estetinė mąstysena, kiek ją galima apčiuopti iš kūrybos ir literatūrų istorijos veikalo, būtent ir pasižymi tokiu antropologiniu kryptingumu. Iš Schillerio ir Goethės kūrybos jis perima kūrybos kaip žmogiškosios prigimties saviraiškos sampratą, susaistytą su transcendentalaus „amžinojo grožio" idėja. Maironis manė, kad kūryboje reikštis turėtų ne visa žmogiškoji prigimtis, o tik jos racionalizuota, sukilninta forma. Tačiau jei Shilleriui ir Goethei, sužavėtiems antikos meno, atrodė, kad kūrybos centre turi būti „gražioji siela", kuri pajėgi įveikti realybės ir idealybės dramatinę priešpriešą, paversdama tai mene estetine žaisme ir harmonija, tai Maironio kūrybos centre – „kenčianti siela", pripildyta krikščioniško jausmingumo ir vaizdinių, aistringo harmonijos ilgesio, idealybės ir realybės dramatinės įtampos:

O nelaimingi, nesupratot,
Jog žemė – tai šalis vargų!

[...]
Kurs veido ašara neplovė:
Jam uždarytas bus Dangus![24]

Maironiui artima bendroji romantikų grožio formulė, kalbanti apie idėjos spindesį jutiminiame vaizde ir apie sintetinio meninio išgyvenimo tobulybę. Bet Maironis, kūrinį suprasdamas kaip fakto ir idėjos sintezę, labiau jį siekė pakreipti idealizacijos pusėn – ten, kur tikroji tiesa, t. y. kur susitelkęs paslėptasis pasaulio grožis. Maironis, rašydamas apie labiausiai jo vertinamus klasikus, mėgdavo kartoti tą pačią mintį, kad jų kūryba „pakelia aukščiau gyvenimo prozos"[25]. Jo estetinis idealas labiau pakrypęs idealaus, moralizuojančio grožio pusėn. Šiame geste daug barokiškos aistros ir katalikiško jausmingumo. Maironio poezija – banguojanti, ir įdomiausia tada, kai nusprūsta nuo aiškaus žinojimo ir nuo kilnių deklaracijų aukštumos, priartė-

[24] Maironis, *Raštai*, t. 1: *Lyrika*, įvadą, komentarus parašė ir knygą parengė Irena Slavinskaitė, Vilnius: Vaga, 1987, p. 156, eil. „Skausmo balsas".
[25] Maironis, „Trumpa visuotinės literatūros istorija", p. 747, 790.

dama prie silpnojo ir nuodėmingojo žmogiškumo temos, abejonės ir net ironijos persmelktų intonacijų: „Bet ant žemės ieškot idealo, / Tai vien troškulį kęsti Tantalo“[26].

Literatūra Maironiui dar atrodė esanti labai reikšminga žmonių gyvenime ir todėl turinti kalbėti tik apie pačius reikšmingiausius dalykus. Tai priešingybė modernistinės estetikos pradėtai kūrybos nureikšminimo tendencijai (kurios paaiškinimas suformuluotas Gasseto: „Naujos kartos žmogui menas yra nereikšmingas [...]. Ir ne todėl, kad šiandieniniam žmogui menas atrodo nesvarbus ar ne toks svarbus nei vakarykščiam, bet todėl, kad menininkas mano, jog jo darbas yra netekęs transcendentalumo“[27]). Maironio konfliktas su modernistais buvo dėsningas ir neišvengiamas. Modernistinė estetika ir kūryba, pasišovusi atsikratyti tradicinės vertybių retorikos, jam atrodė kaip tikrosios kūrybos nuosmukis – dekadentizmas. Joje vietoje kilnių idėjų – amoralumas, gyvenimo purvas, paleistuvystė; vietoje turiningumo – neaiškių prasmių migla, vietoj grožio formos tobulybės – nepaprastumo, kad ir bjauraus, vaikymasis. Maironis tokioje kūryboje nemato nieko kito, tik jos išniekinimą: „Simbolizmas, siekdamas vis didesnio neaiškumo, nustoja galop turinio [...]. Dekadentizmas galop absurdo pasiekia futurizme, kur beprasmių, o dažnai net nežmoniškų garsų suderinimas skaitosi poetinės kūrybos perlu. Toliau tos nesąmonės keliu eiti jau nebegalima“[28]. Maironio idealistinės grožio sampratos ištakos – kunigų seminarijose puoselėjama teologinė grožio teorija. Tačiau jeigu prisimintume ginčą tarp Adomo Jakšto ir Vinco Mykolaičio- Putino, kur pirmasis tvirtino, kad „menas – grožio kūryba“, o antrasis, kad „menas – žmogiškoji kūryba“, – Maironis jame tarsi užimtų tarpinę vietą. Maironio poezijos antropologinis centras – eilėraštis „Išnyksiu kaip dūmas“, kur netikėtai ir labai tiksliai išgryninamas žmogaus egzistencijos trapumas ir egzistencinio unikalumo vertė:

[26] Maironis, *Raštai*, t. 1, p. 61, eil. „Ar aš kaltas“.

[27] Ortega y Gassetas, „Meno dehumanizavimas“, in: *Metai*, Vilnius, 1996, Nr. 1, p. 132.

[28] Maironis, „Trumpa visuotinės literatūros istorija“, p. 388.

O kas mano kančios? Ar tas įkvėpimas?
Tie dvasios sumirgę žaibai!..
Tik kraujas sujudęs, širdies tik plakimas,
Kuriems nebužilgo – kapai!

[...]

Ir kas ta garbė, giesmėmis apdainuota?
Šešėlis, kurs bėga greta!
Išnyko žmogus: ir svajota-sapnuota
Išblyško kaip ryto aušra!

Jam kūryba ir žmogaus gyvenimo veidrodis (tuo jis būtų artimas Putinui), ir gražiosios sielos, įkvėptosios Dievo, atspindys (tuo jis suartėja su Jakštu). Maironis, kaip ir Jakštas, dar yra tradicionalistinės (būsmo – pagal Paulą Ricoeurą) kultūros reprezentantas, kuriam mąstymas apie būtį ir būtis nėra tapusi filosofine problema kaip modernios (tapsmo) mąstysenos ir refleksinio santykio su būtimi rašytojui Putinui. Maironiui literatūroje įdomiausia buvo matyti, kaip žmogiškoji prigimtis susiliečia su grožio idealu, kaip iš gyvenimo sklindantis „skausmo balsas“ per kūrybos stebuklą tampa „paguodos balsu“. Jo estetinis idealas: moraline gyvastimi nušviesta žmogaus natūra. Tai – ne tiek etiškumo ir gamtiškumo žaismė, kiek sunki it kryžiaus kelias etiškumo pergalė („Patsai ramumo nepažinęs, / Kitiems išganymą nešu“[29]). Todėl ir estetinį išgyvenimą Maironis aiškina labai iškilmingai, jis turįs pažadinti žmogui, net ir sunkiausią jo gyvenimo minutę, „aukštus dangiškus jausmus“[30]. Taip kūryba priartėja prie religijos, kas buvo aktualu romantizmui, iškėlusiam sugrįžimo į mistiškuosius viduramžius idėją, o ypač krikščioniško romantizmo linkmei (William Blake'o, Novalio, Friedricho Schleiermacherio, François-René Chateaubriand'o ir kt. kūrybai). Maironis, kaip ir Blake'as, proto amžiaus krizę bandė įveikti naivaus religinio jausmo adoracija. Tik Maironis savo religinėje poezijoje išliko daug

[29] Eil. „Poeta“.
[30] Eil. „Taip maža paramos“.

ortodoksiškesnis palyginti su kitų romantikų kūrybos metafiziniu vizionizmu. Bet visi romantikai, švietėjiškos kultūros paveldą saistydami su viduramžių dvasingumu, labai stipriai antropologizavo krikščionybę, pabrėždami jos dėmesį individo moralinei problematikai, kai kalbama apie Dievo dovanotą žmogui laisvę rinktis, ir Šventraščio antropologinio pobūdžio terminiją, kai žmonės pavadinami Dievo vaikais. Maironio kūrybos supratimo esmę patikslinti padėtų Hegelio, subjektyvybės kūryboje teoretiko, mintis:

Krikščioniškame pasaulyje subjektą reikia suprasti ne kaip paprastą dievybės akcidenciją, bet kaip begalinį tikslą patį savyje, tad čia visuotinis tikslas, dieviškasis teisingumas, pasmerkiantis ir išganantis, gali pasirodyti kaip kažkas imanentiška, kaip pavienio individo amžinasis interesas ir būtis. Šiame dieviškajame pasaulyje viskas sukasi tik apie individą: valstybėje jį galima paaukoti, kad būtų išgelbėta visuotinybės dalykas, tai yra valstybė; bet santykyje su dievu ir dievo valstybe individas yra tikslas pats sau ir savyje.[31]

Maironio poezijos religinė tedencija su populiariausia giesme „Marija, Marija..." pralaužia patriotinį tėvynės vaizdinių kevalą, jį keičia bei papildo biblinė klaidžiojančios žmonijos ir „neramios" transcendentuojančios individualybės problematika. Maironio kūryba ir jos supratimas tautiniu romantizmu nesiriboja, jam ne mažiau yra artimos krikščioniško bei humanistinio romantizmo tradicijos.

Tokios Maironio estetinės pažiūros yra susilaukusios prieštaringiausių komentarų. Čia norėtųsi paminėti tik du charakteringiausius. Vytautas Kavolis, sutelkęs dėmesį į lietuvių kultūros liberalizavimąsi ir modernėjimo reiškinius, Maironį įvertina kaip konservatyvų poetą: „Maironio religinė poezija – viena iš ankstyvųjų antimodernizmo apraiškų lietuvių kultūroje"[32]. Visai iš kitos vertybių pusės žvelgiantis į Maironį Sigitas Geda tvirtino priešingai: „paskutinysis iš titanų, dar gebėjusių kalbėtis su Dievu, išsaugojęs klasikinio grožio pojūtį,

[31] Georgas Hegelis, *op. cit.*, p. 335.

[32] Vytautas Kavolis, *Sąmoningumo trajektorijos*, Chicago: A. Mackaus knygų leidimo fondas, 1986, p. 104.

pajėgęs poetiniam gamtovaizdžiui suteikti idealybės projekciją ir nežemiškumą“[33].

Čia susiduriame su viena dar neįveikta komparatyvistine problema: Vakarų kultūros sampratos ir terminai yra ne visada adekvačiai pritaikomi lietuvių kultūros istorijos fenomenams. Todėl ir tyrinėtojų išvados kartais atrodo labai subjektyvios ir prieštaringos. Leonidas Donskis, aptardamas Maironio istoriografijos sampratą, pasiremdamas plačiu kultūrologiniu kontekstu ir Tomo Venclovos įžanga, daro labai griežtą išvadą: „Maironis iš tikro ne archaizavo, o, priešingai, modernizavo Lietuvą“[34]. Šiame darbe taip pat norėta aiškinti Maironio estetinio mąstymo antropologiškumą susiejant jį su Vakarų kultūros modernizacijos dėsningumais. Tačiau vargu ar įmanomas Maironio, kaip ir bet kokio to meto lietuvio švietėjo, toks radikalus įvertinimas. Šiaip ar taip, jis išaugo iš pakankamai vėluojančio kultūros paveldo, todėl ir jo modernizavimo pastangos visada buvo pusinės ir ribotos. Kaip ir jo darbuose įtvirtinamas istorizmas, kai Vokietijoje ėmė kilti istorizmo kritika.

Šiandieninėje kultūroje istorija vis labiau praranda mokslinio objektyvumo statusą: ji pajėgi skleistis tik kaip muzikuojančių interpretacijų, deformuotų hermeneutinio rato ir fenomenologinio akiračio įvairovė. Vis dėlto norint suvokti kitos kultūros meną būtina atsiriboti nuo savo epochos vertinimo stereotipų. Gal todėl šiame darbe pamėginta iš literatūros istorijos išsprūstantį istoriškumą kompensuoti antropologiniu konceptualumu. Kaip teigia neokantininkas Cassireris, pasiremdamas formalios estetikos mokyklos šalininku Heinrichu Wölfflinu, struktūrinis požiūris į kultūrą turi eiti pirma grynai istorinio požiūrio. Pati istorija paskęstų padrikų faktų amorfinėje masėje, jei nedisponuotų bendra struktūrine schema, kurios pagalba tuos faktus ji gali klasifikuoti. „Intelektualinė savisauga reikalauja iš mūsų, kad klasifikuotume įvykių begalybę, nurodę kelis

[33] Sigitas Geda, „Paskutinysis iš titanų“, in: *Literatūra ir kalba*, t. 21: *Maironis*, redakcinė kolegija: Kostas Doveika [et al.], Vilnius: Vaga, 1990, p. 22–24.

[34] Leonidas Donskis, *Modernios sąmonės konfigūracijos: kultūra tarp mito ir diskurso*, Vilnius: Baltos lankos, 1994, p. 259.

pavyzdžius"[35]. Šiuo atveju Maironio estetinės pažiūros yra savitos tuo, kad idealistinė grožio samprata, paremta katalikiška ontologine tradicija, derinama su antropologine kūrybos interpretacija, tiksliau, su XIX amžiaus Goethės ir Schillerio estetikos tradicija. Tai tradicija, kuri ne tik įtvirtino *teksto ir gyvenimo bendrumo antropologinę idėją*, bet ir saugojo jų *distancijos* būtinybę, siūlydama rašytojui teksto veidrodyje gaudyti Tobulybės atspindį. Maironio estetikos ir kūrybos antropologiškumas nėra grynas, jis susietas su kosmologiniu matmeniu. Maironis įdomiausias kaip tokio estetinio konteksto rašytojas, bet jo estetinė mintis silpna tuo, kad pajėgia laikytis tik vakarykštės dienos kūrybos ir pernelyg kategoriškai bei dramatiškai reaguoja į modernių laikų kūrybą, prarandančią transcendentalumą ir sukančią į pavojingą jai pačiai dehumanizavimo kelią.

35 Ernstas Kasireris, *op. cit.*, p. 248.

Straipsnis, nagrinėjantis ašaros įvaizdį Maironio kūryboje.

Pirma publikacija: Marijus Šidlauskas, „Maironio ašara", in: *Nuo Maironio iki Bern. Brazdžionio: tarp tradicijų ir modernizmo*: Mokslinės konferencijos medžiaga, parengė Raminta Antanaitienė, Kaunas: Maironio lietuvių literatūros muziejus, 2007, p. 53–58; skelbiama iš: *Ibid.*

MARIJUS ŠIDLAUSKAS

Maironio ašara

Atsakydama į Tomo Sakalausko klausimą apie kultūrą, kultūras ir jų sąveiką su visuomene profesorė Viktorija Daujotytė pokalbių knygoje *Duetai* svarsto: „Kalbėjimas apie kultūrą, kultūros refleksijos taip pat yra kultūra. V. Kavolis, kaip Jūs žinote, yra gražiai ironizavęs, kad Lietuvoje yra itin daug 'kultūrų': 'gal reikėtų įvesti tokias sąvokas kaip kentėjimo kultūra ir aimanavimo kultūra'. Ašarų kultūrą, berods, tikrai turime. Atidžiai įsiskaitykime į verkiantį Maironį [...]"[1]. Taigi, įsiskaitykime, tik gražiai ironizuodami neužmirškime, kad Maironio „ašarų kultūra" užkliūva nebe pirmą kartą – neblogai pamename, kaip sovietmečio ideologai keiksnodavo Maironį dėl „verkšlenančio religingumo" ir „juodos rezignacijos", kaip principingai neleisdavo užmiršti klasiko „pasaulėžiūros ribotumo". Atidžiau įsiklausę į verkiantį Maironį, galime pasitikrinti ir savo pačių neribotos epochos bei pasaulėžiūros (viskas įmanoma, viskas tinka) akcijas.

Vytautas Kavolis išties yra pastebėjęs perdėtą lietuvių – prakeiktų lyrikų tautos – polinkį į ašaras ir bandęs šį polinkį aiškinti kultūros sociologijos bei antropologijos sąvokomis. Įžvalgus jo žvilgsnis pirmiausia pasigauna Kristijono Donelaičio veikėjų hiperbolizuotus verksmus, „daugiau vyrų savybę". Pabrėžęs, jog ir Donelaičio, ir Maironio tekstuose anksčiau pasirodo *mes* negu *aš* (o tai liberaliojo individua-

[1] Tomas Sakalauskas, *Duetai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998, p. 299.

lizmo požiūriu jau įtartina), toliau Kavolis apibendrina su sau būdingu kandumu: „Į XIX a. lietuviškojo konservatyvizmo sąmonę žmonių kolektyvas įžengia uniformuotai verkdamas (bet vis dėlto jau nebe miegodamas)“[2]. Čia derėtų pridurti, kad toje epochoje urmu ašarojo ne tik konservatyvizmo sąmonė. Pakanka prisiminti *Aušros* pratarmę parašiusį Joną Basanavičių („parašęs ją [...] graudžiai apsiverkiau ir iš akių byrančiomis ašaromis sušlapinau rankraštį“[3]) arba tą pačią *Aušrą* beskaitantį ir lietuviu beatgimstantį Vincą Kudirką („Paskui pasidarė man taip graudu, kad, apsikniaubęs ant stalo, apsiverkiau“[4]).

Savo teiginiui iliustruoti Kavolis pasirenka posmą iš Maironio eilėraščio „Sunku gyventi“ (kurio pats Maironis, beje, nemėgo):

Lopšy mes verkiam, saulę išvydę;
Verkiame, meilės pančius pažinę;
Verkiam, nuo kelio tiesaus nuklydę;
Verkiame, karstą sau prisiminę.[5]

Kartu su daugeliu kitų Maironio kūrinių, šis eilėraštis buvo mielai dainuojamas. Šatrijos Raganos (priminsime, kad ji yra parašiusi apsakymą „Ašaros“) Viktutės liudijimas: „Paėmėm lietuvišką dainelę ‘Sunku gyventi žmogui ant svieto’... [...] Neblogai išėjo, daina labai graži [...]“[6]. Skirtingai nei Viktutė, Kavolis panašiose lietuviškose dainelėse nemato jokių estetinių ar metafizinių privalumų – jam rūpi socialinės ir ideologinės jų implikacijos, kurias laiko dogmatiškai konservatyviomis ir beviltiškai anachroniškomis.

Jis čia neįžvelgia (ar nenori įžvelgti) senosios biblinės idėjos, kad ašaros lydi žmogaus gyvenimą nuo gimimo iki mirties ir kad visa civilizacijos bei kultūros istorija – nuo Jeremijo raudų iki dabartinių

[2] Vytautas Kavolis, *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994, p. 202.

[3] Jonas Basanavičius, *Rinktiniai raštai*, paruošė Danutė Krištopaitė, Vilnius: Vaga, 1970, p. 32.

[4] Vincas Kudirka, *Raštai*, parengė Aldona Vaitiekūnienė, t. 2, Vilnius: Vaga, 1990, p. 542.

[5] Maironis, *Raštai*, t. 1: *Lyrika*, įvadą, komentarus parašė ir knygą parengė Irena Slavinskaitė, Vilnius: Vaga, 1987, p. 96, eil. „Sunku gyventi“.

[6] Šatrijos Ragana, *Sename dvare*, Vilnius: Vaga, 1969, p. 41.

Raudų sienos griuvėsių, nuo trenų iki ašarinių dujų – tai patvirtina. Betgi civilizacijos pažanga, kuria pasitikėdamas Kavolis braižo savąsias sąmoningumo trajektorijas, yra, kaip žinome, itin reliatyvus dalykas. Dar neaišku (o gal aiškiau nė nebūna), kas šiandien yra šiuolaikiškesnis ir pažangesnis, pasakydamas daugiau tiesos apie gyvenimą ir mirtį: ar bulvariškai išsireklamavęs literatas (literatė), nešvankiai rakinėjantis savo tapatybės krizę, ar Maironio ašara, nuriedanti gal ir pernelyg dažnai, tačiau sugėrusi visą žmogiškųjų būsenų spektrą nuo šventos meilės iki švento pykčio. Žinia, Maironis mokėjo ne tik ašaroti: „Gana verkšlent jums, milžinai svajonių, / Išlepinti ir sotūs tinginiai!“[7]

Galima tik spėlioti, kokias asociacijas toji ašara sukeltų tiems mūsų broliams ir sesutėms, kurie jau seniai gyvena *norma-aaaa-liai* ir vis dažniau juokiasi, kai reikėtų verkti, ir graudinasi (lieja krokodilo ašaras), kai derėtų tik nusijuokti. Taip, Maironis šiandienos Lietuvoj apsiverktų, bet liūdniausia, kad *ne vienam kai kam* tai pasirodytų juokinga. Taip, Maironis išgirstų daug verksmo ir dantų griežimo (ypač pastarojo), jam *verktų iš skausmo širdis* matant nesibaigiantį absurdo karnavalą politiniame ir kitokiuose teatruose, o nuo televizoriaus ar kompiuterio ekranų *Jaunosios Lietuvos* autorių reikėtų laikyti per patrankos šūvį, idant vargšo neištiktų apopleksija. Ką gi, istorija n-tąjį kartą kartojasi: ir vėl, kaip kadaise Salomėjai Nėriai, Maironis iškyla kaip sprendžiamoji sąžinės instancija[8], ir vėl, kaip Vincui Mykolaičiui-Putinui, jis mums regisi *daugiau* negu poetas[9].

Štai čia stabtelėkime. Kai šiandien ironizuojame Maironio ašarų kultūrą, suvokdami ją tiktai kaip retorinę klišę psichologizuotuose kontekstuose arba tiktai kaip atgyveną socialiniuose ideologiniuose kontekstuose – ar šitaip neišstumiame klasiko ten, kur jis darosi *mažiau* negu poetas? Ar nepasiduodame savo drumzlinos epochos inercijai, nebematydami Maironio ašaros išgaubtumo ir jos egzistencinio

7 Eil. „Nuolat verkšlenantiems politikams“.

8 Žr. Salomėjos Nėries eil. „Maironiui“.

9 Žr. Vincas Mykolaitis-Putinas, „Maironis. 100-tosioms gimimo metinėms paminėti“, in: Vincas Mykolaitis-Putinas, *Raštai*, t. 10: *Poezija; Literatūros istorija ir kritika; Laiškai, dokumentai*, Vilnius: Vaga, 1969, p. 592–601 (šios knygos p. 321–329).

talpumo? Juk ir Kavolio kritines pastabas, tarkim: „Vienintelis taškas, kuriame vyriškojo *aš* ir moteriškojo *aš* sferos susijungia, yra 'liūdesys' ir 'ašara'"[10], įmanu interpretuoti kaip semantinio išgaubtumo, o ne plokštumo argumentą.

Lietuvių kalboje *ašara* žymi ne tik akių liaukų skystį. Savo deminutyvinę metaforiką šis žodis dosniai paskolina daugybei daiktų ir reiškinių, o *ašarėlėmis* lietuviai vadina ir pievų augalą plokščiomis širdiškomis varputėmis, pakibusiomis ant plonų šakelių (kiškio ašarėlės, *Briza media*), ir raktažolę pelenėlę (*Primula farinosa*), ir pelkių žolę saulašarę (*Drosera*), savo plaukeliais gaudančią smulkius vabzdžius. Mūsų literatūros istorijoje taip pat būta knygos *Ašarėlės* – taip vadinosi 1918 m. išėjęs Margalio (Juozo Šnapščio) eilių rinkinėlis, kuklus, kaip ir jo autoriaus talentas, perdėm atsikreipęs į Maironį. Maironišką mariologinių giesmių tradiciją tęsia Lacrimos (lot. *lacrima* – ašara) slapyvardžiu pasirašanti Marija Katiliūtė. Šiuolaikiška poetine ašaros rekonstrukcija galėtume laikyti Marcelijaus Martinaičio *Gailile raso* (1990), kuri, sykiu su tūkstantmete folkloro patirtimi, „atsimena" ir Margalio *Ašarėles*. Ašaros poetinės semantikos šaknys veda ne tik gilyn ir platyn, jos dažnai tarpsta literatūrinės dirvos paviršiuje, išleisdamos gausių jausmingojo kičo ūglių. Šiuokart mums rūpi užčiuopti šios semantikos vertikalę, į kurią kreipia brandžiausių Maironio eilėraščių eilutės:

Kada tik keliu važiavau pro Trakus,
Man verkė iš skausmo širdis;
Gaili ašarėlė beplovė skruostus
Ir mėlynas temdė akis.[11]

Ko taip nuliūdai? Ko ant krūtinės
Ašara krinta griaudi?[12]

[10] Vytautas Kavolis, *op. cit.*, p. 206.
[11] Eil. „Trakų pilis".
[12] Eil. „Vilnius (Prieš aušrą)".

Tačiau įspūdingiausiai ašaros kristalas sušvyti eilėraštyje „Vakaras (Ant ežero Keturių Kantonų)“: „Ko, ašarėle, ko tu per skruostą / Kaip perlas riedi?“[13] Regis, šioje retorinio klausimo akimirkoje įsitempia visa lietuviškojo lyrizmo šerdis, persmelkianti mūsų dainuojamąją tautosaką, ir nuo Antano Baranausko, Antano Vienažindžio, per Maironį ateinanti iki Vinco Mykolaičio-Putino („Ko gi ašara rieda skaidri / Ir manuoju įdubusiu skruostu?“[14]) ir Jono Aisčio („O nieko, nieko pasakai nestinga – / Dėl ko tu, ašara, rities? / Šaltinio krištolas lakštingala / Ir džiaugsmas liejas iš nakties“[15]).

Aisčio ašarą, išskaidrintą iki būties pilnatvės, nuostabos ir džiaugsmo (plg. su psalmės eilutėmis: „Kas sėja ašarodamas, ims derlių džiūgaudamas“ – *Ps* 126, 5), galima laikyti šios linijos kulminacija, kurią savaip perfrazuos Justinas Marcinkevičius: „Ir neišverksi, ir neišdainuosi, / gal tiktai ištylėsi tą gerumą / prieš savo veidą vienas“[16]. Populiariosios eilutės „Ašara Dievo aky / Lietuva ką tu veiki“ jau susilaukė ir priešiškos reakcijos (plg.: Saulius Žukas tiesiai sako: „jei eilėraštyje yra paminima 'ašara', viskas baigta...“[17]). Salomėja Nėris, savo pirmosios knygos paskutinįjį skyrių pavadinusi „Be ašarų“, pasiūlė kitą – moteriškai dramatišką, maginį ašaros kodą: „Ir mano dienos – žėrinčios ašaros / laumių akyse“[18]. Tačiau ji nuolat jautė romanso trauką ir prie ašarų motyvo kaskart sugrįždavo.

Riedėdamas per patį lyrikos centrą, Maironio ašarėlės perlas yra jautriai užgavęs ir mūsų lyrinės prozos stygas. Juozas Aputis prisimena, kaip skaudžiai ši eilutė įsirėžė jam, Balčių pradinės mokyklos mokinukui:

> Man rodos, iš tos eilutės ėjo lyg ir koks atsakymas mano anam veržimuisi, ilgėjimuisi iškeliauti už miškų, už tolių: skaitydamas supratau, kad tas, kuris parašė eilėraštį, yra ne namie, net ne Lietuvoj, kad ilgėjimasis

[13] Maironis, *op. cit.*, p. 186, eil. „Vakaras (Ant ežero keturių kantonų)“.

[14] Eil. „Nusileido ant žemės giesmė“.

[15] Eil. „Lakštingala“.

[16] Eil. „Saulele mano, vakarop eini“.

[17] [Juozo Apučio pokalbis su Valdu Kukulu], in: Juozas Aputis, *Maži atsakymai į didelius klausimus*, Vilnius: Alma littera, 2006, p. 141.

[18] Eil. „Žvaigždė – jaunystė“.

per tuos keisto vardo ežerus eina iš tenai link mūsų, link trobos, kur sėdžiu aš, skaitau tą knygą, retkarčiais pažvelgdamas pro šakaliais suramstytą virtuvės langą.[19]

Šitaip ašaros tema iš lyrinės impresijos pereina į fenomenologinę savistabą, o tai tik patvirtina šio maironiškojo topo meninį produktyvumą. Tokia ašara savyje sutelkia ne tik lyrinę, bet ir moralinę, egzistencinę, apskritai dvasinę ir galbūt pačią tauriausią žmogaus galią. Bent jau iki šiol sutelkdavo...

Maironiui su ašara esmingai susijusi pati kūrybos prigimtis ir paslaptis, turinti ryškų sakralinį kryptingumą ir vedanti maldos link. Vienas meniškiausių kūrybos temos eilėraščių „Poezija" baigiamas posmu, kur susipina ir amžinojo idealybės ilgesio, ir kūrėjo išskirtinumo, ir įkvėpimo ekstazės motyvai:

O ji padavusi man lyrą,
Į tą užburtą vedė šalį,
Kur takas ašaromis byra,
Kuriuo retai kas eiti gali.[20]

Būdingas šiuo požiūriu eilėraštis „Nenoriu sapnų", tik čia daugiau valingos energijos ir dramatinės ekspresijos:

Kur lakioja mintis?
Ko taip žiba akis?
Kam ašaros veržias ir byra?
Aš patsai nežinau,
Tik Aukščiausio prašau,
Kad stiprintų verkiančią lyrą.[21]

Mūsų temai taip pat svarbi Maironio satyra „Skausmo balsas", kurios lyrinis „aš", nesitenkindamas perspektyva „nutilti, / Ar verkt už išgamas skaudžiai", ryžtasi prašnekti žaibais ir aistringai primena,

[19] [Juozo Apučio pokalbis su Valdu Kukulu], p. 12.
[20] Maironis, *op. cit.*, p. 54, eil. „Poezija".
[21] *Ibid.*, p. 128, eil. „Nenoriu sapnų".

Jog žemė – ašarų vietovė!
Ir nelaimingas tas žmogus,
Kuris veido ašara neplovė:
Jam uždarytas bus dangus!

Kaip pastebėta Reginos Mikšytės, ši strofa artima Adomo Mickevičiaus *Vėlinių* eilutėms *Kto nie doznal goryczy ni razu, / Ten nie dozna slodyczy w niebie*[22] ir Johanno Wolfgango Goethes pirmajai Arfininko dainai iš romano *Vilhelmo Meisterio mokymosi metai: Wer nie sein Brot mit Tränen aß*[23]. Šiuokart šalia dažnai minimų autorių, formavusių Maironio poetiką, dar paminėsime Fiodorą Tiutčevą, su kuriuo Maironį sieja ir filosofinė pasaulio dvilypumo idėja, ir dienos / nakties, poeto / minios priešstata, dūmo, šešėlio, gamtos motyvai, ir tobula klasikinė metrika. Įdomumo dėlei cituotą Maironio tekstą palyginkime su Tiutčevo išversta Arfininko daina, kuri rusiškai skamba šitaip:

Кто с хлебом слёз своих не ел,
Кто в жизни целыми ночами
На ложе, плача, не сидел,
Тот незнаком с небесными властями.[24]

Apie „šventąjį ašarų šaltinį" ir „ašarų angelą", transformuotą amžinojo moteriškumo vaizdinį, kalbama Tiutčevo eilėraštyje „Слезы" (1823):

И только смертного зениц
Ты, ангел слез, дотронешься крылами –

[22] „Kas šios žemės vargų nepatyrė, / Tas saldybių dangaus neragaus" (Adomas Mickevičius, *Vėlinės*, vertė Justinas Marcinkevičius, Vilnius: Vaga, 1998, p. 47).

[23] Regina Mikšytė, „Literatūrinės įtakos lietuvių silabinei-toninei eilėdarai (XIX a. antroje pusėje)", in: *Lietuvių poetikos tyrinėjimai*, redakcinė kolegija: Ambraziejus Jonynas (ats. redaktorius) [et al.], Vilnius: Vaga, 1974, p. 67.

[24] „Kam duona ašarom netaps, / Kas sielvarto naktų gilybės / Neišverkė ant lovos, tas / Nežino jūsų, dangaus galybės." (Johanas Volfgangas Getė, *Poezija*, vertė Jonas Juškaitis, Vilnius: Vaga, 1986, p. 57).

Туман рассеется слезами,
И небо серафимских лиц
Вдруг разовьется пред очами.[25]

Tiutčevas taip pat yra parašęs eilėraštį (be pavadinimo), kurio idėją atkartoja Maironio „Sunku gyventi“:

Слезы людские, о слезы людские,
Льетесь вы ранней и поздней порой...
Льетесь безвестные, льетесь незримые,
Неистощимые, неисчислимые, –
Льетесь, как льются струи дождевые
В осень глухую, порою ночной.[26]

Grįžtant prie eilėraščio „Skausmo balsas“ pabaigos, pabrėžtina, kad čia biblinė idėja (jog žemė, šiapusinė būtis tėra ašarų pakalnė, vargų slėnis) išsakyta valingai, kategoriškai, stilistika nesentimentali, „vyriška“.

Maironiškoji verksmo, kančios semantika susijusi su poeto – skausmo vyro vaizdiniu, išplėtotu eil. „Poeta“:

Tada, paėmęs aukso lyrą,
Pravirkdžiau stygomis aidus,
Būrys, apstojęs skausmo vyrą:
„Poeta, – nutarė, – graudus!“

Skausmo vyras (*Vir Dolorum*) – tai Jėzaus Kristaus ikonografinis tipas, susiformavęs Bizantijos dailėje ir paplitęs Vakarų Europoje

[25] Федор Тютчев, *Стихотворения*, Москва: Художественная литература, 1986, p. 30. [Pažodžiui: „Ir vos mirtingojo vyzdžius / Sparnais tu, angele ašarų, paliesi, / Ašaromis rūkas išsisklaidys / Ir serafimiškų būtybių dangus / Išsiskleis staiga prieš akis.“]

[26] *Ibid.*, p. 153. [„Ašaros, ašaros, žmogui žadėtos, / Krintat iš jauno ir seno akių... / Krintat nežinomos, nesuskaičiuojamos, / Krintat nematomos, neišeikvojamos, – / Krintat, kaip krinta vidurnakčio lietūs / Rudenį vėlų tamsybėj laukų“ (Fiodoras Tiutčevas, Lyrika, vertė Jonas Strielkūnas, Vilnius: Vaga, 1982, p. 61.)]

(plg. Albrechto Dürerio „Vir Dolorum“). Apie skausmo vyrą kalbama Senajame Testamente, *Izaijo knygoje*: „Jis nebuvo nei patrauklus, nei gražus: matėme mes jį, bet nepamėgome. Jis buvo paniekintas, žmogaus vardo nevertas, skausmų vyras, apsipratęs su negalia, – toks, kuris prieš žmones užsidengia veidą. Jis buvo paniekintas, laikėme mes jį nieku. Tačiau jis mūsų negalias prisiėmė, mūsų skausmus sau užsikrovė“ (*Iz* 53, 2–4).

Paprastai nurodomos šio eilėraščio sąsajos su garsiuoju Aleksandro Puškino kūriniu „Poetas ir minia“, tačiau sąšaukos su kur kas esmingesniais Biblijos archetipais ir topais lieka neatskleistos. O juk eilėraštį „Poeta“ galima skaityti kaip pacituotos Izaijo knygos poetinę iliustraciją, plg.:

Izaijas	Maironis
Nors ir buvo žiauriai kankinamas, bet pakluso, – burnos nepravėrė. Kaip tyli ėriukas, vedamas pjauti, kaip tyli avis kerpama, taip jis nepratarė žodžio. (*Iz* 53, 7)	Nebuvo žodžių nei dejonės; Nebiro ašaros, oi ne!
Jis buvo paniekintas, laikėme mes jį nieku. (*Iz* 53, 3)	Draugai stebėdamies apleido, Ir bėgo nuo manęs vaikai.
Bausmė ant jo krito mūsų išganymui, Mes buvome išgydyti jo žaizdomis. (*Iz* 53, 5)	Patsai ramumo nepažinęs, Kitiems išganymą nešu.

Su verksmu siejamas skausmas, kentėjimas, vargas yra svarbi Maironio pasaulėjautos ašis, kuri išryškėja jau pirmajame Maironio eilėraštyje „Miškas ūžia“ (pirmoji redakcija – „Lietuvos vargas“). Šis nepaprastai išpopuliarėjęs (Mykolaitį-Putiną pastūmėjęs imtis plunksnos) eilėraštis yra įspūdinga tautinės priespaudos ir artėjančio pabudimo alegorija, kurios pirmojoje dalyje įmanu atpažinti Jeremijo raudų intertekstą. Plg.:

Jeremijas:	Maironis:
[...] tesrūva mano akys ašaromis	Miškas ūžia, verkia, gaudžia;
nakčia ir dieną, be perstojo,	Vėjas žalią medį laužo;
nes baisus nuniokojimas ir	Nuliūdimas širdį spaudžia,
nepagydoma žaizda nukankino mergelę	Lyg kad replėmis ją gniaužo.
dukrą, manąją tautą. (*Jer* 14, 17)	

Nesvarbu, kad šiuo atveju verkia ne asmuo, lyrinis subjektas, o miškas. Personifikuotas verkiantis miškas tik pabrėžia žmogaus neatskiriamą ryšį su gamta ir tautos bendruomene. Nelaisvėje kenčiančios ir raudančios tautos vaizdinys Biblijoje taip pat siejamas su gamtos (upės, kalno) topika: „Prie Babilonijos upių – ten mes sėdėjome verkdami, Ziono kalną atsiminę" (*Ps* 137, 1).

Ašara neabejotinai priklauso Maironio poetikos širdies poliui, kurio priešstata – protas (plg. eil. „Kam širdį davei?", „Širdis ir protas"). Iš esmės pirmenybę atiduodamas širdžiai, romantikas Maironis vis dėlto ne kartą valingai įsipareigoja žemiškiesiems, visuomeniniams rūpesčiams, įsijaučia į milžinų dvasią, ir tuomet „ašara baili" tampa „moteriško" silpnumo požymiu. Ankstesni jausmų protrūkiai („Kodėl gi tų ašarų, tų sidabrinių, / Užtvenkt negaliu niekada?"[27]) tam kartui užtvenkiami ir peršokama į „vyriškąją" paradigmą („Apsiverkti nemoku, pasiskųst negaliu [...]"[28]). Būdingas „vyriško" sapnų išsižadėjimo eilėraštis – „Pasitikėjimas savimi":

Dabar ne mirties, aš gyvatos prašau:
Aš noriu gyventi, kariauti!
Man suteikė jėgas Aukščiausias, žinau,
Ne ašaroms veidą beplauti.[29]

Širdies ir proto priešstata yra bendresnio individualumo–visuomeniškumo santykio variantas, kurį savo ruožtu galima interpretuoti kaip *vita contemplativa / vita activa*[30] sąveiką. Tarp šių polių

[27] Eil. „Daina [Ar skauda man širdį? Oi ne, oi ne!...]".
[28] Eil. „Skurdžioj valandoj".
[29] Maironis, *op. cit.*, p. 130, eil. „Pasitikėjimas savimi".
[30] Aktyvus gyvenimas / kontempliatyvus gyvenimas (lot.).

tvyro dramatinė įtampa, kuri tolydžio komplikuojama – asmeninis skausmas slepiamas, o viešasis veikimas, aukojimosi entuziazmas, nesusilaukia įvertinimo ir nebeteikia dvasinės paguodos (plg. „Sunku gyventi“ – „Šalin, dūsavimai“; „Taip maža paramos“ – „Pasitikėjimas savimi“). Vidinę šios įtampos spyruoklę atpažįstame prisipažinime „Daug nenoriu!.. O tiek noriu!“[31]

Viduramžių krikščionybė ašarose įžvelgė savo charizmą, vadinamąją *donum lacrymarum*, ašarų dovaną. Pamoksluose ašaros minimos kaip sudedamoji gyvenimo dalis, lydinti žmogų nuo gimimo iki mirties (plg. „Sunku gyventi“). Antai Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos pamoksluose pabrėžiama, jog Šventasis Raštas „beveik ant kiekvieno nabašninko liepia verkti ir ašaras lieti, o tai dėl parodymo, jogei tas turi znoką prapulties, kurs be ašarų ir verksmo žmonių į duobę nueitų“[32]. Ašarų nebuvimas netgi galėjo reikšti netiesioginį įkaltį sudarius suokalbį su šėtonu (plg. *Raganų kūjį* – susidorojimo su raganomis vadovėlį). Maironio ašara, neabejotinai „atsimenanti“ šią viduramžišką tradiciją, sietina ir su viduramžių krikščionybės *saldumo* kategorija (meilės ir kančios saldybė), o taip pat su XIII a. itališkojo *dolce stil nuovo*[33] poetika. Šio stiliaus klasikas Dantė, *Naujo gyvenimo* subjektas, nuolat kalba apie „saldų troškimą“, širdies paslaptis, skausmą ir sielvartą, o jo platoniškos meilės Beatričei nuolatiniai palydovai yra verksmas ir dūsavimai (plg. sonetą „Raudokit, mylintieji“), tokie būdingi Maironiui. Įdomu, kad *Naują gyvenimą* vertęs poetas Sigitas Geda[34] nevengia pasinaudoti maironiška leksika bei intonacijomis („[...] jaučiu kaip skausmas užgula krūtinę“). Suprantama, Maironio „ašarų kultūroje“ nebūtina matyti vien viduramžių, baroko ar šviečiamojo sentimentalizmo kanonų iliustracijas. Šalia giluminio, gyvastingojo klodo esama ir šios kultūros periferijos, kuomet klasikas

[31] Eil. „Kas tas paslaptis suprastų...“

[32] Jurgis Ambraziejus Pabrėža, *Kninga. – Toręti sawiey Kozonius [...]*, 1822, 1233. Rankraščio kopija, saugoma Klaipėdos universiteto Kazio Pemkaus archyve.

[33] Naujasis saldus stilius (it.); XIII–XIV a. grupės italų poetų stilius, kuriam būdingi sudvasinti bei idealizuoti meilės bei moteriškumo vaizdiniai. Žinomiausi atstovai: Guido Cavalcanti ir Dante Alighieri.

[34] Kartu su Sigitu Geda šią knygą vertė ir Inga Tuliševskaitė.

niūniuoja „krauju ir ašara dėmėtą“ romanso melodiją[35]. Ką gi, ir Homerui pasitaikydavo užsnūsti...

Maironio pamėgtoji ašaros-rasos paralelė taip pat turi pirminę religinę sąsają. Lietuvoje ji sietina su rytmetinėmis Advento pamaldomis ir giesmėmis-rarotomis (plg. Bernardo Brazdžionio „Rarotų giesmė“). Poezijoje šią paralelę įtvirtino Vienažindys ir Baranauskas („gaili rasa krinta“). Advento liturgija pabrėžia Kristaus atėjimo ilgesį gamtoje, rasojanti – ašarojanti žemė tarsi šaukiasi Dievo:

Rasokite, dangūs, iš aukštybių
Ir, debesys, išlykite teisumą.
Žemė teprasiveria, tedygsta išganymas,
Drauge tegu išželdina teisumą.
(*Iz* 45, 8. Plg. lot.: *Rorate, coeli desuper...* iš čia *rarotos* – katalikų ankstyvosios mišios Marijos garbei, laikomos per Adventą.)

Apšvieta ir Naujieji laikai ašaros motyvą pradeda energingai sekuliarizuoti, kol galiausiai post-gadynėje ašara nebetenka savo sakralinės vertikalės ir tampa arba dekoratyvaus poetizmo, arba konjunktūrinio afrodiziako atitikmeniu. Postmodernizmo sugestijos trukdo atverti Maironio ašaros gelmę ir verčia į ją žiūrėti kaip į tam tikrą emocinę klišę, įkyroką „maironizmą“ (dažnas šio topo varijavimas ir jo semantinio paviršiaus eksploatavimas teikia tokiai nuostatai tam tikro pagrindo). Tačiau žvelgti giliau trukdo ir mūsų interpretacijų kultūra (inercija?), daug šnekanti apie transcendenciją, tačiau nebetikinti, kad įmanu ieškoti ir atrasti „anapus ribos“. Maironio ašara dažnai trykšta iš tekste nebematomų egzistencinių, kultūrinių, psichologinių versmių, kurių estetinis įforminimas ne visuomet tobulas. Išties, mūsų lyrikos tėvo retorika turi pasikartojimų inercijos. Tačiau viena iš kartojamų tiesų nesensta – mažytėje tobulos formos ašaroje gali sutilpti beribis žmogaus pasaulis.

35 Eil. „Nutrūko – nesumegsi“, „Sudieu“.

Straipsnis, nagrinėjantis Maironio kūrybos kultūrines atramas bei sąsajas.

Pirma publikacija: Brigita Speičytė, „Maironio palimpsestas", in: *Metai*, Vilnius, 2008, Nr. 3, p. 75–88; skelbiama iš: *Ibid.*

BRIGITA SPEIČYTĖ

Maironio palimpsestas

Maironio seminaro 1994–1996 m. vedėjai ir dalyvėms

Palimpsesto terminas pasitelktas kaip teorinė metafora aptarti Maironio kūrybos santykiui su tradicija. Ši metafora įprasmina savitą rašymo būdą – rašymą ten, kur būta ankstesnio teksto, kuris yra ištrintas ar išsitrynęs, bet prasišviečia pro tai, kas parašyta. Maironio poezijos analizei adekvačiau perkelti palimpsesto sampratą ne tiek iš senovės (antikos, viduramžių) raštijos istorijos (tekstai ant papirusų, pergamento – nuplaunami, išskutami), o tokią, kokia vartojama architektūros srityje: performuotas, perstatytas kraštovaizdis (dažniau – urbanistinis) išlaiko ankstesnių statinių, jų architektonikos pėdsaką, šešėlį. Palimpsesto terminas literatūros srityje padeda įvardyti specifinį santykį su paveldu: santykį, kurio neužtenka apibrėžti citatos, nuorodos, aliuzijos į jo tekstus terminais. Tai formų suliejimas, kontaminacija, derinimas – kaip būdas apgyvendinti negyvenamą vietą, įkomponuoti į naują statinį griuvėsius, nuoskilas, dabarčiai naujame ansamblyje atverti praeities erdves ar detales. Ir perstatyti, uždengti, slėpti pėdsakus; pristatyti dar vieną aukštą. Palimpsestas yra, pavyzdžiui, Vilniaus Arkikatedros varpinės bokštas, išlaikęs gynybinio, galbūt ir ritualinės paskirties bokšto – ankstesnės formos – pėdsaką. Ir Vilniaus universiteto senasis ansamblis: Filologijos fakulteto rūsy (gaila, kadaise dėl rūkorių uždarytas) grindyse yra paliktas seno grindinio fragmentas, nuo dabartinio kultūrinio sluoksnio paviršiaus nugrimzdęs kelis metrus.

Palimpsestas bet kuriuo atveju yra tradicijos lūžio reiškinys. Tai yra naujovės dominavimo, tradicijų kvestionavimo, netgi atsisakymo

laiko ženklas. Palimpsestiškame tekste (tiek kalbiniame, tiek erdviniame) ryškesnis, dominuojantis, pirmesnis yra naujas sluoksnis. Palimpsestas nėra restauracija. Literatūros tradicijoje tai toks rašymas, kuris paviršiuje atrodo besikuriąs pats iš savęs, ištrinąs ir atšaukiąs praeities tekstus kaip jam nebūtinus, bet iš tiesų persiima jų simboline energija, ją perduoda ateičiai. Literatūros istorijoje yra aptarta, kad tokia rašymo forma aktualiai iškilo romantizmo epochoje[1].

Lietuvių literatūroje poetinio palimpsesto poreikį motyvavo ir specifinė kultūrinė situacija. Maironiui reikėjo ne tik rūpintis savo poezijos kalbos gramatiškumu, derinantis prie sparčiai kintančių bendrinės kalbos normų, bet ir vienakalbiame kūrybos korpuse suderinti paveldėtus kultūrinius dialektus. Antano Strazdo, Dionizo Poškos, Antano Baranausko palikimas akivaizdžiai rodo, kad tai, kas buvo sakoma ir rašoma lietuviškai, nebuvo taip pat tų pačių autorių sakoma ir rašoma lenkiškai. Dar plačiau žvelgiant – tai, ką rašė Strazdas, Poška, Baranauskas, nebuvo visiškai tas pat, ką rašė Adomas Mickevičius, Vladislovas Sirokomlė ir Juozapas Ignotas Kraševskis, nors neabejotinai visų šių autorių kūryba sudarė Maironio kūrybai artimą bei svarbų tradicijos kontekstą. Tad Maironis ne tik kūrė bendrine lietuvių kalba, ne tik pritaikė jai silabotoninę eilėdarą, ne tik sukūrė lyrikos formų repertuarą. Savo kūryboje jis performavo tradicijos perspektyvą: išsiskaidžiusį, kartais jau į „priešingus balsus", anot Tomo Venclovos metaforos, besiskiriantį paveldą jis sutvirtino savo tekstu, padarė jį vientisą, rašydamas ant viršaus. Ne tuščioje vietoje, bet nerestauruodamas jokio dekoro. Skaitydami Maironio poeziją, skaitome tarsi daugiasluoksnį palimpsestą – žemaičių lituanistus, Mickevičių ir Baranauską kartu – ir lietuviškai.

Palimpsesto pobūdžio santykį su tradicija atskleidžia pirmasis stambesnis Maironio kūrinys – rankraščiu likusi poema *Lietuva* (1888). Itin iškalbinga tai, kad poemoje kultūros tradicija modeliuojama kaip

1 Algis Kalėda, „Romantizmo palimpsestiškumo klausimu", in: *Lietuvos kultūra: romantizmo variantai*: mokslinės konferencijos, skirtos Adomo Mickevičiaus 200-osioms gimimo metinėms ir įvykusios 1998 gruodžio 4 dieną, medžiaga, sudarytoja Aušra Jurgutienė, (ser. *Colloquia*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 19–27.

kraštovaizdis, o jos pažinimas, pristatymas – kaip kelionė po kraštą. Tokiu būdu aktualizuojamas savitas santykis su tradicija: tai gyvenimo erdvė, gyvenamasis pasaulis, ne koks nors archyvas ar muziejus; todėl ji yra ir simbolinis atminties tekstas, nužymėtas paminklais, kurie sužadina atmintį ir iš jos iškelia gyvenimo orientyrus, eksponatus. Tradicija yra kūrybos erdvė (žemė – vientisas plotas), ne praeitis. Galima sakyti, kad savo pirmuoju didesniu tekstu Maironis sukūrė sau tarsi poetinę „kanvą" – kultūrinį Lietuvos reljefą. Jame matyti Maironio užmojis – sujungti tai, kas yra atskira ir ką nėra paprasta sujungti, – nebuvo anuomet, nėra ir šiandien: Maironio Lietuvos kultūrinė panorama apėmė tokias daugialypio paveldo kraštines kaip Kristijonas Donelaitis (Prūsijos Lietuva) ir Mickevičius (lenkiškoji ir plačiau – kitakalbė LDK tradicija).

Šį kultūrinį kraštovaizdį Maironis detalizavo svarbiausiuose debiutinio rinkinio *Pavasario balsai* tekstuose. 1891 m., studijuodamas Peterburgo Romos katalikų dvasinėje akademijoje, Maironis nelegalioje lietuvių spaudoje publikavo du eilėraščius, kurie įėjo į *Pavasario balsų* ir apskritai visos Maironio poezijos kanoną: „Vilnius (Prieš aušrą)" ir „Trakų pilis". Galima manyti, kad Peterburgas Maironiui buvo visais atžvilgiais – tautiniu, politiniu, civilizaciniu, konfesiniu – kita, kitarūšė aplinka. Tokia aplinka paprastai sustiprina savasties refleksiją. Neatsitiktinai šiedu eilėraščiai, parašyti imperijos sostinėje, yra susiję su Lietuvos sostinėmis, istoriniais, kultūriniais, dvasiniais tradicijos centrais. Su Vilniumi buvo susietas pirmasis XIX a. klasicistinis patriotinis eilėraštis – žemaičių bajorų tautinis-kultūrinis manifestas – Simono Stanevičiaus odė „Šlovė žemaičių" („Mačiau Vilnių, šaunų miestą..."). Vilnius XIX a. pabaigoje jau buvo suvokiamas ir kaip Lietuvos bei Lenkijos romantikų, visų pirma Maironiui svarbaus Mickevičiaus, dvasinė tėvynė.

Maironio „Vilnius" primena Stanevičiaus klasicistinio eilėraščio „Šlovė žemaičių" retorinį patosą, panaši ir tekstų pradžia – odei būdingas plačiai aprėpiančio žvilgsnio motyvas. Tačiau emocinis patoso turinys ir regėjimo lauką apibrėžianti tamsos–šviesos semantika esmingai skiriasi. Stanevičiaus odėje žvilgsnis sujungia ir dabartį – žemaičius Vilniuje, ir praeitį – regi LDK valdovus, kunigaikščius. Teks-

tas kupinas optimizmo, visuomeninio entuziazmo ir, anot Audronės Žentelytės, jaunatviškos bravūros[2]. Maironio Vilnius skendi nakty prieš aušrą:

Antai pažvelki! Tai Vilnius rūmais
Dunkso tarp kalnų plačiai!
Naktis jį rūbais tamsiais kaip dūmais
Dengia! Jis miega giliai![3]

Tamsa, dengianti Vilnių, pabrėžtinai gretinama su dūmais – Maironio poezijoje tai istorinio laiko, žmogaus būties nykimo, praeinamumo įvaizdis (plg. „Išnyksiu kaip dūmas"). Sukuriama įspūdinga metafora – Vilnius yra užgesusi tėvynės akis:

Norėtum brangią išvysti pilį,
Kur garsūs amžiai užmigę tyli,
Kai Vilnius buvo mums kaip akis,
Kai švietė jis Lietuvai, mūsų tėvynei.

Atsinaujinimo viltis siejama su gamtiniu laiku (aušra), natūraliu jo ciklu bei vitališkąja jos energija, nors Stanevičiaus odė išreiškė herojinį užmojį pataisyti, „ką amžiai pagadino". Maironio eilėraštyje naujo laiko slenkstį žymi prieš aušrą suskambusi kasdieniška pabudusių paukščių šneka „pagiriuose" vietoj kadaise Vilniuje skambėjusio, visame pasaulyje pasklidusio „Šlovės žemaičių" antikinio „šimtabalsio garso".

Maironio eilėraščio retorinį patosą galima aiškinti ne odės, bet trėnų situacija – tai garbingo mirusiojo, Vilniaus, kaip užgesusio tradicijos kūno, apraudojimas. Maironio eilėraštyje – patetiško gedėjimo situacija, analogiška herojiniam žuvusiųjų pagerbimo vaizdui iš istorinės dainos „Oi neverk, matušėle!":

2 Audronė Žentelytė, „Lietuvių tautinio atgimimo mitologija", in: *Literatūra*, Vilnius, 1998, t. 36 (1), p. 62.

3 Maironis, *Raštai*, t. 1: *Lyrika*, įvadą, komentarus parašė ir knygą parengė Irena Slavinskaitė, Vilnius: Vaga, 1987, p. 173, eil. „Vilnius (prieš aušrą)".

Saulė leidos raudona ant Vilniaus kapų,
Kai duobę kareiviai ten kasė,
Ir paguldė daug brolių greta milžinų,
O Viešpats jų priglaudė dvasią.[4]

Bailaus mėnesio, netikra šviesa nušviečiančio Vilniaus mūrus, motyvas primena istorinės giesmės „Milžinų kapai“ finalą, kur saulė gėdisi parodyti mirusiųjų kūnais nusėtą lauką:

O, buvo mūšys!
Apsiniaukus naktis
Jį dienai parodyt drovėjos;
Tik kūnų šimtai,
Suvartyti keistai,
Ilgai, dar ilgai ten ilsėjos.[5]

Pirmajame šio eilėraščio variante buvo ryškesnis, nors ne toks meniškas, sukrautų mirusiųjų kūnų kalnų motyvas, atliepiantis kalvotą Vilniaus peizažą: „Tik kūnų šimtai, / Suguldyti aukštai.“ Ši frazė jau atrodo tarsi aliuzija į pagonišką laidotuvių laužą.

Vilniaus, taip pat senosios Lietuvos sostinės Trakų sąsaja su mirties, tamsos, lyg tam tikro ciklo pabaigos, vaizdiniais, viena vertus, galėtų atrodyti kaip atsisveikinimas su istorine bei politine Vilniaus tradicija, netgi savotiškas jos atsisakymas. Praeitį apgaubusioje tamsoje neleidžiama išryškėti jokiems konkretiems daiktų kontūrams. Tačiau ši Vilniaus vaizduosena į teksto paviršių iškelia itin seną, ikiistorinį Vilniaus mito tekstą, kurį yra rekonstravęs Vladimiras Toporovas. Vilniaus kraštovaizdis ir su juo siejami išlikę senieji pasakojimai (legendos apie Šventaragį ir jo įsteigtą mirusiųjų deginimo ritualą, apie Vilniaus įkūrimą), Vilniaus, Neries ir Vilnios vardų semantika iškelia Vilnių, Vilniaus kraštovaizdį kaip mitinio gyvybės–mirties–gyvybės virsmo vietą, kaip gyvybės ir mirties misterijos erdvę ir topografi-

4 *Ibid.*, p. 112, eil. „Oi neverk, matušėle!“.
5 *Ibid.*, p. 200, eil. „Milžinų kapai“.

nį mito tekstą[6]. Atrodo, kad misterijos nuotaiką Maironis pagavo cituotoje „Oi neverk, matušėle!" eilutėje: „Saulė leidos raudona ant Vilniaus kapų [...]." Taigi ir Vilniaus apraudojimas suvoktinas kaip dvasinio apsivalymo ritualas, padedantis išgyventi gyvybės–mirties–gyvybės virsmą, anot Toporovo, šis ritualinis „atsigręžimas į chaosą ir mirtį paremia kosmoso elementų regeneraciją"[7]. Drauge lietuvių moderniajai poezijai sugrąžinamas lietuvių tradicijos mitinės pradžios matmuo ir jos šaltinis. Norint sujungti tai, kas istorijoje yra išsiskaidę, grįžtina prie visiems bendros pradžios. Maironio poezijoje šis įvairiomis formomis realizuojamas, skirtingus naujesnius palimpsesto sluoksnius ir jo paties kūrybinę energiją sujungiantis pra-tekstas yra mitas. Vilniaus mitas – t. y. Vilniaus kraštovaizdyje įrašytas mitas.

Vilniaus mitiškumą ir jo kraštovaizdžio misteriškumą Maironis, suprantama, buvo suvokęs dar iki mokslinių Vilniaus mito rekonstrukcijų; šį suvokimą skatino gausi mitologinės Vilniaus temos perdirbimo, peraiškinimo istoriniuose veikaluose tradicija (Tado Čackio, Mykolo Balinskio, Teodoro Narbuto, Kraševskio darbai)[8]. Maironis jau poemoje *Lietuva* Vilniaus peizažą pažymėjo pirmiausia mitologinių ar mitologinių-istorinių veikėjų, tokių kaip Šventaragis, Lizdeika, Gediminas, vardais. Vis dėlto įspūdingiau, kad Maironis junta gilųjį šio teksto lygmenį; iškelia ne tik pagonišką paviršinį Vilniaus ornamentą („Ugnis Šventragio čionai rusėjo. / Garbingų vyrų čia kaulai smilko"), bet ir gelminio archetipo generuojamą, nors iki galo nepasakytą,

[6] Interpretuodamas Vilniaus, Vilnios ir Neries toponimus kaip „pagrindinio mito" pėdsakus, mokslininkas rašo: „Be abejonės, mitologiniu požiūriu Vilniaus įkūrimas ir yra tas perėjimas nuo ano, svetimo pasaulio, prie šio, savo, kuris suponuoja du polius: *ner- ir *vel- 'apačia', 'chtoniškumas', 'mirtis' – *ner- ir *vel- 'gyvybinė galia', 'vaisingumas', 'turtas', 'didvyriškumas', 'valdžia'; mitologinės nomenklatūros lygmenyje šiems poliams atstovauja pabaisos (gyvatės, slibino) ir jo nugalėtojo, naujos Visatos (taip pat ir miesto) įkūrėjo, naujos tvarkos opozicija, kuriai esant, atsigręžimas į chaosą ir mirtį paremia kosmoso elementų regeneraciją: stirb und werde, Goethes žodžiais tariant" (Vladimir Toporov, *Baltų mitologijos ir ritualo tyrimai*: Rinktinė, sudarė Nikolai Mikhailov, Vilnius: Aidai, 2000, p. 88).

[7] *Ibid.*, p. 88.

[8] *Ibid.*, p. 41.

simbolį – žaibuojantį kryžių: „Ant Nerio upės Vilnius žaibuoja, / Bažnyčių kryžiais aukštai iššovęs“[9]. Į žaibuojančio kryžiaus simbolį Mickevičiaus poetinėje apysakoje *Konradas Valenrodas* ypatingą dėmesį atkreipė mitologas Gintaras Beresnevičius ir iškėlė Valenrodo paveikslo sąsajas su Perkūno figūra: „Jis [t. y. Valenrodas – *B. S.*] apibūdinamas besikryžiuojančių žaibų arba trenkiančios iš kryžiaus perkūnijos metaforomis. Kryžius su jo centre susikryžiavusiais žaibais ar du susikryžiavę žaibai yra Perkūno simbolis“[10]. Perkūnas ir jo atributas – ugnis (žaibas) yra centriniai „pagrindinio mito“, kurį rekonstravo Toporovas, analizuodamas senuosius pasakojimus ir Vilniaus kraštovaizdį, veikėjai, jie dalyvauja esminėse šio mito struktūrose, tokiose kaip Perkūnas–Velnias, ugnis–vanduo, gyvybė–mirtis. Atrodo, kad panašų į Mickevičiaus Valenrodą – dichotomišką epinį-mitologinį herojų – savo poetinėje vaizduotėje jaunas Maironis regėjo Vytautą; jo figūrą nusakė keista – pagoniškai krikščioniška Perkūno-Saliamono (Šventojo Rašto *Giesmių giesmės* citata) – vaizdinija: „Rūstybė buvo jo kaip Perkūno, / Meilė kaip smerčio kvėpims galinga!“[11] Vytautas poemoje pasirodo ir kaip būsimas literatūros personažas – Vilniaus mitas juntamas kaip būsimų literatūrinių siužetų branduolys. Nors Maironiui geriausiai sekėsi iš šio branduolio skleisti lyrinius, daug silpniau – epinius ar draminius siužetus, tačiau bet kuriuo atveju įspūdinga, kad pra-tekstą, besiilgimą „naują poezijos šaltinį“ žymintis simbolis tokia lengva ranka, lyg tarp kitko įrašytas jau pirmosiose jauno poeto sukurto Vilniaus peizažo eilutėse.

Vilniaus mito svarba Maironiui paaiškina ir tai, kodėl tokią išskirtinę vietą savo kūryboje jis teikė Mickevičiaus *Konrado Valenrodo* poemos fragmento – „Dainos“ vertimui („Vilija“). Platesniu mastu – kodėl šis Mickevičiaus tekstas buvo toks neįtikėtinai populiarus lietuvių literatūroje XIX a. pab. – XX a. pr. Moderniajai literatūrai kaip atramos reikia tradicijos, turinčios gelmės matmenį, kaip laiko ir patirties

9 Maironis, *Raštai*, t. 2: *Poemos*, knygą parengė, komentarus parašė Irena Slavinskaitė, Vilnius: Vaga, 1988, p. 331, *Lietuva*.

10 Gintaras Beresnevičius, „‘Konrado Valenrodo’ dvinarės struktūros“, in: *Darbai ir dienos*, t. 9 (18): *Adomo Mickevičiaus Lietuva*, Kaunas, 1999, p. 93.

11 Maironis, *Raštai*, t. 2, p. 340, *Lietuva*.

„santraukos". Mickevičiaus „Daina" yra tarsi tokios tradicijos metonimija, mažytis palimpsestas: ir Vilniaus mito teksto dalis (upių santakos motyvas), ir tautos likimo, ir modernaus individo subjektyvumo istorija. Maironio kūryba atskleidžia, jog tokia tradicija modernybei reikalinga kaip tam tikras literatūrinės, kultūrinės vaizduotės „genomas", kaip sutrauktų ir galimų įvairiopai išskleisti siužetų archyvas. Todėl upių santakos motyvas, figūruojantis Vilniaus mito tekste, tampa vidiniu ne vieno Maironio eilėraščio siužetu.

Kaip atskleidžia Toporovas, Vilniaus „reljefo ypatybės atvėrė realią galimybę 'pagrindinio' mito turinio schemą perkelti į topografijos kalbą, susieti su konkrečiais lokaliniais objektais. Būtent čia mitas naujai prabilo: reljefo elementai įgavo naują semantinę funkciją, o šių elementų visuma tapo savotišku mitologiniu tekstu"[12]. Kraštovaizdiniame Vilniaus mito tekste svarbiausias veikėjas yra Vilnia – srauni upė kalvų „kulisuose"[13]; jos santakoje su Nerimi esąs Šventaragio slėnis aktualizuoja žemumo lygmenį; su Perkūnu yra siejama aukštuma, kalnas[14]. Itin svarbu tai, kad, viena vertus, „Vilniaus reljefas išsamiausiai įkūnijo mito schemą", bet, kita vertus, ši schema buvo perkeliama į kitas vietas, „į vakarus nuo Vilniaus, dažnai iki pat jūros"[15]. Panašus erdvinis judrumas pastebimas ir šią mitologinę struktūrą eksploatuojančioje poezijoje: Maironio kūryboje kraštovaizdinė Vilniaus mito struktūra – kalnas, srauni upė, lėta gili upė – yra ne kartą perkeliama į kitą geografinę vietovę. Šį perkėlimą skatino ir Mickevičiaus „Daina", mitinės upių poros Vilnios–Neries struktūrą realizavusi Neries–Nemuno santakos prie Kauno vaizdiniu. Mitinės upių poros realizacija laikytinas toks atvejis kaip Maironio Nemunas ir Šešupė: „Kur bėga Šešupė, kur Nemunas teka [...]." Arba „Susimąstęs tamsus Nevėžis" ir

[12] Vladimir Toporov, *op. cit.*, p. 65.

[13] *Ibid.*, p. 87.

[14] „[...] Vilniaus siejimas su pagrindinio mito schema išplaukia iš miesto ir upės, pagal kurią miestas buvo pavadintas, vardo analizės ir iš ankstyvųjų istorinių mitologizuotų liudijimų. Šios schemos šerdį, žinoma, atspindi elementų Perkūn- (Taur-) (viršus, kalnas) ir Vel-n-, Vil-n- (apačia ir vanduo) priešprieša" (*Ibid.*, p. 85).

[15] *Ibid.*, p. 85.

„srauni Dubysa", kurios balsą ir šviesią – sraunumo – energiją yra perėmusios lietuvės „sesutės visos" eilėraštyje „Lietuva brangi". Tas pats prie Dubysos dainuojančių lietuvių merginų motyvas pakartotas eilėraštyje „Daina" (analogiškai Mickevičiaus „Dainoje" gretinama Vilija ir lietuvė):

Už Raseinių, ant Dubysos,
Teka saulė, teka;
Geltonplaukės puikios visos
Šneka ten, oi šneka.[16]

Mito perspektyvoje Maironio Dubysa ir Vilnia, Nevėžis ir Neris yra izomorfizmai. Todėl eilėraštyje „Lietuva brangi" poetinė Lietuvos panorama yra modeliuojama pagal kraštovaizdinį Vilniaus mito tekstą: jo struktūrą sudaro kalnai-kapai, srauni upė kalvų kulisuose, gili lėta upė. Upės – kaip kraštovaizdžio – sąmonės modusai, paviršiaus–gelmės, dainos–minties, emocinio atvirumo ir refleksyvaus uždarumo sankirta; kalnai (kapai) – kaip patirties sankaupa; mitinė šventybės, gyvybės–mirties–gyvybės virsmo paslaptis transformuojasi į modernią grožio pajautą:

Graži tu, mano brangi tėvyne,
Šalis, kur miega kapuos didvyriai:
Graži tu savo dangaus mėlyne!
Brangi: tiek vargo, kančių prityrei.

Kaip puikūs slėniai sraunos Dubysos,
Miškais lyg rūta kalnai žaliuoja;
O po tuos kalnus sesutės visos
Griaudžiai malonias dainas ringuoja.

Ten susimąstęs tamsus Nevėžis
Kaip juosta juosia žaliąsias pievas;
Banguoja, vagą giliai išrėžęs;
Jo gilią mintį težino Dievas.[17]

[16] Maironis, *Raštai*, t. 1, p. 121, „Daina [Už Reseinių, ant Dubysos...]".
[17] *Ibid.*, p. 108.

Vilniaus kraštovaizdis kaip mito tekstas nulemia visos Lietuvos kultūrinio kraštovaizdžio panoramą. Lietuva-Tėvynė yra izomorfiška Vilniaus kraštovaizdžiui. Eilėraštis yra suformuotas iš rankraštinės poemos *Lietuva* pradžios vaizdų, pirmą kartą publikuotas 1920 m. *Pavasario balsuose*: toks Vilniaus mito įtvirtinimas, grįžtant prie jaunystės teksto, gali būti suvokiamas ir kaip sąmoninga ar nesąmoninga, intuityvi reakcija į istorinį to meto kontekstą.

Mito siužeto struktūra gali realizuotis įvairiais figūratyviniais variantais. Maironio poetiniame tėvynės kraštovaizdyje Neries – gilios tamsios upės – funkciją kai kuriais atvejais atlieka ežero vaizdinys. Eilėraštyje „Trakų pilis" ežero gelmė paglemžia istorijos – gyvenimo – formas:

Kai vėjas pakyla ir drumzdžias vanduo,
Ir ežeras veržias platyn, –
Banga gena bangą, ir bokšto akmuo
Paplautas nuvirsta žemyn.
Taip griūva sienos, liūdnesnės kas dieną,
Griaudindamos jautrią širdį ne vieną.[18]

Judriosios, balsingos upės transfigūracija šiame eilėraštyje laikytinas kelias, kuris atveda į šią vietą keliautoją. Todėl eilėraštyje akivaizdesnė mitinio teksto režisuojama vidinė, keliautojo, stebėtojo – ritualo dalyvio – transformacija: istorijos akmuo, įkritęs į ežero gelmę, įkrenta ir į stebėtojo sąmonės gelmę, į paviršių sugrįžta ašara – emocine reakcija („Gaili ašarėlė beplovė skruostus / Ir mėlynas temdė akis!"[19]). Bet ašara jau yra atsakas, dar ne žodis, bet žodžio riba, perėjimas į iškalbingą, kalbantį vandenį. Subjektas patiria vidinę naktį – analogišką situaciją kaip eilėraštyje „Vilnius", kur naktis turi tiesioginių paros laiko semantinių motyvacijų. Tik pastarojo eilėraščio finale ryškesnis išgirstamo balso, išsklaidysiančio nakties tamsą, akcentas. Jis priartina kitą tradicijos palimpsesto sluoksnį, lenkiškojo Lietuvos romantizmo tekstą – Mickevičiaus eilėraštį „Akermano stepės" su

[18] *Ibid.*, p. 174.
[19] *Ibid.*, p. 174.

analogišku nakties garsų iš Lietuvos klausymosi motyvu; tačiau ten – „niekas nešaukia".

„Trakų pilis" yra eilėraštis apie mito–istorijos ritualą, vidines sąmonės iniciacijas, iš kurių formuojasi modernaus individo pasaulio suvokimas ir gimsta kūryba. Ypač dramatiškasis, tamsusis „Trakų pilies" (1892) pabaigos akcentas, – visa nyksta, ne viskas sugrįžta – inversiškas klasikos kultūriniam optimizmui – *Non omnis moriar*[20] – galimas dalykas, skatino ir savos kūrybos apmąstymą eilėraštyje „Išnyksiu kaip dūmas" (1895). Vilniaus mito tekstas iškelia ne tik virsmo ir regeneracijos, bet ir modernios estetinės savivokos temą – estetinis išgyvenimas telkiasi ties nesančiu objektu, estezė įsižiebia nesaties įtampoje: kaip Mickevičiaus *Pono Tado* invokacijoje tėvynė, tobulojo grožio forma, yra prarasta ([...] *kto cię stracił*[21]), Baranausko *Anykščių šilelio* estetinis objektas yra „prapuolęs". Grožio yra tiek, kiek jo atsigamina jo besiilginčio (Mickevičius), juo tikinčio (Baranauskas) asmens sąmonėje. Neatsitiktinai šiai figūratyvinei pra-teksto realizacijai Maironis pasitelkia senosios, buvusios, nebesančios sostinės kraštovaizdį. Žvelgiant pragmatiškai, Maironio gyvenamuoju metu tiek Vilniaus, tiek Trakų pilys buvo griūvančios, Vilniaus gal net labiau sugriuvusi, tačiau Maironio poezijoje griūva tik Trakų pilis, Vilniaus – atrodo, yra visa, tik pasislėpusi tamsoje: „Norėtum brangią išvysti pilį [...]." Nesaties patirtis – kuriančiojo išbandymas istorija Maironio poezijoje.

Ir pro „Trakų pilį" prasišviečia vėlyvesnis sluoksnis – Mickevičiaus egzotiškieji „Baladžių ir romansų" ežerai. Šiame cikle prie ežero, ežere nutinkančius nepaaiškinamus įvykius galima interpretuoti kaip kelionės į psichikos gelmę, susitikimo su gelminės psichologijos realijomis ir „gyventojais" simbolinius siužetus („Svitezis"). Maironio „Trakų pilies" ežeras – taip pat nebyli pasąmonės gelmė, paryjanti gyvenimo formas. Tik gelminis psichikos vanduo Maironio poezijos subjekto

20 Ne visas mirsiu (lot.); Horacijaus citata (III, 30, 6), tapusi klasikine poezijos tema.

21 Kas tavęs neteko (lenk.). Citata iš Adomo Mickevičiaus *Pono Tado* invokacijos: „Tėvyne Lietuva, mielesnė už sveikatą! / Kaip reik tave branginti, vien tik tas pamato, / Kas jau tavęs neteko" (Adomas Mickevičius, *Ponas Tadas*, vertė Justinas Marcinkevičius, Vilnius: Vaga, 1998, p. 21).

netraukia į keliones ir nuotykius – išties pavojingus, jis pavirsta į emocinį-fiziologinį vandenį – ašaras. Psichikos gelmei Maironio poezijoje neleidžiama nekontroliuojamai veržtis į tekstų paviršių; jos energija klasicistiškai sublimuojama kūrybiniais impulsais. Nesuvaldytos energijos liekana – ašaros, kaip žodžio galimybė. Dėl to Maironio poezija „ašaringa“ nemažiau nei, pvz., Mickevičiaus ankstyvoji kūryba – egzotiška ir sakmiška.

Ežero-upės kraštovaizdinis siužeto variantas itin savitai išsiskleidžia eilėraštyje „Vakaras (Ant ežero Keturių Kantonų)“. Ežeras čia, kaip ir „Trakų pily“, yra vartai į sąmonės – atsiminimų gelmę. Ritualinis-emocinis virsmas įvyksta tada, kai į siužetą įsitraukia antrasis kraštovaizdžio veikėjas – aktyvusis pradas, sraunioji upė:

Ten, kur Dubysa mėlyna juosta
Banguoja plati!..
Ko, ašarėle, ko tu per skruostą
Kaip perlas riedi?[22]

Anot Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės, šis eilėraštis jau yra moderniosios lyrikos „kūdikis“ todėl, kad čia poetinis ritualas su jo kraštovaizdiniu siužetu galutinai perkeliamas į vidinę – sąmonės – plotmę, atpalaiduojamas nuo išorinių duotybių, jas įveikia. Poetinė būsena, išgyventa „Vilniaus“, „Trakų pilies“ kraštovaizdyje, čia išsiskleidžia, mintyse „perkėlus“ gimtinės upę į Šveicariją. Tai – vidinis kraštovaizdis, kurį subjektas susikuria individualiai, nors ir veikiant tam tikrai gelminei programai (Alpės, Keturių kantonų ežeras, Dubysa izomorfiški Vilniaus kalvoms, Neriai, Vilniai). Eilėraščiuose „Vilnius“, „Trakų pilis“ emocinė būsena, pasirodančios ašaros interpretuotinos ir kaip gedėjimo veiksmas, atsisveikinimas su tam tikra istorine praeitimi. Tam, kad pradėtum, kad galėtum ištarti naują žodį ar, anot poeto, „poezijos naują pasemti šaltinį“[23] (plačiąja Maironio reikšmės lietuvių tautai prasme), reikia tinkamai atsisveikinti,

[22] Maironis, *Raštai*, t. 1, p. 186.
[23] Žr. eil. „Aš norėčiau prikelti“.

palydėti tai, kas mirę. Šiuose tekstuose atsisveikinama su istorine Lietuva. Eilėraštyje „Vakaras“ – anapus ribos perkeliama folklorinė Lietuva. Tai atsisveikinimas ir su ikimodernistine Lietuvos etnine kultūra. Atsisveikinama su tam tikru atsiminimų turiniu, tačiau išryškėja modernios epochos realija – subjekto sąmonės aktyvumas, pačios būsenos sodrumas:

Kiek atminimų-atsitikimų,
Gyvų kitados,
Vienas už kito brėško ir švito
Anapus ribos!

Tai, kas, pvz., eilėraštyje „Vilnius“ buvo subjekto išgyventa kaip vienas virsmas, vienas ritualinis žingsnis (naktis ir sąmonės–pasąmonės pariby – „pagiriais“ – balsai, aušrą skelbianti paukščių šneka), čia maksimaliai sutankėja: „Vienas už kito brėško (jei skaitytume žemaitiškai – kaip „temo“) ir švito [...].“ Atsisveikinimas su folklorine Lietuva, kuriančiojo subjekto vidinio išgyvenimo intensyvumas – tai vėlesnės kartos menininkų, neoromantikų kūrybos siužetas, poetinė „kanva“.

Dar norėčiau sustoti prie „Vilniaus“ kraštovaizdyje pasirodančių „pagirių“. Baranausko, Simono Daukanto kūryboje sureikšminta Lietuvos fizinio ir lietuvių tautos mentalinio kraštovaizdžio detalė – giria, miškas – Maironio poezijoje tampa sąmonės gelmės, pasąmonės vaizdiniu, panašiai kaip ir ežeras ar jūra. Į akis krenta unikali dvinarė metafora „uždanga-giria“ („Šalin, dūsavimai“), žyminti laiko (ateities) gelmę. Šioje metaforoje transformuojamas ir Daukanto *Būdo* „neišžengiamų girių“, kaip istorijos pradžios, pirminės materijos, iš kurios susikuria lietuvių kultūros kosmosas, vaizdinys. Tik Maironio poetiniame Lietuvos kraštovaizdyje giria yra labiau atribota nuo miesto; miestiškoji, konkrečiai – Vilniaus kraštovaizdinė forma (gamtinė, mitinė, ne urbanistinė!) yra gyvybingesnė. Maironio pirmtakų kūryboje miškas, giria buvo sinkretiškai absorbavę miesto formas. Baranausko *Anykščių šilelio* miškas yra tarsi „miesto išgriuvus pūstynė“, Daukanto *Būde senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių* pirmapradė giria yra

ir pilis, miesto gemalas, pradmuo[24]; čia išgriuvę „perkaršę medžiai", „mirkdami vandeny į plieną pavirtę"[25]. Daukanto lietuvių kultūros vizija tarsi remiasi Vilniaus mito tekste glūdinčia medžio–geležies (medžioklės, Gedimino sapno, geležinio vilko) simboline logika – formų perėjimo, virsmo kryptimi. Šį pirminį lietuvių gamtos–kultūros sinkretiškumą tiksliai užfiksavo Mickevičius *Pono Tado* IV dalyje, kur Vilnius iškeliamas iš girių; geležies–medžio (miško) dichotomija įvardijama kaip būtinoji Lietuvos reikmė, pirminė būties forma, gyvybės matrica, panašiai kaip ir žaibuojantis kryžius. Tai tarsi patvirtina ryški aliteracija tekste *żelaza i lasów: Sen myśliwski nam odkrył tajnie przyszłych czasów, / Że Litwie trzeba zawsze żelaza i lasów*[26]. Maironio poezijoje Vilnius akcentuotas kaip aktyvus, epinis pasaulėvaizdžio pradas, jis yra tas lygmuo, iš kurio, kaip matėme, gali formuotis moderni individo pasaulėvoka – tai yra tam tikras sąmonės centras, kuriame vyksta svarbiausi individo savivokos įvykiai.

Šie individo vidujybės įvykiai apima ir asmeninę, ir bendruomeninę plotmę. Pastarosios linkmės pra-teksto variacija šmėkšteli eilėraštyje „Daina (Už Reseinių, ant Dubysos...)", 1895). Tekstas jau pačiu pavadinimu modeliuojamas kaip Mickevičiaus „Dainos" – „Vilijos" variantas. Jis iškelia upių santakos – susitikimo–išsiskyrimo – temą kaip bendrojo mitinio gyvybės–mirties–gyvybės virsmo, užkoduoto Neries hidronimo semantikoje, interpretaciją. Nors Maironio tekste tiesiogiai nepasirodo upių santakos motyvas, bet, kaip minėta, Dubysa poetiniame kraštovaizdyje gali perimti Vilnios (taigi ir Mickevičiaus Vilijos) vaidmenį. Be to, Dubysos ir Nemuno santaka yra iškelta į teksto paviršių tais pat metais publikuotos poemos *Tarp skausmų į garbę* ketvirtoje giesmėje; čia Dubysa–Nemunas visiškai atitinka Mickevičiaus Nerį–Nemuną: „Dubysa jau myli [...] bet tolimą vyrą: / Jai Nemunas amžiais

[24] „Todėl senieji kalnėnai ir žemaičiai, apsikapėję savo giriose ir versmėse it pilyse, ilgus amžius laimingai gyveno, liuosybe savo bočių džiaugdamos ir vieną dievą pasaulio Perkūną garbindami" (Simonas Daukantas, *Raštai*, t. 1, (ser. *Lituanistinė biblioteka*, 16), Vilnius: Vaga, 1976, p. 428).

[25] *Ibid.*, p. 423.

[26] Adam Mickiewicz, *Dzieła*, t. 4, Warszawa: Czytelnik, 1955, p. 103. Pažodžiui: „Medžioklės sapnas mums atvėrė būsimų laikų slėpinį, / Kad Lietuvai visuomet reikės geležies ir girių."

brangus"[27]. Maironio „Daina" savitai išplėtoja tam tikrą Maironiui ir Mickevičiui bendrą siužeto geną, susijusį su savasties–svetimybės, savos–svetimos žemės patirtimi.

Į akis krenta tai, kad Maironio „Dainos" siužete ne tik pridengtas upių santakos motyvas, bet atidėta ir susitikimo–išsiskyrimo drama. „Geltonplaukės" merginos atrodo tarsi kolektyvinis *Konrado Valenrodo* jaunos Aldonos, dar nesutikusios Alfo-Valenrodo, atitikmuo; pastarąjį ypač pagrįstų dangaus motyvas, aukštybės trauka:

Aukštą dangų pamylėjo,
Blaivią jo skaistybę;
Sau akis užsižavėjo mėlyna gilybe.

Mickevičiaus poetinėje apysakoje Aldona išgyvena aukštybės, dangaus trauką kaip pirmąją savo būsimo likimo, lemtingo susitikimo, išėjimo iš namų ir likimo virsmo nuojautą. Maironio tekste pabrėžiamas lietuvių merginų sėslumas, buvimas savoje žemėje – išaukštintas, išgražintas iki antikinio idealaus skulptūriškumo formų:

Akys blaivios, gelsvos kasos,
Širdys, oi, nešaltos,
Aukštas ūgis, kojos basos,
Nuo rasų taip baltos.

Tačiau kad ir transformuota, inversiškai pakreipta (merginos lieka savoje žemėje, neiškeliauja su „tolimu vyru"), vis dėlto siužeto logika išlieka ta pati: ir likusios savoje žemėje lietuvės merginos yra „be vilties našlelės". Svetimumo, sutrikdžiusio namų idilę, svetimos žemės, paglemžiančios savuosius, motyvas vis tiek lieka įrašytas tekste; tik pabrėžtas tarsi kitas bendrojo mitinio siužeto elementas: *Konrado Valenrodo* Aldonos mylimasis yra tas, kuris grįžta iš svetimos žemės jau pasikeitęs, kitas, galintis imtis politinės misijos. Maironio „Dainos" siužetas sustabdytas, o gal lieka įstrigęs ties grįžimo–grįžimo negalimybės momentu:

[27] Maironis, *Raštai*, t. 2, p. 370, *Tarp skausmų į garbę*, IV.

Daugel žūva, daugel pūva,
Kas apverks jų dalį?
Už Uralo, žemės galo:
Ne po savo šalį!

Uralo vietovardį galima perskaityti ir kaip turintį tiesioginių XIX a. politinių tremties, represijų implikacijų. Politinės linijos svarbą paryškina ir dainos „Birutė" inkrustacija: merginos dainuoja istorinę dainą, iškeliančią lietuvių tautos politinės genealogijos – organiškos tąsos – momentą. Kartu su šia daina jos aprauda neišsipildysiančias prasitęsimo (ir politinio, LDK linijos), palikuonių, kito likimo galimybes. Silvestro Valiūno „Birutėje" Kęstučio ir Birutės susitikimas – kaip ir Mickevičiaus „Dainoje" – taip pat yra kitokybių jungtis, pažeidžianti tvarką – bendruomeninį tabu, tačiau tuo pažeidimu sukurianti naujas tvarkos galimybes. Mickevičiaus tekste labiau išryškinta lemtingo susitikimo individuali kaina, kuri sumokama už naują patirtį: *I ty utoniesz w zapomnienia fali, / Ale smutniejsza, ale sama jedna* („Plaus užmiršties tave vandenys gilūs / Dar graudingiau, nes viena tu išnyksi"[28]). Maironio „Daina" yra neišsipildymo drama – nepilno, nebaigto siužeto. Apraudamas mirusysis, tačiau nėra jo kūno. Kai mirtis neturi tikrumo, ji netampa ir gyvybės slenksčiu. Tad jei čia „Uralą" suvoksime ne tik kaip XIX a. politinę realiją, bet ir kaip apskritai svetimybės riboženklį, anapus šios ribos liktų ir visi nutautėję, emigravę, pasirinkę kitas, su gimtąja žeme nesusijusias politines tapatybes. Visus tuos, kurie negali sutapti su kraštovaizdžiu, jame įsikūnyti, mirę persikūnyti. Kultūros erdvės logika yra visiškai kita: Lietuvoje gali stūksoti Uralas, kaip ir Šveicarijoje tekėti Dubysa. Todėl siužetas baigiamas esminiu klausimu: „Kas apverks jų dalį?" Vėl grįžtama, kaip ir eilėraštyje „Vilnius", į raudos situaciją, nors tekstas pradėtas itin šviesiu, ryškiu vaizdu.

Šią interpretacijos linkmę motyvuotų poema *Tarp skausmų į garbę*, minėtoji ketvirta giesmė, kurioje varijuojama ir Mickevičiaus „Vilija", ir savosios „Dainos" siužetas. Čia išėjimo iš tėvynės geografija ir

[28] Adomas Mickevičius, *Konradas Valenrodas*, vertė Vincas Mykolaitis-Putinas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 36–37.

priežastys detalizuotos – tai ir XIX a. pabaigai būdinga ekonominė bei kultūrinė emigracija:

Kur Temza, Laba, Niagara plačioji,
Ten skursta lietuviai keliais!
Kur Varšuvos miestas, Maskva tolimoji,
Ten žudo juos mokslais tamsiais!

Poemoje viena „sėsliųjų“, prie Dubysos dainuojančių merginų yra „Vilaitučė“, pagrindinio veikėjo Juozo sesuo, kurios balsą pagal utopišką Maironio interpretaciją išgirdo vienas tų, esančių už simbolinės Uralo ribos – šiuo atveju iš už kito kalbinio-socialinio slenksčio – ponų luomui priklausąs Motiejus Goštautas. Tai tarsi valingas Maironio atsakymas Mickevičiaus „Akermano stepėms“: girdėkite, šaukia.

Jei poemoje Maironis kuria socialinę utopiją, tai eilėraščiu „Daina“ siūlo kultūrinį ritualą, steigiantį adekvatų santykį su itin skausminga istorine ir politine tikrove. Likusieji „už Uralo, žemės galo“ neturi būti pamirštami, bet apraudami, su jais turi būti tinkamai atsisveikinta. Kad gyvenimas, nors ir nusekęs, nesustotų, „eitų ratu“ – toks ankstesnis eilėraščio „Uosis ir žmogus“ pavadinimo variantas:

Iš kamieno tiesaus
Dročiai karstui išpjaus
Lentų, nes tėvai susenėjo;
O viršūnę tašys:
Vygė bus ir lopšys,
Nes kūdikis klykti pradėjo.[29]

Todėl toks išdidintas „Dainoje“ yra moterų paveikslas. Panašiai kaip Mickevičiaus *Gražinoje* – kai vyriškoji kultūros pasaulio dalis įstringa, susipainioja, aktualizuojamas moteriškasis pradas. Netgi išorinis Gražinos ir Maironio „geltonplaukių“ vaizdas panašus estetiniu patosu. Atrodo, kad tai tas pats tėvynės gražumo variantas kaip eilėraštyje „Lietuva brangi“, turinčiame tą patį mitinį genetinį pradą.

[29] Maironis, *Raštai*, t. 1, p. 79.

Grožis atitinka tai, kas mitologinėje sąmonėje figūruoja kaip gyvybingumas. Šią dichotomiją vėlgi užfiksavo Mickevičius *Pono Tado* invokacijoje neprilygstama tėvynės kaip sveikatos ir grožio išplėstine metafora. Jos poliai susisiekia, tačiau perėjimas tarp jų yra dramatiškas – praradimas. Kas slypi tame pertrūkyje, kokia yra tos grožio patirties kaina – šiek tiek Mickevičiaus užsiminta poemos „Epiloge": „liūčių ir perkūnijos sūkuriai", „šviežiai pralietas kraujas", „ašaromis paplūdusi Lenkija". Ar Maironio eilėraščio merginos tokios gražios ne todėl, kad kažkam jos yra prarastos? Gal Maironis čia bando modeliuoti žvilgsnį iš už „Uralo", kaip Mickevičius – nuo „Paryžiaus grindinio"?

Maironio eilėraštyje moterims paliekamas tradicinis vaidmuo: apraudoti mirusiuosius. Tam tikrą įtrūkį pažymi tai, kad raudoti turi jaunos merginos, „laistydamos rūtą": raudoti augindamos, marinti, užuot gimdžiusios, gedėti, būdamos našios jaunystės. Vis dėlto rauda yra dvasinis veiksmas, pratęsiantis nutrūkusį siužetą, perauginantis jį į kitą kokybę. Per kančią atrandami vidiniai tąsos resursai: eilėraštyje „Mano gimtinė" rauda padeda aptikti vidinę „geležį" (tai jau epinio aktyvumo žymuo), suvokti, kas rūdija:

O tos dūmos vargdieninės
Griaužia kai kada,
Tarsi rūdys geležinės
Amžina žaizda.[30]

Suvokti žaizdą, norint sukurti naują tvarką ar atkurti pažeistą. Net jei ta žaizda išgyvenama pasyviai, nežiniomis, per moteriškąją liniją – „Ten močiutė užlingavo raudomis mane, / Į krūtinę skausmą savo / liejo nežinia" (*Konrado Valenrodo* herojus griauna savo ir mylimosios gyvenimus, kad atstatytų tam tikrą aukštesnio lygmens tvarką).

Stabtelkime prie teksto tekste – „Dainoje" inkrustuotos „Birutės". Maironis nestilizavo tikrų ar tariamai archajinių tekstų, tačiau kelis jų – būtent antrinės poetinės autorystės iš pirmos XIX a. pusės – įtraukė į savo poetinį pasaulėvaizdį kaip pastovius orientyrus. Tai

[30] *Ibid.*, p. 64.

tekstų pavadinimai-simboliai: „Birutė", „Kęstučio žirgas" (eilėraščiuose „Tėvynės dainos", „Kur bėga Šešupė"). Abu tekstai – Valiūno „Birutė" ir Mickevičiaus „Kęstučio žirgas" – populiaraus XIX a. pradžioje literatūros žanro, gyvavusio klasicistinės ir ankstyvosios romantinės stilistikos paribyje – istorinės dainos ar istorinės giesmės – pavyzdžiai. Šie vardai-simboliai, įrašyti į Maironio eilėraščius, veikia kaip tradicijos jungtys, atminties gelmės „zondai". Jie suteikia plačią istorinę-epinę perspektyvą, kurios Maironis specialiai nerekonstruoja, tačiau palieka šiems vardams skleisti savo simbolinę energiją, tam tikrą prasminę aurą. Maironio kūryboje šie tekstai funkcionuoja kaip dainos – iš istorijos tikimasi emocinio sugestyvumo ir kuriamas patiklumo santykis su ja. Atsisakoma paviršinio epizavimo, ištęsto „gavendos" tipo pasakojimo, būdingo XIX a. vidurio lenkiškajai poezijai, kai kuriems Maironio amžininkų poetų istorinės tematikos eilėraščiams (pvz., Silvestro Gimžausko, Prano Vaičaičio). Tradicijos verbalizavimas, galima manyti, paliekamas kitiems diskursams (ir pats Maironis yra parašęs Lietuvos istorijos konspektą *Apsakymai apie Lietuvos praeigą*, kuris buvo išspausdintas 1891 m.). Maironio palimpsesto kūrybinis principas – kurti emocinį santykį su praeitimi, tradicijos tekstą sodrinant simboline energija, o ne figūratyviai plečiant. Galima manyti, kad ir dėl to Maironis yra vieno eilėraščių rinkinio autorius.

Poemoje *Tarp skausmų į garbę* varijuojant „Dainos" siužetą neįvykusio susitikimo kaltininkai įvardyti lietuviai vyrai:

Lietuvės neieško kaip vilnys Dubysos
Sau meilės už girių, kalnų;
Bet širdį ir meilę atranda ne visos,
Nes bėga lietuviai nuo jų![31]

Maironis yra parašęs ir dar vieną pirminio mitinio siužeto realizaciją iš moteriškosios perspektyvos – tai eilėraštis „Mergaitė". Susitikimas ir šiame tekste lieka nepilnas, tarsi iki galo neįvykęs, tačiau nedramatiškas, lyg koketiškas – jo vengia kaip tik moteriškoji veikėja. Susitikimo kraštovaizdinė scenerija apima būtinuosius mitinės struktūros

[31] Maironis, *Raštai*, t. 2, p. 370, *Tarp skausmų į garbę*, IV.

dėmenis: kalnus, sraunią, banguojančią upę, gelmės matmenį išreiškiančią girią (kaip minėta, Maironio kraštovaizdyje giria priklauso tai pačiai gelmės vaizdinių linijai kaip ežeras, gili tamsi upė, jūra):

Banguoja ir mainos tarp kalnų žalių
Upelis nuo margo dangaus;
Stebėsiuos, gėrėsiuosi vilnių blaivių
Ir savo vainiko gražaus.

Sučilbo-pragydo tarp girių saldžiai
Paukštelių byla įvairi;
Dainuosiu-ringuosiu po girią skardžiai
Ir aš, karalienė graži.[32]

Mergaitė slepiasi, išgirdusi, kad „bernužis atjoja giria", tačiau kaip tik su ja susiejamas ugnies, aktyvaus prado, staigios metamorfozės pradmens motyvas: „žaibu-akimi / Pažvelgsiu tiktai paslapčia." Neatsitiktinai moteriškas personažas parodomas kaip turįs esminės potencijos – dar kartą maironiškasis moters vaizdinys iškyla tarsi „Gražinos" atitikmuo; lietuvių kultūra savu ruožtu interpretuojama kaip turinti galių atsinaujinti iš moteriškosios linijos (plg. *Konrade Valenrode* žaibas trenkia iš Alfo-Valenrodo kryžiaus).

Jei šį eilėraštį skaitysime kaip tam tikrą bendresnės prasmės šifrą (ypač dėl to, kad jis turi mito geną), galėtume interpretuoti jį kaip siužetą apie kolektyvinėje pasąmonėje (girioje) slypinčias, į sąmonės ir valios paviršių neiškeliamas, užspaustas kultūros galias ir energijas. Moteriškasis pradas yra galingas – „žaibuojantis", bet nedrąsus, besislepiantis. Mergaitė – tam tikras kolektyvinės pasąmonės simbolinis personažas – lieka savo žydinčiame slėnyje, tačiau, prasilenkusi su „tolimu vyru", neišėjusi į „laukines platybes" (prisiminkime „Viliją"), lieka infantili, užsižaidusi „karalienė graži". Pagal mitinę logiką šiai idilei trūksta kraujo, pažeidimo – kad galėtų transformuotis, – gimdyti.

Kraujo motyvas į tą patį siužetą yra įrašytas eilėraštyje „Augo putinas". Čia taip pat pasirodo Dubysa, neatsiejama nuo merginų,

[32] Maironis, *Raštai*, t. 1, p. 82, eil. „Mergaitė".

įvaizdintų žiedais, gėlėmis; jos savo aukštumu, balsais primena „Dainos“ („Už Reseinių, ant Dubysos...“) veikėjas:

Daug mergaičių pakrančiais Dubysos
Kaip lelijų baltų ir aukštų;
Žydi veidu kaip putinas visos;
Gražesnių neišgirsi balsų.[33]

Tačiau čia upių santakos siužetas savitai kontaminuojamas su dar vienu mitologiniu tekstu – „Eglės“ pasakos užuomina (pieno–kraujo motyvas). Pirmiau nei upė eilėraštyje iškeliamas augalas – putinas, įvaizdinantis baltumo–raudonumo (kraujo), paviršiaus–gelmės, veido–širdies metamorfozės linijas:

Augo putinas, augo, žaliavo;
Skleidė žiedus prieš saulę baltai;
Kai mergaitės aplinkui dainavo,
Sirpo uogos kaip kraujo lašai.[34]

Putino uogų kraujas kitoje strofoje įgauna metaforinį atitikmenį – jis yra ir širdies ugnis. Ugnis ir kraujas – dvilypė putino uogų semantika anksčiau nagrinėtų Maironio eilėraščių kontekste gali būti suvokiama kaip įvykusio susitikimo užuomina, – savo tikslą pasiekusio ugnies išlydžio, pažeidimo, kuriančio naujos tvarkos galimybes, implikacijos. Eilėraštyje putino uogų (ne žiedų) šakelė turi būti prisegama „prie širdies – / atminties“:

Kam gi putinas teks?
Kas prisegs?
Raudonasis kam širdį uždegs?

Šis simbolinis segimo judesys visiškai atitinka mitologinį Aldonos ir Valenrodo įsimylėjimo vaizdinį poemoje *Konradas Valenrodas* –

[33] *Ibid.*, p. 80.
[34] *Ibid.*, p. 80.

trenkiantį žaibą. Maironis šį virsmą modeliuoja labiau kaip natūralų, neišvengiamą – jį įvaizdija augalas: to paties putino yra ir balti žiedai, ir raudonos uogos. Vis dėlto kiekviena virsmo situacija yra rizikinga, todėl eilėraščio siužetas baigiamas perspėjimu – panašiai kaip ir Mickevičiaus „Dainoje", tik kiek daugiau didaktiniu:

Oi, dabokite širdį, sesytės,
Kai nešioste žalius vainikus!
Vienas žodis, į širdį įkritęs,
Sužavės nekalčiausius sapnus.

Kam šilkų melagystė, –
Jums brangesnė mergystė;
Tegul jums pavydės
Tos garbės
Putinai, kai prieš saulę žydės.

Šį perspėjimą galima būtų interpretuoti kaip persergėjimą apie melagingą žodį, melagingą pašaukimą – gundymą (viena iš „žavėjimo" reikšmių). Taigi įspėjama apie situaciją, analogišką „Eglės" pasakai, kurioje broliai melagingai šaukia Žilviną. Metafora „šilkų melagystė" primena eilėraščio „Taip niekas tavęs nemylės" profaniškosios ir sakraliosios meilės nuosaką:

Tau puikūs pečių neapsupo šilkai,
Tu proto netemdai gražybe, –
O tu tik viena širdies raktą radai
Skaisčia savo skausmo gilybe![35]

Eilėraščio pabaigos didaktika išsklaido dramatinę meilės iniciacijos įtampą: Maironis nesileidžia į jos komplikacijas. Tokio tipo – nudramatintų eilėraščių – yra Maironio kūryboje, pavyzdžiui, „Draugo liūdesys". Tačiau šiuo atveju svarbu, kad eilėraštis „Augo putinas", turintis stiprią, mitologinės genetikos pradžią panašiai kaip ir „Daina

[35] *Ibid.*, p. 51.

(Už Reseinių, ant Dubysos...)", gali būti gretinamas su debiutine Maironio poema *Tarp skausmų į garbę* (abu tekstai publikuoti tais pačiais 1895-aisiais). Meilės iniciacija eilėraštyje „Augo putinas" individualizuoja asmenis, išskiria merginą iš bevardžio būrio (vaikinas, beje, neįgauna vardo, o jį turi); individualizuoti veikėjai gali tapti epinio pasakojimo herojais. Eilėraščio veikėjų vardai yra tokie patys kaip pagrindinės poemos poros: Juozas ir Marytė (poemoje vartojama bajoriška vardo forma – Marinė; neabejotina, kad šis vardas „turi minty" ir Mickevičiaus Marilės, jų biografinės legendos atšvaitą). Poemoje susitikimo mitologema išsiskleidžia epine intriga – veikėjų meilės trikampiu: Juozas, Marinė, Jadvyga – pastaroji atstovauja netikros meilės, „šilkų melagystės" poliui. Tikroji meilė, perkeitusi poemos veikėjus, juos išskiria „žemėje", bet atveria ir sujungia jų kūrybines galias.

Šia linkme mitologinis pra-tekstas realizuotas ir vadinamojoje individualiojoje Maironio lyrikoje. Eilėraščio „J. St."[36] vidinis siužetas atliepia Mickevičiaus „Dainoje" ir bendriau – poetinėje apysakoje *Konradas Valenrodas* išskleistos asmeninės istorijos, Aldonos likimo, kontūrą. Tai lemtingo susitikimo, išardžiusio pirminę paprastą laimę, motyvas, perėjimas į kitą būseną per savotišką mirtį kaip moteriškosios iniciacijos slenkstį. Mickevičiaus „Dainoje" Nemunas Nerį iš žydinčio namų slėnio nuneša į „laukines platybes", lietuvė Aldona užsidaro atsiskyrėlės bokšte; Maironio eilėraščio „gražios sesutės" veidas praranda gyvybę, tampa panašus į antkapinę statulą – „veido marmuras išbalęs". Kartu ji tampa jau ir nežmogiška lunarine būtybe, mūza, panašia į keleriais metais anksčiau parašyto eilėraščio „Poezija" heroję, kurios „Skruostai kaip marmuras išbalę"[37]. Tai savitas romantinis-misterinis meilės dramos motyvas – susitikimas, kuris yra ir išsiskyrimas-mirtis, suvedantis herojus kitoje, metafizinėje plotmėje (Mickevičiaus poemoje herojai tiki, kad „susijungs vėlei, tik ne žemėje" – *Złączym się znowu – ale nie na ziemi*)[38]. Šis motyvas išsakomas Maironio eilėraščio pabaigoje:

[36] *Ibid.*, p. 75.
[37] *Ibid.*, p. 54.
[38] Adomas Mickevičius, *Konradas Valenrodas*, p. 16.

Širdis man verkia: tavo sielą
Suprasti vienas aš galiu;
Bet skirta eit man, mano miela,
Kitu gyvenimo keliu.

Taigi eilėraštyje „J. St." „graži sesutė" atveda subjektą į tą pačią „Poezijos" „užburtą šalį" – „Kur takas ašaromis byra, / Kuriuo retai kas eiti gali", tačiau ten atsiveria ir „gražybių paslaptys", ausis „dainomis prisipildo". Mito kelias prie kūrybos šaltinio.

Daugybinės mito teksto variacijos Maironio poezijoje palimpsestiškai susieja skirtingus tradicijos klodus (Vilniaus mito ir XIX a. klasicizmo bei romantizmo sluoksnius), neleidžia jiems vienam nuo kito atitrūkti, išsiskaidyti. Kartu Maironio poezijos tikslą – konsoliduoti tradiciją – išryškina tai, kad savo poezijoje atkurdamas, įprasmindamas santykį su istorine praeitimi Maironis vengė restauracijos – paviršinio dekoratyvumo, kuris buvo itin būdingas antrosios bangos lenkiškajam Lietuvos poetiniam romantizmui (Kraševskio, Sirokomlės kūrybai). Dekoratyvus istoriškumas, pseudomitologinis dekoras minėtų autorių poezijoje žymi veikiau muziejinį santykį su lietuvių kultūra, stokojantį gyvybinio potencialo, sąsajų su aktualiu tautos (klausimas – kokios tautos?) gyvenimu ir ateities perspektyvomis. Pavyzdžiui, XIX a. vidury lietuvių istorinės tradicijos mirties ir jos atsinaujinimo virsmą – „kapų ir lopšio giesmę" – Kraševskis siekė įprasminti ištisa daugiau nei 1000 p. poetine trilogija *Anafielas*, tačiau šiame kūriny autoriui nepavyko autentiškai susieti vaizduojamo tradicijos ciklo pabaigos ir pradžios – t. y. praeičiai atverti ateities perspektyvos, kad istorija iš paviršinio dekoro taptų žmogaus egzistencijos gelmės matmeniu. Tegul ir nedetalizuojamu, tačiau veikiančiu gyvenamajame pasaulyje kaip prasmės „rezervas", gyvenimo orientyrų, kūrybos siužetų šaltinis. Kaip tik taip praeitis figūruoja Maironio poezijoje.

Maironis sukūrė lietuvių poetinę kalbą, pajėgią užmegzti kūrybišką dialogą su tradicija; jo poezijoje sukurta tam tikra tos tradicijos vienalaikė struktūra, kūrybos laukas, kultūrinis „kraštovaizdis". Iš esmės Maironio kūrybinį principą galima apibrėžti modernaus neoklasiko Thomo Stearnso Elioto straipsnio „Tradicija ir individualus talentas"

terminais. Arba, kaip teigiama modernizmo literatūros teoretikų, jei modernizmo meno pakraipas galima išskirti pagal jų santykį su tradicija, tai Maironis savo poezijoje sukūrė kaip tik tokią stabilią, nefragmentišką tradicijos struktūrą. Tokia konsoliduota tradicija modernistai galėjo remtis, ją neigti ir t. t.

Kita vertus, tai, kad Maironio poezija turi tokį stiprų, nors anaiptol nepaviršinį, neiškart įžvelgiamą mitinį pradą, bent iš dalies paaiškina Maironio vaidmenį lietuvių kultūros istorijai, jo simbolinės figūros funkcionavimą XX a. lietuvių kultūrinėje atmintyje.

Apie straipsnių autorius

Aistis Jonas (tikr. Jonas Aleksandravičius, 1904–1973) – poetas neoromantikas, vienas lietuvių eseistikos pradininkų. XX a. 3–4 deš. buvo vienas populiariausių lietuvių poetų.
1927–1932 m. studijavo lituanistiką Lietuvos universitete (nuo 1930 m. – Vytauto Didžiojo universitetas (VDU), vėliau Grenoblio universitete apgynė daktaro disertaciją. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, į Lietuvą nebegrįžo. Dirbo Paryžiaus nacionalinėje bibliotekoje, vėliau Kongreso bibliotekoje Vašingtone.

Brazaitis-Ambrazevičius Juozas (1903–1974) – literatūros tyrinėtojas, kritikas, politinis veikėjas, antisovietinio bei antinacistinio judėjimo dalyvis. 1922–1927 m. Lietuvos universitete studijavo lituanistiką (vėliau jame dėstė), po to žinias gilino Bonos universitete. Vienas iš tarpukarinės lietuvių literatūros teorijos, literatūros istorijos bei kritikos kūrėjų, vadovėlių bei mokymo priemonių autorius, lietuvių rašytojų knygų rengėjas. Geriausiai žinomas dėl prieštaringai vertinamo vadovavimo 1941 m. Lietuvos laikinajai Vyriausybei.
Nemažai dėmesio skyrė Maironiui: rengė *Pavasario balsų* leidimus, rašė straipsnius maironianos temomis, rengė Maironiui skirtą studiją, kuri pradingo Antrojo pasaulinio karo metu.

Daujotytė Viktorija (g. 1945) – literatūros mokslininkė, kritikė, poetė.
1968 m. Vilniaus universitete (VU; tuomet vadintas Vilniaus valstybiniu Vinco Kapsuko universitetu) baigė lituanistikos studijas, ilgametė VU Lietuvių literatūros katedros darbuotoja (kurį laiką ir katedros vedėja). Daugybės knygų ir straipsnių autorė, viena žymiausių ir populiariausių dabartinio literatūros mokslo lauko figūrų. Savo tekstuose daugiausia dėmesio skiria lyrikai ir jos problemoms. Yra išleidusi poezijos knygų.

Dambrauskas Aleksandras žr. *Jakštas Adomas*

Dobilas žr. *Lindė-Dobilas Julijonas*

Geda Sigitas (1943–2008) – poetas, dramaturgas, vertėjas, kritikas, eseistas.
1966 m. baigė lituanistikos studijas VU, dirbo įvairių leidinių redakcijose. Viena svarbiųjų XX a. II p. lietuvių literatūros figūrų – jo kūrybos branduolį sudaro poetiniai tekstai, tačiau nemažai reiškėsi ir kaip kritikas bei eseistas. Pasižymėjo ir kaip vaikų literatūros autorius.

Jakštas Adomas (tikr. Aleksandras Dambrauskas, 1860–1938) – įvairialypė Lietuvos kultūros figūra: nors rašė ir eilėraščius, tačiau daugiau reiškėsi kaip kritikas, publicistas, filosofas, matematikas, teologas, redaktorius. Lietuvių katalikų mokslo akademijos bei Esperantininkų sąjungos steigėjas.
Sankt Peterburge studijavo matematiką, tačiau vėliau perėjo į Žemaičių (Telšių) kunigų seminariją, po to baigė ir Imperatoriškąją Romos katalikų dvasinę akademiją Sankt Peterburge; po studijų buvo seminarijos ir akademijos dėstytojas. 1889 m. 5 metams buvo ištremtas.
Jakštas vadinamas pirmuoju normatyvinės lietuvių kritikos kūrėju. Iš kritikų Jakštą galima išskirti kaip bene artimiausią Maironio bendražygį – jis ne tik recenzavo Maironio tekstus, bet ir polemizavo su jo kritikais bei modernistinėmis tendencijomis lietuvių mene.

Jurgutienė Aušra (g. 1956) – literatūros mokslininkė.
1979 m. baigė lituanistikos studijas VU. Dirba mokslinį bei pedagoginį darbą, pagrindinė interesų sritis – literatūros teorija.

Jurkūnas-Raganius Aleksas (1923–1953) – partizanas.
Studijavo stomatologiją, 1944 m. mėgino trauktis į Vakarus, tačiau liko Lietuvoje, partizanavo, buvo paskutiniu Vakarų srities štabo viršininku. 1953 m. likviduojant paskutinį Vakarų srities štabą, žuvo kartu su žmona Elena Jurkūniene-Balanda bei vienu iš Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio vadų, „Vyčių" sąjungos įkūrėju Antanu Bakšiu-Germantu.

Kavolis Vytautas (1930–1996) – sociologas, kultūrologas.
1944 m. su tėvais pasitraukė į Vakarus. Studijavo sociologiją Viskonsino ir

Čikagos universitetuose bei sociologiją ir antropologiją Harvardo universitete. Ilgametis Dickinsono kolegijos dėstytojas. Daugelio (daugiausia anglakalbių) mokslinių knygų bei straipsnių (nagrinėjančių sociologijos, civilizacijų studijų, kultūros sociologijos ir psichologijos etc. klausimus) autorius. Lietuviškai rašytose studijose svarstė lietuvių kultūros raidos klausimus.
Aktyvi ir ryški išeivijos kultūros figūra, įtakingas Nepriklausomybę atgavusios Lietuvos intelektualas, vienas iš „Santaros-Šviesos" federacijos įkūrėjų ir vadovų, ilgametis žurnalo *Metmenys* redaktorius.

Kymantaitė-Čiurlionienė Sofija (1886–1958) – literatūros ir meno kritikė, prozininkė, dramaturgė, klasikinės prancūzų literatūros vertėja, viena iš lietuviškojo modernizmo teoretikių.
Studijavo mediciną ir filosofiją Krokuvos universitete. Mokytojavo, dėstė Lietuvos universitete. Reiškėsi kaip meno (literatūros, dailės, teatro) teoretikė bei kritikė, taip pat nagrinėjo pedagogikos, visuomeninio gyvenimo problemas. Aktyvi moterų sąjūdžio dalyvė.

Korsakas Kostas (1909–1986) – literatūros mokslininkas, kritikas, vertėjas, poetas, sovietmečio politinis veikėjas.
Už priklausymą slaptam kairiųjų moksleivių rateliui 1928 m. buvo pašalintas iš gimnazijos bei nuteistas 4 metams kalėjimo, vėliau amnestuotas. Kaip laisvasis klausytojas studijavo VDU.
Buvo vienas gabiausių tarpukario Lietuvos kritikų, atstovavęs kairiajam politiniam sparnui. Sovietmečiu užėmė aukštas vadovaujamas pareigas (ilgametis Lietuvių kalbos ir literatūros instituto vadovas, LSSR AT deputatas) ir daugiausia užsiėmė literatūros mokslu, kūrė sovietinę ideologiją atitinkantį lietuvių literatūros raidos modelį. Dalis tarpukarinių Korsako tekstų įžvalgų aktualios ir šiandien, priešingai nei ideologizuoti sovietmečiu rašyti darbai.
Taip pat rašė eilėraščius bei vertė – daugiausiai latvių – literatūrą.

Landsbergis Vytautas (g. 1932) – politikas, visuomenės veikėjas, meno, muzikos ir kultūros istorikas.
1955 m. baigė studijas Valstybinėje konservatorijoje. Ilgą laiką dėstė įvairiose aukštosiose mokyklose, daugybės knygų bei straipsnių (didelę jų

dalį sudaro čiurlionianos darbai) autorius. Vienas tautinio atgimimo lyderių – Lietuvos Sąjūdžio tarybos pirmininkas, Kovo 11-osios akto signataras, vėliau – Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos bei Lietuvos Seimo pirmininkas, ilgametis Tėvynės Sąjungos vadovas.

Lankutis Jonas (1925–1995) – literatūros tyrinėtojas, kritikas.
1953 m. baigė lituanistiką VU. Pagrindinė tyrimų sritis – dramaturgija. Lankutis – vienas pagrindinių lietuvių dramaturgijos tyrinėtojų, parašęs lietuvių dramaturgijos, o vėliau ir išeivijos dramaturgijos istorijos, atskirų autorių draminių kūrinių studijas. Šiame kontekste nagrinėjo ir Maironio draminius veikalus. Yra parašęs monografijų apie įvairių rašytojų kūrybą.

Lindė-Dobilas Julijonas (1872–1934) – prozininkas, dramaturgas, publicistas, kritikas.
1898 m. baigė Žemaičių (Telšių) kunigų seminariją. Kurį laiką kunigavo (daugiausia Latvijoje), daug laiko skyrė savišvietai. Vėliau mokytojavo. Geriausiai žinomas kaip pirmojo psichologinio lietuvių romano *Blūdas* (1912) autorius. Taip pat skelbė ir kultūrologinius, kritinius tekstus – iš jų daugiausia atgarsio bei diskusijų sulaukė studija *Ar paseno Tenas?* (1927).

Martinaitis Marcelijus (1936–2013) – poetas, eseistas, vertėjas.
1964 m. baigė lituanistiką VU. Dirbo įvairių leidinių redakcijose, dėstė VU Lietuvių literatūros katedroje.
Geriausiai žinomas ir vertinamas už savo poetinę kūrybą – jis vienas svarbesniųjų XX a. II p. lietuvių poetų. Tai pat rašė esė, mokslinius straipsnius, pjeses, skelbė vertimus.

Matulaitis Stasys (1866–1956) – gydytojas, lietuvių kultūros bei tautinio atgimimo veikėjas, istorikas.
1891 m. baigė medicinos studijas Maskvoje, bendradarbiavo lietuviškoje spaudoje – *Auszroje, Ukinįke, Varpe* (kurį laiką buvo pastarųjų dviejų leidinių redaktorius) ir kituose leidiniuose. Svarbiausias veikalas – *Lietuvių tautos istorija* (1918).
Kairiosios inteligentijos atstovas, iš pradžių veikęs su socialdemokratais, po 1917 m. – su bolševikais. Nepriklausomoje Lietuvoje buvo suimtas, bet paleistas už užstatą pabėgo į Sovietų Sąjungą, į Minską, kur užsiėmė isto-

rijos tyrimais (parašė studiją apie 1863 m. sukilimą), gavo istorijos mokslų daktaro laipsnį. 1937 m. Josifo Stalino režimui vykdant vieną iš „valymų“ (valdžiai neparankių asmenų šalinimą, represavimą), buvo ištremtas į Kazachstaną. Po Antrojo pasaulinio karo grįžo į Lietuvą, dirbo Lietuvos mokslų akademijos Istorijos institute.

Mykolaitis-Putinas Vincas (1893–1967) – poetas, prozininkas, literatūros mokslininkas, vertėjas.
Studijavo Seinų kunigų seminarijoje, Peterburgo dvasinėje akademijoje, Fribūro universitete, kuriame apgynė disertaciją. Po to žinias gilino Miuncheno universitete. Dėstė Lietuvos universitete (nuo 1930 m. – VDU). Ryškiausias simbolizmo atstovas lietuvių literatūroje. Didelio populiarumo sulaukė jo romanas *Altorių šešėly*.
Nemažai jo pateiktų lietuvių autorių kūrybos interpretacijų (tarp jų ir Maironio) tapo klasikinėmis.

Nastopka Kęstutis (g. 1940) – literatūrologas, kritikas, vertėjas.
1962 m. baigė lituanistiką VU, dirbo Lietuvių kalbos ir literatūros institute, dėstė Vilniaus pedagoginiame institute, vėliau tapo dėstytoju VU. Ryškiausias literatūros semiotikos atstovas Lietuvoje. Daug dėmesio skyrė ir literatūros kritikai – daugiausia rašė apie savo bendrakarčius (Tomą Venclovą, Marcelijų Martinaitį, Juditą Vaičiūnaitę, Sigitą Gedą).

Nyka-Niliūnas Alfonsas (tikr. Alfonsas Čipkus, 1919–2015) – lietuvių poetas, literatūros kritikas, vertėjas, diaristas.
Studijavo romanistiką ir filosofiją VDU ir VU. Karui einant į pabaigą pasitraukė į Vakarus.
Iškilęs kartu su žemininkų karta, tapo vienu svarbiausių išeivijos poetų. Išsiskyrė kaip reiklus bei pastabus kritikas. Atskirą palikimo dalį sudaro jo dienoraščių tomai – vienas įspūdingiausių lietuvių diaristikos kūrinių.

Ostrauskas Kostas (1926–2012) – dramaturgas ir kritikas.
Studijavo Pabaltijo ir Pensilvanijos universitetuose. Geriausiai žinomas kaip dramaturgas, iškiliausia lietuvių absurdo teatro figūra.

Paparonis žr. *Šmulkštys-Paparonis Antanas*

Pauliukonis Pranas (1904–1970) – istorikas, mokytojas.
Studijavo Žemaičių (Telšių) kunigų seminarijoje bei VDU, mokytojavo. Buvo aktyvus visuomenininkas, aritmetikos ir istorijos vadovėlių autorius. Didelė jo darbų dalis parašyta jau išeivijoje.

Putinas žr. Mykolaitis-Putinas Vincas

Sauka Donatas (1929–2015) – tautosakos ir literatūros tyrinėtojas.
1953 m. VU baigė lituanistiką, ilgametis VU Lietuvių literatūros katedros dėstytojas. Iškili mokslo figūra, savo interesus paskirstęs tautosakai bei lietuvių literatūrai. Paskelbė monografines Salomėjos Nėries, Žemaitės, Jurgio Savickio kūrybos studijas, tautosakai skirtas knygas. Už knygą *Fausto amžiaus epilogas* (1998) gavo Nacionalinę premiją.

Slavinskaitė Irena (g. 1934) – literatūros mokslininkė, viena gausiausiai sovietmečiu apie Maironį rašiusių tyrėjų. Dauguma maironianos darbų publikuoti XX a. 9 deš. Be atskirų tyrimų, užsiėmė ir Maironio tekstų rengimu – ji yra ir kol kas paskutinių, 1987–1988 m. pasirodžiusių Maironio *Raštų* rengėja.

Speičytė Brigita (g. 1973) – literatūros tyrinėtoja, kritikė, vertėja.
VU absolventė bei dėstytoja, tyrimus koncentruojanti ties XIX a. Lietuvos literatūra. Nemažai dėmesio skiria Maironiui, parašė jam skirtą monografiją *Anapus ribos* (2012). Šioje knygoje atnaujinamas Maironio kūrinių perskaitymas, išsamiai apžvelgiamas kultūrinis ir istorinis jų kontekstas.

Sruoga Balys (1896–1947) – poetas, dramaturgas, prozininkas, literatūros, tautosakos bei teatro tyrinėtojas.
Studijavo Sankt Peterburgo ir Maskvos universitetuose, vėliau Miuncheno universitete.
Aktyviai domėjosi ir bendradarbiavo su rusų „sidabro amžiaus" poetais. Buvo vienas pomaironinės poetinės reformos iniciatorių. Daug reiškėsi kaip kritikas, atskiri darbai skirti folkloristikai, teatrui, literatūros istorijai.

Šidlauskas Marijus (iki 1998 m. – Marijus Jonaitis, g. 1953) – literatūros tyrinėtojas, kritikas, vertėjas.

1976 m. VU baigė anglistiką, dėsto Klaipėdos universitete. Pagrindinė tyrinėjimų sritis – literatūros sociologija. Nemažai dėmesio skiria Maironiui.

Šliūpas Jonas (1861–1944) – sociologas, publicistas, literatūros tyrinėtojas, kritikas, visuomenės veikėjas.
Studijavo filologiją ir teisę Maskvos bei gamtos mokslus Sankt Peterburgo universitetuose, gyvendamas JAV baigė medicinos studijas. Vienas iš *Auszros* steigėjų bei redaktorių. Vėliau daugelio kitų kairiąsias idėjas propaguojančių leidinių redaktorius ir bendradarbis, aktyvus visuomenės veikėjas, daugelio mokslo bei kairiąsias idėjas populiarinančių veikalų autorius, draugijų steigėjas, pirmosios lietuvių literatūros istorijos autorius.

Šmulkštys-Paparonis Antanas (1886–1951) – kunigas, poetas, politinis veikėjas, vertėjas.
1908 m. baigė Seinų kunigų seminariją. Buvos Steigiamojo Seimo, taip pat I, II bei III Seimo narys – atstovavo Krikščionių demokratų partijai. 1925 m. buvo šios partijos pirmininkas.
Skelbė kritinius straipsnius, poeziją, rašė istorijos populiarinimo knygas. Bene svarbiausias kūrybinis užmojis – pastanga parašyti tautinį epą. Iš sumanytos trilogijos spėjo sukurti tik pirmąją dalį.

Tereškinas Artūras (g. 1965) – kultūrologas, poetas.
1990 m. VU baigė lituanistiką, vėliau studijavo Harvardo bei Ilinojaus universitetuose. Yra paskelbęs darbus seksualumo, lyčių, nacionalizmo, populiariosios kultūros temomis. Dviejų poezijos rinkinių autorius.

Tumas-Vaižgantas Juozas (1869–1933) – prozininkas, publicistas, literatūros istorikas, kritikas.
1893 m. baigė Žemaičių (Telšių) kunigų seminariją, kunigavo, buvo aktyvus tautinio atgimimo veikėjas – įvairių leidinių redaktorius, bendradarbis bei draugijų narys, vienas iš Vilniaus Didžiojo seimo organizatorių. Didelę Vaižganto darbų dalį sudaro publicistika, tačiau labiausiai išgarsėjo savo grožiniais kūriniais. Yra vienas iš gausiausiai tarpukariu apie Maironį rašiusių asmenų. Buvo Maironio bendramintis ir bendražygis. Išskirtinę vietą Maironio kritinės recepcijos istorijoje užima kaip pirmosios monografijos apie Maironį autorius.

Vaičiulaitis Antanas (1906–1992) – prozininkas, vertėjas, poetas, kritikas. 1927–1933 m. Lietuvos universitete (nuo 1930 m. – VDU) studijavo lietuvių ir prancūzų literatūras. Vėliau žinias gilino Grenoblio ir Sorbonos universitetuose. Ilgą laiką JAV Marijanapolio kolegijoje bei Skrantono universitete dėstė prancūzų kalbą, dirbo „Amerikos balso" lietuviškoje redakcijoje.
Labiausiai išgarsėjo kaip prozininkas, ypač kaip romano *Valentina* (1936) autorius. Buvo daugybės leidinių redaktorius – ilgiausiai (1950–1964) redagavo žurnalą *Aidai*, kuriame skelbtos svarbiausios maironistikos publikacijos išeivijoje.

Vaižgantas žr. Tumas-Vaižgantas Juozas

Venclova Antanas (1906–1971) – poetas, prozininkas, literatūros kritikas, vertėjas, sovietinis visuomenės ir politikos veikėjas.
1932 m. baigė VDU, kur studijavo lietuvių literatūrą ir pedagogiką. Dirbo įvairiuose leidiniuose, mokytojavo, vertėjavo. Reiškėsi kaip kairiųjų pažiūrų kritikas bei rašytojas. Sovietinės okupacijos laikotarpiu ėjo aukštas pareigas – buvo švietimo ministras, vėliau – švietimo komisaras, dalyvavo TSRS Aukščiausiosios Tarybos VII sesijoje, priėmusioje Lietuvą į TSRS sudėtį, iki 1962 m. rinktas TSRS Aukščiausiosios Tarybos deputatu.

Venclova Tomas (g. 1937) – poetas, vertėjas, literatūros mokslininkas, publicistas.
Baigė lituanistikos studijas VU, čia kurį laiką dėstė. Emigravo į Vakarus, Jeilio universiteto slavistikos profesorius. Geriausiai žinomas kaip poetas, visuomenės veikėjas, disidentas.

Voldemaras Augustinas (1883–1942) – istorikas, Lietuvos politinis veikėjas. Baigė klasikinės filologijos ir istorijos studijas Sankt Peterburgo universitete, vėliau jame dėstė. Po 1918 m. užsiėmė akademine bei politine veikla Lietuvoje.
Geriausiai žinomas kaip politinis veikėjas – ne kartą ėjo Vyriausybės pirmininko bei užsienio reikalų ministro pareigas, vienas iš Tautininkų sąjungos kūrėjų bei 1926 m. perversmo idėjinių įkvėpėjų. Po konflikto su Antanu Smetona nušalintas nuo valdžios – 1930 m. ir 1934 m. karinių

pučų metu nesėkmingai bandytas grąžinti į valdžią. Vėliau ištremtas iš šalies. Bandė sugrįžti į SSRS okupuotą Lietuvą, buvo suimtas, mirė Butyrkų kalėjime Maskvoje.

Zaborskaitė Vanda (1922–2010) – iškili literatūros mokslininkė, kultūros veikėja.
1946 m. baigė lituanistikos studijas VU. Vėliau čia dėstė, bet vykdant ideologinį lietuvių literatūros „valymą", atleista. Vėliau dirbo Istorijos institute bei Vilniaus pedagoginiame institute.
Daugiausia darbų paskelbė literatūros istorijos bei teorijos temomis. Apie Maironį rašė palyginti nedaug, tačiau maironianoje jos svarba remiasi ne tekstų gausa, o visų pirma monografija *Maironis* (pirmas leidimas – 1968 m., antras papildytas – 1987 m.), kuri nuo pasirodymo 7 deš. iki pat šių dienų bene labiausiai veikia Maironio vaizdinį.

Redakcinės pastabos

1. Tekstų atrankos principai

Šioje knygoje surinkti tekstai apima laikotarpį nuo 1895 iki 2010 m. Juose ir jais pasakojama, kaip formavosi Maironio figūros bei jo tekstų supratimas carinės okupacijos, tarpukario Nepriklausomybės, nacistinės bei sovietinės okupacijų laikotarpiais, taip pat pateikiamos Maironio traktuotės išeivijoje bei Nepriklausomybę atgavusioje Lietuvoje. Rinktinėje norėta parodyti ne tik požiūrių raidą, bet ir jų daugį, sankirtas, sąsajas bei konfliktus.

Atrenkant knygon pateksiančius straipsnius, remtasi šiais kriterijais:

a) tam tikru laikotarpiu tekstas turėjo būti svarbi kritinės Maironio recepcijos dalis (pvz., Stasio Matulaičio recenzija);

b) rodo Maironio recepcijos pokyčius (pvz., Antano Šmulkščio-Paparonio recenzija);

c) sulaukė Maironio atsakymo (pvz., Antano Venclovos recenzija);

d) atskleidžia Maironio interpretacijų susikirtimus (pvz., Jono Aisčio ir Kosto Korsako tekstų pora);

e) aptaria mažiau nagrinėtus Maironio kūrybos aspektus (pvz., Prano Pauliukonio straipsnis);

f) pateikia netipiškus Maironio vertinimus (pvz., Artūro Tereškino tekstas);

g) parodo naujas Maironio interpretacijos kryptis (pvz., Brigitos Speičytės straipsnis);

h) skirti Maironio recepcijai aptarti (pvz., Kosto Ostrausko tekstas);

i) iki šiol aktualūs maironianos darbai (pvz., Alfonso Nykos-Niliūno straipsnis).

Atrenkant kūrinius laikytasi nuostatos, kad Maironio *recepcijos raidą* geriausiai reprezentuoja bendresnio pobūdžio, apibendrinimo siekiantys straipsniai. Anksčiau išvardytus reikalavimus atitinka nemažai maironianos darbų, todėl vykdant atranką ne mažiau svarbūs buvo ir negatyvieji kriterijai, remiantis kuriais tekstai nebuvo įtraukti rinktinėn.

Į rinktinę nedėti:

a) fragmentai iš monografijų apie Maironį; nors šios knygos bene labiausiai veikė Maironio recepciją (ypač Juozo Tumo-Vaižganto ar Vandos Zaborskaitės veikalai), tačiau laikytasi nuostatos, kad ši rinktinė turi būti šalia monografijų apie Maironį, o ne *vietoj jų*. Be to, knygose publikuojami Vaižganto, Zaborskaitės bei Speičytės straipsniai bent metonimiškai reprezentuoja monografijas bei leidžia suvokti, kokia kryptimi rašydami apie Maironį judėjo studijų autoriai bei kaip jie traktavo Maironio figūrą ir kūrybą;

b) skyriai apie Maironį iš vadovėlių, žinynų bei literatūros istorijų; nors šie tekstai, ypač mokykliniai vadovėliai, buvo bene plačiausiai skaitomi maironianos darbai, tačiau juose nuolat kartojami bendrieji Maironio gyvenimo ir kūrybos faktai, o pateikiamos bendrosios traktuotės atsispindi ir čia skelbiamuose straipsniuose;

c) straipsniai, kurie nėra skirti vien Maironiui;

d) tekstai, kuriuose koncentruojamasi ties detalesnėmis Maironio kūrinių analizėmis;

e) komparatyvistinio pobūdžio darbai.

Yra atvejų, kai knygon atrinktas tekstas atitinka tiek atrankos, tiek atmetimo kriterijus. Pvz., Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės straipsnis skirtas ne tik Maironiui, bet ir Antanui Vienažindžiui su Pranu Vaičaičiu, tačiau kartu jis žymi jau kitokio – modernistiniais kriterijais paremto – Maironio vertinimo pradžią.

Dėl negatyviųjų kriterijų knygon pateko tik vienas Zaborskaitės tekstas (tiesa, Zaborskaitės svoris maironianoje nesiremia tekstinių vienetų gausa), knygon nepateko ir Leono Gineičio ar nemažai apie Maironį rašiusio Juozo Girdzijausko straipsniai. Panašių atvejų yra daugiau.

Tačiau įtraukti kone visi Sruogos rašyti darbai; taip atsitiko dėl to, kad jis nagrinėjo kitų mažiau aptartą Maironio kūrybos dalį (1920 m. *Pavasario balsų* leidimo apipavidalinimą ar Maironio rašytą literatūros istoriją).

Lengva ranka ar sunkia širdimi knygon neįtraukti tekstai (kiekvienas bent kiek maironianą išmanantis veikiausiai pasigestų, jo manymu, būtino straipsnio) darsyk paliudija, kad tokio pobūdžio rinktinė visada yra kompromisinis *variantas* tarp leidinio apimties, formalių kriterijų bei to, kaip literatūrą ir jos kritiką suvokia knygos sudarytojas.

2. Rengimo principai

Knygoje surinktus tekstus skiria laikotarpiai, rašymo siekiai ir aplinkybės, rašybos, skyrybos bei leksikos normos, (ne)citavimo tvarka bei citatų pateikimo būdai ir t. t. Sudarant knygą tokie skirtumai bei savitumai atrodė svarbūs ir saugotini.

Siekta taikyti vieningą knygos redagavimo tvarką, mėginant ją subalansuoti taip, kad ji kuo adekvačiau tiktų publikuojamų straipsnių įvairovei. Didžiausia tokio sprendimo silpnybė ta, kad vieniems tekstams adekvačios redagavimo praktikos (pvz., Maironio kūrinių citatų sutikrinimas ir atitaisymas pagal citavimo šaltinį) kitais atvejais gali pasirodyti probleminiškos (pvz., *Varpo* straipsniuose atstatant originalią Maironio kūrinių formą, teko naudoti šiam laikraščiui svetimą ir jame nenaudotą rašybą). Visgi ieškota *balanso* tarp trijų esminių (ir ne visuomet sutampančių) siekių: 1) saugoti tekstų *istoriškumą*, 2) formuoti knygos *vientisumą*, 3) knygą padaryti *patogią* skaitytojams.

2.1. Variantų atranka ir pateikimas

Jeigu knygon atrenkamas straipsnis publikuotas daugiau nei kartą, o skirtumai sąlyginai nežymūs – dėtas vėlyviausias paties autoriaus redaguotas variantas. Kuomet tokia praktika kirtosi su knygos uždaviniu parodyti Maironio recepcijos raidą, pasirinktas publikuoti:

a) pirmasis variantas – Jono Šliūpo recenzija *Apsakymams apie Lietuvos praeiga*. Šiuo atveju ankstyvesnioji redakcija pasirinkta siekiant pristatyti *patį pirmą*, t. y. chronologiškai ankstyviausią Maironio kritinės recepcijos tekstą;

b) nepaskutinis, bet tam tikrą laikotarpį reprezentuojantis variantas – knygoje skelbiamas Juozo Brazaičio-Ambrazevičiaus straipsnis „Maironis ir visuomenė“. Tai penktoji teksto publikacija, kuri nedaug skyrėsi nuo ankstesniųjų variantų, tačiau smarkiai skiriasi nuo paskutinio, 1957 m. paskelbtojo, pavadinto „Maironis ir Lietuva“. Pastarasis straipsnis yra išsamesnis bei brandesnis. Tačiau pasirinktas variantas reprezentuoja kritinę Maironio recepciją Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metu ir išsyk po jo išeivijoje;

c) paskutinis variantas su papildymu iš ankstesnės redakcijos – Kosto Ostrausko straipsnis „Numaironintas Maironis“. Pirmąsyk paskelbtas

1963 m. *Aidų* 4 ir 5 numeriuose. Tų pačių metų 8-ajame numeryje pasirodė papildoma pastaba, pavadinta „Dar kiek apie numaironintą Maironį". Vėlesnėse straipsnio publikacijose 1963 ir 1997 m. priedo nebuvo. Nors šioje knygoje skelbiamas 1997 m. variantas, išnašoje pridedama ir minėtoji pastaba.

Knygoje tekstai rikiuojami chronologiškai pagal pirmojo paskelbimo datą, net jei dedamas ne pirmasis straipsnio variantas. Vietomis atsirandantis neatitikimas tarp straipsniu reprezentuojamo Maironio kritinės recepcijos laikotarpio ir teksto redakcijos datos, dažnusyk (Nykos-Niliūno, Zaborskaitės, Tereškino ir kt. straipsniuose) nesusijęs su bent kiek žymesnėmis teksto permainomis. Kitokia situacija su Adomo Jakšto ir Vaižganto straipsniais. Praėjus keletui metų po pirmosios publikacijos, jie buvo taisyti. Korekcijos nepakeitė įžvalgų bei vertinimų, tačiau vėlyvesniuose variantuose smarkokai kito rašyba ir – kiek menkiau – leksika. Tokiais atvejais stipresniojo knygos sudarymo principo (paskutinė autorinė redakcija) persvara prieš silpnesnįjį (pirmoji publikacija) lėmė netolygumus, kuomet tekstų rašyba bei leksika yra modernesnės nei dalies greta skelbtų ir vėliau autorių netaisytų tekstų.

2.2. *Citavimas*

Tais atvejais, kai nustatytas Maironio kūrinio citatos šaltinis, publikacjoje citata ištaisyta pagal jį. Iki Antrojo pasaulinio karo pradžios paskelbtuose straipsniuose, kuriuose nenurodomas Maironio eilėraščių citavimo šaltinis, korekcijos atliekamos remiantis publikavimo laikui chronologiškai artimiausia redakcija[1]. Kitais atvejais taisytos tik korektūros klaidos. Daugiausiai korekcijų atstatant originalią Maironio kūrinių formą daryta ankstyvuosiuose maironianos tekstuose – tuomet dažnas leidinys turėjo savą rašybos tvarką, pagal kurią pateikdavo tekstus, todėl pvz. *Varpe*

[1] Iki Antrojo pasaulinio karo skelbtos paties Maironio rengtos ir pagal korekcijas dažnai viena nuo kitos galimos atskirti knygų laidos (tiesa, praėjus 5 metams po Maironio mirties – 1937 m. atskira knyga išleista baladė „Jūratė ir Kastytis", tačiau minimo leidinio tekstas šioje knygoje necituojamas). Vėliau, nesat aiškių nuorodų, išskyrus pavienius atvejus, atskirti leidinius dėl daugybės leidimų darosi nebeįmanoma – antai vien Antrojo pasalinio karo metais pasirodė 5 *Pavasario balsų* laidos, kai iki Maironio mirties, įskaitant *Raštus*, pasirodė iš viso 6 leidimai. Intensyviai Maironio lyrika leista ir pokariu.

Maironio cz virto č, sz → š, ů → uo; taisytos ir kai kurios žodžių formos – Augszcziausis → Aukščiausias ir t. t. Tuo metu vyko intensyvus bendrinės lietuvių kalbos formavimasis, todėl apie Maironį rašiusiems ir jį citavusiems, jo kūrinių kalba neretai būdavo jau per sena ir taisytina, nors kūrinys galėjo būti publikuotas vos prieš (kelerius) metus.

Taisoma ir palyginti neretai cituojama giesmės iš *Jaunosios Lietuvos* (VI:XIV) pirmoji eilutė – Maironio rengtuose *Raštuose* ji yra tokia: „Jau Slaviai sukilo. Nuo Juodmario krašto". Vėliau šios eilutės rašyba įvairavo – šie (jau po Maironio mirties pasirodę) variantai (išskyrus atvejus, kai citatos šaltinis pateikia kitokį variantą) taisomi pagal kanoninės eilutės pavyzdį.

Vengiant painiavos, vidinės kabutės keistos į viengubas. Suvienodinti citatose esantys praleidimo ženklai: ..., (...), <...> → [...]. Stengtasi sužymėti ir tuos praleidimus, kurių patys autoriai nenurodė.

Suvienodintas citatų atvaizdavimo būdas: trumpesnės pateikiamos kabutėse, ilgesnės pertvarkytos į iškeltines (pvz., Kosto Ostrausko tekste „Numaironintas Maironis", kurio šaltinyje visos citatos buvo išskirtos kursyvu).

Siekiant išvengti atvejų, kuomet parafrazė gali būti suvokta kaip citata, atlikti tokie keitimai: ten, kur įmanoma be didesnių intervencijų išlaikyti gramatiškai suderintą sakinį, buvo atstatytos tikslios citatos (pvz., Maironio atsakyme Stasiui Matulaičiui, kurio šaltinyje kursyvu buvo išskirtos ir citatos, ir parafrazės); jeigu iš konteksto galima suprasti, kad esama netiesioginės nuorodos į kitą tekstą, kabučių atsisakyta; vienu atveju (Maironio atsakyme Matulaičiui) jos buvo pakeistos kursyvu: yra mums reikalingas *augsztas* mokslas: jis mums suteiks galybę, apdengs garbės spinduleis ir kad *lietuvio balsas isz augszto skambės*, iszgirs ir tamsi atkaklybe → yra mums reikalingas *augsztas* mokslas: jis „[...] důs mums galybę! / Kad balsas lietuvio iszaugszto skambės, / Iszgirs ir tamsì atkaklybė!"; kitais atvejais parafrazės paliktos kabutėse, tikslią citatą nurodant išnašoje.

Visų tekstų išnašų žymėjimo simboliai vienodinami ir pateikiami arabiškais skaitmenimis.

2.3. *Maironio kūrinių pavadinimai*

Straipsnių pagrindinėse dalyse pasitaikius nekanoniniams eilėraščių pavadinimų variantams, vienodinta jų ortoepija ir didžiųjų raidžių rašyba (išskyrus tuos atvejus, kai pats Maironis keitė šią rašybą); taip pat taisyta, jei autorius buvo nurodęs nepilną pavadinimą ar nepilną paantraštę (pvz. „Vakaras ant ežero" → „Vakaras (Ant ežero Keturių Kantonų)"; „Aušros vartų Marijai" → „Šv. Aušros Vartų Marijai"), tačiau nepildoma, jei straipsnio autorius nurodo tik pavadinimą be paanštaštės (pvz., „Daina", „Vakaras", „Vilnius"); jei vietoj pavadinimo autorius nurodo eilėraščio pradžią, pridedamas (paliekamas) daugtaškis. Eilėraščio paantraštė visada pateikta paprastuose skliaustuose.

2.4. *Pavardžių, vietovardžių, leidinių pavadinimų rašymas*

Pavardžių ir vietovardžių rašybos sistemos tekstuose nekeistos, tačiau koreguojama asmenvardžių pateikimo tvarka – pirmąkart minimas asmuo pristatomas vardu ir pavarde, vėliau straipsnyje nurodoma tik pavardė. Įrašomo vardo forma (originali rašyba ar fonetinė transkripcija) pritaikoma prie straipsnyje esančios. Jeigu autorius naudoja daugiau nei vieną užrašymo būdą, sistema minimaliai apvienodinama (pvz., Balys Sruoga recenzijoje „Literatūros vadovėliai" vartoja formas „Shakespeares'as" ir „Shakespeare'as", tad paliktas tik pirmasis variantas). Jei originale lietuviška galūnė pridėta tik prie pavardės, ji publikacijoje pridedama ir prie vardo.

Keletą kartų, kai nebuvo aiški vardo rašybos tvarka, vardas neįrašytas (pvz., prie „Verlėnas" ar „Bekonas"). Pastebėtais atvejais klaidingai nurodyti asmenvardžiai tikslinami (pvz., prel. M. Jasėnas → prel. Kazimieras Jasėnas).

Laikraščių bei knygų pavadinimai pateikiami kursyvu, didžiąja raide rašomas tik pirmasis pavadinimo žodis (pvz., *Tėvynės Sargas* → *Tėvynės sargas*), smulkesni teksto vienetai (skyriai, eilėraščiai) nurodomi kabutėse. Jeigu teksto autorius pateikia pakeistą, bet jau tradiciškai nusistovėjusią leidinio pavadinimo formą (pvz. *Aušra*) arba trumpina pavadinimą (pvz.: *Žemaičių ir Lietuvos apžvalgos* forma *Apžvalga*), tai koreguojama tik bibliografinėje nuorodoje, bet ne pagrindiniame tekste. Bibliografinėse nuorodose pateikiama laikotarpį atitinkanti pavadinimo rašyba.

Knygoje įvesta vieninga citatų bei leidinių metrikų pateikimo tvarka. Dėl to išnašos buvo ne tik vienodinamos, bet ir – kiek įmanoma – pildomos, tikslinamos, taisomos, suvienodinta jų numeravimo tvarka, o skliaustuose pateiktos bibliografinės nuorodos iškeltos į išnašas. Pvz.: „Apšvieta", 489–490 p. → [Jonas Šliūpas], [*Apsakymų apie Lietuvos praeigą* recenzija], in: *Apszvieta*, Tilžė–Plimutas, 1892, Nr. 6, p. 489–490; Literaturnaja enciklopedija [rusų k.]. – M., 1932. – T. 6. – Sk. 704–705 → *Литературная энциклопедия*, t. 6, Москва: Советская энциклопедия, 1932, skiltys 704–705. Kai straipsnyje daugiau nei vieną kartą nurodoma į tą patį tekstą, naudojami standartiniai bibliografinės nuorodos trumpinimo būdai (*op cit.*, *Ibid.*, pavadinimo sutrumpinimas ir pan.). Jei tame pačiame tekste minimos kelios to paties leidinio publikacijos, bibliografinėje nuorodoje papildomai nurodomi ir leidimo metai ar publikavimo vieta.

Kuomet straipsnio autorius cituoja Maironio eilėraštį nenurodydamas (arba neaiškiai nurodydamas) jo pavadinimo, pastarasis pridedamas prie bibliografinės išnašos, arba – jeigu tokios išnašos nėra – pateikiamas kaip rengėjo pastaba.

Eilėraščio paantraštė visada rašoma paprastuose skliaustuose. Jeigu citatos šaltinyje Maironio eilėraščio pavadinimas reikšmingai skiriasi nuo kanoninio varianto, pastarasis nurodytas šalia laužtiniuose skliaustuose; tais atvejais, kai yra keli eilėraščiai vienodais pavadinimais (pvz. „Daina"), laužtiniuose skliaustuose pridėta pirmoji eilėraščio eilutė. Tais atvejais, kai nenurodant nei leidinio, nei pavadinimo cituojamas Maironio eilėraštis, išnašoje pateikiamas tik kūrinio pavadinimas. Apsispręsta, kad tokiais atvejais nebūtų tikslinga nurodyti naujausią ar lengviausiai pasiekiamą leidinį – esama daugybės nesunkiai pasiekiamų Maironio kūrybos leidimų (tiek fiziniu, tiek skaitmeniniu pavidalu), todėl skaitytojui neturėtų būti sunku rasti jį sudominusį tekstą.

Cituojant didesnės apimties Maironio veikalus – idant rūpimą vietą būtų lengviau rasti ir kitame nei cituojamas šaltinyje – po citatos puslapio nurodymo romėnišku skaičiumi pateikiamas poemos giesmės ar libreto akto numeris. Jeigu giesmės papildomai suskirstytos į skyrius, po dvitaškio romėnišku skaičiumi nurodomas ir jis. Libretą *Kame išganymas* Maironis skirstė aktais ir veiksmais, tačiau veiksmų nurodymo nuspręsta atsisakyti, kadangi paskutinėje redakcijoje libretas suskirstytas tik aktais.

Papildoma tvarka taikoma *Mūsų vargų* atveju – pirmoji ir antroji poemos redakcijos smarkiai skyrėsi, todėl tais atvejais, kai cituojamas pirmasis *Mūsų vargų* leidimas, po giesmės numerio laužtiniuose skliaustuose pateikiamas numeris giesmės, kurioje cituotasis fragmentas atsidūrė paskutinėje poemos redakcijoje. Jeigu cituojamas antrasis leidimas – nuorodos į ankstesnįjį variantą nededamos.

Jeigu cituojant nenurodomas šaltinis, tačiau jį galima rekonstruoti (dažniausiai taip būna knygos recenzijos atveju), stengiamasi pateikti visą metriką. Kuomet nėra aiškus citavimo šaltinis, redakcinėje pastaboje nurodoma žiūrėti („žr.") į vieną iš publikacijų. Pvz., Kostas Korsakas straipsnyje „Poeto likimas" be nuorodos cituoja Maironio laišką, kuris tuo metu viešai dar nebuvo paskelbtas – redakcinėje išnašoje nurodoma pirmoji laiško publikacija spaudoje: Žr. *Literatūra ir kalba*, t. 21: *Maironis*, redakcinė kolegija: Kostas Doveika [et al.], Vilnius: Vaga, 1990, p. 324; ten pat Korsakas nepateikdamas šaltinio cituoja Danutės Lipčiūtės-Augienės atsiminimą, kuris iki to laiko skelbtas tik išeivijos spaudoje. Nors Lipčiūtės-Augienės atsiminimas lengviausiai pasiekimas 21-ajame *Literatūros ir kalbos* tome, tačiau redakcinėje išnašoje nurodoma iki to laiko vienintelė vieša atsiminimo publikacija (ir dėl to labiausiai tikėtinas citatos šaltinis): Danutė Lipčiūtė-Augienė, „Maironis giminės atsiminimuose", in: *Draugas*, Čikaga, 1962-05-12, Nr. 112; ten pat Korsakas cituoja ir Ambrazevičiaus tekstą, kuris iki Korsako straipsnio pasirodymo buvo paskelbtas bent penkissyk. Nesant galimybės nustatyti citatos šaltinį, redakcinėje išnašoje nurodoma pirmoji publikacija, skliaustuose pateikiant straipsnio šioje knygoje puslapius. Atskirai paminimas ir ankstesnių publikacijų faktas, pvz.: Žr. Juozas Ambrazevičius, „Maironis ir visuomenė", in: Maironis, *Pavasario balsai*, Würzburgas: išleido Liudas Vismantas, 1947, p. 287–295 [...] Šis straipsnis buvo paskelbtas trijuose (1942, 1944, 1944) Antrojo pasaulinio karo metu Lietuvoje bei 1947 m. Viurcburge išleistuose *Pavasario balsuose*. 1941 m. būta dar vienos publikacijos: Juozas Ambrazevičius „Maironio metai", in: *Literatūros metraštis 1942 metams*, Kaunas: Valstybinė l-kla, 1941.

2.6. Rašyba ir skyryba

Laikytasi nuostatos, kad knygon atrinkti tekstai turi ir istorinę vertę (bent jau Maironio kritinės recepcijos kontekste), tad nesiimta norminti jų kalbos ar rašybos (tik retesni žodžiai atskirai paaiškinti išnašose). Tai

apsunkina straipsnių, rašytų iki bendrinės kalbos leksikos bei rašybos normų nusistovėjimo, skaitymą, tačiau kartu leidžia skaitytojui adekvačiau suvokti laikmetį. Tad pagarba originalui bei nenoras kurti anachronizmus sulaikė nuo bandymų modernizuoti rašybą. Ji, kaip viena iš teksto raiškos formų, yra neatsiejama Maironio kritinės recepcijos istorijos, o kartu ir lietuvių kultūros istorijos dalis.

Pvz., pirmuose tekstuose naudojama grafema „ů" (ja žymimas dvibalsis „uo"); viename Putino tekste dabartinė „Ž" užrašoma kaip „Ż"; ankstyvosiose publikacijose dabartinių „č" ir „š" pozicijose rašoma „cz" ir „sz"; kitur atskirai nežymimas balsių ilgumas (pvz., rašoma „musų"); įvairuoja ir nosinių raidžių rašyba: vienur ja (kaip lenkų kalboje) žymimi dvigarsiai (pvz., „pamįs", t. y. pamins), kitur – ilgosios balsės (pvz., „neišdįla"); Augustino Voldemaro recenzijoje dabartinėje „f" pozicijoje rašoma lietuviams priimtinesnė „p" (pvz., „paktai", t. y. „faktai).

Straipsniuose taisytos tik akivaizdžios korektūros klaidos (įskaitant ir pasikartojančius žodžius, pvz., tačiau jų literatūra, galima pasakyti, stovi dar žemiau, ypač originali, už kinų literatūrą apibūdinimo? Kokia skaitytojui nauda iš tokio japonų literatūros apibūdinimo? → tačiau jų literatūra, galima pasakyti, stovi dar žemiau, ypač originali, už kinų literatūrą. Kokia skaitytojui nauda iš tokio japonų literatūros apibūdinimo?), suvienodinti įvairūs netikslumai (pvz., originale pramaišiui pasitaikant formoms „žudimas" ir „žudymas", pirmoji forma pakoreguota; dėl tokios pačios priežasties „jaunumenė" taisyta į „jaunůmenė"), santrumpų rašyba (pvz., tt, tt., t.t. → t. t.; № → Nr.). Aiškumo dėlei pagal dabartines taisykles sutvarkyta citatos pradžios ir galo, brūkšnio su brūkšneliu bei sakinio galo skyryba, taip pat jau aptartoji citavimo tvarka ir kabutės.

Vienodinti straipsnių antraščių bei poskyrių užrašymo būdai: visos paantraštės atskiriamos tašku, nors originaluose tai įvairuoja (taip pat pasitaiko skliaustų ir dvitaškių), poskyriai, jei originale sunumeruoti, rinktinėje numeruojami romėniškais skaitmenimis be taško.

2.7. *Kitos korekcijos*

Prireikus atstatyti asmenvardį, kūrinio ar leidinio pavadinimą, atskirais atvejais koreguota žodžių tvarka sakinyje (pvz., poezija čia Maironio iškyla lig augštybių Krymo Mickevičiaus sonetų → poezija čia Maironio iškyla

lig augštybių Mickevičiaus „Krymo sonetų"; Lozoraitis → Motiejus Lozoraitis-Joniškis; *Apžvalgoje Žemaičių ir Lietuvos* → *Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje*).

Vienu atveju, vengiant dviprasmybės ir tikslinant pavadinimą, į formuluotę įterptas žodis bei pakeistos dvi galūnės: Jis pats, dvasinės akademijos inspektorius, su akademijos profesorium Aleksandru Dambrausku, su akademijos adjutantu Pranciškumi Būčiu – buvo parašę ir minėtąją „Krikščionių Demokratų Susivienijimo programą" → Jis pats, dvasinės akademijos inspektorius, su akademijos profesorium Aleksandru Dambrausku, su akademijos adjutantu Pranciškumi Būčiu – buvo parašę ir minėtąjį „Krikščionių Demokratų Susivienijimo programo projektą" (Juozas Brazaitis-Ambrazevičius, „Maironis priešais socialinį klausimą"). Straipsnyje dar porąsyk paminėtas nepilnas teksto pavadinimas buvo tikslinamas, tačiau papildomų korekcijų neprireikė.

Publikacijoje išlaikyti skirtingi grafiniai teksto išryškinimo būdai (kursyvas, pajuodinimas, išretinimas). Išimtys darytos kitakalbiams intarpams (visi nelietuviški žodžiai išskiriami tik kursyvu) ir citatoms.

Suvienodintas datų rašymas trumpuoju būdu (pvz.: 1987-16-16; ilguoju būdu paliekant kaip originale) ir amžių rašymas (arabiški skaitmenys pakeisti į romėniškus).

Kitakalbių intarpų rašyba kirilica atstatyta tik Ostrausko straipsnyje, kurio šaltinyje rusiškos citatos bei rusiškų leidinių pavadinimai ir jų metrikos fonetiniu pagrindu buvo transliteruoti.

Dalis čia skelbiamų straipsnių buvo publikuoti moksliniuose žurnaluose ir turėjo tokiems tekstams būtinas kitakalbes santraukas – jos šioje knygoje neskelbiamos.

Citatoms išvardytosios nuostatos netaikomos.

Visų tekstų išnašų žymėjimo simboliai vienodinami ir pateikiami ištisine numeracija arabiškais skaitmenimis.

3. Komentarai

Šalia originalaus teksto išnašose pateikiamos rengėjo pastabos, kurios išskirtos šriftu be serifų. Išnašose pateikiamas kitakalbių intarpų vertimas. Citatų atveju nurodomas nebūtinai naujausias, tačiau, knygos sudarytojo vertinimu, adekvačiausias vertimo variantas. Vienu atveju, pateikiant komentarą Horacijaus frazei *non omnis moriar*, esančio vertimo atsisakyta,

pateikiant pažodinį variantą, mat Henriko Zabulio vertimas („Aš nemirsiu visai", – Horacijus, *Lyrika*, vertė: Henrikas Zabulis, Vilnius: Vaga, 1977, p. 160) be konteksto gali lemti klaidingą Horacijaus frazės suvokimą.

3. 1. Naudota literatūra

Rašant komentarus ir rengiant rodykles naudotasi:

Encyclopædia Britannica Ultimate Reference Suite, [CD-ROM], 2014;

Lietuvių enciklopedija, 37 t., Boston; Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1953–1985;

Lietuvių kalbos žodynas (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas, redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija, 2008), in: www.lkz.lt;

Lietuvių literatūros enciklopedija, Kostas Aleksynas, Arvydas Andrijauskas, Algirdas Titus Antanaitis [et al.], redaktoriai: Vytautas Kubilius [et al.], Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001;

Tarptautinių žodžių žodynas, Vilnius: Alma littera, 2013;

Visuotinė lietuvių enciklopedija, 27 t., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001–2015.

Summary

This book is an anthology of critical reception of the works of one of the most famous Lithuanian writers Jonas Mačiulis-Maironis (1862-1932). The texts, originally published from 1891 to 2008, explore how the interpretation of Maironis and his works changed during the Tsarist Russian occupation of Lithuania, the interwar period, the Nazi occupation and the Soviet occupation, as well as in independent Lithuania and in Lithuanian émigré communities.

Even though this book includes most of the classic texts that analyse and interpret Maironis' body of work, it is not an anthology of the best and most important critiques of the writer. The articles included in this tome were selected to portray the *history* and *evolution* of his critical reception.

The vast number and variety of texts that examine Maironis and his works means that every attempt to systemise the history of the relevant critical reception creates a version or studies an aspect of said history. Therefore, this book is also but a version of the critical reception of Maironis.

This anthology includes fifty texts which are chronologically grouped into four chapters, although the development of the critical reception to Maironis can be split into five stages:

The shaping of the image and the role of the classic writer. This is a period from 1891, when Maironis' first book was published, to 1913, the 25th anniversary of the creative work of Maironis.

Critics received the writer's first book, *Apsakymai apie Lietuvos praeigą* (Short Stories about the Past of Lithuania), with enthusiasm. On the other hand, his poetry, especially the longer, more ideologically charged poetic works, earned him some negative criticism from the members of the left-leaning intelligentsia like Jurgis Matulaitis. Regardless, during this period Maironis established himself as one of the most popular and talented Lithuanian writers. His exceptional status was cemented in 1913, when the 25th anniversary of his creative activity was commemorated.

The commemoration was followed by articles (most notably by Juozas Tumas-Vaižgantas and Vincas Mykolaitis-Putinas) and publications that finally formed Maironis' image as that of a living classic.

The revolt of the so-called post-Maironis generation, made up of young modernists as well as other modernists and the avant-garde against the authority of Maironis and poetry inspired by Maironis. The publication of a review of Maironis' *Lietuvos istorija* (The History of Lithuania) by Augustinas Voldemaras and the article "Vienužis – Maironis – Vaičaitis" by Sofija Kymantaitė, both published in 1906, can be considered the start of this period. Probably the best phrase to describe this period was coined in a review by Antanas Šmulkštys-Paparonis: 'Goodnight, Maironis!'

The third period began on 28 June 1932, the day of Maironis' death. Critical reception to Maironis' works split into two unequal parts: his works were re-examined and re-evaluated (notably by Julijonas Lindė-Dobilas, Kostas Korsakas and especially by Putinas), and Maironis was re-established as a classic of Lithuanian literature and as the most important Lithuanian writer of the late-nineteenth and the twentieth century. This period lasted up until the second Soviet occupation.

During the Second World War and directly after it, two opposing trends of interpreting Maironis emerged. The first, supported by the émigré community, attempted to continue the interwar tradition, especially the more conservative side of said tradition (for example, the works of Juozas Brazaitis-Ambrazevičius). The second trend was formed by the Soviet ideology and was permissive only of strict, ideologically pre-determined template reading of Maironis (for example, articles by Korsakas and Antanas Venclova). Both of these trends were not new, as they were born in the interwar period.

After the war, critical reception of Maironis was more intensive in émigré communities. It culminated in 1962, when an anthology of articles examining the works of Maironis was published. However, as the creative power of the émigrés dwindled, so did critical reception of Maironis. In Soviet Lithuania, an opposite process was taking place: the ideological pressure was slowly diminished and Stalinist texts were replaced by less controlled studies (this change is obvious when one compares articles by Putinas written for Maironis' anniversaries in 1947 and 1962).

The fifth and final period began at the end of the 1980s, at the same time as *Atgimimas* (the Rebirth). In independent Lithuania, traditional interpretations of Maironis were recreated and new approaches to Maironis came to light (as seen in the studies of Marijus Šidlauskas or Brigita Speičytė). In the meantime, the émigré community was already challenging the contemporary, semi-established interpretations of Maironis (articles by Vytautas Kavolis or Andrius Tereškinas).

Maironio kūrinių rodyklė

Eilėraščių pavadinimo dalis, esanti standartiniuose skliausteliuose, nurodo ankstesnį to pavadinimo variantą, minimą literatūros kritikoje. Laužtiniuose skliausteliuose – pirmoji eilėraščio eilutė, jei būtent pagal ją jis dažnai atpažįstamas ir minimas knygos tekstuose.

Leidiniai, didelės apimties kūriniai

Eilėraščiai

Straipsniai

Asmenvardžių rodyklė

C

Č

D

E

F

G

H

I, Y

J

K

L

M

N

O

P

R

S

Š

T

U

V

W

Z

Ž

Išleido Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6, LT-10308 Vilnius
Svetainė internete www.llti.lt
El. paštas knyga@llti.lt

Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Naujoji Riovonių g. 25C, LT-03153 Vilnius
Svetainė internete www.petroofsetas.lt
El. paštas priemimas@petroofsetas.lt